

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 15

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431
З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 15870-4342 Р від 13.11.2009 року

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 13 від 30 листопада 2023 року.

Рецензенти:

Анатолій ФІЛІНЮК доктор історичних наук, професор;
Людмила ЛЮБІНСЬКА доктор біологічних наук, професор;
Тетяна ОПАЛЮК доктор педагогічних наук, професор;

Редакційна колегія:

Сергій КОПИЛОВ доктор історичних наук, професор (*голова*);
Світлана МИРОНОВА доктор педагогічних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Тетяна ФРАНЧУК кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Леся РУДА кандидат політичних наук (*відповідальний секретар*);
Тетяна БОДНАРЧУК кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків природничо-економічного факультету;
Катерина ГЕСЕЛЕВА кандидат фізико-математичних наук, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків фізико-математичного факультету;
Тетяна ДОКУЧИНА кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи;
Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ доктор історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків історичного факультету;
Наталія МЄЛЄКЄСЦЕВА кандидат філологічних наук, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків педагогічного факультету;
Анжеліка ПОПОВИЧ доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків навчально-наукового інституту української філології та журналістики;
Марина ЧИСТЯКОВА кандидат наук з фізичного виховання та спорту, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету фізичної культури;
Ольга ШАПОВАЛ кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету іноземної філології.

Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 15. 360 с.

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7668>

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv/>

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Адресується науково-педагогічним та педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

Іванна БЕДНАРСЬКА,
магістрантка

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0005-4795-8974

ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про новітній метод предметно-мовного навчання в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: предметно-мовне інтегроване навчання, інтеграція, метакогніція, когніція, комунікація, культура, зміст.

Актуальність теми. Релевантною ознакою сучасного академічного світу вважається активне запровадження інтеграційних процесів. CLIL – це підхід або метод, який поєднує викладання змісту навчальної програми з викладанням нерідної мови [2]. Це стає дедалі важливішим у нашому глобальному, технологічному суспільстві, де знання іншої мови допомагає учням розвивають навички володіння рідною або рідною мовою, а також допомагають їм розвивати навички передавати ідеї про науку, мистецтво та технології людям у всьому світі.

Мета статті – схарактеризувати ключові реалії предметно-мовного навчання в ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. CLIL містить чимало методологій як предметного так і мовного навчання, тому CLIL створює нові виклики для вчителів та учнів зокрема. Вчителі CLIL можуть бути вчителями-предметниками, вчителями мови, вчителями початкових класів або асистентами. У різних вчителів різні проблеми: вчителям, які забезпечують вивчення мови потрібно більше дізнатися про зміст предметів натомість вчителі-предметники мають знати про мову, необхідну для їхніх предметів. У деяких програмах існує співпраця між викладачами-предметниками та вчителями мови. CLIL – це термін, який використовується для охоплення ряду контекстів і моделей. Деякі школи навчають теми з навчальної програми в рамках мовного курсу. Це називається м'яким CLIL (*soft clil*). Інші школи викладають за програмами часткового занурення (*hard clil*), де майже половина навчального плану викладається англійською мовою [1, с. 6].

CLIL іноді називають компонентами 4-х “С”: зміст, спілкування, пізнання та культура. Інтеграція змісту (предмет), спілкування, пізнання та культури є одним із способів визначення цілей та результатів навчання:

- змістовний компонент (*content*) містить навчальні предмети, які містять мистецтво, класику, дизайн, економіку, екологію, географію, історію, математику, музику, фізичну культуру, філософію, політику, релігієзнавчу науку та суспільствознавство та ін. Деякі

програми CLIL розвивають міжпредметні зв'язки між різними предметами, наприклад, учні можуть вивчати історію, географію та мистецтво певної місцевості. Таке часто буває в початкових школах. У всіх контекстах CLIL нам потрібно аналізувати зміст відповідно до мовних вимог і представлення змісту зрозумілим способом;

- комунікативний компонент в умовах CLIL має на меті збільшити час розмови студента (*student talking time*) і водночас зменшити час розмови вчителя (*teacher talking time*). Ми також повинні заохочувати самооцінку (*metacognition*) та зворотний зв'язок (*feedback*). Коли учні спілкуються англійською мовою під час вивчення навчальних предметів, вони демонструють, що знання предмета та мовні навички інтегруються. Використовуючи мову для вивчення контенту, спілкування стає значущим, оскільки мова є інструментом спілкування, а не самоціллю;
- пізнавальний компонент CLIL сприяє розвитку когнітивних та метакогнітивних навичок або навичок мислення. Нам потрібно розвивати когнітивні навички учнів, щоб вони могли вивчати предмети з навчальної програми. Ці навички містять міркування, творче мислення та оцінювання. Слід аналізувати процеси мислення відповідно до їхніх мовних вимог і навчати учнів тієї мови, яка потрібна їм для вираження думок та ідей;
- культурний компонент містить розуміння себе та інших лінгвокультур. Учням потрібні знання про тих, хто живе в інших регіонах чи країнах. CLIL надає можливість представити широкий спектр культурних лінгвоконтекстів. Крім аудиторії, ми можемо встановити зв'язки зі школами-партнерами і використовувати Інтернет для спілкування з учнями по всьому світу, наприклад, про місцеві екологічні проекти [1, с. 7].

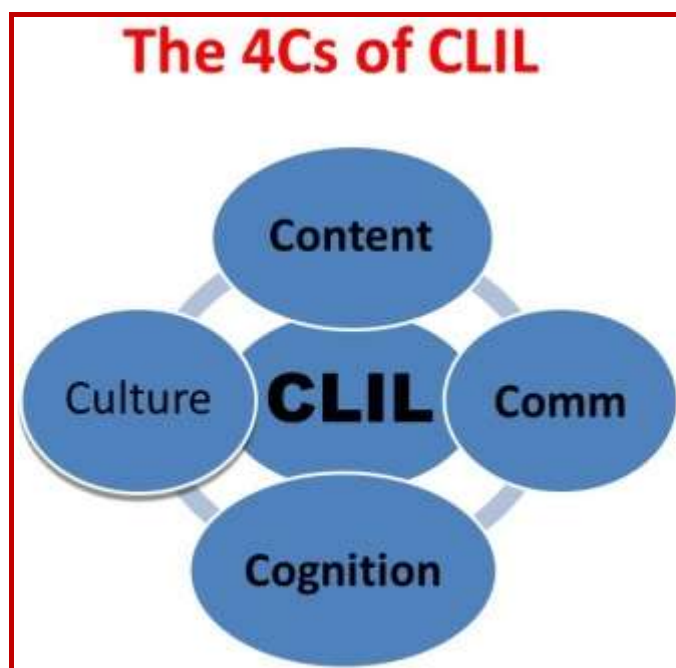

Рис. 1. Принцип 4-х С

Висновки. Предметно-мовне інтегроване навчання поєднує у собі фахові знання, предметно-мовні та загальномовні компетенції. Слід відзначити, що у контексті функціонального оволодіння іноземною мовою та принципу інтегрованості набуває ця методика набуває особливого акценту, суть котрої криється у комплементарності чотирьох компонентів (комунікація, культура, когніція, зміст).

Список використаних джерел:

1. Bentley K. The TKT (Teaching Knowledge Test) Course CLIL Module. Cambridge University Press, 2010. 127 p.
2. Coyle D. Content and Language Integrated Learning: Towards a Connected Research Agenda for CLIL Pedagogies. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2007. Vol. 10, № 5. P. 543–562.

Отримано: 15.11.2023

Анастасія БОДНАРУК,
магістрантка

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0006-9748-9560

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ МАНІПУЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКУСІЇ

На сьогоднішній час складно уявити політичну діяльність без застосування маніпулятивних технологій. Вибірчі процеси, легімізація політичної влади, прийняття політичних рішень загальнодержавного значення і політичні кампанії будь-яких інших форматів плануються та реалізуються за допомогою маніпулятивних технологій. Наразі, враховуючи широкомасштабне розповсюдження і вплив соціальних мереж, маніпулятивні технології досягають нових меж впливу.

Ключові слова: маніпулювання, технологія, вплив, політична дискусія, пропаганда, комунікація.

Інформаційне суспільство внаслідок різкої зміни культурної парадигми та переходу від модернізму до постмодернізму є найбільш пристосованим до міфологізації політичного життя, а, отже, стає найуразливішим для маніпуляцій. Сучасні засоби масової комунікації, які є безпосередніми носіями і розповсюджувачами суспільно значущої інформації, відкрили принципово нові можливості для широкого застосування маніпулятивних технологій [1].

Прийомами мовленнєвої взаємодії являються «специфічні психологічні, мовленнєві і семіотичні дії з боку суб'єкту впливу, одиничні або сукупні, котрі спрямовані на досягнення його цілей (тобто на реалізацію певних ілюкотивних сил)» [2, с. 46]. Окрім мовленнєвих прийомів, котрі успішно використовуються з якими-небудь обмеженнями в конкретних сферах взаємодії, є універсальні, які можуть допомогти політику-маніпулятору в процесі впливу на реципієнта.

Механізми впливу на аудиторію політичними діячами вивчені достатньо добре. Але щоб остаточно поставити крапку в питанні методів і прийомів маніпулювання під час політичної дискусії варто їх відповідним чином класифікувати. Тому, метою нашого дослідження є визначення основних методів та прийомів маніпулювання під час політичної дискусії. Тут ми дотримуємося думки А. Казакова, про те що все різноманіття методів (засобів) інформаційно-комунікаційного впливу умовно можна розділити на три відносно самостійних рівні: мікро-, мезо- і макрорівень. Підставою для такого поділу автор пропонує вважати масштаб того чи іншого способу впливу. До мікрорівня слід віднести використання таких засобів: метафори,

синоніми, евфемізми та дісфемізми; штампи або універсальні істини, тенденційне найменування когось- або чогось-небудь, вживання абстрактних денотативно вільних слів [3, с. 88].

До мікрорівня вважаємо логічним віднести використання: оповіщення; синонімів; штампів або універсальних істин; метафор; евфемізмів і дисфемізмів; тенденціозного найменування когось- або чогось- небудь та ін. На наш погляд, рисою котра об'єднує вказані технології виступає те, що більшість із них зазвичай проявляють себе в масштабах одного або декількох слів. Зрозуміло, що саме ця точковість прийомів цього рівня серйозно затрудняє їх ідентифікацію – особливо у порівнянні з великою частиною інших механізмів впливу. Якщо читач, або слухач не має спеціальних лінгвістичних навичок та вмінь, то під впливом подібних методів він ризикує несвідомо піддатися впливу авторського задуму, опинитися під впливом фреймів та ідей котрі транслюються політичним діячем.

Значно більш технологічно насиченим на нашу думку є мезорівень. В його межах ми виділяємо два блоки маніпулятивних прийомів. Один із них умовно назовем «логічним». В нього входять механізми, використовуючи котрі автор медіатексту (в нашому випадку політичний діяч) впливає на свідомість аудиторії в бажаному для нього напрямку. Такими є зокрема, зміщення смислового акценту; апеляція до міфів та стереотипів; примітивізація ідей, про які ведеться дискусія; підміна аргументу або його відсутність; оперування значним масивом цифр, середніх значень, статистичних даних або результатів соціологічних опитувань; використання аналогій, котрі мають певні конотації і вирвані із контексту цитати, покликання на думку експертів і «людей з народу»; обговорення слухів і т.д.

Другий блок прийомів, котрі відносяться до мезорівня, умовно може бути названий «емоційним», так як механізми, котрі входять до нього перш за все орієнтовані на вплив на ті канали сприйняття інформації, котрі в меншій ступені пов'язані з розумом і в більшій – з афективною складовою людської психіки. Сюди може бути віднесено використання різноманітних варіацій повторів, приказок і афоризмів, елементів гумору, фразеологізмів, рівно як і широкого спектру невербальних методів впливу (карикатур, ілюстрацій, фотографій і т.п.).

Взагалі, на нашу думку, саме до мезорівня відноситься переважна більшість прийомів інформаційно-психологічного впливу. При цьому, беручи до уваги відмінність властивостей людської свідомості, котрі виступають в якості свого роду «мішеней» для механізмів мезорівня, вважаємо, що «логічний» та «емоційний» блоки цілком можуть розглядатися в якості відносно відокремлених тактик мовленнєвого впливу.

Ще одним способом протистояння ідеям, котрі нав'язуються політиками та ЗМІ (основним інструментом впливу на людей) є обговорення фактів, котрі висвітлюються під час дискусії, з колегами, друзями або родичами. Найчастіше в таких дискусіях народжується нове, нерідко, таке що відрізняється від, того що транслюється різними мас-медіа, розуміння актуальних подій чи явищ. Так, на думку С.Г. Кара-Мурзи, в зв'язку з тим, що «ЗМІ практично повністю витіснили особисте спілкування як джерело повідомлень, котрі несуть нову інформацію... із процесу отримання інформації виключається діалог, котрий створює надважливий захист проти маніпуляції свідомістю. Отримувачі повідомлень перетворюються в натовп в тому сенсі, що вони можуть лише пасивно сприймати сигнали від “комунікатора-сугестора”» [5, с. 301].

Нарешті, найбільш впливові методи політичного впливу на свідомість людини були віднесені нами до макрорівня. До прийомів макрорівня належать масштабні важелі маніпулятивного впливу на аудиторію. Найпоширеніший механізм подібного роду – це відбір інформації

для висвітлення або, інакше кажучи, формування медійної порядку денного [4, с. 141]. Публікуючи лише ті факти, які сприяють реалізації комунікаційної мети (або ігноруючи факти, що перешкоджають цьому), творець тексту тим самим впливає на свою аудиторію.

Отже, конкретний набір технологій, прийомів та засобів маніпулятивного впливу на різних рівнях може формуватися в залежності від якісних характеристик суб'єкта, сфери застосування та мети маніпуляції.

Список використаних джерел:

1. Архипова Є. О. Використання маніпуляційної стратегії комунікації в інформаційному суспільстві. *Вісник національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка.* Київ, 2007. № 2, [ч. 2]. С. 73-76. URL: http://novyn.kpi.ua/2007-2-2/16_Arhipova.pdf
2. Бурдяк В. Політико-психологічний компонент медіаграмотності vs маніпулювання ЗМІ суспільною свідомістю. *Медіафорум.* № 10, 2022. С. 43-63.
3. Казаков А. А. Способы языкового манипулирования в политическом медиадискурсе: попытка систематизации. *Политическая лингвистика.* 2013. № 3 (45). С. 87-90.
4. Казаков А. А. Теоретико-методологический потенциал категории «медийная повестка дня»: возможности и ограничения. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 4, История. Регионоведение. Международные отношения.* 2012. С. 138-143.
5. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. Москва: Ексмо, 2005. 832 с.

Отримано: 15.11.2023

Андрій ВІНОГРАДОВ,

*аспірант кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0005-9208-6546*

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ І МІФОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПРОСТІР У РОМАНІ ТОНІ МОРРІСОН «ДЖАЗ»

У статті охарактеризовано особливості соціально-історичного і міфологічного часопростору в романі Тоні Моррісон «Джаз». Показано, що взаємодія двох типів часопростору зумовлена специфічним світосприйняттям афро-американців та роллю джазу як культурного і світоглядного феномену американської дійсності.

Ключові слова: афро-американська ідентичність, часопростір, джаз, культура, світосприйняття, образ життя, роман.

Події роману Тоні Моррісон «Джаз» відбуваються у 1920-ті роки в США, головним чином у Гарлемі – районі міста Нью-Йорку, в якому зосереджувалися чорношкірі переселенці з американського Півдня у пошуках кращої долі.

Головні герої роману Джо Тейс і Вайолет потрапляють у місто Нью-Йорк із Вірджинії, і цей перехід у символічному сенсі можна трактувати як перехід із природно-міфологічного простору в культурний, або соціально-історичний. Це дві самотні людини, що зійшлися в

надії отримати те, що їм не було призначено долею. Джо був вихований Мисливцем, який із 13 років під його дбайливим наглядом вчився читати сліди і бачити невидимі сліди. Він і ім'я собі обрав відповідне – Трейс (тобто слід у перекладі з англійської), і це мало стати для його долі визначальним моментом. Для долі ж Вайолет визначальною є тема втрати. Матір Вайолет наклала на себе руки, кинувшись у колодязь, щоб втекти від життєвої безвиході.

Прибуття Джо і Вайолет до Нью-Йорку в інтерпретації Тоні Моррісон стає ще одним варіантом традиційної для афро-американського авторів теми відчуження чорних, вигнання та переселення в пошуках кращої долі. Водночас в їхній історії розгортається драматична історія нелегкої асиміляції афро-американців у величезному мегаполісі, що наповнює їхнє життя новим і вельми неоднозначним змістом.

Відтепер Гарлем стає для них містом мрії. Саме розуміння сенсу міста, наповненого для нових прибульців незвичними звуками, візуальними образами, таємничими ритмами, перемежування в ньому звабливої письмової рекламної мови з голосним, не менш привабливим усним мовленням натовпу, що бажає розваг і веселощів. Все це у романі ніби копіює блюзову структуру та джазові прийоми нескінчених варіацій теми.

Життя у величезному місті віддаляє Джо і Вайолет один від одного. Джо, який ніколи не знав своїх батьків і завжди відчував відсутність матері, носить у собі порожнечу. Вайолет не може заповнити цю порожнечу. Зустрівши юну дівчину Доркас, Джо віднаходить свій рай, свою Єву та власне гріхопадіння. Доля розпоряджається по-своєму, і Джо з ревнощів пострілом у Доркас руйнує власне щастя. Натомість його дружина, дізнавшись про це, у церкві під час похорону ножом спотворює обличчя своєї, тепер уже мертвої суперниці.

Тема міста, що втілює соціально-історичний простір, є дуже важливою для роману. Нью-Йорк – це не просто тло, на якому розгортаються події, це особливе культурне та соціальне середовище, одночасно каталізатор та самостійний персонаж зі своїм характером та волею. The City в даному романі та в американській культурі загалом – це Нью-Йорк як квінтесенція міського соціального простору, безмежних проявів життя і контактна зона (contact zone) безлічі доль і культур.

Автор часто оперує метафорою джазової платівки для опису певного способу життя і в якомусь сенсі диктатури Нью-Йорка, кругообігу подій по заданій та обмеженій траєкторії. Це смислове та образне навантаження платівки доповнює властиву першим платівкам метафору тілесності – через мотив примусу та володіння життям та волею героїв: *«Take my word for it, he is bound to the track. It pulls him like a needle through the groove of a Bluebird record. Round and round about the town. That's the way the City spins you. Makes you do what it wants, go where the laid-out roads say to. All the while letting you think you're free; that you can jump into the thickets because you feel like it. There are no thickets here and if mowed grass is okay to walk on the City will let you know. You can't get off the track a City lays for you. Whatever happens, whether you get rich or stay poor, ruin your health or live to old age, you always end up back where you started: hungry for the one thing everybody loses – young loving»* [4, p. 120].

Для кожного афро-американця, який опинився в Гарлемі на початку ХХ ст., важливим є досвід як мінімум подвійного переселення (double displacement). По-перше, перехід із вільного стану на батьківщині в невільничий на іншому континенті. По-друге, власний досвід переселення з відносно звичних, психологічно комфортних сільських районів у місто з його правилами, ритмом та рамками.

Міське середовище – це особливий культурний текст, який переселенцям довелося і доводиться розшифровувати, прочитувати та вписувати в нього своє побутування. Місто для афро-американця просякнуте музикою – і для Моррісон це виявляється найбільш оптимальним способом прочитання міського тексту та реалізації природної потреби в культурному освоєнні життєвого простору, наділенні його значущими змістами.

Нова свідомість міських жителів приймає правила міста, вона зачарована міським життям та усвідомленням себе його частиною. *«I'm crazy about this City. Daylight slants like a razor cutting the buildings in half. In the top half I see looking faces and it's not easy to tell which are people, which the work of stonemasons. Below is shadow where any blasé thing takes place: clarinets and love-making, fits and the voices of sorrowful women. A city like this one makes me dream tall and feel in on things. <...> Here comes the new. Look out. There goes the sad stuff. The bad stuff. The things-nobody-could-help stuff. The way everybody was then and there. Forget that. History is over, you all, and everything's ahead at last»* [4, p. 7].

Цей уривок наочно ілюструє тему міста в романі, яка далі все більше розгортається через численні інтерпретації і повтори, як джазова мелодія, що постійно звучить у тексті. Місто наповнене візуальними образами, звуками, очікуваннями. Читач може вловити особливий ритм життя міста (There goes the sad stuff. The bad stuff. Etc), простоту цього життя (через розмовну мову) і навіть спадщину минулого – південне звернення you all.

Джаз присутній у творі не тільки як вид музики, а як насамперед як спосіб світосприймання. Основною джазовою темою Тамара Денисова вважає тему рабства, хоча цей роман – «про тих, хто вже рабства не зазнав, хто скориставшись волею, із глибоких лісів і ферм помандрували до міст, куди й приніс з собою рабський спадок» [1, с. 199]. Пояснюючи абсурдно-трагічний кульмінаційний епізод подружнього життя центральних персонажів роману, українська дослідниця стверджує, що цей вчинок «обумовлений всією вивернутою системою людських відносин, «забезпеченою» віками рабства, яке – як джазовий ритм – складається із розірваних фрагментів і синкоп...» [1, с. 199].

Таким чином, перехід із природно-міфологічного простору в простір Міста, що є типовим тогочасним соціально-історичним хронотопом, стає для героїв роману переселенням у чужорідне, хоча й притягальне середовище, що неминуче спричиняє низку людських трагедій.

Список використаних джерел:

1. Денисова Т. Тоні Моррісон. *Жіночі голоси в літературному дискурсі ХХ століття* / упор. М. Шимчишин. [Б.в.], 2007. С. 190-213.
2. Кравець О.М. Творчість Т. Моррісон у контексті афро-американської літератури другої половини ХХ століття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 74. 2016. С. 304-308.
3. *Black Orpheus: Music in African American Fiction from the Harlem Renaissance to Toni Morrison* / ed. by S.A. Simawe. Garland Publishing, Inc., 2000. 275 p.
4. Morrison T. *Jazz*. New York: Plume (Penguin Books USA), 1993. 230 p.

Отримано: 15.11.2023

Марія ДУБИНА,
магістрантка Української академії друкарства (м. Львів)

МИТЕЦЬ – ГІПЕРТРОФОВАНИЙ ІНТРОВЕРТ – ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП НЕОРДИНАРНОГО ПЕРСОНАЖА

Обґрунтовано, чому герої, які були митцями з гіпертрофованим інтровертизмом, стали «зайвими» в суспільстві.

Ключові слова: неординарний персонаж, гіпертрофований інтроверт, акцентуація характеру.

Актуальність. У творах письменників усіх часів і народів є неординарні персонажі, які мають високі духовні поривання та часто кидають виклик суспільству. Найвідоміші з них – Дон Кіхот із роману «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» Мігеля де Сервантеса; Фауст з однойменної трагедії Йоганна Гете; Чайльд Гарольд із поеми «Чайльд-Гарольдова мандрівка» Джорджа Байрона; Жульєн Сорель із роману «Червоне і чорне» Стендаля; Гаррі Геллер із роману «Степовий вовк» Германа Гессе та ін. Особливе місце серед героїв-нонконформістів посідають ексцентричні митці, як-от Вінсент Ван Гог (біографічна новела Віктора Домонтовича «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» [2]) та Хаїм Сутін (роман Ральфа Дутлі «Остання подорож Сутіна» [3]). Згаданих героїв поєднують не лише успіхи в образотворчому мистецтві, а й трагедія гіпертрофованого інтроверта в екстравертному світі. Але попри те що проблема інтроверсії – екстраверсії навіть у ХХІ столітті є дуже актуальною, тема митців-гіперінтровертів у літературі залишається малодослідженою.

Мета розвідки полягає в тому, щоб на прикладі біографічної новели «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» Віктора Домонтовича [2] та роману «Остання подорож Сутіна» Ральфа Дутлі [3] дослідити літературні образи митців-гіперінтровертів.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує Сьюзен Кейн у виданні «Сила інтровертів. Тихі люди у світі, що не може мовчати» [4], у суспільстві «поширене переконання, що ідеальне “я” має бути товариським, домінувати й завжди перебувати в центрі уваги <...> Згідно з архетипною моделлю, екстраверт надає перевагу дії над міркуванням, ризикованим учинкам над обачністю, упевненості над сумнівами <...> Нам приємно думати, що ми цінуємо індивідуальність, проте зазвичай ми просто захоплюємося певним типом особистості – людиною, яка комфортно почувається в суспільстві» [4, с. 13]. Дослідниця зауважує, що інтроверсію разом зі спорідненими «чутливістю, серйозністю та сором'язливістю, вважають другосортними рисами особистості, які викликають розчарування та сприймаються ледь не як патологія». А за результатами досліджень, балакучих людей, які швидко говорять, вважають розумнішими й красивішими за мовчазних осіб із повільним темпом мовлення [4, с. 13-14].

Тож не дивно, що суспільство через низький рівень емпатії відкинуло Вінсента Ван Гога та Хаїма Сутіна, які, крім гіпертрофованого інтровертизму, мали багато інших дивацтв, зокрема й неохайність. Вони перебували в конфлікті із соціумом, у якому панує несприйняття інакшості. Про це свідчать численні цитати: «Він не такий, як цілий світ. Він не має такого розуму, як усі!» [2, с. 380], «Дивацька зовнішність, чудний вигляд Ван Гога справили не дуже добре враження на місцевих мешканців, які в ці роки ще не звикли до живописної екстравагантності приїжджих малярів. Людина повинна бути як всі. Він є інший» [2,

с. 423], «Його вже наперед засудили, бодай вже тому, що він так різко відрізняється від усіх» [2, с. 423]; «Чужий і серед своїх, і серед чужих. Переляканий, недовірливий вираз обличчя <...> Недовірливий до самого себе і до своїх картин, що постійно зраджують його» [3, с. 94-95], «Завжди невдячний, який налаштував проти себе усіх своїх друзів. Який усе залишає розбитим ущент і хаотичним, ніколи більше не повертаючись. Ніхто його не розуміє, зовсім ніхто» [3, с. 76].

Важливою гранню інтровертизму, що відштовхувала суспільство від обох митців, є гіперчутливість: «Людина з підвищеною нервовою вражливостю часто буває безборонна проти такого спротиву. Вона всмоктує в себе цей опір, вбирає ворожість в себе. Вона стоїть перед реальною небезпекою сконденсувати всередині себе цю лють інших до себе й скерувати її супроти себе. Слід визнати, Ван Гог належить до числа таких людей» [2, с. 423]; «Ганка Серповська, подруга Збо, цього типа терпіти не може. Він гіперчутливий, постійно ображається, його несміливість – тільки тонка оболонка, з-під якої щомиті може випорснути приступ шаленої люті» [3, с. 166].

Варто зауважити, що образи Вінсента Ван Гога та Хаїма Сутіна, які мають шизоїдну й психастенічну акцентуації характеру, контрастують з образами Поля Гогена та Амедео Модільяні – їхніх друзів-художників з істероїдною (демонстративною) акцентуацією характеру («Через самознищення йшов до мистецтва Ван Гог, через самоствердження – Поль Гоген» [2, с. 417]; «Моді й Хаїм. Звабник усього світу, людина з такою харизмою і переодягнений аристократ, у перервах між двома косяками і грандіозним сп'янінням бере під своє крило боязкого мовчальника, який не вміє їсти не плямкаючи» [3, с. 141], «Божественна безсоромність Моді, невиліковно-невиправна сором'язливість Хаїма <...> Будь-яка легкість одного є тягарем для іншого, того зі Смілович» [3, с. 147]).

Висновки. Хоча мовчазним і сором'язливим Вінсенту й Хаїму було набагато важче домогтися успіху, ніж артистичним і самовпевненим Полю та Амедео, вони стали не менш відомими за своїх харизматичних приятелів. У соціумі, де насамперед захоплюються здатністю спонтанно генерувати креативні ідеї, властивою Модільяні, Сутін, для якого «кожний малюнок – спопеляюча мука» [3, с. 142], і Ван Гог, що його Віктор Домонтович назвав «генієм, позбавленим талановитості» [2, с. 374], дістали визнання завдяки наполегливості, яку ніколи не замінить екстравертність.

Список використаних джерел:

1. Бастун Н. Індивідуальний педагогічний підхід як засіб профілактики деструктивно-кризових станів особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2000. Вип. 4(7). С. 214–223.
2. Домонтович В. Проза: в 3 т. / В. Домонтович; редкол.: Ю. Шевельов. Нью-Йорк: Сучасність, 1989. Т. 3: Розмови Екегартові з Карлом Гоцці та інші оповідання. 558 с.
3. Дутлі Р. Остання подорож Сутіна; пер. із нім. Х. Назаркевич. Чернівці: Книги – XXI, 2017. 272 с.
4. Кейн С. Сила інтровертів. Тихі люди у світі, що не може мовчати; пер. з англ. Т. Заволоко. Київ: Наш формат, 2016. 368 с.
5. Мірошніченко О., Гуцуляк О. Роль акцентуації характеру в адаптації особистості до екстремальних умов життєдіяльності. *Наука і освіта*. Одеса, 2020. № 3. С. 26–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2020_3_6 (дата звернення: 29.10.23)

6. Ніколаєнко С. О., Ніколаєнко С. І. Психологія та педагогіка: курс лекцій. Суми: Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2010. 171 с.

Отримано: 15.11.2023

Anastasia DUBINSKA,

MD in Philology,

Lecturer at the Department of Foreign Languages

ORCID 0000-0001-6342-9291

USING AI TECHNOLOGY IN AN ESP CLASS

The field of education has experienced a profound transformation in recent years, thanks to the integration of technology and artificial intelligence (AI) into classrooms. One area where AI is making a significant impact is in English for Specific Purposes (ESP) classes. ESP classes focus on teaching English to students with specific career or academic goals, such as business, medicine, or engineering. In this article, we aim to explore the benefits and applications of using AI technology, namely Chat GPT, in the ESP classes on our examples of using the given bot in learning various topics and acquiring several language skills.

Key words: AI, education, foreign language, ESP, skills, ChatGPT.

ESP classes are designed to provide learners with the language skills and knowledge they need for their chosen field. Whether it's understanding medical terminology, negotiating business contracts, or writing engineering reports, ESP classes are tailored to meet the specific language needs of the students. AI technology can be a valuable tool in these classes, as it can adapt to individual learning styles and cater to the unique requirements of each profession. This year, lecturers and students have received the great opportunity to use Chat GPT as an educational tool. Chat-GPT is a cutting-edge AI system taught to converse with people on various topics formally and informally. This kind of bot can enhance an understandable and enthralling way to study a foreign language as it is tailored to different levels of foreign language knowledge and unique requirements and objectives. It can generate several texts and essays, and create dialogues, exercises, and tests [2].

Chatbots can be useful for English Language Teaching in the way of providing students with new methods of practice and refining their skills. Here are the basic ways to use GPT in foreign language acquisition: 1) Conversation Practice: Chat GPT can engage students in interactive conversations, allowing them to practice real-time dialogue; 2) Grammar and Syntax Correction: ChatGPT can correct grammatical errors and provide explanations for the corrections; 3) Writing Practice: Students can write paragraphs or essays and receive feedback on their writing from ChatGPT; 4) Reading Comprehension: Teachers can use ChatGPT to create reading comprehension exercises or provide explanations of difficult texts. Chat GPT's ability to summarize or clarify complex texts can aid in students' understanding; 5) Pronunciation Guidance: Though ChatGPT is text-based, it can still provide phonetic transcriptions and explanations of pronunciation rules; 6) Cultural Context: ChatGPT can provide information about English-speaking cultures, offering

insights into idioms, customs, and traditions. One of the most significant advantages of using AI in ESP classes is the ability to provide personalized learning experiences. AI-powered systems can assess students' language proficiency and individual learning needs, allowing instructors to create custom-tailored content and exercises. This ensures that each student receives instruction and practice that is relevant to their specific field of interest [2].

In our practice, we have used ChatGPT to revise and deepen our knowledge of professional topics, to improve grammar knowledge and skills, and to write and check essays. To look through and reinforce the lexical theme "The National Liberation War under the rule of Bohdan Khmelnytskyi", students of the fourth course from the department of history previously at home read the article on this topic, did some vocabulary drills and answered the questions based on the main facts and dates from it. In class, the lecturer and students used Chat GPT in the form of dialogue with Bohdan Khmelnytskyi to recollect the information in the article. The procedure was the following: 1) Students had to enter Chat GPT and ask the bot to communicate with them from the position of Bohdan Khmelnytskyi; 2) Students had to ask him some questions based on information from the article and if it was possible to create their interesting one; 3) after receiving the results from Chat, students had to read out their questions and answers from the bot; 4) later, students and the lecturer draw up pros and cons of Chat GPT usage. We concluded that a bot is a great tool to revise the foremost information from the text; it is challenging sometimes to explain what you want to chatbot to fulfil your task; it is engaging to communicate with an existent historical person and to ask him different questions; Chat GPT gave them the same information on the asked questions based on the article; the information that is produced by the bot usually general and retrieved from familiar sources; it is advisable to check received information from the Chat [3].

A couple of times ChatGPT was used during the classes to improve the grammatical skills of students in the revision of Present Simple and Passive Voice grammatical topics. With the students from the speciality of Informational Technologies, we produced a kind of dialogue with Elon Musk on topics like everyday activities, hobbies and habits to revise Past Simple tense. To sum up this experiment, we must mention that students completed the task as they read out their questions and answers to the bot and both of them were written in Present Simple; all of the answers were interesting and helped alive the atmosphere in the room and capture students' attention to the topic. The other group from the Department of Arts worked on the topic of Passive Voice. Firstly, students were asked to write a short essay on the topic "My favourite painting" using just passive voice in every single sentence. Then, every learner presented the compositions and mentioned all passive constructions. Frankly speaking, that activity was not successfully fulfilled by every single student due to the lack of skills in composing sentences and ideas. Later, the learners entered Chat GPT and were asked to create a poem using only passive voice the chat did successfully. The verses were recited and the passive constructions in them were highlighted. It was noted by students that they had received similar poems with little differences in the introductory and concluding parts of verses. So, it was a considerable opportunity for the learner to check their knowledge of English grammar and to challenge themselves with bots [3].

Using ChatGPT for writing essays and checking students' essays can be an incredibly valuable educational tool. When it comes to composing essays, ChatGPT can assist students in brainstorming ideas, organizing their thoughts, and refining their writing. It can provide suggestions, grammar and style corrections, and help students improve the overall coherence and structure of their essays. Furthermore, ChatGPT's ability to check students' essays offers educators a powerful

way to streamline the grading process. It can provide quick feedback on grammar, spelling, and overall clarity, allowing teachers to focus more on evaluating the substance and originality of the content [1, p. 7]. Learners from the Department of Arts have checked these two abilities of the bot on their practice in studying how to write critical essays on the topic "Is modern art really art?". The procedure of working with ChatGPT was the following: 1) students and lecturer received the main points of critical essay completion; 2) students were asked to ask the bot to generate an essay on the following topic; 3) Students in pairs had to look through their generated essays and to highlight the main parts of it, cliché phrases and word-combinations, and underline the sentences with main idea claiming and support; 4) then learners were divided into pairs and asked to write the critical essay on the same topic; 5) after accomplishment of the task, the essays were checked by the ChatGPT; 6) students read their essays and mentioned all the suggestions and corrections of the bot to them. The work, done with the help of the Chat, was fully completed and each of the goals set by the lecturer was gained, because students could learn how to write the given type of essay on the example represented by the bot, which could make students alert and engaged into the process of essays completion, and were able to proofread and to be paid attention to their cleavages in writing at stake [3]. However, it's essential to remember that ChatGPT should be used as a supplementary tool, and the human touch is irreplaceable in assessing the depth of a student's critical thinking and creativity, ensuring that the technology supports rather than replaces the learning process [2].

To sum up all of the above, we should mention that usage of various AI tools such as ChatGPT has a lot of positive impact on language acquisition as you can use them anytime and everywhere, in teaching students with different language levels, in several in-class activities like listening and reading-comprehension activities, essay writing, vocabulary building, test completion and others, besides the usage of this bot can create an engaging and joyful atmosphere in class. It is essential to acknowledge and address the drawbacks of AI like the ability to formulate the right command to the bot to accomplish the task, the absence of answers from the side of GPTChat or indistinct results, the inability to use the given tool as home assignments due to the simple cheating the answers and untrue results of their knowledge on a topic as the usage of Chat in terms of doing home assignment cannot be checked yet on plagiarism [1, p. 9].

References:

1. Dalalah, D., & Dalalah, O. M. A. The false positives and false negatives of generative AI detection tools in education and academic research: The case of ChatGPT. *The International Journal of Management Education*, 2023. Vol.21. Issue 2. P. 1-13. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100822> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Kostka I., Toncelli R. Exploring Applications of ChatGPT to English Language Teaching: Opportunities, Challenges, and Recommendations. *The Electronic Journal for English as a Second Language*, 2023. Vol. 27. Number 3. URL: <https://doi.org/10.55593/ej.27107int> (дата звернення: 23.10.2023).
3. OpenAI. (2023). *ChatGPT* (October version). URL: <https://chat.openai.com/chat> (дата звернення: 22.10.2023).

Отримано: 15.11.2023

ЛОГІКО-КОМУНІКАТИВНІ ПОТЕНЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Запропонована стаття покликана обґрунтувати логіко-комунікативні властивості контекстуальних синонімів в сучасному британському газетному дискурсі.

Ключові слова: контекстуальні синоніми, пресупозиція, оцінний контекст, логіко-комунікативна потенція.

Актуальність теми. Мовознавча наука натеper характеризується активним зверненням до вивчення мовленнєвої діяльності, яка є медіатором активізації людських взаємовідносин. Контекстуальна синонімія як логіко-комунікативне явище є одним із комплексних завдань лінгвістики, яке досі не отримує комплексного вирішення, незважаючи на численні зусилля у напрямку її теоретичного осмислення.

Мета статті – проаналізувати логіко-комунікативні характеристики контекстуальних синонімів в газетному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із способів створення варіативності в тексті є використання мовних синонімів (відображають усталені традиційні зв'язки, зафіксовані у словниках) та лексичних повторів. Проте комунікативна мета висловлювання, яка криється у передачі максимуму інформації при мінімумі мовних витрат обмежує автора повідомлення у їх використанні. Комунікативна цілісність тексту виявляється у комунікативній поступовості між його складовими. Суть цього явища полягає в тому, що кожна наступна пропозиція у надфразовій єдності опирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи висловлювання від відомого, “поданого” до нового, внаслідок чого утворюється тема-рематичний ланцюжок. Ланцюжок змістовної структури тексту повинен розвиватися за зростаючою лінією: у міру графічного заповнення здійснюється накопичення інформації [1, с. 119].

Використання контекстуальних синонімів є одним із засобів уточнення думки, більш детального опису ситуації, передачі адресату повідомлення додаткових деталей про денотат. Іншими словами, вживання контекстуальних синонімів комунікативно пояснюється щодо вибору тієї чи тієї словоформи. Такий вибір здійснюється не виключно механічно, а за принципом комунікативної значимості, тобто слугує засобом передачі читачеві додаткового обсягу значної інформації про денотат. Аналіз текстового матеріалу дослідження дозволяє припустити, що випадки вживання виключно лексичних повторів і синонімів мови у мовних творах досить рідкісні у газетному дискурсі. Інформація, що накопичується у тексті, повідомляється автором в експліцитній формі повинна знаходити своє вираження й імпліцитно у формі так званих семантичних пресупозицій. Часто в семантиці контекстуальних синонімів міститься значно більше інформації, ніж безпосередньо у поверховій структурі, що виводиться читачем за допомогою лінгвістичних та екстралінгвістичних знань. Вчені виокремлюють пресупозиції під час досліджень синонімічних одиниць, мовляв дієслова з оцінною

прагматикою можуть диференціюватися завдяки поділу семантичного змісту між пресупозицією і стверджуваним компонентом слова [2, с. 90].

Контекстуальна синонімія завжди активізуватиме пресупозицію, яка передбачає наявність фондових знань певної лінгвокультури у визначеному контексті. Так, у наведеному прикладі на матеріалі політичної статті знаходимо контекстуальні синоніми, які характеризують стиль життя експрем'єра-міністра Великої Британії Бориса Джонсона:

The noise, the lights, the cameras. It's one of the few ways Boris can tell he's still alive [THE GUARDIAN 01/12/2021]. Іменники: *the noise, the lights, the cameras* контекстуалізуються в межах одного оцінного контексту на позначення негативної оцінки щодо особи британського політика. Іншим прикладом семантичної пресупозиції характеризує Ліз Трасс – британську політиkinю та консерваторку: “*So who is Liz Truss ... ?*” *the author, who claimed to be a UK-based journalist and university lecturer, began. The Global Times had a different interpretation. “She probably likes to think of herself as another Margaret Thatcher ...”*. Іменники: *author, journalist and university lecturer, another Margaret Thatcher* контекстуалізуються в межах одного контексту, характеризуючи політичну особу. Контекстуальні синоніми виконують інтродуктивну та характеризуючу функцію, коли мова йде щодо професійної діяльності Ліз Трасс. Утім, контекстуальний іменник *another Margaret Thatcher* контекстуалізується за сприяння пресупозиції та теорії прецедентності. Жителі Туманного Альбіону пам'ятають відому британську політиkinю, яка стала першою прем'єр-міністеркою Великої Британії.

Висновки. Припускаємо, що такі варіації слугують основній комунікативній меті висловлювання – передачі максимуму інформації за мінімум мовних витрат. Функції економії та варіації мовних засобів полягає в тому, щоб передати адресату повідомлення максимум корисної інформації, використавши при цьому мінімум мовних зусиль. З позиції лінгвістики тексту різних способів мовного втілення сенсу під кутом зору цілісності тексту, що виявляється у тісному взаємозв'язку його складових виокремлюють функцію використання контекстуальних синонімів.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова О.В. Тема-рематична прогресія як когнітивний механізм комічного. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2017. Вип. 86. С. 118-124.
2. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/Petrushova.pdf> (дата звернення 03.11.2023).

Отримано: 15.11.2023

Марина КАМІНСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри міжкультурної комунікації, світової літератури та перекладу
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0000-0002-3307-7253

Іванна КАРПУША,
магістрантка Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ МЕДІАТЕКСТУ РУБРИКИ WAR IN UKRAINE (НА МАТЕРІАЛІ BBC NEWS)

Публікація актуалізує проблему подачі інформації у ЗМІ взагалі й адекватного перекладу текстів новин зокрема. Розвідка містить огляд основних перекладацьких трансформацій, які використовуються при перекладі медіатекстів.

Ключові слова: медіадискурс, медіатекст, перекладацькі трансформації, адекватність перекладу, лексико-семантичні особливості.

Актуальність. Засоби масової інформації звертають увагу на всі тенденції політичних, соціальних, економічних і наукових змін у суспільстві. Глобальне загострення суспільних та політичних процесів останнього часу зумовлює потребу в перекладі різних медіа текстів публіцистичного характеру, які, в свою чергу, мають багато особливостей.

Мета цієї роботи полягає в описі лексичних та семантичних особливостей перекладу передових статей воєнної тематики англійськомовних ЗМІ вебсайту BBC News рубрики War in Ukraine (Російсько-українська війна) [1].

Серед найпоширеніших перекладацьких методів виділяють вибір еквіваленту в мові перекладу. Крім цього, широко використовується заміна слова чи виразу в контексті. Але важливо також згадати про інші перекладацькі трансформації, а саме:

- Дослівний переклад (калькування):

«Ukraine cyber-operators are being deployed on the front lines of the war, duelling close-up with their Russian counterparts in a new kind of high-tech battle» – Українські кібероператори розгортаються на передовій лінії фронту, впритул зійшовшись зі своїми російськими колегами у новому виді високотехнологічної битви.

- Граматична заміна (конверсія):

«Defence Ministry adviser Yuriy Sak told the BBC that emergency services were working to restore electricity supplies, but the situation was “still difficult”. Russia's frequent attacks mean that repairing the damage is getting harder» – Радник Міністерства оборони Юрій Сак повідомив BBC, що аварійні служби працюють над відновленням електропостачання, але ситуація «все ще складна». Часті обстріли з боку Росії означають, що усунення пошкоджень стає все складнішим.

У даному прикладі ми можемо спостерігати два приклади граматичної заміни – заміну частини мови: дієслово «restore» було замінено іменником «відновлення» для природнього

звучання, та заміну форми числа: форма однини в оригіналі («damage») замінена на форму множини в перекладі («пошкоджені»).

Прикметники у предикативній функції з дієсловом-зв'язкою нерідко може передаватися дієсловом: «*Ukraine's rock warrior Slava Vakarchuk: "We need to be angry"*» – Український рок-воїн Слава Вакарчук: «Ми повинні гніватися».

- Антонімічний переклад:

«*Mr Lavrov didn't say anything about the "elbow brush" with his US counterpart – but it was clearly not a diplomatic negotiation*» – Пан Лавров промовчав про «зіткнення ліктями» зі своїм американським колегою – але це явно не були дипломатичні переговори.

У даному прикладі ми можемо спостерігати використання позитивації. Словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою «didn't say anything» було замінене в перекладі на слово «промовчав», яке не містить формально вираженого негативного компонента.

Також, одним із видів антонімічного перекладу є передача англійських заперечних конструкцій з «not ... till», «not ... until», «unless», «without»: «*Bars, clubs and restaurants have to shut at 10pm but curfew – when people have to be off the streets completely – isn't until midnight here in Kyiv*» – Бари, клуби та ресторани зачиняються о 22:00, але в Києві комендантська година – коли люди повинні повністю покинути вулиці – настає лише опівночі.

- Конкретизація значення лексичної одиниці:

«*The body said in a statement that the energy system had lost more than half of its capacity because of the latest strikes, adding that priority would be given to "critical infrastructure – hospitals, water supply facilities, heat supply facilities, sewage treatment plants"*» – Компанія заявила, що енергосистема втратила більше половини своєї потужності через останні обстріли, додавши, що пріоритет буде надано «об'єктам критичної інфраструктури – лікарням, об'єктам водопостачання, теплопостачання, каналізаційним очисним спорудам».

Слово «body» є полісемантичним, воно має декілька значень, реалізація яких залежить від контексту. У цьому прикладі перекладач, взявши до уваги контекст, уточнює значення, переклавши його як «компанія». Слово «strikes» також має широку семантику, тому у наведеному прикладі при перекладі було використано вужче значення відповідно до контексту «обстріли».

- Додавання:

«*If industry decisions are made around the substitutions of these oils, we expect accurate labels to be prepared and printed as soon as possible so that consumers can be confident in the food they buy*» – Якщо промисловість прийме рішення про заміщення цих олій, ми очікуємо, що точні етикетки будуть підготовлені та надруковані якнайшвидше, щоб споживачі могли бути впевненими в якості продуктів харчування, які вони купують.

У наведеному прикладі слово «food» було перекладено словосполученням – «якість продуктів харчування». Ця трансформація була застосована з метою правильної передачі сенсу речення оригіналу, та дотримання мовленнєвих норм мови перекладу.

- Генералізація:

«*Tech and Digital Economy Minister Chris Philp said: "For too long RT and Sputnik have churned out dangerous nonsense dressed up as serious news to justify Putin's invasion of Ukraine"*» – Про це заявив міністр технологій та цифрової економіки Кріс Філп: «Занадто

довго RT і Sputnik випускали небезпечну нісенітницю під виглядом серйозних новин, щоб виправдати вторгнення Путіна в Україну».

Фраза «churn something out» означає «швидко виробляти велику кількість чогось, зазвичай низької якості»[2]. В мові перекладу відсутнє необхідне слово з таким конкретним значенням, саме тому було застосовано генералізацію і вжито лексичну одиницю з ширшим семантичним полем.

- Вилучення:

«*The annexation has no legitimacy under international law and Ukraine's President Volodymyr Zelensky has declared them null and void*» – Анексія не має жодної легітимності згідно з міжнародним правом, і президент України Володимир Зеленський оголосив їх недійсними.

У наведеному прикладі ми можемо спостерігати явище паралелізму в англійській мові, а саме «парні синоніми». Для української мови таке явище не характерне, тому було застосовано вилучення одного із лексичних елементів. Це дає змогу не лише скоротити текст, але й не відступати від норм української мови.

- Транскодування:

При транскрибуванні звукова форма слова відтворюється за допомогою фонем, а при транслітерації – за допомогою алфавіту мови перекладу, наприклад: «*Joe Biden's surprise visit to Ukraine on Monday is a striking show of solidarity – an intentionally powerful message to Moscow – as Kyiv prepares to mark the grim and bloody one-year anniversary of Russia's invasion.*» – Несподіваний візит Джо Байдена до України в понеділок є яскравим проявом солідарності – навмисно потужним посланням Москві – в той час, як Київ готується відзначити похмуру і криваву річницю російського вторгнення.

Здійснивши аналіз мовного матеріалу, ми дійшли висновку, що одним із головних завдань перекладача при перекладі медіа тексту є передача смислового, функціонального, стилістичного, емоційно-експресивного змісту тексту, і це можна досягнути саме завдяки вмілому використанню перекладацьких трансформацій, оскільки якість перекладу залежить від його адекватності, тобто всебічної точності передачі змісту оригіналу та повної функціональної і стилістичної відповідності.

Список використаних джерел:

1. BBC News War in Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/news/world-60525350>
2. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>
3. Акоп'янц Н.М. Лексико-стилістичні особливості перекладу англомовних текстів ЗМІ на українську мову. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2015. С. 59–63.
4. Камінська М, Люзак Р. Імплицитна маніпуляція темою Covid-19 у політичному мультимодальному дискурсі відеохостингу YouTube. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. Вип. 16, С. 72-79.
5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник для студентів старших курсів фак-тів англ. мови. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
6. Шевченко Л.І. Теорія медіалінгвістики: підручник / за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.

Отримано: 15.11.2023

Валерія МОСКАЛЕНКО,

магістрантка

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРОЦЕСІ ДУБЛЮВАННЯ КІНОФІЛЬМІВ

Публікація спрямована на вивчення основних труднощів передачі лексики емотивним компонентом в процесі дубляжу кінофільмів.

Ключові слова: кінодискурс, дублювання, емотивно-експресивна лексика, адекватність перекладу.

Актуальність. Ефективний переклад емоційно-експресивної лексики у фільмах залишається одним зі складних завдань в галузі дубляжу. Наша увага до даної проблеми обумовлена її недостатнім вивченням в межах українського перекладознавства та відсутністю потужної наукової бази, присвяченої вивченню аудіовізуального перекладу.

Метою дослідження є виявлення основних труднощів дублювання фільмів, що зумовлюються наявністю емотивно-експресивної лексики.

Варто зазначити, що кількість наукових праць, які зосереджені на медійному перекладі, є надзвичайно обмеженою, навіть в західноєвропейському просторі. Великий вплив на дослідження в галузі кіноперекладу мають наукові роботи О. Гессе-Квака, І. Фодора, Г. Тепзер-Цігерта, Й.-Д. Мюллера, Т. Гербста, І. Гамб'є та Г. Готліба. Дефіцит теоретичної бази в галузі кіноперекладу на вітчизняному ринку є критичною проблемою. Досі було проведено лише окремі дослідження, які стосуються перекладу фільмів, і вони розглядали загальні методичні (Р. Матасов, В. Горшкова), технічні (І. Міголат'єв, С. Лобастов) та окремі лінгвістичні (Т. Некрасова, Т. Бесараб) аспекти кіноперекладу.

Однією з причин складнощів адекватного перекладу нестандартних англійських виразів українською мовою є розбіжність у складі лексико-семантичних груп слів, навіть коли загальний напрямок лексико-семантичного варіювання слів в обох мовах співпадає. Наприклад, якщо англійський сленг та жаргон, і український жаргон створюються шляхом лексико-семантичного варіювання обмеженої кількості слів літературної мови, то список лексико-семантичних груп слів, які надають нестандартні варіації для англійської та української мов, майже співпадають. «Але у внутрішніх парах відповідних лексико-семантичних груп в англійській та українській мовах існують суттєві відмінності. Українські слова, які відповідають за своїм основним значенням англійським, але не мають емоційно-експресивних лексико-семантичних варіантів, не можуть бути використані під час перекладу» [1].

Другий фактор, який ускладнює переклад нестандартних виразів з англійської на українську, полягає у різниці в прагматичних компонентах значень слів, які є еквівалентами за їх основними лексико-семантичними варіантами. «Це призводить до розбіжності у результатах лексико-семантичного варіювання цих слів в англійській та українській мовах. Лексико-семантичне варіювання, що призводить до виникнення сленгу, жаргонів або пейоративної (негативної) лексики, базується на прагматичних компонентах значень слів, які виражають культурні традиції та соціальні конотації, пов'язані з використанням відповідної лексики в

суспільстві» [2]. Також, переклад нестандартної лексики вимагає врахування контексту, в якому вона вжита, оскільки саме контекст найточніше визначає лексичне значення слова та його образно-експресивність. Крім того, жанр фільму також має велике значення, оскільки він визначає спеціальну лексичну термінологію фільму.

Остаточний варіант перекладу повинен передавати не лише смислові аспекти слова, але й його виразність та стилістичну специфіку. «Часто контекст вимагає вибору одного з можливих варіантів відповідності, і перекладачу доводиться шукати новий варіант перекладу, враховуючи контекстуальні особливості та специфіку конкретної ситуації» [8].

Ще однією проблемою для перекладача є постійна зміна словникового запасу стилістично забарвленої мови. Ніякий словник не може оновлюватися на стільки швидко, щоб відображати всі нові слова та вирази, які з'являються в цій галузі мови. Крім того, багато лексичних одиниць у стилістично забарвленій мові є дуже тимчасовими та швидко виходять з ужитку. Таким чином, основною складністю при перекладі стилістично забарвленої лексики є знаходження актуальних еквівалентів.

Текст аудіовізуального перекладу завжди супроводжується відео, і це визначає одну з ключових особливостей цього жанру: необхідність точної синхронізації між вербальними та невербальними компонентами. «Особливо важливо враховувати такі фактори, як звукові ефекти, музичний супровід, візуальні зображення, атмосфера відеосюжету, інтонація (включаючи вигуки та паузи), тривалість тексту (часові маркери) та інші, щоб передати повідомлення оригіналу якнайточніше» [6, с. 245].

Переклад фільмів має бути спрямованим на те, щоб глядач міг миттєво розуміти подану інформацію. Оскільки в кіно не передбачено можливість введення додаткових коментарів перекладача, і синхронізація відеоряду вимагає точності, описовий переклад виключено. Через те, що темп та граматичні структури в різних мовах відрізняються, перекладачам іноді доводиться адаптувати текст, щоб він відповідав оригіналу та був синхронізованим.

Отже, можна зробити висновок, що основною вимогою до дублювання фільмів стислість, оскільки аудіовізуальний переклад вимагає від перекладачів не лише точності, але й лаконічності, щоб знайти відповідний еквівалент, який не порушував би структуру фільму, що і відрізняє цей тип перекладу від художнього. Тому в таких ситуаціях перекладачі вдаються до перекладацьких трансформацій, наприклад скорочення чи розширення текстів задля правильної синхронізації оригіналу та перекладу.

Список використаних джерел:

1. Борисова О. В. Відтворення комічного в англо-українському перекладі як перекладознавча проблема (на матеріалі американських анімаційних фільмів). URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_3/15.pdf (дата звернення: 30.10.2023).
2. Гудманян А. Г., Плетенецька Ю. М. Переклад жаргонізмів сленгу і пейоративної лексики художніх фільмів США. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин, 2014. С. 58–61.
3. Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Вип. 3. 2015. С. 147–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_26 (дата звернення: 30.10.2023).

4. Мельник А. П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій. *Studia Linguistica*. Київ: ВПЦ «Київський університет». Вип. 6. Ч. 2. 2012. С. 175–178.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Вид-во «Довкілля», 2010. 844 с.
6. Swales J. M. *Research genres: explorations and applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. URL: <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139524827> (дата звернення: 30.10.2023).

Отримано: 15.11.2023

Галина НАГУРСЬКА,

магістрантка

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0004-5489-2558

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Запропонована стаття розкриває особливості формування методичної компетентності вчителя англійської мови в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: методична компетентність, компетенція, компетентність, комунікативна компетентність.

Актуальність. Питання формування професійних компетенцій майбутнього вчителя іноземної мови в умовах дистанційного навчання набуло значної актуальності в часи суспільної трансформації та освітніх реформ. У цьому контексті першочергового значення набуває оцінка як кількісних, так і якісних аспектів діяльності індивідів. Ефективне залучення індивідів до виконання професійних ролей залежить від їх особистісних характеристик, професійної підготовленості, досвіду та володіння основними якостями, необхідними для успішного вирішення професійних завдань, ведення продуктивної праці та постійного оновлення особистих ресурсів.

Мета статті – проаналізувати питання формування професійних компетенцій майбутнього вчителя іноземної мови в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного реалізації зазначених можливостей необхідно є розробка методичної системи формування професійних компетенцій майбутніх вчителів іноземної мови в умовах дистанційного навчання. Розробка методичної системи спирається на потенціал навчальних дисциплін і педагогічної практики. Вкрай важливо використовувати можливості цих дисциплін, щоб повністю озброїти майбутніх учителів знаннями та навичками, необхідними для вирішення педагогічних завдань і розвитку професійних компетенцій у контексті дистанційного навчання. Від того, наскільки використовуються можливості навчальних дисциплін, залежить ефективність підготовки студентів у сфері оптимальної, цілеспрямованої педагогічної діяльності у сфері дистанційної освіти. Це використання має передбачати їх внесок в оволодіння знаннями майбутнього вчителя, а також здатність впливати на об'єкт професійної діяльності, сприяючи формуванню та розвитку професійних умінь і навичок.

Поняття методичної системи навчання та методичної теорії виховання досліджували багато вчених. Методична система – це модель, яка охоплює різні компоненти навчального про-

цесу, включаючи його цілі, зміст, методи і форми, засоби, передбачувані результати навчання. За своєю суттю методична система спрямована на ефективне управління процесом формування професійних компетенцій у майбутніх учителів іноземних мов з особливим акцентом на цілях і завданнях дистанційної освіти. Він забезпечує структуровану основу для формування цих компетенцій у відповідності з цілями та вимогами дистанційного навчання [2].

Загалом, методичну систему формування професійних компетентностей майбутнього вчителя іноземної мови в умовах дистанційного навчання вчені уявляють як модель, що включає чіткі компоненти: мету, зміст, методи та засоби навчання, форми навчального процесу та очікувані результати. Розглянемо складові запропонованої моделі докладніше. Методична система, орієнтована на мету – формування професійних компетентностей майбутнього вчителя іноземної мови в умовах впровадження дистанційного навчання в навчальний процес школи. Ця мета породжує кілька конкретних цілей, якими керується розробка та впровадження методичної системи [3]:

1. Формування комплексного комплексу загальнопрофесійних і спеціальних знань, озброєння студентів глибоким розумінням сутності, планування та організації дистанційного навчання в іноземній мові.

2. Розвиток навичок аналітики, систематизації та практичного застосування сучасних методів і технологій дистанційного навчання. Студенти повинні навчитися оцінювати та ефективно використовувати ці інструменти.

3. Формування педагогічних здібностей, що дозволяють майбутнім учителям успішно впроваджувати дистанційне навчання в аудиторній та позааудиторній роботі.

4. Удосконалення професійно-особистісних якостей і рис характеру, що сприяють ефективній взаємодії зі студентами в умовах дистанційного навчання [1].

Слід зазначити, що процес формування професійних компетенцій майбутніх учителів іноземної мови в умовах дистанційного навчання є поступовим і багатограним. Методична система охоплює різноманітні прийоми, засоби та форми навчання, що виникли в освітній практиці та мають значення в дидактичній теорії. Серед них вчені виділяють такі методи навчання мови, які сприяють розвитку професійної лінгвістичної та іншомовної комунікативної компетентності студентів: синхронні та асинхронні методи, змішане навчання, перевернута кімната, навчання на основі завдань (TBL), текстовий підхід. (TBA), метод “тест-навчання-тест” (ТТТ), метод презентації-практики-виробництва (PPP), кероване відкриття, розповідь історій, мозаїки, метод взаємозв’язку “запитання-відповідь” (QAR), комунікативний підхід, навчання на основі проєктів, картування розуму, кооперативне навчання, тематичні дослідження, метод тестування, дискусії, дебати, усні та письмові презентації, вправи, вирішення проблем, мозковий штурм, моделювання, рольові та ситуаційні ігри [3].

Висновки. За формами навчання можна виділити наступні: інтерактивні лекції, практичні заняття, самостійні завдання, спецкурси, індивідуальна дослідницька робота, командна робота. Крім того, засоби навчання включають інформаційні інструменти, інструменти оцінювання та вимірювання, завдання, методичну та комп’ютерну підтримку, навчальну літературу та інтернет-ресурси, такі як *Kahoot*, *Quizlet*, *Jamboard*, *Padlet*, *Google Site*, *Google Form*, *Google Docs*, *Google Sheets*, *Flipgrid* та ін. Результатом цієї методичної системи є формування професійних компетентностей майбутнього вчителя іноземної мови в умовах дистанційного навчання.

Список використаних джерел:

1. Al-Obaydi L. H., Shakki F., Tawafak R. M., Pikhart M., and Uglia R. L. What I know, what I want to know, what I learned: activating EFL college students' cognitive, behavioral, and emotional engagement through structured feedback in an online environment. 2023. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.1083673/full> (дата звернення 02.11.2023).
2. Pérez K. V., and Torelló O. M. The digital competence as a cross-cutting axis of higher education teachers' pedagogical competences in the European higher education area. 2012. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812013869> (дата звернення 02.11.2023).
3. Shakieva. A. Methodical system for formation of professional competences of a future foreign language teacher in conditions of distance learning. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2023.1186908/full> (дата звернення 02.11.2023).

Отримано: 15.11.2023

Svitlana NYKYPORETS,

*the senior lecturer at the Department of Foreign Languages, VNTU
ORCID ID 0000-0002-3546-1734*

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON ENGLISH POWER ENGINEERING TERMINOLOGY

This study explores the impact of globalization on English power engineering terminology, revealing the intricate interplay of diverse linguistic influences, technological advancements, and international collaboration. Through meticulous analysis, it illuminates the evolving lexicon of power engineering, emphasizing the crucial need for precise and standardized terminology to facilitate effective communication in our increasingly interconnected global society.

Key words: globalization, power engineering, terminology, standardization.

Relevance of the subject. In the wake of rapid globalization, industries worldwide are witnessing profound transformations, and the field of power engineering is no exception. The exchange of knowledge and expertise in this sector, conducted predominantly in English, has become the lifeblood of international collaboration and progress [1]. However, this linguistic universality has encountered intricate challenges in the face of globalization.

The purpose of the work. This scientific work endeavours to dissect the intricate interplay between globalization and English power engineering terminology. While language serves as a conduit for ideas, the nuances of terminology have far-reaching implications, shaping how concepts are understood, engineered, and implemented globally [2]. In the context of power engineering, precise and standardized language is not merely a convenience but a necessity, ensuring safety, reliability, and innovation in the design and operation of power systems.

This article investigates the challenges faced by professionals, researchers, and students in power engineering due to globalization. Focusing on the evolving vocabulary, it highlights how globalization influences power engineering terminology, emphasizing the need for clarity as projects expand globally.

Results. The evolving vocabulary of power engineering reflects the intricate interplay between technology, culture, and globalization. As nations collaborate on energy projects and researchers share findings across borders, the language used to describe power engineering concepts is constantly adapting and expanding [3].

Globalization has significantly influenced the energy lexicon in several ways.

1. Integration of diverse terminologies. With professionals and experts from various linguistic backgrounds collaborating on international projects, there is a continuous integration of diverse terminologies. Different regions may have unique words or phrases to describe specific engineering components or processes. Globalization acts as a catalyst, necessitating the harmonization of these terms for effective cross-border communication.

1. Incorporation of multicultural perspectives. The globalization of power engineering has led to the incorporation of multicultural perspectives into the terminology. Concepts and technologies developed in one part of the world often find applications in different cultural contexts. As a result, terminologies are adapted and enriched by these multicultural influences, creating a more nuanced and comprehensive vocabulary [4].

2. Standardization efforts. Globalization has spurred international standardization efforts within the power engineering community. Organizations and professionals recognize the importance of standardized terminology to avoid misunderstandings and ensure consistency in communication. Standardization initiatives, influenced by globalization, aim to create a unified vocabulary that can be universally understood and applied.

3. Technological advancements. The rapid pace of technological advancements, often driven by international collaboration, introduces new concepts and inventions [5]. These innovations require the creation of new terms and the adaptation of existing ones to accurately describe novel technologies. The globalization of research and development efforts contributes significantly to the evolution of power engineering vocabulary.

4. Language evolution in digital communication. The rise of digital communication platforms and online collaboration tools has accelerated the exchange of ideas and information globally. Engineers and researchers now interact in real-time across continents, necessitating clear and concise communication. This digital globalization has influenced not only the spoken but also the written language, leading to the development of precise technical terms to facilitate effective online discussions and collaborations.

In essence, globalization serves as a catalyst for the continuous evolution of power engineering terminology. The integration of diverse perspectives, standardization efforts, technological advancements, and the evolution of digital communication platforms collectively shape the lexicon of power engineering. Understanding these influences is crucial for professionals and researchers aiming to navigate the complexities of global collaboration in the field of power engineering.

Conclusion. In the crucible of globalization, the language of power engineering has undergone profound transformations, mirroring the interconnected nature of our modern world. This exploration into the impact of globalization on English power engineering terminology has unveiled a rich tapestry of influences, from the integration of diverse linguistic nuances to the standardization efforts necessitated by international collaboration. As our global society becomes increasingly reliant on seamless cross-border communication, the importance of a precise and universally understood vocabulary in power engineering cannot be overstated.

Through this study, we have delved into the depths of evolving terminology, recognizing the multicultural perspectives, technological advancements, and digital globalization as driving forces behind this evolution. The integration of diverse terminologies, while challenging, has enriched the lexicon, making it more comprehensive and adaptable to various contexts. The standardization initiatives, borne out of the need for clarity and consistency, have paved the way for a unified language that bridges linguistic gaps and fosters effective global collaboration.

Looking ahead, it is imperative for professionals, educators, and policymakers in the field of power engineering to remain vigilant in tracking these linguistic shifts. Embracing the challenges posed by globalization, we must continue to refine and expand our vocabulary, ensuring that it not only keeps pace with technological innovations but also encapsulates the richness of diverse cultural perspectives.

In closing, this exploration stands as a testament to the resilience and adaptability of language in the face of globalization. As long as power engineering remains a cornerstone of global progress, our ability to navigate the complexities of its terminology will be instrumental. By understanding and embracing the impact of globalization on our linguistic landscape, we fortify the foundations of international collaboration, innovation, and sustainable development in the dynamic world of power engineering.

References:

1. SEFI and IGIP. The Bologna Process and the Education of the Engineers: A Joint Communication of SEFI and IGIP. Leuven, 2009.
2. Ammon Ulrich. English and other international languages under the impact of globalization. *Neuphilologische Mitteilungen*. 2010. Vol. 111, No. 1. P. 9-28.
3. Nykyporets S. S. Lexico-semantic characteristics of the English terms of the professional language of power engineers (translation aspect) / S. S. Nykyporets, S. O. Medvedieva, N. M. Hadaichuk, N. V. Herasymenko. *Academic studies. Series «Humanities»*. 2023. № 1. С. 84-90.
4. Nykyporets S. S. Harnessing cloud technologies for foreign language acquisition among masters in energy engineering. *Moderní aspekty vědy: Svazek XXXI mezinárodní: kolektivní monografie*. Czech Republic, 2023. P. 21-56.
5. Stepanova I. S., Nykyporets S. S. Some functional-stylistic features of the modern scientific text. *Grail of Science*, № 2-3, 2 квітня 2021 р. 2021. Рр. 338-340.

Отримано: 15.11.2023

Ольга ПАЛАМАР,
аспірантка кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0001-6969-9700

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КІНООПОВІДІ В ЕКРАНІЗАЦІЯХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У тексті розглядаються особливості формування кінооповіді в екранізаціях художніх творів. Аналізуються та порівнюються літературна та кінематографічна оповіді.

Ключові слова: кінооповідь, наратив, екранізація, кінематографічність.

Від початку ХХ століття та до сьогодні кінематограф і література часто перетинаються у спільній площині. Екранізація є результатом технічної та художньої взаємодії кіно та літератури. Тож, мета розвідки – простежити особливості формування кінооповіді в екранізаціях творів літератури.

Пригадуємо позицію Андре Базена щодо екранізацій – найперше слід зрозуміти що та скільки взяв кінематограф від літератури. Здебільшого кінокартини «не є екранізаціями романів, а деякі епізоди, як-от у фільмі «Пайза», набагато більше зобов'язані Гемінгвею (епізод на болотах) чи Сарояну (неаполітанський епізод), ніж фільм Сема Вуда «По кому подзвін» (1944) своєму першоджерелу» [3, с. 133].

Об'єктами кінематографічної інтерпретації ставали, передовсім, найвідоміші твори світової літератури. Почасти саме жанр оригінального твору та тип його наративу передбачав особливості кінонаративу в екранній адаптації. Наприклад, коли екранізувалася епіка Дені Дідро («Дами Булонського лісу», режисер Робер Брессон) та Жоржа Бернаноса («Диалоги кармеліток», режисер Філіп Агостіні), драма Вільяма Шекспіра («Гамлет», Лоренс Олів'є), доготичний роман Брема Стокера («Гість Дракули», Фрідріх Мурнау), Біблія («Євангелія від Матвія», режисер Паоло Пазоліні), казки Шарля Перро («Попелюшка», «Червона шапочка», режисер Жорж Мельєс) та інші.

Так, екранізація передбачає два варіанти роботи з літературним матеріалом: коли оригінал є лише джерелом ідеї, а от кінонаратив у всьому відрізняється, як-от у «Кармен» (режисер Крістен-Жак, 1944), «Пармському монастирі» (режисер Крістен-Жак, 1948); та коли режисер прагне досягти повної відповідності та «перекласти» літературну оповідь мовою екрану – «Пасторальна симфонія» (режисер Жан Деланнуа, 1946), «Втілення диявола» (режисер Клод Отан-Лара, 1946), «Щоденник сільського священика» (режисер Робер Брессон, 1950).

Цікаво, що про екранізацію Готфрідом Райнгардтом «Сну літньої ночі» Верфель казав, що це «стерильна» копія зовнішнього світу з усіма його вулицями, інтер'єрами, вокзалами, ресторанами, автами та набережними, що дотепер могли бути перешкодою фільмові вознестися в царство мистецтв. Романіст зазначав, що «кінофільм не досягнув справжнього змісту, своїх дійсних можливостей... Ці можливості полягають у його унікальній здатності природними засобами і неймовірно переконливо виражати фантастичне, дивовижне й надприродне» [1, с. 65]».

У кінематографі, як і в будь-якому виді мистецтва, важливо виражати не лише кінематографічну форму, але й зміст. До 1938 року кінематограф зосереджувався на формі вираження – винайдення короткого монтажу, пошуки операторського стилю, а сформувавши її, почав опановувати зміст – теми, сюжети [3, с. 144]. Упродовж тридцяти років розвитку кіно

історія кінематографічної техніки (у найширшому значенні) практично перепліталася з історією сценарної майстерності [3, с. 144].

Деякі романи нагадують ретельно створене лібрето, а письменники – багатослівних сценаристів. Так стається, коли літератори намагаються наслідувати наратив кіно. Тут автори працюють з персонажами, інтригою та атмосферою, як-от у випадку з П'єром Бері, Жоржем Сименоном чи американськими романами «чорної серії», що вочевидь написані з двоїстою метою – для прочитання та для екранізації голлівудськими кінематографістами [4].

Основою кінонарративу також є кіносценарій. Йдеться, про «нарративно-драматичний твір, призначений для втілення на екрані в кінематографічних інтерсемантичних звукозорових образах, що формуються шляхом поєднання чотирьох компонентів ремарки (описової частини), діалогу та монологу персонажів, авторського тексту (закадрового голосу автора), пояснювальних написів» [2, с. 480]. У період становлення кінематографа в епоху модернізму кіносценарію іманентний єдиний конфлікт, послідовна композиція та поєднання сюжетних ліній в один драматичний вузол. Згодом, під впливом італійського неореалізму, літературний сценарій позбавився логічної фабульної будови, набув жанрових рис кіноповісті, став поетичним та метафоричним [2, с. 480-481].

Логічно, що кінонарратив екранізації формувався на основі нарративу самого твору. Наприклад, у книзі «Film and Literature» за редакцією Т. Коррігана є розділ «Filming Literature», присвячений ранньому кінематографу, який набув своєї класичної форми завдяки літературі. Тут пригадуємо слова В. Вулф про те, що кінематограф на початку свого народження лише вчився прямоходінню (ставимо питання – вчився де та у кого?) та статтю Т. Коррігана про Д. Гриффіта і народження класичного кіно з літератури (відповідаємо – вчився у літератури).

Йдеться про те, що Д. Гриффіт, як творець класичного кінематографа, тісно «співпрацював» із мистецтвом літератури. Класичний фільм у його інтерпретації був спробою поставити слова та зображення у кінокартині нарівні, перетворивши наратив у кінонарратив. Тільки завдяки такому поєднанню кінематограф міг бути засобом вираження повідомлень і думок людини, а тут – режисера. Таким чином, основні формові особливості задля перетворення раннього кіно на класичний кінематограф, яким ми його знаємо, базуються на нарративних елементах, притаманних роману XIX століття [5, с. 14].

До того ж, моделі персонажів кінофільмів органічно наслідують моделі героїв романів [5, с. 16]. Так, через те, що героїв літературних творів Діккенса, Драйзера відтворюють реальні люди (актори), реципієнт відчуває до них більше емпатії, ніж до літературних прототипів. Таким чином, у екранізації синтезуються літературна оповідь, психологія характеру персонажа, відтворювана актором і театральні принципи та матерії. Все це витворює наратив класичного кіно.

Отже, література була для кіно прикладом того, як розповісти історії – не тільки однокатушні короткі метри, але й повнометражні кінонарративи, як-от «Народження нації» Д. Гриффіта. Кінонарратив увібрав у себе літературну оповідь на етапі формування, а згодом, упродовж технічного розвитку мистецтва кіно, додалися суто кінематографічні елементи оповіді, зумовлені особливостями монтажу, візуальності та мети того чи того кінотвору.

Список використаних джерел:

1. Беньямін В. Вибране / пер. з нім. Ю. Рибачук, Н. Лозинська. Львів: Літопис, 2002. 214 с.

2. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / під ред. Ю. Коваліва. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
3. Bazin A. What Is Cinema. Volume 1. URL: <https://archive.org/details/Bazin Andre What Is Cinema Volume 1> (дата звернення: 20.10.23).
4. Bert C. Andre Bazin on Rene Clement and literary adaptation: Two original reviews. Literature Film Quarterly, 2002. URL: https://web.archive.org/web/20070303103642/http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3768/is_200201/ai_n9057894 (дата звернення: 11.10.23).
5. Corrigan T. Film and Literature, Routledge; 2nd edition, 2011. 488 p.

Отримано: 15.11.2023

Тетяна ПОГОРЄЛОВА,

магістрантка

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0002-8636-1466

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НУШ

У статті описуються сучасні цифрові інструменти та приклади їхнього використання на уроках англійської мови для формування мовленнєвих компетентностей учнів у Новій українській школі.

Ключові слова: комп'ютерні технології, штучний інтелект, цифрові інструменти, мовленнєві компетентності, Нова українська школа.

Актуальність теми. Сьогодні людство перебуває у величезному потоці інформації, шукаючи нові шляхи побудови взаємозв'язків зі світом, зв'язків, які не мають кордонів, які розширюють людські можливості і задовольняють їхні потреби. Тому виникає потреба у пошуку тих засобів і способів, які сприяють цьому. Одним із головних складових, які стирають кордони між комунікацією індивідів у світі є мова. Саме англійська мова визнана міжнародною мовою спілкування і відкриває нові можливості у побудові взаємозв'язків у суспільстві. Сучасна освіта має бути побудована на інтересах і запитах її здобувачів. Технологічний прогрес сприяв появі комп'ютерних технологій, без яких неможливо зараз уявити життєдіяльність соціуму. Нехтування впровадження КТ в навчальний процес, застарілість методів і форм навчання призвів до зниження рівня освіченості молоді і пошуку шляхів і методів оптимізації процесу навчання у закладах загальної середньої освіти. Вивчивши європейський досвід освіти, побудовано концепцію Нової української школи (НУШ). Головним інструментом програми є сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які спрямовані на оптимізацію навчальних процесів [3].

Метою публікації є вивчення та узагальнення сучасних цифрових інструментів, які спрямовані на розвиток мовленнєвих компетентностей учнів на уроках англійської мови у Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреби часу, технологічний прогрес, психолого-фізіологічні особливості сприймання підлітків та інформаційний простір змушують вчителя у своїй педагогічній діяльності широко використовувати комп'ютерні технології. Це передусім пов'язано з організацією дистанційного і змішаного навчання у загальноосвітніх закладах, яке неможливо уявити без використання електронних пристроїв та електронних навчальних ресурсів. Проведення онлайн-уроків потребує спеціальних програм для створення конференцій в реальному часі. Найпоширенішими серед них є Zoom, Meet, Classroom, Microsoft teams, Skype та ін. Сьогодні в інтернет-просторі існує велика кількість платних і безкоштовних або демоверсій освітніх платформ, електронних ресурсів, мобільних додатків, програм, які дозволяють не тільки зацікавити учнів, а й полегшити роботу вчителів у підготовці до уроку. Вони дозволяють обирати готові матеріали або створювати їх самостійно онлайн чи за допомогою спеціальних програм. Навчальний заклад може замовити чи розробити власну інтерактивну платформу, на основі якої відбуватиметься освітній процес. Уряд України також працює над цифровізацією освіти. З 1 вересня 2023 року Президент України Володимир Зеленський презентував новий освітній застосунок «Мрія», який допоможе розкрити потенціал і таланти дитини. Застосунок допомагатиме дитині, батькам і вчителям ефективніше орієнтуватися в навчальному процесі та поза його межами, вказуватиме, на що звернути увагу, чому присвятити більше часу. Він міститиме бібліотеку контенту, який потрібен саме цій дитині, інформацію про освітні програми, курси, відеоматеріали, позашкільні активності, олімпіади, гуртки [2].

Найвідомішим і найпоширенішим серед користувачів, які користуються нейромережою, є чат-бот *ChatGPT*. Це віртуальний помічник, який може працювати з текстом, програмним кодом, відео, формулами, числами. Він дозволяє аналізувати і генерувати текст, ідеї. Формувати навички говоріння можна за допомогою таких цифрових інструментів, як *Carlos, Lingosta, Interviews by, Speak & Improve, Buddies*. Тут можна організувати справжню розмову на будь-яку тему зі штучним інтелектом. Це буде корисним у випадку відсутності досвідченого опонента для спілкування. Так учні не відчуватимуть дискомфорту і тривожності під час віртуальної розмови. Звісно, живе спілкування зі справжньою людиною ніщо не замінить. Вести розмову можна в різних формах: листування, обмін голосовими повідомленнями чи відеозв'язок. *Vaamboozle* – це ресурс, який побудований у вигляді запитань по темах (рівні A1-B1). Кожна тема містить декілька запитань, на які потрібно дати відповідь. Це можуть бути вивчення лексичних одиниць, ідіом, практикування в граматиці, відповіді на запитання стосовно конкретної теми або висловлення власної думки щодо якогось твердження. Розробники американської компанії Adobe. Для розвитку навичок аудіювання варто обирати ті навчальні матеріали, які викликають інтерес у здобувачів освіти. Краще, коли учні самі назвуть свої улюблені пісні, фільми, аудіокниги тощо.

Обрати фрагменти для роботи з аудіоматеріалом можна на платформі YouTube. Це можуть бути такі навчальні канали, як *Learn English with Misterduncan, Learn English with EnglishClass101.com, Real English, BBC Learn English, British Council, Learn English Kids, Business English Pod, VOA Learning English, JenniferESL, British, EF podEnglish, Learn American English, English Easy Practice, Learn English With TV Series*. Для роботи з музичним матеріалом пропонуємо використовувати цифровий інструмент *Lyrics Training*. Ця програма об'єднує пісенний матеріал за рівнями: beginner, intermediate, advanced, expert. Учні пропонуються прослухати пісню і заповнити пропуски в субтитрах. Іншим цифровим інструментом є

платформа «*Audio Lingua*». Для формування навичок читання підійдуть ілюстровані книги, де учні можуть читати і слухати розповіді англійською мовою: *Unite for Literacy*, *StoryWeaver*, *Lit2Go*, *TextProject* та ін.

Для синхронного читання пропонуємо використовувати програму *CuePrompter*, яка стимулює учнів і контролює темп читання. Варіантом для створення текстів для читання може слугувати *Texting Story maker*. Формувати навички письма допоможе *Commaful* – додаток, який допоможе учням створювати творчий контент у короткій формі. Будь-які оповідання, вірші чи навіть меми можна перетворити на короткі візуальні презентації з поєднанням зображень та анімації. Цифровий ресурс «*Storywizard*» дозволяє працювати з готовим текстом, редагувати його, змінювати або додавати зображення. Вчитель пропонує завдання замінити імена дійових осіб, змінити кінцівку або сюжет тексту, або написати відгук до книги. *TypingTest* – інструмент для розвитку навичок друкування англійських слів. Програма представляє ігри, які спрямовані на відтворення графічних позначень звуків, запам'ятовування написання слів, вживання пунктуаційних знаків. *Writing Exercises* надає доступ до шаблонів для формування письмового висловлювання. Тут можна створити історію, використовуючи випадкові ідеї штучного інтелекту. «*Excuse Generator*» допоможе створити текст-вибачення будь-якого рівня складності [1].

Висновки. Отже, використання комп'ютерних технологій на уроках англійської мови допомагає осучаснити навчальний процес, урізноманітнює форми роботи учнів, сприяє кращому засвоєнню інформації через створення освітнього середовища, близького до реальності.

Список використаних джерел:

1. Digital Tools Library. URL: <https://digital-tools-x3hz.glide.page/dl/da19fa> (дата звернення 01.11.2023).
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-den-znan-prezident-prezentuvav-innovacijnij-osvitnij-zasto-85313> (дата звернення 01.11.2023)
3. Сайт Міністерства освіти і науки України: Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 01.11.2023).

Отримано: 15.11.2023

Павло ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ,
аспірант кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка
ORCID 0009-0004-6712-9770

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ МАЙКЛА ОНДАТЖЕ «ПРИВИД АНІЛ»

У статті висвітлено особливості художнього вираження проблем ідентичності в романі сучасного англо-канадського письменника Майкла Ондатже «Привид Аніл». Простежено зв'язок ідентичності з проблемами культури, історії, пам'яті.

Ключові слова: ідентичність, гендер, культура, історія, пам'ять, жанр, роман.

«Привид Аніл» – четвертий роман Майкла Ондатже, одного з провідних сучасних англо-канадських письменників. Він був опублікований 2000 року і став лауреатом найпрестижнішої в Канаді літературної нагороди – Премії Генерал-губернатора.

Центральна героїня роману Аніл Тіссера – жінка-криміналіст, судмедексперт, яка народилася на Шрі-Ланці й отримала освіту на Заході. Вперше за п'ятнадцять років вона повертається на історичну батьківщину, щоб розслідувати від імені Організації Об'єднаних Націй «підозрілі» позасудові страти. На місці вона співпрацює з місцевим археологом Саратом Діасеною. Їхнє відкриття – нещодавно знайдений скелет в стародавньому могильнику – вказує на урядове вбивство, що наражає їх обох на небезпеку. Незважаючи на це, Аніл сповнена рішучості ідентифікувати скелет, який вона прозвала «моряком» (sailor) і дізнатись, хто ж це.

Аніл є вестернізованою особистістю; це означає, що у неї давно інше, більш «західне» бачення, сприйняття світу і цінностей. Рідна культура, як можна здогадатися з її позицію, значною мірою стала для неї чужою: «After she had left Sri Lanka at eighteen, her only real connection was the new sarong her parents sent her every Christmas (which she dutifully wore), and news clippings of swim meets...» (Після того, як у вісімнадцять років вона поїхала зі Шрі-Ланки, єдиним, що по-справжньому пов'язувало її з будинком, були нові саронги – їх надсилали кожного Різдва батьки, а вона покійно їх носила – і нові вирізки з газет про змагання з плавання...) [3].

Аніл не включає всі свої минулі згадки про Шрі-Ланку в свою теперішню присутність там: наприклад, вона постійно відмовляється від асоціацій з плаванням, талантом, «закріпленням за нею на все життя», який зробив її «знаменитістю» в підлітковому віці. Вона відкидає цю ідентифікацію, яку використовували інші щодо неї.

Образ Аніл переступає загальноприйняті уявлення про ідентичність, гендерну нерівність, статуси та позиції. У неї доволі чоловіче ім'я, яке, як ми дізнаємося, вона «купила» собі у свого брата. Вона науковець і представник Організації Об'єднаних Націй – сукупність усіх факторів робить її протилежністю «підпорядкованій жінці» (концепція Гаятрі Співак, співзасновниці теорії постколоніалізму [2]). З постколоніальної точки зору, її голос не тільки порушує мовчання, яке раніше нав'язував імперіалістичний дискурс, але й говорить за тих, кого замовчує неокolonіалістична ідеологія. Аніл відчуває, що, намагаючись встановити особу скелета «моряка» і знайти сім'ю, до якої він належить, вона знайде всіх тих «загублених» голосів, жертв системи.

Проблема особистої ідентичності є провідною в романі. Майкл Ондатже показує модель ідентичності, яка долає національні та культурні кордони та займає і центральну, і маргінальну позиції. Мова транснаціоналізму, якою Ондатже говорить через Аніл, включає в себе суперечності та парадокси, які проявляються в людському та культурному різноманітті. Ондатже досліджує поняття національності та ролі, які відіграють синкретизм і гібридність у самоідентичності людини. Роман здійснює таке дослідження ідентичності, що відображає культурні зіткнення, які є неминучим наслідком переплетення національностей, історій та прикордонних поділів. Підхід письменника, за допомогою якого він розглядає ідентичність як «процес» і як «конструкцію», дуже схожий на концепцію мультикультуралізму в Канаді – прийняття інших культур поряд зі своєю [1]. Письменник розкриває мультикультурну природу Аніл як суміші різних культур, що постійно змінюється і містить у собі різноманітні фрагменти у єдиному утворенні. Ондатже також показує хвилювання та тривоги, пов'язані зі створенням нами своєї власної ідентичності у аспекті мови, культури та імені, зосереджуючи увагу на ускладненнях, що виникають лише з мультикультурної реальності, демонструючи прогалини, а також пропонуючи структури контакту та обміну, з якими стикається синкретизована та гібридизована світова спільнота.

«Привид Аніл» має унікальну структуру: роман поділено на вісім розділів, і кожний із них відповідає розповіді, яка в першу чергу стосується конкретного предмета або персонажа, як зазначено в заголовку розділу. Наприклад, розділ під назвою «Сарат», або «Гай Аскетів» зосереджується на Паліпані. Крім того, більшість розділів супроводжуються епізодами про одного з персонажів, пов'язаних або не пов'язаних із цим розділом. У тексті вони виділені курсивом. Події з минулого зазвичай не розглядаються в романі і описуються в цих епізодах. Більшість історій розповідає оповідач-наратор від третьої особи, але з точки зору одного з персонажів. Усі вони мають власні історії, пов'язані з війною, які залишаються нерозказаними. Така фрагментація наративної структури – це паралельна невідповідність між західними та східними цінностями щодо правди та реальності, між сьогоденням і минулим героїв, у пошуках ідентичності, втрачених сімейних змін і кохання – підкреслює змінність і сприйняття реальності.

Одним із важливих символів у романі є скелет, який Аніл і Сарат намагаються ідентифікувати. Скелет є єдиним реальним доказом про причетність уряду до вбивства. Як і всі незліченні жертви, він був спалений до невпізнання, а його особистість втрачена. Його останки є єдиною підказкою, за допомогою якої Аніл і Сарат мають досягнути правосуддя. Боротьба Аніла і Сарата за ідентифікацію «моряка» – це боротьба за те, щоб дати голос, щоб зупинити війну. «Моряк» дійсно є представником всіх, хто не може ідентифікувати й захистити себе сам і покладається на допомогу інших.

У романі описується низка релігійних обрядів та образів, що належать різним конфесіям. Ці образи символізують те, як люди, і жителі Шрі-Ланки, й іноземці, сприймають жахи громадянської війни. Як і кам'яні пам'ятники, багато людей черство реагували на жорстокість, завдану багатьом жителям Шрі-Ланки, ігнорували страждання інших людей. Статуї також символізували безсилля простого громадянина Шрі-Ланки, оскільки ці кам'яні реліквії також були безсилями перед вандалами й осквернителями.

Майже всі герої роману несуть із собою глибокі емоційні шрами від неспокійного минулого. Ці трагічні попередні історії виникають під час спогадів різних персонажів, які в тій чи іншій формі зазнають насильства. У сукупності вони мають вказувати на те, що наслідки

громадянської війни в Шрі-Ланці, а також будь-які війни, незалежно від того, де і коли, матимуть глибокий вплив на людей, які поширюватимуться на багато поколінь.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко Н. Художній спектр канадського постколоніалізму. *Слово і час*. 2016. № 1. С. 46-57.
2. Співак Г.Ч. В інших світах. Есеї з питань культурної політики. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2006. 480 с.
3. Ondaatje M. *Anil's Ghost*. McClelland & Stewart. Vintage Books, 2000. 320 p.

Отримано: 15.11.2023

Роман ЧОРНИЙ,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0001-9793-3362

ОСОБЛИВОСТІ МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ В РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «ДВА РОКИ, ВІСІМ МІСЯЦІВ І ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ НОЧЕЙ»

Стаття присвячена дослідженню феномену магічного реалізму в творчості Салмана Рушді, зокрема в романі «Два роки, 8 місяців і двадцять вісім ночей». Підкреслюється внесок письменника в розвиток сучасної літератури, його унікальний підхід до поєднання реалістичних і магічних елементів, а також його вплив на світову літературу.

Ключові слова: магічний реалізм, постмодернізм, роман, Салман Рушді, сюрреалізм, фантастичне.

Магічний реалізм – літературний напрям доби модернізму і постмодернізму, в якому органічно поєднані натуралістично точний показ дійсності та фантастично-чудесної стихії, побутових деталей та символіко-міфологічних елементів, зовнішнього примітивізму та потаємних глибин свідомості. Термін запровадив мистецтвознавець Франц Ро у 1925 р. на означення малярства, коли зображувана дійсність деформувалася, поставала зі зміщеною перспективою [1, с. 5-6].

Подібний синтез не є новим, поєднання реального та фантастично-містичного використовується ще з античних часів («Золотий віслик» Апулея, тощо), особливого значення цей синтез набуває в добу романтизму (Е. Гофман, Е. А. По), а також в сатиричних творах (Ф. Рабле, Дж. Свіфт). Однак в європейській літературі це явище сприймається головним чином як літературний засіб, своєрідна гра автора з читачем, спосіб протиставлення низької дійсності та високої романтичної фантазії за допомогою гротеску, гіперболи, алегорії, символу.

В українській літературі також не обійшлося без магічного реалізму. Це й не дивно, адже саме ми дали світу Миколу Гоголя. Його ж «Вечори на хуторі біля Диканьки» – геніальна ілюстрація того, як магічне та ірраціональне вривається у повсякденне життя. У другій половині ХХ ст. з'являється так звана «хімерна проза» – місцевий аналог магічного реалізму – репрезентована такими письменниками, як Олександр Ільченко, Валерій Шевчук, Во-

лодимир Дрозд тощо. Романи Сергія Жадана «Ворошиловград» та «Інтернат» також засвідчують еволюцію письменника в бік магічного реалізму – і є чи не найпотужнішими текстами, створеними в Україні за останні два десятиліття.

Засоби магічного реалізму допомагають створити атмосферу загадковості та незвичайності у звичайних сценах. Основними з них є:

1. Метафори та символіка: використання метафор та символів може надати тексту магічний характер. Наприклад, символічне використання об'єктів або природних явищ може посилити загадковість і глибину оповіді.

2. Алегорія: Алегоричні елементи можуть вказувати на певні поняття або ідеї, що виходять за межі безпосереднього тексту.

3. Поетична мова: Використання поетичних засобів, таких як алітерація, асонанс, ритм та метрика, може підкреслити магічні аспекти оповідання.

4. Змішування реальності і фантастики: магічний реалізм часто передбачає переплетення звичайних реальних подій з фантастичними елементами, які приймаються як щось звичайне.

5. Сюрреалізм: використання сюрреалістичних образів та сцен сприяє створенню атмосфери магічності.

6. Міфи та легенди: використання міфів, легенд та фольклору надає творові глибину та підкреслює магічну складову.

7. Незвичайні персонажі: створення персонажів з особливими здібностями, які виходять за рамки звичайного спричиняє ефект одивнення.

Творчість Салмана Рушді відзначається багатством стилів, (зокрема використанням елементів магічного реалізму), глибоким філософським підтекстом і частими алюзіями до релігійних і культурних тем. Письменник є важливою фігурою в сучасній світовій літературі, і його твори продовжують привертати увагу читачів і критиків.

Салман Рушді впроваджує магічний реалізм у свої романи, об'єднуючи реалістичні сюжети з фантастичними і міфологічними елементами. Його твори часто містять магічні події, казкових персонажів, а також алегоричні та символічні елементи. Наприклад, у романі «Сатанинські вірші» він розповідає історію головного героя, який стикається з різними персонажами з міфологічних оповідань та релігійних текстів і подорожує в різні світи.

Йохен Гібер вважає роман «Опівнічні діти» «оригінальним» подальшим розвитком магічного реалізму Габріеля Гарсія Маркеса та Гюнтера Грасса. Цей «епохальний стиль оповіді» допоміг зробити роман чимось «надзвичайно новим» на момент його публікації [2].

У контексті магічного реалізму Салмана Рушді виділяється роман «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей». У творі всі події переплітаються між собою, однак можна виділити основну, на яку автор максимально звертає увагу: глобальні проблеми сучасної людини – любов і зрада, брехня і правда, добро і зло, люди та джини. Історія людей та джинів одночасно зачаровує та лякає, оскільки автор роману викриває вади сучасного суспільства, намагається викрити людей, які звикли до брехні та не можуть повноцінно жити без неї. Через магічність та фантастичність Салман Рушді показує реалії сьогодення, де за допомогою джинів виявляються люди, які схильні до корупції та брехні. Твір відзначається витонченим магічним реалізмом і містить багато фантастичних та магічних елементів. Ось декілька прикладів магічного реалізму з цього роману:

1. Джини і демони: В романі з'являються джини, які є духами з ісламської міфології. Ці джини виходять з іншого світу і впливають на реальний світ, викликаючи незвичайні явища та події. Їхні дії і взаємодія з людьми створюють фантастичний елемент у романі.

2. Історичні персонажі: Рушді включає історичних фігур, таких як філософ і поет Авіценна, в історію роману, відроджуючи їх для сучасного читача. Це додає реальним подіям магічного забарвлення, оскільки герої взаємодіють з історичними постатями, які мають фантастичні риси.

3. Надприродні здібності у людей: У романі описується як у звичайних людей з'являються надприродні здібності, наприклад:

- a. Садівник Джеронімо починає левітувати, все більше віддаляючись від поверхні Землі.
- b. Під час сварки з чоловіком Тереза Сака вистрілює блискавкою з рук, і вбиває його.
- c. У немовлят проявляються магічні здібності: так, хлопчик на ім'я Джиммі Капур стає свідком того, як оживає фігура з коміксів.

Ці приклади ілюструють, як Салман Рушді використовує магічний реалізм для створення багатогранного та фантастичного світу. Його талант у поєднанні реалістичних і фантастичних елементів робить в романі «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей» захоплюючим та загадковим для читачів.

Роман Салмана Рушді «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей» є унікальною та неповторною сумішшю сучасної західної поп-культури із східною міфологією стародавніх часів, де автор піднімає актуальну тематику: міграція, цивілізація, адаптація в соціумі, поєднання науки та релігії у сучасному світі. Фантастична та бездумна природа джинів іноді не може бути пояснена звичайною людиною через надмірність магічності та нереальності. У романі автор поставив головне завдання: змусити людину замислитися над власним життям, обміркувати події, які вирують навколо, а після узагальнень прийти до власних висновків, які в результаті дозволять змінити людство.

Таким чином, використання елементів магічного реалізму в творчості Салмана Рушді допомагає створювати унікальні і складні романи, які привертають увагу читачів своєю оригінальністю і глибокими думками.

Список використаних джерел:

1. Магічний реалізм. *Літературознавча енциклопедія*. У 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М – Я. С. 5-6.
2. Hieber J. Gebt Salman Rushdie den Nobelpreis! URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/keine-weltliteratur-salman-rushdies-neuer-roman-13810942.html> (date of access: 03.11.2023).
3. Rushdie S. *Two Years Eight Months and Twenty-Eight Nights*. London: Vintage, 2016. 286 p.

Отримано: 15.11.2023

Вікторія ЧОРНОКОНЬ,

*аспірантка кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-0733-1844*

ЗМІНЕНИЙ СТАН СВІДОМОСТІ ПЕРСОНАЖА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЕТИКИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ КЕНА КІЗІ «ПОЛІТ НАД ГНІЗДОМ ЗОЗУЛІ»)

У статті проаналізовано змінений стан свідомості персонажа літературного твору як чинник формування поетики невизначеності. Зазначено, що в романі Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі» душевна хвороба наратора спричиняє специфічну інтерпретацію подій у психіатричній клініці, в якій переплітаються міф і історія, справжнє і вигадане, реальне і фантастичне.

Ключові слова: поетика, невизначеність, персонаж, наратор, змінений стан свідомості.

Роман Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі» вийшов друком 1962 року, коли в США вже почалися «рухи за свободу» і напередодні ще більш бурхливої другої половини десятиліття. У цьому сенсі він є віддзеркаленням соціально-історичних процесів доби, акцентуючи безпрецедентну збуреність і водночас абсурдність тогочасної американської дійсності.

Події у романі відбуваються у психіатричній клініці експериментального типу, оскільки частина пацієнтів перебуває там добровільно й у клініці практикується нові методи лікування, як-от введення «демократичних свобод», наприклад, голосування серед пацієнтів щодо розпорядку дня, виконання певних процедур тощо.

Хоча головним героєм роману, з огляду на найактивнішу участь у подіях і загалом найбільшу присутність у тексті, слід визнати Патріка Рендла Макмерфі, розповідь у творі ведеться від імені напівіндіанця Бромдена, на прізвисько Вождь, або Шеф (в оригінальному тексті – Chief). Як можна встановити із його фрагментарних спогадів, Бромден перебуває в клініці з кінця Другої світової війни. У шкільні роки він був футбольною зіркою, потім студентом інженерно-технічного коледжу, брав участь у війні й був відзначений нагородами за виявлену хоробрість. Як можна здогадатися, у клініку він потрапив, переживши депресію після того, як його батько, індіанський вождь був принижений урядом США та його білою дружиною і потрапив у жорстку алкогольну залежність. Через спорадичність і невпорядкованість спогадів Бромдена багато що з його минулого залишається не до кінця зрозумілим і тому можна сказати, що сюжет роману характеризується невизначеністю.

Бромден, прикидаючись глухонімим, знає багато чого такого з методів лікування душевнохворих, і загалом діяльності клініки, що залишається невидимим для інших. Тому з допомогою такого мовчазного й ніби невидимого розповідача можна було більш наочно розкрити псевдодемократичність і антилюдяну сутність клініки, за якою, безперечно, стоїть американське суспільство початку 1960-х років. Крім того, як слушно наголошує Тамара Денисова, Бромден – «це образ протейстичний за своєю природою: він шизофренік, і в його сприйнятті реальність і марення то зливаються, то роздвоюються. Саме тому варіативність і неоднозначність органічні в структурі тексту...» [1, с. 242-243].

Бромден є, безперечно, ненадійним наратором, адже він справді психічно хворий. Про це свідчать явно галюцинаторні картини, що встають у його свідомості. Так, він вважає, що

суспільством керує утаємничений Комбінат, головним завданням якого є приборкання будь-якої самостійності й волелюбності. Для цього Комбінат за необхідності запускає в певний час і в певних місцях спеціальний туман, аби заморочити людей. Такий туман, за наказом Старшої Сестри у потрібні моменти запускають і в клініці: «Коли у відділенні вперше ввімкнули туманну машину, куплену зі списаного армійського майна й добре заховану у вентиляційних каналах нового шпиталю ще до того, як ми сюди переїхали, я видивлявся на все, що виникало з туману, довго й пильно, щоб не загубитися...» [2, с. 143]. Особливо часто туман стали пускати з появою в клініці Макмерфі, бо, як переконаний Бромден, він становить для Комбіната серйозну небезпеку. Макмерфі, як і колись батько Бромдена, видається йому Великим, бо здатний бути самостійним і протистояти зовнішньому тиску. Натомість сам розповідач постає, особливо на початку твору, «маленьким», таким собі дорослим немовлям – він не говорить, беззаперечно виконує будь-які накази санітарів і приймає глузування пацієнтів, на ніч його прив'язують простирадлами до ліжка (ніби сповивають). Знаковим є й те, що Бромден часто порівнює Макмерфі зі своїм батьком. Як наголошує Михайло Рошко, «такі порівняння викликають асоціацію: боротьба особи проти уніфікації за свою унікальність близька до боротьби будь-якого «маленького» народу або племені проти сучасної цивілізації за збереження своїх традицій і свого життєвого шляху...» [3, с. 118].

Під впливом Макмерфі і за його безпосередньої участі Бромден відкриває для себе шлях до сміливості й особистої свободи. Він відмовляється від своєї пасивної позиції – починає говорити і «рости». Зміна фізичного зросту виступає важливим символом роману: Вождь знову стає великим і здатним на спротив. Щоправда, втечу Бромдена з клініки у фіналі роману також можна інтерпретувати як знак змістової невизначеності. До такої інтерпретації підштовхує співвіднесення фіналу з початком твору: Вождь починає свою розповідь як спогади про Макмерфі, перебуваючи в клініці, тобто або втеча мала місце виключно в галюцинаторній уяві Бромдена, або після втечі через якийсь час він знову повернувся в клініку. Невипадково в тексті роману згадується, що більшість пацієнтів навіть після одужання згодом знову туди повертаються.

Ненадійність розповіді Бромдена не тільки не применшує її достовірності і переконливості, а є саме тим інструментом, який допомагає авторові створити багатовимірну художню концепцію світу і людини. Її забезпечує те, яке місце займає Бромден у системі персонажів твору. Фізична і психічна неповносправність наратора є тільки одним із проявів відстороненості його позиції. Надто важливим у цьому контексті є те, що він належить одночасно двом світам – цивілізованому, «білому» і міфологічному, індіанському. Це дає можливість авторові ввести в роман численні асоціативні метафори і символи. Так, Бромден часто згадує бабусю, батькові матір, її ігри з кісточками і пальчиками, її пісеньки і лічилки. Одна з них – про гусей, які летять, хто на захід, хто схід, а один над зозулиним гніздом – відгукується в назві роману. Цим «одним» у романі і є Вождь Бромден. Як відомо, зозулі не в'ють гнізда, і це символізує втрату героєм і тими автентичними індіанськими племенами, що стоять за ним, рідної домівки, батьківщини, національно-культурної ідентичності.

Таким чином, вибір наратора зі зміненим станом свідомості дав можливість авторові роману «Політ над гніздом зозулі» створити багатопланову, символічну картину дійсності, що відповідало його задуму показати складність і невизначеність соціально-історичної ситуації у США в 1960-ті роки.

Список використаних джерел:

1. Денисова Т. Історія американської літератури ХХ століття. Київ: Довіра, 2002. 319 с.
2. Кізі К. Над зозулиним гніздом: роман; пер. з англ. Наталі Тисовської. Київ: Вид. група КМ-БУКС, 2017. 352 с.
3. Рошко Михайло. Функція оповідача в романі Кіна Кізі «Політ над гніздом зозулі». *Американська література після середини ХХ століття*: матеріали міжнар. конф., Київ, 25-27 трав. 1999 р. / уклад. Т. Н. Денисової. Київ: Довіра, 2000. С. 116-122.
4. Driscoll Matthew W. Ken Kesey and Literary Shamanism: A Thesis for the Degree of Master of Arts. North Carolina Wilmington, 2006. 73 p.

Отримано: 15.11.2023

Владислав БЕРЕГОВИЙ,
аспірант історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID 0000-0001-8708-0725

ХРИСТИЯНСТВО У РИМСЬКІЙ АФРИЦІ ДО ГОНІННЯ ДЕЦІЯ ТРАЯНА: МІЖ СПОРАДИЧНИМИ УТИСКАМИ ТА СПОКІЙНИМ РОЗВИТКОМ

У статті розглядається питання утисків християн у римській провінції Проконсульська Африка з II по середину III століття н.е. Автор аналізує тогочасні джерела, визначаючи ступінь переслідування християн.

Ключові слова: Раннє християнство, мучеництво, Карфаген, Проконсульська Африка.

Актуальність цього дослідження полягає у тому, що явище мучеництва у світовій історії приковувало увагу науковців різних гуманітарних наук: істориків, соціологів, фахівців психології. Питання принесення людиною жертви власного життя через переконання (релігійні, політичні, патріотичні) не втрачає актуальність й по сьогоднішній день. Класичним прикладом мучеництва є ранні християни Римської імперії, які віддавали своє життя за віру в Ісуса Христа. Однак, в історичній науці немає єдиної думки щодо феномену ранньохристиянського мучеництва, а період гоніння християн, його етапи та способи варіюються в залежності від конкретного регіону та чітких хронологічних меж. У даній публікації робиться фокус на дослідженні християнських утисків у Римській Африці до 251-ого року, тобто масштабного гоніння християн імператором Децієм Траяном.

Мета публікації – дослідити всю проблемність періоду розвитку християнства у Проконсульській Африці (провінція Africa Proconsularis) від другої половини II століття до середини III століття, тобто періоду згадок, як про швидке розповсюдження та процвітання християн у цьому регіоні, так і випадків їхніх утисків, страт, мучеництва та переслідувань офіційною римською владою та місцевим населенням.

Виклад основного матеріалу. Наразі нам невідомі які-небудь попередні згадки про християн у провінції Проконсульська Африка, ніж «Passio Sanctorum Scillitanorum» («Акти Скілітанських мучеників»). [8, с. 386]. Дане джерело є найранішою згадкою про християн у межах регіону провінції Африки й датується 180 роком, оскільки цей рік припадає на згаданих у тексті консулів Гая Бруттія Презента (Caius Bruttius Praesens) та Секста Квінтілія Кондіана (Sextus Quintilius Condianus), що перебували на консульській посаді саме у цей час. У тексті згадується група християн з поселення Скілії (Scillium): Сперат, Нартзал, Киттін, Доната, Секунда та Вестія, які предстали перед судом проконсула Карфагена Сатурніна (Publius Vigellius Saturninus). Джерело подає нам діалог під час судового засідання між підсудними христия-

нами та проконсулом. Останній пропонує християнам віддати честь генію імператора, помолитися за його благополуччя та покинути свої переконання (*huius persuasionis*), що християни відмовляються зробити, оскільки монотейстично вірять в Ісуса Христа. Проконсул Сатурнін пропонує перерву на тридцять днів для перегляду власного рішення, проте почувши відмову підсудних, видає наказ про засудження на смерть християн та ще декількох осіб, які ймовірно визнали себе християнами й не відступили раніше [6, с. 86-88].

З «Актів Скилітанських мучеників» можна проаналізувати, що станом на другу половину II століття християни вже були присутні у Проконсульській Африці не тільки у великих містах, а що також існували громади й у невеликих населених пунктах, як от Скилія (точне географічне місце цього поселення в II столітті суперечливе й не до кінця ідентифіковане. Одна із версій, що воно знаходилося на границі з Нумідією). Невідомими також є, які небудь особливі документи римської влади, що робили б системне переслідування християн у цей час. Скоріше за все, спеціального гоніння і не існувало, а подібні судові слідства зводилися до несистемних, спорадичних та локальних [1, chapter 1. Background. Persecution 180-249 C.E.].

Судячи з «Актів Скилітанських мучеників», проконсул Сатурнін діяв згідно з рескриптом імператора Траяна 112 року, за яким християн не слід було відшукувати самостійно, проте, якщо вони будуть викриті, то їх потрібно судити. [2, с. 9]. Немає і якихось ще конкретних згадок про християнські мучеництва цього часу у Проконсульській Африці у наступні десятиліття. Якщо довіряти свідченням Тертуліана, то у трактаті до проконсула Африки Скапули (*Publius Iulius Scapula Tertullus Priscus*), він зазначає: «Вігеллій Сатурнін першим підняв на нас меч» [7, *Tert. Ad Scap.*, III, 4]. Тобто, якщо згодом Тертуліан так наголошує на проконсулі Сатурніні, то радше за все скилітанські мученики були першими, хто підпав під суд у Проконсульській Африці.

Надалі, християни продовжували свою проповідь й збільшувалися у кількості до початку III століття. У 197-198 рр. Тертуліан у своєму трактаті «Апологетика» зазначає, що християни заповнили міста, острова, муніципії, місця зібрань, табори тощо [7, *Tert. Apol.*, XXXVII]. Водночас цей трактат просякнутий захистом християнства від нападків зі сторони язичницького та юдейського населення, яке вочевидь доволі агресивно реагувало на різкий спалах розвитку раннього християнства.

Наступним етапом у загостренні відносин між християнством та римською владою є 202 рік і пов'язаний зі згадкою в «Історія Августів» (*Historia Augusta*) указу Септимія Севера про заборону юдейської проповіді [2, с. 22-23]. Оскільки тривалий час ранні християни вважалися римською владою, як відгалуження юдейської віри, то цей указ приписується також і стосовно християн, вірніше заборону їхнього прозелітизму. Євсевій Кесарійський на початку VI книги «Церковної Історії» описує це як гоніння за імператора Септимія Севера, втім свідчення цього автора у цьому випадку є заангажовані та суб'єктивні. Враховуючи всю сумнівність достовірності самого джерела «Історії Августів», важко ствердно сказати, що такий указ існував і що ініціатива утисків християн походила від самої імператорської влади, а не ініціативи римських магістратів чи місцевого юдейського та язичницького елементу [3, с. 335-336].

Проте, до нас дійшло унікальне агіографічне джерело цього часу грецькою та латинською мовами *Passio Sanctarum Perpetuae et Felicitatis* («Мучеництво святих Перпетуї та Феліцити»). Поза сумнівом, дане джерело потребує окремого розгляду та дослідження, тому ми обмежимося коротким та корисним для нас його оглядом. Агіографічний текст подає ін-

формацію про мучеництво громадянки Римської держави Вібії Перпетуї, яка походила зі знатного роду, її служанки Феліцити, наставника Сатурніна, Секундула та раба Ревоката. Всі вони були страчені, як християни, на арені амфітеатру на честь святкування дня народження Гети Севера 7 березня 203 року Р. Х.. [6, с. 106-131., коментований та перекладений текст Актів Перпетуї та Феліцити див. 5].

Оскільки згадка про указ Септимія Севера не дає точної інформації, можна щонайменше стверджувати, що на початку III століття християни зазнавали утисків від тамтешнього населення та місцевої влади Проконсульської Африки. Це власне підтверджується згадками Тертуліана та Актами мучеників. Проте така ситуація була не постійною, оскільки за єпископа Карфагену Агрипіна, про що згодом згадуватиме єпископ Кипріан, був собор на якому брало участь 60 єпископів [8, с. 387]. Датування собору варіюється в історичній науці. Та можна сказати точно, що собор у Карфагені відбувся між 217-240 рр. З цього можна констатувати факт, що у той час утиски християн пішли на спад і церква Проконсульської Африки продовжила період свого внутрішнього розвитку та поширення проповіді. На мирний період часу декількох десятиліть першої половини III століття власне й вказує проблема широкого кола відступників за гоніння Деція Траяна 251-ого року. Так, Кипріан Карфагенський приділятиме велику увагу тим християнам, які відпали від віри під час жорстоко переслідування. Причина такого прояву слабкості під час гонінь може пояснюватися порівняно мирним спокоем існування християнства у попередні десятиліття.

Висновки. Перша згадка про християн у Проконсульській Африці датується 180 роком і пов'язана з християнськими мучениками зі Скілії. Ймовірно, що саме це і були перші загострені стосунки місцевої влади та християн. Про якісь масштабні утиски християн мова не ведеться. Суд над християнами, радше за все вівся ще за рескриптом Траяна 112 року. Надалі новою хвилею переслідувань християн є початок III століття, який з певним сумнівом, проте пов'язують з указом Септимія Севера 202 року про заборону проповіді юдеям. Наступні десятиліття для християнської церкви Карфагену були доволі мирними, що підтверджується Карфагенським собором з головуванням єпископа Агрипіна та присутньою великою кількістю духовенства на ньому. Таким чином, до середини III століття Р. Х. церква Африки перебувала у постійному розвитку, маючи як періоди локальних утисків, так і час спокійного процвітання останніх десятиліть.

Список використаних джерел:

1. Burns P, Jensen R. Christianity in Roman Africa ([edition unavailable]). Eerdmans. 2014. URL: <https://www.perlego.com/book/2015535/christianity-in-roman-africa-the-development-of-its-practices-and-beliefs-pdf>
2. Decret F. Early Christianity in North Africa. Translated by Edward Smither. The Lutterworth Press, James Clarke & Co Ltd. 2009. 240 p.
3. Frend W. H. C. Open questions concerning the Christians and the Roman Empire in the age of Severi. *Journal of Theological Studies*. Vol. 25. 1974. Pp. 333-351.
4. Handl A, Dupont A. Who was Agrippinus?: Identifying the First Known Bishop of Carthage. *Church History and Religious Culture*, Vol. 98, No. 3.4. 2018. Pp. 344-366.
5. Heffernan. T. J. The passion of Perpetua and Felicity New York: Oxford University Press., 2012. 557 p.
6. Musurillo H. The acts of the christian marthyrs. Introduction texts and translations by H. Musurillo. Oxford: The Clarendon Press, 1972. 379 p.

7. The Works of Tertullian. URL: <https://www.tertullian.org/works.htm>
8. Tilley M. A. "North Africa" in The Cambridge History of Cristianity. *Origins to Constantine*. Ed. M. M. Mitchell, F. M. Young. New York: Cambridge University Press, 2008. Pp. 381-396 .

Отримано: 27.11.2023

Богдана БОЙЧУК,
магістрантка історичного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0009-0005-8769-6753

РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ 20-30-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ В ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ

У 20-30-х років ХХ століття у Західній Волині зафіксовано значні сутички та конфлікти між польською владою та українським національним рухом. Як реакція на вимоги автономії та прав людини, польська влада вживала різні форми репресій.

Ключові слова: Репресивні заходи, Польська влада, Західна Волинь, Міжвоєнний період.

Актуальність дослідження. Територія Західної Волині увійшла до складу другої Речі Посполитої згідно з Ризьким мирним договором 18 березня 1921 року. Вивчення репресивних заходів, проведених польською владою в 20-30-х роках ХХ століття в західній Волині, важливо для розуміння складних взаємин між різними етнічними та національними групами в цьому регіоні під час міжвоєнного періоду.

Мета даної статті полягає в докладному аналізі та освітленні репресивних заходів, які були здійснені польськими владами в зазначений історичний період у регіоні Волинь.

Розкриття теми знайшла своє відображення в працях вітчизняних істориків: Баран З.А. [1], Віднянський С.В. [2], Комар В.Л. [3, 4], Крамар Ю.В. [5] та інші.

Виклад основного матеріалу. Після травневого перевороту 1926 р. і приходу до влади прихильників Ю. Пілсудського польські урядові кола закликали до більш гнучкої політики в національному питанні. Пропонований «пілсудчиками» напрям політики в українському питанні був спрямований на державну асиміляцію при збереженні головної мети – національної асиміляції української меншини. Лібералізація польської політики в українському питанні мала наслідком появу так званого «волинського експерименту», що був проведений в 1928–1938 рр. воєводою Генриком Юзевським. Свою «волинську програму» Г. Юзевський представив на з'їзді послів і сенаторів Волині 20 серпня 1928 р., що відбувся у Луцьку. Стратегічна мета політики, яку мала реалізувати воєводська адміністрація на чолі з Г. Юзевським, полягала в якомога тіснішій інтеграції Волині з Річчю Посполитою шляхом політичної асиміляції українського населення регіону. Важливе місце у «волинській програмі» посідала проблема ізоляції Волині від політичного впливу Східної Галичини. Так народилася доктрина «сокальського кордону», яка невдовзі стане вирішальним чинником формування польсько-українських стосунків на східних теренах Другої Речі Посполитої [2, с. 48]

Діяльність польської адміністрації щодо реалізації державної програми асиміляції на Волині можна умовно поділити на два періоди.

1. Йшлося про політичну ізоляцію Волині від впливу «галицького українізму». Таким чином, колишній австрійсько-російський державний кордон (так званий «сокальський кордон») поступово трансформувався з територіального в політико-адміністративний. Насамперед переслідувались ті українські політичні сили, центри яких були в Галичині. У жовтні 1930 р. поліція заарештувала відомих діячів УНДО, лідерів українського кооперативного Луцького і Рівненського повітів. На початку 1930-х років культурно-освітнє товариство «Просвіта» зазнало репресій [1, с. 65].

З призначенням на Волинь воєводи Г. Юзевського адміністративні репресії проти «Просвіти» суттєво посилювалися. До середини 1930-х рр. адміністрація Г. Юзевського ліквідувала більшість осередків Просвіти на Волині. Оригінальність політичної концепції волинського воєводи, однак, полягала в тому, що він допускав існування власного ідейно-політичного керівництва волинських українців. Про це свідчить створення у червні 1931 року у Луцьку проурядової партії – Волинського об'єднання українців (ВУО).

2. Створення цього об'єднання поклало початок другому етапу «волинського експерименту». Головним завданням партії Г. Юзевський вважав створення політичного апарату, який би давав можливість контролювати настрої широких верств українського селянства. За підтримки воєводської адміністрації ВУО досить швидко були створені первинні осередки на місцях («Просвітянські Хати», «Рідні Хати», «Народні Хори ВУО»). Однак, незважаючи на кількісне зростання партії, вона не змогла отримати широку громадську підтримку. Про це свідчить той факт, що переважна більшість українського населення Волині віддавала перевагу іншим політичним партіям або залишалася аполітичною. Провідні діячі ВУО (П. Певний, С. Тимошенко, С. Скрипник, М. Бура, В. Сегейда) були українськими політичними емігрантами (колишні діячі УНР) і не мали авторитету серед місцевих українців [3, с. 125].

Важливу роль в процесі асиміляції українського населення воєводська адміністрація відводила змішаним за національним складом організаціям («Волинський союз сільської молоді», кооперативний союз «Гурт», «Товариство сільськогосподарських організацій і гуртків»). Серед них були переважно поляки та українці. За задумом воєводи, ці організації мали охоплювати весь спектр суспільно-політичного життя воєводства, починаючи від місцевої влади, молодіжних організацій, сільськогосподарських товариств, польсько-українських кооперативів і закінчуючи крайовою депутатською командою Безпартійного Блоку співпраці з урядом. Проте реальна політична вага цих організацій була мінімальною. 24 квітня 1938 року в залі воєводського управління відбулися збори представників громадських організацій з нагоди від'їзду Г. Юзевського. А вже наступного дня Луцьк зустрічав нового воєводу О. Гауке-Новака. Його призначення свідчило про зміну курсу державної політики на Волині [4, с. 13].

Програма посилення польської присутності на Волині, реалізацію якої розпочала нова адміністрація під керівництвом воєводи О. Гауке-Новака, стала логічним завершенням еволюції поглядів «пілсудчиків» на українську проблему – від нереалізованої федералістської концепції державної асиміляції до інкорпоративного плану націонал-демократів [5, с. 382].

Висновки. Польська адміністрація на Волині в першому періоді, в 1930-х роках, активно протиставлялася впливу радикальних українських організацій, а також українських політичних сил і культурно-освітніх товариств, які об'єднували значну частину українського

населення. Це призвело до репресій і політичної ізоляції Волині від галицького українізму. Другий період розвивався в контексті "волинського експерименту", в рамках якого створювалася Волинська організація українців (ВУО), спрямована на контроль настроїв українського селянства та співпрацю між польськими і українськими національностями. Польська адміністрація також спрямовувала зусилля на підтримку змішаних організацій, але їхній вплив був обмеженим, і українці не здобули великої кількості місць в місцевому уряді.

Список використаних джерел:

1. Баран З.А. Українське питання в політиці польських партій міжвоєнного періоду (1918–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1993. Вип. 29. 180 с.
2. Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2003. № 2. 158 с.
3. Комар В.Л. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. 160 с.
4. Комар В. Л. Українське питання в національній політиці Польщі (1935–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук. Чернівці, 1998. 18 с.
5. Крамар Ю. В. К Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. 404 с.

Отримано: 27.11.2023

Богдан ВІСАРЧУК,

магістрант історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID 0009-0006-1581-4535

ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ СРСР ТА США В УМОВАХ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

У матеріалі висвітлено основні аспекти дипломатичних відносин періоду Холодної війни між наддержавами. Розкрито особливості Ялтинсько-Потсдамської системи та її вплив на розвиток міжнародних відносин. Проаналізовано основні етапи розвитку міжнародних відносин повоєнного періоду.

Ключові слова. Холодна війна, Ялтинсько-Потсдамська система, протистояння, ядерна зброя.

Актуальність теми дослідження визначається сучасним станом міждержавних відносин, та впливом дипломатії, як ключового фактора. Також необхідністю аналізу впливу основних дипломатичних дій на перебіг відносин наддержав другої половини ХХ ст.

Мета полягає в дослідженні системи дипломатичних відносин повоєнного періоду, роль в ній СРСР та США.

Виклад основного матеріалу. В повоєнному світі виникло нове протистояння, яке відома, як Холодна війна. Було винайдено новий вид озброєння – ядерну зброю, та відбувся

поділ світу на східну і західну частини, де першість належала Росії, Китаю та США – відповідно.

Формування тенденцій системи міжнародних відносин на початку періоду Холодної війни чітко пов'язані із співпрацею держав антигітлерівської коаліції в період Другої світової війни.

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин, що стала визначальною для другої половини ХХ ст., була сформована впродовж чотирьох етапів: конференція у Бреттон-Вудсі (1944 р., закладено основи міжнародної співпраці); Ялтинська (Кримська) конференція (1945 р., окреслено спільні принципи політики СРСР, США і Великої Британії); конференція у Сан-Франциско (1945 р., погоджено й ухвалено Статут Організації Об'єднаних Націй); Потсдамська (Берлінська) конференція (1945 р., програма післявоєнного устрою Європи).

Незважаючи на формування Ялтинсько-Потсдамської системи, у 1947-1949 рр. суперництво між союзниками по антигітлерівській коаліції призвело до згорання партнерських відносин та поступового переведення протистояння в режим перманентної конфронтації. Однією з найважливіших складових тогочасного суперництва була ідеологія, адже дві наддержави у прямому сенсі «намагалися перебудувати світ на свій лад», а їхня зовнішньополітична діяльність набувала у певній мірі «месіанського характеру». Основним чинником «холодної війни» була гонка ядерних озброєнь.

Метою Радянського союзу було повалення існуючого ладу. В ідеологічному плані СРСР почав позиціонувати себе як суспільство, що відмовилося від експлуатації людини людиною, що повинне було виправдати дії, що заперечували принцип суверенітету та незалежності іншої держави. З іншого боку, США були винятково активним чинником холодної війни, ініціатором більшості подій, що визначали її еволюцію та перебіг.

Зовнішня політика, а саме дипломатія двох держав була налаштована у першу чергу на протистояння, яке продовжувалося не лише в ідеологічному питанні, але й зачіпало економіку [2, с. 163-164].

На ХХVІІ з'їзді КПРС 1986 р., радянський лідер виступав із політичною промовою, де зауважив, що «вашингтонська адміністрація залишалася глухою до наших закликів зупинити гонку озброєнь, оздоровити обстановку» [4, с. 63]. У свою чергу, Р. Рейган на одній із прес – конференцій у вересні 1985 р. підмітив, що саме СРСР не бажає йти на компроміси у скороченні кількості озброєнь: «Сторона яка не йде на переговори ... – СРСР. Ми запропонували щонайменше шість версій можливого скорочення і шість різних способів, аби заручитися їх інтересом до переговорів з нами по скороченню боєголовок. Вони повернулися ні з чим» [1].

Висновки. Після завершення Другої світової війни світ опинився у зовсім новій реальності, де умови почали диктувати держави-переможці, серед яких особлива роль відводилася СРСР та США. Холодна війна включала у себе ідеологічне протистояння, гонку озброєнь та економічні неприємності для обох держав, а їх дипломатія цьому сприяла.

Список використаних джерел:

1. Ronald Reagan. The President's News Conference, September 17, 1985. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=39125>
2. Покляцька В. В. Трансформація радянсько-американських відносин на завершальному етапі холодної війни (1985-1991 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2014. Вип. 41. С. 161-165.

3. Горбачов М.С. Відповіді американському журналу «Тайм», 28 серпня 1985 року. Київ: Політвидав України, 1985. 29 с.
4. Материали XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. Москва: Политиздат, 1986. 352 с.
5. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжолі. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2010. 863 с.
6. Толстов С. В., Фесенко М. В. "Феномен «нової холодної війни» з погляду політології міжнародних відносин. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*, 20. 2019.

Отримано: 27.11.2023

Вероніка ГАСЕНДИЧ,
магістрантка історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0002-3736-4759

АЛАНИ І САЛТІВСЬКО-МАЯЦЬКА КУЛЬТУРА (VII-X ст.)

У статті розглянуто проблему дослідження аланських поселень у складі салтівсько-маяцької археологічної культури VII-X ст. Проаналізовано основні думки провідних дослідників цієї культури і дискусію щодо наявності аланських пам'яток.

Ключові слова: Алани, салтівська культура, поселення, Хозарський каганат.

Актуальність теми. В сучасній історичній науці залишається не вирішеним питання участі аланського населення у заселенні Східної Європи доби раннього середньовіччя. Справа в тім, що алани перебували у складі Хозарського каганату, який можна розглядати як поліетнічне утворення представлене в археології пам'ятками салтівсько-маяцької культури. Звідси виникає низка дискусій щодо характеру і господарського напрямку аланських поселень (кочових чи осілих), ролі аланського населення в історії Каганату та його участі у заселенні басейну Дону і Донця.

Мета статті – проаналізувати наявність аланських пам'яток у складі салтівсько-маяцької культури VII-X ст.

Виклад основного матеріалу. У VIII–IX ст. у верхів'ї Дону та Приазов'ї склалася яскрава салтівсько-маяцька археологічна культура (салтівська культура), яка наразі представлена більш ніж 200 археологічними пам'ятками: городищами, замками, поселеннями, залишками кочівницьких стоянок та могильниками. Салтівсько-маяцька кераміка була поширена і в степовій частині Передкавказзя. Зважаючи на помітний слід в історії, ґрунтовне вивчення цієї культури припадає на середину XX ст. У цьому контексті, різні аспекти становлення та розвитку цієї культури розкриті в працях С. Плетньової [12; 13], Г. Афанасьєва [3] та В. Міхєєва [11] та ін.

Важливим є те, що дослідженнями археологів І. Ляпушкіна [9], Н. Мерперта [10], С. Плетньової [13] було виділення в межах цієї культури декілька локальних варіантів: лісо-степового аланського та степового булгарського [2, с. 145]. Аланський варіант характеризу-

вався землеробським укладом та осілим способом життя в постійних укріплених поселеннях (городищах) та кам'яних фортецях. Поховальний обряд був представлений катакомбними похованнями (поховальними ямами без курганів) з багатим супровідним інвентарем [3].

Натомість булгарський варіант салтівсько-маяцької культури, характеризується тимчасовими стоянками-кочів'ями та напівкочів'ями, відкритими (неукріпленими) поселеннями та ямними похованнями зі незначним супровідним інвентарем [1, с. 136]. Зазначимо, що ці варіанти салтівсько-маяцької культури, будучи в межах однієї держави – Хазарського каганату доволі активно взаємодіяли між собою. Однак, в межах обраної теми ми зупинимося власне на аланському варіанті.

Археологічні пам'ятки алан в межах салтівсько-маяцької культури стали відомі в 1900 р., коли вчитель Верхньо-Салтівської (близько м. Харкова) школи В. Бабенко розпочав розкопки ґрунтових поховань (катакомб) на правому березі Сіверського Дінця, поблизу селища Верхній Салатів. У похованнях-катакомбах було виявлено велику кількість коштовних речей, що відразу привернуло увагу дослідників. Знайдені арабські диргеми VIII-IX ст. дали можливість аргументовано встановити час функціонування могильника [8, с. 168]. Одразу постало питання – кому могла належати ця культура?

Думки розійшлися: Д. Самоквасов [14, с. 234], Д. Багалій [4, с. 66], вважали, що така висока культура могла належати тільки хазарам. З цими висновками не погодилися А. Спіцин і Ю. Готьє. На їх думку, поховальний обряд, так і матеріальна культура верхньо-салтівських ґрунтових могильників мали найближчі аналогії у вже відомих на той час аланських катакомбних могильниках Північного Кавказу. Також розкопаний С. А. Плетньовою Дмитрієвський могильник (Білгородська область РФ) має виразні аланські риси [12]. У зв'язку з чим вони пов'язали Верхній Салтів з аланами [15, с. 67-79; 5, с. 65-80]. Сьогодні, ця думка є домінуючою у науковому середовищі. Дотичним підтвердженням можуть слугувати історичні повідомлення залишені Костянтином Багрянородним про розташування Кавказької Аланії, зазначаючи про те, що 9 «кліматів» Хазарії знаходяться по сусідству із Аланією [7, с. 51].

Також він вказує, що правитель аланів ворогує із хозарами і останні дуже бояться нападів алан на свої кавказькі фортеці [7, с. 53]. Далі, Василевс розташував (на основі своїх даних) землі алан північніше Осетії і вказує, що алани були на відстані у 6 днів шляху від печенігів між Дніпром та Доном. Він же називає землю алан «Касахією» [7, с. 157, 174].

Однак логічним виглядає питання, яким чином досить значна група аланського населення опинилася у верхів'ях Дону та Сіверського Дінця? Однозначну відповідь дати важко. Н. Мерперт спробував довести, що салтівсько-маяцька культура є результатом тривалого розвитку місцевої сармато-аланської культури або ж результатом повільної еволюції [10, с. 14-30].

Висновки. У межах салтівсько-маяцької культури чітко вирізняється аланський компонент. Він простежується як територіально так і по специфіці поховальної обрядовості, землеробському укладі ведення господарства, а також іншими аспектами матеріальної культури. Водночас, етнічна приналежність аланського варіанту салтівсько-маяцької культури за поховальними пам'ятками не викликає сумнівів, однак породжує нові питання з огляду на історичні повідомлення візантійських авторів і хроністів – їх територіальне поширення в на півночі сучасної України. Іншим аспектом, який потребує вирішення – антропологічні підт-

вердження наших міркувань. Наразі, такі дослідження є поодинокими і не дають чіткої картини навіть з огляду на взаємини між аланським і тюркським (булгарським) населенням в межах салтівсько-маяцької культури, хоча у плані матеріальної культури це присутньо. З огляду на останнє, ми можемо висловити припущення, що булгари активно змішувались із аланським населенням і склали більшість жителів Хозарського каганату.

Список використаних джерел:

1. Аксёнов В. С. Новые материалы к вопросу о мадыро-салтовских контактах в Верхнем Подонцове. *Археология і давня історія України. Вип. 7: Мадяри в Середньому Подніпров'ї*. Київ, 2011. С. 133–143.
2. Аксёнов В. С., Михеев В. К. Население Хазарского каганата в памятниках истории и культуры. «Сухогомольшанский могильник VII-X вв.» (Хазарский альманах, т. 5). Киев, Харьков, 2006. 308 с.
3. Афанасьев Г. Е. Население лесостепной зоны бассейна Среднего Дона в VIII-X вв. (аланский вариант салтово-маяцкой культуры). *Археологические открытия на новостройках*. Москва, 1987. Вып. 2. 201 с.
4. Багалея Д.И. Русская история, ч.1. Харьков, 1909. 624 с.
5. Готье Ю.В. Кто были обитатели Верхнего Салтова? *Известия ГАИМК*. Т. V. 1927. С. 65-84
6. Квітковський, В. І. Юртоподібні житла на салтівських поселеннях Лісостепоного Подінців'я. *Дриновський збірник*, 9, 2019. 55-66
7. Константин Багрянородный. Об управлении империей (Текст, перевод, комментарий). Москва: Наука, 1991. 496 с.
8. Кузнецов В.А. Очерки истории алан. Владикавказ: Ир, 1992. 392 с.
9. Ляпушкин И. И. Памятники салтово-маяцкой культуры в бассейне р. Дона. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 1958. № 62. С. 142–148.
10. Мерперт Н.Я. О генезисе салтовской культуры. *КС ИИМК*, вып. XXXVI, 1961. С. 14-30
11. Михеев В. К. Подонье в составе Хазарского каганата. Харьков: ХГУ, 1985. 148 с.
12. Плетнева С.А. На салтово-хазарском пограничье. Дмитриевский археологический комплекс. Москва: Наука, 1989. 288 с.
13. Плетнева. С.А. От кочевий к городам. Москва: Наука, 1967. 200 с.
14. Самоквасов Д.Я. Могилы русской земли. Москва, 1908. 282 с.
15. Спицын А. Историко-археологические разыскания. 1. Исконные обитатели Дона и Донца. *ЖМНП, новая серия. Ч. XIX*, январь 1909. С. 67-98.

Отримано: 27.11.2023

Володимир ГОРБАТЮК,
аспірант кафедри давньої та нової історії України, історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID 0000-0000-1954-660X

НЕПОПУЛЯРНІСТЬ ТА МАРГІНАЛЬНІСТЬ КОНСЕРВАТИВНОЇ ДОКТРИНИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ, ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.

Робиться спроба дослідити непопулярність та маргінальність консервативної доктрини в середовищі українських політиків у другій половині XIX – на початку XX століття та її роль у поразці Української революції 1917-1921 років. Аналізується вплив імперської влади, національних рухів, соціальних та культурних чинників на консервативну ідею в Україні та причини її непопулярності серед українського суспільства того часу. В контексті ускладнень, спричинених (або посиленіх) Першою світовою війною та революціями, аналізується, як консервативна ідеологія стикалася з різними викликами і чому вона не змогла вплинути на політичну обстановку та вирішити проблеми того часу.

Ключові слова: історія України XIX–XX ст., консерватизм, політична історія, Українська революція 1917–1921 рр.

Актуальність теми полягає в розкритті історичних та політичних причин, які призвели до невдачі консервативних сил під час Української революції 1917-1921 років. Розуміння цих чинників допомагає краще розуміти сучасні політичні динаміки в Україні та вивчати історичні корені сучасних подій, що має важливе значення для розвитку країни та прийняття політичних рішень.

Мета дослідження полягає в розкритті ролі консервативної доктрини у контексті Української революції та в розумінні того, як ця доктрина вплинула на події того часу та сучасний політичний ландшафт України.

Виклад основного матеріалу. Маргінальність консервативної доктрини серед українських політиків XIX–XX ст. визначалася великою мірою історичним контекстом і геополітичними умовами того часу. Протягом XIX і на початку XX ст., Україна була розділена між Російською та Австро-Угорською імперіями.

На загарбаних Російською імперією українських землях класичні європейські ідеології, такі як консерватизм або лібералізм, були сприйняті в першу чергу не панівними верствами суспільства, такими як дворянство або поміщики, а насамперед селянами та інтелігенцією. Але це був консерватизм не рафінований європейський, так би мовити «вищого гатунку», а його спрощена візія.

На це вплинуло декілька факторів, зокрема той факт що колишня українська козацька еліта та її наступники втрачали зв'язок із минулим внаслідок русифікації, розчиненні в імперському просторі. Політика Російської імперії сприяла інтеграції та вихованню людей у суто імперському дискурсі, який був трактований з Петербургу. Як підсумок, вже на 1840-ві роки майже все українське панство та політична еліта відторгнула ідею української ідентичності і почали жити у нових імперських реаліях. Винятками лишилися декілька українських шляхетних родин, які підтримували український національний рух, зокрема Г. Галаган та Б. Тарновський [1].

Таким чином, українська національна ідея, позбавлена підтримки найвпливовішої й заможної поміщицької верстви суспільства, щоб триматися далі у політичному об'єктиві, перейшла до інтелігенції, представниками якої були з поміж інших окремі вихідці з духовенства та збіднілого дворянства. Але ця група (у національно свідомому звучанні) була доволі незначною. А головне – бідною і тому такою, що не мала матеріальних ресурсів для популяризації себе та своїх ідей. При цьому чимало з них для протиставлення імперському контексту почали більш чітко позиціонувати себе як носіїв загальноєвропейської культури і тому втрачали українське «звучання». Натомість до носіїв української ідентичності почали відносити селян, оскільки саме на селі й надалі та у великих масштабах зберіглась українська мова та традиції українсько народу.

Панівні ж верстви населення опиралися новим ідеологіям, які починали проникати із західноєвропейських країн. Вставши на сторону реакційної політики царизму, вони стали називати себе консерваторами, що надовго дискредитувало цю ідеологію серед простого люду. Але ж насправді вони були реакціонерами, що не тотожне консерватизму. Та ці тонкощі були незрозумілі для загалу в уявленні якого консерватизм був у такий спосіб затаврований.

Протягом XIX ст. багато українців співвідносили консервативні ідеї з імперськими силами, які пригнічували українську культуру та мову. Тому значна частина активістів і громадян підтримувала національний рух та ідеї національної незалежності, а не консервативну агенду, оскільки вважали консерваторів пов'язаних з інтересами аристократії та імперської політичної еліти загалом, що прагнуть зберегти своє становище та привілеї. Тож серед селян та робітників панувала підтримка більш радикальних політичних рухів, що в майбутньому і сформувало ідеологію майже всіх політичних діячів української революції 1917–1921 рр.

На межі XIX–XX ст. активісти українського національного руху поділились на два табори: ті що боролись за незалежність та створення держави, та тих, хто вважав за доцільне створення автономії України у складі демократичної Росії.

Після революції 1905 р. та перших спроб демократичних реформ відбулось повернення до царської реакції, що супроводжувалось придушенням всіх ліберальних свобод та досягнень революції. А оскільки це ув'язувалось з консервативною політичною доктриною, то ще більше дискредитувало її в очах загалу.

У 1908 р. українські опозиційні діячі заснували нову організацію під назвою Товариство українських поступовців, яка стала центральною організацією Наддніпрянщини перед Першою світовою війною і прибічники якої чітко стояли на засадах соціалізму, що тоді пропагував виключно радикальну програму. Натомість вона не враховувала національні запити українців.

Таким чином, російська реакція придушила політичний рух в Україні напередодні війни, і ця обставина мала фатальний вплив на події під час революції, бо всюди відчувався брак політично-освічених людей, що могли б відважно й розумно вести державні справи. І при цьому було дискредитовано консерватизм як напрям політичної думки для якого своя держава є так само пріоритетним завданням і цінністю, як і засадничі цінності європейської цивілізації загалом.

Тож цілком закономірно, що все це тільки посилилось жахіттями Першої світової війни. Як підсумок: загал віддав мандат довіри соціалістам а згодом і комуністам, які ставили перед собою короткострокові задачі і обіцяли їх вирішити в максимально короткі строки за-для блага країни [2], але при цьому були найбільшими популістами.

Головна проблема українських консервативних діячів полягала в тому, що Перша світова війна та внутрішні конфлікти призвели до глибоких соціальних проблем, таких як голод, бідність та безробіття. Соціалістичні ідеї, які обіцяли соціальну справедливість та блискавичне покращення умов для робітників і селян, здавалися привабливими для багатьох, особливо тих, хто страждав від економічної нестабільності, а таких була абсолютна більшість.

Більшість українського суспільства складалася з селян та робітництва, а консервативні ідеї часто ототожнювались з царським режимом та реакційною політикою. Ця соціокультурна різниця викликала відчуття незадоволення та неприйняття консервативної доктрини серед основних носіїв державницької національної ідеї.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що ідеологія консерватизму постає унікальним явищем серед ідеологічних течій української політичної думки, оскільки найменш підтримувана у масах ідея, змогла зробити вагомий інтелектуальний внесок в духовну спадщину боротьби українців за незалежність.

Список використаних джерел:

1. Нарис історії України у 2-х томах. Т. II (від половини XVII століття). Київ: Глобус, 1992. 392 с.
2. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ: Український письменник, 1993. 412 с.

Отримано: 27.11.2023

Ярослав ГОРБАТЮК,

аспірант кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0007-7557-0621

КРИМСЬКА ОПЕРАЦІЯ ПЕТРА БОЛБОЧАНА В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРЕСІ 1918 РОКУ

У публікації йдеться про те, що висвітлення Кримської операції в американській періодиці було фрагментарним і однобоким. Ретельне дослідження матеріалів газет «The New York Times» та «New York Tribune» показує, що головним джерелом інформації для них слугували офіційні звіти німецьких та більшовицьких урядів. Позиція української сторони для пересічного читача не була представлена.

Ключові слова: Крим, газета, П. Болбочан, Німеччина, більшовики, російський уряд.

Актуальність теми. Дослідження історичних подій через призму англійської періодици є актуальною проблемою, адже знаходить ширше відображення історичної дійсності, доповнює досліджені явища новими деталями та подробицями, цікавою аналітикою, що дає розуміння поглядів, в конкретному випадку, американської преси.

Мета публікації – показати як американська преса, зокрема, два найавторитетніші видання – «The New York Times» та «New York Tribune», зображує на своїх сторінках події Кримської операції 1918 року.

Виклад основного матеріалу. У середині квітня 1918 р. з району Харкова висувається спеціальне військове формування армії УНР під командуванням полковника Петра Болбочана із завданням звільнити Криму. Операція було досить вдало продумана, що забезпечило її успіх. Українським воякам вдалося прорвати більшовицьку оборону. Однак, подальше просування було призупинено: причиною став ультиматум, що висунули німецькі союзники. Події отримали назву «Кримської операції», та були гідно висвітлені вітчизняними істориками, й тодішньою періодикою. Щодо американської преси, то першу згадку фіксуємо в газеті «The New York Times» від 22 квітня 1918 року, коли П. Болбочан встановив контроль над Чонгарським півостровом. Шпальта містила інформацію про розмову між міністрами закордонних справ відповідно Росії і Німеччини – Г. Чичеріним та Ріхардом фон Кюльманом: «...Чичерін підкреслив, що Таврійська Республіка є частиною Російської Федеративної Республіки, і закликав Німеччину не порушувати Брест-Литовський договір, намагаючись відокремити Крим від Росії» [2]. Того ж дня у газеті «New York Tribune» було опубліковано замітку під назвою «Німецькі війська відкрили шлях до Криму» [4], джерелом до якої слугувала заява німецького Міністерства військових справ від 21 квітня 1918 р. У ній військове відомство звітувало про захоплення Перекопу та подальше просування вглиб півострова. Наступні згадки були досить короткими та знову ж присвячені просуванню саме німецької армії, хоча П. Болбочан 22 квітня вже захопив Джанкой та випереджав союзників. У шпальті газети «New York Tribune» від 26 квітня під заголовком «Більшовики просять гарантій для чорноморського флоту» [1], вперше було згадано про просування саме німецько-українських військ на Сімферополь. Російський уряд в категоричній формі відкидав приналежність Криму УНР, наголошуючи на порушенні Брестського мирного договору: «... Наступ є повним порушенням Брест-Литовського договору, він (наступ) на території Народної Радянської Республіки. Це загрожує нашому Чорноморському флоту» [1].

Висновки. Висвітлення Кримської операції в американській періодиці було фрагментарним і одностороннім. Ретельне дослідження матеріалів газет «The New York Times» та «New York Tribune» показує, що головним джерелом інформації для них слугували офіційні звіти німецьких та більшовицьких урядів. Це свідчить про відсутність достатньої репрезентації на міжнародному рівні, у т. ч. і в іншомовних газетах, українського уряду, а, відтак позиція української сторони для пересічного читача не була представлена.

Список використаних джерел:

1. Bolsheviki Ask Guarantee for Black Sea Fleet. *New York Tribune*. 1918. 26 April. P. 4.
2. Russia fears loss of Taurida Republic. *The New York Times*. 1918. 22 April. P. 6.
3. Sebastopol is Cut Off By Germans. *New York Tribune*. 2018. 25 April. P. 4.
4. German Troops Open Way Into Crimea. *New York Tribune*. 1918. 22 April. P. 3

Отримано: 27.11.2023

Наталія ГРИСЬКОВА,
аспірантка кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-7672-8212

ВИХРЕЩЕННЯ ЄВРЕЇВ У ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ПРИКЛАД МІЖРЕЛІГІЙНИХ КОНВЕРСІЙ НА ПОДІЛЛІ НАПРИКІНЦІ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На основі архівних документів Держархіву Хмельницької області показано переміну морально-духовної свідомості євреїв та вихрещення у православ'я.

Ключові слова: православ'я, євреї, вихрещення, міжрелігійні конверсії, Поділля.

Актуальність теми. Євреї відрізнялись від релігійних спільнот Поділля своєрідним суспільно-духовним устроєм і національними особливостями. В адміністративному, цивільному, економічному відношенні вони становили окреме плем'я, спільноту, народ, релігію, являючи собою *status in statu*. Архівні матеріали вказують на три основні мотиви, які спонукали євреїв на рубежі XVIII-XIX ст. приймати хрещення: отримання матеріальної вигоди, зміна духовно-релігійної свідомості та укладення шлюбу. Тому, виклад статті є актуальним в контексті висвітлення зміни релігійної приналежності євреїв з точки зору прагматичного інтересу, який був присутнім у зазначених мотивах.

Мета публікації полягає у висвітленні, на основі архівних матеріалів ДАХМО, основних мотивів переходу євреїв до офіційної церкви.

Виклад основного матеріалу. В релігійній конверсії євреї бачили єдиний можливий вихід щось покращити у своєму житті, тому й обирали державну релігію, яка давала таку можливість. Так, Ямпільська міська поліція від 5 серпня № 2202 при рапорті представила в Казенну палату білет, виданий вихресту с. Миронівка Онуфрію Павловському на обрання способу життя і надала право приписатись до міщан м. Нової Ушиці. Казенна палата визначила: на основі статті 495 (про стан) і 1299 (продовження про стан) Зводу Законів проживаючого Ямпільського уїзда в с. Миронівка Онуфрія Павловського зачислити з початку майбутнього 1848 р. відповідно оголошеного ним бажання у звання міщан м. Нова Ушиця з трирічною пільгою від сплати податків [1, арк. 12-12 зв.].

Крім пільг дорослим євреям, які навертались у християнство, видавали від 15 до 30 рублів сріблом, а дітям – половину вказаної суми. Так, вихрещений проскурівський музикант В. Ткач отримав одноразову грошову допомогу в сумі 30 рублів, а вихрест з Хмільника Олександр – 25 срібних рублів [2, с. 261].

Існували випадки, коли видача грошової допомоги затримувалась, і вихрести звертались в Казенну Палату або Губернське Правління з проханням виплати обіцяні кошти. Так, жителька м. Гайсин міщанка Федосія Григорьєва Буляховцева представляючи 9 листопада 1845 р. метричне свідоцтво про вихрещення пояснила, що прийнявши за власним бажанням Святе Хрещення в 1842 р. досі не отримала грошової допомоги [3, арк. 1]. Казенна палата визначила: «на основі 114 параграфа додаткових правил Департаменту Державного Казначейства, приписати Гайсинському казначейству, аби воно відпустило вихрещеній Федосії Буляховцевій допомогу 30 руб. сріблом з вирахуванням 10 % – 3 рублів, показавши їх як ро-

зхід із загальних доходів на рахунок головного казначейства по міністерству державного майна, про що повідомити Губернське Правління [3, арк. 43-43 зв.].

Проте сподівання на комфортне й безтурботне життя часто не справджувались. Так, вихрещена з євреїв Євдокія Павлова скаржилась, що відповідно до резолюції єпископа: «після хрещення віддати на утримання благонадійним людям купецького або міщанського звання» її віддали бідній вірменці. Це не задовольнило вихресту, яка ремствувала: «вона бідна і не може мене утримувати, а я, нещасна, залишаюсь без будь-якого заступництва, і скитаюсь по різних людям. Що мала продала і тим утримувала себе до цього часу. З дитинства незвикла бути в служінні й до чорної роботи, оскільки у ніжності виховувалась в батька мого, якого зріклася, але буду змушена до нього повернутись» [4, арк. 9-9 зв.]. Єпископ Іоанікій, розглянувши скаргу вихрести Євдокії, резолюцією велів священнику Павлу Троянському проявити все можливе старання, аби вдало видати її заміж, а священника за необачний та поспішний вчинок покарав доганою [4, арк. 10 зв.].

Окрім матеріальної вигоди на зміну релігійної свідомості євреїв значний вплив справляли православні віряни, з якими вони перебували у постійних господарсько-побутових та соціально-економічних взаємовідносинах. Так, житель с. Овсяник Літинського повіту єврей Іось Мошкович зазначав: «Від роду мені 44 роки, займався торгівлею з оренди хмільних напоїв, з чого мав проживання для себе, дружини і 5 дітей. В 1848 р. сильно захворівши впав у божевілля, від якого залишивши дім, дружину і дітей, пішов в різні місця. Перебуваючи у спілкуванні з християнами дізнався, що є істинний Бог, Свята і Нероздільна Трійця Отець, Син і Дух Святий, і що віра християнська душеспасительна, а єврейська – пагубна. І, навчившись справжніх молитов, сердечно бажаю бути приєднаним до християнської православної Греко-російської віри» [5, арк. 1-1 зв.]. Єврей Янкель Аврамов засвідчував: «знаходячись між людьми християнського закону розпізнав богомерзке євреїв заблудження, тому щиро бажаю очиститися купелю Святого Хрещення і прийняти християнську віру» [6, арк. 2]. А єврей Гершко, дізнавшись що його тітка та двоюрідна сестра прийняли православну віру, забажав наслідувати їх приклад і попросив приходського священника його охрестити [7, с. 216-223].

Однією з причин зміни віросповідання був добровільний вихід з громади або вигнання з неї. Так, єврей Мошко Абрамович у Літинському ДП при свідках міського магістрату президенті Ратхмані, Павлі Мазуренті, Герці Судовичі в присутності батька і діда засвідчив, що він «ні з чийогось підмовлення чи страху, але істинно сердечно бажає бути сином Православної Греко-Російської Церкви і просить Святого Хрещення» [4, арк. 51]. Щодо примусового вигнання євреїв із общини, то прикладом може слугувати історія єврея Моше Бланка, якому громада спалила будинок по причині численних махінацій, які той створював їй у 1808-1809 рр. Після спалення будинку Моше Бланк виїхав за межі Старокостянтинова. Проте, лише після смерті «вкрай набожної дружини» остаточно «відрікся іудейства» й не пізніше 1835 р. прийняв православ'я [8, Буланій М.].

Одним з найпоширеніших мотивів конверсії євреїв у християнство, де емоційно-душевні почуття займали провідне місце було укладення шлюбу. Так, молодий єврей, отримавши вищу освіту, захопився дівчиною-християнкою православного віросповідання і зробив їй пропозицію вийти заміж. Батьки дівчини не погоджувались на шлюб, мотивуючи це тим, що жених сповідував іудейську релігію. Яким же було їх здивування, коли через тижень він приніс їм метричне свідоцтво про своє хрещення і приєднання до Православної Церкви. Вражені такою жертвою батьки дали згоду на шлюб [9, с. 1034-1035].

Життєві труднощі та блукання добровільно чи вимушено спонукали євреїв приймати християнську релігію [10, арк. 7-7 зв.]. Так, єврей Мошка, який народився в Молдавському князівстві та, осиротівши, переїхав з євреями в тогочасну Річ Посполиту й оселився на території Поділля в с. Грушка Ольгопільського повіту. У 18 років найнявся на службу до єврея орендаря Літмана, де ревно забажав прийняти православну християнську віру. Проте, зустрівши перешкоди зі сторони євреїв втік в с. Береловку до священника Адама Сомовського, де в березні 1801 р. був вихрещений і названий Васи́лієм [11, арк. 188-188 зв.].

Висновки. Отже, в середині XIX ст. хрещення євреїв у Подільському регіоні стало звичним явищем, а більшість вихрестів, будучи добре ознайомлені з основами православної віри, ставали меценатами й діяльними членами Церкви [9, с. 1032-1033]. Добровільний перехід у християнство свідчив про морально-релігійну зміну їх духовної свідомості, сутність якої в архівних джерелах зводилась до одного: бажання полишити єврейське заблудження і прийняти істину християнську православну віру [12, арк. 28]. Важливим моментом у зміні релігійної свідомості було щоденне спілкування з християнами. У побуті та повсякденному житті євреї постійно стикалися зі звичаями і обрядами християн, які були для них звичними та зрозумілими. В архівних документах такий мотив чітко не пояснювався, а зводився до однієї фрази: «щирий намір маю прийняти православну християнську віру і у ній життя скінчити, тому прошу моє бажання задовільнити» [11, арк. 82]. Для єврейської спільноти вихрещення було відступництвом від істинної релігії, що прирівнювалось до зради й супроводжувалось відмовлянням й переслідуваннями. Відповідно до єврейської традиції, за такою людиною читали поминальну молитву, і для євреїв вона змінюючи свою релігію ідентичність «помирала», обриваючи всі зв'язки з родиною і спільнотою.

Список використаних джерел:

1. По відношенню до 1-го відділу управління про спонукання до обрання способу життя прийнявшого християнську віру Миколаї Черелькові та Онуфрії Павловському. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 227. Оп. 1. Спр. 5549.
2. Кундельський В.В. Єврейський чинник у міжнаціональних відносинах на теренах Правобережної України наприкінці XVIII –першої половини XIX ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Вип.7. С. 83-91.
3. По відношенню 1-го відділення правління про спонукання обрання роду життя Феодосія Бухеляховцової, що прийняв християнську віру. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 227. Оп. 1. Спр. 5550.
4. Про приєднання до православного віросповідання мешканців єпархії за 1803-1804 р. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1112.
5. Справа про приєднання до православного віросповідання Мошковича Іося. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1138.
6. Справа про приєднання до православного віросповідання єврея Шевеля Я. А. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1152.
7. Опис навернення і хрещення в православну віру іудея Гершка Ферда в Гулівцях Вінницького повіту. Свящ. І. Стрільчевського. *ПЕВ*. 1873. № 6. С. 216-223.
8. Буланій М. Ю. Дворянство єврейського походження як об'єкт реформ Олександра II. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/910d1b7e-f9ad-4ca8-8ca2-6f0b57077437/content>

9. Належна обачність при прийнятті євреїв до церкви. *ПЕВ*. 1899. № 43. С. 1032-1035.
10. Справа про приєднання до православного віросповідання жителя м. Ольгополя Мошка. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1127.
11. Справа про приєднання до православного віросповідання різних осіб з інших вір. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1107.
12. Справа про приєднання до православного віросповідання різних осіб з інших вір. *Держархів Хмельницької області*. Ф. 315. Спр. 1101.

Отримано: 27.11.2023

Алла ГУРАЛЬСЬКА,
магістрантка історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0002-4040-3800

ФЕНОМЕН ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано феномен появи українського фермерського господарства. На основі опрацьованої літератури доведено, що лише наприкінці ХІХ ст. в Україні почав формуватися ринок землі і ринкові господарства, що мали ознаки фермерських.

Ключові слова: Фермерство, селяни, господарство, «лібертарна система».

Актуальність. Феномен фермерського господарства в Україні є важливою складовою сільськогосподарського сектору країни. Ця тема стає все більш актуальною в контексті трансформації української аграрної сфери після незалежності від Радянського Союзу. Фермерські господарства відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, розвитку сільських територій та створенні нових робочих місць. Цей феномен відображає еволюцію аграрного сектору України та вплив сучасних трендів на розвиток сільського господарства в країні.

Мета публікації – проаналізувати феномен появи українського фермерського господарства.

Виклад основного матеріалу. Фермерство, незважаючи на свою високу ефективність та прибутковість, має свої недоліки. По-перше, фермери, орієнтовані на прибуток, часто не приділяють достатньо уваги стану землі і тварин, оскільки їхні інтереси фокусуються на короткострокових вигодах [5, с. 62-63]. Це може призвести до виродження ґрунту і втрати його плодючості, а також до трактування тварин як ресурсу для м'яса та молока, не враховуючи їхнього довгострокового благополуччя. По-друге, екстенсивні методи фермерського господарювання, як правило, спрямовані на короткостроковий успіх, тоді як традиційне селянське господарство в натуральній економіці показує свою перевагу в довгостроковій перспективі [4]. Останнє орієнтоване на збереження родючості землі та довгий термін служби тварин, оскільки вони є основним джерелом харчування. Тому економісти-неонародники підкреслювали важливість селянських кооперативів, як майбутнє розвитку сільського господарства [2, с. 169]. Вони підтримували перетворення общин в кооперативи, залишаючи при цьому незмінними традиційні методи господарювання.

В Україні переважали індивідуальні господарства, і саме завдяки цьому фермерство швидко розвивалося в нашій країні. У відміну від інших регіонів, в Україні не було практики щорічного «чорного переділу» землі, де земельні ділянки розділялися між селянами [5, с. 63]. Тут земельні наділи передавались у спадок та ділилися лише серед родичів. Це сприяло формуванню спадкових сімейних господарств. Загалом, система господарства в Україні більше нагадувала європейську, яку професор В. Нечитайло назвав «лібертарною» [5, с. 63-64]. Ця «лібертарна» модель означала, що земля належала селянам і не можливо було відібрати у них їх земельні наділи. Це гарантувало право власності та її недоторканість, що сприяло розвитку ринку землі та ефективного господарювання. Селяни мали інтерес в збереженні та розвитку землі, оскільки мали можливість передати її у спадок [7, с. 89].

Фермерство в Україні має дуже старовинні коріння. Як вже зазначалося, в Україні індивідуальні сімейні господарства були найбільш поширеними, і це визначило становлення «лібертарної» системи фермерства. Така модель також стала популярною в колоніальних країнах епохи Нового часу, які поступово освоювалися [3]. Українське індивідуальне господарство розвивалося завдяки поступовому відкриттю нових земель та розширенню сільської цивілізації. Навіть на часах Київської Русі почалася формуватися ця система, оскільки населення було розрідженим, а землі були великою кількістю [3, с. 301].

На порозі Нового часу сільське населення, займаючись сільським господарством, почало оселятися на Дніпровських порогах і Лівобережжі, розпочавши розширювати свої поселення вздовж великих річок та обрало плідні землі. Цей процес вибудовував козацькі господарства, які іноді також називають фермерськими [1, с. 85]. Хоча в цих господарствах використовувалася наймана робоча сила, вони не спеціалізувалися на експорті своєї продукції. Лише на початку XVII століття на території Слобожанщини сформувалися ферми у сучасному розумінні. Слід відзначити, що козацькі господарства визначено можна розглядати як попередній етап у формуванні сучасних фермерських господарств [1, с. 87]. У цих маєтностях була застосована наймана праця, та їхні зусилля були спрямовані на експорт сільськогосподарської продукції та отримання прибутку. Проте більша частина землі належала до «займанщини» – невеликих земельних ділянок, які козаки або селяни «займали» через відсутність власника. Займанщина представляла собою природне господарство дрібних селян і звичайних козаків, і відповідно відрізнялася від фермерських господарств [1, с. 88-89].

Після проведення селянської реформи фермерство швидко розвивалося завдяки впровадженню нових культур та змінам в законодавстві. У 1801 році державні селяни та купці отримали право купувати землю без кріпацтва, що призвело до ліквідації монополії дворян на земельну власність та створення ринку нерухомості в Російській імперії [6, с. 30-31]. Місцева влада надавала селянам від 20 до 40 десятин землі, а також ділянки під будівництво хати і грошову компенсацію для їхнього осілля. Таким чином, до 1858 року в південних губерніях (Катеринославська, Херсонська, Таврійська) налічувалось 1,6 тисячі селянських родин і 888 родин колоністів, які працювали на власних земельних ділянках [5, с. 69].

Позитивний вплив на сільське господарство в Україні здійснила аграрна реформа 1908 року, відома як «Столипінська» [6, с. 33]. Ця реформа дозволила селянам вийти зі складу общини та створити своє власне господарство, або навіть оселитися на власному хуторі. Уряд активно підтримував бажаючих, надаючи їм позики через Селянський банк, забезпечуючи необхідні інструменти та організовуючи аграрні курси для майбутніх господарів. Таким чином, тільки на Правобережжі близько 48% усіх селян вийшли зі складу общини, а на Півдні ця кіль-

кість становила 42%. До 1917 року близько 500 тисяч господарств вийшли із общини, і ці господарства володіли 3,7 мільйонами десятинами землі [7, с. 48]. Але події Української революції, громадянської війни і більшовицької окупації призвели до руйнування першої фермерської системи, що відкинуло розвиток господарства в Україні на століття назад.

Висновки. Українське фермерство рухалося у напрямку відходу від традиційного суспільства до сучасного, від натурального господарства до ринкового, направлено на отримання прибутку, що і є основою фермерського господарства. Але цей процес був штучно зруйнований більшовиками у 1920-1930-х рр.

Список використаних джерел:

1. Гуржій О., Орлик В. Селяни України та їх оподаткування в XVII – середині XIX ст. Біла Церква: вид. Пшонківський О., 2012. 280 с.
2. Коваленко В. О. Шляхи вирішення селянського питання в економічній думці Російської імперії кінця XIX-початку XX століття. *Український селянин*. 2004. №. 8. С. 168-171.
3. Мохненко А.С. Виникнення, еволюція та сутність фермерських господарств. *Таврійський науковий вісник. ХДАУ*. Херсон, 2009. Вип. 62. С. 299-306.
4. Нечитайло В. В. Селянство як природне явище. *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 9-11.
5. Нечитайло В. В. Формування господарств фермерського типу в Україні в період утвердження ринкових відносин (перша половина XIX ст.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2008. С. 61-72
6. Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасний стан: збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конференції (22–23 квітня 2003 року), Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. 158 с.
7. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку: монографія. Львів, 2004. 392 с.

Отримано: 27.11.2023

Дмитро ІЖАКЕВИЧ,
магістрант історичного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0009-0001-3390-1169

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ І ВПЛИВ НА НЕЇ ТЕХНІЧНОГО ФАКТОРА

У статті дається визначення явищу деіндустріалізації. Описується характер цього явища світі і визначається вплив технічного фактору на процес деіндустріалізації в розвинених країнах

Ключові слова: деіндустріалізація, сфера послуг, виробництво, промисловість.

Актуальність проблеми: розвинені країни переходять до постіндустріального суспільства і деіндустріалізація одна з ознак переходу до такого стану суспільства. Тому потрібно розібратися в явищі деіндустріалізації і визначити її роль в переході до нового типу суспільства.

Мета – дослідити процес деіндустріалізації і її характер в розвинених країнах.

Виклад основного матеріалу. Процес зменшення ролі промисловості у сфері зайнятості та формуванні ВВП називається деіндустріалізацією. Це явище може проявлятися у фізичному знищенні або просто запустінні підприємств і їх зникненні [1, с. 169]. Але явище деіндустріалізації не слід зрівнювати лише з фізичним знищенням (хоча в Україні на жаль це так). Як ми зазначили вище це процес зменшення ролі промисловості у ВВП і зайнятості, його зменшення може виникати через більший розвиток інших сфер, таких як сфера послуг (що характерно для Європейських країн). Та переважання долі сфери послуг над долею сфери матеріального виробництва не завжди означає зменшення обсягів виробництва. У постіндустріальних країнах, таких як США, Японія, Австралія, Канада, більшість країн ЄС, обсяги матеріального виробництва збільшуються набагато повільніше ніж зростають обсяги наданих послуг [3, с. 92].

Виділяють два головні прояви деіндустріалізації, які пов'язані з промисловістю та сферою послуг [3, с. 92]:

1. Поступовий перехід від виробництва товарів до надання послуг, в результаті чого частка промисловості зменшується і збільшується частка наданих послуг, що можна пояснити зміною кількості населення, яке виробляє товари (працює у виробництві) і яке працює у сфері надання послуг. Правильно буде додати, що просте зростання зайнятих у сфері послуг при відсутності зменшення кількості промислового виробництва не є процесом деіндустріалізації.

2. Зменшення обсягу промисловості в експорті країни або регіону.

Випадки деіндустріалізації можна побачити у дослідженні Ф. Трегени [4]. Він відібрав 28 країн, 12 з яких були із високим рівнем доходу, 11 країн із середнім рівнем доходу і 5 з доходом нижчий за середній. Країни були з регіонів Азії, Європи, Латинської Америки та Карибського басейну, Північної Америки й Африки. У цих досліджуваних країнах аналізувалися тенденції доданої вартості, зайнятості та продуктивності у виробництві. Результатом дослідження було те, що у 23 з 28 країн виявилось знизилася як і виробництво так і частка загальної зайнятості. Результати дослідження можна назвати явищем деіндустріалізації у загальноприйнятому визначенні [3, с. 93].

Наприкінці 1970-х років у Європейському союзі на промисловість відводилось 36% зайнятості та 39% обсягу ВДВ (валової доданої вартості), тоді як станом на 2008 рік ці показники опустилися до приблизно 25% на кожен з показників. Деіндустріалізація розпочалась в кінці 1950-тих років у тих країнах, які були провідними в індустріалізації в ХІХ столітті. Річ йде про Бельгію й Великобританію, де у 1890-х роках частка зайнятих людей у промисловості складала 42%. У наступні десятиліття явище деіндустріалізації поширилося у більшість розвинутих країн. Відставали у цьому явищі лише Греція та Португалія, які наздогнали провідні країни у 1980-х роках. До 2007 року доля робочої сили, яка була задіяна в промисловості зменшилася до менше ніж 25% у Великобританії, Бельгії, Швейцарії, Нідерландах, США, Канаді, Данії, Франції, Австрії, Греції [1, с. 169-170].

Слід сказати, що галузі промисловості скорочувались неоднаково у різних країнах. З 1979 до 2008 року загальна зайнятість у ЄС збільшилася на 18.2% і в кінці періоду склала приблизно 181 млн. працівників. Але разом із збільшенням загальної зайнятості, зайнятість у промисловості зменшувалась. Розглянемо на тенденцію зайнятості у різних галузях промисловості. У 1979 році в обробній промисловості працювало 26% працюючих, а у 2008 році 15%. У видобувній промисловості зайнятість скоротилася в 3.5 рази. У текстильній галузі більш ніж вдвічі. У швейній, шкіряно-взуттєвій, металургійній та суднобудівній галузях частка зайнято-

сті також зменшувалась. Протягом останніх 30 років постійно зменшувалась частка робочих у виробництві радіо та телекомунікаційного обладнання. Щоправда такі тенденції у комунікаційних галузях були притаманні не всім країнам ЄС. У Фінляндії, Швеції, Ірландії протягом 1990-х років відбувався підйом, але уже у 2000-х роках спад частки робочих у цих галузях. У харчовій, деревообробній, поліграфічній промисловостях, гумово-пластмасовому, фармацевтичному виробництвах була більш стабільна ситуація [1, с. 169-170].

Для розвинених країн з високим рівнем технологій, доходами і продуктивністю характерна «зріла деіндустріалізація». Це коли виробництво стає високотехнологічним, дає поштовх розвитку науковим і логістичним сферам, від яких залежить зростання продуктивності виробництва [2, с. 49].

Є багато факторів, які могли відіграти негативну роль у процесах описаних раніше, але одним з головних – є технологічний.

З одного боку, технологічний фактор відіграв велику роль в зростанні промислового розвитку розвинутих країн, з іншого він став головним чинником деіндустріалізації цих країн як на етапі зародження так і на етапі «зрілої» стадії цього явища сьогодні. З однієї точки зору можна сказати, що процес деіндустріалізації розпочався ще 30-40 років тому з початком виведення промислового виробництва до менш розвинутих країн. З іншої боку, посилення явища деіндустріалізації за останні декілька десятиліть пов'язане з стрімким розвитком високотехнологічного виробництва. Зі стрімким розвитком технологій збільшилась продуктивність праці, але зайнятість людей в промисловості стала меншою, зменшилась частка загального випуску продукції, що призвело до кризи і стагнації в країнах заходу [2, с. 50].

Зараз країни активно борються з цим явищем. У США президент Дональд Трамп взяв курс на модернізацію промислового виробництва на основі наукомісткої промисловості країни. Він хоче відродити американську промисловість шляхом політики протекціонізму, відмови від ліберальних умов зовнішньої торгівлі і стимулювання повернення виведених виробництв до країни. ЄС також прагне відродити промисловість збільшивши її частку до 20% ВВП і надати їй головну роль у зростанні економіки. Таку політику можна назвати «неоіндустріалізацією», вона спрямована насамперед на розвиток високотехнологічного виробництва. Таку політику головних країн світу має призвести до Четвертої промислової революції у розвинутих країнах [2, с. 50].

Але ми уже зазначали, що розвиток технологій може сильно вплинути на явище деіндустріалізації цих країн. Акценти країн зміщуються з підтримки організації підприємств на підтримку досліджень і розробок для підприємств. У довгостроковій перспективі така політика може призвести до збільшення безробіття, ще більшого майнового розшарування населення, що посилить нерівність, що не допоможе вирішити проблему деіндустріалізації, а навпаки ускладнить її. Причиною цього може стати стрімка автоматизація виробництва, що може витіснити людей не тільки зі сфери промисловості а й із сфери обслуговування [2, с. 51].

Висновки. Деіндустріалізація, яка в розвинених країнах почалася в 1950 роках, є основним напрямом політики для них. Через перехід до нового типу суспільства розвиток науки, техніки та винесення своїх виробництв до менш розвинених країн з меншою оплатою праці призвело до розвитку цього процесу з яким політики активно борються, застосовуючи політику яку можна назвати неоіндустріалізацією, що може призвести до ще більшого розшарування суспільства і зменшення зайнятості в сфері виробництва.

Список використаних джерел:

1. Смаль В. В. Деіндустріалізація Європи: причини та наслідки. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Географія. 2010. Вип. 20. С. 168-173
2. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 48-72.
3. Волошанська А.В. Проблеми вимірювання явища деіндустріалізації в країнах світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(1). С. 91-95.
4. Tregenna F. Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization. *UNU-WIDER: World Institute for Development Economics Research. Working Paper № 2011/57*. 2011. Sept. URL: http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2011/en_GB/wp2011-057/ (date of access: 15.02.2017).

Отримано: 27.11.2023

Василь ІЛЬЧИК,

аспірант історичного факультету

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0001-6248-4974

ПОНЯТТЯ «БРЕНДИНГУ» В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

В статті розглядається поняття «брендингу» в політичній науці та вказуються стратегії, методи та практики, спрямовані на формування та управління образом політичних лідерів, партій або політичних ідеологій.

Ключові слова: бренд, політичний бренд, брендинг, політичний образ символіка та логотипи.

Актуальність теми. В умовах глобалізації, зростання комплексності та конкуренції на політичній арені, швидкий розвиток інформаційних технологій та зміни у способах сприйняття інформації громадськістю дослідження поняття «брендингу» в контексті політичної науки є актуальним для всіх акторів політичної сцени. У політичній науці воно використовується для опису стратегій, методів та практик, спрямованих на формування та управління образом політичних лідерів, партій, або політичних ідеологій.

Виклад основного матеріалу. Термін «брендинг» походить від англійського слова «brand», що означає «знак», «символ», «марка». В політичному контексті брендинг визначає створення та управління унікальним образом, який асоціюється із конкретною політичною фігурою, партією чи ідеєю. Суттєвий внесок у розуміння явища політичного брендингу внесли Ж. Сегела, Ж. Бодрійяр, Т. Гед, та С. Пшизов. Так, Ж. Сегела, співзасновник провідного європейського агентства та автор успішних передвиборчих кампаній, сформулював ключові принципи політичного брендингу. Він вказує на те, що голосуючи, виборці в основному обирають ідеї, майбутнє та соціальний образ, а не політичну ідеологію чи минуле.

Ж. Бодрійяр у своїх роботах відзначає, що для того, щоб стати бажаним об'єктом споживання, будь-яка річ повинна стати знаком. Знакова система не лише стосується конкрет-

них предметів, але також охоплює інституції, системи та державні утворення. Теорія «чотиривимірної брендингу», запропонована Т. Гедом, розглядає успішний бренд як системну цінність, що впливає на раціональний, емоційний, духовний та соціальний рівні сприйняття. Т. Гед визначає успіх бренду через його здатність активувати емоційну парадигму взаємовідносин зі споживачем. Дослідження цих вчених надає наукового обґрунтування принципам політичного брендингу, яке містить раціональний, емоційний, духовний та соціальний виміри. Такий підхід до розуміння політичного брендингу важливий для розвитку ефективних стратегій комунікації та побудови позитивного образу політичних суб'єктів [1, с. 154].

Брендинг у сучасних політичних практиках розглядають як закордонні дослідники – К. Дінні, Ф. Котлер, У. Оллінс, Д. Траут, так і вітчизняні, серед яких Н. Адубецька, О. Андрійчук, Д. Богуш, О. Вишняк, А. Гачкевич, Д. Гороховський, О. Івашук, В. Кармазінова, І. Колосовська, С. Костючков, М. Лісовська, В. Маркітантов, Т. Нагорняк, Д. Рибак, А. Руденко, Є. Тихомирова, О. Швець, Ю. Щегельська, М. Шульга, та інші.

Згідно з дослідженнями, основні аспекти поняття «брендингу» в політичній науці включають:

1. Образ та ідентичність. Брендінг політичних суб'єктів спрямований на створення унікального образу та ідентичності, які вирізняють їх серед інших політичних гравців. Згідно з ідентичним підходом в політичній науці, управління політичним брендом вимагає послідовної, узгодженої та ефективної реалізації політикою ідентичності партії, орієнтованої не лише на агресивний маркетинг конкретних ідей чи програм, але й на стратегічне позиціонування корпоративних цінностей [2, с. 62].

Відмінності між товарним і політичним брендингом визначається акцентами на маркетинг та комунікації в першому випадку і менеджментом та організацією в другому. Таким чином, цінність політичного бренду визначається не лише популярністю конкретних ідей чи програм, але і візуальною та поведінковою ідентичністю партії.

У наукових дослідженнях ідентичність розглядається у двох напрямках – візуальна та поведінкова. Візуальна ідентичність стосується зовнішнього вигляду партії, тоді як поведінкова ідентичність описується через отриманий досвід взаємодії з партією та контакти з її лідерами.

Ідентичний підхід визначається на підставі чіткого розуміння того, чим є партія для суспільства, які цінності вона підтримує, до яких перспектив вона прямує тощо. Ідентичність відображається в іміджі та репутації, що формують «мозаїку асоціацій із брендом». Внутрішні та зовнішні категорії, такі як корпоративний стиль, організаційний стиль, політичний імідж та репутація, формують ідентичність політичного бренду.

2. Комунікація та меседжі. Брендінг включає розробку ефективних комунікаційних стратегій та меседжів, спрямованих на вибудову певного сприйняття серед виборців та громадськості.

У сучасному висококонкурентному політичному середовищі найважливіше завдання політичної сили – утримати виборця, спонукати його взяти участь у повторних виборах, стати прихильником даної партії або політичного лідера. Якщо для стимулювання перших виборів здебільшого достатньо активного впливу політичної реклами, то для реалізації довгострокових планів найбільш важливо створити позитивний імідж політичного бренду, використовуючи систему політичних комунікацій [3, с. 139].

Слід підкреслити, що після проголошення незалежності України мас-медіа стали потужним джерелом інформації широкого діапазону, конструктивним інструментом вільного вираження думки в суспільстві людей, котрі обрали для себе імперативом буття свободу. В умовах формування стабільної комунікаційної взаємодії, фокус уваги зміщується з інформаційної насиченості повідомлення про політичні події в широкій репрезентативній панорамі на той або інший політичний бренд, який уособлює у свідомості споживача конкретний політичний продукт [4, с. 104].

3. Символи та логотипи. Використання символів, логотипів та інших візуальних елементів, що асоціюються з певною політичною маркою.

Вдале використання символіки стає ключовою складовою успішного політичного бренду. Емблема політичної партії, що є не лише необхідним атрибутом на виборах, але і важливою частиною загального стилю та іміджу, виявляється важливим елементом на всіх етапах політичної діяльності – від оформлення офіційних документів до партійних заходів та видавничої діяльності.

Кожен символ, зокрема емблема, має розглядатися як довгостроковий вклад в репутацію політичного бренду. Символіка в політиці, як і в брендингу загалом, не є гарантією миттєвого успіху, але є важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності політичних сил. Використання комунікативного потенціалу символів може підсилити статус, популярність та конкурентоспроможність політичної сили на політичному ринку. Кольори та елементи символіки мають велике значення, оскільки вони несуть закодовану інформацію, яка сприймається на підсвідомому рівні. Вибір кольорів не є випадковим, оскільки вони викликають асоціації та мають потужний ефект на сприйняття громадськістю. Кольори в політичних процесах мають важливе значення, використовуючи їх можна передати конкретні ідеї та цінності. Цей аспект особливо актуальний у сучасному політичному ландшафті, де візуальні елементи стають ключовим чинником формування публічного іміджу політичних сил [5, с. 159].

4. Піар та репутація. Брендінг включає управління репутацією та проведення піар-кампаній для формування позитивного ставлення до політичного об'єкта.

Піар можна визначити як специфічний варіант маркетингової інформаційної діяльності, спрямований на формування позитивного іміджу та ефективних комунікацій акторів, що виконують конкретні завдання. У політичній сфері піар спрямований на адресне управління громадською та корпоративною думкою.

Однією з ключових функцій політичного піару є налагодження контактів із зовнішніми аудиторіями, в тому числі владними структурами та організаціями, з метою створення привабливого іміджу і підвищення авторитету чи репутації. Паралельно піар охоплює розробку стратегій просування та оптимізації діяльності акторів у політичному полі. Завдання його в політиці також містить налагодження відносин в межах владних структур, партій та організацій. Такий підхід сприяє створенню сталої та довготривалої атмосфери співпраці між усіма учасниками політичного процесу [7, с. 107].

Усі ці аспекти мають на меті створити впізнаваний, позитивний образ політичного суб'єкта та забезпечити йому підтримку виборців.

Висновки. Під політичним брендингом можна розуміти стратегічний процес створення та управління унікальним образом політичного суб'єкта (партії, кандидата, політика

тощо) з метою впливу на громадську думку, мобілізації виборців та досягнення політичних цілей. Цей процес включає в себе визначення ключових цінностей, ідеології, специфічних рис та поведінки, що відрізняють даного політичного суб'єкта від інших, а також стратегії комунікації для підсилення цього образу в очах виборців та громадськості. Брендінг в політиці може визначати успіх чи невдачу політичної кампанії, оскільки він впливає на сприйняття громадськості.

Список використаних джерел:

1. Лісовська М. Партильний бренд як засіб впливу на електорат. *Політичний менеджмент*. 2012. №1-2. С. 153-161. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/lisovska_partiinyi.pdf
2. Гачкевич А. Ідентичний підхід до національного брендінгу. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. №2 (8). С. 57-72. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/151>
3. Кармазінова В. Формування бренд-комунікацій маркетингових дослідних агентств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. №1. С. 139-141. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/15_1_2017ua/32.pdf
4. Костючков С. Формування політичного бренду території засобами мас-медіа в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 101-106. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/14.pdf
5. Руденко А. Візуалізація партійного продукту: назва та символіка в бренд-стратегії політичних партій України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012 № 9/2. С. 157-162. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/102>
6. Рибак Д. Символи бренду України. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. Вип. 13. С. 66-71. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9949>
7. Адубецька Н. Маркетингові засоби комунікації у політиці. *Політичний менеджмент*. 2011. №4. С. 105-111. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/adubetska_marketynгови.pdf

Отримано: 27.11.2023

Олег КСЕНЧУК,

аспірант кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0003-4477-6433

МАТЕРІАЛИ ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО НАВЧАЛЬНО-НАУКОВУ БАЗУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МЕДИЧНИХ ЗВО У СЕРЕДИНІ 1940-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х рр.

У статті на базі архівних джерел показано формування навчально-наукової бази медичних вишів західноукраїнського регіону. Автор зазначає, що зростали навчальні площі, де розгортали свою роботу кафедри, клініки і підсобні служби, формувалися клінічні бази медінститутів, збільшилися асигнування на закупівлю навчально-наукового обладнання.

Ключові слова: інститут, навчальний корпус, клінічна база, кафедра.

Актуальність теми. Неабияке зацікавлення дослідників викликає перебіг створення та відновлення діяльності та подальший розвиток закладів медичної освіти на західноукраїнських землях, які увійшли до складу радянської України у 1939-1940 рр. Однак сам процес приведення до «спільного знаменника» західних і наддніпрянських українців припав вже на період другої половини 1940-х – 1950-тих рр. і супроводжувався пошуками ефективних форм, методів і засобів підготовки медичних працівників впродовж першої половини 1960-х рр., що призвело до впровадження нових навчальних планів і програм з підготовки медичних фахівців. Не достатньо дослідженим є питання розвитку навчально-наукової бази цих вишів.

Мета публікації – на основі матеріалів ЦДАВО України показати як формувалася навчально-наукова база медичних ЗВО Західної України.

Виклад основного матеріалу. Поступово зростали навчально-лабораторні площі вишів. Так, у 1944 р. Чернівецькому медінституту відвели декілька будівель. Однак, виш отримав не всі приміщення. Наприклад, будинок теологічного корпусу відвели під краєзнавчий музей, а будівлю на вул. Неагой Бесараб, 2 зайняв Державний банк, де розмітив фінансовий технікум. Через це інститут займав лише дві будівлі. В одній з них розмістилися адміністративна частина і теоретичні кафедри, а в іншій – гуртожиток. Навчальний корпус дислокувався у центрі міста на Театральній площі, 6. Споруда було чотириповерховою загальною площею 1900 м² [1, арк. 85-86]. Друга будівля мала також чотири поверхи. Вона знаходилася по вул. Массарика, 2 неподалік від центру міста. На перших двох поверхах були аудиторії, а третій і четвертий – відвели під гуртожиток [1, арк. 89-90]. Через 5 років матеріальне становище суттєво поліпшилося. Станом на 1950-1951 н.р. виш 4 навчальні корпуси: 1) на Театральній площі, 5, де знаходилися управління інституту і 6 кафедр, конференц-зал на 120 осіб; 2) анатомічний корпус на вул. Ризький, 3, де розмістили 2 кафедри, аудиторію на 150 осіб; 3) по вул. Богомольця, де були 6 кафедр і бібліотека, їдальня та душева, аудиторія на 450 осіб, яка використовується не лише для читання лекцій, але й для проведення різного роду заходів з культурно-масової роботи; 4) гігієнічний корпус по вул. Кобилянської, 42, де розміщені три кафедри, аудиторія на 150 осіб [2, арк. 1]. На території обласної лікарні знаходилася кафедра патологічної анатомії, а кафедра судової медицини ділила площі з міською і обласною судмедекспертизою [2, арк. 2].

За Львівським медінститутом у 1950-1951 н.р. закріплено 60 будівель кубатурою 600350 м³: 9 навчальних корпусів, 5 гуртожитків, 4 господарських та інших будівель, 23 клінічні корпуси, 18 клінічно-господарських будівель. Переважно вони задовільняли потреби медінституту [3, арк. 1].

У тому ж навчальному році достатню кількість приміщень, у яких розгорнуті кафедри, клініки і підсобні служби мав Станіславський медінститут. Основними приміщеннями вишу були: головний корпус, де розміщені дирекція, деканат, бібліотека і кафедри нормальної фізіології, ВМП, патофізіології, мікробіології, гігієни, гістології, фармакології, біохімії; морфологічний корпус (площа Урицького, 21: кафедри нормальної анатомії, патанатомії, топографічної анатомії, загальної хімії, судової медицини, спортзал); корпус по вул. Карла Маркса, 7 (кафедри іноземних мов, латинської мови, фізики, біології і організації охорони здоров'я). Клініки знаходилися на базах обласної і двох міських лікарень, пологового будинку, дитячої лікарні, інфекційної лікарні, вендиспансеру і венлікарні, психіатричної лікарні [4, арк. 51-52].

Формувалися клінічні бази медінститутів. Так, клінічною базою Чернівецького медінституту у 1944 р. були практично всі медичні заклади міста [1, арк. 85]. У 1950-1951 н.р. бази розташовані в обласній лікарні, міській лікарні, психіатричній лікарні, дитячій лікарні, пологовому будинку №1, туберкульозній лікарні, шпиталі інвалідів війни, першій і другій поліклініках, диспансерах. Кількість ліжок у всіх лікарнях була бл. 1200. Зокрема, клініка шпитальної терапії мала 70 ліжок, шпитальної хірургії – 70, пропедевтичної терапії – 70, факультетської терапії – 65, загальної хірургії – 100, факультетської хірургії – 120, дитячих хвороб – 130, нервових хвороб – 60, психіатрії – 70, акушерства і гінекології – 120, шкірних і венеричних хвороб – 100, інфекційних хвороб – 120, отоларингології – 50, очних хвороб – 50 [2, арк. 3-4].

Щодо Львівського медінституту, то у 1950-1951 н.р. клініки містили 1500 ліжок. Так, клініка нервових хвороб мала 120 ліжок, факультетської терапії – 80, клініка пропедевтичної терапії – 70, госпітальної терапії – 80, факультетської хірургії – 100, пропедевтичної хірургії – 90, госпітальної хірургії – 100, ортопедії – 100, гінекології – 70, акушерства – 60, онкології – 25, отоларингології – 80, офтальмології – 60, дитячих хвороб – 60, дитячої неврології – 40, інфекційних хвороб – 170, стоматології – 25, шкірно-венеричних хвороб – 80, туберкульозу – 60 [3, арк. 1-2].

Збільшилися асигнування на закупівлю навчально-наукового обладнання. Наприклад, у другому півріччі 1950-1951 н.р. у Чернівецькому медінституті асигнування на ці потреби становили 350 тис. крб. Дирекція вишу для того, щоби не розпилити відпущені кошти по всім кафедрам, вирішила спрямувати їх провідним теоретичним кафедрам задля їх максимального обладнання. Отож кафедра нормальної фізіології отримала 70 тис. крб, патофізіології – 30 тис., біохімії – 20 тис., фармакології – 30 тис., спецпідготовки – 30 тис., мікробіології – 30 тис., марксизму-ленінізму – 14 тис., гістології – 5 тис., нервових хвороб – 10 тис., психіатрії – 10 тис., анатомії – 6 тис., гігієни – 5 тис. 40 тис. крб залишили у резерві дирекції. 50 тис. крб виділили на закупівлю мікроскопів. Максимально дирекція оснастила кафедру нормальної фізіології. Це було не випадково, а закономірно, оскільки фізіологія була основою медичної теорії і повинна дати максимальні можливості як для ведення освітнього процесу, так і для постановки наукової роботи [2, арк. 6-7]. Достатньо обладнаним апаратурою, меблями, навчальними посібниками, таблицями був Станіславський медінститут. Тут всюди створили робочі місця для студентів, що забезпечували їм гарне проходження курсу з кожної дисципліни. Кафедра нормальної анатомії мала музей. Інститут мав загальний віварій, у

якому утримувалися піддослідні тварини. Крім того, кафедри нормальної фізіології, біохімії, патофізіології мали свої власні невеличкі віварії [4, арк. 53].

Висновки. Таким чином, у середині 40-х – на початку 50-х рр. поступово формувалася навчально-наукова база медичних вишів західноукраїнського регіону. Зокрема, зростали навчальні площі, де розгортали свою роботу кафедри, клініки і підсобні служби, формувалися клінічні бази медінститутів, збільшилися асигнування на закупівлю навчально-наукового обладнання.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 342. Оп. 14. Спр. 4256.
2. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 15. Спр. 425.
3. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 15. Спр. 430.
4. ЦДАВО України. Ф. 342. Оп. 15. Спр. 406.

Отримано: 27.11.2023

Катерина КУЛИК,

магістрантка історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID 0009-0002-4257-4814

Й. СТАЛІН – ОРГАНІЗАТОР ГОЛОДУ 1932-1933 рр.

У статті обґрунтована причетність Й. Сталіна до голодомору 1932- 1933 рр., створеного штучно в результаті примусової аграрної політики радянської влади, а також досліджено наслідки цієї гуманітарної катастрофи.

Ключові слова: голодомор, сталінізм, колгоспи, геноцид народу.

Актуальність теми. Тема голодомору 1932-1933 років, який мав місце майже 100 років тому на радянському просторі, викликає інтерес досі. Лише наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. багато європейських країн, а також країн Північної та Південної Америки визнали голодомор 1932-1933 рр. штучним геноцидом українського народу. Але Російська Федерація досі не визнала цей злочин. Справжні причини цієї катастрофи часто намагалися приховати. Сумно розуміти, що навіть Рафаель Лемкін, автор Конвенції про геноцид, наполягав виключити політичні групи з тексту Конвенції про геноцид. [2] На його думку, це викреслення дозволить автору задобрити СРСР та небажав звинувачувати Й. Сталіна у трагедії [1; 94-97, 154].

Мета публікації на базі архівних джерел та літератури довести штучність голоду 1932-1933 рр. та підкреслити особисту причетність радянського керівництва, а особливо роль Й. Сталіна у виникненні цього акту терору.

Виклад основного матеріалу. Голодомор 1932-1933 років був актом геноциду радянського народу, організатором якого був саме Й. Сталін, адже саме він підписував відповідні рішення про підвищення планів хлібозаготівель та інші документи, які мали на меті розкур-

кулення селян. Ця трагедія призвела до загибелі мільйонів людей. Соціо-гуманітарної катастрофа була інспірована радянським політичним режимом на початку 1930-х років. Тема трагедії радянського села в результаті політики примусових хлібозаготівель в 1932-1933 роках була порушена такими авторами, як В. П. Данилов, Н. А. Іваницький, І. Е. Зеленін, Р. Девіс, С. Віткрофт, С. Мерлам.

Збірник «Перша заповідь»: Хлібозаготівлі зерна в СРСР 1931-1932» розширює уявлення дослідників про діяльність Й. Сталіна та його причетність до трагедії. Успіхи виробництва зерна були досягнуті завдяки виведенню не тільки товарного хліба, а й хліба, необхідного для внутрішніх потреб села. Як зазначають дослідники, первинна мета колективізації полягала в доставці зерна державі вчасно і відповідно до встановлених об'ємів. Колгоспи та сільські господарства були в примусовому порядку змушені віддавати свої хлібозаготівлі для потреб форсованої індустріалізації. Хлібозаготівля була найважливішим напрямком аграрної політики сталінізму – державні хлібозакупівлі були обов'язковими до виконання усіма виробниками зерна, що призвело до гуманітарної катастрофи.

Й. Сталін використовував усі можливі способи для реалізації планів щодо підвищення можливостей заготівельного апарату СРСР: залучення людей із досвідом, використання системи премій для робітників, які виконували плани хлібозаготівель, та, навпаки, відміну надбавок хліботорговцям за якість зерна, що поставляється, і його параметри, такі, як «брудне» чи «сухе» задля «економії та підвищення товарності» [3].

Незважаючи на те, на початку 1931 року 40% всього зібраного хліба було звезено до 10 500 таких пунктів, збиральна кампанія 1931 року внесла корективи до затверджених планів. Через листи від регіонів особисто до Сталіна у липні-серпні з інформацією про гостру нестачу врожаю через посуху та суховії план, радянський диктатор підписав наказ про скорочення хлібозаготівель. При цьому радянська влада звинувачувала у причині зменшення хлібозаготівель місцеве партійне та економічне керівництво, яке нібито розраховувало «залишити глибокий хліб для того, щоб надалі використовувати його на тій же ділянці для насінневої або продовольчої допомоги» [3; 12].

В.В. Кондрашин стверджує, що дуже велике значення з точки зору розуміння причин подальшого перебігу всієї зернової заготівельної кампанії мало звертання Хлоп'янкина до Й. Сталіна із пропозицією «доручити додаткові завдання тим ділянкам, які не постраждали від дефіциту врожаю і вже виконали наданий їм план», який передбачав вивіз хлібу з села. Крім того, Й. Сталін підтримував ініціативи перших секретарів щодо способів підвищення товарності заготівель за рахунок пресування інтересів колгоспів і селян. Такі пропозиції затверджувалися Політбюро ЦК [3; 12].

Для встановлення контролю над зерном Й. Сталін доручив проводити перевірки радгоспів, а всі місцеві комісії, які контролювали роботу цих радгоспів, були розпущені. Функції останніх почали виконувати новостворені спеціальні комісії та так звані агенти. Примітно, що для України плани хлібозаготівель були занижені в найменшій мірі. В Україну та Північний Кавказ як головні житниці країни були направлені емісари-штовхачі. Під час хлібозаготівельної кампанії 1931р. були встановлені факти знущання над колгоспниками, які не здавали хліб, з боку місцевих активістів та різних хлібозаготівельних комісарів [3; 18].

Для сталінського керівництва було не важливо, що валовий збір зерна в СРСР в 1931 році був на 20% менше, ніж в 1930 році, оскільки головним завданням залишалося підвищення товарності зернової продукції. Тому факт надмірних вилучень зерна в колгоспах

Сталін розглядав в контексті даної задачі. До початку жовтня 1932 р. стрімке зростання кризи хлібозаготівель спостерігалось в переважній більшості регіонів. Особливо тривожною була ситуація у двох найважливіших зернових регіонів України та Північного Кавказу. У майбутньому сталінське керівництво звинуватить українських та північнокавказьких комуністів в невірному розумінні вказаної директиви.

Висновки. Голодомор 1932-1933 років виявився наслідком не посухи чи недоброчинного відношення селян до затвердженого плану Й. Сталіним щодо підвищення хлібозаготівель, а не чим іншим, як відсутністю чіткого розуміння реального розміру врожаю зернових з боку центральної влади на чолі із Й. Сталіним, а також перенесення відповідальності за закупівлі з себе на місцевих партійних, комсомольських та колгоспних активістів та голівне – цілеспрямоване розкуркулення селян.

Список використаних джерел:

1. Cooper, J., 2008. Raphaël Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention. Houndmills: Palgrave.
2. Антон Вайс-Вендт. Рафаель Лемкін та популярний дискурс про геноцид. *Спільне*, 28 жовтня 2019. URL: <https://commons.com.ua/uk/rafael-lemkin-ta-formuvannya-diskursu-pro-genocid/> (дата звернення 03.10.2023).
3. «Первая заповедь»: Хлебозаготовки в СССР. 1931-1932 / Отв. составитель В.В. Кондрашин. Москва: МФД, 2016. 784 с.

Отримано: 27.11.2023

Богдан ЛЕВЧЕНКО,
*аспірант кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0000-0001-9963-5513*

«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» У МОЛДАВСЬКІЙ АРСР 1937-1938 рр.

У дослідженні на основі аналізу документів і наукових робіт, проведено дослідження порушення прав людини у Молдавській автономії у складі УРСР у 1937-1938 рр.

Ключові слова: Молдавська АРСР, «великий терор», репресії, переслідування, порушення прав людини, НКВС.

Актуальність теми полягає у тому, що вивчення «Великого терору» 1937-1938 рр. на території Молдавської АРСР залишається важливою темою як для істориків, так і для суспільства загалом, і сприяє розумінню історичних, політичних та соціокультурних аспектів цього періоду. Вивчення цього періоду сприяє збереженню історичної пам'яті та розумінню того, як влада режиму вплинула на молдавське суспільство і сприяла зародженню Придністровської проблеми.

У дослідженні автор ставить за **мету** проаналізувати та простежити масштаби «Великого терору» у Молдавській АРСР, що дав початок русифікації регіону та соціальній напрузі серед населення автономії; визначити національний склад та соціальний статус репресованих.

Виклад основного матеріалу. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка була частиною УРСР у 1924-1940 рр., тому цей регіон пройшов через усі етапи радянської модернізації. Не оминула й хвиля репресій, які почалися у кінці 1920-х рр, молдовську автономію.

За період «Великого терору» на території УРСР, за підрахунками істориків, було засуджено до 200 тис. осіб, з яких близько двох третин – до розстрілу. Решту було відправлено до в'язниць та таборів [2].

Офіційно початком «Великого терору» став оперативний наказ НКВС СРСР №00447 «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р., затверджений політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 р. Було створено трійки для розгляду справ репресованих у позасудовому порядку [1, с. 82]. Враховуючи значну територію Української РСР, в колишніх окружних центрах та інших пунктах за п'ять днів до початку операції створювалися міжрайонні оперативні групи на чолі з відповідальними представниками УНКВС [3, с. 215]. У Молдавській АРСР вони розташовувались у Тирасполі й Балті [5, с. 388].

З серпня 1937-го до жовтня 1938 р. особлива трійка НКВС Молдавської АРСР оформила близько 90 протоколів. На початку до її складу входили нарком внутрішніх справ МАРСР старший лейтенант держбезпеки Роголь (голова), секретар Молдавського обкому КП(б)У Тодрес, прокурор МАРСР Колодій, молодший лейтенант держбезпеки Докуцький (секретар). За рішеннями молдавської трійки розстріляні чи ув'язненні у далекі табори понад 5 тис. мешканців Ананьївського, Балтського, Красноокнянського, Кодимського, Котовського, Чернянського та інших районів Одещини, що входили тоді до складу Молдавської АРСР. І це далеко не повні дані, тому що значна частина молдавських протоколів до УНКВС по Одеській області не надійшла чи не збереглася [4, с. 80-83].

Сваволя репресивних органів та повне ігнорування існуючих законів і норм Кримінального кодексу проявилися, зокрема, у прийнятті позасудовими органами двох рішень відносно однієї й тієї ж людини: спочатку 8-10 років таборів, а через декілька місяців без перегляду справи, без проведення додаткового слідства і висунення нових обвинувачень – розстріл. За постановою особливої трійки НКВС Молдавської АРСР від 28 лютого 1938 р. прийняті рішення про розстріл 85 осіб, які у 1937 р. цією ж трійкою були ув'язнені у табори, але продовжували знаходитись у тираспольській в'язниці [1, с. 85].

Проаналізувавши національний склад репресованих в Молдавській АРСР можна зробити невтішний висновок, що з 7712 репресованих людей, за даними ГДА СБУ, українці склали 2660 особи, а молдовани – 2282. Тобто більшість репресованих були саме українці, а на другому місці молдовани. Щодо соціального складу репресованих, то більшість з них були куркулі – 1863 особи, або селяни-колгоспники – 1314 особи. Основні обвинувачення репресованих Молдавської АРСР були пов'язані з обвинуваченням у зв'язках з румунами та шпигунство на їх користь – 4799 особи, а на другому місці була стаття за куркульство – 1424 осіб [4, с. 110-114].

Висновки. Протягом 1937-1938 рр. молдовське суспільство пережило активну фазу терору ініційовану радянською владою. Простежується втягування в орбіту репресій все більшої кількості працівників різних установ та організацій, які після арештів називали своїми співучасниками колег і знайомих, полегшуючи тим самим завдання слідчих із розширення

соціальної бази репресій. Водночас відбувалося формування і налагодження органами НКВС усіх компонентів «масових операцій». Початок їм поклало видання наказу НКВС СРСР № 00447. Небачене раніше інтенсивне наростання репресій продовжувалося до середини листопада 1938 рр. і призвело до знищення лише на Молдовській автономії тисяч громадян, чиє існування влада визнала непотрібним і шкідливим для майбутнього суспільства. Серед репресованих переважали українці та молдовани за національним складом, яких звинувачували у зв'язках з румунами або у тому, що вони були багаті селяни-куркулі.

Список використаних джерел:

1. Cașu I. Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956. Chișinău: Cartier, 2014. 396 с.
2. Великий терор. Роковини трагедії. Український інститут національної пам'яті. 2018. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/velykyy-terror-rokovyny-tragediyi>
3. История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней / Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару. изд. 2-е, перераб. и доп. Кишинёв: Elan-Poligraf, 2002. 360 с.
4. Петровський Е. П. «Великий терор» на Одещині (1937–1938). *Реабілітовані історією. Одеська область*. Одеса: АТ "ПЛАСКЕ", 2010. С. 74–114.
5. Стати В. История Молдовы / (пер. с молд.). 2-е, доп. и отред. изд. Кишинёв: Arva Color, 2014. 482 с.

Отримано: 27.11.2023

Лідія МАЗУРЧАК,

*аспірантка кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0001-0474-984X*

УКРАЇНСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ В ЛАВАХ УПА: ГЕНЕЗА УТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

В дослідженні розглядаються генеза створення Українського Червоного Хреста в лавах Української Повстанської Армії, а також основні принципи та завдання цієї організації в часи військового конфлікту. Відзначається внесок УЧХ у гуманітарну допомогу та медичну підтримку під час військового конфлікту.

Ключові слова: Український Червоний Хрест, УПА, референтура, Катерина Зарицька, провід.

Актуальність теми. В умовах новітньої російсько-української війни одним із ключових питань є не лише боєздатність українського війська та джерела його функціонування, але й постійне медичне забезпечення. На парамедиків покладається надважливе завдання – порятунок життів не лише українських військових, рятувальників, а й цивільного населення. З огляду на це, варто звернути погляд в минуле, а саме на досвід функціонування Українського Червоного Хреста як однієї з референтур Української Повстанської Армії.

Дана проблематика представлена в основному документальними джерелами, частина з яких опублікована в серії "Літопис УПА" [4], [5], а також в дослідженнях О. Олійника [6], О. Кісь [3], Л. Онишко [7], Н. Гірної [2], В.В'ятровича [1] та інших.

Мета дослідження – прослідкувати генезу утворення Українського Червоного Хреста як референтури Української Повстанської Армії та висвітлити основні засади, на яких базувалась її діяльність.

Виклад основного матеріалу. Початки діяльності УЧХ як медичної служби УПА сягають весни 1943 року, що було пов'язано з активізацією німецьких каральних акцій на Волині. Відзначимо, що організація медичної опіки здійснювалася й з огляду на потреби самого населення [1, с. 109]. Точна дата створення УЧХ невідома, однак можемо стверджувати, що станом на осінь 1943 року це вже була діюча референтура, про що свідчить, ряд документів. Один із них – наказ ч. 21 від 2 листопада, підписаний Климом Савуром (Дмитром Клячківським), під назвою "Командирам груп, командантам воєнних округ, Українському Червоному Хрестові". У ньому командир УПА аналізує стан санітарних справ та закликає передати ділянку санітарної роботи у війську Українському Червоному Хресту [5, с. 41].

УЧХ виникла на базі Санітарної служби УПА, однак не злилася з нею. Ці дві організації діяли паралельно. Вони працювали настільки тісно, що доволі важко розмежувати їхні компетенції. Щоправда, лікар і медичний персонал Санітарної служби підпорядковувалися командирів сотні чи куреня, а працівники УЧХ не підпорядковувалися командуванню відділів, натомість були підзвітні голові УЧХ [4, с.10].

Першою головою УЧХ стала Катерина Зарицька, провідниця жіночої сітки ОУН, на псевдо "Монета" [1, с. 109]. Саме її на початку листопада 1943 року було введено в склад Галицького крайового проводу ОУН. Очоливши новостворену референтуру, "Монета" взялася за створення крайового проводу Українського Червоного Хреста та його структури. В основу діяльності був покладений територіальний принцип: провідниці УЧХ були й провідницями жіночої сітки ОУН і входила до проводів певного рівня – районного, окружного, обласного чи крайового [7, с. 12]. У своїх спогадах про "Монету" її заступниця Ірина Савицька-Козак згадує: "Організуючи УЧХ, вона відразу створила Крайовий провід цієї організації, потім поділений на область, округу, район, аж до низу. Ще до того часу існували санітарні пункти в селах, але це не було зорганізоване, зцентралізоване і не було попросту охоплене якоюсь завершеною організаційною структурою чи системою..." [4, с. 64].

Організаційні засади функціонування УЧХ висвітлено у його "Правильнику" від 10 листопада 1943 року. В ньому вказано, що референтура складалася з чотирьох основних відділів: медичного, аптечного, господарчого та харитативного [5, с. 106]. Медичний відділ займався організацією підпільних шпиталів, перев'язувальних пунктів, опікою хворими та пораненими. Аптечний займався заготовкою медичних препаратів, їх розподілом між шпиталіями. Господарський відділ організовував вишколи для медичного персоналу, займався збором харчів та предметів першої необхідності. На харитативний відділ покладалася опіка родинами членів ОУН та УПА, засудженими, заарештованими, дітьми-сиротами та вдовами [2, с. 237]. В Правильнику зазначено, що у санітарних пунктах, розміщених на відстані від шпиталів, здійснюється не лише прийом військових, але й цивільного населення.

Медичний відділ очолював медичний шеф, який був і референтом УЧХ. За аптечний відділ відповідальність ніс шеф аптечного відділу. Аптечний відділ розбудовував свій апа-

рат від станиці. Була введена посада гігієністки села, що працювала в межах станиці. Гігієністка села через районну гігієністку контактувала з шефом аптечного відділу. Останній Шеф відповідав перед своїм зверхником в надрайоні і перед комендантом УЧХ в районі. Господарчий відділ очолювала господарча УЧХ, яка теж була підзвітна головному коменданту [5, с. 110]. Загалом, було встановлено чітку систему підпорядкування референтам різного рівня. Так, районний підпорядковувався повітовому, повітовий – окружному, окружний – обласному, а обласний референт – крайовому провіднику УЧХ [6, с. 177].

Для забезпечення функціонування УЧХ залучалися учасниці жіночої мережі ОУН. Це було пов'язано, насамперед, з браком висококваліфікованих лікарів. Жінок та дівчат скеровували на спеціальні медичні курси (вишколи), де вони протягом кількох тижнів отримували базові знання з медицини [3, с. 110]. Після проходження навчання вони переходили на нелегальне становище і відправлялися у шпиталі чи санітарні пункти.

Висновки. Як бачимо, в умовах складної підпільної боротьби Український Червоний Хрест став органом, який був виразником руху опору та мав підтримку серед населення. Він був поділений на відділи, які мали певні напрями роботи, було встановлено чітку систему звітності та підпорядкування. Кадровий склад проходив періодичні вишколи, здобуваючи нові знання та вміння. Все це, у підсумку, сприяло наданню фахової медичної допомоги повстанцям, їх родинам та цивільному населенню, що, в свою чергу, ознаменувало продовження визвольної боротьби.

Список використаних джерел:

1. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. УПА. Історія нескорених / відп. ред. й упоряд. В. В'ятрович; Центр досліджень визвольного руху. 4-те вид. Київ: Наш Формат, 2023. 352 с.
2. Гірня Н. М. Медична служба в українських національних збройних формуваннях (на прикладі Української Повстанської Армії). *Zaporizhzhia Historical Review*, 6(58), 2022. С. 235-241.
3. Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940-50-х рр. *Схід-Захід. Історико-культурологічний збірник*. Харків, 2009. Вип. 13-14. С. 101-125.
4. Літопис УПА. Т. 23. Медична опіка в УПА / ред. М. Ріпецький. Торонто; Львів: Літопис УПА, 1992. 477 с.
5. Літопис УПА. Нова серія. Т.2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943-1944 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво "Літопис УПА" та ін. Київ-Торонто, 1999. 724 с.
6. Олійник О. В. Діяльність Червоного Хреста у Галичині в першій половині ХХ століття: дисертація ... доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія» / Держаний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2022. 283 с.
7. Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...»: Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. *Літопис УПА. Серія «Бібліотека»*. Львів-Торонто, 2007. Т. 8. 928 с.

Отримано: 27.11.2023

Катерина ОСТАПЕНКО,

студентка історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID 0009-0008-7999-236X

ЖІНКИ У МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СВІТІ

Під час дослідження даного питання було освітлено ідеал жінки за священною книгою мусульманського світу – Кораном, становище та права жінок. Також розглянуто сучасний стан жіночого питання у країнах мусульманського світу, які переросли у повстання в Ірані та заборону здобувати освіту в Афганістані завдяки Талібану.

Ключові слова: гендерна історія, фемінізм, мусульманський світ, жінки, Коран, Мухаммад, Хатіджа, Іран, Афганістан, Талібан.

Актуальність теми. В останні десятиліття спостерігаються зміни в ролі жінок у багатьох мусульманських країнах. Деякі зміни спрямовані на розширення прав жінок, їхню участь у суспільному та політичному житті. Окрім цього, актуальність полягає в тому, що дослідження статусу жінок у мусульманських країнах допомагає у розумінні проблем гендерної нерівності та розвитку жіночих прав в цих суспільствах.

Мета публікації – розкриття різноманітності ролей, які виконують жінки у мусульманському світі. Це включає сімейне життя, професійну діяльність, політичну участь, освіту, релігійну практику та соціокультурний внесок.

Виклад основного матеріалу. Жінка та її становище завжди змінюється завдяки розвитку країни та освіченості населення, але у країнах, де є мусульманство, існують свої правила для жінок. Не останню роль у цьому зіграла священна книга для усіх мусульман – Коран та завдяки ньому сформувався ідеал жінки. Якщо розглядати іслам, найперша сфера для жінок це домашнє господарство. І з моменту створення Аллахом, вона призначена передусім для дому та родини. Така роль вважається в ісламі почесною і вона є нормою.

Разом із тим, знання необхідні жінкам у будь-якій ролі. Прагнення до знань є обов'язком усіх мусульманських чоловіків та жінок. Навіть пророк Мухаммад приділяв час навчанню жінок. Наприклад, його дружина, Хатіджа, яка була старшою за нього. Він так казав: «Коли люди не вірили в мене, вона повірила; коли всі мене принижували, вона мене хвалила; коли люди залишили мене без засобів до існування, саме вона підтримала мене морально та матеріально» [1].

Мусульманська жінка має цивільні права: володіти та розпоряджатися майном і заробітком навіть після одруження, у шлюбі зберегти своє прізвище, ще з часів Пророка вільно висловлювати свої погляди [2]. Окрім цього, вони мають право на стабільне життя, їхні чоловіки не можуть змушувати їх заробляти кошти. Якщо жінка хоче працювати, ніхто не може їй заборонити. Вище згадана Хатіджа, дружина пророка Мухаммеда, була розумною, багатюю і займалася торгівлею. До того, як вони одружилися, Мухаммад виконував її доручення, пов'язані з цією роботою.

Нині мусульманські жінки опинилися між двох вогнів та світів – сучасного та релігійного, а ще між процесами, які супроводжують нашу сучасність, як от глобалізація та модернізація.

Щодо країн мусульманського світу ми маємо зрозуміти одне – всі вони різні, хоча і сповідують одну релігію на всіх. Для початку розглянемо Малайзію. У цій країні жіночий рух розвинений на хорошому рівні і прикладом цього є те, що жінки вільні у своєму виборі і вони є скрізь – від бізнесу до політики. За словами Вікторії Нестеренко, голови організації «Разом із законом»: «Головний їхній здобуток – це освіта, яку вони отримують безкоштовно. Також жінки можуть молитися у мечеті одночасно з чоловіками. У багатьох інших мусульманських країнах це зазвичай не прийнято. У Малайзії для цього організують окреме місце для жінок. А якщо окремого місця немає, це не заважає жінкам молитися разом із чоловіками в спільному приміщенні» [3].

Туреччина є більш-менш збалансованою країною. Є феміністичні організації, жінки є у парламенті і вони мають можливість здобути освіту. Можна сказати, що початок цьому заклав президент Туреччини Мустафа Ататюрк. Він хотів покращити жінок: дозволив навчатися в університетах, мати політичний голос під час проведення виборів та заборонив багатоженство. Серед мінусів нині можна визначити присутнє домашнє насильство, нерівну оплату праці та дератифікацію Стамбульської конвенції.

Але, є країни, де шлях жінок був нелегким і це Саудівська Аравія. Початком фемінізму пов'язують з рухом «Women2Drive», який зародився на початку 1990-х років. У Саудівській Аравії існувала заборона на водіння автомобіля жінками й аргументом було те, що мусульманкам не корисно водити та це впливає на жіноче здоров'я, тобто, на репродуктивну систему. Але, також існував парадокс. Жінка могла мати машину, але не керувати власним транспортом.

І цей рух мав декілька хвиль. Під час першої жінки проїхалися центральною частиною Ер-Ріяду-столиці держави. Результат був одним – їх затримали і передали родичам.

Друга хвиля була аж через 10 років і цьому допомогла «цифрова революція», коли жінки почали користуватися Інтернетом. І виклик нормам, які були у суспільстві кинули дві правозахисниці – Манал аль-Шаріф та Лоуджайн аль-Хазлуль. Вони змогли перетнути кордони власної країни та ОАЕ автомобілем і це трансливали на YouTube каналі. Їх було затримано та ув'язнили, але вчинок, який вони зробили, мав широкий розголос у міжнародній спільноті.

Це питання об'єднало прогресивну частину суспільства, тобто не лише жінок, які прагнули емансипації, а й чоловіків. Через кілька років саудівські жінки нарешті отримали право керувати автомобілем – це відбулося у 2016 році. [4]

Не у всіх країнах маємо щасливий кінець. В Ірані у 2018 році прокотилися протести, які виступали проти припису носити хіджаб у громадських місцях – приховувати свої обличчя, тіла та волосся. У 2022 році це набуло нових обрисів. Поліція моралі заарештувала Махсу Аміні, яка у важкому стані померла у лікарні і чиновники заперечили причетність до цієї трагедії. І після цього протести стали більшими та масштабнішими. У ході цих протестів жінки привселюдно спалювали власні хіджаби та відрізали волосся і як наслідок для самої країни її виключили з комісії ООН зі становища жінок.

20 грудня 2022 року Міністерство вищої освіти Афганістану, яке підпорядковане талібам, заборонило навчатися жінкам в університетах, а у 2021 році заборонили дівчаткам навчатися у школах, тобто жінок роблять більш керованими та менш освіченими. Також у ніч на 14 січня цього року було застрелено колишню депутатку, Мурсал Набізаду. Вона відкрито говорила проти законів, запроваджених талібами та чинила опір усім нововведенням, які обмежували становище жінок та дівчат.

Висновки. Отже, бути жінкою важко, але бути жінкою у мусульманському світі, як ми бачимо – ще важче. Коран одночасно і дає волю жінкам, і ні (є нормою багатоженство та домашнє насильство). Окрім цього, також важливим фактором є суспільні настрої у самих країнах, які мають або не мають бажання дослуховуватися до проблем народу, у тому числі жінок. Але, нові покоління дівчат руйнують стереотипи й стараються жити так, як їхня душа забажає, а не як диктують закони, хоча це може привести до сумних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Мухтерем В. Жінка. Іслам. Сучасність. *Віче – журнал Верховної Ради України*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/517/>
2. Тимофеева А. Жінщина достойна почитання. *Голос Крима*. №11(641). 10 марта. 2006. С. 7.
3. Вікторія Нестеренко. Чи існує фемінізм в ісламі?. URL: <https://zmina.info/columns/chy-isnyue-feminizm-v-islami/>
4. Зоряна Круль. «Місце під сонцем»: як жінки в ісламському світі виборюють право зайняти владні кабінети. URL: <https://zahid.espresso.tv/mistse-pid-sonsem-vak-zhinki-v-islamskomu-sviti-viboryuyut-pravo-zaynyati-vladni-kabineti>

Отримано: 27.11.2023

Лариса ПІДГІРНА,
аспірантка кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-0197-8011

РУХ ПРОМЕТЕЇЗМУ, ЙОГО ІДЕЇ ТА СПІВПРАЦЯ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ «СТАМБУЛЬСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» (20-30-ті рр. ХХ ст.)

У тезах подано короткий огляд руху Прометеїзму та його ідей у контексті діяльності нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі, «Стамбульської платформи», 20-30-ті рр. ХХ ст. Аналізуються розроблені у співпраці з представниками діаспор поневолених більшовицькою Росією народів антирадянські проекти, які вдалося втілити та їх значення у протистоянні радянському режиму.

Ключові слова: Прометеїзм, Стамбульська платформа, Мурський Володимир.

Актуальність теми. Національно-визвольна боротьба у новітній історії України не лише чітко продемонструвала екзистенційний характер російсько-українського протистояння але й зацентрувала увагу дослідників на історичній тягlostі певних громадсько-політичних процесів, що мали місце у міжвоєнний період поч. ХХ ст. А саме заактуалізувала в оновленому форматі концепції руху Прометеїзму та проекту міжмор'я, ідеї яких свого часу об'єднували політичні діаспорні організації українців та представників інших поневолених радянською Росією народів. І сьогодні, з огляду на перебіг сучасних суспільно-політичних процесів, не втрачають своєї ваги.

Мета дослідження – подати короткий огляд руху Прометеїзму та його ідей у контексті діяльності нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі, «Стамбульської платформи».

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період авторитетним громадсько-політичним рухом, до якого долучилися українські діаспорні політичні організації став рух Прометеїзму, що згуртував не лише українців та поляків але й представників інших поневолених Росією народів, зокрема Грузії, Азербайджану, горців Кавказу, кримських татар, Ідель-Уралу, народів Туркестану задля спільної боротьби та створення своїх власних національних держав [1, арк.112].

Спільна організація «Прометей», znana інакше як «Прометеївська Антанта» стала комплексним проектом ідеї федерації «міжмор'я». Сформований й очолюваний Юзефом Пілсудським, Прометеївський рух діяв у більшій мірі завдяки чіткій і послідовній антирадянській позиції Уряду УНР у вигнанні. Його концепції у подальшому були трансформовані у діяльність Антибільшовицького блоку народів [1, арк.440]. Варто зазначити, що традиційні симпатії українського народу до боротьби народів Кавказу за своє визволення виникли далеко не в 1917-му році. Вони мали значно давніше і глибше коріння [4]. Ідеї Прометеїзму були оспівані ще Т. Шевченком у поемі «Кавказ». Тому й не дивно, що спільність долі викликала сердечну приязнь і дружні стосунки української політичної еміграції і Уряду УНР у вигнанні з іншими національними урядами і вилилася в активну діяльність клубів «Прометей», зокрема і в Туреччині, де вела свою діяльність нелегальна резидентура ДЦ УНР в екзилі «Стамбульська платформа», очолювана В. Мурським [3, арк.372].

Серед масиву архівних документів архівного відділу Служби зовнішньої розвідки України збереглися агентурні донесення, що не тільки засвідчують про активну діяльність клубу «Прометей» у Стамбулі але й акцентують увагу на інтернаціональному складі членів клубу, вагомості проектів та об'єднуючій ролі української політичної діаспори в лиці співробітників «Стамбульської платформи» [2, арк.31, 187]. Так, з агентурного донесення – звіту чергового засідання стамбульського клубу «Прометей» стає відомо, що серед активних прометеїстів був очільник кримськотатарської діаспори, Джафер Сейдамет Киример, який для засідань клубу неодноразово надавав власну квартиру; очільник азербайджанської діаспори Рассул-заде, представники туркестанців Медджедін-бей, Осман-Пулат, Муса-Цахой, а також представники діаспорянської преси, зокрема азербайджанські діаспорянські видання «Більдіріш», «Одлу-Юрт», «Джумхуріет», «Азери-тюрк», які активно поширювалися на теренах Близького Сходу [3, арк.51-52]. Порядок денний засідання клубу «Прометей» у Стамбулі передбачав, найперше, огляд політичної ситуації в СРСР, радянської преси та пропагандистських матеріалів; обговорювалася політична ситуація в самій Туреччині. Також на засіданні розглядалися питання наступних публікацій антирадянського характеру в іноземних, діаспорянських й турецьких друкованих виданнях, співпраця з представниками іноземних спецслужб, тощо [6]. Так, до прикладу, із згаданого документу нам стає відомо, що саме на черговому засіданні клубу «Прометей» В. Мурський повідомив про підготовку Меморандуму про співпрацю ДЦ УНР в екзилі з урядом Японії а також подальші спільні плани щодо розхитування політичної ситуації в СРСР та далекосхідні амбіції ДЦ УНР в екзилі [3, арк. 261]. Прикладним успішним проектом діяльності клубу «Прометей» є відповідь на книгу радянського пропагандиста турецького походження Фаліха Рівкі «Нова Русія», наклад якої було видано і розповсюджено в Туреччині. Варто зауважити, що ця книга викликала невдоволення очільника Турецької республіки, Кемалю Ататюрка і саме на засіданні клубу «Прометей» було прийнято рішення створити відповідний матеріал, що розвінчував би радянську пропаганду. [2, арк.188]. Ним стала книга турецькою та арабською мовами «Справжнє обличчя нової Росії», авторства В.Мурського з пе-

редмовою Сейдамета Киримера, до створення якої долучилися всі учасники клубу «Прометей», надавши необхідні матеріали про діяльність своїх діаспор. Книга була презентована В. Мурським найвпливовішим представникам турецьких та іноземних дипломатичних кіл, політикам та діячам культури. Один з екземплярів, з особистим автографом і присвятою В. Мурського був презентований Кемалю Ататюрку.

Ніяких перешкод турецькою владою чи спецслужбами випуску книги не чинилося; навпаки, у політичному середовищі видання було сприйнято вельми схвально. Ці та інші факти дозволяють зробити наступне припущення: даний проєкт цілком відповідав вектору тогочасної політики уряду Туреччини, а саме – охолодженню політичних взаємин із СРСР і цілком вірогідно, міг знаходитися не лише під покровительством очільника Турецької республіки, Кемалю Ататюрка, але й отримав від турецької влади фінансову підтримку.

Відчутного удару по діяльності руху «Прометей» а головно – авторитету ДЦ УНР в екзилі та представників українських діаспорянських кіл було нанесено 29 серпня 1931 р. із загибеллю відомого польського громадсько-політичного діяча, творця концепції прометеїзму Т.Голувка, на якого було здійснено атентат у пансіонаті м. Трускавець, боївкарями ОУН В. Біласом та Д. Данилишиним. Слід зазначити наступне: попри те, що атентат на Т. Голувка було підготовлено членом ОУН, Р. Шухевичем, дане рішення могло бути так само ретельно підготованою радянськими спецслужбами провокацією. Вбивство Т.Голувка викликало значний резонанс у Польщі, яка на той час підтримувала ДЦ УНР в екзилі, фінансувала діяльність українських екзильних спецслужб та нелегальних резидентур, як от «Стамбульської платформи» та обговорювалося на засіданнях Ліги Націй (попередниці ООН) – тогочасного майданчика з якого представники ДЦ УНР в екзилі намагалися донести міжнародній спільноті правду про діяльність радянського режиму [7].

Висновки. З огляду на вищевикладене тезове окреслення руху Прометеїзму, його ідей та співпраці у контексті діяльності «Стамбульської платформи»(20-30-ті рр. ХХ ст.) можемо констатувати, що прометеїстські ідеї не втратили своєї актуальності у сучасних суспільно-політичних процесах, пов'язаних із становленням української державності та подальшою боротьбою українського народу за своє суверенне право на самовизначення у спільноті із націями, для яких Україна досі продовжує бути флагманом і головним надихаючим та об'єднуючим флагманом національно-визвольної боротьби.

Список використаних джерел:

1. Головний державний архів Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗРУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617. Т. 2.
2. ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617. Т. 7.
3. ГДА СЗРУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 12617. Т. 8.
4. Лозицький, В. С. (Упоряд.). (2008). Українська політична еміграція 1919-1945: док. і матеріали. Київ: Парламентське вид-во, 928 с+16 іл.
5. Липовецький, С. Далекосхідна місія. Боротьба ОУН за Зелений Клин. URL: <http://surl.li/eicvj> (дата звернення: 03.11.2023).
6. Окіпнюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського. URL: <https://www.istpravda.com.ua/ukr/articles/2020/10/6/158218/> (дата звернення 03.11.2023).
7. Яблонський В. М. Діяльність Державного центру УНР в екзилі (1921-1992 рр.). URL: <http://surl.li/ciaxz> (дата звернення 03.11.2023).

Отримано: 27.11.2023

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПРОЯВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ

У статті проаналізовано сутність інформаційного впливу. Описано структуру інформаційного впливу та згадано про опосередкований та прямий способи його дії. Охарактеризовано інформаційно-психологічний та інформаційно-технічний впливи, як складові частини інформаційного впливу.

Ключові слова: інформація, інформаційний вплив, інформаційно-психологічний вплив, інформаційно-технічний вплив.

Актуальність теми. У політичній науці термін «інформаційний вплив» вказує на взаємодію та вплив інформації на політичні процеси, ухвалення рішень та функціонування громадянського суспільства. Цей вид впливу виявляється через розповсюдження, обробку та сприйняття інформації в політичному контексті.

У рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» вказано, що система захисту і протидії нанесенню шкоди населенню через поширення негативних інформаційних впливів є важливою складовою національної безпеки.

Основними викликами в сфері інформаційної безпеки для України сьогодні є:

- інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України;
- інформаційне домінування Російської Федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України;
- обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії [8].

Наявність таких викликів, актуалізує інтерес до детального вивчення дії інформаційного впливу на суспільство, політичні процеси в Україні і окрему особистість.

Метою статті є розкриття сутності інформаційного впливу та характеристика основних його видів, структури та засобів реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковому середовищі сьогодні не сформовано єдиної думки щодо науково-теоретичного концепту інформаційного впливу. Інформаційний вплив розглядався переважно як частина процесу маніпуляції або пропаганди, а у дослідженнях є частиною інших понять та дефініцій, якому не приділяється достатньо уваги як окремому феномену.

Тлумачні словники та законодавчі документи не надають визначення саме інформаційного впливу, розглядаючи його в контексті інформаційної війни, як одну з її складових [3].

На думку О. Зіменко, інформаційний вплив представляє собою «форму здійснення впливу на свідомість особистості, яка здійснюється із застосуванням ресурсу ЗМІ з метою зміни сформованих оцінок, думок, переконань, цінностей для подальшої трансформації її поведінкової реакції на події, що відбуваються» [2].

В. Петрик визначає інформаційний вплив як організоване цілеспрямоване застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп, населення чи в інформаційно-технічну інфраструктуру

об'єкта впливу та фізичний стан людини [7]. Подібним чином інформаційний вплив розглядає й Б. Юськів, який трактує його у якості цілеспрямованого виробництва і поширення спеціальної інформації, що безпосередньо впливає на функціонування інформаційно-психологічного середовища суспільства [11, с. 45].

В. Деркачов зазначає, що інформаційний вплив є цілеспрямованим застосуванням політичними опонентами дипломатичних, військово-демонстраційних, економічних, політичних, інформаційних та інших засобів для впливу на думки, настрої, почуття іншої сторони з метою послабити її волю [4, с. 28].

В. Хорошко та Ю. Хохлачова ототожнюють інформаційний вплив з пропагандою. У їх розумінні він є поширенням певних ідей, думок чи ідеологій, засобом певної політики, основним інструментом якої є засоби масової інформації та різноманітні засоби комунікації [9].

У своїй роботі В. Хорошко вказує на те, що інформаційний вплив або пропаганду визначають, як цілеспрямовані, систематичні спроби формувати сприйняття, маніпулювати свідомістю та спрямовувати поведінку суспільства у певному напрямку [10].

Досить узагальнене визначення сформував О. Зіменко, врахувавши не лише ефект впливу інформації на людей, їх думки та ставлення до певних політичних процесів, а й технічну складову. А саме свідоме втручання в роботу засобів передачі інформації. На його думку інформаційний вплив є новою формою глобального протистояння, що реалізується на різних рівнях та охоплює всі елементи інформації простору. Ці дії цілеспрямовані та ґрунтуються на використанні інформаційної переваги у вигляді контрольованого впливу на інформацію, інформаційні процеси й інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру.

В. Петрик ділить інформаційний вплив на інформаційно-технічний та інформаційно-психологічний. Дія першого спрямована на інформаційно-технічну інфраструктуру, з метою забезпечення змін у її функціонуванні для зниження швидкості обробки інформації, програмування на певні помилки, спотворення, викривлення інформації, а також вплив на фізичний стан людини.

Безпека інформаційно-технічної інфраструктури поділяється на безпеку:

- машинно-технічних засобів (автоматизованих систем та мереж);
- програмного забезпечення;
- режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації [6, с. 16].

Натомість інформаційно-психологічний вплив спрямовується на свідомість та підсвідомість індивіда або суспільства з метою внесення змін у їхню поведінку та світогляд. Застосування методів інформаційно-психологічного впливу зумовлюють трансформацію психіки, зміну поглядів, думок, взаємин, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів особи з метою впливу на її діяльність і поведінку. Базовими методами є переконання й навіювання [1, с. 10]

Детальніше структуру інформаційного впливу можна розглянути на схемі нижче (рис. 1) запропонованій В. Петриком, В. Бедьом, М. Присяжнюком та ін. [6, с. 17].

П. Олещук зауважує, що інформаційний вплив може здійснюватися як прямо, так і опосередковано. Прямий вплив – це безпосереднє донесення ідей та концепцій цільовій групі, а опосередкований здійснюється у вигляді апеляцій до сформованих у суспільній свідомості образів [5, с. 72].

Але, в реальності прямий та опосередковані шляхи часто доповнюють один одного та застосовуються разом. Інформаційний вплив може проявлятися в різних формах та сферах

суспільства. Перш за все, в мас-медіа, соціальних мережах, виборчих кампаніях, політичній рекламі, сфері культури і сучасних війнах.

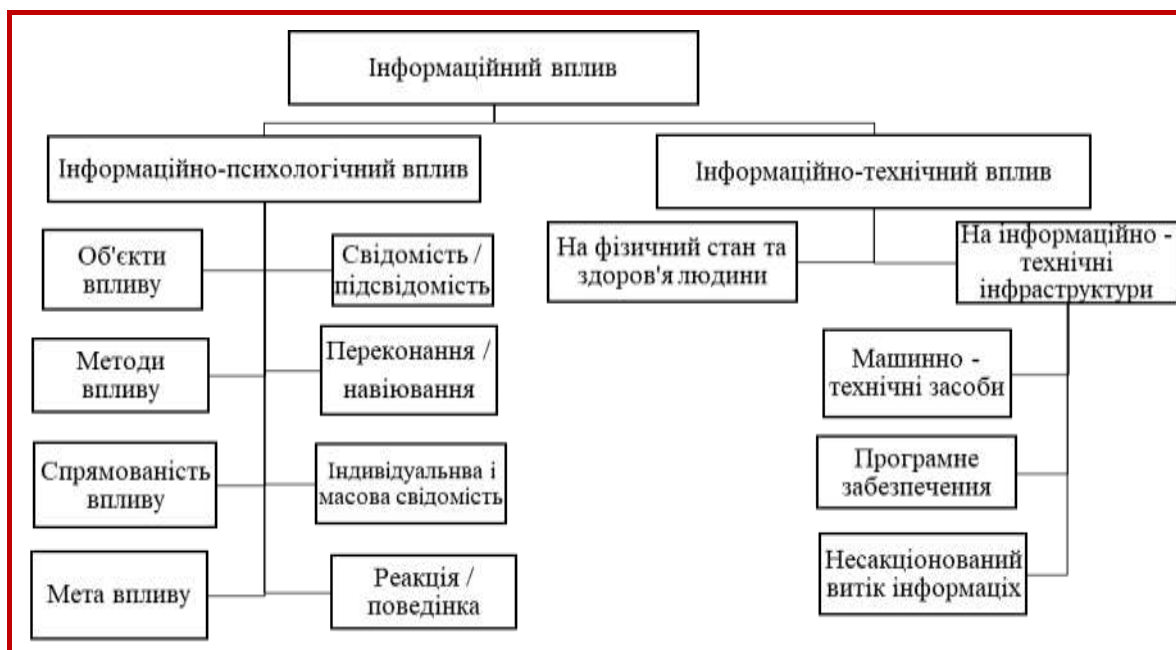

Рис. 1. Структура інформаційного впливу

Мас-медіа впливають на формування громадської думки за допомогою інформації, яка поширюється через телебачення, радіо, газети та інтернет-видання. З допомогою матеріалів розміщених в медіа можна впливати на суспільство та окремих індивідів за допомогою методів переконання та навіювання.

Надзвичайно швидко інформація поширюється з допомогою соціальних мереж та їх алгоритмів персоналізації, які можуть суттєво впливати на сприйняття користувачів. Наприклад, мобілізувати електорат певної політичної партії чи прихильників якоїсь ідеї. Інформаційний вплив є ключовим компонентом виборчих кампаній та політичної реклами, впливаючи на виборців та формуючи їхні погляди щодо кандидатів чи партії.

Висновки. Дослідники сходяться на тому що, головним у розумінні сутності інформаційного впливу є важливість інформації як такої і того як її використовують, поширюють та інтерпретують. Тому деякі дослідники порівнюють або і ототожнюють «інформаційний вплив» з «пропагандою».

Поняття «інформаційного впливу» можна визначити як форму здійснення впливу на свідомість особистості та суспільства з метою подальшої трансформації переконань, цінностей, зміни сформованих оцінок, думок та поведінки через поширення й передачу інформації від об'єкта до суб'єкта впливу. Процес інформаційного впливу може мати різноманітні форми та спрямовуватись на різну аудиторію.

Важливою складовою є засоби інформаційно-технічного впливу на процес поширення чи отримання інформації, оскільки важливими є не лише переконання і навіювання, як одні з основних методів інформаційно-психологічного впливу, а безпека передачі інформації з допомогою технічних засобів. Інформаційний вплив є невід'ємною складовою сучасного політичного процесу, впливаючи на сприйняття подій, участь громадян у політиці та рішення влади.

Список використаних джерел:

1. Жарков Я.М., Компанцева Л.Ф, Остроухов В.В. та ін. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с. URL: https://mil.knu.ua/files/8_367228400.pdf
2. Зіменко О.Є. Інформаційний вплив: поняття та еволюція в сучасній науковій думці. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2021. № 60. Харків: ХДАК. С. 24-35. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.31516%2F2410-5333.060.02>
3. Зіменко О.Є. Феномен інформаційного впливу у науковому середовищі: теорії, дефініції. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 90-97. URL: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1094773>
4. Кобільник Б.Ю., Гізун А.І. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 23-25 листоп. 2016 р. Кропивницький: КНТУ, 2016. С. 28-29.
5. Олещук П.М. Новітні політичні технології інформаційного впливу: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. 2019. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/81a/dis_P.Oleshchuk.pdf
6. Петрик В.М., Бедь В.В., Присяжнюк М.М. Інформаційно-психологічне протиборство / за заг. ред. В.В. Бедя, В.М. Петрика. К.: ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 386 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
7. Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Компанцева Л.Ф. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу. 2-ге вид. / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/1_1353_77641912.pdf
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
9. Хорошко В.О., Хохлачова Ю.Є. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1. *Український науковий журнал інформаційної безпеки*. 2016. Т. 22. Вип. 3. С. 283-288. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/36149/1/11104-29060-1-PB.pdf>
10. Хорошко В.О., Козел Т.І., Ярошенко О.О. Особливості застосування сучасної інформаційної зброї. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні*. 2015. Вип 1(29). С. 9-15.
11. Юськів Б.М. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інформаційні війни». Рівне: РІС КСУ, 2003. 55 с.

Отримано: 27.11.2023

Микола ПОБЕРЕЖНЮК,
магістрант історичного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0009-0008-8499-5450

ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ ТА КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІСТА ТОМАШПІЛЬ

Дана робота присвячена дослідженню традицій, обрядів та культурних особливостей міста Томашпіль. Дослідження включає аналіз традицій, які часто супроводжуються унікальними обрядами і символікою, культури міста, включаючи народну музику, мистецтво та гастрономію, які відіграють важливу роль у формуванні ідентичності Томашпіля.

Ключові слова: традиції, обряди, культурна спадщина, ідентичність, пам'ятка, свято.

Актуальність теми. У сучасному світі, де глобалізація та технологічний розвиток часто спричиняють забуття й втрату культурних цінностей та традицій, тому вивчення культурних аспектів конкретного міста, такого як Томашпіль, дозволяє підкреслити унікальність і специфіку цього регіону, а також допомагає зберегти й передати майбутнім поколінням цінні традиції та обряди. До того ж, вивчення культурних особливостей міста відіграє важливу роль у підтримці і розвитку туристичної галузі та підвищенні гордості місцевого населення за свою спадщину.

Метою публікації є дослідження та аналіз традицій, обрядів і культурних особливостей міста Томашпіль.

Місто Томашпіль має багатий історичний фонд, який віддзеркалюється в його культурних традиціях. Назва Томашпіль походить від імені Томаш. Місто засноване сином великого гетьмана Яна Замойського, подільським воєводою Томашем Замойським і назване на його честь. Перша згадка про місто зафіксована у 1459 році під назвою Драгушов, а Томашпіль уперше згадується в 1616 році [1]. На сьогоднішній день Томашпіль має багату культурну спадщину до якої належать: Замок Замойського, Церква Успіння Богородиці, Троїцька церква, Костел Діви Марії Святого Скапулярія, Єврейські будинки.

За переказом місцевого краєзнавця І. Бабія, на території замку Томаша Замойського досі збережено муровані підвали замку у яких розташовувалась до кінця 1940-х в'язниця НКВС. На самому замку розташована незвичайна хатина, яку називають «панська хата», або ж «замкова кам'яниця», про неї згадується у 1799 р. як «господарський дім із усіма економічними благами», яка на сьогоднішній день фахово не досліджувалась і не взята на облік як пам'ятка культурної спадщини. Церква Успіння Богородиці будувалась у 1799-1803р. зусиллями протоієрея Василя Яворовського за кошти місцевих жителів. Мурована огорожа була збудована згодом у 1827 р. На церковному подвір'ї знаходиться могила пароха церкви Фоми Левицького, у вигляді грубо обробленого каменю з дерев'яним хрестом. Троїцька церква розташована на місці стародавнього дерев'яного храму [2]. За церковним літописом, нинішню муровану церкву почав будувати священник Федор Захарієвич Листвич, отримавши грамоту на будівництво 15-го березня 1803р. Натомість, топографічний опис Подільської губернії фіксує муровану церкву Святої і Нероздільної Троїці, переведеної з унії вже у 1799 р.

Мурований храм Діви Марії Святого Скапулярія в стилі класицизму був заснований у 1812 році Чеславом Потоцьким, власником містечка. Поблизу храму розташовувалися плебанія та будинок органіста. Однак пізніше, разом із закриттям церкви, настоятеля Павільчюса заарештували. Спочатку костел було використано як склад для прикордонників, але в липні 1941 року радянська влада спалює цей храм. Після тривалого часу місцеві жителі провели реставрацію храму та відновили в ньому богослужіння. Однак, в подальшому цю культову споруду перетворили на "будинок культури" [3, с. 122]. Після отримання незалежності України, будівлю костелу передали вірянам для безкоштовного користування, і єпископ Ян Ольшанський заново освятив його. На сьогоднішній день в селищі існує Парафія Матері Божої з гори Кармель, образ Томашпільської Матері Божої повернули до храму, функціонує Реколекційний центр, а також є хор та різноманітні громади.

Жителі Томашпільщини передають та поважають народні звичаї й обряди з покоління в покоління, зберігають свій унікальний фольклор. Тут і сьогодні святкують Івана Купала, Андрія, Василя та Маланку, дотримуючись давніх народних традицій у весільних обрядах та хрещеннях немовлят. Практично в кожному дворі тут займаються традиційними народними ремеслами. Юстина Аксентіївна Цимбалюк із Томашполя творить унікальні, рукотворні речі, які вже зараз набули безцінності завдяки своїй автентичності та неперевершеності. Протягом всього свого життя вона вишивала рушники, картини, ікони, килими і продовжувала це робити активно навіть у свої 90 років, і при цьому робила це без шаблону чи попереднього ескізу, майстерно створюючи картину зі своїх власних задумів. Унікальною окрасою Томашпільщини є народна аматорська хорова капела "Відлуння", жіночі ансамблі "Матіола" та "Гармонія", а також ансамбль народної пісні "Оберіг" [4, с. 22-42]. Барвисті, різносюжетні народні танці, що полоняють своєю грацією та запалом, демонструє аматорський народний колектив «Подільські роси» Томашпільського районного будинку культури.

Висновки. Місто Томашпіль відзначається багатою спадщиною, в якій виділяються різноманітні свята, традиції, обряди й гастрономічні витвори, які сприяють єднанню місцевого населення. Збереження та передача цих традицій стають важливою місією для місцевої громади, оскільки це не лише сприяє збереженню культурної спадщини, а й допомагає зміцнити ідентичність мешканців Томашпіля. Вивчення традицій, обрядів і культури Томашпіля не лише відкриває перед нами багате минуле, але й сприяє розвитку цієї цінної культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Бабій І. П. Виникнення Томашполя. Походження назви та перші згадки про Томашпіль. *Томашпільський вісник*, 2014.
2. Бабій І. П. Томашпільський край: з давніх часів до наших днів. З історії Поділля та Придністров'я. Вінниця, 2018. 380 с.
3. Вирський Д. С. Томашпіль. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2013. С. 122.
4. Фоміна А. С. Нематеріальна культурна спадщина як головний чинник розвитку фестивального руху у Вінницькій області. Київ, 2022. С. 22-42.

Отримано: 27.11.2023

Павло ПОДУФАЛОВ,

*викладач вищої категорії, викладач суспільних дисциплін,
ВСП «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж
Вінницького національного аграрного університету»
ORCID 0009-0005-1002-9389*

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ФАХОВІЙ ПЕРЕДВИЩІЙ ОСВІТІ

Розглянуто особливості поняття «сучасні методи виховної роботи». Здійснено аналіз відсутності єдиного підходу до тлумачення понять «навчання», «виховна робота». Окремлено складність щодо проведення виховної роботи в навчально-виховному процесі сучасних закладах передвищої освіти.

Ключові слова: навчання, виховна робота, громадянин, молодь, методи навчання.

Актуальність теми. Інтеграція України у світове та європейське співтовариство, зміни у громадсько-політичному житті країни спричинили переорієнтацію суспільних цінностей на духовність людини і визначили потребу у нових напрямках виховної роботи з підростаючим поколінням. На тлі багаторічної моральної деградації молоді, що призвела до відсутності культури спілкування та поваги до старших, зневаги і агресивного ставлення до інших людей, зловживання алкоголем, залежності від наркотиків та тютюну, безвідповідальності, жаги до збагачення будь-яким шляхом, часткової або повної відсутності національної свідомості – сьогодні можна спостерігати справжній вибух патріотизму. Саме це і створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни.

Тому найважливішим завданням є формування майбутнього країни, виховання вільних, відповідальних людей, гідних громадян своєї держави.

Визначальною характеристикою громадської зрілості є розвинена правосвідомість – усвідомлення особою своїх прав, свобод, обов'язків, позитивне ставлення до закону та держави [2, с. 269]. А отже одним із головних напрямків виховання поряд із сім'єю, коледжем та іншими соціальними інститутами суспільства є правове виховання населення. Аналіз останніх публікацій свідчить, що проблемам, пов'язаним з вихованням патріотизму молодого покоління, присвячені численні дослідження провідних українських науковців: взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Євтуха, В. Зеньківського, Т. Тхоржевської, К.Ушинського, В. Жабенко, Г. Дегтярьова, Я. Кічук, О. Крутенюк, О. Пометун та ін.

Метою дослідження є вивчення форм і методів правового виховання в навчальному закладі, тому що саме воно забезпечує запобігання проявів протиправної поведінки, сприяє зміцненню життєвої позиції, підвищує громадянську активність, загострює почуття непримирності до негативних проявів в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. В основу системи національно-патріотичного виховання в нашому коледжі покладено ідею розвитку української державності як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології. Сучасна молодь добре інформована щодо процесів в різних сферах науки, техніки,

соціального життя; динамічно оволодіває сучасними комунікаційними технологіями [3, с. 75-80]. Усе це створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, підвищення його статусу та розвитку потенціалу, досягнення якісно нових результатів у духовно-моральному, патріотичному, трудовому, художньо-естетичному, екологічному вихованні підростаючого покоління.

Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту. Основною метою національного виховання на сучасному етапі є передання вихованцям соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування незалежно від національної приналежності особистісних рис громадянина Української держави, духовності, трудової, моральної, розумової, правової, фізичної та екологічної культури [1, с. 81].

Зокрема правова дисципліна є загальнообов'язковим предметом вищої освіти, адже, на якій би посаді фахівець не працював, зобов'язаний знати основи трудового права, щоб чітко організувати і здійснювати трудовий процес. Йому треба знати, як закон регулює діяльність органів управління, їх права і обов'язки, які акти і в якому порядку вони видають. Обов'язки спеціаліста – знати права і обов'язки громадян і юридичних осіб і їх правові гарантії. З метою боротьби з правопорушеннями і попередження злочинів, необхідно мати уявлення про кримінальний закон.

Для досягнення таких знань, викладач правознавства повинен робити певні кроки в цьому напрямку, використовуючи традиційні та нетрадиційні форми роботи: анкетування, брейн-ринги та «філософські столи», дискусії та аукціони ідей, конкурси плакатів та творчих робіт на правову тематику.

Система правового виховання в ВСП «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж Вінницького НАУ» базується на нормативних документах, на основі яких проводиться робота по попередженню правопорушень серед студентської молоді.

Високою ефективністю відзначаються комплексні заходи, що сприятимуть популяризації правових знань, формуванню правової культури серед підлітків. Традиційно проводиться Тиждень права під рубрикою: «Законодавство, за якими вчимося, працюємо, живемо». Варто звернути увагу на кожен тематичний захід в рамках тижня:

- книжкова виставка: «Закон. Право. Мораль» яка дає можливість студентам дізнатись про друковані правові новинки;
- брейн-ринг: «Конституція і мої права»; даний захід покликаний узагальнити знання студентів про вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти щодо прав людини (Конституцію України, Декларацію прав людини, Конвенцію про права дитини), виховувати в студентів високу правову культуру, переконання у необхідності дотримання законів;
- відеолекторій-застереження: «Злочин і покарання» – покликаний формувати в студентів здатність до самоконтролю, поваги до моралі й правопорядку, сприяти формуванню правосвідомості шляхом конкретизації норм моралі і права стосовно їхньої безпосередньої поведінки.

Висновки. Отже, результатом патріотичного виховання має бути: сформовані почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських

традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

Молоде покоління повинно усвідомити, що незнання не звільняє від відповідальності, а знання навпаки перетворюється на силу, якою можна захистити себе від шкідливого та небезпечного, зміцнити свою силу волі, покращити поведінку.

Список використаних джерел:

1. Крутьченко О.В. Виховання правової культури – шлях до побудови правової держави. *Позакласний час*. 2006. № 5-6. С. 81.
2. Саєнко Н.В. Про досвід та завдання патріотичного виховання. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків, 2014. № 42. С. 269-278.
3. Хвалибога Н.М. Правовий простір родинно-шкільного виховання. *Позакласний час*. 2006. № 5-6. С. 75-80.

Отримано: 27.11.2023

Віктор ПОСТОЛОВСЬКИЙ,
магістрант історичного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0009-0008-0653-2557

ДОТРИМАННЯ УМОВ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ ТА САНІТАРНИХ НОРМ СОЛДАТАМИ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ У ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЗА СПОГАДАМИ УЧАСНИКІВ)

У статті на основі спогадів учасників німецько-радянської війни відображено картину дотримання солдатами радянської армії гігієнічних та санітарних норм в умовах воєнного часу.

Ключові слова: радянська армія, німецько-радянська війна, Друга світова війна, гігієна, санітарія.

Актуальність проблеми. Стаття акцентує увагу на малодослідженій проблематиці гігієнічно-санітарних умов фронтового повсякдення в роки німецько-радянської війни. У переважній більшості радянських та сучасних російських праць означена проблема не розглядалася, акцентуючи увагу, передусім, на переможних аспектах військового протистояння.

Метою роботи є висвітлити основні умови дотримання гігієни та санітарії через призму спогадів учасників війни. Певні незручності та переживання відклалися у їхній пам'яті і дійшли до нас на сторінках спогадів та щоденників. Метою автора є донести їх до читача.

Виклад основного матеріалу. Дотримання санітарних норм та особистої гігієни є важливою складовою життя будь-якої людини, особливо військової. Умови, в яких знаходяться військові, найчастіше є екстремальними. Вони постійно перебувають на відкритому повітрі, мають нерегулярний графік та часто знаходяться в брудному середовищі. Такі умови

сприяють поширенню інфекцій та інших захворювань серед військовослужбовців. Тому дотримання особистої гігієни та санітарних норм є важливою складовою успішного виконання завдань військових. Це включає в себе правильне застосування засобів особистої гігієни, збереження чистоти в обладнанні та приміщеннях, а також дотримання правил приготування та зберігання харчів.

Окрім того, дотримання санітарних норм та гігієни є важливим для збереження здоров'я військових та запобігання поширенню захворювань серед них. Умови життя та роботи військових часто є екстремальними, тому важливо забезпечувати належний рівень гігієни та санітарії. Але ми маємо розуміти, що дотримання усіх норм в умовах війни є вкрай проблемним моментом.

Наприклад, в перші хвилини, як солдат опинявся на фронті, в нього з'являлися воші, які переважно залишалися до кінця війни. Розвагою було ловити особливо великих комах і кидати їх у полум'я, після чого вони кумедно тріскали [6, с. 9]. Боротися з вошами було важко. Солдати від безвиході поливалися бензином, що відганяло паразитів на деякий час, однак потім вони знову набігали. Тільки через рік управління почало видавати спеціальне мило, яке після варіння у ньому одягу рятувало солдат [6, с. 10].

У таборах при нагоді будували лазні, щоб підтримувати гігієну і дух солдат [6, с. 24]. Але митись не завжди вдавалося. Траплялося, що солдати місяцями ходили брудними [5, с. 24].

Особиста гігієна теж була дуже важливою для командування. Голитися було обов'язковою процедурою, якій воно виділяло окремий час [1, с. 39].

В деяких таборах з приводу туалетів не турбувалися. Знаходили найбільшу вирву від снаряду, в яку і ходили за потреби. Щоправда, деякі використовували в цілях справити потребу каску, після чого «використаний» шолом викидали за лінію фронту [6, с. 32].

Траплялися і смішні моменти: новоприбулі не знали про призначення такої ями і в першу чергу бачили в ній укриття і в разі потреби стрибали у неї. Сміху тоді було на всю роту [5, с. 25].

Солдати намагалися дотримуватися всіх гігієнічних вимог, але не завжди це вдавалося робити. Якщо цього не робити, могли поширюватися захворювання, тому на фронті не обходилося без лікарів.

Медичні пункти було неважко знайти – до них тягнулася велика черга поранених солдатів, які нерідко помирали у черзі, так як лікарі не встигали всіх обробити. Особливо важкими були поранення в живіт, які при умовах антисанітарії ставали смертельними. Єдине, що допомагало, це хімічні грілки, які підтримували тепло у тілах солдатів [6, с. 13]. З найрізноманітнішими травмами приходили солдати. Однією з найпоширеніших була контузія. «*Не впізнаю я свого обличчя на дотик*», – згадує боєць [5, с. 218].

Важко доводилося і медсестрам, які, траплялося, власноруч переносили поранених до медпунктів, так як нош на всіх не вистачало [6, с. 40]. Лікарям доводилося жити в одних приміщеннях з хворими, їсти і спати. Не кожен міг таке витримати [3, с. 47]. Не завжди були на місцях ліки чи прості бинти, через що солдати не отримували медичної допомоги. Лікар міг видати їм тільки якусь пораду чи настанову [5, с. 42].

Медперсонал робив усе можливе, аби хоч якось зарадити солдатам, яких кожен день привозили нових і нових. Та все ж у лікарів намагалися не стріляти, навіть беручи в полон. Це була неписана фронтова етика [5, с. 235].

А ось так один солдат описує їхній медпункт: береться ялина, її нижчі гілки зрізаються і складаються на купу під стовбуром по колу; далі на гілки кладуть плащ-палатки, а залишене дерево зверху слугує дахом [5, с. 47].

Медичні пункти з пораненими притягували до себе і здорових солдатів. Річ у тім, що фронтовики прагнули усіляко покинути поле бою, тож йшли в медпункти і шукали особливо поранених солдатів. Тоді домовлялися з місцевим лікарем і купували хворого, а точніше купували право «*супроводження інваліда до Москви*», тим самим вибиваючи і собі можливість забратися подальше від війни. На 1943-й рік один хворий коштував 6-7 тисяч карбованців [3, с. 161]. Знаходимо корупцію там, де навіть не очікуєш її побачити.

Не лише бійці зверталися до санітарів. Здоров'я у командувачів було не залізним, тому вони потребували теж спеціального нагляду. Деякі з них спираючись на діагнози лікарів, просили перевести себе на інші посади, більш спокійні та не нервові [2, с. 96]. Перебуваючи у постелі, командири продумували та розробляли деталі планів наступу [2, с. 192].

До лікарів і медичного персоналу ставилися з повагою, чесно оцінювали їхній вклад у війну [4, с. 182].

Висновки. З моменту початку війни дотримання гігієнічних та санітарних норм стало однією з найважливіших проблем для військовослужбовців. Безумовно, війна створює надзвичайно важкі умови для забезпечення належного рівня гігієни та санітарії. Збереження гігієни та санітарних умов було важливим чинником не тільки для здоров'я солдатів, але й для виконання бойових завдань та досягнення перемоги військами. Медичні працівники виконували вкрай важливу роль і підтримували у бійцях життя усіма силами. Та на жаль, лікарі могли зарадити лише фізичним проблемам, а проблеми духовні, інтимні – солдати вирішували вже самі. Тим не менш, військові усією душею завдячували санітарам за те, що допомагали їм пережити війну.

Список використаних джерел:

1. Баграмян И. Х. Так начиналась война. Москва, 1988. 883 с.
2. Василевский А. М. Дело всей жизни. Издание третье. Москва, Политиздат, 1978. 552 с.
3. Довженко О. П. Сторінки Щоденника (1941-1956). Київ: Вид-во гуманітарної літератури, 2004. 384 с.
4. Мерецков К. А. На службе народу. Воспоминания. Москва: Изд. полит. лит. 1988. 448 с. URL: https://rovallib.com/book/meretskov_kirill/na_slugbe_narodu.html
5. Михеенков С. Е. В донесениях не сообщалось... Жизнь и смерть солдата Великой Отечественной. 1941-1945. Москва: Центрполиграф, 2009. 351 с.
6. Никулин Н. Воспоминания о войне. 2-е издание. Санкт-Петербург: Издательство гос. Эрмитажа, 2008. 244 с.

Отримано: 27.11.2023

Роман ПОТЬОМКА,
магістрант історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID 0009-0006-0443-0819

АНТІОХІЙСЬКИЙ ПАТРІАРХ МАКАРІЙ У КИЄВІ ЗА ЩОДЕННИКАМИ ПАВЛА АЛЕПСЬКОГО

У статті досліджено щоденники Павла Алепського про подорож Антіохійської делегації до Києва у другій половині XVII ст., репрезентовано опис Києва за даними щоденника, наведено пам'ятки церковної архітектури міста Києва, побут та звички киян.

Ключові слова: Щоденники, Київ, Павло Алепський, Патріарх Макарій, Лавра, Церковна реформа.

Актуальність теми. Проблема вивчення щоденників архідиякона Павла Алепського про подорож патріарха Макарія посідає важливе значення для дослідження історії Києва у другій половині XVII ст. Наразі київський період перебування Антіохійської делегації є малодослідженим серед істориків та становить потенціал у подальшому вивченні даної теми.

Впродовж XIX – XXI ст. переклад 3 списків (копій) щоденника здійснили такі відомі арабісти, як Ф. Бельфур [16], В. Раду [17], Г. Муркос [8]. Київський список рукописів досліджувати такі українські історики, арабісти як Агатангел Кримський, Тауфік Кезма, Омелян Пріцак. У 2009 р. вийшов переклад Дамаського списку від українського письменника Миколи Рябого [14]. У 2015 р. російською вийшла робота за редакцією В. Рибалкіна про Київський список рукописів [10]. В той же час публікується ряд статей, які репрезентують проблематику щоденників. Це роботи Ю. Петрової [9], Т. Сидорчук [12], І. Федорової [15], В. Ченцової [2], Л. Лебедева [6].

Мета статті – дослідити перебування Антіохійської делегації на чолі з патріархом Макарієм у Києві за матеріалами щоденника архідиякона Павла Алепського.

Виклад основного матеріалу. Делегація прибула до Києва 26 червня 1654 р. Патріарх Макарій був вражений красою міського ландшафту, великою кількістю садків у яких ростуть горіхи, виноград, шовковиці.

Тогочасний Київ складався із трьох окремих містечок; це Печерськ, Верхнє місто та Поділ. За матеріалом королівської люстрації 1622 р. у Києві було 1750 будівель [5, с. 120] а населення трьох містечок складало приблизно 9 тисяч мешканців, із них близько 7 тисяч проживало у тогочасному адміністративному центрі – Подолі [5, с. 122].

Делегацію урочисто зустрів архимандрит Києво – Печерської лаври Йосип Тризна. Для проживання Антіохійському патріарху Макарію та його оточенню надали приміщення келій Соборних старців на території Верхньої Лаври.

У щоденниках, які написав архідиякон Павло Алепський детально описані споруди Лаври, передусім Успенський собор. Записки репрезентують унікальний інтер'єр собору, поданий опис іконостасу, зроблений коштом Костянтина Острозького у XVI ст. та знищений під час пожежі 1718 р.

Цікавим є опис страв які подавали іноземним гостям ченці. У трапезній, делегації приносили спочатку солодоші і варення із вишень, зелених грецьких горіхів. Потім гостей при-

гощали медовим хлібом з прянощами та горілкою [13, с. 129]. Опісля, делегація коштувала зунгул (тонкі коржі) та сухі гриби. На десерт подавали фрукти, такі як виноград, вишню, агрус. Запивали вином та медовухою [13, с. 129]. Трапеза відбувалась під час Петрівки (посту), тому страви подавали пісними. Також серед братії лаври дотримувались пісних днів у понеділок, середу і п'ятницю. У щоденниках зафіксовано, що святковий обід відбувався саме у понеділок [13, с. 129]. Павло Алепський вказує на те, що страви були приправлені великою кількістю прянощів, шафраном [13, с. 129]. Їжу подавали за турецькою традицією, спочатку страви ставили перед патріархом Антіохії Макарієм для того аби він скуштував декілька шматочків, а потім передавали далі по столу [13, с. 130]. 29 червня на свято Петра і Павла Антіохійську делегацію запросили на урочисту трапезу. До столу подавали суп з яйцями та прянощами, соуси з шафраном, риба з мигдальним молоком [13, с. 131].

На території Печерського містечка Антіохійська делегація відвідала Вознесенський жіночий монастир. Макарій був вражений освіченістю черниць, їх милозвучним співом під час церковної служби. У монастирі виховувались монахині з «давніх та багатих польських родів» [14, с. 146], діяла церковна школа.

У Верхньому Києві Антіохійський патріарх та його оточення відвідали Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий монастир, опис яких детально нам залишив Павло Алепський. У Михайлівському соборі київський митрополит Сільвестр Косів разом з іноземною делегацією провели церковну службу над мощами святої Варвари. Після служби виникла дискусія між Антіохійським патріархом Макарієм та київським митрополитом, оскільки Макарій вважав що мощі Варвари знаходяться у місті Іліополі, яке знаходилось під юрисдикцією Антіохійського патріархату [3]. Натомість, Сільвестр Косів запевнив патріарха, що мощі святої спочивають тут, «у землі Варварській, як називають деякі цю землю Руську» [3].

Записки висвітлюють тогочасну систему укріплень на території Верхнього міста. Оборонні вали тут існували ще за часів Ярослава Мудрого. У 1651 р. укріплення були сильно пошкоджені військами Януша Радзивілла. За наказом царя Олексія Михайловича було вирішено відновити систему валів. Роботи проводились швидко, з лютого по кінець березня 1654 р. Антіохійська делегація, яка відвідувала Київ у червні – липні 1654 р. дає розповідь у своїх щоденниках про стан оновлених укріплень [14, с. 173-174].

Павло Алепський дає розповідь про теплий прийом киян на території Подолу. Делегацію зустрічала група панотців і дяконів з корогвами та свічками. Разом вони пішли до храму Успіння Богородиці (Пирогощі), де була проведена церковна служба на прохання жителів Подолу [14, с. 185]. Антіохійський патріарх Макарій надав киянам грамоти на відпущення гріхів, у зв'язку з кровопролитною Хмельниччиною. Іноземці відвідали Києво – Могилянську колегію, Богоявленську церкву, трапезну Богоявленського монастиря та залишили опис у щоденниках.

9 липня відбулось урочисте прощання Антіохійського патріарха Макарія з киянами, митрополитом Сильвестром Косовим, архімандритом Києво – Печерської лаври Йосипом Тризною. 10 липня 1654 р. Антіохійська делегація покинула Київ.

Висновки. Щоденники Павла Алепського про подорож патріарха Антіохії Макарія репрезентує унікальний опис Києва та монастирських споруд. Щоденники привертали увагу науковців починаючи з XIX ст. Записки подорожі є цінним джерелом з вивчення соціальної топографії, антропології та стратифікації Києва другої половини XVII ст. Населення Києва щиро вітало прибуття Антіохійського патріарха Макарія, адже сприймали його делегацію як

ту, яка з дозволу Константинопольського патріарха представляла світове православ'я. У щоденниках висвітлено унікальні дані про храмові споруди, які у XVIII ст. були знищені та перебудовані.

Список використаних джерел:

1. Алферова Г. В., Харламов. В. А. Киев во второй половине XVII века. Историко архитектурный очерк. Киев: Наукова думка, 1982. 159 с.
2. Ченцова В. Первое путешествие Антиохийского патриарха Макария III ибн аз – Заима в Москву (1656 – 59); контакты и конфликты. *Вестник ПСТГУ*. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervoe-puteshestvie-antiohiyskogo-patriarha-makariya-iii-ibn-az-za-ima-v-moskvu-1652-1659-kontakty-i-konflikty/viewer>
3. Жиленко І. Житіє та чудеса святої великомучениці Варвари. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/synopsis/warv.htm#_ftn35
4. Закревский Н. Описание Киева. Москва, 1868. Т. 1. 455 с.
5. Климовський С. Соціальна топографія Києва XVI – середини XVII сторіччя. Київ: Стилос, 2002. 229 с.
6. Лебедев Л. Москва XVII века глазами архимандрита Павла Алеппского. Москва: Вече, 1995. 384 с.
7. Макарий III. Православная Энциклопедия. URL: <https://www.pravenc.ru/text/2561412.html>
8. Павел Алеппский (архидиакон; XVII в.). Путешествие Антиохийского Патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским (по рукописи Московского главного архива М-ва иностранных дел) / пер. с араб. Муркоса Г. Москва: О-во истории и древностей российских при Московском ун-те, вып. 1: От Алеппо до земли казаков. 1896. 245 с. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Istoriya_Tserkvi/puteshestvie-antiohijskogo-patriarha-makariya-v-rossiyu-v-polovine-17-veka/
9. Петрова Ю. І. Переклад Омеляна Прицака унікального арабського манускрипту з його архіву. 2014. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/251c6f8e-cbfa-4a41-9271-fe29cf01f4d0>
10. Плотников К. История русского раскола старообрядчества. Санкт-Петербург: тип. И.В. Леонтьева. 1911. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Plotnikov/istorija-russkogo-raskola-starobriadchestva/2_1
11. «Путешествие патриарха антиохийского Макария»: Киевский список рукописи Павла Алеппского / издание, перевод, комментарии, предисловие Петровой Ю. И. под ред. Рыбалкина В. С. Киев, 2015. URL: https://www.academia.edu/25964924/The_Travels_of_Macarius_Patriarch_of_Antioch_The_Kyiv_Manuscript_of_Paul_of_Aleppos_Journal
12. Сидорчук Т. Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Прицака. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sydorchuk_Taisiia/Materialy_Ahatanhela_Krymskoho_v_arkhivi_Omeliana_Pritsaka/
13. Сокирко О. Кулінарна мандрівка в Гетьманщину. Секрети і рецепти староукраїнської кухні середини XVII – XVIII ст. Київ: Видавництво «Темпора», 2022. 272 с.
14. Україна – земля козаків: подорожній щоденник: Халебський Павло / упорядник Рябий М.; післямова Яворівського В. Київ: Ярославів Вал, 2009. URL: https://archive.org/details/terra_cosaccorum/page/n111/mode/2up?View=theater
15. Ioana Feodorov. The monasteries of the holy mountainin Paul of Aleppo's. Travels of Makarios, Patriarch of Antioch. 2010. URL: https://www.academia.edu/7087263/Monasteries_of_the_Holy_Mount_in_Paul_of_Aleppo_s_Travels_of_Makarios_Patriarch_of_Antioch

16. The travels of Macarius, patriarch of Antioch, written by his attendant archdeacon, Paul of Aleppo, in Arabic. Translated by Belfour F.C. – London, 1836. URL: <https://archive.org/details/travelsmacarius01pauluoft/page/n5/mode/2up>
17. Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche: texte arabe et traduction francaise / Basile Radu. Patrologia Orientalis. 1930. URL <https://archive.org/details/voyagedupatriarc0022paul/page/n5/mode/2up>

Отримано: 27.11.2023

Андрій ПРОДАН,

*аспірант кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0005-0077-2507*

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І КОНТРАБАНДА ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. В ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ

Стаття присвячена аналізу праць істориків, присвячених дослідженню проблеми формування політичних організацій і контрабанди ними політичної літератури наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть в межі Російської імперії. Досліджуються наукові дослідження, в яких вивчалися механізми та обставини, що сприяли контрабанді політично орієнтованих текстів у цей період, а також її вплив на суспільно-політичні обставини того часу. Зокрема, аналізуються погляди істориків та їхні дослідження щодо ролі контрабанди політичної літератури у формуванні і поширенні ідеологій та політичних поглядів у розглянутому історичному періоді.

Ключові слова: історичні дослідження, праці, політична контрабанда, Російська імперія, кордон, агітаційна робота.

Актуальність теми. Головним завданням будь-якої політичної партії є безпосередній вплив на формування ідеологічних засад та вироблення стратегій розвитку суспільства. Однією з важливих складових діяльності політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ століття було таємне введення нелегальної літератури, яка друкувалася за кордоном, на територію Російської імперії. Центральні органи соціалістичних партій зазвичай функціонували за межами країни, використовуючи демократичні свободи в європейських країнах, що сприяло поширенню їхніх ідей в Російській імперії.

Метою цієї статті є аналіз праць істориків, в яких розглядалися процеси становлення та розвитку політичної контрабанди у межі Російської імперії на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Значним внеском у вивченні цієї теми стала праця колишнього українського соціал-демократа та історика Й. Гермайзе [1]. У своїй праці автор використав велику кількість історичних джерел, на основі яких розглянув становлення та процес розвитку РУП до перемоги в ній марксистських засад. З'ясовано обставини, що призвели до її розламу на межі 1904 і 1905 рр. Й. Гермайзе значну увагу приділив висвітленню питання щодо поширення агітаційної літератури РУП, прослідкував способи та райони ширення нелегальних видань з-за кордону у межі Романівської імперії [1, с. 181]. Воднораз автор вважав, що про один епізод з діяльності РУП потрібно було оповістити окремо. Цей епі-

зод стосувався транспортування нелегальної літератури з-за кордону у 1903 р., головним героєм якого був Володимир Винниченко [1, с. 213]. Отже, дана робота дозволила нам з середини розглянути процеси транспортування нелегальної літератури.

У час існування в СРСР тоталітарного режиму настала вимушена «історіографічна перерва». Цей період характеризувався тим, що методологічною основою дослідження розвитку політичних партій був «марксизм-ленінізм».

Сучасний період розвитку української історіографії розпочався наприкінці 1980-х рр., а з відновленням державного суверенітету України історична наука почала удосконалюватися під впливом позитивних політичних і духовних чинників. Відсутність ідеологічних настанов, відкриття архівів і спецфондів сприяли тому, що дослідники неупереджено підходили до висвітлення питань пов'язаних з агітаційною діяльністю політичних партій та організацій, а саме транспортуванням нелегальної літератури через територію українських губерній у межі Російської імперії. Зазначені проблеми досліджували українські вчені: В. Головченко [2], С. Наумов [5], А. Павко [6], В. Савченко [7], О. Федьков [11], С. Ткач [8]. У їхніх роботах об'єктивно відтворено соціокультурні умови виникнення та діяльності політичних організацій та певною мірою відображено вплив партій на тогочасне суспільство, використовуючи процес політичної контрабанди.

Зупинимося на найбільш значливих для нашого дослідження працях. Вагомою подією в історіографії досліджуваного питання стала монографія В. Головченка [2]. Використовуючи значну джерельну базу, дослідник висвітлив головні вектори політичної діяльності РУП, УСДРП, інших українських організацій соціал-демократичного спрямування, з'ясував їх місце та роль у визвольних процесах початку ХХ ст. В. Головченко значну увагу приділяв питанню транспортування політичної літератури. Автором досить ґрунтовно досліджено агітаційно-пропагандистську діяльність РУП, висвітлено головні шляхи та способи транспортування нелегальної літератури у межі Російської імперії, які переважно проходили через території Австро-Угорщини та Румунії. Водночас, як з'ясував учений, за переправлення рупівських видань через австро-російський кордон відповідали М. Меленевський і О. Скоропис-Йолтуховський [2, с. 43]. Загалом ця монографія стала важливою подією в усвідомленні значення питання політичної контрабанди.

Не менш важливою, працею, у якій відображено питання політичної контрабанди, є монографія В. Савченка [7]. У праці досліджено генезу анархістського руху в Україні на початку ХХ ст. Автором доречно відзначено, що рух анархістів не був хаотичним, він мав центри впливу (закордонні групи та редакції анархістських газет). Анархістський рух в Україні мав на меті «анархістський експеримент»: негайне будівництво нового суспільства разом з повною руйнацією старої суспільно-політичної системи. Для проведення радикальних змін анархісти намагалися підняти широкі маси до рівня «творців нової епохи», яка буде будуватися на засадах самоорганізації, самоконтролю, самоврядування, взаємодопомоги. «Анархістський експеримент» анархісти думали провести з допомогою фізичного і психологічного насильства, використовуючи індивідуальний, масовий, економічний терор, «ліквідацію класів» [7, с. 11]. Терор розглядався і як універсальна зброя – у «пропагандистських» цілях для самопрезентації руху та роздмухування радикальних настроїв, для залучення коштів для революційних акцій. У монографії В. Савченка порушував питання політичної контрабанди з Лондона до Росії, задля швидкого поширення анархістського руху в межах імперії [7, с. 59]. Також, висвітлено процес транспортування брошур Я. Кириловського з Парижу до Одеси, у яких було викладено

програму створення підпільних робітничих синдикатів, стратегію участі анархістів у профспілках для протидії впливу інших соціалістичних партій і бюрократизації [7, с. 73].

Доцільно також відзначити роботу С. Ткача та Д. Решетченка [8]. У монографії на підставі низки джерел досліджено процес формування й діяльності осередків політичних партій та організацій на території Подільської губернії на початку ХХ ст. та досить ґрунтовно висвітлено питання транспортування нелегальної літератури через територію Подільської губернії. Не менш важливими є напрацювання О. Федькова [11]. У працях автора розглянуто діяльність РСДРП з організацій та розповсюдженнь нелегальних політичних видань у межах Російської імперії.

Праці зарубіжних авторів В. Шелохаєва [12], І. Урилова [10], С. Тютюкіна [9], М. Леонова [4], В. Кривенького [3] дозволили з'ясувати широкий історичний контекст, який прямо чи опосередковано стосується питань політичної контрабанди.

У своїй праці «Конституционно-демократическая партия в России и эмиграции» В. Шелохаєв розглядав контрабанду політичної літератури як один із важливих аспектів діяльності партії кадетів [12]. Автор зазначав, що контрабанда – це один з основних способів поширення кадетської літератури в Російській імперії. Партія кадетів активно використовувала контрабанду для поширення своїх ідей серед широких верств населення, зокрема серед робітників, селян та інтелігенції. В. Шелохаєв писав, що контрабанда політичної літератури особливо активізувалася в період революційних подій 1905-1907 років. У цей період кадети створили спеціальну організацію, яка займалася контрабандою літератури. На основі досліджень автор зробив висновки, що контрабанда політичної літератури відіграла важливу роль у діяльності партії кадетів. Вона сприяла поширенню кадетської ідеології серед широких верств населення, що в кінцевому підсумку призвело до зростання популярності партії та посилення її впливу на політичну сцену Російської імперії [12, с. 850].

Висновки. Діяльність політичних партій та організацій у Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. набула всебічного висвітлення. Належним чином розкриті питання пов'язані з їхньою генезою, ідеологічними концепціями, програмами, чисельністю, соціальним складом тощо. Проте недостатнім на сьогодні залишається вивчення питання щодо транспортування нелегальної літератури через територію українських губерній Російської імперії.

Список використаних джерел:

1. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. Революційна Українська Партия (РУП). Київ: Книгоспілка, 1926. 390 с.
2. Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. Харків: Майдан, 1996. 190 с.
3. Кривенький В. В. Анархистское движение в России в первой четверти ХХ в.: теория, организация, практика. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2018. 430 с.
4. Леонов М. И. Партия социалистов-революционеров в 1905-1907 гг. Москва: РОССПЭН, 1997. 512 с.
5. Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. ХІХ ст. – лютий 1917 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. 344 с.
6. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець ХІХ століття – лютий 1917 р. Монографія. Київ: Іван Федоров, 1999. 248 с.
7. Савченко В. А. Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903–1929 рр: історичний аспект та політична практика: монографія. Київ: НАН України. Інститут історії України, 2017. 444 с.

8. Ткач С., Решетченко Д. Партійно-політичне життя в Подільській губернії на початку ХХ століття: монографія: у 2 кн. / [за наук. ред. д-ра іст. наук О. М. Федькова]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня "Рута"», 2020. 368 с.
9. Тютюкин С. В. Меншевикизм: страницы истории. Москва: РОССПЭН, 2002. 560 с.
10. Урилов И. Х. История российской социал-демократии (меньшевизма). Часть вторая: Историография. Москва: Раритет, 2001. 352 с.
11. Федьков О. М. Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 600 с.
12. Шелохаев В. В. Конституционно-демократическая партия в России и эмиграции. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2015. 863 с.

Отримано: 27.11.2023

Оксана РЯЗАНОВА,

магістрантка історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID 0009-0007-3348-5760

«НАЦІОНАЛЬНІ» ОПЕРАЦІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У «ВЕЛИКОМУ ТЕРОРІ»

У дослідженні розглядається маловивчена тема «національних» операцій, що зайняли друге місце в статистиці репресивної політики радянської влади періоду 1937-1938 рр. Важливим моментом даної роботи є з'ясування реальної чисельності жертв для розуміння суті «Великого терору».

Ключові слова: «великий терор», «національні» операції, «масові операції», «анти-радянські елементи», «ворожі» категорії.

Актуальність теми. Операції проти представників національних менших до сьогодні є маловивченими. До того ж у дослідженні перелічено причини масових операцій та представлені приблизні втрати.

Мета – окреслити масштаби терору, їх місце у «Великому терорі» та дослідити які групи населення сталінський режим вважав потенційно небезпечними.

Виклад основного матеріалу. Початок дослідження репресивної політики сталінізму почалось на території Західних країн, адже довгий час тема масового терору в Радянському Союзі була засекречена та табуована. «Великий терор» отримав цю назву за книжкою Роберта Конквеста *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties* (1968) «Великий терор: сталінські чистки 30-х років» [4]. Конквест не перший хто писав про політику сталінізму, але перший хто зумів показати в своїй роботі образ кривавої душі, тирана та вбивці, який прикривався фальшивими лозунгами про побудову «світлого комуністичного суспільства» і боротьбою з антирадянськими елементами.

Перш за все, вражають масштаби терору. З урахуванням того, що найбільш інтенсивно репресії застосовувалися трохи більше року (серпень 1937 – листопад 1938 р.), виходить, що кожен місяць арештовувалися близько 100 000 осіб, з них розстрілювали – понад 40 000 [2, с. 115].

В 1992 р стали доступні документи, які показали, що терор 1937-1938 рр. планувався так само, як все інше в радянській системі. На вбивство людей складалися і затверджувалися такі ж державні плани, як на виробництво сталі або дитячих іграшок.

Документи фіксують у «Великому терорі» дві нерівномірні частини. Першу, порівняно незначну, становило знищення еліт. Воно проводилося через звичайні судові інстанції, які отримували прямі вказівки від вищого керівництва країни про вирок – розстріл або ув'язнення до табору. Відомі, наприклад, 383 списки на арешти і розстріли 40 000 радянських керівних працівників, затверджені Сталіним і його соратниками. На підставі цих списків суд виносив свої формальні вирок. Вершиною системи знищення «номенклатури» і старих більшовиків були відомі московські відкриті процеси проти Зинов'єва, Камен'єва, Бухаріна, Рикова та інших видних партійців. Другу частину «великого терору» становили так звані «масові операції». Саме вони, охопивши понад мільйон осіб, зробили терор 1937-1938 рр. «Великим» [1, с. 56].

Як свідчить історія, рішення про проведення масових операцій, безсумнівно, приймалися керівництвом країни (точніше, Й. Сталіним). Найбільша з масових операцій, проти так званих «антирадянських елементів», готувалася в червні-липні 1937 року, а почалася в серпні. Значну частину «антирадянських елементів» склали колишні куркулі, які на початку 1930-х рр. в масовому порядку були розкуркулені та вислані з рідних місць у віддалені райони країни. Основна ідея операції полягала в тому, щоб ліквідувати фізично або ізолювати в таборах ті групи населення, які сталінський режим вважав потенційно небезпечними – колишніх «куркулів», колишніх офіцерів царської та білої армії, священнослужителів, колишніх членів ворожих більшовикам партій – есерів, меншовиків і багатьох інших «підозрілих». Протягом багатьох років в радянських органах держбезпеки вели облік таких «ворожих» категорій [2, с. 185]. Влітку 1937 р. вирішено не просто враховувати і періодично заарештовувати «підозрілих», як це поділося раніше, а повністю позбутися від них [3].

З цією метою 30 липня 1937 р. Політбюро затвердило оперативний наказ наркома внутрішніх справ № 00447. Всі репресовані «антирадянські елементи», згідно з наказом, розбивалися на дві категорії: перша – ті, які підлягають негайному арешту і розстрілу, друга – що підлягають ув'язненню до табору або до в'язниці на термін від 8 до 10 років.

Кожній області, краю і республіці в наказі доводилися плани на репресії по кожній з двох категорій. Всього на цьому першому етапі було наказано заарештувати близько 270 000 осіб, з них більше 70 000 – розстріляти (в тому числі 10000 ув'язнених у таборах). Крім того, ув'язненню до таборів або заслання могли піддаватися сім'ї «ворогів народу». Для вирішення долі заарештованих в республіках, краях і областях створювалися позасудові органи – "трійки", які виносили вирок і віддавали накази про негайне приведення їх у виконання, включаючи розстріл, без оскарження [5, с.110].

Складовою частиною операції з репресування антирадянських елементів були національні операції: німецька, польська, латиська, естонська та ряд інших. Причиною репресій проти «контрреволюційних національних контингентів» за офіційною версією, стало «виявлення» органами НКВС агентури іноземних розвідок, нібито у великій кількості підісланих до Радянського Союзу під виглядом політичних емігрантів та перебіжчиків. Перед органами НКВС було поставлено завдання виявити й ліквідувати не просто окремих агентів іноземних розвідок, а шпигунсько-диверсійні організації. . За час здійснення «національних» операцій, тобто з серпня 1937 року по листопад 1938 року в цілому було засуджено майже 350 тис. осіб.

Висновки. Отже, механізм «Великого терору» охоплював діяльність позасудових органів в тому числі й – «трійок» які без дотримання будь-яких норм законності або верховенства права та ведення відповідних документів виносили вироки стосовно антирадянських елементів: представників антибільшовицьких партій, активних учасників фашистських, терористичних і шпигунсько-диверсійних контрреволюційних формувань, контрабандистів та кримінальників. «Великий терор» був каральною політикою радянської влади проти різноманітних категорій населення: не спасала ні національна, ні політична, ні професійна, ні класова приналежність.

Список використаних джерел:

1. Pidhainy Semen O. Graves of Mass Murder Victims. The black deeds of the Kremlin. A White book. Vol. 1: Book of testimonies. Toronto, 1953. P. 413–438.
2. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. Київ, 1999. 446 с.
3. Данилюк Ю. З., Рубльов О. С. «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ». *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й* / редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ, 2005. 672 с. С. 179.
4. Конквест Р. Великий терор: Сталінські чистки тридцятих років. Львів, 2009. 880 с.
5. Про заходи у зв'язку з 80-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 рр.: указ Президента України від 23 березня 2017 р. № 75/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/752017-21514>

Отримано: 27.11.2023

Сергій СЕМЕНОВ,

*аспірант кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0004-1882-1488*

ДО ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті на основі міжнародних договорів, звітів правозахисних і міжнародних організацій та електронних публікацій досліджується проблема незаконного переміщення російською федерацією українських дітей з окупованих територій.

Ключові слова: депортація, діти, геноцид, примусове переміщення, повномасштабне вторгнення.

Актуальність теми. Історія людства переповнена випадками, коли діти ставали засобом політичних маніпуляцій в різних родах міжнародних конфліктах. Варто пригадати, що Нюрнберзький процес також почався саме з рішення щодо депортованих дітей, які стали засобом маніпуляцій під час Другої світової війни.

Починаючи з 2014 року Україна переживає переслідування українських громадян, зокрема насильницьку депортацію дітей з окупованих частин території України та їх передачу в російські родини, з боку російської федерації, яка фактично є ідейним правонаступником тоталітарного режиму Радянського Союзу. У контексті військового конфлікту між Україною та росією, така депортація показує всю трагедію геноцидної війни в Україні.

Мета публікації – на основі міжнародних договорів, звітів правозахисних і міжнародних організацій, проаналізувати масштаби та дослідити процес примусового переміщення та/або депортації цивільного населення, а отже й українських дітей з окупованих російською федерацією територій України у період з 2014 по 2023 роки.

Виклад основного матеріалу. На початку, варто зауважити, що заборона депортації служить для надання цивільним особам правового захисту від насильницького виселення під час збройного конфлікту та від викорінення та знищення агресором або окупантом громад на території, на якій вони проживають. Заборона депортації вважалася звичаєвою ще під час Нюрнберзьких трибуналів [1]. Заборона депортації є абсолютною. Ключова відмінність між депортацією та переміщенням в міжнародному кримінальному праві полягає в тому, що перше передбачає переміщення за межі державних кордонів, а друге – в межах держави [2; 3].

Депортації цивільного населення з окупованих територій України на територію РФ мали місце від початку збройного конфлікту між РФ та Україною у лютому 2014 року. За результатами дослідження окремих політик насильницької зміни демографічного складу населення тимчасово окупованого Кримського півострова, ГО Регіональний центр прав людини, яка активно займається захистом прав людини в умовах окупації, було зроблено висновок, що демографічний інжиніринг є невід’ємною складовою викорінення української ідентичності та винищення української нації. Наслідком загального негативного впливу політики переміщення та депортації РФ є зміна демографічного складу населення окупованого Кримського півострова на 10-30% (від моменту початку окупації в 2014 році до 2021 року) [4].

З моменту повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, депортації набули масового характеру. За даними Центру прав людини ZMINA вже станом на 20 лютого 2022 року, ще до початку повномасштабного вторгнення, уряд Ростовської області РФ повідомляв про підготовку 188 пунктів постійного розміщення (ПТР) для «жителів Донбасу», а станом на жовтень 2022 року на території РФ було розгорнуто 807 ПТР [5].

Інформація про кількість українських дітей, які зазнали примусового переміщення та/або депортації, значно відрізняється від джерела до джерела. Значною мірою це пов’язано з тим, що ці джерела не завжди зосереджені на одній категорії (категоріях) дітей, або навіть змішують різні категорії. Відсутність деталей про те, як були обраховані конкретні цифри, наскільки і як вони були перевірені, а також відсутність та/або недоступність списків дітей, що увійшли до цих цифр, також сприяють невизначеності, як і загальний складний контекст збройного конфлікту, який часто перешкоджає збору точних даних.

У березні 2022 року КМУ було створено Національне інформаційне бюро України у справах військовополонених, примусово депортованих та осіб, зниклих безвісти, яке також надає та регулярно оновлює дані про українських дітей, які були «депортовані».

27 квітня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію, яка визнає геноцидом депортацію та насильницьке переміщення українських дітей і дорослих на територію РФ. Резолюція наголошує, що депортація та вивезення українських дітей підпадають під дію Конвенції про геноцид 1948 року. Зазначається, що країна-агресор повинна негайно зупинити примусове переміщення та депортацію українських дітей, а також припинити надавати їм громадянство РФ [6].

Крім того, ПАРС закликала негайно допустити до вже переміщених дітей представників ООН та МКЧХ і забезпечити їхнє безпечне повернення. Також було зазначено, що згідно з нормами міжнародного гуманітарного права примусова депортація – це ознака геноциду.

В травні 2023 року Президентом України було презентовано план дій Bring Kids Back UA, який об'єднує зусилля державних органів України, міжнародних, громадських організацій та небайдужих громадян, які готові працювати для того, щоб повернути на батьківщину всіх незаконно депортованих українських дітей [7].

20 червня 2023 року Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДПІЛ) оприлюднило звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до РФ [8].

Місія встановила, що починаючи з 24 лютого 2022 року і навіть раніше цієї дати, значна кількість українських дітей була переміщена з території України на тимчасово окуповані території та на територію російської федерації. Місія з'ясувала, що три найпоширеніші підстави, якими обґрунтовувалося організоване переміщення цих дітей, були: перша – це так звана «евакуація з міркувань безпеки» вглиб контрольованих росією областей, подалі від зони бойових дій; друга – передача українських дітей для усиновлення чи взяття під опіку російськими сім'ями; третя – тимчасове перебування у так званих таборах відпочинку [9].

Станом на 28 жовтня 2023 року, згідно даних Національного інформаційного бюро України у справах військовополонених, примусово депортованих та осіб, зниклих безвісти кількість депортованих дітей склала 19546, а кількість «повернених» дітей – становила 386 [10].

Хоч міжнародна спільнота взяла на себе відповідальність за захист прав дітей, переміщених з України, однак конкретні дії щодо вирішення цієї проблеми ще попереду. Сильний міжнародний резонанс підкреслює значущість питання та необхідність його негайного вирішення. Соціокультурні наслідки незаконного переміщення дітей з окупованих територій України є глибокими та багатограними. Вони впливають на кожен аспект життя дитини, від її психічного здоров'я до освіти та соціальної інтеграції. Ці та інші наслідки підкреслюють необхідність негайного та ефективного втручання всіх міжнародних інституцій, щоб забезпечити захист прав дітей та їхнє благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Нюрнберзький військовий трибунал, Справа Сполучених Штатів Америки проти Ерхарда Мільха, 17 квітня 1947 р.
2. Женевська Конвенція-VI, стаття 49(1).
3. Женевська Конвенція-IV, Загальна стаття 1.
4. Звіт про результати дослідження політики рф щодо примусової зміни демографічного складу населення окупованого кримського півострову [Електронний ресурс]. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/issues/otchet-o-rezultatakh-vssledovanyva-polytvky-rf-po-prynudytelnomu-ymenenyyu-demohrafycheskoho-sostava-naselenyya-okkupyrovannoho-krmskoho-poluostrova/>
5. Аналітичний звіт: Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf
6. ПАРЕ ухвалила дві резолюції на підтримку України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3773260-pare-uhvalila-dvi-rezolucii-na-pidtrimku-ukraini.html>
7. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей Bring Kids Back UA. URL: <https://president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261>

8. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/546560.pdf>
9. Єльський звіт I. URL: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data>
10. Державний портал Діти Війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>

Отримано: 27.11.2023

Ігор СІКОРА,
аспірант кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0006-0295-5275

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зарубіжний досвід залучення електронних технологій у виборчий процес та оцінено ступінь прогресу України щодо імплементації таких технологій у виборчий процес.

Ключові слова: електронна демократія, електронне голосування, міжнародні виборчі стандарти, цифровізація виборів, виборче законодавство.

Актуальність теми. Україна, отримавши незалежність на початку 1990-х, мусила пройти стрімкий шлях у впровадженні та розвитку демократичних інститутів, що розвинені країни формували століттями. Як наслідок, часом це призводило до формального їх запозичення, що без належної громадської підтримки помноженої на низьку політичну культуру формувало негативний досвід суспільства з їх взаємодією.

Завдяки розвитку інформаційних технологій у другій половині ХХ століття з'явилися вікно можливостей для поліпшення виборчих процесів: збільшення явки виборців, покращення транспарентності та точності голосування, а також ширше залучення громадян до політичного життя.

Гостра актуальність дослідження еволюції впровадження електронних технологій у виборчі процеси очевидна, оскільки Україна активно впроваджує електронне урядування та намагається оптимізувати виборчі процеси.

Мета дослідження спрямована на аналіз зарубіжного досвіду залучення електронних технологій у виборчий процес та оцінку ступеня прогресу України імплементації таких технологій у виборчий процес України.

Виклад основного матеріалу. Електронна демократія ґрунтується на основних принципах демократичної теорії. З ідеологічної точки зору, її розвиток базується на концепції публічної сфери Ю. Хабермаса, яка є ідеалізованою автономною сферою комунікації, де громадяни можуть вільно приймати участь у обґрунтованих дебатах, не підпорядкованих впливу держави чи великих медіа-корпорацій [1].

Поняття електронної демократії має різні визначення. Рада Європи визначає її в Рекомендації CM/Res (2009) як підтримку та покращення демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій [2]. Р. Лінднер і Г. Айхгольцер розуміють електронну демократію як практику демократії, яка використовує цифрові медіа для політичного спілкування та залучення громадян у всі аспекти політичної комунікації [3].

Важливо зауважити, що електронна демократія не служить компенсацією відсутності будь-якої із форм демократії, але представляє собою інтегровану форму демократії, яка розвивається в країнах з високим рівнем політичної активності громадян і де демократія має сильні коріння [4, с. 95].

Глобальний поступ у галузях комп'ютерних технологій та телекомунікацій, новітні тенденції в здійсненні цих процесів сприяють також поступовій технологізації виборчого процесу.

Міжнародні стандарти та принципи використання сучасних технологій під час виборчого процесу були сформульовані в нормативних документах, представлених Радою Європи, ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями [5].

Міжнародним інститутом демократії та сприяння виборам (IDEA) та Європейською комісією у 2005 році, щоб проілюструвати, що вибори – це не події, а процеси, запропонована концепція «виборчого циклу» [6, с. 48]. У свою чергу, А. Майер згрупує запроваджені електронні виборчі процеси на ті, які можна отримати: перед днем голосування; у день голосування; та після дня голосування [6, с. 53].

Оцифровані послуги або процеси, до яких вдаються перед днем голосування, охоплюють електронні послуги для виборців, які допомагають знайти та змінити свою виборчу дільницю (Угорщина), подати заявку на голосування поштою (Латвія), перевірити та внести зміни до своїх виборчих даних (Ірландія) або зареєструватися для голосування за кордоном (Іспанія); провести збір підписів для нових партій, які бажають балотуватися на вибори (Данія); провести збір підписів для проведення національних або місцевих референдумів (Франція).

Серед оцифрованих послуг або процесів, доступних у день голосування і після нього (окрім будь-яких різновидів електронного голосування), трапляються: електронний журнал з усіма важливими цифрами та подіями (Латвія); електронна книга зі списком виборців; електронний обмін даними між виборчими дільницями, що забезпечує для виборців можливість голосувати на будь-якій дільниці упродовж днів проведення дострокового голосування (Латвія); передача попередніх та/або остаточних результатів голосування після ручного підрахунку на виборчих дільницях до центральних структур, де такі результати об'єднують, підраховують та публікують залежно від обставин (Австрія, Азербайджан, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Греція, Німеччина, Угорщина, Латвія, Норвегія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Нідерланди); програмне забезпечення, що допомагає уповноваженим із виборів із підрахунком голосів і підготовкою протоколів відповідно до системи пропорційного представництва – єдиного перехідного голосу (PR-STV) (Ірландія, Шотландія, Мальта); програмне забезпечення для розподілу мандатів (Нідерланди, Норвегія та ін.).

Оцифровані послуги або процеси, доступні після дня голосування, охоплюють рішення для перевірки результатів, включно з додатками, що ідентифікують арифметичні помилки щодо даних, записаних у паперових протоколах виборів (Румунія); методи статистичного аудиту для перевірки достовірності результатів; остаточну перевірку результатів (Іспанія);

реєстрацію та оприлюднення даних про явку виборців, статистику й інформацію (зокрема у Хорватії чи Фінляндії) [6, с. 54-55].

В Україні були створені та введені в дію різні комп'ютерні системи з метою поліпшення виборчого процесу, зокрема:

1. Єдина інформаційно-аналітична система «Вибори»: ця система призначена для інформатизації процесів під час проведення референдумів та виборів. Вона забезпечує електронний супровід діяльності Центральної виборчої комісії України та підпорядкованих їй виборчих комісій.

2. Автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система «Державний реєстр виборців», яка відповідає за організацію процесу державного обліку та складання списку виборців.

Отже, сучасні виборчі процеси в Україні частково є електронними, вважає О.В. Токар-Остапенко [7, с. 29].

Висновки. Впровадження електронних технологій у виборчий процес є актуальним і перспективним в контексті міжнародного та європейського розвитку. Україна володіє високим науково-технічним потенціалом, який може бути використаний для розробки та впровадження надійних та безпечних систем для електоральних процесів. Це може сприяти поліпшенню виборчого процесу, зробити його більш доступним і зручним для громадян, а також підвищити рівень довіри до виборів та їх прозорості.

Список використаних джерел:

1. Chadwick A. «E-democracy». Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy> (дата звернення: 30.10.2023).
2. Recommendation CM/Rec (2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy): Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies/Council of Europe. URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf (дата звернення: 30.10.2023).
3. Lindner R., Aichholzer G. E-Democracy: Conceptual Foundations and Recent Trends. *Studies in Digital Politics and Governance*. 2020. P. 11–45. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-27184-8_2#Sec22 (дата звернення: 30.10.2023).
4. Куфтирєв П. В. Юридичний зміст поняття електронної демократії. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса, 2019. Вип. 83. С. 92–99.
5. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. Київ, 2009. 500 с. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-27184-8_2#Sec22 (дата звернення: 30.10.2023).
6. Маурер Ардіта Дріза. Цифрові технології у виборах. Питання, висновки та перспективи / Рада Європи. URL: <https://rm.coe.int/ardita-driza-mauer-digital-tech-regul-ukr/16809e7f8e> (дата звернення: 30.10.2023).
7. Токар-Остапенко О.В. Упровадження системи електронного голосування в Україні: сучасний стан та правове регулювання. Київ: Стратегічна панорама, 2022. Вип. №1. С. 26-41. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/download/123/123> (дата звернення: 30.10.2023).

Отримано: 27.11.2023

Аліна СИТНИК,
аспірантка історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0004-1464-551X

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РЕГУЛЮВАННІ БЕЗПЕКОВИХ ПИТАНЬ В УМОВАХ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

У статті проаналізовано роль міжнародних організацій у регулюванні безпекових питань в умовах «холодної війни». Основну увагу приділено діяльності ООН та НАТО, спрямованій на збереження та зміцнення миру.

Ключові слова: безпека, холодна війна, міжнародні організації, ООН, НАТО.

Актуальність. Холодна війна, як відомо, була багатогранним суспільно-політичним явищем з багатьма складовими, які охопили безліч сфер життєдіяльності людей – зовнішньополітичну, економічну, ідеологічну, військову та інші. Конфронтація, що почалась після Другої світової війни, між Радянським Союзом і його союзниками з одного боку та США, країнами Західної Європи та їхніми союзниками з іншого, вимагала формування відповідної бази у внутрішній політиці країн. Вона стала основною причинною мілітаризації економіки, пропагандистської обробки та підготовки населення, зокрема формування «образу ворога» обома сторонами, ідеологічної війни. Аналізуючи методи, які застосовувалися в ході боротьби, варто відзначити, що саме холодна війна стала пробразом гібридних воєн ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Під час холодної війни усі суб'єкти, які брали участь у світовому політичному процесі, зокрема й міжнародні організації, зіткнулися з розколом між «Сходом» і «Заходом». В таких умовах система колективної безпеки виявилась паралізованою протистоянням ідеологічних блоків, сформованих навколо потужних держав-членів Ради Безпеки [2, с. 11]. Відповідно, система мирного вирішення спорів у питаннях національної безпеки, передбачена Розділом VI Статуту ООН, виявилась малоефективною.

З середини 1940-х до початку 1990-х років ХХ століття поняття національної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз розглядалося в контексті протистояння двох супердержав, якими були Радянський Союз і США та їх воєнно-політичні блоки: Організація Варшавського договору та НАТО. У цей період діяльність ООН переважно спрямовувалась на пошук форм і методів збереження та зміцнення миру [5, с. 248]. Разом з тим СРСР [ветував](#) частину постанов Ради безпеки ООН, що викликало невдоволення інших країн-учасниць організації. Тому в основу концепції створення НАТО, за словами її першого Генерального секретаря лорда Ісмея, закладалось прагнення «тримати росіян на відстані, американців – всередині (Європи), а німців – під наглядом». У свою чергу СРСР здійснював та поширював політичні, економічні та військові зв'язки зі своїми зарубіжними партнерами – країнами «соціалістичного табору» [6, с. 51].

Усе це, з одного боку внесло в міжнародну обстановку елемент рівноваги, військового паритету між СРСР і США, а з другого – ще більше поглибило конфронтацію між двома системами, що проявилось у гонці нарощування озброєнь. Жоден конфлікт у період холодної війни не обходився без прямої чи опосередкованої участі цих геополітичних акторів.

Поява НАТО і ОВД закріпила формування біполярного світу як нової геополітичної реальності. В таких умовах підтримка та зміцнення миру й міжнародної безпеки для ООН виявилось досить складним завданням. До прикладу, у період холодної війни РБ ООН не ухвалила жодного рішення щодо створення Збройних сил ООН, що унеможливило функціонування військово-штабного комітету ООН як органу загального стратегічного планування і технічного радника з воєнних питань, відповідального перед РБ ООН [3, с. 169]. В умовах дії принципу одностайності постійних членів РБ ООН, ухвалення рішень цілком залежало від збігу їх інтересів, у той час як світові лідери в кожному протистоянні, як правило, перебували у протилежних таборах [10]. Відповідно, холодна війна значною мірою гальмувала діяльність Ради Безпеки у напрямку забезпечення колективної безпеки, передбаченого Статутом ООН. Однак, численні збройні конфлікти в різних регіонах світу, всупереч існуючій у Статуті ООН забороні державам використовувати силу при розв'язанні територіальних суперечок, все ж вимагали від ООН застосування заходів щодо їх припинення [12, с. 27]. Тому міжнародне співтовариство обрало шлях створення й функціонування, в межах відповідальності та під керівництвом ООН, операцій з підтримки миру миротворчими збройними силами (контингентів збройних сил держав-членів ООН). Вони мали діяти в зонах збройних конфліктів на підставі різноманітних функціональних мандатів, які надавалися їм РБ ООН, з метою розведення збройних сил ворогуючих сторін і створення сприятливих умов для дипломатичних переговорів щодо подальшого припинення конфліктів [8, с. 14].

Однак ООН здебільшого відігравала роль платформи для обговорення проблем роззброєння, з'ясування позицій держав щодо атомної енергетики, визначення шляхів скорочення гонки озброєнь, заборони ядерної зброї тощо. Паралельно з ООН була створена група міжурядових організацій, пов'язаних з ООН спеціальними угодами, зокрема: Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та ін. [5, с. 219]

Разом з тим, першочерговим завданням на міжнародній арені залишалось забезпечення безпеки та миру. Першим серйозним викликом часів холодної війни стала Корейська війна (1950-1953 років), яка продемонструвала неспроможність ООН повноцінно забезпечити безпеку як шляхом превентивної дипломатії, так і за допомогою миротворчих військ. До того ж, після утворення Північної та Південної Кореї головним питанням для ООН стало не пошук шляхів об'єднання Кореї, а з'ясування, чий уряд був законно обраним [11, с. 103].

У цей час в системі європейської безпеки, під гегемонією США, починає нарощувати свій вплив Північноатлантичний альянс (НАТО), що проявився під час Суецької кризи. Роль миротворця традиційно на себе взяла ГА ООН, яка 2 листопада прийняла резолюцію №997/ES-I/, що передбачала негайне припинення вогню, відхід військ до лінії перемир'я [1]. Однак загроза міжнародної ізоляції та тиск з боку США через Генеральну асамблею ООН, змусили Великобританію і Францію вивести свої війська з Єгипту в грудні 1956 р. Ізраїль залишив захоплені землі в березні 1957 р [9, с. 15].

Усі подальші міжнародні конфлікти періоду холодної війни та підтримка СРСР національно-визвольних рухів була сприйнята на Заході як спроба поширити радянську систему на весь світ і тим самим відрізати Захід від сировинних джерел. За цих умов НАТО посилювало тиск на СРСР. США та їхні союзники обрали силову протидію змінам у країнах, які ще не були в зоні радянського впливу, здійснюючи спроби повалити уряди, що були орієнтовані

на співробітництво із СРСР. На початку 1960-х рр. ареною протидії стали ДРК та Південний В'єтнам [10].

Надзвичайно напруженим виявилось протистояння між Радянським Союзом і Сполученими Штатами у період «Карибської кризи». Вперше в післявоєнний період обидві [наддєржави](#) наблизилися до прямого військового протистояння та початку ядерної війни. Війська НАТО і країн Варшавського договору були переведені в стан постійної готовності. Переговори, що тривали упродовж двох тижнів, дозволили ліквідувати загрозу нової війни. Карибська криза стала ілюстрацією ролі ООН і інших міжнародних організацій у вирішенні складних геополітичних проблем [12, с. 104]. Так, Міжнародний комітет червоного хреста погодився призначити нейтральних інспекторів для перевірки виконання Радянським Союзом зобов'язання не поставляти балістичні ракети на Кубу. Посередницька роль цієї організації також допомогла послабити напругу в критичний момент протистояння. Проте суперництво між країнами не припинилося, а лише перемістилося на периферію і набуло форми регіональних конфліктів, які надовго заблокували мирний процес.

У 1980-х рр. основною ареною протистояння двох військово-політичних блоків знову стала Європа. ОВД і НАТО активно розміщували тут ядерну зброю першого удару, збільшували арсенали неядерних озброєнь. Поряд із загостренням ситуації в Європі тривало протистояння і в країнах «третього світу». Лінія протистояння між СРСР і США проходила через Афганістан, Центральну Америку та південь Африки [11, с. 103].

У середині 1980-х новий лідер СРСР М. Горбачов почав впроваджувати ліберальні реформи «[гласності](#)» (1985 року) та «[перебудови](#)» (1987 року) та у 1989 році закінчив війну в Афганістані. У цьому ж році, з падінням [Залізної Завіси](#), хвилями мирних протестів (за винятком [Румунії](#) та [Афганістану](#)) усувають від влади майже всі комуністичні уряди Східного блоку. [Радянська комуністична партія](#) втратила контроль в Радянському Союзі та була заборонена унаслідок [серпневого путчу](#) в 1991 році [2, с. 17]. [Розпад Радянського Союзу](#) в грудні, проголошення незалежності в колишніх республіках СРСР та колапс комуністичних урядів, в тому числі в Африці та Азії, спричинили розпуск таких військово-політичних союзів як: Організація договору Південно-Східної Азії (СЕАТО), Організація Центрального договору (СБНТО), Організація Варшавського договору (ОВД) та ін.

Закінчення холодної війни стало сигналом до радикальної зміни характеру операції ООН з підтримання миру. Звільнившись від протистояння між двома великими державами, Рада Безпеки почала запроваджувати масштабніші місії ООН з підтримання миру, насамперед призначені для надання допомоги у врегулюванні внутрішньодержавних конфліктів [4]. Крім того, операції з підтримання миру почали включати в себе все більше невоєнних елементів.

Висновки. Попри біполярність системи міжнародних відносин, міжнародні організації займають провідне місце на світовій арені в силу своїх широких завдань та амбітних концепцій щодо миру та безпеки. Довгих 45 років холодна війна тримала в напрузі світову спільноту на фоні ідеологічної та геополітичної боротьби за глобальний вплив між двома наддержавами – США та СРСР. За таких обставин, хоча ООН і була наділена компетенцією вирішувати питання війни і миру, зокрема й шляхом застосування військової сили, вона виступала переважно в якості міжнародного арбітра, що враховував позиції усіх кран-членів Організації. В цей час НАТО перебрало на себе провідну роль у забезпеченні свободи та безпеки.

ки країн-членів із використанням політичних і військових засобів. Альянс доклав значних зусиль задля усунення військового дисбалансу, більшої відкритості у військових питаннях, досягнення довіри через рішення щодо безпекових питань.

Завершення холодної війни та розпад біполярної системи міжнародних відносин створило сприятливі умови для подальшого розвитку міжнародного співробітництва в межах міжнародних організацій, однак нова епоха «постбіполярної системи» породжує нові виклики та нові загрози для міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Resolutions adopted without reference to a committee №997/ES-I/ URL: [https://undocs.org/en/A/RES/997\(ES-I\)](https://undocs.org/en/A/RES/997(ES-I))
2. Банчук-Петросова О. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. № 5. С. 9-21. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/203655>
3. Бочарніков В., Свешніков С., Тимошенко Р., Павленко В. Технологія аналізу воєнно-політичної обстановки. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 397 с.
4. Демидов Д. Поняття та види мирних засобів вирішення міжнародних спорів. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society»* (April 18-19, 2021). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. № 51. P. 208-209. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/926>
5. Козак Ю., Ковалевський В. Міжнародні організації: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 440 с.
6. Крушинський Ю., Манжола В. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-1980. Дати. Події. Факти: навч. посібник. Київ: Либідь, 2007, 192 с.
7. Ліпкан В. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях Київ: Текст, 2008. 400 с.
8. Мартинов А. Війна як фактор історичної трансформації кордонів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1(21). С. 7-18. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/249/225>
9. Потехін О. Друга «холодна війна»: попередні підсумки. *Зовнішні справи. Історичні науки*. 2015. № 10. с. 14-17. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/399>
10. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. *CENSS*. 06.02.2023. URL: <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-onn-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yivi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/>
11. Сердюк В. Африканський театр холодної війни: минуле і сучасність. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне: МЕРУ, 2023. С. 103-106.
12. Шелемба М. Концептуальні аспекти розвитку багатосторонньої дипломатії: глобальний вимір). *Міжнародний науковий вісник*. 2023. № 1-2 (27-28). С. 79-85. URL: <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/>

Отримано: 27.11.2023

Максим СЛЬОЗКІН,

*аспірант кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-2642-1642*

ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У публікації на основі наявних публікацій зроблено спробу систематизувати історичні праці, що стосуються міжетнічної взаємодії на теренах українських губерній Російської імперії. Відповідно до тематичних блоків автор аналізує тенденції, що склалися в сучасній українській історіографії «єврейського питання» кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Ключові слова: «єврейське питання», сучасна українська історіографія, міжнаціональний дискурс, Правобережна Україна.

Актуальність теми. В останні двадцять років простежується зростання наукового інтересу до проблеми функціонування юдейських общин на території сучасної України впродовж ХІХ–ХХ ст. Міжетнічні контакти євреїв Наддніпрянщини з іншими етносами є предметом вивчення значної кількості вітчизняних дослідників. Тому якісний аналіз напрацьованих сучасної Української історіографії є неабияк актуальним для комплексного осягнення зафіксованої теми.

Мета роботи полягає у аналізі сучасної української історіографії щодо зафіксованої проблематики.

Виклад основного матеріалу. Нагальною проблемою міжетнічної взаємодії у імперії Романових упродовж усього часу її функціонування було «єврейське питання». З приєднанням у результаті поділів Речі Посполитої нових територій змінився склад населення Російської імперії. Разом із іншими етнічними групами у лоно держави увійшла досить значна кількість юдеїв, котрі створювали потужну конкуренцію титульній російській нації. Тому, з кін. ХVІІІ ст. урядові кола Росії почали обмежувати економічну, політичну та культурну сферу життя юдейського населення [6, с. 144].

Одним із таких обмежувальних інструментів стало запровадження «смуги єврейської осілості». Всі законодавчі акти, що регламентували життєдіяльність юдеїв в межах «смуги осілості» спрямовувалися на правове пригнічення, нівелювання та фактичну дискримінацію [13, с. 41].

В сучасній українській історіографії посилюється інтерес до вивчення юдейського національного дискурсу. У вчених, що творили свій науковий доробок після проголошення незалежності України з'явилася можливість послуговуватися методологічними здобутками західної історіографії, зокрема тих аспектів минулого, котрі стосувалися міжнаціональних взаємин [7, с. 67].

Характеризуючи історичні праці з визначеної проблематики для систематизації відібраного матеріалу ми об'єднали їх у тематичні блоки. Кожна група праць відповідає окремому аспекту «єврейського питання».

Найбільшою є низка публікацій, що стосуються правового становища юдейського населення імперії Романових. Так, до проблеми вивчення російської національної політики

щодо єврейського питання в Правобережній Україні в 1905–1914 рр. долучився дослідник єврейської проблематики М. Гаухман. У своїх працях учений торкається правових практик російського уряду, котрі були націлені на нівелювання юдейського впливу в регіоні. Він зазначає на тому, що урядова концепція «великоруської нації» потребувала нівелювання й асиміляції інших недержавних (неросійських) націй [4, 5].

Політику самодержавства щодо юдеїв досліджувала І. Мельник. Історикиня зазначила, що впродовж XVIII–XIX ст. правове становище російських євреїв змінювалося. Неспроможність влади вирішити національне «юдейське питання» вдавалася до методу «батога та пряника», що в подальшому визначило не лише прихильність юдеїв до революційних політичних організацій, а й пряму участь євреїв у подіях революції [13].

Широкий спектр наукових публікацій та монографічних досліджень щодо національної політики російського царизму здійснили Микола та Надія Щербаки. У своїх працях вчені на прикладі взаємодії уряду з єврейськими громадами Правобережної України детально характеризували асиміляційну антисемітську політику, що впроваджувалася правлячими колами імперії Романових [16].

Вивченню правової та економічної складової життя юдейського населення в Україні наприк. XIX–на поч. XX ст. присвячені наукові пошуки І. Погребінської. Дослідниця констатує, що визначальним маркером як правового, так і економічного становища українських євреїв у XIX–XX ст. є державна політика імперії Романових. Науковиця констатує, що стратегія державного антиюдаїзму була типовою для Росії. Ця політика спрямовувалася на асиміляцію, витіснення юдеїв з політичного та економічного життя Росії, що у свою чергу стало фактором пробудження політичної активності та революційної готовності [15].

Другий тематичний блок присвячений працям, котрі характеризують економічне життя юдейського населення в Російській імперії. Так, соціально-економічний аспект функціонування єврейської громади Наддніпрянської України в XIX ст. досліджував В. Доценко. Вчений з'ясував, що на межі XIX–XX ст. сформувалася соціальна структура єврейського населення Наддніпрянщини. Специфіка соціального розмежування юдеїв полягала у непропорційному залученні їх до роботи у виробничій та невиробничій сферах економіки. Така диспропорція поряд із загальним антисемітським курсом провокувала формування в простих обивателів «образу іншого» відносно пересічного юдея [8].

Загальні тенденції економічного становища юдейського населення імперії Романових схарактеризовані в дослідженні Т. Клименко. Дослідниця акцентує увагу на позитивному результаті участі юдеїв не лише у невиробничій сфері економіки. Посилаючись на архівні джерела, історикиня описує успіхи євреїв у сільському господарстві [10]. Щоправда, як зазначають інші дослідження ці «успіхи» дещо перебільшені. Насправді ж більшість єврейських сільськогосподарських колоній ледь животіли [1]. Окремо Т. Клименко вказує на організації євреями економічних асоціацій та спілок, котрі з-поміж іншого організовували народні кредити, засновували т.зв «сільські банки» тощо [10].

Про місце євреїв у оренді на теренах Правобережжя, а також способах обійти обмежувальні норми у економічній сфері оповідається у дослідженні О. Федькова, О. Завальнюка та А. Бородія. Вчені з'ясували, що попри правові обмеження економічних прав та обтяжні заборони, євреям вдалося обходити законодавчі табу та ставати фактичними орендарями маєтків, земельних угідь, дровіть, бань та складати конкуренцію місцевим легальним власникам. Автори з'ясували, що найпопулярнішим способом обійти закон було знайти посередника серед християнського населення [3].

Третій історіографічний блок стосується міжнаціональних взаємин. Ці дослідження ми розглядаємо крізь парадигму «поля співпраці» та «точок конфліктів» між юдейським населенням та іншими національними елементами.

Монографічне дослідження М. Андрійчука присвячене українсько-єврейському дискурсу у періодичній пресі Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. Автор розглядає видання, що належали до різноманітних соціально-політичних течій, національним та культурним напрямам. Вчений констатує, що проблема українсько-єврейських взаємин у зазначений період була широко репрезентована у періодичній пресі Наддніпрянщини та займала вагоме місце на шпальтах газет та журналів. Вчений вказує на тому, що українська інтелігенція рефлексувала на події погромів та щиро співчувала юдеям [2].

Проблематикою вивчення єврейсько-українсько-російських відносин займається В. Доценко. Вчений стверджує, що у сільському середовищі Волинської губернії відбувався процес взаємопроникнення культур. Проте, автор зазначає на тому, що під впливом російського монархістського руху та поширення антисемітизму в міжнаціональному дискурсі відчувалася конкуренція, яка переростала у відкрити ворожнечу. Часто несприйняття відображалося у побутових конфліктах, торгових операціях [8].

Спеціальними ґрунтовними дослідженнями міжнаціональних взаємин юдейського населення є роботи В. Магася, котрий характеризує участь євреїв у політичному житті Росії. Він вказує на тому, що представники юдейської частини населення імперії брали участь у діяльності Всеросійського селянського союзу у 1905–1907 рр., інших організацій. Також автор описує діяльність Союзу для досягнення повноправності єврейського народу Росії, Бунду та інших організацій, котрі обстоювали права євреїв [11, 12].

Висновки. Проведений аналіз історіографічних праць засвідчує репрезентативність зазначеної теми в сучасній українській історіографії та значне зацікавлення науковою спільнотою проблеми «єврейського питання». Проте, не зважаючи на велику кількість здійснених публікацій, немає комплексного та ґрунтового дослідження, котре розглядало б вказану проблематику крізь призму «поля співпраці» та «точок конфліктів».

Список використаних джерел:

1. Андреев В., Чермошенцева Н. Саул Боровий: єврейський вектор історії України. Херсон-Нікополь: СПД Фельдман О. О., 2010. 191 с.
2. Андрійчук М. Українсько-єврейський дискурс: висвітлення міжнаціональних взаємин у друкованих виданнях Наддніпрянщини (60-рр. XIX ст. – початок XX ст.). Київ: НТУУ «КПІ», 2013. 224 с.
3. Бородій А., Завальнюк О., Федьков О. Слідами одного анонімного листа: орендування земель євреями у Правобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. *Український історичний журнал*. Київ. Вип. 4, 2020.
4. Гаухман М. Єврейське питання на Правобережній Україні (1905–1914 р.): бюрократичні практики проти єврейського проекту. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/163-mykhailo-haukman-yevreiske-pytania-na-pravoberezhnii-ukraini-19051914-r-biurokratychni-praktyky-proty-ievreiskoho-proektu>
5. Гаухман М. В. Російська національна політика щодо єврейського питання в Правобережній Україні (1905–1914 рр.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, №19 (206). 2010.
6. Гула Р. В. «Киевлянин» та суспільно – політичні рухи в Україні: 1900-1914 роки: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний ун-т., 2003. 217 с.

7. Дворкін І. Єврейські погроми кінця ХІХ – початку ХХ ст. У сучасній українській історіографії. *Українознавчий альманах*. Випуск 29.
8. Доценко В. Соціально-економічне становище єврейської громади українських земель Російської імперії у ХІХ столітті. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 43. С. 95-99.
9. Доценко В.О., Жолоб М.П. Протистояння чи співжиття: україно-єврейські відносини на Волині в ХІХ – на початку ХХ ст. *Культурологічний альманах*. Вип. 2, 2023. С. 51–57.
10. Клименко Т.А. До історії євреїв на Черкащині: соціально-економічне становище в ХІХ – на початку ХХ ст. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2009. Вип. 16. С. 75–82.
11. Магась В.О. Діяльність Союзу для досягнення повноправності єврейського народу в роки Першої російської революції в Україні. *Історичні мідраші Північного Причорномор'я* / голов. ред. М.М. Шитюк. Миколаїв: Типографія Шамрай, 2018. Випуск VII. Том II. С. 297–309.
12. Магась В.О. Єврейське питання в діяльності організацій Всеросійського селянського союзу у 1905–1907 рр. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції для викладачів та студентів «Історичні уроки голокосту та міжнаціональні відносини (до 70-річчя початку Другої світової війни)», 23–24 жовтня 2009 року: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Центр «Ткума». 2010. С. 171–174.
13. Мельник І. В. Політика російського самодержавства щодо єврейського населення наприкінці ХVІІІ–ХІХ ст. *Чорноморський літопис: Науковий журнал*. 2014. Вип. 10. С. 40–47.
14. Мельник І.В. Політика російського самодержавства щодо єврейського населення наприкінці ХVІІІ–ХІХ ст. *Чорноморський літопис*. №10, 2014.
15. Погребінська І. Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст. *Український історичний журнал*, № 4, 1996.
16. Щербак М.Г., Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.). Київ: ІЗМН. 1997. 92 с.

Отримано: 27.11.2023

Ірина СОЛОДКОВСЬКА,
аспірантка кафедри історії України
Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0003-4382-7980

РОЛЬ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ В ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються загальні риси державотворчих процесів, що мали місце в Галичині в І чверті ХХ ст. Акцентується увага на основних аспектах формування та функціонування Галицького крайового сейму, його діяльності та ролі в українсько-польських відносинах даного періоду.

Ключові слова: Галицький крайовий сейм, послы, Галичина, українсько-польські відносини, ХХ століття.

У період розбудови незалежної Української держави зростає значення досліджень міжнародних відносин та взаємодії із національними меншинами. Особливо це стосується тих проблем, висвітлення яких сприятиме самому процесу державотворення в Україні. На

даному етапі утвердження нашої держави проводиться реформування органів місцевого самоврядування, а тому актуальним є звернення до досвіду функціонування таких органів у різні історичні періоди з метою поглиблення і розширення історико-правових знань про становище західноукраїнського суспільства в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.

Наукова актуальність даного дослідження обумовлюється потребою вивчення правових засад Галицького крайового сейму, який став не тільки формою організації українських та польських політиків, а й дієвим механізмом задоволення національно-політичних устремлінь українців та поляків Галичини, розкривши роль самого сейму у формуванні взаємин двох народів.

Мета дослідження полягає у поглибленні знань стосовно складу та компетенції Галицького крайового сейму (1861-1920 рр.) та його ролі у формуванні відносин між українцями та поляками.

Виклад основного матеріалу. Поляки втратили власну державність тільки в кінці XVIII ст., а тому в них була міцною історична пам'ять, національний рух більш активним з огляду на соціальну структуру населення, рівень його правової культури. Поляки категорично не припускали можливості існування української нації на території Галичина, називаючи її відгалуженням польської, але з появою та діяльністю сейму вони змушені були рахуватися з політичними вимогами українців і їхніми державницькими стремліннями [11, с.157].

Дослідник краю В.А. Євдокимов виокремлює дві основні причини міжнаціонального політичного протистояння: по-перше, особливість національного та соціального розвитку краю, так як в Східній Галичині переважало українське населення, а в Західній – польське. Другою причиною польсько-українського протистояння стало зростання рівня національної свідомості українців [6, с. 231].

Діяльність Галицького сейму в перші роки після створення не характеризувалася активною діяльністю, оскільки основний акцент робився на міжнаціональному українсько-польському політичному протистоянні, яке формально починалося в процесі виборчої кампанії і тривало під час сеймових дебатів. Причиною протистояння було заперечення поляками національної, культурної та політичної відособленості українців. Шовіністична політика поляків і заперечення ними українських претензій на власні атрибути державності призвели до акцентування уваги українських послів на ідеї національної й культурної самоідентифікації, що опиралася на мову та етнічну належність [10].

Постійне політичне протистояння з поляками було консолідуючим чинником створення даного сейму, а польський досвід був прикладом активної політичної діяльності. У сеймі було закладено основний вектор політичного протистояння, яке мало місце в Галичині, як протистояння між українцями й поляками.

Українсько-польське сеймове протистояння, крім акцентування уваги на національному питанні, мало вагомий результат у плані формування національної самоідентифікації. Чітке усвідомлення українцями своєї політичної, національної та ментальної відмінності від поляків стало визначальною ідеєю в процесі формування національної свідомості й правосвідомості [15, с. 36].

Головував у сеймі цісарський намісник, який за національністю був поляком. Віце-маршалком завжди був українець. Водночас у зв'язку з важливістю посади члена крайового віділу, поляки блокували обрання навіть одного українця, або добивалися, щоб посаду обіймали українські діячі прийнятні (лояльні) для польської сторони [9, с. 334]. Відмінними

були погляди польських та українських депутатів щодо завдань та можливостей сейму. Українці не до кінця розуміли можливостей, які надавав їм Галицький крайовий сейм. Вони розглядали його не як інституцію влади, а місце для обміну думками. Перевага у сеймі депутатів з четвертої курії зумовлювала більшість внесків економічного характеру з боку української сторони [13, с. 80].

Найбільш назрілими для українців були питання про мову, шкільництво, аграрні відносини, дрібне виробництво, еміграцію, місцеве самоуправління, фінансування національно-культурних товариств, виборчу реформу. Тому можна виділити три основні напрями діяльності української фракції Галицького крайового сейму: економічні, культурно-освітні та суспільно-політичні. Досягненням українських депутатів Галицького крайового сейму у цьому напрямі стали: відкриті українські школи при семінаріях у Станиславові, Тернополі, Львові, українські класи в Коломиї та Перемишлі, кафедра історії Східної Європи у Львівському університеті, розпорядження про навчання поляків української мови в гімназіях [14].

Головними завданнями для польських політиків у Галичині було зберегти цілісність провінції та добитись якнайширшої автономії. Таким чином вони розглядали Галичину як польську територію, а українців як частину польського народу і вважали, що закони повинні прийматися для блага краю в цілому, а не на користь окремих національностей [1, с. 604].

Власне, сейм і довколосеймова боротьба сприяли появі цілої плеяди відомих галицьких мислителів, політичні програми яких не втратили своєї актуальності й у наш час. Так, яскравим представником нового покоління галицьких українців, який привів до формування концепції національної державної соборності, був Ю. Бачинський, котрий є першим українським мислителем, що сформував ідею державної незалежності й соборності України. Задовго до опублікованої Н. Міхновським книги «Самостійна Україна» саме Ю. Бачинський, будучи ще студентом Львівського університету, в 1895 р. опублікував працю «Україна irredenta», в якій уперше в новітній історії політичної думки України обґрунтував ідею створення самостійної української соборної держави. Основною концептуальною ідеєю його роботи є теза: «Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну до Кавказу!» [4, с. 97]. Саме таке прагнення, на думку автора, має стати основним вектором та ідеалом розвитку майбутньої державності.

Іншим прикладом впливу сейму на процес формування національної політичної свідомості галицьких українців є фігура Теофіла Окуневського, який був активним учасником політичного життя Прикарпаття [2, с. 68].

Посольська діяльність Т. Окуневського в Державній Раді стала логічним продовженням парламентської праці в Галицькому сеймі. Завдяки його активності, працьовитості та наполегливості неодноразово вдавалося привертати увагу центрального уряду до українців у Галичині. Рішучі заяви та численні запити Т. Окуневського стосувалися найболючіших питань галицького українства.

Окуневський підтримував основну політичну вимогу для галицьких українців: виділення Східної Галичини в окрему національно-адміністративну одиницю. Посол завжди був прихильником ідеї відкриття українського університету у Львові. Однак найбільше зусиль в австрійському парламенті він доклав для відстоювання інтересів галицького селянства. У роки війни Т. Окуневський брав участь у створенні та роботі ЗУНР. Завдяки багатому досвіду громадсько-політичної роботи та високому інтелектуальному й культурному рівневі видатний політик відіграв важливу роль у діяльності української фракції австрійського парламенту.

Галицький крайовий сейм став головною ареною формування українсько-польських взаємин та співіснування двох народів у Галичині. Окуневський намагався знайти способи для того, щоб незважаючи на суперечності в середовищі українського національного руху, на основі взаємовигідних домовленостей із поляками досягти економічного та культурно-просвітницького розвитку Галичини. Він засуджував політику польських послів у сеймі, звертався до спільного історичного минулого, наводив численні аргументи щодо помилковості утисків руського населення Галичини в різних сферах життя. Проте часто заклики Т. Окуневського так і залишалися не почутими. Однак завдяки його виступам у сеймі, статтям у пресі він здобув славу захисника інтересів галицьких селян і поміркованого політика [17, с. 56].

Остання сесія сейму відбулася 1914 року. Через кілька місяців після її завершення почалася Перша світова війна, через що сейм більше не скликався (військові дії відбувалися зокрема не території Галичини, а Львів певний час перебував у окупації). Після завершення війни Австро-Угорщина розпалася, в Галичині почалася українсько-польська війна, що завершилася перемогою Польщі. Сейм втратив сенс, а виділ замінили нові органи польської адміністрації.

Значний вплив на польсько-українські відносини мала Українська революція 1917 р. і повалення царизму, що створило умови для визволення України та Польщі. Новоутворений уряд Центральної Рада вже з перших кроків своєї діяльності приділяла значну увагу питанням українсько-польських відносин. Щоправда, протягом 1917 – початку 1918 рр. українсько-польські стосунки ще не набули характеру міждержавних, оскільки Україна була лише автономією у складі Росії, а номінально відроджене «актом двох імператорів» від 5 листопада 1916 р. Польське Королівство також не становило повноцінного державного організму, бо перебувало в австро-німецькій залежності. Таким чином, для України проблема українсько-польських відносин деякий час мала внутрішній характер, адже після росіян і євреїв це була третя за чисельністю національна меншина в Україні [5, с. 7].

Поляки підтримували прагнення українців до самовизначення. Польські політичні діячі усвідомлювали, що в українській державі вони матимуть більший вплив на політичне чи економічне життя, аніж в російській багатонаціональній, але не федеративній державі. Тож поляки були щиро прихильними до української справи виходячи із власних інтересів [16, С. 189].

Брестський мир 1918 року став передвісником майбутнього польсько-українського збройного конфлікту, який ще певний час стримували Німеччина і Австро-Угорщина, що після підписання згаданої угоди тримали під контролем не тільки Польщу, але й Україну. У цей час із внутрішньої справи України українсько-польські взаємини починають переростати у міждержавні [5, с. 10].

У подальшому українсько-польські відносини, після періоду боротьби за відбудову української держави представляли собою складне переплетення приязні і ненависті, надій і розчарувань. Співжиття двох народів у межах однієї держави могло здійснюватись лише в умовах територіальної або щонайменше послідовної національно-культурної автономії для них.

Польський уряд 20 січня 1920 р. у законодавчому порядку ліквідував автономні права та самоврядування Галичини (Галицький крайовий сейм і Крайовий виділ), які були вагомою перешкодою для інкорпорації провінції у склад II Речі Посполитої. Натомість був створений Тимчасовий відділ самоврядування (ТВС) [20].

Остаточо сейм було ліквідовано актом польського Установчого сейму від 30 січня 1920 року «Про ліквідацію Сейму і Крайового виділу колишнього Королівства Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським». Цим документом було формально лікві-

довано Крайовий сейм і Крайовий виділ, а всі їхні права і обов'язки, а також власність під їхнім управлінням передано польській державі [18, с. 350].

Висновки. Таким чином, зростання рівня національної свідомості українців в I чверті ХХ ст. остаточно зробило Галичину основним центром польсько-українського протистояння. Створення та діяльність Крайового сейму стало ключовим моментом у процесі становлення українського національного руху. Сейм перетворився на осередок українсько-польських політичних стосунків, що набули легальних рис. Польські політики вважали Сейм Галичини спадкоємцем сеймових традицій Польського королівства. Проте таке твердження перебільшене, так як самі поляки старанно сприяли формуванню враження про Сейм як про установу передовсім галицьку, польсько-українську.

Отже, не зважаючи на відносно короткий час функціонування Галицького крайового сейму він став мірилом трансформації національно-політичного руху на Галичині та відіграв велику роль у формуванні українсько-польських відносинах.

Список використаних джерел:

1. Аркуша О. Польсько-українські дискусії про національний характер східної Галичини на початку ХХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: збірник наукових праць. Випуск 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2006. С. 586–606.
2. Арсенич П. Іван Франко і Прикарпаття. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2006. 352 с.
3. Баран А. Євген Олесницький – депутат галицького сейму та австрійського парламенту: ретроспективний погляд на деякі сторінки життя та діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*: збірник наукових праць. 2016. Вип. 2. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_3
4. Бачинський Ю. Україна ingredienta / передм. В. Дорошенка. 3-тє вид. Берлін: Вид-во укр. молоді, 1924. ХХVІІІ, 237 с.
5. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: до питання генези українсько-польського співробітництва 1917–1921 рр. Львів: Українські технології, 1997. 68 с.
6. Даньків Й., Остап'юк М. Іван Франко – аналіз господарської діяльності королівства Галичини і Володимирії Угорської імперії кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 2. С. 231–234.
7. Ілин Л.М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини ХІХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. 1 (13). С. 59–64.
8. Ілин Л.М. Українське представництво Галицького крайового сейму в 1870–1876 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 211 с.
9. Історія державної служби в Україні / авт. колектив: О.Г. Аркуша, О.В. Бойко, Є.І. Бородін, С.В. Віднянський, П.П. Гай-Нижник та інш.; відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій. НАН України. Інститут історії України; Головне управління державної служби України. У 5 т. Київ: Ніка-Центр, 2009. Т. 1. 544 с.
10. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті, 1867. URL: <http://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html>
11. Крип'якевич І.П. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
12. Криховецький І.З. Фракційна організація українських послів Галицького сейму. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2021. №. 11 (23). С. 23–31. DOI: 10.33098/2078-6670.2021.11.23.23-31.

13. Левицький К. Історія політичної думки. Львів, 1926. 738 с.
14. Мікула Т. Компетенція і діяльність Галицького крайового сейму. URL: <http://radnuk.info/home/24863-----c.html>
15. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60–70-ті рр. XIX ст.). *Республіканець*. 1995. № 1–2. С. 35–42.
16. Скальський В. Політичне життя польської громади під час Української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Український історичний збірник*. 2008. Вип. 11. С. 185–202.
17. Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. 227 с.
18. Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2005. 392 с.: іл.
19. Центральний історичний архів України у місті Львові, ф.146, оп.2а, спр.178, арк.17.
20. Центральний історичний архів України у місті Львові, ф.770, оп.1, спр.1, арк.1.

Отримано: 27.11.2023

Валентин СОРОКІН,
аспірант кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0006-7045-2047

РЕСУРСИ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Розкрито актуальність впровадження електронного урядування в умовах децентралізації влади. Описано особливості функціонування електронної демократії на прикладі територіальних громад Чернівецької області. Встановлено складності залучення громадян до територіальної організації публічної влади місцевого значення. Запропоновано можливі шляхи вирішення даних проблем.

Ключові слова: децентралізація влади, електронне урядування, територіальні громади, електронна демократія, петиція.

Актуальність теми. Використання тільки централізованого типу управління не дасть такого ефекту, як залучення населення та суб'єктів господарювання до процесу визначення та вирішення питань місцевого та загальнодержавного значення. Відповідно, важливою складовою удосконалення системи державного управління став процес децентралізації влади, вдосконалення системи місцевого самоврядування.

Саме децентралізація влади, на думку фахівців, є способом територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень по визначених питаннях або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [8, с. 696].

Мета публікації – проаналізувати особливості розвитку територіальних громад Чернівецької області в умовах впровадження інструментів електронної демократії, їх ресурси.

Виклад основного матеріалу. В Україні децентралізація охоплює цілий період трансформаційних перетворень від самої ідеї до поетапного наближення системи державного управління до європейських стандартів. У 2014-2016 роках реалізовано перші важливі кроки, зокрема прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1]. На гальмування цього процесу вплинули різноманітні політичні та економічні кризові явища, що протікали в суспільстві, «страх» суспільства перед змінами, ризики, елементи недовіри до державних провладних структур тощо [2, с. 67].

Перетворення системи державної влади та місцевого самоврядування тепер повинно відбуватися у процес постійної розробки управлінських рішень на основі збору, аналізу, обміну інформацією та забезпечення постійно діючого моніторингу.

Саме децентралізація дозволить перенести центр ваги управлінського процесу на рівень місцевий, регіональний. Основним параметром є цифрова трансформація суспільства. Одним із провідних напрямків стало активне залучення в роботу органів місцевого самоврядування елементів системи електронного урядування не тільки в містах, а й в об'єднаних територіальних громадах.

Успішне впровадження електронного урядування, має такі переваги, як відкритість і широке охоплення; орієнтація на потреби громадян як споживачів державних послуг [4, с. 95].

Важливість електронної демократії, як провідного напрямку розвитку електронного урядування України, визначено на законодавчому рівні, розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства» від 15.05.2013 р. № 386. Відповідно до Стратегії, електронна демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [7].

Розвиток електронної демократії в умовах децентралізації стримує невисокий рівень комп'ютеризації домогосподарств, нерівномірний та недостатній рівень проникнення Інтернету, недостатній рівень комп'ютерної грамотності, а також обізнаності населення щодо можливостей та переваг отримання адміністративних послуг в електронній формі [3, с. 134].

Впровадження електронної демократії в територіальних громадах є показником якості реформ в Україні, оскільки дійсно дієві перетворення можливі лише при взаємодії цифрових технологій та громадян. Розглянемо особливості функціонування цього процесу на прикладі таких територіальних громад Чернівецької області, як Недобоївська та Рукшинська об'єднані територіальні громади.

На офіційному сайті Недобоївської об'єднаної громади [5], подана публічна інформація про функціонування Центру надання адміністративних послуг, графік прийому громадян, можна переглянути відповіді на запити, отримані сільською радою за певний період.

У Недобоївській громаді діють такі інструменти електронної демократії, як: місцева ініціатива, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, електронні петиції, бюджет участі, вдосконалюються публічні консультації. Громада впровадила проект «єМалятко», що має на меті об'єднання процедури отримання всіх послуг, пов'язаних з народженням дитини, в одному сервісі. На сайті присутнє посилання на гід з державних послуг ДІЯ. Недобоївська територіальна громада у смартфоні представлена у таких меседжерах, як: Viber-bot, Telegram-bot, Instagram, Facebook.

На офіційному сайті Рукшинської об'єднаної громади [6], подана публічна інформація про: план місцевого економічного розвитку, громадські обговорення, порядок доступу до публічної інформації, зокрема, описано алгоритм дій оформлення інформаційного запиту на отримання такої інформації. Розміщено посилання на ProZoggo. Продажі для громадян. Рукшинська територіальна громада також активно публікує інформацію у Viber-bot, Telegram-bot, Instagram, Facebook та Youtube канал.

Офіційні сайти даних територіальних громад являють собою самодостатній конструктор швидкого та зручного доступу, прості і комфортні у використанні. Не мало важливим є врахування можливості доступу населення до інформації по подіях місцевості у смартфоні.

Проте дослідження показало, що послуги, що надаються через зазначені ресурси, громадяни отримують не в повному обсязі, оскільки немає можливості повністю здійснити всі етапи у дистанційному режимі від замовлення до отримання рішення.

На офіційних сайтах громад розміщена інформація про петиції, як один з інструментів розвитку громади. Будь-який житель має можливість оформити свою або колективну ідею стосовно покращення добробуту місцевості у формі електронної петиції. Петиція доступна до ознайомлення та голосування усім відвідувачам сайту. Після того, як вона набере необхідну кількість голосів у встановлений строк, її в обов'язковому порядку розглянуть відповідальні співробітники виконкому і, при можливості, дана ініціатива буде реалізована.

Е-петиції у Недобоївській ОТГ функціонують згідно затвердженого «Положення про електронні петиції в Недобоївській територіальній громаді» [5]. На їх сайті розміщено 3 петиції, з них дві подані у 2021 р., проте вони не здобули підтримки, через відсутність голосів. Крайня петиція подана у 2023 р. «Про створення Медіацентру» перебуває у процесі розгляду, оскільки отримала 50 голосів підтримки. Посилання на голосування про петицію, відвідувачі сайту можуть поширити у соціальних мережах, для кращого інформування співмешканців.

У системі електронних петицій Рукшинської сільської об'єднаної територіальна громада є 2 петиції, сформовані у 2019 р. та 2018 р., проте жодна з них не здобула підтримки.

Для формування ефективної системи електронного урядування та електронних послуг в розглянутих громадах, пропонуємо перевести в електронну форму найбільш важливі публічні послуги, а також автоматизувати роботи центрів надання адміністративних послуг, зокрема розробити програмне забезпечення та підключити його до базових реєстрів.

Висновки. Отже, виходячи з сукупності всіх цих факторів і враховуючи умови, можна стверджувати, що перерозподіл функцій між владними органами по вертикалі та по горизонталі є запорукою розвитку свободи, демократії і громадянського суспільства в Україні, її соціального розвитку.

Розвиток електронної демократії у територіальних громадах, являє собою складний і довготривалий процес, який неможливий без об'єднання зусиль всіх ланок управління та пошуку шляхів реалізації в умовах політичних та економічних кризових явищ.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про добровільне об'єднання територіальних громад від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
2. Куценко Т.В., Дударенко Є.Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С.64-70.

3. Мосій О. Б., Струтинська І. В. Дослідження ролі е-урядування у розвитку місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування*: колективна монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А. С. 128-143.
4. Мохова Ю. Л. Інституційно-правовий механізм забезпечення електронного урядування в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13-14. С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2021_13-14_16
5. Офіційний сайт Недобоївської територіальної громади Дністровського району, Чернівецької області. URL: <https://nedoboivska-gromada.gov.ua>
6. Офіційний сайт Рукшинської територіальної громади Дністровського району, Чернівецької області. URL: <https://rukshynska-gromada.gov.ua/>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні від 15.05.2013 № 386-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>
8. Сергієнко Т. І. Концептуальні засади децентралізації у публічному управлінні. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*. 2017. С.696-698.

Отримано: 27.11.2023

Юрій СТОРОЖЕНКО,
аспірант кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0005-2565-6211

ДІЯЛЬНІСТЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ У СЕРЕДИНІ – ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х рр. ХХ ст.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ПРАПОР ЖОВТНЯ»

У статті на матеріалах газети «Прапор жовтня» розповідається про відновлення діяльності Кам'янець-Подільського учительського інституту. Автор зазначає, що у публікаціях йдеться про набір до вишу, формування викладацького складу, навчально-лабораторної бази, науково-дослідну роботу, вирішення проблеми із розселенням студентства, проведення першої сесії студентів-заочників.

Ключові слова: газета, інститут, студенти, курси, засідання.

Актуальність теми. Після перемоги СРСР у радянсько-німецькій війні у радянському суспільстві посилювалися суперечливі процеси. З одного боку, зміцнювався тоталітарний режим, з іншого, зростала суспільна свідомість народу. На світосприйняття тогочасних українців суттєво вплинуло їх перебування у складі радянських військ за кордоном, знайомство із західним способом життя. Війна показала народу всю аморальність, антигуманність режиму особистої влади, створивши передумови для критичної оцінки суспільством як системи влади загалом, так і особи керівника зокрема. Такі настрої неминуче проникали в тогочасні заклади освіти, оскільки студентські ряди поповнювали колишні фронтовики. Відтак, владні органи вимушені були реагувати на такі виклики, особливо це стосувалося закладів педагогічної освіти, які ставали полігоном постійної ідеологічної боротьби, боротьби постійних ідейних настанов, партійних переконань із загальновизнаними у світі принципами гуманізму і демократії.

Мета публікації – на основі матеріалів газети «Прапор жовтня» показати перші кроки діяльності відновленого Кам'янець-Подільського учительського інституту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після визволення міста відновили свою роботу навчальні заклади, зокрема учительський інститут, у складі якого працювали факультети: історичний, мовно-літературний (український та російський відділи), фізико-математичний. Директором призначили Валігуру [1]. 30 липня 1944 р. у пресі оголосили про набір до вишу, який готував вчителів для 5-7 класів неповної середньої і середньої шкіл. Термін навчання становив 2 роки. До вишу приймалися особи віком від 17 до 40 років, які мали освіту не менше як за 9 класів середньої школи. Екзамени мали відбутися з 1 по 20 вересня, а навчання планували розпочати з 1 жовтня [2]. Інститут було розміщено у двох великих будинках, в одному з яких містився навчальний корпус (вул. Шевченка, 22), в іншому – гуртожиток, їдальня, квартири для викладачів. НКО УРСР відпустив частину коштів на придбання літератури для бібліотеки, обладнання кабінетів і лабораторій. Заходами працівників інституту придбано деяку мебель, матеріали для кабінетів хімії, фізики, природознавства, історії. Книжковий фонд бібліотеки налічував 1500 книг, в читальні у доступі була періодична преса. Викладацький склад був укомплектованим. Він складався з працівників, які вже викладали у вишах Харкова, Воронежа, Києва, Дніпропетровська тощо. У 1944-1945 н.р. мав працювати лише I курс. Крім стаціонару організовано заочний сектор, керівником якого призначили Короля. З 26 серпня для вступників організовано щоденні консультації з російської та української мови, історії СРСР, Конституції СРСР, фізики і математики. На 180 місць надійшло 270 заяв [3]. У 1945 р. було організовано курси із підготовки для вступу в інститут. На денних п'ятимісячних курсах навчалася молодь, яка не мала середньої освіти. У перших числах липня розпочали роботу тримісячні вечірні курси, на яких навчалася молодь, що закінчила 9-10 класів і бажала підготуватися до вступу в інститут. У програмі занять: російська і українська мови та літератури, історія народів СРСР, Конституція СРСР, фізика й математика. На денних курсах крім цих дисциплін читалися хімія, природознавство, військова підготовка. Студенти п'ятимісячних курсів забезпечувалися стипендією [4].

Заклад мав проблеми із розселенням студентів, через що 24 вересня 1944 р. у пресі з'явилося оголошення про те, що для інституту були потрібні житлові кутки для студентів [5].

З 1 січня по 10 січня 1945 р. відбулася перша сесія студентів-заочників, на яку прибули 160 заочників. Проводили заняття викладачі інституту кандидат наук Коновалов, доцент Геринчук та ін. Поза розкладом було прочитано лекції «Міжнародне становище» (читав завідувач військовою кафедрою майор Автомов), «Спадщина Макаренка» (викладач Левіт). Студенти-заочники, які встигали у навчанні, звільнялися від плати за навчання. Інститут виплачував студентам за переїзд та квартирні під час перебування на сесії. Влаштовано їдальню, де студенти одержували гарячі сніданки та обіди за державними цінами. Водночас, інститут не забезпечив заочників гуртожитком в місті, а на Мікші, що не задовольняло молодь і вони самі змушені шукати житло в місті, а 18 осіб ночували у холодному приміщенні інститут. Крім того, заняття проводилися в одній із середніх шкіл міста, через що заочники були ізольовані від студентів стаціонару. Лекції проводилися у неопалюваному приміщенні [6].

Певна увага приділялася науково-дослідній роботі. Так, 19-20 квітня 1945 р. відбулося відкрите засідання наукової ради інституту у присутності студентів, присвячене 75-річчю В. Леніна. На засіданні заслухали доповіді «Ленін про державу» (лектор – завкафедрою іс-

торії Слизький), «Ленінське вчення про війну і захист соціалістичної Вітчизни» (майор Автомов), «Ленін про німецький імперіалізм» (завуч Тімець), «Ленін про літературу» (директор інституту Белецький) та ін. [7].

На початку серпня 1945 р. відбувся перший випуск в інституті. 20 студентів філологічного факультету одержали право викладати українську мову і літературу у 5-7 класах [8]. У 1947 р. виш закінчили 105 молодих спеціалістів [9].

Нашу увагу привернув допис, який було опубліковано 26 вересня 1945 р. У ньому вчинок показує нелюдяність директора інституту Белецького. Старший викладач Запорізького педінституту С. Ю. Касюра важко захворів. Лікарі порадили йому змінити кліматичні умови. Після цього викладач поїхав до Наркомату освіти, де зустрів директора Кам'янець-Подільського учительського інституту Белецького, який, поспівчувавши Касюрі, запропонував йому місце викладача в його інституті. Він пообіцяв йому трикімнатну квартиру, забезпечити всім необхідним. Повернувшись до Запоріжжя, Касюра, якого керівництво його рідного закладу вмовляло залишитись, звільнився з роботи, продав за безцінь квартиру. Перед цим, бажаючи отримати підтвердження, надіслав Белецькому телеграму. Отримав відповідь: «Вийжджайте, приміщенням забезпечуємо». Прибувши до Кам'янця, Касюра, 60-річний інвалід другої групи, хворий на туберкульоз легень, ніякої квартири не отримав, цілий місяць «комфортабельно відпочивав» на голих столах аудиторії. Белецький заявив, що на його місце в нього вже був викладач [10].

Висновки. Таким чином, на сторінках газети приділяли увагу відновленню діяльності учительського інституту. Зокрема, і різних публікаціях йдеться про набір до вишу, формування викладацького складу, навчально-лабораторної бази, науково-дослідну роботу, вирішення проблеми із розселенням студентства, проведення першої сесії студентів-заочників.

Список використаних джерел:

1. Атаманюк О. Учительський інститут відновлює роботу. *Прапор Жовтня*. Кам'янець-Подільський, 1944. 18 травня. № 38. С. 2.
2. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут. *Прапор Жовтня*. 1944. 30 липня. № 59. С. 2.
3. Георгієвський В. Поновив роботу учительський інститут. *Прапор Жовтня*. 1944. 14 вересня. № 72. С. 1.
4. Тарасенко О. Курси по підготовці в інститут. *Прапор Жовтня*. 1945. 7 липня. № 57 (159). С. 2.
5. Житлові кутки. *Прапор Жовтня*. 1944. 24 вересня. № 75. С. 2.
6. Грішко О. Зимова сесія заочників. *Прапор Жовтня*. 1945. 11 січня. № 4 (106). С. 2.
7. Наукове засідання в інституті. *Прапор Жовтня*. 1945. 22 квітня. № 32 (134). С. 1.
8. Перший випуск в учительському інституті. *Прапор Жовтня*. 1945. 3 серпня. № 67 (169). С. 1.
9. 105 молодих вчителів. *Прапор Жовтня*. 1947. 11 липня. № 77 (451). С. 1.
10. Вік. Тор. Як Белецький створює умови. *Прапор Жовтня*. 1945. 26 вересня. № 87 (189). С. 2.

Отримано: 27.11.2023

Тетяна ТКАЧ,
магістрантка історичного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0009-0000-9402-246X

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ

У статті проаналізовано зміни в дипломатичних відносинах Японії та Росії через призму російської збройної агресії проти України. Збройна агресія проти України погіршила двосторонні відносини та вплинула на відновлення територіального спору щодо Курильських островів та острову Сахалін.

Ключові слова. Курили, Сахалін, японсько-російські відносини, російсько-українська війна, окуповані території.

Актуальність теми. На сучасному етапі російсько-японських дипломатичних зносин, коли внутрішньополітична ситуація в Російській Федерації стає все більше напруженою, а агресивна діяльність щодо України змушує Токіо перестати сподіватися на врегулювання відносин, надає темі цілковитої актуальності. Після початку повномасштабної військової агресії Росії проти України ситуація стала дуже складною, Токіо вимушений був змінити свій підхід до міжнародних відносин та стратегічного планування. Японія заявила про те, що Росія окупувала південну частину Курильських островів, а це суперечить міжнародному праву. Актуальність цієї теми визначається недостатньою вивченістю питання, адже ця проблематика є новою і для розвитку подальших діалогів необхідно дослідити процес зміни політики двох сторін.

Мета дослідження полягає в аналізі впливу російсько-українського конфлікту, включаючи збройну агресію 2014 року та повномасштабного вторгнення Росії, на російсько-японські дипломатичні відносини. Основні аспекти дослідження включають позицію Японії стосовно анексії Криму та окупації південної частини Курильських островів Росією.

Виклад основного матеріалу. На початку 2000-х рр. стан проблеми «північних територій» можна було охарактеризувати як стабільний. Російсько-японські відносини розвивались з неймовірною швидкістю, економічна співпраця досягла висот. Подальші роки президентства нового лідера Медведева породили купу конфліктних ситуацій. Напруження відносин відчувалось до 2013 року, коли в РФ на пост президента було обрано знову Путіна В.В., то відразу відбулось похвалення діалогу.

У 2013 р. у російсько-японських відносинах було досягнуто дипломатичних успіхів, націлених на зближення країн по ряду актуальних напрямів співробітництва 3 28 по 30 квітня 2013 р. відбувся офіційний візит прем'єр-міністра Японії Абе Сіндзо до Москви. Наступна зустріч планувалась у Москві весною 2014 року, але вона так і залишилась в планах. Збройна агресія РФ щодо українських територій, окупація та створення маріонеткових режимів в Донецькій і Луганській областях і анексія Кримського півострова – кардинально змінила позицію Японії.

18 березня 2014 р. Ф. Кісіда висловив жаль з приводу рішення Москви визнати незалежність Криму та оголосив про введення санкцій щодо Росії. В офіційній заяві міністра бу-

ло зазначено, що японські санкції передбачають припинення консультацій про пом'якшення візового режиму та заморожування початку переговорів про укладення трьох договорів – про інвестиційну співпрацю, про співробітництво в освоєнні космосу та запобігання небезпечній військовій діяльності [2, с.23].

Хоча російська влада відразу розгорнула пропагандистську кампанію проти Японії, бажаючи покласти провину своєї зовнішньополітичної ізоляції і санкції на Україну та «капіталістичні» країни, реакція Японії була природною. Всі країни, які сповідують принципи демократії і дотримуються принципів міжнародного права – засудили агресію РФ і Японія не стала винятком, а навпаки відчувала загрозу для своєї цілісності. Безперечно, анексія Кримського півострову розглядалась японською владою та й суспільством в контексті «північних територій».

Після 2015 року ситуація почала трішки стабілізуватися, відбувалися і двосторонні візити глав держав і налагоджувалась економічна співпраця. Очевидно, що з початком поширення коронавірусної інфекції у відносинах між країнами настав період спаду, викликаний, перш за все, відсутністю зустрічей лідерів країн. Незважаючи на адаптацію світової еліти до дистанційних режимів спілкування, до середини 2020 року не відбулася зустріч президента Росії В.В. Путіна з новим прем'єр-міністром Японії Суга Йосіхіде навіть у онлайн-форматі [1, с.72].

24 лютого 2022 року о 3:40 російська танкова колона вдерлася в Україну на територію Луганської області. Вже о 5:00 Путін оголосив про проведення «спеціальної військової операції», таким чином розпочалося повномасштабне вторгнення армії РФ. Війна РФ проти України спровокувала і ескалацію японсько-російського територіального конфлікту, що аргументується рядом існуючих причин: наявністю спірних територій, відмінною позицією щодо територіальної цілісності України, безпековими викликами в Індо-Тихоокеанському регіоні. Зміна характеру відносин між Японією та Росією в останні часи, яка веде до відкритої конфронтації, пояснюється рядом ключових факторів.

По-перше, Росія все більше демонструє свої імперялістичні апетити та шукає союзників серед недемократичних держав, які також активно конкурують за вплив у регіоні Індо-Тихого океану. Це викликає занепокоєння і негативну реакцію з боку Японії.

По-друге, Японія поступово посилює свою обороноздатність і здатність до колективної самооборони. Вона скасувала обмеження на експорт зброї, зміцнила свій альянс зі Сполученими Штатами та активно просуває власну концепцію вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону.

Від квітня 2022 р. Росія позиціонує Японію як «недружню державу», що сталося на тлі відкритої підтримки Японією України та осуду російського повномасштабного вторгнення. Такі дії японської влади як: збільшення витрат на обороноздатність країни, вперше надання іншій державі, тобто Україні, допомогу спорядженням, виступи Президента України Володимира Зеленського в японському парламенті і вислання російських дипломатів – засвідчує чітку позицію Японії щодо Росії. Також важливі заяви в 2022 році виголосив і Фуміо Кісіда під час виступу в Сеймі: «Північні території є територією, притаманною Японії, територією, над якою Японія має суверенітет». Такі дії можна розцінювати як повну готовність вирішувати територіальний конфлікт, ця чітка позиція ставить теперішню верхівку РФ у складне становище, адже вони так бояться розширення НАТО та «американської загрози» з заходу, що забувають про «загрозу» зі сходу.

Висновки. Отже, російська агресія щодо України радикально змінила картину. Коли Росія вирішила анексувати Крим та почати повномасштабне вторгнення на територію України, Японія виступила зі своєю позицією, виражаючи підтримку Україні та введення санкцій проти Росії. У контексті нової політичної реальності, Японія посилює свою обороноздатність та активно співпрацює зі альянсовими країнами для забезпечення стабільності в регіоні. Вона також відстоює свої права на «північні території» та висловлює рішучу позицію щодо російського вторгнення в Україну.

Список використаних джерел:

1. Горчакова Т. Е., Казаков О. И. К вопросу о влиянии COVID-19 на ситуацию в Японии и российско-японские отношения (2020 г. – первая половина 2021 г.). *Восточная Азия: факты и аналитика*. 2021. № 2. С. 66-77.
2. Казаков О. Российско-японские отношения в 2013 год. *Актуальные проблемы современной Японии*. Москва: ИДВ РАН, 2014. С. 31-53.

Отримано: 27.11.2023

Віталій ТУЧИНСЬКИЙ,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Артем БОРДЕНЮК,

*аспірант кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID 0000-0002-1530-8409*

УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УРСР 1924 р.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМИ ПРИДНІСТРОВ'Я

У статті досліджено головні передумови, причини та наслідки утворення Молдавської АРСР у складі УРСР, що призвело до значних змін адміністративно-територіального устрою на території лівобережного Придністров'я. Зроблено висновок про те, що утворення Автономної Республіки на території з переважним українським населенням створило передумови до виникнення сучасної Придністровської проблеми.

Ключові слова: МАРСР, національна політика, українсько-молдовські відносини, Придністровська проблема.

Постановка проблеми. У багатовіковій історії україно-молдовських відносин особливе місце займає Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, що існувала у складі УРСР із 1924 до 1940 року. Її утворення призвело до значних змін адміністративно-територіального устрою в регіоні та заклало передумови сучасної проблеми Придністров'я.

Аналіз актуальних досліджень. Питання пов'язані із утворенням МАРСР в різних аспектах досліджували радянські вчені. Зокрема, у праці С.Афтенюка [1] характеризуються політичні передумови утворення Автономної Республіки. Процес утворення Молдавської АРСР досліджувався у монографії Б.Віленського [4]. Із істориків Республіки Молдови відмітимо монографію А. Репіди [7], в якій досліджуються історичні передумови утворення Республіки.

Після розпаду СРСР та утворення на його території незалежних держав виникли передумови для об'єктивного дослідження історії Молдавської Автономної Республіки. Одним із перших таку спробу здійснив В.Боечко [3]. На увагу дослідника вказаної проблеми заслуговує змістовна стаття Ю.Бабюха [2]. В ній досліджуються причини та наслідки утворення Республіки. Окремі аспекти історії МАРСР вивчали О.Садовнік, В.Тучинський та Б.Левченко [8, 9].

Мета статті. У даній статті зроблено спробу дослідити причини та наслідки утворення МАРСР у контексті виникнення сучасної проблеми Придністров'я.

Виклад основного матеріалу. Територія лівобережного Придністров'я остаточно була приєднана до Росії після підписання Яського мирного договору між російською і Османською імперіями у 1792 році.

Більшовицький переворот у жовтні 1917 р. та окупація Бессарабії Румунією підняли значення Придністров'я на Балканському геополітичному напрямку. В роки громадянської війни запеклу боротьбу за ці території вела українська Центральна Рада, бессарабський "Сфатул церій" (Крайова Рада), а також війська білогвардійців та більшовиків. Після проголошення в Кишиневі 2 грудня 1917 р. Молдавської Демократичної Республіки її керівництво на чолі з "Сфатул церій" робило активні спроби приєднати до неї і Придністров'я [7, с.71].

Після остаточної перемоги більшовицької влади на Півдні України, у відповідності до постанови Всеукраїнського Ревкому від 28 січня 1920 р. Тираспольський повіт було включено до новоствореної Одеської губернії, а у березні 1920 р. до її складу передано і Балтський повіт [6, с.69].

Рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. в Харкові – тодішній столиці України. Молдовську делегацію на сесії очолювали Г. Старий та П. Кіор-Янакі. Із доповіддю на сесії виступив голова Раднаркому Української РСР В. Чубар. Він з більшовицькою прямою заявив, що керівництво України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії, вирішило включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони в яких молдовське населення не складає більшості. На завершення В. Чубар висловив надію: "Обрана форма державності буде сприяти розвитку соціалістичної Молдавії і мати велике значення для трудящих Бессарабії в їх боротьбі за воз'єднання з радянською батьківщиною" [10, с.90].

Сесія ВУЦВК прийняла постанову про утворення Молдавської Автономної Республіки та визначила її кордон. З північного-заходу він проходив по межі населених пунктів Грушка та Окниця Велико-Кісницького району Тульчинської округи Подільської губернії, далі по межі Кам'янського району Тульчинської округи. Із сходу по східному кордону с. Михайлівки в напрямку м. Ананьїва та Тирасполя, далі по Кучурганському лиману. З заходу та південного-заходу по державному кордону СРСР [9, с.106-107]. Пізніше лінія адміністративного поділу між Одеською і Подільською губерніями УРСР та МАРСР кілька разів уточнювалась і остаточно була встановлена лише у травні 1926 р. [7, с.115-116].

До складу Автономної Республіки увійшла також частина районів Балтської та Одеської округ Одеської губернії та декілька населених пунктів Тульчинської округи Подільської губернії. Від Балтської округи до МАРСР відійшли Балтський, Олексіївський та Крутянський райони, а також три населених пункти Валегуцулівського району, від Одеської округи-Дубосарський, Григоріопольський та Тираспольський райони, від Тульчинської округи – Кам'янський район [1, с.45-46]. Загальна площа Республіки склала 8,1 тис. км² [10, с.114].

Досліджуючи історичні корені проблеми Придністров'я не можна залишити поза увагою чисельність та національний склад населення регіону. В офіційних документах організатори утворення республіки шляхом фальсифікацій завищили долю молдовського населення. Голова Раднаркому УРСР В. Чубар виступаючи на сесії ВУЦВК про необхідність утворення Автономної Республіки вказав, що молдовани складають 58 % населення Придністров'я [11, с.48]. Через рік після утворення Автономної Республіки, голова її Ревкому Г. Старий, опираючись на матеріали спеціальної комісії, дав таку характеристику національного складу населення МАРСР: українці – 38,8 %, молдовани – 32,1 %, росіяни – 11,7 %, євреї – 11,3 %, представники інших національностей – 6,1% [12, арк.82]. Однак, найточніші данні, що реально відображали національний склад Автономної Республіки, були отримані за наслідками перепису населення 1926 р. Загальна чисельність її населення склала 572,5 тис. осіб, із них українців – 277,5 тис. (48,5 %), молдован – 172,4 тис. (30,1%), росіян – 48,9 тис. (8,5 %), євреїв – 48,6 тис. (8,5%), представників інших національностей – 24,9 тис. (4,4 %). Молдовани склали більшість лише у трьох районах республіки із 12, а саме: Дубосарському – 67%, Слободзейському – 64,7 % та Григоріопольському – 45,7 % [5, с.19-20].

Великі адміністративні зміни відбулися у Придністров'ї влітку 1940 р., коли МАРСР була ліквідована, а її частина приєднана до створеної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки. В серпні 1940 р., у зв'язку із звільненням Бессарабії від румунської окупації та воз'єднанням її з СРСР, Молдавська АРСР припинила своє існування. Ще раніше, 10 липня 1940 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР прийняли постанову „Про утворення союзної МРСР”, 20 липня Політбюро ЦК ВКП(б) остаточно вирішило питання адміністративно-територіального розмежування між УРСР та МРСР. У відповідності з цим рішенням 2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон “Про утворення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки” [8, с.162-163].

До складу нового державного утворення із столицею у м. Кишиневі увійшли шість повітів колишньої Бессарабії і шість районів колишньої МАРСР – Григоріопольський, Дубосарський, Кам'янський, Рибницький, Слободзейський та Тираспольський площею 3,9 тис. км², де проживали 310,7 тис. мешканців, що складало 45,9 % території та 51,9 % населення Автономної Республіки. Інші вісім районів – Ананьївський, Балтський, Валегуцулівський, Кодимський, Котовський, Красно-Окнінський, Пісчанський, та Черканівський були передані до складу Одеської області [11, арк.11-12].

Приєднання частини Придністров'я до Бессарабії у 1940 р. було прикладом більшовицької революційної творчості і знаходилось у протиріччі з існуючим законодавством СРСР та УРСР. Вищі органи державної влади Союзу РСР, УРСР та МАРСР не прийняли всіх необхідних правових актів. Питання про кордони нової республіки вирішувалось командно-адміністративними методами. Остаточно питання кордонів було вирішено указом Президії Верховної Ради СРСР „Про встановлення кордонів між Українською та Молдавською РСР”, який був підписаний М. Калініним 4 листопада 1940 р. У ньому є посилання на відповідне

рішення Президії Верховної Ради МРСР, однак, цей орган було обрано значно пізніше – 8 лютого 1941 р. на першій сесії Верховної Ради МРСР [9, с.118].

МРСР як союзна держава проіснувала більше ніж пів століття. У червні 1990 р. парламент Молдови відмінив Закон від 2 серпня 1940 р. за яким ця республіка була утворена. Крім того керівництво Молдови різко змінило геополітичну орієнтацію в бік Румунії. В такій ситуації 2 вересня 1990 р. на Другому надзвичайному з'їзді рад Придністров'я було прийнято Декларацію про державний суверенітет [7, с.219]. Так виникла самопроголошена та ніким офіційно не визнана Придністровська Молдавська Республіка, яка залишається джерелом небезпеки для України, особливо у умовах сучасної російсько-української війни.

Висновки. Таким чином, сучасна проблема Придністров'я має глибокі історичні корені які сягають 20 – 40-х рр. ХХ ст., коли більшовицьке керівництво СРСР та УРСР бажаючи повернути до свого складу Бессарабію створило на українських землях молдовське територіальне об'єднання. Головною особливістю Молдавської Автономної Республіки було те, що молдовани не склали більшість її населення. Територіальні зміни без урахування етнічного складу населення заклали передумови Придністровської проблеми, яка і сьогодні залишається далекою від розв'язання.

Список використаних джерел:

1. Афтенюк С. Л. Утворення Молдавської Радянської Соціалістичної республіки. Київ, 1971. 234 с.
2. Бабюх Ю. А. Створення Автономної Молдавської СРР: причини і наслідки. *Український історичний журнал*. 2009. №6. С. 80-87.
3. Боєчко В.Д. Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки і "Бессарабське питання". *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. 1994. Вип. 3. С. 48-55.
4. Виленский Б.В. Образование Молдавской Советской Социалистической Республики. Киев: Высшая школа, 1951. 187 с.
5. Всесоюзный перепись населения 1926 року. УРСР. Київ, 1930. Т. 6. 449 с.
6. Начало большого пути. Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Коммунистической партии Молдавии / [упорядкув. А.А.Минеску]. Кишинев: Штиница, 1964. 119 с.
7. Репида А. Образование Молдавской АССР. Кишинев: Штиница, 1974. 264с.
8. Садовник О.В. Історичні передумови та причини виникнення Придністровського конфлікту. *Наукові записки Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка. Серія: Історія та географія*. Полтава: ТОВ «Громада», 2020. Вип. 21. С. 78-89.
9. Тучинський В.А., Левченко Б.А. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка 1924-1940 рр.: історіографія. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія Історія*. Вип.39. Вінниця, 2022. С. 109 -120.
10. III сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету VIII скликання 8-12 жовтня 1924 року / [упорядкув. В.Петров]. Харків: Прогрес, 1924. 84 с.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф.29. Оп.1. Спр.109.
12. ЦДАГО України. Ф.29. Оп.1. Спр.11.

Отримано: 27.11.2023

Катерина ЦУРКАН,
кандидат історичних наук, викладачка кафедри художнього текстилю
Львівської національної академії мистецтв
ORCID 0000-0002-3964-0844

НАВЧАЛЬНІ МЕТОДИКИ БАУГАУЗ У СУЧАСНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ (ХУДОЖНІЙ ТЕКСТИЛЬ)

У статті зазначається, що навчальні методики Баугауз є актуальними у сучасній мистецькій освіті, оскільки принцип теоретично-практичного викладання є незмінним для вивчення художніх дисциплін, зокрема на кафедрі художнього текстилю ЛНАМ.

Ключові слова: Баугауз, школа дизайну, мистецька освіта, художній текстиль, методика викладання, освітній процес.

Німецька школа дизайну Баугауз залишила значний професійний доробок як в галузі декоративно-прикладного мистецтва, дизайну, так і в методиці викладання спеціальних художніх дисциплін. Аналізуємо цей доробок з метою виявити навчальні методики викладачів школи, які застосовуються в сучасному навчальному процесі.

Актуальність розвідки полягає у залученні методик названого закладу в сучасному розвитку кафедри художнього текстилю ЛНАМ.

Виклад основного матеріал. Діяльність школи Баугауз достатньо докладно вивчена та висвітлена, зокрема в дослідженнях М. Дросте, І. Родевальд [4], Д. Нейлор у 1968 році видала монографію «Баугауз» на основі дослідження історії і розвитку цієї школи [11, 12]. Доробок В. Гроппіуса увійшов у архів «Баугауз» [3, 8]. В контексті нашого дослідження є корисною інформація щодо розвитку ткацької майстерні, які публікувала Г. Штьольцль [9, 10], діяльність цієї художниці та педагога досліджувала С. У. Вельтже [13].

Німецька школа дизайну Баугауз пройшла історичний шлях від 1919 до 1933 рр. У 1919-1925 рр. знаходилась у м. Веймар, у 1925-1931 рр. у м. Дессау, в 1931-1933 рр. в Берліні. Після закриття школи випускники та викладачі, що емігрували в інші країни поширили концепцію школи, – «Новий Баугауз» у Чикаго, А. та Й. Альберс емігрували в США, де викладали в експериментальному художньому коледжі Блек Маунтін в Ешвілі, пізніше Й. Альберс очолив кафедру дизайну в Школі мистецтв Єльського університету.

Перший директор школи В. Гроппіус об'єднав у викладацький склад художників, що мали практичний досвід проектування, були обізнані в різних аспектах мистецтва, знайомі з методами виготовлення масової продукції. Поступово викладацький склад поповнювався здібними студентами. У систему викладання входило виконання ескізів, проектів, моделей, прототипів для промисловості. Основою навчальних методик школи є принцип теоретично-практичного викладання. Вели навчання Майстри, навчалися учні, які надалі ставали підмайстрами, а після завершення навчання отримували диплом молодшого майстра. Майстрами школи були: Й. Іттен, Л. Фейнінгер, Г. Маркс, П. Клеє, О. Шлеммер, В. Кандінський, Л. Мохой-Надь, Г. Мухе.

Й. Іттен розробив «Vorkurs» – початковий курс, що став основою програми Баугаузу. Цей курс тривав шість місяців, основним завданням його було звільнити студента від стереотипного мислення, щоб скерувати у напрямку дослідницької теоретико-практичної робо-

ти в майстерні. В школі було створено сім майстерень: текстиль, глина, камінь, скло, живопис, дерево, метал. Методика Й. Іттена була скерована на визначення ритму, гармонії композиції різних ритмів та теорію кольору. Курс складався з трьох частин: вивчення природних матеріалів та об'єктів, аналіз робіт старих майстрів, малюнок з натури. Метою такого підходу було виявити унікальні характеристики об'єктів та матеріалів, і таким чином загострити відчуття форми в учня. Згодом Іттен систематизував свою теорію і висвітлив її у монографії «Мистецтво форми. Мій форкурс в Баухаузі та інших школах» [6]. Закони форми і кольору він визначив як об'єктивні початки мистецтва. Задачею кожного учня було навчитись поєднувати об'єктивне (закони форми і кольору) і суб'єктивне (їхнє особисте відчуття форми) в один гармонійний твір.

Цю методику ретельно вивчила Г. Штьольцль, одна зі студенток Баухаузу, яка пізніше стала Майстром у ткацькій майстерні. Ще в часи студентства вона досліджувала роботу з текстильними матеріалами, нюансами роботи з ручним верстатом. В основі методики її викладання було докладне вивчення роботи ткацького верстату, постійний саморозвиток та експеримент. Г. Штьольцль з Б. Отте пройшли фарбувальні курси в Крефельді та впровадили ці знання в Баухауз. Свої знання Г. Штьольцль розширювала завдяки комбінуванню текстильних матеріалів з різними властивостями (синтетичні тканини, целофан), вивченню технічних характеристик тканин, стійкості до зношування, гнучкості, еластичності, проникності і непроникності для світла, стійкості кольору і світла. Якість виробів з вовни, шовку, бавовни, синтетичних волокон постійно удосконалювалася через покращення методів механічної обробки (процес прядіння), нових способів фарбування [9, 10].

На кафедрі художнього текстилю ЛНАМ протягом її історії (з 1946 р.) завжди був пріоритет на актуальні потреби сучасності в цій галузі. Протягом 1946-1980-х рр. кафедра готувала спеціалістів для промисловості. Значна кількість випускників працювала на текстильних підприємствах. З кінця 1980-х років пріоритет змінюється у напрямку створення унікальних мистецьких творів. Г. Кусько впроваджує новаційні принципи в семестрові завдання. У 1999 р. вперше експериментально апробувала техніку клаптикової аплікації (печворк, квілт) [2, с. 77]. Ця техніка залишається актуальною, в ході розвитку зазнала комбінування з цифровим друком. Експериментальна компонента достатньо яскраво виражена в дисциплінах «Проектування художнього текстилю», «Комп'ютерне проектування».

Методика Й. Іттена залучена в навчальний процес кафедри через дисципліну «Кольорознавство», яку з 1979 р. викладає Т. Г. Печенюк. На момент впровадження дисципліни підручники були важкодоступними, викладач уклала курс з допомогою «Das Phänomen Farbe» Л. Геріке [7], і «Kunst der Farbe» Й. Іттена [5]. У 2009 р. був виданий підручник для вищих навчальних закладів Т. Г. Печенюк [2, с. 75]. Ця методика також застосовується в дисципліні «Комп'ютерне проектування», яка ведеться з 2006 р. Перша програма була укладена викладачем С. Я. Бурак. В контексті вивчення графічних редакторів Adobe Photoshop та Adobe Illustrator С. Бурак додатково до вирішення основних задач для художника текстилю впровадила основи типографіки. Викладання цієї галузі дизайну відбувалося на основі методики швейцарського типографа Е. Рудера, який був одним з провідних майстрів дизайну, що пропагували швейцарський стиль [1, с. 185]. Цей стиль був характерний використанням шрифтів без засічок та використанням графічної сітки для побудови сторінок. Е. Рудер не належав до студентів Баухаузу, але наприкінці 1920-х років він відвідував Цюрихський університет мистецтв, де викладали принципи Баухаузу та нову типографіку Я. Чихольда [14].

Висновки: навчальні методики Баугауз є актуальними у сучасній мистецькій освіті, оскільки принцип теоретично-практичного викладання є незмінним для вивчення художніх дисциплін, зокрема на кафедрі художнього текстилю ЛНАМ. У тезах виявлено, що методика Й. Іттена щодо вивчення кольору застосовані в дисципліні «Кольорознавство», експериментальний принцип Г. Штьольцль базується на поглибленому вивченні матеріалів, їхніх фізико-хімічних властивостей та техніки є актуальним, може бути розвинути в сучасній мистецькій освіті. Експеримент як форма дослідження та змішування технік застосовується в навчальних програмах «Проектування художнього текстилю» та «Комп'ютерне проектування». З'ясовано, що методика Е. Рудера, яка була застосована в дисципліні «Комп'ютерне проектування» зазнала впливу принципів школи Баугауз.

Список використаних джерел:

1. Цуркан К. С. Сучасний український професійний текстиль: нові засоби образотворення (на матеріалах курсового та дипломного проектування кафедри художнього текстилю ЛНАМ). Текст і образ. *Актуальні проблеми історії мистецтва*. 2021. № 1. С. 133-147.
2. Цуркан К. С. Викладачі кафедри художнього текстилю Львівської національної академії мистецтв (ЛНАМ). *Вісник ХДАДМ*. 2015. № 7. С. 72-81.
3. Bauhaus-Archiv fur Gestaltung Klingelhofenstr. 14, D-10785. Berlin
4. Droste M. Bauhaus, bauhaus archiv. 1919-1933. 2002. Published by the Eissengarthen C. From Bauhaus to Switzerland: Gunta Stözl and her years in Zurich (1931-1983), MA. 2007.
5. Itten J. Kunst der Farbe. Subjektives Erleben und objektives Erkennen als Wege zur Kunst. Studienausgabe. Ravensburg, Otto Maier, 1970. 94 s.
6. Itten J. Gestaltung und formenlehre. Vorkurs am Bauhaus und spaeter © 1963 und 1975 by Verlagsgruppe. Dornier GmbH, Stuttgart.
7. Gericke L. Das Phänomen Farbe. Schöne K. Berlin, 1973. 189 s.
8. Gropius W. The Theory and Organization of the Bauhaus, 1923
9. Gunta Stözl. The Development of the Bauhaus Weaving Workshop. July 1931. *Published in the journal «Bauhaus»*.
10. Gunta Stözl. Weaving at the Bauhaus. 1926. *Published in the Bauhaus journal «Offset»*, No. 7.
11. Neylor G. The Bauhaus. 1968.
12. Naylor G. The Bauhaus Reassessed. Sources and Design Theory. L., 1985.
13. Wortmann Weltge S. Bauhaus Textiles: Women Artists and the Weaving Workshop. 1993.
14. Emil Ruder. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_Ruder

Отримано: 27.11.2023

Василь ЧАБАНОВ,

*кандидат філософських наук, старший викладач кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-1579-4010*

Анатолій ЧАБАНОВ,

*аспірант кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0005-6056-5219*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У наукових тезах робиться спроба дослідження теоретико-методологічних основ військово-політичного співробітництва як одного із найважливіших напрямів міжнародної співпраці, що має важливе значення для забезпечення безпеки та стабільності у світі. Акцентується увага на військово-політичному співробітництві як спільній діяльності держав у сфері безпеки та оборони, яка спрямована на досягнення спільних цілей та інтересів.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, військове співробітництво, політика, політичний простір, військово-політичне співробітництво.

Актуальність теми. В умовах сучасних міжнародних відносин військово-політичне співробітництво між державами набуває все більшого значення. Це пов'язано з низкою факторів, таких як зростання геополітичної напруженості в різних регіонах, поширення нових загроз та викликів, а також необхідність забезпечення міжнародної безпеки та стабільності в світі.

Для України пріоритети військово-політичного співробітництва обумовлені специфікою географічного положення та геополітичного статусу. Такі пріоритети особливо актуалізувалися після початку повномасштабної російсько-української війни в 2022 році.

Дослідження теоретико-методологічних основ військово-політичного співробітництва дозволяє глибше зрозуміти сутність та роль цього феномена, а також розробити ефективні механізми його реалізації.

У вітчизняній науковій літературі, коли мова йде про військово-політичне співробітництво здебільшого звертають увагу на військово-політичне партнерство (О. Джус, І. Богач) або на військово-стратегічне партнерство (С. Дякова, О. Погірко, С. Полякова та ін.). Теоретико-методологічні основи військово-політичного співробітництва перебувають у фокусі уваги таких дослідників як: О. Джус [2], І. Джус, В.Горбулін, Л. Зіняк[3], А. Лухтан [4].

Мета дослідження: дослідити теоретико-методологічні аспекти військово-політичного співробітництва як визначального напрямку міжнародного військового партнерства

Виклад основного матеріалу. Термін «військово-політичне співробітництво» введено в науковий обіг у другій половині ХХ століття. Він використовується в різних галузях знань, таких як міжнародні відносини, політологія, військова справа.

Уперше цей термін був використаний у 1950-х роках у США для опису взаємодії між державами в сфері безпеки та оборони. У 1960-х роках він став широко використовуватися в Європі.

У сучасній науковій літературі термін «військово-політичне співробітництво» використовується для позначення спільної діяльності держав у сфері безпеки та оборони, яка спрямована на досягнення спільних цілей та інтересів.

Теоретико-методологічний аналіз поняття військово-політичного співробітництва засвідчує існування серед дослідників різних точок зору щодо дефініції зазначеного феномена. Зокрема, військово-політичне співробітництво визначають як: комплекс заходів, спрямованих на розвиток та зміцнення взаємодії держав у сфері безпеки та оборони, а також на забезпечення спільної безпеки.

Воно може здійснюватися у різних формах, таких як:

- ✓ Спільна розробка та реалізація військової політики;
- ✓ Спільне планування та проведення військових операцій;
- ✓ Спільна підготовка військових кадрів;
- ✓ Спільне виробництво та постачання озброєння та військової техніки;
- ✓ Спільна участь у міжнародних миротворчих операціях.

Військово-політичне співробітництво може бути двостороннім або багатостороннім. Двостороннє співробітництво передбачає взаємодію між двома державами, а багатостороннє – між кількома державами.

Залежно від рівня координації, військово-політичне співробітництво може бути формальним або неформальним. Формальне співробітництво передбачає наявність відповідних міжнародних договорів або угод, які визначають правові основи та механізм реалізації співробітництва. Неформальне співробітництво не передбачає наявності таких документів, а базується на основі політичної волі держав-учасниць.

В контексті міжнародно-військового військово-політичне співробітництво передбачає спільне визначення загальних загроз національній та колегіальній безпеці, можливостей, необхідності і меж застосування збройної сили для досягнення політичних цілей (за ст. ст. 4, 10 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р.).

Політологічне дослідження військово-політичного співробітництва здійснюється з використанням різних теоретико-методологічних підходів. До основних з них відносяться:

➤ Реалізм – підхід, який розглядає міжнародну систему як арену боротьби за владу та вплив. Відповідно до цього підходу, військово-політичне співробітництво є засобом забезпечення національної безпеки та досягнення геополітичних цілей.

З точки зору реалістів, держави є основними акторами міжнародної системи, і їхня поведінка визначається прагненням до безпеки та виживання. Військово-політичне співробітництво дозволяє державам посилити свої військові можливості та протистояти зовнішнім загрозам.

➤ У рамках неоідеалістичного підходу військово-політичне співробітництво розглядається як засіб зміцнення міжнародної безпеки та сприяння розвитку співробітництва між державами. З точки зору неоідеалістів, міжнародні інститути та норми відіграють важливу роль у регулюванні міжнародних відносин. Військово-політичне співробітництво може сприяти розвитку міжнародних інститутів та норм, які сприяють миру та стабільності у світі.

➤ Конструктивізм – підхід, який розглядає міжнародну систему як соціальну конструкцію, яка формується внаслідок взаємодії держав. Відповідно до цього підходу, військово-політичне співробітництво є засобом створення спільних норм та цінностей, які сприяють зміцненню довіри та співробітництва між державами.

Дослідження конкретних форм та видів військово-політичного співробітництва присвячені вивченню їхньої сутності, цілей та ролі у міжнародних відносинах.

Висновки. Військово-політичне співробітництво є важливим інструментом забезпечення безпеки та стабільності у світі. Воно має широкий спектр форм та видів, які можуть бути адаптовані до конкретних потреб держав-учасниць.

Військово-політичне співробітництво реалізує державну політику у сфері безпеки й оборони, заходи щодо інтеграції, зміцнює довіру, партнерські відносини та взаємовигідні контакти і забезпечує виконання міжнародних зобов'язань певної держави у військовій сфері.

Дослідження військово-політичного співробітництва здійснюється з використанням різних теоретико-методологічних підходів, які дозволяють глибше зрозуміти сутність та роль цього явища. Краще розуміння теоретико-методологічних аспектів та існуючих реалій та стане у нагоді у процесі прийняття реальних політичних рішень.

Список використаних джерел:

1. Андрейко В. І. Політика безпеки України та досвід військово-політичного співробітництва країн Вишеграду. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. Вип. 1 (38), 2018. С. 47-51.
2. Джус О. А. Військово-політичне партнерство як інтегральний напрямок військового співробітництва. *Грані*. 2018. Т. 21, № 2. С. 121-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2018_21_2_18
3. Зіняк Л. В. Військове співробітництво України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію. *Форум права*. 2013. № 4. С. 245-250.
4. Лухтан А. І. Досвід формування законодавчих і нормативно-правових засад сучасного міжнародного військового співробітництва України/ *Воєнно-історичний вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2016. Вип. 3 (21). С. 82-85.

Отримано: 27.11.2023

Роман ЧАПАЄВ,

аспірант кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0009-0672-1291

ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬБУДІВ І ХАТ-ЧИТАЛЕНЬ НАПРИКІНЦІ 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЕЦЬ ПРИКОРДОННЯ»

У статті на матеріалах газети «Комсомолец Прикордоння» розповідається про діяльність у середовищі сільської молоді сільбудів і хатах-читалень, які організовували роботу гуртків, проводили вечори, читали газети та журнали. Водночас, автор зазначає, що у цих закладах мали місце випадки, які підривали їх авторитет.

Ключові слова: газета, хата-читальня, сільбуд, молодь, гурток.

Актуальність теми. Серед головних засобів масової інформації є газети і журнали, роль в житті суспільства яких величезна. Вони служать джерелом знань, допомагають дізнатися і оцінити життя, зрозуміти закони суспільних відносин і явищ природи. Особливо велика роль преси для формування соціальних і моральних ідеалів людини, для засвоєння їм норм суспільної поведінки. Власне це твердження стосується як сьогодення, так і попередніх десятиліть, зокрема міжвоєнного періоду, коли більшовики, використовуючи політику диктату, «будували соціалізм». Звісно, радянські періодичні видання проходили цензуру. Водночас, відкинувши ідеологічні штампи, на їхніх шпальтах можна знайти масу цікавих фактів. Наше дослідження присвячене аналізу матеріалів газети «Комсомолец Прикордоння», де вміщено низку свідчень про культурно-освітнє життя сільського населення.

Мета публікації – на основі матеріалів газети «Комсомолец Прикордоння» показати роботу сільбудів і хат-читалень у середовищі молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. У селах у пріоритеті була робота хлопців і дівчат у сільбудах, які із встановленням радянської влади прийшли на зміну просвітянським організаціям. У Проскурівському окрузі сільбудами охоплено 3 тис. молоді, у т.ч. 2 тис. комсомольців. Водночас, у сільбудах «кість культмасової роботи не відповідає потребам комсомольців та молоді. Пояснюється це малою кількістю кваліфікованих керівників, відсутністю достатньо художньої літератури, особливо української... В більшості масові вечора починаються з вистави, не завжди пристосованої до моментів поточного дня та кінчаються танцями» [1]. У с. Дерев'яни Китайгородського району українська і польська молодь спільно працювали у сільбуді, де зокрема працювали у гуртках. Наприклад, 16 поляків створили польський драматичний гурток [2]. При Носковецькому сільбуді Могилів-Подільського району створили співочий, антирелігійний, драматичний, військовий, сільськогосподарський та математичний гуртки. Щовечора для роботи в них збиралися бл. 100 осіб молоді. Функції керівників виконували вчителі. Найкраще працював співочий гурток під керівництвом вчителя-комсомольця Приходька. У ньому налічувалося 60 осіб, з яких більшу половину становили дівчат [3]. У с. Тимків Новоушицького району при сільбуді організували стрілецький, агрономічний, співочий, драматичний гуртки. Гуртківці випускали стінгазету. Молодь і дорослі селяни збиралися по вечорах у сільбуді [4].

Маємо зауважити, що не в усіх населених пунктах спостерігалася зразкова робота. Так, у Жванчику Миньковецького району сільбуд бездіяв, внаслідок чого молодь пиячила і хулі-

ганила. Заступник голови правління сільбуду П. Куцяк нічого не робив, а «тільки «нищив самогон» [5]. У с. Привороття Староушицького району завідувач сільбудом А. Ковальчук агітував за знищення самогону, а сам разом з братом «жене самогон, аж дим йде» [6]. З с. Лісоводи Городоцького району повідомляли, що «сільбуд служить коридором для сільради. Хто не йде, то або харкне, або плюне. Загаджено, аж бридко. У сільбуді холодно, що й собака не втримається. Двері на роз твір, вештаються кому треба й не треба, ніби на зарваній вулиці. Гарну бібліотеку має сільбуд, щодня свіжі газети та журнали приходять. Кортить прочитати, та чорта з два, як нема де притулитися...» [7].

Молодь проводила роботу у хатах-читальнях, наприклад, у с. Колибань на Проскурівщині, де під керівництвом одного із комсомольців читали газети та журнали «Червоний кордон», «Подільське село» та ін. Дописувач А. Данилюк, характеризуючи її роботу, зазначав: «Хоч наша хата-читальня і не на бюджеті, але проте фасону не губить. Чепурненька, прибрана гаслами та плакатами. Вигляд гарненький. Є і лавок досить, є де посидіти селянину» [8]. У с. Завалійка Волочиського району при хаті-читальні засновані гуртки: сільськогосподарський, військовий, безвірницький [9]. У с. Нові Вовківці Проскурівського округу створили музичний гурток. Для читачів Ввиписали 10 прим. «Молодого більшовика» [10]. Водночас, у газетах містяться статті, у яких містилися критичні нотки щодо результативності роботи хат-читалень. Так, з с. Дахнівці Чемеровецького району повідомляли, що комсомольці влаштовували у хаті-читальні музичні і танцювальні вечірки, замість того, щоб «дбати про допомогу до підготовки до весняної сільськогосподарської кампанії» [11].

Як і в сільбудах, прикрі випадки траплялися і у хатах-читальнях, які підривали їх авторитет. Практично не працювала хата-читальня у с. Курники Волочиського району. Завідувач постійно носив ключі з собою і читальня постійно була закрита. Тому молодь замість того, щоб іти до хати-читальні йшла до крамаря, використовуючи для зібрання його приміщення. Звісно, з цього крамар мав неабиякий зиск [12]. Секретар осередку ЛКСМУ у с. Жабинці Орининського району О. Калапац спільно з контрабандистом Середюком у стані алкогольного сп'яніння 8 січня 1929 р. прийшли у хату-читальню, де побили комсомольця Бжосньовського. Під час бійки всі присутні розбіглися [13]. Подібне мало місце і в с. Водички Проскурівського району, в с. Кочубіїв Кам'янець-Подільського району [14]. З с. Пільний Олексинець Городоцького району повідомляли, що зібрані кошти від засіяних на користь хати-читальні 2 га буряка використали не за призначенням [15]. Секретар осередку с. Сокилець Миньковецького району Лерман показав приклад невихованості: «... співає в читальні, коли там хтось сидить, лузгає насіння та взагалі так себе веде, як звичайний хуліган» [16].

Висновки. Таким чином, на сторінках газети певну увагу приділяли діяльності у середовищі сільської молоді сільбудів і хатах-читалень, які організовували роботу гуртків, проводили вечори, читали газети та журнали. Водночас, у цих закладах мали місце випадки, які підривали їх авторитет: наприклад, молодь тут пиячила і хуліганила.

Список використаних джерел:

1. Ціпріс. Виховавча та культ-масова робота до VI Окренконференції ЛКСМУ Проскурівщини. *Комсомолец Прикордоння*. Кам'янець-Подільський, 1928. 27 березня. №7. С. 1.
2. Очевидець. Об'єдналися в роботі. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 9 лютого. №1. С. 2.
3. Класенко. Дівчата зацікавилися роботою. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 7 березня. №8 (49). С. 1.

4. Джміль, Бойкий. Колись гарно працював, а тепер ледь животіє. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 26 листопада. №35 (76). С. 4.
5. Нетерплячий. Партійний і комсомольський осередок – на вас сельбуд плаче. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. №7 (48). С. 2.
6. Абраменко. Озброїмо комсомол на боротьбу з пияцтвом. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 5 лютого. №5 (46). С. 1.
7. Дайте вмитий вигляд сельбуду. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. №7 (48). С. 2.
8. Г-к. Піднімаємо роботу. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 18 вересня. №31. С. 1.
9. Комсомольські осередки за учобою. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 7 грудня. №36 (77). С. 2.
10. Дайте хоч одну книжку. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 15 січня. №3 (44). С. 2.
11. Л. Час і про діло згадати. *Комсомолец Прикордоння*. 1930. 10 лютого. №4 (83). С. 4.
12. Підберіть гарного політосвітнього робітника. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. №7 (48). С. 2.
13. Гучкий Д. П'яничка і хуліган – секретарем осередку. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 29 січня. №4 (45). С. 2.
14. Заносимо на чорну дошку недбайливі осередки. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. №7 (48). С. 2.
15. Ткачук. І гадки не мають. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 15 червня. №18 (59). С. 1.
16. Тютюн. Бракує виховної роботи. *Комсомолец Прикордоння*. 1930. 20 лютого. №4 (84). С. 3.

Отримано: 27.11.2023

Андрій ШВЕЦЬ,
аспірант історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0006-7137-2954

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В УКРАЇНІ

У статті розкрито поняття «соціальна мережа», питання про розвиток та глобалізацію соціальних мереж, їх класифікацію та зміст. Визначено вплив соціальних медіа на суспільство в Україні.

Ключові слова: суспільство, соціальна мережа, платформи, додатки.

Актуальність. Інтернет – це віддзеркалення реального світу. У ньому діють ті самі закони, що і в реальному соціумі. Тому в усьому світі лідери громадської думки дедалі інтенсивніше присутні в соціальних мережах.

В Україні соціальні мережі почали активно використовувати в останні десятиріччя. Саме інформаційно-комунікаційні технології розвиваються найбільш швидкими темпами, створюючи принципово нове цілісне середовище соціальної взаємодії. Процеси глобалізації та інформатизації, які супроводжуються зростанням обсягів інформаційних потоків та інтенсивності інформаційних обмінів, актуалізували протягом останніх десятиліть значення ефективної комунікаційної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. «Соціальна мережа – це мережа людей, які зустрічаються в Інтернеті для спілкування, розміщуючи зображення, залишаючи коментарі чи над-

силаючи повідомлення» [4]. Соціальні медіа – це цифрові платформи, які функціонують як інструменти для соціальної взаємодії, спілкування та обміну інформацією. Вони включають широкий спектр веб-сайтів та додатків, які дозволяють користувачам створювати та ділитися контентом, а також спілкуватися між собою. «Соціальні медіа – це унікальний канал комунікації, що знімає географічні та організаційні обмеження на участь у обговореннях» [1].

Проблеми, пов'язані з використанням соціальних мереж, були предметом численних досліджень і обговорень. Мова насамперед йде про, приватність та безпеку, психологічні аспекти, поширення дезінформації, вплив на молодь, політичний вплив тощо.

Згідно з А. Капланом та М. Хайнлайном, «соціальні медіа можна класифікувати за шістьма різними категоріями: соціальні мережі (Facebook), блоги (WordPress), спільноти для спільного створення контенту (Wikipedia), платформи для спільного використання медіа (YouTube), віртуальні світи (Second Life) та соціальні ігри (Farmville)» [6].

Д. Бойд та Н. Еллісон визначають: «соціальні мережі як веб-простір, де користувачі можуть створювати публічні або напівпублічні профілі, встановлювати зв'язки з іншими користувачами та переглядати список зв'язків та тих, хто з ними пов'язаний у мережі. Ці взаємодії створюють віртуальний соціальний простір, де користувачі можуть підтримувати існуючі соціальні зв'язки та формувати нові» [5].

Згідно з дослідженням Internews в Україні (2022), соціальні медіа стали ключовим каналом для розповсюдження новин та інформації в Україні, частково замінивши традиційні ЗМІ. Особливо це стосується молодшого покоління, яке віддає перевагу цифровим платформам для отримання новин.

Найчастіше на території України використовуються такі додатки та платформи, як: Facebook Messenger, Instagram, Telegram, Viber, WhatsApp, Twitter. «Загалом аудиторія українського інтернету становить 18-20 млн користувачів (віком старше 15 років), а щоденна аудиторія – 11-13 млн відвідувачів. У середньому користувач заходить щодня на 4 сайти» [2]. «Платформи зазвичай впливають на трафік по-різному. Хоча «Google» – другий за відвідуваністю сайт в Україні, лідером у генеруванні трафіку є «Facebook». Однією з ключових змін у медіа-просторі України є стрімкий ріст популярності месенджера Telegram як «новинної» соціальної мережі. Частка користувачів Telegram, які використовують його для отримання новин, збільшилася з 20% у 2021 році до 60% у 2022 році, та дійшла до 72% у 2023 році» [3].

Сучасні соціальні медіа, як зазначають Дж. Ван Дейк та Т. Пул: «є багатофункціональними, дозволяючи не лише спілкування та обмін інформацією, але й розвагу, освіту та професійне зростання» [7]. Їхній вплив на суспільство продовжує розширюватися, перетворюючи їх на невід'ємну частину повсякденного життя багатьох людей у всьому світі.

Основна роль соціальних медіа в Україні полягає у:

- спілкуванні та соціальній взаємодії. Соціальні мережі, попри відстань, дозволяють спілкуватися з друзями та колегами, досить часто об'єднуючи людей навколо певних проблематик та підтримуючи соціальні зв'язки;
- поширенні інформації. Соціальні мережі перетворились на основне джерело інформації через обмін відомостями про події, новинами, відео, фотографіями тощо;
- маркетингу та рекламі. Бізнес широко використовує соціальні мережі для просування своїх товарів і послуг, реклами та комунікацій зі своєю аудиторією;

- політичній активності. Соціальні мережі стали одним з найвпливовіших рушіїв у політичній діяльності та активності, оскільки дозволяють громадянам висловитись, обмінюватися думками та інформацією, сприяють організації протестів і масових акцій. Політичні діячі та провладні організації мають можливість впливати на громадську думку, а громадськість – на формування повістки дня.
- освіті та самонавчанню. Завдяки широкому спектру розвитку цифрових технологій, освіта зробила великий крок вперед: дистанційна освіта, платформи, програми та додатки, сайти, електронні джерела, онлайн-школи, тренінги та вебінари, відео-майстеркласи, відео-уроки та аудіонавчання.

Висновки. Соціальні медіа стали частиною повсякденного життя українського суспільства. Їх основна роль – комунікація та передача даних. Розвиток соціальних медіа в Україні впливає на культурні аспекти суспільства, дозволяючи популяризацію української мови, культури та ідентичності, трансформують політичне життя, сприяючи громадському діалогу, політичній участі та демократичному процесу.

Список використаних джерел:

1. Білан Н. Концептуальні підходи до нових медіа як різновиду соціальних комунікацій. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Політологія. Психологія. Комунікація. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1358>
2. Дорош М. Як революційні події міняли аудиторію медіа сайтів. *Media Sapiens*. 26.03.2014. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/1290/2014-03-26-yak-revoluytsiyini-podii-minyaly-audytoriyu-mediasaytiv/>
3. Центр демократії та верховенства права (2023). «Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р.» URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf>
4. Що таке соціальні мережі? *FutureNow*. URL: <https://futurenow.com.ua/shho-take-sotsialni-merezhi-vydy-klasyfikatsiya-bezpeka/>
5. Boyd, d. m., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
6. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
7. Van Dijck J., Poell T. Social media and the transformation of public space. *Social Media + Society*. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/288873081_Social_Media_and_the_Transformation_of_Public_Space

Отримано: 27.11.2023

Олександр ШОЛК,
аспірант кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-0830-4538

ПРОЄКТ ЗАЛУЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ СОЛДАТ НА СЛУЖБУ ДО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ

У статті на основі архівних документів проаналізовано проєкт залучення німецьких солдат до українського війська на початку 1919 р. Досліджено основні аргументи українського командування щодо відмови від цієї ідеї

Ключові слова: Директорія, українське військо, німецькі солдати, розвідка.

Актуальність теми. Після утворення Директорії УНР постало важливе питання щодо поповнення професійного війська, оскільки повстанці не могли замінити діючу армію. Українське командування розглядало питання залучити до цього процесу німецьких офіцерів і солдат, зарахувати їх до армії УНР, аби підвищити її боєздатність. Однак цей проєкт залишився нереалізованим, що зіграло негативну роль у подальших подіях Визвольних змагань.

Мета публікації: на основі архівних документів ЦДАВО дослідити проєкт українського командування щодо залучення німецьких солдат і офіцерів на службу до української армії у період Директорії.

Виклад основного матеріалу. За умовами Берестейського мирного договору, на територію України вступили німецькі і австро-угорські війська, котрі допомогли українським силам вигнати більшовиків і відновити владу Центральної Ради. Загальна чисельність контингенту Центральних держав складала понад 450 тис. солдат і офіцерів. Союзники одразу розділили територію України на зони свого командування: у сферу австрійського командування перейшли території Подільської, Херсонської, Катеринославської губерній, та південні повіти Волинської – саме ті регіони, які Відень планував анексувати за результатами війни [3, с. 3-4]. Німецьке командування взяло під контроль Київську губернію, майже всю Волинську, Харківську, Полтавську, Чернігівську. Були взяті основні промислові потужності України- Кривий Ріг і Донбас, основні військові порти – Миколаїв і Севастополь, захоплено чорноморський флот колишньої Російської імперії, військові склади і запаси царської армії, основні транспортні вузли і найбільш «хлібні» губернії, аби вивозити збіжжя і продукти до Німеччини і Австрії [5, с. 188-190].

Але після Листопадової революції у Берліні і Відні, усі ці плани розсипались у прах. Постало питання щодо майбутньої долі німецьких і австрійських вояків. Дізнавшись про капітуляцію Центральних держав і революції на Батьківщині, вояки одразу почали створювати солдатські комітети, за прикладом російських вояків у 1917 р. [1, с. 20-21] Офіцерів позбавляли влади над солдатами, подекуди арештовували чи навіть убивали. Деякі вояки були соціалістами, а тому прагнули вступити до Червоної армії, інші хотіли відправитись додому і взяти участь у політичних подіях на Батьківщині [6, арк. 1]. Але знайшлися і ті, хто прагнув залишитись в Україні і будувати тут нове життя. Про це свідчать документи української розвідки доби Директорії.

Німецькі і австро-угорські частини дотримувались нейтралітету під час антигетьманського повстання, чим допомогли Директорії повалити П. Скоропадського і здобути Київ [3,

с. 6; 4, с. 79]. Німці і австрійці не бачили для себе сенсу проливати кров за гетьмана у чужій країні, до того ж більшість вояків були такими ж селянами і робітниками, як і повсталі українці, тому не вважали останніх ворогами [6, арк.2]. Після закінчення війни відбувалась демілітаризація Німеччини і Австрії, мільйони вояків були демобілізовані. Але серед них було багато тих, хто не бажали повертатись до цивільного життя, а прагнули продовжити військову службу [6, арк.3]. Зробити це на Батьківщині вони не могли. Натомість, їх послуги могли бути корисними у Східній Європі, де почались громадянські війни і революції. Документи української розвідки свідчать, що Раднарком РФСРР всерйоз розглядав можливість найму німецьких солдат і офіцерів до Червоної армії, адже в ЧА уже існували частини із латишів, естонців, поляків, угорців, китайців, а також німецьких та австрійських військовополонених, які добровільно перейшли на службу до більшовиків [6, арк. 2, 3 зв., 4].

Подібний проєкт існував і в Директорії. Українська командування дійсно побоювалось того, що більшовики зможуть залучити на службу німецьких ветеранів, що безумовно посилює боєздатність червоних [2, с. 16]. Тому існував і власний проєкт щодо того, аби залучити німецьких солдат, що перебували в Україні, на службу. Самі німці навіть офіційно звертались до Директорії із проханням взяти їх на службу до українського війська, за умови надання землю і після війни. Військова місія УНР у Німеччині розробила штат і витрати на створення окремої німецької («германської» у документах) бригади у складі 3-х піших полків, 1-го гарматного куреню, інженерного куреню, і кінного полку. Планувалось і залучення німецьких офіцерів («старшин») на службу в армію УНР, вони мали стати офіцерами середньої ланки, але вище командування мало складатись із українців. Німецькі солдати і офіцери отримували грошову надбавку у 20-30% від штатного окладу. Також був план сформувати окремий корпус німецьких інструкторів [6, арк. 15-17].

Але даний проєкт так і не був реалізований і не має документів, котрі б підтверджували, що Директорія обговорювала це питання на найвищому рівні. Ймовірно, ці документи були направлені до уряду, але могли не братись до розгляду. Тодішня Директорія стояла на соціалістичних засадах і обіцяла роздати землю усім, хто вступить до лав повстанського війська, що згодом перетвориться на отаманщину і військову анархію [5, с. 190-191]. Директорія також розглядала питання позбавлення німецьких колоністів їх землі і навіть можливої депортації усіх німців, як «класових ворогів» [7, с. 103]. Зрозуміло, що німецькі ветерани цього б не дозволили. Навпаки, ймовірно німці хотіли осісти саме серед своїх співвітчизників і поповнити лави колоністів. Але Директорія була зовсім не зацікавлена у таких рекрутах, що могли становити конкуренцію їх владі, до того ж лояльність німців виглядала сумнівною.

Висновки. Після Листопадової революції в Німеччині, сотні тисяч солдат і офіцерів опинились в Україні, значна частина війська була демобілізована, колишні вояки не мали роботи. Українське командування проявляло зацікавлення до них, аби залучити німецьких солдат і офіцерів, обіцяючи гарну платню і навіть землю після завершення Революції. Проте такі проєкти йшли у розріз із політичними лозунгами соціалістичної Директорії, до того ж потребували великих коштів. Проєкт утворення німецької бригади і найму німецьких інструкторів так і не був реалізований.

Список використаних джерел:

1. Безносів О. Збройні формування німецьких колоністів та менонітів Півдня України (1918-1921). Військово-історичний альманах. 2011. № 1. С. 7-23

2. Гай-Нижник П., Лейберов О. О. УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918-1919 рр.). Ніжин, 2013. 214 с.
3. Дещинський Л. Є. Міжнародні зв'язки гетьманського уряду П. Скоропадського в період національної революції в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 63. С. 3-8.
4. Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931). Київ-Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Історична бібліотека МДГУ. Кн. 1. 156 с.
5. Устименко В. Міжетнічні конфлікти та протиріччя в Україні (1917 – 1920 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 років*: зб. наукових статей. Київ, 2011. С. 186-198.
6. ЦДАВО. Ф. 1078. Оп. 5. Спр 3.
7. Ядловська О.С. Етнічні меншина України за Директорії УНР. *Зап. іст. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова*. 2007. Вип. 18. С. 100-107.

Отримано: 27.11.2023

Діана ЯБЛОНСЬКА,
*доктор філософії в галузі історії, асистент кафедри всесвітньої історії,
керівник відділу моніторингу якості підготовки фахівців та підвищення їх кваліфікації
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-9138-2766*

ФОНД 166 ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАГІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР (1920-ті рр.)

У статті йдеться про збереженні документи фонду 166 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ), які стосуються процесу створення та функціонування інститутів народної освіти в УСРР.

Ключові слова: архівні джерела, опис, інститут народної освіти, професорсько-викладацький склад, документи.

Актуальність теми. Цінні нормативні матеріали з історії інститутів народної освіти (далі – ІНО) зберігаються у фонді Народного комісаріату освіти УСРР ЦДАВО України (ф. 166). Його описи містять різнопланову документацію нормативного характеру. Насамперед – це постанови, декрети, розпорядження, інструкції та накази НКО УСРР з питань організації вищої освіти в республіці, зокрема, педагогічної. Тож **метою** нашого дослідження є розкриття наявної офіційно-ділової документації, особових справ тощо фонду 166 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України як важливого джерела інформації при вивченні історії функціонування радянських педвишів 1920-х рр. в УСРР.

Виклад основного матеріалу. У межах проблеми існує значний масив офіційної документації (звіти, навчальні плани тощо), на основі яких здійснювалося управління, організація освітнього процесу та формувалися колективи вишів. Частина таких документів сконцентрована в описах 2, 3, 5, 7, 8 ЦДАВО України (ф. 166). Тут збережено інформацію як про Кам'янець-Подільський ІНО так і інші ЗВО. Важливою інформацією є звіти за окремі навча-

льні роки Київського, Миколаївського, Одеського, Харківського, Ніжинського, Чернігівського та інших ІНО. Це дозволяє з'ясувати відмінності в освітньому процесі різних вишів, використати зафіксовані статистичні дані про професорсько-викладацький склад і студентський контингент, визначити місце нашого Alma Mater в системі педагогічних вишів УСРР та ін. [1-11; 12-15; 21-25; 26; 27].

Варте уваги листування НКО УСРР з К-ПНО у 1920-х рр. (оп. 6) щодо відомостей про студентів, викладачів, затвердження кошторису, а також видання збірника наукових праць («Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти») учених вишу. В описі збережено листи до Кам'янець-Подільського КППС щодо вирішення житлової проблеми [16-20].

Важливий інформаційний потенціал містять документи із біографічних відомостей та загалом особові справи професорського-викладацького складу. Фонд 166 опис 12 ЦДАВО України містять життєписи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського, Харківського, Одеського, Чернігівського та ін. вишів, їх анкетні дані, заяви, списки навчально-наукових праць, в окремих справах є конспекти лекцій, відомості про сім'ю та матеріально-побутовий стан. Опрацьована нами майже одна сотня особових справ дозволяє встановити не лише імена тих, хто забезпечував освітній процес, а й умови їхньої праці, кар'єрне зростання, політичну та громадську діяльність, ставлення до більшовицької влади, відомості про місце проживання, що в свою чергу пояснює фінансову спроможність особи та ЗВО, а також виявити наукові здобути (опубліковані та не опубліковані праці) тощо.

Висновки. Загалом, джерела ф. 166 сприяють розкриттю різних аспектів діяльності ІНО, дозволяє з'ясувати т.зв. «білі плями» історії закладів вищої освіти. Зазначимо, що існуючі документи за своїм характером є фрагментарними, адже розкривають лише окремі факти і події. Це пояснюється неповним збереженням архівних матеріалів, а також неможливістю використати окремі архівні справи через незалежні від нас причини.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 2. Спр. 10. 100 арк.
2. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 26. 64 арк.
3. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 250. 150 арк.
4. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 286. 93 арк.
5. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 291. 105 арк.
6. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 292. 57 арк.
7. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 293. 76 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1101. 163 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 291. 132 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 307. 69 арк.
11. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 337. 63 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 264. 268 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 289. 711 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 301. 83 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 566. 896 арк.
16. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 168. 26 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 4619. 8 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 4625. 378 арк.

19. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 4687. 19 арк.
20. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 4688. 8 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 9. 324 арк.
22. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 100. 13 арк.
23. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 111. 53 арк.
24. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 179. 41 арк.
25. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 398. 137 арк.
26. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 8. Спр. 179. 41 арк.
27. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 8. Спр. 398. 137 арк.

Отримано: 27.11.2023

Вадим ЯБЛОНСЬКИЙ,
магістр архівознавства,
вчитель історії Поляхівського ліцею Теофіпольської селищної ради
ORCID 0000-0002-4000-8440

ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКА РОЗВІДКА В ІЛЮСТРАТИВНИХ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПAM'ЯТКАХ ЕПОХИ НОВОГО ЦАРСТВА

У статті висвітлено факти з'яви давньоєгипетських розвідників, як одного з важливих підрозділі війська, у писемних та ілюстративних пам'ятках давнього Єгипту.

Ключові слова: розвідка, Тутмос III, Хоремхеб, Рамсес II.

Впродовж тисячолітньої історії еволюції військової справи розвідка продовжує залишатись невід'ємною і надзвичайно важливою структурною одиницею будь-якої армії світу. Саме на розвідку покладається завдання збору інформації про місцерозташування та кількість сил ворога. В давньому Єгипті, особливо, в часи активних завоювань і перехід до оборони, розвідка набула важливого значення. Питання давньоєгипетської розвідки зачіпали А. Шульман [7], Л. Дельпе [4; 5], які у своїх працях приділяли увагу вершникам, в т. ч. розвідникам, а також Я. Шоу, Е. Спелінджер, Дж. Дарнелл, К. Манасса Дарнел, Б. Хігрэн [6].

Серед найважливіших писемних джерел, які доносять інформацію про давньоєгипетську розвідку є: повідомлення про підготовку повстань Аменхотепа III та Сеті I, Аннали Тутмоса III, опис битви при Кадеші Рамсеса II. Ілюстративними джерелами виступають: рельєфи з гробниці Хоремхеба у Фівах, рельєфи битви при Кадеші Рамсеса II в Луксорі та Абу-Сімбелі, рельєфи з храму в Дейр-ель-Бахрі.

В Анналах Тутмоса III, викарбуваних на стінах храму в Карнаку зустрічаємо використання тактичної розвідки напередодні битви при Мегіддо, яка зуміла швидко і точно визначити місцерозташування сил противника і дати позитивний результат: «... Оскільки приходять [і доповідають], що ворог там стоїть...» [2, с. 72], «Виступив його величність на чолі великого війська, ... Але він не знайшов ні одного ворога. Їх південне крило було в Таанаку, а північне крило в південному куті [долини Кіна]. Тоді його величність мовив до них на цій дорозі... і вони були переможені» [3, с. 67]. Пізніше, зустрічаємо згадку про розвідників в описі битви при Кадеші під час другого походу Рамсеса II: «Коли Його Величність сидів на золо-

тому троні, прийшов патруль [В. Я. розвідники] із числа охоронців Його Величності, і вони привели двох полонених патрульних...» [1, с. 98].

Нам відомо, що єгиптяни не використовували кавалерію в прямому значенні цього слова, однак вони використовували кінних вершників як розвідників [7, с. 263-271]. На рельєфах розвідники озброєні, зазвичай, луком і стрілами, але вони, напевне, не брали участі у бойових діях. Зразки кінних вершників досить часто зустрічаються на батальних сценах. Зокрема на рельєфі у фіванській гробниці Хоремхеба [7, с. 264-265, 268-269]. На згаданому вище рельєфі, розвідник не озброєний, але він супроводжує солдат під час матеріально-технічних завдань і, таким чином він цілком імовірно є розвідником. Першим згаданого вершника, як розвідника ідентифікував А. Шульман [4, с. 76].

Уже з періоду правління XIX династії, а саме Рамсеса II, у нас є чотири конкретні зображення розвідників під час виконання завдань на сценах рельєфу битви при Кадеші. На Луксорському рельєфі (L3) ми знаходимо одного розвідника із сагайдаком за спиною. На рельєфі з Абу-Сімбела, зображено трьох розвідників під час виконання їхніх професійних функцій. Одного розвідника із сагайдаком і луком супроводжує напис, який стверджує, що він був відправлений до загону Птах із повідомленням про напад хетів [9, рл. 170]. Інших розвідник, також із супровідним написом, виконує аналогічні функції. Він має за спиною сагайдак, (без лука) і володіє батоном, але він іде в супроводі єгипетської піхоти та колісниць [6, с. 89].

На вищезгаданому рельєфі битви при Кадеші, окрім зображення розвідника-вершника, праворуч по центру (Tafeln 169) зустрічаємо піших розвідників. Сцена розділена на два етапи. Перший етап відображає виступ патруля із семи чоловік у розвідку: більшість розвідників озброєні луками і сагайдаками, деякі несуть меч хепеш і спис. Другий етап зображує прибуття розвідників із двома полоненими ворожими розвідниками.

Процес з'яви розвідників в давньоєгипетських писемних джерелах і на рельєфах датується різним часом. Якщо в писемних джерелах розвідники з'являються в написах Камоса (пізня XVII династія), особливо Тутмоса III, Аменхотепа III, Сети I і Рамсеса II, то візуальні зображення датуються правліннями Хоремхеба (пізня XVIII династія) і Рамсеса II (рання XIX династія).

Список використаних джерел:

1. Битва Рамсеса II с хеттами при Кадеше / пер. И. М. Лурье. *ХИДМ*. 1950 (Т. I): 96-100.
2. Из Анналов Тутмоса III (пер. И. М. Лурье). *ХИДМ*. 1950 (Т. I): 71-77.
3. Из летописей Тутмоса III (пер. Петровского Н. С.). *ХИДВ*. 1980 (Ч. 1): 66-71.
4. Delpeut L. 2018. The horses of Horemheb. *Friends of Saqqara Newsletter*: 76-83.
5. Delpeut L. 2021. What Makes a Horse a Horse? Configurational Aspects of Ancient Egyptian Equines. *The International Journal of Equine and Equestrian History*. Vol. 1, Issue 1: 16-45.
6. Heagren B. 2010. *The Art of War in Pharaonic Egypt*. Ouckland.
7. Schulman A. 1957. Egyptian Representations of Horsemen and Riding in the New Kingdom. *JNES* 16: 263-271.
8. The Asiatic War (transl. J. H. Breasted). *AE*. 1906 (Vol. III): 294-351.
9. Wreszinski W. 1935. *Atlas zur Altaegyptischen Kulturgeschichte II*. Leipzig.

Отримано: 27.11.2023

Олена ЯКОВЕНКО,
магістрантка історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0004-0397-9995

ТРИ НАРОДНІ ПРИНЦИПИ: АМЕРИКАНСЬКІ ВИТОКИ

У статті досліджуються американські концепції, які вплинули на формування політичної концепції «Три народні принципи» та їх бачення Сунь Ятсеном.

Ключові слова: Сунь Ятсен, три народні принципи, Генрі Джордж, Мауріціо Вільямс, земельне питання.

Актуальність теми. З виходом Китаю на світову арену як супердержави, розуміння її історичних коренів та ідеології стає ключовим завданням для аналізу геополітичних реалій. Концепція «Трьох народних принципів» Сунь Ятсена є основоположною для політичної стратегії Китаю. Дослідження американських ідей, які вплинули на дану концепцію, може дати розуміння шляху розвитку китайської моделі демократії і її впливу на сучасний світ.

Мета публікації – проаналізувати праці американських дослідників які стали джерелами, що вплинули на політичну доктрину Сунь Ятсена «Три народні принципи»

Політичні ідеї Сунь Ятсена тісно пов'язані як з американською так і східною традицією. Будучи вихідцем з Азії, він отримав західну освіту та не забував про власне коріння. Власне, політична доктрина Сунь Ятсена «Три народні принципи» мала головним джерелом ідей концепції американських та європейських інтелектуалів, які він адаптував до китайських реалій. Імануель Хсю вважає, що суть «Трьох народних принципів» варто порівняти із відомою фразою Лінкольна «правління для народу, народом і для народу» [5, с. 459].

Одним із головних джерел натхнення в американській політичній думці стала праця економіста Генрі Джорджа «Прогрес і бідність». Дана праця здобула своє визнання у освічених колах по всьому світу. У ній американський дослідник вказував на те, що західна ідея політичної рівності не може бути самоціллю. «Політична рівність сама по собі не запобігає нерівності, яка виникає внаслідок приватної власності на землю. Більше того, політична рівність – коли вона співіснує зі зростаючою тенденцією до нерівного розподілу багатства – зрештою породить або тиранію, або анархію» [3].

Також молодий політик залучав до політичної доктрини західну традицію трактування цього поняття, однак він адаптував її до китайських реалій. Так він стверджує, що прагнення до розширення особистої свободи може призвести до зловживань. Разом з тим, він зазначав, що свобода можлива за дотримання свободи іншої людини і таким чином погоджується із думкою англійського вченого Мілля. У політичній думці Сунь Ятсен вказував що саме держава має мати повну свободу, натомість свобода особистості має бути обмеженою [1, с. 474; 478].

Важливим елементом ідей Генрі Джорджа, які залучив Сунь Ятсен до політичної доктрини було вирішення земельного питання. Ця проблема мала важливе значення як для Китаю, так і для США. У випадку першої країни, питання аграрної кризи стало нагальним, адже селяни в умовах різкого зростання цін на землю не могли сподіватися на підвищення рівня життя. А тому ідея «єдиного податку» була сприйнята з ентузіазмом. Та попри це, Сунь Ятсен переосмислив дану політичну концепцію і запропонував більш поміркований варіант. Він був прихильником приватної власності на землю за умови, що земля підлягає оподаткуванню відповідно до вартості заявленої землевласником [2, с. 217-218].

Окрім активного залучення популярних американських ідей, Сунь Ятсен досліджував популярні тоді філософські теорії. Зокрема у циклі лекцій на тему «Трьох народних принципів» він проаналізував ідеї мальтузіанства. Сунь Ятсен сприйняв цю теорію зі скепсисом і вважав її «отруйною». Він вказував на стагнацію населення Китаю, яке протягом століть має стабільну чисельність населення в 400 мільйонів осіб. Це вилилося у побоювання сліпого втілення цієї концепції та обмеження чисельності населення. «Сучасна китайська молодь також заразилася ідеями Мальтуса не знає того, що Франція вже відчула на собі всі незгоди зменшення населення». У своїх песимістичних прогнозах Сунь Ятсен побоювався що подальша стагнація ослабить Китай і він стане мішенню як і для європейських колоніальних імперій так і для модернізованої Японії [1, с. 389].

Важливим джерелом для формування ідей Сунь Ятсена стала праця Мауріціо Вільяма «Соціальна інтерпретація історії: спростування марксистської економічної інтерпретації історії». Про великий вплив політичних ідей американського філософа може стверджувати факт, що він прийняв позицію автора щодо Маркса. Як і Вільям, політик вважав, що Карл Маркс досліджував соціальні патології і сприйняв ці ідеї як соціальні закони. За ствердженням Гаррі Сондерса, опрацювання ідей Мауріціо Вільяма допомогло Сунь Ятсену рішучіше відкинути ідеї марксизму, а отже дало йому стимул у пошуку власної ідеологічної концепції [4].

Разом з тим, його сфера інтересів не обмежувалася теоретичними працями. Для політика було важливо використовувати практичний досвід побудови демократичної системи. Американська концепція незалежності була близька Сунь Ятсену, адже як і батьки-засновники США він прагнув побудувати сильну державу, в якій китайці позбудуться залежності від європейських держав. Він надихався американським трактуванням концепції політичної нації, адже як представник національної меншини, розумів важливості єдності Китаю як країни де представники різних етносів можуть бути патріотами своєї держави.

Висновки. Джерелами політичної концепції «Три народні принципи» були праці американських дослідників. Зокрема у своєму підході до формування своєї політичної доктрини, Сунь Ятсен залучав праці американських дослідників Генрі Джорджа, Мауріціо Вільяма, критикував ідеї Мальтуса. Крім цього, він надихався ідеєю суверенітету і політичної нації американських батьків-засновників. Сунь Ятсен зумів об'єднати у своїй політичній доктрині політичну думку як і західного так і східного світу та став батьком сучасної республіканської системи для КНР та Тайваню.

Список використаних джерел:

1. Сунь Ятсен. Избранные произведения / ред. С. Тихвинский. 2-ге вид. Київ, 1985. 782 с.
2. Chung-tung C. Dr. Sun Yat-Sen's Principle of Livelihood and American Progressivism. Chinese Studies in History. 1982. Т. 15, № 3-4. С. 4–19. URL: <https://doi.org/10.2753/csh0009-46331503044> (дата звернення: 01.11.2023).
3. George H. Progress and Poverty. Schalkenbach Foundation, Robert, 2006. 319 с. URL: <https://www.henrygeorge.org/pchp42.htm> (дата звернення: 01.11.2023).
4. Saunders H. The American dentist who turned Sun Yat-sen off Marxism – The China Project. The China Project. URL: <https://thechinaproject.com/2023/10/23/the-american-dentist-who-influenced-sun-yat-sen-and-his-nationalist-party/> (дата звернення: 01.11.2023).
5. Hsu I. C. Rise of Modern China 2/E **College Edition. Oxford University Press, 1985. 1024 с.

Отримано: 27.11.2023

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Підсекція ПЕДАГОГІКИ

Роман БЛІЙ,

*аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0000-6659-4049*

ІННОВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Підкреслено важливість впровадження інновацій в освітній процес підготовки майбутніх вчителів інформатики на сучасному етапі розвитку вищої школи; зосереджено увагу на вивченні студентами інтерактивних, дистанційних, хмарних, кейс-технологій та ін.

Ключові слова: вчитель інформатики, інноваційні технології, інтерактивні технології, дистанційне навчання.

Актуальність теми. ХХІ століття характеризується швидкими темпами розвитку цифрових технологій. Сьогодні інформатизація суспільства – невід’ємна складова цивілізації. Сучасний педагог повинен використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічній діяльності, бути творчим, новатором, коучем, дослідником, постійно вдосконалювати свої знання та навички, мати креативне та критичне мислення, розвивати професійні компетентності. А от учитель інформатики не тільки має передати учням знання, а й сформувати інформаційну культуру та навички її застосування у повсякденному житті. Тому увага до його підготовки та компетентності сьогодні зростає.

Одним із важливих завдань педагогічних закладів вищої освіти України є підготовка кваліфікованих вчителів інформатики, котрі будуть конкурентоспроможними, володітимуть інноваційними технологіями навчання та застосовуватимуть їх у своїй професійній діяльності. Відповідно, студентами повинні вивчатися ці технології ще у стінах університетів, а їхній зміст має носити випереджальний характер [3, с. 125-131; 4, с. 154-159].

Мета публікації – розкрити провідні інноваційні інформаційні технології, які повинні вивчатися майбутніми вчителями інформатики у педагогічних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні основу освітніх інновацій складають такі моделі навчання: електронне, всепроникаюче, мобільне, перевернуте, змішане та впровадження інноваційних форм навчання [2, с. 169-173]. Тому під час підготовки вчителів інформатики у педагогічних ЗВО слід враховувати досягнення науки та використовувати

названі інноваційні технології, зокрема інтерактивні методи, комп'ютерне моделювання, дистанційні, ігрові, хмарні, проектні індивідуальні, колективні та кейс технології.

Дистанційне навчання, яке набуває поширення та популярності, проходить у режимі онлайн за допомогою різноманітних навчальних платформ (Moodle, Prometheus). Воно передбачає використання спеціальних інформаційних технологій: кейс-технологій, технологій, відео конференцій (Zoom, Meet), вебінарів, Skaure- та Zoom-лекцій, мультимедійних презентацій, відеоуроків, застосування інтерактивних дошок та панелей, комп'ютерне тестування, алгоритми тощо [2, с. 169-173]. Для вчителя інформатики оволодіння названими засобами є беззаперечно обов'язковим.

Необхідним для вивчення студентами є й інтерактивні технології, котрі представлені навчанням у групах, використанням віртуальних лабораторій, «Кейс-методу», методів проєктів, мозкового штурму, конференції, дискусій тощо [2, с. 169-173]. Мультимедіа є одним з новітніх засобів унаочнення навчального матеріалу високого ступеня візуалізації, анімацією, високоякісним звуком, реалістичними зображеннями, комп'ютерною графікою, що дає можливість поєднувати їх у одну систему презентації інформації за допомогою комп'ютерів [1, с. 27-30].

На нашу думку, майбутні педагоги повинні набути практичних навичок використання технологій комп'ютерного моделювання, як інноваційного інструменту навчання, який підвищить їхню пізнавальну діяльність, зацікавить та спонукатиме до самоосвіти, полегшить організацію освітнього процесу, вирішуючи практичні та теоретичні завдання, дасть змогу вивчити процеси та явища, які неможливо реалізувати в реальних умовах з конкретних причин. Комп'ютерне моделювання уможливить миттєве використати теоретичні знання на практиці, покращить образне мислення, розширить можливості для ефективної підготовки майбутніх педагогів [3, с. 125-131].

Так само, відомі сьогодні хмарні технології мають різноманітні інтерпретації та застосування по всьому світі. Вони стають невід'ємною складовою підготовки вчителів інформатики у закладах вищої освіти. Хмарні технології представлені набором мережевих й апаратних ресурсів, є повноцінним освітнім інструментом, своєрідним середовищем збереження даних, надають користувачам доступ до інформаційних ресурсів, дозволяють створювати власні онлайн-простори [5, с. 153-156].

Висновки. Отож, модернізація підготовки вчителів інформатики та впровадження до освітнього процесу інноваційних технологій (інформаційних, інтерактивних, дистанційних, хмарних, кейс технологій) створюватимуть належні умови для саморозвитку та самовдосконалення майбутніх фахівців, сприятимуть заохоченню до розвитку професійних навичок, практичної самореалізації, що дасть змогу у майбутньому використовувати отримані знання та вміння у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Іванов О. В., Корольчук В. О. Web-технологія використання програм відеозахоплення при підготовці освітніх матеріалів віддаленого навчання. *Комп'ютерні системи та інформаційні технології*: міжнар. наук. журнал. 2020. № 2. С. 27-30. DOI: <https://doi.org/10.31891/CSIT-2020-2-4>
2. Кожем'якіна І.В. Інноваційні технології як інструмент професійного розвитку вчителя в умовах післядипломної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип. 1 (46). С. 169-173. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46872>

3. Макаренко Л.Л., Шпильовий Ю.В. Особливості застосування технологій комп'ютерного моделювання при вивченні дисциплін інформатичного циклу майбутніми педагогами професійного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 75. С. 125-131. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/75/29.pdf>
4. Павлова Н.С. Професійна підготовка вчителів інформатики у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 75. С. 154-159. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/75/35.pdf>
5. Саргсян Е.Л. Хмарні обчислення як нове технологічне рішення у сфері освіти. *Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі: матеріали науково-практичної конференції молодих учених (15-16 травня 2019 р.) / за ред. Н.О. Пономарьової, О.А. Жерновникової*. Харків: Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2019. С. 153-156. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2152438f-9216-4d6d-8cab-e56e549a76ff/content>

Отримано: 23.11.2023

Джинг ВАНГ,
аспірантка другого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-6291-8840

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ МОДЕЛЕЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ КИТАЮ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті аналізуються шляхи трансформації розвитку пріоритетних моделей вищої освіти Китаю в історичній ретроспективі.

Ключові слова: трансформація, модель, управління, розвиток, вища освіта, Китай.

Актуальність проблематики, яку ми розглядаємо, не викликає заперечень. У сучасному Китаї, так само як і у будь-якій країні світу, що прагне розвитку й вдосконалення менеджери з освітньої галузі прагнуть створити такі моделі де б ключовими аспектами були: успішна економічна складова; національні інтереси та потреби; змістовність та функціональність освітнього процесу.

В умовах сьогодення, ефективність інноваційного процесу у розвитку вищої школи досягається завжди за умови взаємозв'язку всіх структурних компонентів будь-якої освітньої моделі. Це дає змогу реалізовувати і вивчати практичну доцільність нововведення у системі, незалежно від рівнів та змісту її застосування. Так у структурних моделях розвитку вищої освіти ключовими аспектами повинні бути: 1. *Організація* (діагностика, розробка програми чи проекту, фахова підготовка, практична реалізація, узагальнення); 2. *Управління* (прогнозування, планування, організація, координація, контроль та оцінювання, узагальнення). Сьогодні, у Китаї управлінська стратегія є набором організаційних рішень, що забезпечують реалізацію філософії діяльності вищої школи та створюють умови для повноцінної реалізації професійних здібностей педагогічного колективу.

Проблема, що розглядається була популяризована наступними авторами: Ян Хван, Джі Бао, Чен Гуолиан, Донг Йеюн, Ван Сюджу, Го Вейлу, Фенг Ванг, Біан Кахонг, Ван Лиджинг, Зу Юханг, Ян Хонгжия, Чжао Хуа, Ян Юнкун. Вчені досліджували у своїх роботах: стратегічні зміни у структурі вищої освіти Китаю; функціональну автономію університету; реформування системи вищої освіти в умовах глобалізації тощо.

Метою статті є висвітлення пріоритетних моделей розвитку вищої освіти в Китаї.

Вважаємо за необхідне, з метою логічності висвітлення матеріалу розкрити трансформацію розвитку сучасної моделі вищої освіти Китаю в історичній ретроспективі.

Так, з 1978 по 2003 рік модель управління розвитком вищої освіти країни змінювалась у 4 етапи під контролем китайського Уряду [1; 2; 3; 4].

Перший етап: 1978-1984 рр. В цей період почалося реформування економічної та політичної системи країни. Початок освітньої реформи поклато успішне скликання третього пленарного засідання Одинадцятого центрального комітету Комуністичної партії Китаю в 1978 році. З 1979 по 1984 рік, освітнє співтовариство Китаю, особливо педагоги вищої школи, зробили всеосяжну та глибоку спробу аналізу *системи управління*. Модель управління вищою освітою на цьому етапі, як і раніше, суворо і повністю контролювалося владою. Автономія у вузах як і раніше була дуже обмежена.

Другий етап: 1985-1992 рр. У 1984-1985 роках Центральний комітет Комуністичної партії Китаю послідовно прийняв рішення про реформу економічної системи та реформу наукової та технологічної системи. У 1985 році було проведено національну конференцію з освіти, де було прийнято «Рішення про реформу освітньої системи», розглядалися питання створення Національної комісії з освіти для координації розвитку всіх освітніх моделей.

Третій етап: 1993-1998 рр. У лютому 1993 року Центральний комітет Комуністичної партії Китаю та Державна Рада офіційно опублікували «Схему розвитку освіти Китаю». Для Уряду цей політичний документ став основою просування реформи системи вищої освіти, а саме: механізм макроскопічного контролю; система ієрархічного управління та відповідальності; законодавством надаються гарантії прав автономії закладам вищої освіти.

Четвертий етап: з 1999 року по теперішній час. Триває завершення програми «Спільне будівництво; Корикування; Співпраця і злиття»; спрощено адміністрування й децентралізацію центральної влади; ефективно впроваджується та розширюється автономія університетів в адаптації до розвитку місцевої економіки.

В умовах сьогодення, переконані, спільним для успішної діяльності всіх закладів вищої освіти є: децентралізація та автономія в управлінні університетами; активізація в університетській освіті наукової діяльності; підвищення рівня фундаментальності освіти; адаптація до нових потреб студентів і суспільства; єдність наукових підходів; розширення партнерства університетів.

Вважаємо, що це все можливо здійснити за умови інноваційної діяльності сучасних менеджерів освіти. Погоджуймось з думками професора Ірини Кучинської, які вона висловила у своїх роботах «Інноваційна освітня діяльність: змістовність та функціональність педагогічних технологій в умовах сучасного реформування» та «Керівник у сфері освіти: інтелегент, інтелектуал, менеджер-новатор», де автор підкреслює значущість ефективної новаторської, інноваційної діяльності, креативного, критично мислячого керівника закладу осві-

ти. Педагог підкреслює, що сучасний менеджер повинен обов'язково розглядати навчальний процес з позицій інноваційних стратегій; культури мислення та спілкування; цінностей культури викладання; співпереживання та особистісного розвитку [5; 6].

Висновки. Підсумовуючи проаналізований матеріал, вважаємо за доцільне висвітлити ключові аспекти розвитку моделей вищої школи у сучасному Китаї. А саме: сприяння інноваційній стратегії в системі управління вищою освітою; просування автономії вищої школи (до мінімуму обмежити втручання відповідних урядових департаментів); змінити урядові функції і системи управління у вищій освіті; реалізувати диверсифікації об'єктів вищої школи з постійним поглибленням освітньої реформи; розвивати приватні коледжі і університети, визнати важливість ролі приватних університетів в соціальному розвитку і інституціональному середовищі; оптимізувати установи, що керують закладами вищої освіти (сформулювати практичні робочі цілі і реалізувати наукову та стандартизовану систему оцінки); розділити функціональні обов'язки між окремими управлінськими системами; поліпшувати системи викладання і досліджень, належне коригувати професійні дисципліни, інновації викладацької роботи; сприяти підготовці лідерів та оптимізувати викладацькі ресурси.

Список використаних джерел:

1. Ян Хван. Від моделі державного контролю до моделі державного нагляду – вдосконалення сучасної китайської моделі управління урядом вищої освіти. [J] *Освіта* 19. 2003. (5).
2. Го Вейлу, Фенг Ванг. Реакція Уряду на автономію університету – дослідження щодо балансу між управлінням та автономією [J]. *Адміністративне право*. 2010. (2).
3. Bian Kaihong. Аналіз інноваційних механізмів управління освітою [J]. *Jiangxi Procoration and Technical College*. 2020. (11).
4. Чжао Хуа, Ян Юнкун.. Реформа системи вищої освіти в області глобалізації [J]. *Журнал Шогуанського коледжу: видання Social Science*. 2004 (11).
5. Кучинська І. О. Інноваційна освітня діяльність: змістовність та функціональність педагогічних технологій в умовах сучасного реформування. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]*. Київ: Міленіум, 2022. Вип. 33 (2-2022). С. 20-31.
6. Кучинська І. О. Керівник у сфері освіти: інтелігент, інтелектуал, менеджер-новатор. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]*. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 27 (2–2019). С. 59–63.

Отримано: 23.11.2023

Дмитро ДМИТРЕЦЬКИЙ,
аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0003-8235-3191

ДОСВІД ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Представлено результати аналізу підходів та практичного досвіду економічного виховання молоді в освітніх закладах різних рівнів в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття з точки зору актуальності використання в сучасних умовах.

Ключові слова: економічне виховання, економічна освіта, досвід, економічна поведінка.

Економічне виховання у загальній системі освіти всіх рівнів є важливою складовою процесу соціально-економічного розвитку держави, модернізації всіх сфер життєдіяльності суспільства і, перш за все, реалізації економічних реформ, які є особливо актуальними для надскладної ситуації воєнних дій та подальшої відбудови України. Економічне виховання в системі економічної освіти має свою специфічну мету, завдання, принципи і засоби, пронизує інші напрями суспільного розвитку країни. У цьому процесі важливо, з одної сторони, забезпечити масову участь громадян в економічній відбудові країни, з іншої – максимальне врахування досвіду національних підходів та практик впровадження економічних реформ, особливо періодів радикальних соціально-економічних змін, як от зміна соціально-економічного устрою кінця ХХ – початку ХХІ ст. Водночас, важко переоцінити значення економічної грамотності молодих людей, яку вони формують через систему освіти, починаючи від дошкільної, завершуючи післядипломною.

Ще на початку 90-их років державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), розглядаючи шляхи реформування змісту загальноосвітньої підготовки школярів, передбачила ознайомлення їх з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності, формування в них техніко-технологічних і економічних знань, вироблення практичних умінь та навичок, необхідних для залучення їх до продуктивної діяльності та оволодіння певною професією [1].

Важливо, аби ці знання стали основою економічної вихованості, економічної культури особистості, основою її свідомості, яка регулює її економічну поведінку. Відповідно до цього основна увага акцентується не стільки на знаннєвій сфері (отриманні необхідних знань), скільки виховній, яка визначає цінності та модель поведінки учня, студента в системі освітньої діяльності.

Тому на думку О.Т.Шпака, мета економічної освіти й виховання школярів може бути досягнута завдяки вирішенню таких завдань: формування основ економічних знань; формування економічних умінь і навичок в умовах спеціально організованої навчальної діяльності; формування основ економічного мислення; розвитку економічно важливих якостей особистості; подолання негативних якостей, які можуть мати місце в економічній діяльності; виховання культури споживання, уміння узгоджувати потреби з економічними можливостями

їхнього задоволення; виховання економічно усвідомленого ставлення до праці та її результатів [2, с.70].

У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки перед державою постає ряд проблем, що потребують першочергового вивчення, кваліфікованого аналізу та оптимального розв'язання. При цьому необхідно орієнтуватись на європейські стандарти національної освіти, на можливість забезпечення належної її якості, на відповідність установ, що надають її, на професійний склад працівників тощо. Адже нинішній склад ділової, фінансово-економічної активності, труднощі, які переживає економіка нашої країни, свідчить про те, що в країні вкрай мало справжніх висококваліфікованих кадрів, які могли б знайти ефективні шляхи виходу з напруженого й важкого становища. Тому в період оптимізації сучасного ринкового економічного простору в Україні аналіз історичного досвіду розвитку фінансово-економічної освіти відповідає запитам сьогодення, оскільки нові концепції, ідеї, теорії легше усвідомлюються при їхньому діалектичному осмисленні у єдності з тим досвідом, який апробований у практиці української освіти в минулі роки.

Відповідно до вищезазначеного ефективність творчого використання досвіду економічного виховання кінця ХХ – початку ХХІ ст. у сучасних реаліях безпосередньо пов'язана з необхідністю:

- проведення системного аналізу історичних передумов економічних процесів та пов'язаних з ними реформ в державі, відповідно, переосмислення підходів до економічного виховання в освітніх закладах різних рівнів;
- вивчення організаційно-методичних засад та конкретних освітніх практик у сфері економічного виховання молоді у досліджувальний період;
- визначення комплексних підходів до творчого використання прогресивних здобутків історичного досвіду в умовах перебудови сучасної системи економічної освіти, економічного виховання в Україні.

Практична цінність таких досліджень полягає у можливості адаптації теоретичних підходів та освітніх практик до умов сучасної розбудови загальної економічної освіти всіх рівнів, модернізації системи економічного виховання в цілому. Цінним є також творче використання систематизованих матеріалів як для оновлення навчальних дисциплін, пов'язаних з економічною освітою, так і розроблення методик організації економічного виховання практично всіх суб'єктів освітньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). Київ, 1994. 62 с.
2. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти. Київ: Четверта хвиля, 2000. 352 с.

Отримано: 23.11.2023

Андрій ДУЦИК,
аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0002-0034-6581

МЕДІАТВОРЧІСТЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У публікації здійснено спробу визначити та проаналізувати поняття медіаторчості, а також обґрунтувати її значення в сучасній освіті.

Ключові слова: медіаторчості, освіта, учні, педагоги.

Сучасне суспільство переживає еру цифрової революції, де медіа впливають на усі аспекти нашого життя. Інформація стала легко доступною, і навіть наймолодших членів нашого суспільства оточують медійні повідомлення: від соціальних мереж до телевізійних передач і веб-сайтів. В умовах інформаційного пливу важливим є не лише споживання інформації, здатність її розуміти, критично аналізувати, але й створювати. Ця здатність відома як медіаторчості, і вона стає все важливішою в освіті.

Сучасна освіта стикається з різноманітними викликами та можливостями, зумовленими інформаційним середовищем. Швидкі зміни в технологіях та споживацьких звичках вимагають від сучасних педагогів нових підходів до навчання та виховання. Однією з важливих компетентностей, яку потрібно розвивати серед учнів та майбутніх педагогів, є медіаторчості. В умовах інформаційної перенасиченості та зростаючої ролі цифрових медіа, розвиток медіаторчості постає актуальним завданням для освітян. Адже відсутність необхідних навичок у галузі медіаторчості може призвести до неефективності освітнього процесу та втрати можливостей для творчого розвитку учнів.

Мета публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному висвітленні важливості розвитку медіаторчості в педагогічній діяльності. Ця стаття спрямована на розширення розуміння та підвищення свідомості щодо медіаторчості серед педагогічної громадськості, а також на підтримку педагогів у розробці та впровадженні медіаторчості навчальних програм для майбутніх поколінь.

Медіаторчості можна визначити як «процес творчої діяльності, пов'язаної з медіа, який включає в себе сприймання, створення та репрезентацію медійних продуктів. Медіаторчості виконує різноманітні функції, такі як соціальна, комунікативна, інформаційна, освітня, аксіологічна, гедоністична, естетична, моральна, конструктивна, технологічна та культурна. Вона також передбачає використання медіа для активізації творчого потенціалу особистості та її адаптації до сучасного інформаційного суспільства» [1, с. 179-181].

У словнику термінів з медіаосвіти відомий медіапедагог О. Федоров дає таке визначення: «медіаторчості – процес творчої діяльності в медіасфері та її предметні результати, взаємопов'язані процесами проактивної діяльності та виробництва медіатекстів» [2, с. 199-200].

Медіаторчості можна розуміти і як «здатність або процес створення та споживання медіаконтенту із задоволенням особистих чи професійних потреб. Вона забезпечує свідоме споживання медіапродуктів (інформації) у медіапростір та надає широкі можливості для ре-

алізації освітніх ідей. Вона також розглядається як засіб оптимальної медіасоціалізації та формування особистої візуальної медіакультури» [3, с. 1-3].

Створення медіа сприяє медіаграмотності та освіті, оскільки дозволяє педагогам розвивати свої навички та знання в галузі медіакультури. Це дає їм змогу «ефективно використовувати мультимедійні технології, забезпечувати творчо-пошуковий характер навчання та проявляти медіаосвітню діяльність. Розвиток медіакультури педагогів сприяє підвищенню якості освіти, розширенню комунікаційних можливостей та збагаченню професійного досвіду» [за 2, с. 200-202].

Медіаосвіту розглядають також як «частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа» [4, с. 344-345].

У педагогічній практиці існують різні підходи до впровадження медіаторчості. Деякі заклади загальної середньої та вищої освіти вже активно використовують медійні ресурси в освітньому процесі, стимулюючи здобувачів освіти до створення власних медійних продуктів, таких як відео, аудіо та інші форми медіа.

Медіаторчість є актуальною та важливою темою в сучасній педагогіці. Розвиток цієї компетентності допомагатиме учням та майбутнім педагогам адаптуватися до умов інформаційного суспільства.

Подальші дослідження у цій сфері можуть передбачати вивчення найкращих практик впровадження медіаторчості в освітній процес, аналіз підходів до оцінювання медіаторчих навичок та розробку ресурсів для навчання медіаторчості.

Список використаних джерел:

1. Деніжна С., Сова М. Медіаторчість викладача та технології її реалізації в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Т. 1, № 29. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/39.pdf
2. Колеснікова І. Медіаторчість як засіб розвитку медіакультури педагогів у закладах післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 18. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/18/part_1/44.pdf
3. Тесленко В. М. Особистісно-розвиваючі можливості медіа-творчості педагога/учня у подоланні синдрому професійного вигорання/медіатравми. *Медіа-творчість в сучасних українських реаліях: протистояння медіатравмі*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 25 червня 2019 р. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН, 2019. URL: <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Teslenko-V.-M.-Osobystisno-rozvyvayuchi-mozhlyvosti-mediatvorchosti-pedagoga-chy-uchnya-u-podolanni-syndromu-profesijnogo-vygorannya-chy-mediatravmy.pdf>
4. Чубрей О. Особливості впровадження медіаосвіти як важливої складової модернізації освітньої галузі в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2012. № 10. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/53644/1/Стаття_Педагогіка_2023_10\(24\)%20На_ука%20i%20техніка.pdf](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/53644/1/Стаття_Педагогіка_2023_10(24)%20На_ука%20i%20техніка.pdf)

Отримано: 23.11.2023

Віталій КИМАКОВИЧ,

аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0006-0647-0152

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Акцентовано увагу на тлумаченні понять «інновації» та «інноваційна діяльність» педагога; підкреслено необхідність впровадження вчителем інноваційної діяльності в закладах середньої освіти та забезпечення на цій основі її якості.

Ключові слова: інновація, інновації в освіті, інноваційна діяльність учителя, інноваційна педагогічна діяльність.

Актуальність теми. Сучасний учитель повинен бути готовим до реалізації інноваційної діяльності, позаяк одним з його завдань є покращення якості шкільної освіти. Він має використовувати різноманітний педагогічний інструментарій для того, щоб ефективно вирішувати освітні задачі, шукати і знаходити нові способи їх розв'язання. Це спричинює необхідність опанування ним нових технологій навчання та їхнього впровадження в освітній процес закладу середньої освіти.

Йдеться про готовність учителя до інноваційної педагогічної діяльності, яка ґрунтується на осмисленні практичного педагогічного досвіду, зорієнтована на зміну та розвиток освітнього процесу з метою досягнення вищих результатів, отримання нового знання, формування інноваційної педагогічної практики (І. Дичківська, О. Дубасенюк, О. Огієнко, Л. Пшенична, О. Сисоєва та ін.).

Мета публікації – проаналізувати сутність поняття «інноваційна діяльність» учителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Інноваційна діяльність – спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [3].

Інновація – і процес, і результат. Тобто вона означає з одного боку – зміну (оновлення) системи (діяльності), а з іншого – створення продукту (новації) і його впровадження [4, с. 44]. Відтак у педагогічній інтерпретації інновація передбачає нововведення в освітньому процесі, що покращують його в цілому та безпосередньо впливають на її результат.

Підкреслимо, що П. Волкова розглядає інновацію в освіті як «...цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог» [1, с. 403]. Л. Пшенична цю категорію пояснює з різних сторін, як: *процес* реалізації нового, такого, що досі розв'язувалося по іншому; *результат* творчості вчителя, пошуку ним шляхів вирішення освітніх завдань; *новотворення*, що з'являються завдяки ініціативам, експериментуванню та впровадженню і відомих, і нових технологій навчання; *зміни*, орієнтовані на перетворення чи оновлення різних компонентів у структурі освіти або функціонуванні виховного закладу; новітні задуми, зумовлені вимогами часу тощо [5, с. 6].

Інновації у сфері освіти І. Дичківська трактує зважаючи на різні підходи. Зокрема стверджує, що це: модерні форми організації освітнього процесу; «нові дії» вчителя, що скеровані на виконання нагальних проблем освіти; перетворення в освітній практиці; творення, поширення нового педагогічного досвіду; результат інноваційного процесу та ін. [2].

Очевидно, що інновації в середній освіті асоціюються насамперед з діяльністю шкільного вчителя. Саме він скеровує нововведення, ініціює зміни, щоб забезпечувати якість та ефективність навчання учнів. Перебудовує, підбирає доречні способи професійної діяльності. Адже вчитель має бути сучасним, прогресивним, перспективним. Постійна потреба в удосконаленні зумовлює перетворення його стилю мислення та скерованість на безперервні педагогічні пошуки, дослідження, ініціативи. Іншими словами, педагог повинен працювати творчо та інноваційно, намагатися оновлювати форми, методи та прийоми власної роботи.

Як зазначено у термінологічному словнику, інноваційна діяльність учителя – цілеспрямована педагогічна діяльність, що ґрунтується на осмисленні практичного педагогічного досвіду, зорієнтована на зміну та розвиток освітнього процесу з метою досягнення вищих результатів, отримання нового знання, формування інноваційної педагогічної практики [4, с. 34].

Аналіз психолого-педагогічних джерел, дає змогу визначити, що за своєю сутністю інноваційна педагогічна діяльність є багатокомпонентною та багатоаспектною. Її сутність трактують як:

- особистісну категорію, коли видозмінюючи чи створюючи оригінальні прийоми, впроваджуючи нетрадиційні підходи до навчання, вчитель змінюється сам і перебудовує суспільно-педагогічні відносини з суб'єктами педагогічного процесу;
- творчу діяльність, що на практиці вирізняється винахідництвом та високим рівнем педагогічної взаємодії;
- результат діяльності, характеризується пошуком і розробкою нововведень, концепцій, підходів та інноваційних освітніх технологій.

Висновки. Отож, учитель, який професійно займається інноваційною діяльністю забезпечує адаптацію відомих педагогічних технологій до нових умов шкільної освіти або створює нові методики та форми навчання учнів. Він працює творчо «по новому», прагнучи покращити дидактичні та виховні засоби, апробовуючи, досліджуючи та впроваджуючи нове.

За характером та результатами інноваційна діяльність учителя підкреслює його здатність генерувати нові ідеї та ініціативи, можливість їх аналізувати, продукувати, втілювати, а також забезпечувати реалізацію нового в освітній процес.

Список використаних джерел:

1. Волкова П. Педагогіка: посіб. Київ: Академія, 2001. 575 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність». *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36, ст. 266. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
4. Інноваційна діяльність вчителя: термінологічний словник / за заг. ред. О.І. Огієнко. Київ: ППОД НАПНУ, 2016. 120 с.
5. Пшенична Л. Інноваційні процеси в освіті як фактор її успіху. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. № 4 (38). С. 3–16.

Отримано: 23.11.2023

Дмитро КРАМАР,
аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0002-5317-5296

РОЗВИТОК ІДЕЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті розкрито становлення та розвиток ідей військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, патріотичні цінності, національна культура.

Розвиток ідей військово-патріотичного виховання є актуальним у контексті забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Сучасна геополітична обстановка зумовлює необхідність готовності до відповіді на зовнішні загрози. Це вимагає формування в громадян патріотичного ставлення до своєї держави, її історії та культури, а також підготовки молоді до оборони Батьківщини у разі необхідності.

У контексті гібридної війни та інформаційної агресії, військово-патріотичне виховання є важливим фактором запобігання впливу деструктивних ідеологій на молодь. Виховання патріотичних цінностей допомагає формувати стійке ставлення до власної ідентичності та захищати національну культуру в умовах глобалізації. Патріотизм та військова свідомість впливають на становлення професійної відданості та мотивації оборонців Батьківщини, сприяють формуванню сильної військової дисципліни та ефективності. Розвиток ідей військово-патріотичного виховання є необхідним для зміцнення духовних та моральних основ суспільства. Виховання патріотизму сприяє відновленню національної гідності, формуванню громадянської активності, толерантності та взаєморозуміння між громадянами.

Враховуючи зазначені аспекти, можна зробити висновок про важливість дослідження та розробки ефективних методик військово-патріотичного виховання. Педагоги та науковці повинні активно працювати над покращенням підходів до виховання молоді, зокрема шляхом аналізу історичного досвіду та впровадження сучасних підходів до військово-патріотичного виховання. Це сприятиме зміцненню національної ідентичності, формуванню патріотичного ставлення до держави, а також підготовці молоді до викликів сьогодення та майбутнього.

На думку М. Зубалій, військово-патріотичне виховання має охоплювати: роз'яснення молоді ідей і положень патріотизму та підготовки до захисту Вітчизни; пропагування героїчного минулого і сучасного нашого народу, славної історії і бойових традицій Збройних Сил; військових знань; прищеплення юнакам і дівчатам практичних навичок військової справи; надання допомоги молоді призовного віку в підготовці до служби в армії [1].

Аналіз наукових джерел з даної проблеми уможливив виокремлення низки суперечностей між:

- вимогами сучасних державних документів щодо військово-патріотичного виховання молоді й реалізацією їхніх положень у практичній діяльності;

- суспільною значущістю військово-патріотичного виховання учнівської молоді й недостатнім рівнем осмислення досвіду й сучасного стану реалізації виховної діяльності;
- об'єктивною потребою в оновленні змісту, форм, методів і прийомів військово-патріотичного виховання молоді й недостатнім теоретичним обґрунтуванням зазначених аспектів;
- необхідністю системного педагогічного керівництва процесом військово-патріотичного виховання та рівнем професійної підготовки педагогічних кадрів;
- наявними значними науковими і практичними здобутками в галузі військово-патріотичного виховання та недостатньою їхньою імплементацією в практику роботи сучасних закладів освіти.

Необхідність розв'язання виокремлених суперечностей та потреба в системному дослідженні з метою наукового осмислення й використання теорії і практики виховної діяльності в сучасних умовах передбачають вирішення комплексу завдань: проаналізувати вплив історичних подій, політичних трансформацій та соціокультурних змін на зміст та підходи до військово-патріотичного виховання в цей період; вивчити методичні підходи до реалізації військово-патріотичного виховання у навчальних закладах, військових академіях, військових структурах тощо; зробити порівняльний аналіз ідеології військово-патріотичного виховання в Україні з ідеями та практикою інших країн; виявити ключові принципи, цінності та завдання військово-патріотичного виховання, що розроблялися у педагогічній думці; сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку військово-патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві.

Отже, розвиток ідей військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці є надзвичайно важливим аспектом для формування сильної та свідомої нації та відображає сучасні вимоги та завдання у вихованні молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Зубалій М.Д. *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. Київ, 2010. 272 с.
2. Кучинська І.О. *Виховання громадянина: традиції та сучасні потреби*. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2005. Вип. 3. С. 13–16.

Отримано: 23.11.2023

Владислав ЛЕВКОВИЧ,
аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0008-9997-7431

ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

У статті проаналізовано зміст, форми та методи роботи з обдарованими студентами. Охарактеризовано праці науковців, що займалися окресленою проблемою. Обґрунтовано системність роботи з обдарованими студентами.

Ключові слова: обдарованість, студентська молодь, заклад вищої освіти, педагогічні умови роботи, форми, методи, засоби.

Актуальність теми. Одним з найважливіших ресурсів суспільства є його інтелектуальний потенціал, представлений спільнотою людей, які знайшли своє місце у житті, сповна реалізували власні творчі й професійні можливості, інтелектуальні та організаторські здібності. Зростає потреба в людях, які володіють нестандартним мисленням, уміють ставити й розв'язувати нові складні завдання, пов'язані з творенням майбутнього.

Мета – охарактеризувати форми, методи та засоби роботи з обдарованими студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність професійної підготовки обдарованих студентів у закладах вищої освіти суттєво залежить від підбору форм, та методів роботи з ними. Актуальності набуває проблема організації навчання обдарованого студента. Саме на вивчення цього аспекту проблеми спрямовано історико-педагогічне дослідження Л. Прокопів [3], в якому здійснено аналіз особливостей педагогічних умов навчально-виховної роботи обдарованої студентської молоді. Однак при цьому увага автора зосереджена в основному на розвитку науково-дослідницьких здібностей студентів, що на нашу думку, суттєво звужує предмет дослідження.

Крім того, дослідницею пропонується широкий набір форм та методів навчально-виховної роботи як під час аудиторної, так і у позааудиторній діяльності. Значної ваги у доробку авторки набувають і провідні напрями роботи з обдарованою молоддю. На думку дослідниці, до провідних напрямів роботи з обдарованою студентською молоддю, належать: довузівський, аналітико-інформаційний, науково-дослідницький, професійно-педагогічний, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий [3, с. 8-9].

Розповсюдженими ж формами навчально-виховної роботи з обдарованими студентами є різні види лекцій, практичні та семінарські заняття, виконання лабораторних робіт, курсові та магістерські проекти, виконання індивідуально-дослідницьких завдань, написання тез та статей, участі в конференціях, семінарах, конкурсах наукових робіт і т.д.

Щодо поза аудиторної роботи, то авторка виокремлює групові, масові та індивідуальні форми. До групових вона відносить наукові гуртки, роботи проблемних груп, міжфакультетські семінари-практикуми, дослідницькі групи, роботу проблемних галузевих лабораторій.

Проблемі організації навчально-виховної роботи обдарованої студентської молоді присвячена дисертація Я. Рудика [4], яка спрямована на вдосконалення організаційних форм надання їм додаткових освітніх послуг. Автором акцентовано увагу на необхідності вдоскона-

лення змісту навчання студентів у закладі вищої освіти на основі стратегій прискорення, збагачення та прискорено-збагаченого навчання. Сформульовано перелік вимог, яких необхідно дотримуватися при наданні додаткових освітніх послуг обдарованим студентам, зокрема: наявність діючої науково обґрунтованої програми організації навчання обдарованих здобувачів вищої освіти, системи ідентифікації та відбору обдарованих студентів, системи взаємодії і психолого-педагогічного моніторингу, гарантій залучення обдарованих студентів до навчання за збагаченими навчальними й освітніми програмами на добровільних засадах, достатня кваліфікація науково-педагогічних кадрів до такої роботи [4, с. 7].

У дисертації автором наведено перелік додаткових освітніх послуг, які надаються обдарованим студентам: навчання у вигляді курсів, семінарів, тренінгів тощо; вивчення додаткових курсів, модулів, тем навчальних дисциплін; надання обдарованим студентам консультацій; організація співбесід; заняття з метою ліквідації академічної різниці у навчальних планах при переміщенні студентів; репетиторство; заняття на підготовчому відділенні; підготовка обдарованих студентів до наукових конференцій та предметних олімпіад [4, с. 7].

Автором відзначається, що для реалізації зазначеної мети у закладів вищої освіти має бути створена низка педагогічних умов, а саме: організація навчального процесу за розширеними освітніми й навчальними програмами, які розробляються з урахуванням побажань обдарованих студентів та інтересів вузів; упровадження в освітній процес нових методів та засобів навчання і виховання, авторських методичних розробок, індивідуальних методик, інноваційних технологій навчання та контролю знань, міжпредметних зв'язків; створення умов для вдосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу, особливо молодих викладачів; зміцнення матеріально-технічного забезпечення структурних підрозділів ЗВО; залучення додаткових джерел фінансування науково-педагогічного персоналу закладу освіти [4, с. 9].

Системність роботи з обдарованими студентами у закладах вищої освіти повинна будуватися за такими напрямками:

- виявлення обдарованої молоді;
- використання форм та методів роботи з обдарованою молоддю;
- підвищення рівня науково-методичного забезпечення навчальних дисциплін;
- покращення педагогічних умов навчально-виховної роботи з обдарованою молоддю;
- підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів щодо роботи з обдарованими студентами.

Щодо педагогічних умов навчально-виховної роботи з обдарованою студентською молоддю, то сюди відносимо:

- належну змістову наповненість навчальних занять;
- зорієнтованість на актуальність та новизну інформації;
- використання різних видів пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності.

Висновки. Попри наявний широкий арсенал форм та методів навчально-виховної роботи обдарованих студентів, одним із провідних методів залишається лекція. При цьому маємо зауважити, що сучасна вища школа змістила акценти із інформаційного навчання на методологічне. І цей момент слід врахувати при підготовці та використанні лекції як методу навчання, зокрема використовувати лекції проблемного характеру.

Список використаних джерел:

1. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с.
2. Потопа К.Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах: дис. канд. пед. наук: 13.00.05. Запоріжжя, 2006. 249 с.
3. Прокопів Л.М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Івано-Франківськ, 2005. 22 с.
4. Рудик Я.М. Організаційні форми надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх послуг обдарованим студентам: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2006. 23 с.

Отримано: 23.11.2023

Олександр МЕЛЬНИК,
аспірант другого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0000-7997-4729

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ

У роботі розглянуто історію виникнення та впровадження в освітній процес проєктних технологій та застосування їх у сучасних умовах.

Ключові слова: проєктна технологія, освітній процес, метод проєктів, проєкт.

Актуальність теми. Проєктна технологія – одна з інноваційних технологій в освіті, яка забезпечує формування основних компетентностей здобувачів освіти.

Окремі аспекти означеної проблеми відображено в дослідженнях Т. Добриніна, Т. Коваль, В. Мартинюк, Т.Матвієнко, І. Мельничук, Н. Павленко, О. Полат, О. Пометун, Р. Рафікова, С. Сисоєва, В. Щербина та ін. Проте історія виникнення та сучасний стан розвитку застосування проєктних технологій потребує додаткового вивчення.

Нашою **метою** було означити історичні та сучасні аспекти у використанні проєктних технологій в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проєктна технологія виникла у 20-х роках ХХ століття як метод проєктів. Засновником цієї технології вважається Джон Дьюї, який запропонував організацію навчання на основі запровадження «методу проблем». Як один із яскравих представників реалізації педагогічно-центричної концепції він пропагував навчання на активній основі, через доцільну діяльність здобувача освіти, у співвідношенні з його особистим інтересом саме в цих знаннях [2].

Представлена технологія має багато спільного із запропонованою приблизно в той же час дослідницькою технологією. Так само, як і у випадку з дослідницькою технологією, проєктна технологія мала низку суттєвих недоліків та ускладнень ще на етапі її запрова-

дження. Так, надзвичайно складно сформуувати особистісну зацікавленість учня у здобутті знань, бачення ним перспективи де вони можуть знадобитись у житті. Зазначені «проблеми» мали бути з реального життя, знайомими та значущими для дитини, а для їх розв'язання необхідно було здобути й застосувати відповідні знання [2].

В. Кіпатрик удосконалив систему роботи над проектами й запропонував їх класифікацію. Він виокремив такі види проектів: *створюваний* (продуктивний), *споживчий*, *проект розв'язання проблеми* (науково-дослідницький проект), *дослідницький*, *проект-вправа* [1].

Саме слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед задум, план» тощо. Німецький педагог А. Флітнер характеризує проектну діяльність як навчальний процес, в якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки, тобто осмислення самостійно набутої інформації здійснюється через призму особистого відношення до неї і оцінку результатів в кінцевому продукті [2].

Результатом проектної діяльності є проект. Визначаючи сутність поняття «проект», слід зазначити, що воно вперше з'явилося у XVII–XVIII століттях і служило синонімом словам «експеримент» у природничих науках і «розгляд справ» у юриспруденції. Пізніше, у XIX столітті були визначені ще дві моделі проектів, які використовуються і сьогодні. Перша, більш давня, модель Вудворта передбачає, що учні спочатку вивчають матеріал, набувають знань та навиків, які в подальшому знадобляться для конструювання проектів. Друга, більш сучасна, модель Ричардса передбачає «занурення» в проблему, її фундаментальне дослідження [3].

Такі педагоги, як С. Шацький, В. Шульгін, М. Крупеніна вважали, що проектна технологія забезпечить розвиток ініціативи та творчої діяльності учнів і сприятиме зв'язку між набутими знаннями і навичками та їх застосуванням під час розв'язання практичних завдань. Вони вважали, що проектна технологія це єдиний засіб для перетворення «школи навчання» у «школу життя», де набуті знання реалізовуватимуться у ході практичної діяльності учнів [3].

У 1920-х роках минулого століття проектна технологія стає однією з найбільш популярних у вітчизняній освіті, однак закладені в ній педагогічні завдання часто спотворювались. Особливо яскраво всі достоїнства і недоліки застосування проектів знайшли своє відображення в ідеях та досвіді В. Шульгіна. Зміст освіти визначався не стільки програмою, інтересами здобувачів освіти, скільки потребами навколишньої життя. На думку В. Шульгіна, результати роботи за методом проектів повинні вимірятися не тільки освітньо-виховним ефектом, але й ступенем розв'язання тієї господарської, політичної, культурно-просвітницької роботи, яку культурний заклад взяв на себе [3, с. 236].

На сьогоднішній день дуже багато науковців займаються дослідженнями проектних технологій. Наукові дослідження присвячено теоретичним аспектам застосування проектів у сучасних умовах, її педагогічним функціям, психологічним аспектам проектної діяльності і обґрунтуванню умов їх реалізації та розробці методичних рекомендацій для їх впровадження [1].

Сучасні дослідники, проект визначають як систему навчання, за якою учні набувають знань, умінь і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань-проектів, що постійно ускладнюються. Під час роботи за проектом чільне місце посідає самостійність здобувачів освіти та їхня активність, ініціативність, захопленість. Проекти можуть мати індивідуальний, груповий чи колективний характер. В їх основу покладено ідею здійснення навчання на активній основі, через самостійну і практичну діяльність учнів з урахуванням їхніх особистих інтересів [2].

Аналіз досліджень показав, що проекти застосовуються у освітньому процесі при вивченні будь-якого предмету, курсу. Розвиваючий ефект проєктної технології відчувається в активній допитливості, пізнавальному інтересі учнів, в оволодінні дослідницькими методами мислення; формуванні свідомого і творчого вибору оптимальних засобів перетворювальної діяльності; вмінні мислити системно і комплексно, самостійно виявляти потреби в інформаційному забезпеченні діяльності, безупинно опановувати нові знання й застосовувати їх як засіб перетворювальної діяльності. Наразі, одним із завдань сучасної освіти стає розвиток потенціалу всіх учасників освітнього процесу, надання їм можливостей прояву творчих здібностей [2].

Зважаючи на впровадження в освітній процес компетентнісного підходу й перехід закладів освіти до профільного навчання, основна увага педагога повинна бути зосереджена на розширенні й удосконаленні самостійної роботи здобувачів освіти. Освіта є вирішальним чинником у подальшому розвитку країни, тому на особливу увагу заслуговує сучасний її стан, який пов'язаний із широким використанням проєктних технологій.

Висновки. У наш час проєктна діяльність все більше привертає увагу педагогів, як одна із активних форм розвитку пізнавальних, творчих навичок здобувачів освіти, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, практично мислити.

Список використаних джерел:

1. Малиновська О. Проєктність як феномен утвердження проєктної культури в освіті. *Управління освітою*. 2018. № 13. С. 26-30.
2. Освітні технології: Навч.-метод, посібн./ за ред. О.Пехоти, А.Кіктенко, О. Любарської. Київ: А.С.К., 2002. 255 с.
3. Проєктна діяльність у школі / укл. М. Голубченко. Київ: Шкільний світ, 2007. 128 с.
4. Слободяник О. Аналіз поняття «проєкт», «проєктна технологія», «педагогічне проєктування» у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної технологічної освіти*. 2020. Випуск 7. С. 234-243. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308793.pdf>

Отримано: 23.11.2023

Іван НАМЕСТЮК,

*аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0000-6302-3179*

РОЗВИТОК НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІДЕРА ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджується важливість розвитку навичок комунікації для педагогічного лідера як ключового фактору у створенні сприятливого навчального середовища. У статті розглядається вплив високорозвинутих комунікативних навичок на педагогічну практику та підкреслює їхню роль у побудові ефективних взаємин з учнями, колегами та батьками студентів.

Ключові слова: розвиток навичок комунікації, педагогічний лідер, сприятливе навчальне середовище.

Актуальність теми. Завдяки швидким змінам в суспільстві та технологіях, педагогічні лідери стикаються з новими викликами у взаємодії з учнями, батьками та колегами. Ефективна комунікація стає ключовим фактором для досягнення успіху в освітньому процесі.

Зростання інтересу до цієї теми обумовлене комплексом факторів, включаючи диверсифікацію учнівського складу з його різноманітністю культур, мов та індивідуальних потреб, а також потребу у впровадженні інноваційних методів навчання та використанні технологій. Зростає увага до психосоціального благополуччя учнів і педагогів, що підкреслює важливість розвитку навичок комунікації для забезпечення якісної освіти. Окрім цього, важливим є розвиток партнерських відносин з батьками та співробітниками навчального закладу, де ефективна комунікація виступає ключовим інструментом. Усе це робить розвиток комунікативних навичок необхідним для досягнення педагогічного успіху та створення сприятливого навчального середовища [1].

Мета публікації полягає в тому, щоб проаналізувати та висвітлити важливість розвитку навичок комунікації для педагогічного лідера в сучасному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному освітньому середовищі, яке підпорядковане стрімким змінам і впливає на життя і розвиток студентів, вчителів і навчальних закладів загалом, розвиток навичок комунікації стає вирішальною складовою успіху педагогічного лідера та створення сприятливого навчального середовища.

Однією з основних характеристик сучасного навчального середовища є диверсифікація учнівського складу. Учні представляють різні культури, мови, релігії та індивідуальні потреби. Ця різноманітність створює яскраві можливості для багатокультурного навчання, але водночас вимагає від педагогів розвитку високорозвинутих навичок комунікації. Педагогічні лідери повинні бути здатні ефективно спілкуватися з учнями різних культур, розуміти їхні унікальні потреби і створювати навчальні програми, що відповідають цим потребам. Це включає в себе здатність слухати і вислуховувати студентів, бути відкритими до їхніх думок і досвіду, а також вміти вирішувати конфлікти і питання культурного різноманіття в класі [2].

Ще однією важливою рисою сучасного освітнього середовища є впровадження інноваційних методів навчання та використання технологій. Ця тенденція дозволяє підвищити

ефективність навчання та зробити його цікавішим для учнів. Проте вона також ставить педагогічних лідерів перед завданням вивчення нових технологій і забезпечення ефективного спілкування в цифровому середовищі.

Комунікація в інтернеті та використання різних інструментів та платформ вимагають від педагогів адаптації своїх комунікаційних навичок. Це включає в себе навички віртуальної спілкування, адаптацію до різних онлайн-середовищ, інтерактивного навчання та здатність створювати ефективні дистанційні уроки. Інновації в навчанні також вимагають від педагогів здатності взаємодіяти з учнями, використовуючи різноманітні технології та навчальні інструменти.

Неможливо забути про важливість партнерських відносин з батьками та співробітниками навчального закладу. Комунікація з батьками включає в себе інформування їх про прогрес та досягнення дітей, а також вирішення конфліктів і спільну роботу над вихованням.

Педагогічні лідери повинні бути здатні створювати відкритий і довірчий канал спілкування з батьками, що сприяє покращенню навчання і розвитку учнів. Вони також повинні забезпечувати співпрацю з іншими співробітниками навчального закладу для досягнення спільних цілей [3].

Розвиток навичок комунікації стає необхідним для досягнення педагогічного успіху та створення сприятливого навчального середовища. Індивідуальність і різноманітність учнів, використання інноваційних методів навчання, підвищена увага до психосоціального благополуччя та важливість партнерських відносин з батьками та співробітниками навчального закладу підкреслюють необхідність розвитку цих навичок.

Педагогічні лідери повинні надавати пріоритет розвитку комунікативних навичок в своїй професійній підготовці та постійно вдосконалювати їх. Для цього можна використовувати тренінги, курси підвищення кваліфікації, а також спеціалізовані літературні джерела.

Висновки. У світлі змін і викликів, які постають перед сучасними педагогічними лідерами, розвиток навичок комунікації визнається ключовим фактором успіху. Педагоги повинні бути готові спілкуватися з різноманітними учнями, впроваджувати інноваційні методи навчання, підтримувати психосоціальне благополуччя і партнерські відносини. Тільки так вони зможуть створити навчальне середовище, де кожен учень має можливість розвиватися і досягати успіху. Розвиток навичок комунікації є важливим завданням для кожного педагогічного лідера, і він покликаний сприяти якісному зміні освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Акоюн Р. Г. Особливості розвитку комунікативних навичок майбутніх педагогів професійного навчання у фаховій підготовці. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій*: зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 14-18.
2. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д., Вознесенська О. Л., Гавриш Н. В., Гончар Л. В. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С. 18-30.
3. Хватова О. Комунікативна компетентність керівника як фактор успішності його управлінської діяльності. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). С. 20-29.

Отримано: 23.11.2023

Мар'яна ОМЕЛЬКО,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

*Відокремленого структурного підрозділу «Могилів-Подільський
технологічно-економічний фаховий коледж» Вінницького НАУ*

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Актуальність теми. Завдяки використанню сучасних засобів діагностики навчальних знань та вмінь студентів відкриваються великі можливості для вдосконалення процесу навчання, оскільки перевірка як дієвий засіб боротьби за міцні й усвідомлені знання студентів дає змогу краще вивчити їхні індивідуальні особливості. Найбільш точно і якісно оцінювати знання студентів дає можливість різноманітність видів і форм контролю.

Формулювання мети публікації. Публікація підготовлена з метою популяризації власного педагогічного досвіду із застосування засобів контролю навчальних досягнень здобувачів фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед традиційних методів перевірки теоретичних знань при викладанні обліково-економічних дисциплін на заняттях з навчальних та під час виробничої практик застосовують усні форми контролю, зокрема: усне опитування, співбесіда, розгляд філворду, захист практичної роботи, ситуаційні завдання з презентацією резюме, залік, іспит. Серед письмових форм контролю найчастіше застосовують: фахові інтегровані завдання, тестування, контрольна робота, практичні роботи за індивідуальними варіантами, курсова робота, виконання наскрізних завдань під час проходження навчальних практик.

Основними завданнями технології оцінювання навчальних досягнень у системі професійної підготовки майбутніх фахівців з бухгалтерського обліку стали визначення якості засвоєння навчального матеріалу, ступеня відповідності сформованих умінь та навичок цілям та завданням навчальної дисципліни, встановлення адекватності обраних методів та засобів викладання.

Педагогічний контроль здійснюють по послідовному ланцюжку етапів навчання: попередній (вхідний) – поточний – тематичний – рубіжний контроль за циклами дисциплін (проміжна атестація) – підсумковий – заключний контроль (курсова робота, державний іспит). Все це дає змогу оцінити як ступінь готовності випускника до професійної діяльності на всіх етапах навчання, так і основні прогалини та упущення в процесі професійної підготовки.

Мета діагностики знань і вмінь визначає вибір методу. Кожен метод має свої переваги і недоліки, жоден з них не може бути визнаний єдиним, здатним діагностувати всі аспекти процесу навчання. Тільки комплексне їх застосування дозволяє об'єктивно виявляти динаміку формування системи знань і умінь студентів, тільки правильне і педагогічно доцільне поєднання всіх методів сприяє підвищенню якості навчального процесу.

На сьогоднішній день варто застосовувати такі форми контролю та самоконтролю, які орієнтували б студента на вміння самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці. Доцільність нових технологій контролю за навчальною діяльністю студентів визначається: філософією індивідуального вільного вибору людиною свого життєвого шляху; ціннісною орієнтацією на вільне самовизначення особистості, в якому освітня діяльність займає одне з провідних місць і є важливим засобом розвитку особистості; ідеєю варіативності пре-

дметно-змістового наповнення освіти, принциповою установкою на багатоманітність освітніх потреб особистості, шляхів, способів і засобів включення особистості в освітній процес. Яскравим прикладом таких сучасних форм діагностики переважно практичних вмінь студентів є організація рольових чи ділових ігор під час окремого етапу практичного заняття або при проведенні заняття навчальної практики. Саме під час ділової (рольової) гри можна оцінити вміння студента:

- працювати в команді;
- застосовувати отримані знання для вирішення конкретних виробничих завдань;
- знаходити вихід з неординарних ситуацій;
- аналізувати ситуацію, що склалася з різних позицій;
- враховувати думку інших співробітників, колег;
- знаходити кілька варіантів рішень.

Висновки. Сучасні засоби діагностики навчальних знань і вмінь здобувачів освіти повинні стати своєрідним продовженням методик навчання, даючи змогу студенту чіткіше усвідомлювати його досягнення і недоліки, коригувати власну активність, а викладачеві – спрямовувати діяльність того, хто навчається, в необхідне русло.

Список використаних джерел:

1. Кіндрацька Л. М. Комплекс облікових дисциплін під час підготовки бакалаврів. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2009. № 647.
2. Омелько М. А., Степанова І. С. Належна підготовка фахівців економічного спрямування – потреба сьогодення. *Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 11–12 травня 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. 112 с.
3. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: наукова доповідь за дисертацією ... докт. ек. наук, 08.00.09. Житомир, 2007.

Отримано: 23.11.2023

Людмила СОЛЯР,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Відокремленого структурного підрозділу «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж» Вінницького НАУ

ШЛЯХИ СПІВПРАЦІ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ В КОЛЕДЖІ

У статті висвітлено систему роботи з обдарованими студентами у коледжі, розкрито програму співпраці з талановитими здобувачами освіти.

Ключові слова: обдарована молодь, досвід роботи, практичні рекомендації, методи навчання.

Актуальність теми. Дослідження талановитих людей завжди має величезну суспільно-історичне значення для життя багатьох поколінь.

У ВСП «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж ВНАУ» розроблена програма роботи з обдарованими студентами, мета якої полягає в забезпеченні під-

тримки обдарованої молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку.

Мета публікації – висвітлити систему роботи з обдарованими студентами у коледжі, розкрити програму співпраці з талановитими здобувачами освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними завданнями Програми є: створення загальноколеджанської системи виявлення та відбору обдарованої молоді, визначення стратегії щодо підтримки та напрямів роботи з обдарованою молоддю, розроблення нових напрямів роботи, залучення обдарованої молоді до загальноколеджанських, міських та регіональних наукових та виховних заходів, поглиблення співробітництва з іншими навчальними закладами у сфері нових педагогічних технологій навчання і виховання обдарованої молоді, поліпшення науково-методичного забезпечення роботи, піднесення статусу обдарованої молоді та її наставників, пошук та впровадження ефективних шляхів реалізації творчих здобутків, популяризація творчих здобутків обдарованої молоді та поширення досвіду роботи з нею.

Шляхами виконання програми є: формування системи виявлення, навчання, підтримки обдарованої молоді, диференціація різних типів обдарованості та об'єднання цих студентів у групи, розробка технологій навчання: форм, методів, прийомів, забезпечення ефективної діяльності гуртків, клубів за інтересами, позакласних заходів, проведення олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів, де обдаровані студенти могли б в повній мірі проявити свій творчий потенціал, пошук альтернативних шляхів ефективної реалізації творчих здобутків обдарованої молоді в усіх сферах життя, популяризація здобутків обдарованої молоді, поширення досвіду педагогічних працівників, використання досвіду інших освітніх закладів.

Програма виконується у два етапи. На першому етапі:

- створюється єдина система виявлення обдарованих студентів коледжу;
- щорічно проводяться семінари викладачів з проблем виявлення, розвитку і підтримки обдарованої молоді, та узагальнення професійного досвіду;
- розробляються основні напрями та заходи, щодо підтримки і роботи з обдарованою молоддю;
- налагоджуються зв'язки з іншими освітніми закладами, проводяться засідання за круглим столом з цього питання;
- обговорюються на засіданнях циклових комісій останні інформаційні новини з питання роботи з обдарованими студентами.

На другому етапі передбачається: організація проведення конференцій педколективу, виконання заходів, спрямованих на розкриття творчого потенціалу студентів, внесення змін у плани роботи, відповідно до нових форм роботи з обдарованими студентами.

За результатами виконаної роботи по реалізації програми розробляються практичні рекомендації, як наслідок психологічних досліджень на допомогу викладачам, кураторам, студентам та батькам.

Висновки. В результаті проведених спостережень і досліджень розроблено рекомендації: кураторам навчальних груп, батькам студентів, студентам при підготовці до лабораторно-екзаменаційної сесії, викладачам по застосуванню інтерактивних форм та методів навчання обдарованих студентів, по формуванню позитивного ставлення студента до себе.

Список використаних джерел:

1. Есарева З. Ф. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. для студ. ВУЗів. Київ: Центр навч. літ., 2007. 440 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 486 с.
3. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень студентів: навч. посібник. Київ: Кондор, 2003. 387 с.

Отримано: 23.11.2023

Андрій ФЕДОРОВИЧ,

*аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0002-4191-336X*

МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проаналізовано сутність поняття «мовно-комунікативна компетентність учителя», підкреслено її значення для професійної діяльності вчителя; зосереджено увагу на таких її елементах: комунікабельності, наявності знань, оволодінні мовою та мовленням, здатності до спілкування (емоційний, когнітивний, поведінковий компоненти).

Ключові слова: комунікація, педагогічна взаємодія, компетентність, мовно-комунікативна компетентність учителя.

Актуальність теми. Загальновідомо, що від особистості педагога, його ерудиції, культури залежить успішне розв'язання завдань навчання і виховання майбутнього покоління. Він має бути відповідальним за результати своєї діяльності. Тому вимоги до його світогляду, професіоналізму та компетентності постійно зростають, охоплюючи увагу до культурологічних, науково-педагогічних, психологічних та фахових знань, умінь і навичок.

Науковці (А. Деркач, Н. Красицька, Л. Лисогор, О. Пометун, М. Савчин, І. Саух, Л. Сохань та ін.) тлумачать поняття «компетентність» як: сукупність компонентів (діяльнісних, рольових, суб'єктивних тощо); готовність до виконання професійних функцій; синтез теоретичних (концептуальних), прикладних, конкретно-професійних знань; прояв діяльності тощо. Попри різноманітність підходів до трактування професійної компетентності вчителя, дослідники однакові в тому, що її професійно значущим структурним елементом є мовно-комунікативна компетентність, про яку наголошено в сучасному Професійному стандарті вчителя (2020) [2].

Мета публікації – проаналізувати сутність поняття «мовно-комунікативна компетентність учителя».

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначимо, що педагогічна діяльність охоплює різноманітну взаємодію вчителя з учнями, батьками, колегами та ін., котра проявляється через ввічливість, доброзичливість, уважне ставлення, тактовність, делікатність. Така комунікація зорієнтована на Людину, тому має завбачувати внутрішню силу та рівновагу. Педагог – активатор спілкування, він навіює, співпереживає, впливає. Особливого значення набуває взаєморозуміння та здатність до емоційної ідентифікації та емпатії.

Важливою характеристикою мовлення вчителя є діалогічність, яка передбачає визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіру між мовцями (суб'єкт-суб'єктна взаємодія); зосередженість на співрозмовникові; персоніфікована манера висловлювання; поліфонія взаємодії тощо. Важливою є експресивність, яка дає змогу посилити виразність слова, та зумовлена невербальними проявами. Невід'ємним її елементом є також імпровізаційність (запитання, жарт, загадка, монолог, оптимальність реакцій та ін.). Педагогічно доцільне мовлення характеризується логічністю, переконливістю, спонукальністю. Його інтонації та мелодичність різноманітні і виразні, ритм і темп – оптимальні для кожної конкретної ситуації комунікативної взаємодії [1].

Науковці підкреслюють, що педагогічна комунікація має забезпечувати високий рівень взаємодії, даючи змогу вчителю успішно реалізовувати освітній процес та окремі, пов'язані з нею функції (управлінську, інформативну, емотивну, фактичну. Для цього йому слід мати життєвий та професійний досвід, належний рівень ерудиції та знань [3].

Відзначимо, що мовно-комунікативна діяльність у закладі середньої освіти орієнтована на певну вербальну або невербальну реакцію учня (зворотний зв'язок). Успішність контакту залежить від здатності вчителя до міжособистісної акомодатії як сукупності мовних, інтонаційних, психологічних, мімічних, пантомімічних, мовленнєвих, рухових прийомів, які застосовуються при спілкуванні. Результативність співдії педагога з учасниками освітнього процесу значною мірою залежить від його вміння взаємодіяти: знайомитись, підтримувати, ініціювати, пропонувати, виявляти захоплення, запрошувати, просити, радити, погоджуватися, уточнювати, співчувати, давати компліменти, заохочувати і т.д.

Очевидно, здатність до педагогічної комунікації складне поняття, бо поєднує в собі і особистісні, і професійні характеристики вчителя. Перш за все мається на увазі наявність комунікативних здібностей, що дають змогу вступати та налагоджувати мовленнєвий контакт; володіння мовою та можливість передбачати взаємодію, налагоджувати її. До таких здібностей відносять емоційність, терпимість, урівноваженість, зацікавленість, чесність, справедливість, оптимізм, самовладання, що як бачимо, зачіпає гуманізм та моральність особистості педагога.

Компонентами мовно-комунікативної компетентності вчителя є: комунікабельність, що означає здатність до спілкування та підтримки контактів; опанування знаннями, інформацією та вміння ними послуговуватися, доступно передавати іншим; майстерність взаємодії, налагодження взаєморозуміння, можливість впливати, пристосовуватися, регулювати міжособистісні стосунки, належно поводитися [3]. Її ефективність забезпечується шляхом реалізації таких компонентів: емоційного (передбачає емоційний відгук, емпатію, чуйність до дітей, здатність до співпереживання, увагу до переживань і дій співрозмовника); когнітивного (включає пізнання дитини, розуміння її поглядів, передбачення поведінки, що, зі свого боку, дає можливість ефективно розв'язувати різноманітні проблеми, які виникають між учнями); поведінкового (здатність до співробітництва, спільної діяльності, ініціативності, організаторські здібності) [1].

Висновки. Отож, мовно-комунікативна компетентність учителя визначається сформованістю у нього комунікативно значущих особистісних і професійних рис, наявністю яскраво вираженої гуманістичної схильності до взаємодії з учнями, готовністю до її налагодження та керівництва нею, володінням комунікативних вмінь та якостей.

Для того, щоб майстерно виконувати освітні завдання, він має постійно удосконалювати власний рівень володіння мовою та мовленням.

Список використаних джерел:

1. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. Зязюна. Київ: Вища школа, 2004. 422с.
2. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
3. Складові комунікативної компетентності педагога. URL: <https://osnova.com.ua/skladovi-komunikativnoi-kompetentnosti-pedagoga/>

Отримано: 23.11.2023

Павло ЧАЙКОВСЬКИЙ,

*аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0000-4500-4003*

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Досліджується проблема теоретичного підходу та основ його практичної реалізації щодо особливостей управління процесом професійної підготовки майбутнього вчителя на основі акмеологічного підходу.

Ключові слова: акмеологічний підхід, управління; особистісна зорієнтованість процесу.

Реформування системи вищої освіти, що реалізується в умовах глобалізації та формування інформаційного суспільства, орієнтує її на розбудову в єдиному європейському просторі, зумовлюючи необхідність орієнтуватися на європейські стандарти якості, з-поміж яких визначальними є забезпечення особистісної зорієнтованості системи професійної підготовки фахівця. Закономірно, що в цьому складному процесі особливе значення надається управлінський складовій як з позиції зовнішнього управління процесом, так і створення умов для розвитку здатності майбутнього фахівця до самоуправлінської діяльності, спроможності формувати процес професійного становлення за власною освітньою траєкторією.

У цьому контексті особливого значення набуває акмеологічний підхід до системи професійної підготовки фахівця, ефективності управління цим процесом, оскільки акмеологічний підхід правомірно трактується як стратегічний орієнтир особистісно зорієнтованої освіти (безвідносно до рівня та спрямованості). Актуальність означеного підходу обумовлюється пошуком можливостей (шляхів, форм та методів) досягнення особистістю (суб'єктом навчання) найвищих вершин як в освітньому процесі, так і життєдіяльності, оскільки освіта є значущою складовою життя людини, через самореалізацію особистісного потенціалу розвитку.

Управлінська діяльність в системі професійної підготовки фахівця на основі акмеологічного підходу відповідає за ефективність процесів визначення потенціалу розвитку кожного, програмування та створення умов для його реалізації, досягаючи індивідуального ус-

піху у процесі професійного становлення кожного, досягнення ним можливих саме для нього вершин професійної компетентності.

Загалом розвиток професіоналізму майбутнього педагога з позицій акмеологічного підходу трактується як можливість удосконалення системи професійної підготовки на основі програмування його особистісного зростання, формування системи цінностей та пріоритетів розвитку як акмеологічної позиції майбутнього вчителя. Зокрема І. Драч зазначає, що «особливістю акмеологічного підходу до покращення підготовки фахівців у вищому навчальному закладі є його спрямованість на самовдосконалення особистості в освітньому середовищі, саморозвиток та просування майбутнього випускника від однієї вершини професійного, духовно-морального та фізичного розвитку до іншої» [1].

Аналіз теоретико-практичних основ проблеми свідчить про наявність потенційних можливостей її більш глибокого та системного дослідження. Основні напрями та можливості наукових пошуків за заданою проблематикою вбачаємо у контексті вирішення суперечностей між:

- об'єктивною потребою у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців на основі реалізації інноваційних підходів у ЗВО відповідно до європейських стандартів якості та відсутністю наукового обґрунтованої моделі реалізації акмеологічного підходу в системі професійної підготовки майбутнього вчителя, зокрема управлінській складовій;
- наявністю розробленого валідного методологічного і теоретичного підґрунтя акмеологічного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців та недостатньою розробленістю практичних підходів до його реалізації;
- необхідністю переходу на особистісно зорієнтовану систему професійної підготовки майбутнього вчителя та браком технологічного забезпечення переходу управлінської діяльності на рівень самоуправлінської як умови досягнення здобувачем освіти найвищих для нього професійних стандартів.

Вирішення означених суперечностей передбачає вирішення комплексу завдань, з-поміж яких особливо актуальними є: визначення сутності акмеологічного підходу та особливостей його практичної реалізації у контексті досліджуваної проблеми; формування моделі управління освітнім процесом на засадах акмеологічного підходу у системі професійної підготовки педагога; розроблення критеріально-діагностичного інструментарію визначення ефективності управління освітнім процесом на засадах акмеологічного підходу; розроблення змістово-технологічного супроводу реалізації моделі управління освітнім процесом на засадах акмеологічного підходу у системі професійної підготовки педагога.

Усе це в комплексі дасть можливість системно підійти до розроблення теоретичних засад управління освітнім процесом на засадах акмеологічного підходу у процесі професійного становлення майбутнього вчителя, а також на їх основі сформуванню адекватний діагностичний інструментарій та науковий супровід їх практичної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Драч І.І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі. URL: https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/8.pdf
2. Кучинська І.О. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2020. 290 с.

Отримано: 23.11.2023

Андрій ЧЖЕН,

аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0007-3148-5580

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ

Порушується проблема особливостей використання інформаційно-комунікативних технологій у контексті проектування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти.

Ключові слова: компетентність; інформаційно-комунікативні; технології; освітня траєкторія.

Орієнтація на європейські стандарти розвитку освіти всіх рівнів диктує необхідність посилення досліджень у напрямі вищого рівня інформатизації освіти, більш коректного використання інформаційних ресурсів у навчальному процесі, особливо в частині створення умов для реалізації потенціалу кожного його учасника.

Інформаційні, інформаційно-комунікативні технології набули надзвичайно широкої сфери застосування, вони стали невід'ємною частиною життя людини, інтегровані у всі сфери економічного та суспільного розвитку, закономірно, трактуються як важлива складова освітнього середовища. Сучасна освіта є складною системою, якісне функціонування та розвиток якої неможливий без використання сучасних засобів зберігання, опрацювання, структурування, систематизації, візуалізації та передавання інформації. Важливим у плані стратегій впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес є «Рамка ЮНЕСКО з ІКТ компетентності для вчителів» [3], яка визначає підходи до застосування ІКТ задля оптимізації освітнього процесу в школі і підготовки до нього вчителя.

Інформаційно-комунікативні технології в освіті, професійній освіті у тому числі, мають досить широкий спектр застосування і є предметом активних досліджень різних науковців (С. Вітвицька, О. Гриценчук, У. Когут, О. Сипченко, О. Романишина, С. Сисоєва, N. Morze, O. Glazunova та ін.). Водночас, слід зазначити, що предметом їх досліджень є використання інформаційних, інформаційно-комунікативних технологій у контексті безпосередньої організації освітнього процесу: проведення навчальних занять, організації самостійної роботи, виконання дослідницьких завдань, контролю знань та ін. Досліджуються проблеми підвищення рівня активності студентів у навчальному процесі, їх пізнавального інтересу, урізноманітнення форм навчальної роботи, оптимізації контрольно-оцінювальних заходів. Тобто основна увага дослідників зосереджується на процесах організації та зовнішнього управління освітнім процесом здобувача освіти, при тому значно менше приділяється проблемам, пов'язаним з самоорганізацією, саморегулюванням освітнім процесом, забезпеченням його індивідуалізації та особистісної зорієнтованості, головним інструментом якого є індивідуальна освітня траєкторія.

Цей вид технологій є важливим для індивідуалізації освітнього процесу, забезпечення його особистісної зорієнтованості, вищою формою прояву якої є індивідуальна освітня траєкторія, що реалізується в системі професійної підготовки спеціаліста всіх галузей знань.

У Законі України «Про Освіту» [2, с. 380] індивідуальна освітня траєкторія визначається як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на його виборі видів, форм і темпу отримання освіти, суб'єктів освітньої діяльності та пропонуваніх ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання.

За версією Богачкова Ю. «Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на його виборі видів, форм і темпу отримання освіти, суб'єктів освітньої діяльності та пропонуваніх ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ) в навчальному закладі може бути реалізована через індивідуальний навчальний план [1].

Порівняння різних підходів авторів, що досліджують проблему, свідчить про те, що суттєвих відмінностей у трактуванні поняття «індивідуальна освітня траєкторія» немає, основні характеристики вказують на персоналізацію освітнього процесу, максимально враховуючи реальні можливості та потенціал розвитку кожного здобувача освіти.

Важливими є потреби комплексно дослідити інформаційно-комунікативні технології для індивідуалізації та персоналізації процесу професійного становлення фахівця. Вважаємо, що комплексність підходу передбачає: теоретичний аналіз сутності інформаційно-комунікативних технологій з позиції їх спроможності забезпечувати освітній процес на етапі професійного становлення фахівця, відповідаючи його індивідуальним запитам; аналіз освітнього процесу, що реалізується за індивідуальною освітньою траєкторією, виокремлення та систематизацію інформаційного інструментарію, що може реалізувати відповідні освітні функції; розроблення структурно-функціональної моделі та визначенні алгоритмів комплексного інформаційного забезпечення проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки.

Означений підхід дасть можливість розробити адекватне методично-організаційне забезпечення формування комплексу інформаційно-комунікативних технологій, які можуть бути використані студентом як на етапі проєктування індивідуальної освітньої траєкторії, так і її практичної реалізації. Для індивідуалізації процесу студенту необхідно запропонувати критеріально-діагностичний інструментарій, який дасть йому можливість відслідковувати ефективність навчального процесу за індивідуальною освітньою траєкторією, а також ефективність використання у цьому контексті інформаційних технологій.

Індивідуалізація освітнього процесу, досягнення необхідних освітніх стандартів допомагає здобувачу освіти визначити для себе умови, які сприяють підвищенню результативності навчання, а також виявити проблеми, що сповільнюють досягнення очікуваних результатів.

У такий спосіб формується позиція студента як суб'єкта професійного становлення, який усвідомлює логіку процесу, визначає для себе необхідне змістово-технологічне забезпечення, необхідний комплекс інформаційно-комунікативних технологій, що дозволять в оптимальному режимі досягти очікуваних результатів, і що головне – самостійно управляти цим складним процесом.

Список використаних джерел:

1. Богачков Ю. М., Милашенко В. М., Ухань П. С., Сагадіна О. Ю. Інформаційно-комунікаційні інструменти побудови індивідуальної освітньої траєкторії старшокласників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 64. № 2. С. 23-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_64_2_5
2. Закон України «Про Освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39. С. 380.
3. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 2.0. 2011. 95 p.

Отримано: 23.11.2023

Юрій ЯМПОЛЬ,

*аспірант другого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-1749-859X*

СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ВЧИТЕЛЯМИ, АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА БАТЬКАМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Співпраця між вчителями, адміністрацією школи та батьками важлива не лише для успішного навчання дітей, але й для забезпечення високої якості освіти. У цій статті розглядається роль співробітництва між цими стейкхолдерами у формуванні освітнього середовища, яке сприяє досягненню найкращих результатів для учнів.

Ключові слова: якість освіти, забезпечення освіти, освітній процес, партнерство.

Співробітництво між вчителями, адміністрацією та батьками у забезпеченні якості освіти є дуже актуальною темою в сучасному освітньому середовищі. Ця співпраця стає ключовим фактором успішної реалізації освітніх реформ, підвищення якості навчання та створення сприятливого освітнього середовища для всіх учнів. Взаємодія між цими стейкхолдерами допомагає забезпечити кращі можливості для розвитку учнів та досягнення педагогічного успіху.

Стаття має на меті розглянути ключові аспекти цього співробітництва, визначити його вплив на навчальний процес та результати учнів, і підкреслити актуальність цієї теми в сучасному освітньому середовищі.

В сучасному світі освіта є важливим структурним елементом суспільства. Вона визначає майбутнє дітей, формує громадян, готує молодь до подальшого життя та розвитку. Однак якість освіти залежить від багатьох факторів, одним із найважливіших з яких є співробітництво між вчителями, адміністрацією та батьками. У цій статті ми розглянемо важливість цього співробітництва, його ключові аспекти та вплив на якість освіти.

Вчителі є основними посередниками між освітніми інституціями та учнями. Вони несуть відповідальність за навчання та виховання дітей. Співробітництво між вчителями внутрішньої команди школи є фундаментом успішної роботи навчального закладу. Вчителі повинні обмінюватися досвідом, розробляти інноваційні методики навчання та виховання, та спільно працювати над покращенням педагогічної практики [1].

Важливо також підкреслити роль вчителів у взаємодії з батьками. Вони повинні забезпечувати відкритий та конструктивний діалог з батьками, сповіщати їх про навчальний про-

цес та прогрес учнів. Вчителі мають зрозуміти, що батьки – важливі партнери в навчанні, та створювати можливості для їхньої активної участі.

Адміністрація навчального закладу відіграє ключову роль у сприянні співробітництву між вчителями та батьками. Вона має створювати умови для ефективної комунікації, надавати підтримку вчителям у їхній роботі з батьками, та сприяти розвитку освітніх ініціатив.

Адміністрація може організовувати зустрічі, семінари та робочі групи для вчителів і батьків з метою спільної роботи над питаннями, пов'язаними з навчанням та вихованням. Важливо, щоб адміністрація підтримувала вчителів у вирішенні конфліктів, які можуть виникати у взаємодії з батьками, та сприяла створенню позитивного освітнього середовища.

Батьки є невід'ємною частиною освітнього процесу. Вони мають право бути інформованими про навчальний процес та брати участь в прийнятті рішень, пов'язаних з освітою своєї дитини. Батьки повинні проявляти активний інтерес до навчання своєї дитини, співпрацювати з вчителями та адміністрацією школи [2].

Співробітництво батьків зі школою може включати участь у батьківських комітетах, допомогу в організації заходів та виконанні додаткових обов'язків у школі. Батьки можуть також допомагати вчителям вдома, створюючи позитивне освітнє середовище та підтримуючи навчання своєї дитини.

Співробітництво між вчителями, адміністрацією та батьками у забезпеченні якості освіти визнається надзвичайно важливим та актуальним аспектом сучасного освітнього процесу. Ця взаємодія має потужний вплив на якість навчання та виховання учнів і сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, де діти мають змогу розвиватися та досягати успіху.

За допомогою спільних зусиль вчителів, адміністрації та батьків можливе покращення процесу навчання, формування позитивного освітнього середовища та залучення додаткових ресурсів для поліпшення умов для навчання. Взаємодія цих стейкхолдерів стає основою успішної роботи навчальних закладів та сприяє досягненню високих стандартів освіти.

Необхідність співпраці між цими групами наразі важливіша, ніж будь-коли, оскільки сучасна освіта стикається з різними викликами і змінами. Взаємодія між вчителями, адміністрацією та батьками сприяє покращенню педагогічної практики, підвищенню якості навчання та виховання, та готує молоде покоління до подальшого життя в сучасному суспільстві.

Отже, співробітництво є основою успіху освіти, і важливо підтримувати та посилювати цей партнерський підхід для досягнення високих стандартів навчання та розвитку дітей.

Список використаних джерел:

1. Мацібора Н. Форми і методи педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 14. С. 31-35.
2. Одайник, С. Ф. Теоретико-методичні засади управління навчальними закладами в сучасному ІТ-середовищі. *Науковий вісник умо: електронне видання*. Київ: ДВНЗ, 2020. 218 с.
3. Тороп К. Співпраця між школою та батьками як чинник ефективного навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2022. № 22. С. 146-160.

Отримано: 23.11.2023

Богдан ЯЩУК,

аспірант першого року навчання спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0007-2674-746X

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У роботі розглянуто актуальну проблему розвитку сучасної освіти України, а саме її демократизацію. Проаналізовано ряд наукових праць, в яких визначено роль демократичного освітнього середовища як невід'ємної частини інноваційного потенціалу та інноваційної діяльності закладів освіти.

Ключові слова: освіта, демократія, демократична освіта, демократизація освітнього простору.

Актуальність теми. Демократизація як тенденція розвитку суспільства у XXI столітті поступово охоплює всі сфери суспільного та індивідуального життя особистості, змінює його стиль і ритм, потребуючи водночас впровадження нових підходів до підготовки та виховання здатності індивіда (і соціальних груп) до життя й творення у демократичному середовищі. Особлива роль у цьому відводиться системі освіти. Підготувати людину демократичного мислення і дії може тільки система, демократизм організації та управління якою відповідає найбільш високим показникам сучасності.

Нашою **метою** було здійснити аналіз особливостей становлення та розгортання демократичних процесів у системі освіти у вітчизняній суспільно-педагогічній думці.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах постійного продукування мінливості, освіта є ключовою у становленні глобального громадянського суспільства та його громадян як «цілісних», автономних і відповідальних суб'єктів, здатних мислити трансверсально, знаходити моральні рішення в конфліктних ситуаціях і вміти «поєднати не поєднане» [2].

Освітні заклади вважаються ключовим фактором просування та розвитку демократії як основи співіснування у суспільстві, адже вони заохочують, підтримують і культивують демократичний досвід здобувачів освіти. «Демократична освіта – це освітній ідеал, в якому демократія є одночасно метою і методом навчання. Він привносить демократичні цінності в освіту і може включати самовизначення в суспільстві рівних, а також такі цінності, як справедливість, повагу і довіру. Демократична освіта часто є емансипативною, і голоси учнів рівні голосам вчителя» [4].

Зауважимо, що різні аспекти демократизації освітнього простору неодноразово поставали предметом наукових пошуків вітчизняних дослідників. Так, Б. Чижевський [8] вивчає методологічні засади демократичного управління закладом освіти незалежно від підпорядкування, типу та форми власності; Л. Лебедик [6] розглядає формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти; Т. Жижко [3], аналізуючи місце демократії в університетській освіті, виокремлює такі принципи її розбудови: принцип рівності, принцип діалогу в малих і великих групах, принцип вільного усві-

домленого самовизначення особистості на основі фундаментальних знань. Т. Матусевич і Л. Колесник [7] досліджують розуміння демократії українською освітньою спільнотою та викладання про демократію, акцентуючи увагу на наявності деякого відчуження знання про демократію і звуження їх до окремої дисципліни.

У сучасних умовах основними чинниками успішної діяльності закладів освіти, поряд з їх конкурентоспроможністю і рентабельністю, є громадянська культура, гнучкість, адаптивність і готовність до постійного розвитку. Громадянська культура і демократичне середовище закладів освіти є невід'ємною частиною інноваційного потенціалу, що створює певні передумови для інноваційної діяльності. Демократизація освіти спрямована на формування демократичної культури як основи розвитку громадянського суспільства через реалізацію демократичних принципів у всіх аспектах життя та сприяння розвитку самоврядування. Погоджуємося з Т. Жижко [3], яка визначає освіту як головне інформаційне джерело, яке має забезпечити розуміння та усвідомлення демократичних процесів у всіх галузях суспільного буття. Демократизація освіти є першорядною складовою процесу демократизації суспільства.

Висновки. Отже, демократичні зрушення і трансформації, які відбуваються в Україні, змінюють не лише освітнє середовище на рівні усіх учасників освітнього процесу. Незважаючи на те, що кожен освітній заклад рухається до розбудови демократії власним шляхом, можемо констатувати що демократизація поступово пронизує освітній простір на всіх рівнях від філософії освіти, освітніх інституцій до методів навчання та освітньої практики.

Список використаних джерел:

1. Гаврілова Л., Бескорса О., Ішутіна О. Демократизація освітнього простору: досвід університетів України. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2021. 2(14), 5–12. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.14.2021.237154>
2. Горбунова Л. Трансформативне навчання дорослих: поворот до «цілісного розуміння» людини. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. Вип. 1 (20). С. 97-127.
3. Жижко Т. Місце демократії в університетській освіті. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Філософія»*. 2019 (42). С. 207–217.
4. Куц Г. Демократичні принципи в освітньому процесі: політико-культурний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. Вип. 2. С. 46-56.
5. Кучинська І. Виховання громадянина: традиції та сучасні потреби. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2005. Вип. 3. С. 13–16.
6. Лебедик Л. Формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики: збірник матеріалів конференції / за заг. ред. Г.Л. Єфремової, С.М. Луценко, Л.П. Івашини*. Суми: РВВ СОІППО, 2020. С. 296–301.
7. Матусевич Т., Колесник Л. Демократія в освіті: ідеальне буття чи педагогічна реальність? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. Вип. 24(1). С. 115–127. URL: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-115-127>
8. Чижевський Б. Методологічні засади демократичного управління закладом освіти. *Освітня аналітика України*. 2021. Вип. 1. С. 5–20.

Отримано: 23.11.2023

Підсекція ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Ярина ВОЗНЯК,

*аспірантка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0002-9250-4080*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Автором розкрито загальні положення проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, визначено особливості реалізації творчого потенціалу у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. З'ясовано, що підвищення майстерності педагогів, поповнення їх теоретичних і практичних знань здійснюється за допомогою різноманітних форм методичної роботи, а саме з використанням інтерактивних форм і методів.

Ключові слова: вихователь, підвищення кваліфікації, заклад дошкільної освіти, творчий потенціал, кваліфікація.

Актуальність теми. Одним із пріоритетних напрямів реформування педагогічної освіти, визначеної Національною доктриною розвитку освіти України, є підготовка нової генерації педагогів, здатних до творчої діяльності та професійного росту. Тому виникає потреба у підготовці таких фахівців у закладах вищої освіти або підвищенні кваліфікації та професійному рості педагогічних працівників, які вже працюють у закладах дошкільної освіти, розвитку їх творчого потенціалу та самореалізації.

Мета публікації – висвітлення особливостей реалізації творчого потенціалу педагогів закладу дошкільної освіти у процесі підвищення професійної педагогічної кваліфікації

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація творчого потенціалу педагога може відбутися лише у професійній діяльності, під впливом різних факторів та чинників: спонукань, само мотивації, духовно-культурних чинників, моральних та ціннісних орієнтацій. Відчуття, сприймання, уява, так само, є формою реалізації творчого потенціалу особистості.

Творча активність особистості, творчий потенціал залежать від внутрішніх та зовнішніх чинників. Окрім знань, умінь та навичок, якими володіє педагог та які необхідні йому для виконання професійних обов'язків, необхідна ще й стійка мотивація до діяльності, різносторонність інтересів, цінності, ідеали, бажання розвиватися, досягати достойних результатів та певних професійних вершин.

Творчий потенціал педагогічного працівника – це щось значно більше, ніж його професійна діяльність та вимоги до неї, це те, що виходить за рамки обов'язку та носить характер безперервного розвитку своїх потенційних можливостей. Це навіть більше за змістом, за внутрішнім наповненням, ніж за проявами діяльності [3, с. 28].

Виховні ідеали якраз втілюються педагогами, які мають невичерпний творчий потенціал, енергію, яку втілюють у своїй практичній діяльності.

Т. Третяк вважає, що творчий потенціал педагога можна представити трьома групами чинників:

- поінформованість та обізнаність людини щодо розв'язання різного роду актуальних проблем;
- зміст, форми, методи розв'язання педагогічних проблем та ситуацій;
- мотивація, бажання до пізнання, розв'язання проблем [4, с. 69-71].

Ще зробимо наголос на тому, що специфікою педагогічної творчості є те, що її об'єктом є не сам педагог, а вихованець, тобто формування його творчої особистості. І в такому разі результатом педагогічної творчості є творча дитина.

У процесі творчого становлення педагогічного працівника можна виділити певні рівні. Дамо їх коротку характеристику:

✓ На рівні самосвідомості відбувається оцінка власних можливостей, усвідомлення свого професійного покликання. На цьому рівні важливим є володіння педагогом бажання пізнавати себе, свої інтереси, здатність реалізувати найсміливіші ідеї, пропонувати оригінальні рішення.

✓ На рівні професіоналізму, основою якого є знання, якими володіє вихователь. Уміння та навички, які він реалізує у роботі з дітьми, відбувається «відточування» власної педагогічної майстерності.

✓ На рівні самореалізації педагог втілює індивідуальну творчість, порівнюючи власні професійні уміння з передовими педагогічними досягненнями, активізує свої життєві плани та втілює педагогічні ідеї у професійну діяльність.

✓ На рівні самоосвіти педагог працює над своїм професійним іміджем, над підвищенням професійної майстерності, підвищує свою педагогічну кваліфікацію, самовдосконалюється та здійснює творчий пошук власного «Я».

✓ На рівні мовознавчому педагог вдосконалює своє мовлення – професійне та побутове, набирається професійної термінології, збагачує лексику [2, с. 59].

Кожен педагогічний працівник – індивідуальність, і творчість його – індивідуальна, але спільним є те, що творчість знаходить своє відображення у діяльності, і кожен педагог вкладає у неї частинку себе.

Творчий потенціал, яким володіє педагог, складається із таких компонентів: ціннісного, який виражає сукупність морально-ціннісних орієнтацій педагога; когнітивного, який представлений сукупністю знань педагога про творчість у його діяльності, та психологію творчості; діяльнісного, який трансформує творчий потенціал у творчу діяльність, що є необхідною складовою реалізації творчості у професійній діяльності.

З метою підвищення творчого потенціалу педагогічного працівника закладу дошкільної освіти слід використовувати певні методи: метод розв'язання творчих задач, метод «мозкового штурму» та ін.

Творчі задачі – це неординарні завдання, виконання яких базується на знання законів, але немає прямих вказівок на ті явища та принципи, які слід враховувати при розв'язанні таких задач. При розв'язанні творчої задачі, поруч із очікуваними результатами, можуть з'явитися результати, що не зовсім пов'язані з цілями. Як правило, наявність педагогічного досвіду є недостатньою для розв'язання задач та у ході роботи формується новий, неформальний досвід, який педагог може використовувати у майбутньому.

Метод «мозкового штурму» покликаний розділити процеси генерування та втілення ідей. Його можна охарактеризувати як сукупність таких елементів: активізація мисленнєвої діяльності, привертання уваги до певної педагогічної проблеми; створення комфортної психологічної атмосфери для вирішення педагогічних задач чи ситуацій; пошук шляхів виходу із ситуації чи вирішення задачі та спосіб його використання у педагогічній практиці; аналіз отриманих знань, їх глибину та новизну; формування стійкого інтересу до творчого пошуку, до знань та вмінь, що будуть сформованою рисою творчого педагога.

Для розвитку творчого потенціалу, ініціативності, креативності, самостійності творчої особистості педагогічних працівників, доцільно буде використовувати як задачі та ситуації, запропоновані у навчально-методичних джерелах, так і задачі, що пропонують самі педагогічні працівники із життя закладів дошкільної освіти.

Висновки. Розвиток творчого потенціалу педагога закладу дошкільної освіти можливий лише за умови активної діяльності, цілеспрямованості та мотивованості особистості, знання про творчість та творчий розвиток, психологію творчої особистості.

Список використаних джерел:

1. Баранова О.В. Інноваційні технології в навчальному процесі вищої школи. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Миколаїв, 2011. Вип. 18. С. 10-15.
2. Мазурок М. Критерії та показники розвитку професійної компетентності педагогів у процесі підвищення їх кваліфікації. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 57-60.
3. Плоска В.І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗДО. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки»* (15-16 червня 2019 р., м. Київ). Ч. II. Київ: МЦНД, 2019. С. 28–29.
4. Третяк Т.М. Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №10. С. 69-72.

Отримано: 23.11.2023

Анастасія ДЕМ'ЯНЧУК,
здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЛІТЕРАТУРНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто аспекти вивчення особливостей організації позакласної роботи літературного спрямування в умовах сучасної початкової школи.

Ключові слова: література, позакласна робота, початкова школа, молодші школярі.

Актуальність теми. Позакласна робота з української мови та літератури є обов'язковою складовою частиною якісно організованого навчально-виховного процесу початкової школи. Проблеми позакласного читання в сучасній школі України відображені в наукових

працях таких вітчизняних учених, як Г. Губенко, Ю. Жалай, Н. Лазаренко, В. Мартиненко, О. Савченко, Н. Чепелева, А. Чумаченко, Т. Яценко та ін. Питання організації позакласної роботи з літературного читання учнів початкової школи розглядають у своїх працях Ю. Бабанський, О. Голік, А. Глущенко, Т. Дем'янюк, Н. Кудикіна, Г. Майборода, О. Савченко, К. Слесик, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Т. Чубенко та ін. Проте із введенням нового Державного стандарту початкової загальної освіти відбулися перетворення в спрямуванні від нагромадження нормативно-визначених знань, умінь та навичок до акценту на розвитку в учнів практичної дії, застосування набутих умінь та використання успішного досвіду. Саме такі зміни відображаються на позаурочному процесі початкової школи.

Формулювання мети публікації. Мета полягає в необхідності теоретичного обґрунтування та визначення особливостей організації позакласної роботи літературного спрямування в умовах сучасної початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах становлення та розвитку сучасного освітнього простору спостерігається тенденція захоплення дітей комп'ютерними технологіями, телевізійними програмами та неформальними об'єднаннями. Тому із кожним роком усе менше дітей приділяють увагу книзі та читанню, що негативно позначається на освіті та вихованні підростаючого покоління.

Видатні вітчизняні учені, педагоги, психологи вважають, що читання відіграє важливу роль в освіті, становленні, вихованні та розвитку кожної людини. Зважаючи на це, головне завдання школи ХХІ століття – виховання всебічно розвиненої особистості.

Підвищення ефективності позакласної роботи з літературного читання передусім залежить від якості підготовки вчителя до проведення такого роду занять. Ця підготовка має бути поетапною. Вона повинна включати такі етапи:

- 1) укладання списку з науково-методичною та психолого-педагогічною літературою з проблем формування навичок читацької самостійності [1];
- 2) ознайомлення зі списком рекомендованої літератури для учнів 1-4 класів;
- 3) вивчення фондів шкільної та міської (сільської) бібліотек;
- 4) добір творів для позакласного читання.

Учитель повинен брати до уваги, що позакласна робота з літературного читання має свої специфічні навчально-виховні цілі. Полягають вони в тому, щоб:

- забезпечити систематичне ознайомлення дітей із широким колом книг, що відповідають їхньому віковому розвитку;
- допомогти учням засвоїти загальні особливості та закономірності, за якими групуються книги й упорядковуються їх різноманітність;
- навчити дітей вільно й безпомилково знаходити необхідну книжку, визначати завдання позакласної роботи з літературного читання в початкових класах, виховання активних читачів шляхом розвитку їхньої читацької самостійності [2, с. 115].

Учитель щотижня здійснює контроль та надає допомогу учням у самостійному читанні через ведення читацьких щоденників, індивідуальних бесід, тощо.

Під час організації позакласного читання передбачаються спеціальні вправи, спрямовані на вироблення в учнів умінь користуватися прийомами самостійної читацької діяльності (наприклад, відтворення змісту вибраної та прочитаної книги за епізодами, за планом;

звертання до довідкової літератури та матеріалів із періодики; засвоєння закономірностей: автор книги, тема книги тощо). Учні читають різні жанри літератури: оповідання, повість, казку, вірш, байку. Прочитують художній твір у цілому, якщо він невеликий за обсягом, найчастіше використовують читають вголос. Проте ефективним є також читання про себе, читання напам'ять віршів, читання за ролями, інсценування.

Висновки. Отже, організовуючи позакласну роботу з літературного читання, учитель плекатиме читача власним прикладом, увагою до читацьких інтересів учнів, підтримкою здобутків кожного з них і розумним керівництвом у підвищенні читацької культури. Організація учнівського позакласного читання є сполучною ланкою між шкільним вивченням літератури та дорослим життям, у якому художня книга має посісти гідне місце.

Список використаних джерел:

1. Вашуленко О. В. Методичні рекомендації щодо роботи за новим підручником «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 2». *Початкова школа*. 2020. № 9. С. 14-20.
2. Волошина Н. Й., Бандура О. М., Гальонка О. А. та ін. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Комарівська Н. О. Методичні аспекти застосування цікавої граматики на уроках рідної мови в початковій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. № 41. С. 46-51.
4. Лазаренко Н. І. Активізація словникового запасу учнів початкових класів етнокультурознавчою лексикою. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку початкової освіти: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (18 травня 2023 року)*. Рівне: РДГУ, 2023. 196 с. URL: https://rshu.edu.ua/images/наука/05_mnppmk/aptsrpo_2023_zbi.pdf#page=28

Отримано: 23.11.2023

Людмила ЛИТОВЧЕНКО,

*здобувачка другого магістерського рівня спеціальності 053 «Психологія»
Інституту соціальних технологій Університету «Україна»*

ПСИХОГІМНАСТИКА ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

На сьогоднішній день кількість дітей які відчувають тривогу та інші прояви емоційної нестабільності зростає. Постійне переживання, почуття страху та невизначеності – реалії не лише для дорослих, але і дітей.

Ключові слова: психогімнастика, психокорекція, тривожність, подолання тривожності, емоції, дошкільнята, психічне здоров'я.

Актуальність дослідження. Розвиток методів психокорекції, спеціальних занять особистості дітей старшого дошкільного віку в періоди нестабільності, зокрема у воєнний час, є важливим завданням психологічної науки та практики, дослідниця вважає, що вправи з психогімнастики складають сильний взаємний вплив особистісних позицій учасників.

Доведено, що високий рівень тривожності має деструктивний вплив на майбутнє навчання дитини у школі, оскільки він впливає на процес спілкування і взаємодії з іншими дітьми, адаптацію дитини до нових умов та вимог суспільства впродовж життя.

Мета дослідження полягала у вивченні проблеми тривожності та формування здібностей до її подолання у дітей старшого дошкільного віку засобами психогімнастики, визначенні методів психогімнастичних вправ для профілактики та корекції емоційних переживань. Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань були використані теоретичні та емпіричні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній психологічній літературі сформовано досить великий пласт теоретичної і практичної літератури з питання дитячої тривожності, зокрема дошкільної, чинників які впливають на її появу, діагностику та подолання. Багато науковців досліджували проблему виникнення тривожності у дітей молодшого шкільного віку, зокрема: Ф. Березін, М. Божко, Л. Божович, В. Вілюнас, В. Дружинін, А. Дусавицький, О. Захаров, К. Ізард, Н. Імададзе, Є. Козлова, В. Кочубей, Н. Левітов, Г. Моніна, С. Нємова, Е. Новікова, А. Прихожан, С. Рубінштейн, Є. Савіна. Певну увагу вивченню проблеми тривожності у школярів нової української школи приділяли С. Прахова та Н. Макаренко [3].

Здебільшого психологами та педагогами прийнято трактувати тривожність, поділяючи її на два види. Перша – це ситуативна тривожність. Така тривожність виникає при певних життєвих обставинах, ситуаціях, які є незвичними і викликають негативні емоції. Такий стан може виникнути у будь-якої людини в очікуванні можливих неприємностей і життєвих ускладнень та є позитивним, адже вмикає мобілізуючі процеси задля відповідального вирішення цих проблем. Зниження ситуативної тривожності не вважається доцільним, оскільки людина в серйозних обставинах демонструє байдужість і безвідповідальність, що найчастіше вказує на інфантильну позицію в житті. Друга – це особистісне занепокоєння, яке з'являється в звичайних життєвих ситуаціях і може навіть не мати об'єктивних причин. Особистісна тривожність, дає можливість виокремити та зрозуміти важливість впливу індивідуальних особливостей людини в діях при різних стресових факторах. Особистісна тривожність не проявляється виключно в поведінці, але її рівень визначається в залежності від того, як часто і як інтенсивно в особистості виникають стани тривоги [1, 2].

Тривожність позитивно та негативно впливає на людину. До позитивних функцій тривожності відносять активізуючу дію захисних механізмів психіки, можливість передбачити наслідки власної діяльності. Надмірна тривожність перешкоджає формуванню адаптивної поведінки, призводячи до виникнення неврозів і психосоматичних розладів.

Старший дошкільний вік (5-6 років) є важливим для становлення інтелектуальної, пізнавальної та особистісної сфер розвитку. Приблизно всі риси особистості дитини (>90%) закладаються саме у віці 5-6 років. Тому його без жодних сумнівів можна назвати «базовим» для формування «Я-концепції».

Точної причини виникнення тривожності назвати не можна, адже це дуже індивідуально, але однозначно, можна назвати певні чинники, що призводять до її виникнення, а саме: постійні стресові ситуації, емоційні та психологічні травми, схильність до розладів, спадкові генетичні проблеми та інші фактори та чинники. Тривожному стану притаманні сильна психоемоційна напруга та її затяжний стан. Високий рівень тривожності може призвести до появи дитячого неврозу, що без сумніву вплине на формування та розвиток особистості. Тому дуже важливо спостерігати та помічати зміни, щоб вчасно діагностувати стан тривожності. Подолання цього явища дозволить вчасно попередити проблеми, які можуть виникнути в майбутньому.

Висновки. Необхідно потурбуватися про правильну та комфортну організацію перебування дитини у дошкільному закладі, врахувати попередження створення умов нервозного перебування, слідкувати, щоб діти не відчували тривожності та не надто емоційно переживали стресові ситуації. Діти відчують різноманітні страхи, що переростають у сталу тривожність. Особливо ці страхи спостерігаються у дітей із зони активних бойових дій, таких як дошкільнята переселенців із Харкова, Маріуполя, Запоріжжя, Херсону та інших міст, які зазнали нищівного впливу окупантів. Ці страхи носять деструктивний характер щодо розвитку особистості дитини. При систематичному їх прояві вони трансформуються у стійкі стани серед яких агресивність, замкнутість, невпевненість у собі, асоціальність тощо. Тривожність потребує розробки та впровадження методики психокорекції бажано на початковому етапі розвитку тривожного стану дитини з метою запобігання її розвитку та переростання у стани страху, депресії тощо.

Психогімнастичні вправи як методи психокорекції допомагають зберегти та поліпшити психічне здоров'я дитини, зняти напруження, створити можливості для самовираження дитячої особистості. Під час занять із психогімнастики немає «неуспішних» або «успішних»: всі дії правильні, немає неправильних чи невірних дій, всі самовиражаються та само проявляються по-своєму, хто як уміє. Більшість вправ побудовані на імітації почуттів та емоційних станів, або передбачають відтворення певних вчинків уявних героїв. Опанування рухів та відчуттів сприяє адаптації та соціалізації дитини, формує у дитини стійку емоційну сферу.

Список використаних джерел:

1. Бабаян Ю. О., Коновалюк О. О. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності молодших школярів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки.* 2014. Вип. 2.12. С. 18-21.
2. Барна О. В. Технологія змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* Київ, 2016. Вип. 2. С. 24-37.
3. Прахова С. А., Макаренко Н. М. Напрямки превенції шкільної тривожності молодших школярів: реалії сьогодення та перспективи «нової української школи» (на прикладі лонгітюдного дослідження). *Проблеми сучасної психології: зб. наук. Праць Кам.-Поділ. нац. ун-т. ім. І. Огієнка, ін-ту псих. ім. Г. Костюка НАПН України, вип. 44.* Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. С. 234-251.

Отримано: 23.11.2023

Тетяна МУХІНА,

*старший викладач кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного університету
ORCID 0000-0002-1758-882X*

Інна ТКАЧУК,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
2 скороченого курсу навчання
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ CLASSTIME НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито особливості використання сервісу Classtime на різних етапах уроку інформатики в початковій школі, що сприяє підвищенню активності молодших школярів, розвитку їхніх навичок та допомагає вчителям у створенні цікавих вправ для здійснення освітнього процесу.

Ключові слова: Classtime, урок інформатики, початкова школа, етапи уроку, інтерактивне навчання, електронні освітні ресурси.

Актуальність. Інформатика – один з основних предметів у початковій школі, який формує інформаційну компетентність учнів, що є необхідною компонентою для успішної адаптації в сучасному інформаційному суспільстві. Для ефективного навчання інформатики необхідно використовувати різноманітні електронні освітні ресурси, які дозволяють зробити урок цікавим, наочним, інтерактивним та диференційованим. Одним з таких є Classtime – інтерактивний помічник вчителя, який збагачує урок миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу усього класу в живому часі. Цей електронний ресурс дозволяє створювати різноманітні навчально-тренувальні завдання, отримувати миттєвий зворотний зв'язок, проводити командні ігри тощо [4].

У науково-педагогічній літературі проблеми розробки та впровадження освітніх електронних ресурсів висвітлювалися у працях І. Богданова, М. Жалдака, В. Коваленка, В. Лапінського, І. Мархеля, О. Мельник, О. Рибалко, О. Спіріна, А. Хуторського та ін. Проте особливості використання ЕОР Classtime на уроках інформатики в початковій школі потребують додаткового вивчення.

Мета дослідження. Розкрити особливості використання сервісу Classtime на різних етапах уроку інформатики в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Classtime – це сучасна платформа для навчання та зворотного зв'язку, яка допомагає швидко та якісно опитати клас і миттєво відстежити наскільки учні опанували матеріал. З ним можна легко зацікавити та згуртувати молодших школярів, додавши ігрові елементи у навчання. Цей електронний освітній ресурс виконує корисні функції, а саме: дає можливість призначати кількість балів за завдання, позначати клас для виконаної сесії, переглядати сесії конкретного класу; здійснювати часткове оцінювання, командні ігри, налаштування сесії [1].

Пропонуємо розглянути як можна використовувати сервіс Classtime на різних етапах уроку інформатики в початковій школі. Так, на етапі *актуалізації опорних знань* цікаво буде обрати гру «Пазл», за допомогою якої молодші школярі зможуть повторити те, що вивчали на попередньому уроці. Також складений пазл можна вивести у *тему уроку*. Наприклад, у 3 класі при вивченні теми «Пристрої введення та виведення інформації», вчитель пропонує молодшим школярам скласти пазл, давши відповіді на запитання. Після чого на екрані з'являться складові комп'ютера, що і буде темою уроку [2].

Під час *закріплення нового матеріалу* можна обрати командні ігри, які підвищують настрій здобувачів, будуть сприяти розвитку навичок співпраці у класі, аналітичних навичок та критичного мислення. Так, при вивченні теми «Пристрої введення та виведення інформації» (3 клас), учитель ділить учнів на команди та пропонує гру «Запусти літак в політ!». Молодші школярі дають відповіді на запитання по темі і, яка команда швидше запустить літак в політ правильними відповідями на запитання, та і перемогла [3].

Також сервіс Classtime можна використати при *виконанні практичного завдання* як на комп'ютері, так і на телефоні. Наприклад, при вивченні теми «Пристрої введення та виведення інформації» у 3 класі здобувачам пропонується виконати тестування, попрацювавши при цьому з відео, аудіо та зображеннями. Учні діляться на дві групи. Одна, перейшовши за посиланням у браузері Google Chrome, працює за комп'ютерами, а інша, відсканувавши QR-код, – з телефонами. Тобто будуть задіяні усі здобувачі. Учням можна запропонувати такі справи «Оберіть потрібну область на фото», «Встановіть відповідність» та ін.

Висновки. Отже, особливості використання сервісу Classtime на уроках інформатики в початковій школі свідчать про надзвичайну важливість інноваційних підходів до освіти. Classtime дозволяє створювати інтерактивні уроки, підвищує зацікавленість учнів до навчання та допомагає вчителям початкової школи робити освітній процес більш ефективним та захоплюючим. Використання цього електронного ресурсу сприяє підвищенню якості початкової освіти та підготовці нового покоління до вимог сучасного інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бріцкан Т. Г. Використання онлайн-сервісу Classtime на уроках математики в початковій школі. *Наступність у навчанні математики в умовах реформи загальної середньої освіти: реалії та перспективи*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–28 грудня 2022 р. Харків: Вид-во «Ранок», 2022. С. 7-9.
2. Інновації в дії: Як платформа Classtime допомагає на уроках. URL: <https://osvitoria.media/experience/innovatsiyi-v-diyi-yak-platforma-classtime-dopomagaye-na-urokah/> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Поради та відповіді команди Classtime. URL: <https://help.classtime.com/uk/> (дата звернення: 28.05.2023).
4. Про нас: Classtime. URL: <https://www.classtime.com/uk/about-us> (дата звернення: 19.10.2023).

Отримано: 23.11.2023

Іванна ПУКАС,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0001-6965-8896

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проаналізовано особливості виховання дітей дошкільного віку та організації безпечного освітнього простору закладу дошкільної освіти в умовах війни, а саме: створення особливих умов, що запобігають будь-яким видам фізичної, психологічної, інформаційної, соціальної, моральної, матеріальної небезпеки усіх учасників освітнього процесу, захищеність від негативних впливів та створення комфортних умов для життя і розвитку особистості. Окреслено основні напрямки роботи щодо організації безпечного простору закладу дошкільної освіти в умовах війни.

Ключові слова: освітній процес, безпека, воєнний стан, укриття, учасники освітнього процесу, заклад дошкільної освіти,.

Актуальність теми. Процеси глобалізації, інформатизації, пандемія COVID-19, а також повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну по-різному вплинули на освіту, і зокрема на дошкільну. Війна в Україні змінила нормальне життя кожного українця, в тому числі й освітян. Необхідність створення сприятливого освітнього середовища для дітей передбачає прийняття, відбір та адаптацію рішень, які відповідали б не лише очікуванням дітей, а й вимогам до якісного навчання, створенню умов, за яких функціонуватимуть навчальні заклади.

Саме тому заклади дошкільної освіти (далі – ЗДО) України продовжують впевнено тримати свій освітній фронт у важких умовах війни, набувають унікального педагогічного досвіду, перебувають у постійному пошуку нових освітніх підходів, ефективних педагогічних й інформаційних технологій та беруть на себе новий рівень відповідальності за майбутнє країни. Освітній процес зазнав змін не лише в змісті й формах дошкільної освіти, а й в умовах організації з огляду на безпекову ситуацію. Багато закладів змінили режим роботи, окремі припинили освітній процес зовсім, деякі змінили можливість надання освітніх послуг на можливість надання волонтерської допомоги внутрішньо переміщеним особам.

У разі збереження можливості надання закладом освітніх послуг та враховуючи реалії українського сьогодення, кожен учасник освітнього процесу має володіти інформацією щодо захисту життя і здоров'я та докладати максимум зусиль для створення безпечного середовища як в умовах воєнного стану, так і в будь-який інший період. Найактуальнішими стають питання організації безпечного освітнього простору для перебування в закладі як здобувачів дошкільної освіти, так і персоналу ЗДО, і в разі потреби – батьків вихованців [2].

Мета публікації – проаналізувати особливості виховання дітей дошкільного віку та організації безпечного освітнього простору закладу дошкільної освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідності до сучасних реалій Міністерством освіти та науки сформовано нову парціальну програму з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Моя країна – Україна» та хрестоматію до неї. Основні цілі даної програми полягають у сприянні вихованню та формуван-

ню у дітей позитивного образу своєї країни; утвердженні активної позиції громадянина; об'єднанні зусиль педагогів і батьків для зміцнення національної ідентичності дітей як ґрунту, на якому проростатиме справжній патріотизм; вихованні ціннісного відношення до своєї родини як частини українського народу, його історії, традицій, культури.

У відповідності до нової парадигми виховання дітей дошкільного віку в умовах війни, яка полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, скеровує на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проектування цілісного виховного простору, а також на усвідомлення процесу виховання як соціально-педагогічного явища. Пріоритетного значення у вихованні дітей дошкільного віку набуває важливість завдання стосовно формування у дітей загальнолюдських цінностей: соціально-політичних (патріотизм, свобода, повага до рідної мови і культури, демократія, відповідальність, повага до закону, шанобливе відношення до довкілля, солідарність); морально-етичних (повага до життя, чесність, гідність, турбота, справедливість, повага до себе та інших людей, милосердя). У центрі освітнього процесу повинно знаходитись виховання в дітей відповідальності за себе, а також за добробут нашої країни.

В соціокультурній теорії особистості К. Хорні виділяє дві потреби дитинства: потреба в задоволенні і потреба в безпеці. Психолог вбачає, що потреба в безпеці є головною в розвитку дитини. В цьому періоді розвитку важливо бути коханим, бажаним і захищеним від небезпеки і ворожого світу [5, с. 129].

Проведений аналіз наукової літератури показав, що дослідники здебільшого проводять наукові розвідки щодо безпеки особистості в освітньому просторі закладів загальної середньої, вищої та професійної освіти, залишаючи заклади дошкільної освіти поза увагою, або розглядаючи окремі питання.

До 2022 року – періоду початку повномасштабної військової агресії – проблема безпечного простору ЗДО розглядалася в аспектах безпеки життєдіяльності (Т. Андрєєва, О. Долинна, Л. Загоруйко, А. Іванчук, Л. Карнаух, О. Карпенко, Т. Коломоєць, І. Луценко, Л. Макаренко, А. Назарчук, І. Панченко, К. Щербакова, В. Цигода та ін.), психологічного комфорту та подолання небезпечних соціальних чинників як дискримінації, булінгу (А. Богуш, Л. Карнаух, О. Козлюк, Б. Мажец).

До основних умов організації безпечного освітнього простору ЗДО можна віднести такі:

- передбачення небезпеки – уміння розпізнавати небезпечні ситуації, передбачати наслідки своїх дій, оцінювати ризики;
- запобігання небезпеці – уміння діяти так, щоб не потрапляти і не створювати небезпеки, вживання запобіжних заходів (встановлення охоронної сигналізації, проведення необхідних навчань і тренування тощо);
- автоматизм дій у разі небезпеки – фізична і психологічна готовність діяти у небезпечній ситуації, що дозволяє не розгубитися; знання основного алгоритму дій при різних ситуаціях; уміння взаємодіяти з рятувальними службами та правильно використовувати рятувальне спорядження та обладнання; уміння надавати допомогу собі та іншим [2].

Для організації безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти України, слід звернути увагу на наступне:

✓ Готовність педагогічних колективів і персоналу завжди швидко діяти та реагувати. Потрібно постійно бути готовими, мати оснащене укриття, знати план евакуації та системи оповіщення про небезпеку.

✓ Знання педагогічних колективів і персоналу плану дій в екстремальних ситуаціях. Потрібно знати, як діяти в ситуаціях відсутності електрики, зв'язку та опалення. Цей план має бути розроблений разом з місцевою громадою.

✓ Знання педагогічних колективів і персоналу про порядок надання допомоги собі та іншим. Потрібно знати, як надати домедичну та психологічну допомогу дитині або дорослому. Мати чіткий алгоритм дій. Розробити та впровадити в практику спеціальні інструктажі та тренінги для різних категорій персоналу, дітей та батьків [3].

Для забезпечення безпеки і дітей, і дорослих великого значення має інформаційна безпека. Батьки та педагоги можуть самостійно регулювати потік інформації, що надходить до них. Але діти дошкільного віку цього робити ще не можуть, проте, в період воєнного часу, вони майже постійно перебувають в інформаційно-стресовому полі. Дослідниця цього питання М. Лугова наполягає, що «інформаційне поле війни несе тривогу та страх, який транслюється через сприйняття дорослих. Факт війни дитина може усвідомлювати і в 3 роки, проломлюючи через свій досвід (погані нападають, добрі захищають), однак подробиці про кількість жертв можуть створити ситуацію стресу. Тож обговорення подій на фронті, перегляд новин при дитині варто обмежити» [3, с. 113]. Інформацію слід подавати відповідно до віку дитини та дбати, щоб вона її не травмувала. Діти дошкільного віку мають право знати, що відбувається в їхній країні, але дорослі також мають відповідальність убезпечити малих дітей від небезпечного контенту [1, с. 132].

На основі загальнолюдських і національних цінностей виховання підростаючої особистості у закладах дошкільної освіти передбачає формування в ньому комплексу належних організаційно-педагогічних умов: кадрових, організаційно-управлінських, освітніх, методичних, соціальних, скерованих на розв'язання проблем виховання, конструктивної імплементації громадянської і соціальної активності педагогічного та батьківського колективів на благо громади, суспільства й держави.

Особливої уваги в період воєнного стану заслуговує інформація про обладнання укриттів та безпечних локацій. Укриття в ЗДО – спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу та відповідає нормативним вимогам, враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, забезпечено необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами [4].

Укриття – компонент освітнього середовища в нових соціальних умовах воєнного стану. Організація та обладнання укриття розробляється з позиції безпеки та комфорту перш за все дітей. Основні вимоги до внутрішнього обладнання: наявність ігрових та розвивальних осередків, інформативність, змістовність, відповідність віковим особливостям, здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей. Дидактичне обладнання укриттів: технічні засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для дитячої творчості, малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо. Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях – спланований змістовий контент роботи, під час якого діти мають відволікатись від хвилювань, страхів та тривожного стану, постійний психологічний супровід [4].

Умови воєнного часу є найнесприятливішим періодом у генезисі особистості для розвитку та формування дітей дошкільного віку, оскільки даний період дитинства без наявності воєнних подій визначається як кризовий для дитини, через те, що в даний час здійснюється основополо-

жна розбудова психофізіологічної архітектури організму. Для дітей дошкільного віку в умовах війни в процесі виховання вирішальною є роль батьків і рідних у формуванні навколо неї атмосфери захищеності, окреме місце відводиться педагогу, який тренує поведінку самозахисту під час війни та скеровує єдині вимоги відповідно до морального виховання в родині [2].

Висновки. Основними умовами для організації безпечного освітнього простору в ЗДО ми визначаємо: уміння передбачити небезпеку, уміння запобігти небезпеці, уміння діяти в разі небезпеки. Отож, пріоритетним завданням освітньої системи та державних органів влади в умовах війни являється об'єднання зусиль органів місцевої влади, навчальних закладів та громадськості з метою формування необхідних умов для розвитку, виховання, психологічної підтримки дітей та забезпечення безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Вітвіцька А.Я., Бригадир М.Б. Як говорити з дітьми про війну, смерть і втрату. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: матеріали конференції. Тернопіль, 2022. С. 130-133. URL: <https://griml.com/GRhxx> (дата звернення: 17.10.2023).
2. Косенчук О.Г., Стягунова О.О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. URL: <https://C:/Users/User/Downloads/11.pdf> (дата звернення: 16.10.2023).
3. Лугова М. С. Війна очима дітей дошкільного віку: шляхи збереження психічного здоров'я в умовах стресу. *Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти, (20 жовтня 2022 р.)* / за загальною редакцією проф. Бойчука Ю.Д. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 111–114. URL: <https://griml.com/7Qdn6> (дата звернення: 15.10.2023).
4. Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти: лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. Ліга Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN074069> (дата звернення: 15.10.2023)
5. Horney K. The Neurotic Personality Of Our Time. *The International Library of Psychology* / ed. Routledge, Transferred to Digital Printing. [London], 2012. P. 300.

Отримано: 23.11.2023

Даніл ТАРУТА,
курсант I курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Сучасний стан розвитку освіти в Україні характеризується оновленням різних складових системи освіти, поліпшенням змісту навчання і впровадженням інноваційних технологій у навчальний процес. Основною метою цих реформ є зорієнтованість на потреби дитини. Новий підхід до освіти спрямований на формування креативної особистості дитини, яка здатна до самостійного розвитку, а також готовість педагогічних кадрів працювати в різних типах навчальних закладів та взаємодіяти з дітьми, батьками та колегами. Основою цього про-

цесу повинно бути формування відповідальної та компетентної особистості. Крім того, влада повинна надавати контроль над якістю дошкільної освіти і якістю підготовки майбутніх кадрів для цієї сфери.

Визнання цінності дитинства, повага до дитини, урахування її особливостей у розвитку та індивідуального досвіду є основними цінностями, на яких базується освітній процес у дошкільних установах більшості європейських країн. Розвиток системи дошкільної освіти у цих країнах визначається рівнем соціально-економічного розвитку, науковими досягненнями в теорії та практиці дитячого виховання, географічними та кліматичними умовами, рівнем культурно-освітнього розвитку населення, а також умовами та перспективами урбанізації та міграції [1, с. 159].

Протягом останнього десятиріччя дошкільні навчальні заклади перетворюються у центри, де діти готуються до свого майбутнього, розвивають свою індивідуальність, розкривають таланти та вчаться соціалізації. У більшості європейських країн ведуться дискусії щодо виховання дітей як у сім'ї, так і в дошкільних установах. Розглядається їхня роль у житті дитини, зміст виховання, а також взаємодія та співпраця між ними. Діяльність дошкільних закладів у Данії, Німеччині, Нідерландах може служити прикладом того, як ці два виховні інститути співпрацюють та доповнюють один одного, сприяючи розвитку сімейних цінностей та соціалізації особистості. Значна частина змісту дошкільної освіти залежить від національних традицій та соціально-економічних умов. Головною метою дошкільного виховання є створення умов для забезпечення фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей, їх повноцінного розвитку та підготовки до подальшої самореалізації у житті та переходу до шкільного навчання [2].

Під час проведеного дослідження, в якому брали участь 42 студенти 1-2 курсів бакалаврату спеціальності «Дошкільна освіта. Початкова освіта» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, респондентам було поставлено запитання: «Чи вважаєте ви необхідним впровадження зарубіжного досвіду (зокрема, європейського) у формуванні освітнього середовища в навчальних закладах? Вашу відповідь обґрунтуйте». Відповіді студентів були майже одноголосні (95,2%). Вони наголошували на корисності імплементації європейського досвіду у створенні освітнього середовища навчальних закладів. В обґрунтуванні своїх відповідей респонденти вказували на позитивні аспекти цього досвіду, відзначаючи, що «у європейських країнах існує безпечне, динамічне, структуроване та відкрите освітнє середовище навчальних закладів, що є фундаментом високоякісної освіти», а також, що «це може сприяти підвищенню якості освіти в Україні» і «це новий досвід, який можна адаптувати до наших умов». Однак були й такі відповіді, у яких респонденти висловлювали думку, що «українська освіта не повинна підпорядковуватися іншим, а має бути унікальною» (4,8%) [3, с. 161-173].

На нашу думку, підготовка майбутніх педагогів, зокрема вихователів у дошкільних навчальних закладах, повинна базуватися на принципах конструктивізму, оскільки тільки людина, яка будує свою власну систему знань, розширюючи та поглиблюючи її, аналізуючи й критично осмислюючи наукові концепції та теорії, та здобуваючи практичний досвід через активну діяльність, взаємодію, спостереження і спілкування, може відтворити такий же процес у вихованця. Цей погляд підтверджується дослідженнями, проведеними С. Каміі, R. DeVries, B. Zan, K. Castle, які наголошують на тому, що майбутні педагоги сприяють конструюванню знань у дітей та встановленню взаємодії у спільній діяльності, якщо вони розуміють суть процесу конструкції знань і беруть активну участь в цьому процесі [4].

У той самий час, ми виявляємо тенденцію сучасної освітньої системи до традиційного методу передачі знань, де лектор та підручник є абсолютною істинною величиною, які беззаперечно надають готові знання без можливості особистого критичного аналізу. Найбільше уваги і найбільш простою засобу перевірки знань у сучасних умовах визнається тестова система, яка обмежує студентів лише у здатності до запам'ятовування. Проте конструктивісти пропонують використовувати лекції в форматі «перевернутого класу», що надає студентам можливість конструювати власну систему знань, глибше розуміти матеріал, знаходити відповіді на свої питання через обговорення з однолітками та викладачем, а також оперативно модифікувати (розширювати, поглиблювати, доповнювати) теоретичний та практичний матеріал відповідно до потреб конкретної групи студентів [5, с. 361-362]

Розвиток дошкільної освіти в Україні є однією з актуальніших проблем розвитку сучасної освіти в нашій державі. Україна завжди була і залишається європейською країною. Для української освіти загалом, включаючи дошкільну освіту, характерними є гуманістичні цінності, віра у потенційні можливості кожної дитини, демократичні відносини та толерантність. Все це вказує на необхідність модернізації освітнього процесу, перегляду цінностей у навчанні та педагогічній практиці на регіональному та державному рівнях, а також на розробку методологічних підходів до розвитку освіти.

Список використаних джерел:

1. Лисенко Н. Тенденції розвитку дошкільної освіти у сучасних європейських країнах: перспективи для творчих запозичень. *Освітній простір України*. 2015. Вип. 5. С. 156–161.
2. Чепіль М.М. Порівняльна педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2014. 216 с.
3. Присяжнюк Л. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації середовищного підходу до організації освітнього процесу в закладах дошкільної і початкової освіти в контексті впровадження європейського досвіду. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5048/4451> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Castle K. Constructing knowledge of constructivism. *Journal of Early Childhood Teacher Education*. 1997. Vol. 18, №1. P. 55–67. URL: <https://cepa.info/6871D> (дата звернення: 17.10.2023).
5. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н.О. Пахальчук; О.П. Демченко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2022. Вип. 11. 675 с.

Отримано: 23.11.2023

Олександр ЛУЗГІНОВ,

аспірант

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID 0009-0002-0540-1500

АРТ-ПЕДАГОГІКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ В ХУДОЖНЬО-ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність і потенціал арт-педагогіки в контексті розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів технології під час художньо-проектної діяльності.

Ключові слова: арт-педагогіка, творчі здібності, художньо-проектна діяльність.

Актуальність теми. Нові освітні стандарти висувають високі вимоги до рівня підготовки майбутніх учителів технології. Разом з високим рівнем фахової підготовки і рівнем культури, вони мають володіти високим рівнем творчих здібностей. Тільки за цих умов майбутній вчитель може бути конкурентоспроможний на ринку праці та досягнути значних результатів в обраній професії.

Педагоги вищої школи, спираючись на накопичені знання в області людинознавчих наук, постійно ведуть пошук нових засобів розвитку творчих здібностей студентів, інтегруючи і адаптуючи їх відповідно до теорії і практики навчально-виховного процесу та предметної галузі.

Мета статті – розкрити сутність і потенціал арт-педагогіки в контексті розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів технології під час художньо-проектної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Художньо-трудова підготовка вчителя технології – складний різноплановий процес, теоретичні і практичні аспекти якого висвітлені у наукових працях В. М. Бовсунівського, М. С. Курача, В. М. Слабко, О. Д. Сидоренко, Л. В. Оршанського. Разом з тим, дуже важко чітко сформулювати психолого-педагогічні вимоги до його майбутньої професійної діяльності.

М. С. Курач зазначає, що професія вчителя технології дуже схожа за сумісними якостями з професією дизайнера, якщо її розглядати в контексті художньо-проектної діяльності. Проаналізувавши професійні вимоги за найбільш популярною класифікацією Клімова, Курач стверджує, що професія вчителя праці тим чи іншим чином торкається всіх типів професій. Але якщо розглядати її в контексті художньо-проектної діяльності, то найбільш близькою вона буде до типу «людина-художній образ», тобто коли зміст діяльності переноситься на художні об'єкти або їх створення [2].

Сферою діяльності представників професій «людина-художній образ» є мистецтво, яке включає в себе: декоративно-ужиткове мистецтво, живопис, архітектуру, скульптуру, ди-

зайн, тощо. В нашому дослідженні ми виходимо із теоретичних позицій психологів Моляко В.О., Музики О.Л, які вважають що творчі здібності можуть розвиватися при формуванні знань, умінь та навичок в процесі діяльності людини. Творчі здібності, як і будь-які інші здібності, не є вродженими, а вроджені тільки задатки. Розвиток здібностей здійснюється на основі задатків і може тривати протягом всього життя людини [4,].

Ця теоретична концепція знайшли своє продовження у дослідженнях О. Отич. В своїй монографії вона розглядає творчий розвиток особистості, як процес розгортання творчих можливостей людини, скерований на створення оточуючого середовища, культурних цінностей і самої себе протягом її життя [5].

Розвиток творчих здібностей педагога – одне з найскладніших і актуальних питань сьогодення. Багато дослідників, працюючи над цією науковою проблемою, пропонують низку різних засобів і підходів. Накопичення новітніх знань в педагогічних, психологічних, мистецьких науках породило новий інтегративний напрямок з широким спектром можливостей який, отримав назву арт-педагогіка.

Арт-педагогіка – це інноваційний напрямок педагогічної науки, який об'єднує в собі потенціал педагогіки, психології, мистецтва для навчання, виховання та розвитку творчого потенціалу особистості в будь-якій предметній галузі освіти [7].

Аналіз літературних джерел показує, що єдиного розуміння такої дефініції як «арт-педагогіка» серед науковців на даний час не існує [6].

Деяка частина вчених розглядають арт-педагогіку як педагогічну технологію у нерозривному зв'язку з арт-терапією (напрямок психотерапії). Таке розуміння арт-педагогіки притаманне спеціалістам з корекційної педагогіки та соціальної роботи. Інша частина вчених розглядає арт-педагогіку як полегшену педагогічну версію арт-терапії або терапевтичну педагогічну технологію, що реалізує здоров'язберігаючий підхід в освіті [7].

О. Масол в своїй роботі виділяє арт-педагогічні та арт-терапевтичні технології, як різновид сугестивної освітньої технології, вважаючи, що основний механізм впливу на учнів базується на сугестії (навіювані). Тобто ці педагогічні технології, як і мистецтво в цілому, впливає перш за все на емоційні стани, які базуються на підсвідомих процесах людини [3]. Схожий погляд на цю проблематику з позиції теорії і практики висловлюють казахські вчені А. Айтбаєва, Г. Касен. В своєму навчальному посібнику вони виділяють групу арт-методів для застосування в освітньому процесі, які скеровані на вирішення практичних питань педагогіки: виховання, формування інтелектуальних навичок, організації позаурочної діяльності [1].

Під час арт-педагогічної діяльності може бути вирішена низка професійно-педагогічних задач. Їх можна класифікувати у три групи:

1. З'ясування змісту навчального або виховного матеріалу.

За допомогою засобів мистецтва педагог має можливість оживити освітній зміст, актуалізувати пошук особистісних сенсів навчального або виховного матеріалу. Закріпити отриману інформацію через образну форму, тобто, через «стиснення» її до розміру символу, що приводить до глибокого розуміння суті явищ.

2. Оптимізація умов педагогічної взаємодії.

Засоби мистецтва допомагають педагогу забезпечити психофізіологічну мотивацію, готовність до навчально-виховної взаємодії. Також за допомогою арт-педагогічних технік

створити особливий настрій, "запустити" образне мислення, допомогти студентам зняти психічну напругу.

3. Прихована діагностика ціннісних відносин, установок, мотивів, динаміка змістів, якість розуміння навчального матеріалу

Висновки. Застосування арт-педагогіки як інноваційної педагогічної технології для розвитку творчих здібностей студентів у ході художньо-проектній діяльності, дозволить майбутнім вчителям праці перенести отримані моделі навчання для розвитку творчих здібностей їх учнів.

Список використаних джерел:

1. Айтбаева Г. А., Касен А. Б. Арт-методи в освіті: навчальний посібник: Алматы Қазақ университеті, 2016. 100 с.
2. Курач М. С. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі художньо-проектної діяльності. *Наука і освіта*. 2014. № 7. С. 111-115.
3. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.
4. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во «Рута», 2006. 320 с.
5. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.
6. Тадеуш О.М. Арт-педагогіка як поліфункціональна технологія навчання, виховання та розвитку особистості. *Наукові записки: серія педагогічні науки*. 2018. Вип. 170. С. 118-122.
7. Федій. О.А. Естототерапія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.

Отримано: 23.11.2023

Христина МЕЛЬНИК,
аспірантка першого року навчання
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0009-8167-9396

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкрито питання можливості використання цифрових технологій у діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: програми, додатки, аудіо, музика.

Постановка проблеми. Майбутні вчителі музичного мистецтва зіштовхуються з потребою проявити свій потенціал в умовах глобального цифрового простору. Відповідно ринку праці стає випробуванням конкурентоспроможності здобувача вищої освіти в професійній діяльності.

«Багато вчених вивчають цифрові технології в різних аспектах, включаючи музичне мистецтво. Такі дослідження ведуться як у галузі музикознавства, так і в областях комп'ютерних наук, звукозапису, інженерії звуку» [3]. Серед зарубіжних науковців, які зробили значний внесок у вивчення цифрових технологій у музиці, слід зазначити Карлхайнца Штокхаузена, Курта Хоенеккера, Макса Матьюса, Мілтона Бейбіта, Мілослава Меджера.

Сьогодні існує велика кількість спеціалізованих програм та Інтернет-ресурсів для навчання майбутніх учителів музичного мистецтва та подальшої їхньої діяльності.

Віртуальні музичні інструменти (GarageBand (Mac/iOS), Ableton Live, FL Studio, Pro Tools та ін.) мають велику кількість вбудованих інструментів і можливостей для запису та обробки, маніпулювання звуком, редагування музики, використовуються у галузі аудіо-запису та звукового дизайну з потужними можливостями монтажу аудіо.

Майбутні вчителі музичного мистецтва мають можливість використовувати програми та додатки, що дозволить їхнім учням навчатися грі на різних інструментах, використовуючи комп'ютер чи смартфон. Вони можуть вивчати гру на фортепіано, гітарі, барабанах та інших інструментах, техніки та вправи для розвитку голосу, слуху і музично-ритмічного чуття.

Спеціалізовані програми та платформи (Sibelius, Finale, EarMaster, Perfect Ear) надають можливість створення музичних творів, вивчення нотної грамоти, нотного письма та редакції нотних записів, аналізу музичних композицій та розробки комп'ютеризованого нотного аранжування та партитури. Також містяться різноманітні вправи для вивчення та розпізнавання нот, інтервалів, акордів та ритму, тренування слуху та розвитку музичного слуху.

Цифрові технології дозволяють майбутнім учителям навчатись за допомогою онлайн-уроків музики, віддалено через відеоконференції або онлайн-платформи. Наприклад:

- ✓ SmartMusic – це платформа для музичного навчання, яка має велику бібліотеку музичних партитур і надає можливість учням грати разом з відтворенням записів та отримувати назад відгуки про їх виконання.
- ✓ Yousician – це мобільна програма, яка надає можливість навчатися грі на гітарі, бас-гітарі, фортепіано та інших інструментах. Вона надає відживлені уроки та вправи.
- ✓ Lick of the day – додаток, де зібрані відеоуроки професійних виконавців з докладним розбором партій.
- ✓ Famous Riffs – додаток, для навчання гри на гітарі, де зібрані рифи культових гуртів, вони доступні у вигляді табулатури.
- ✓ Vocaberr – додаток, де відомі пісні покладені на ноти, де можна відстежити чистоту виконання.
- ✓ MusicTheory.net – це веб-сайт, який містить безкоштовні уроки та вправи з нотної грамоти, музичних термінів, інтервалів та багато іншого.
- ✓ Simply Piano – мобільна програма спрямована на навчання гри на фортепіано та клавішних інструментах. Вона підходить для початківців і допомагає навчитися грати пісні на інструменті.

«Використання аудіо та відеозаписів допомагає учням аналізувати музичні твори, вивчати техніку виконання та розвивати своє музичне сприйняття» [1]. Вчителі можуть надавати учням записи концертів, викладати онлайн-уроки спільно з відеоінструкціями. Такі

уроки, допомагатимуть учням вивчати ритм, темп, темперацію, аналізувати музичні структури та багато інших аспектів музики.

Використання музичних картотек та електронних бібліотек, словників, дозволить зручно працювати з музичними матеріалами та електронними партитурами, а також робити анотації та внесення змін без фізичних копій. Це:

- ✓ Музична бібліотека сучасних музичних творів: Musescape.com.
- ✓ Картотека української народної музики. Музика рідного краю: <https://musicteacherlike.blogspot.com/p/blog-page.html>
- ✓ Нотний архів Бориса Тараканова.
- ✓ Ноти українських композиторів: <http://ukrnotes.in.ua/>
- ✓ Словник-довідник музичних термінів: <http://term.in.ua/output.html?link=21>
- ✓ Нотна бібліотека класичної музики.

Також варто зазначити, що створені програми для налаштування звучання музичних інструментів за допомогою мобільного додатку. Прикладом є додаток Tuner-gStrings, який «налагоджує звучання на будь-якому музичному інструменті, від скрипки до барабанів. Обираємо інструмент, вмикаємо мікрофон, щоб додаток «чув», і налаштовуємо до необхідного звучання, яке підкаже інфограма у смартфоні» [2].

Висновки. Таким чином, використання цифрових технологій здобувачами вищої освіти дозволяє підвищити доступність музичної освіти, зацікавленість музичною діяльністю, створити багатогранний спектр розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва та підвищити його конкурентоспроможність на ринку праці, зробити професійну діяльність та уроки цікавішими й інтерактивними, розширити творчі можливості вчителів та учнів.

Список використаних джерел:

1. Вчимося музиці на смартфоні. URL: <https://www.neformat.com.ua/articles/vchimosya-muzici-na-smartfoni.html>
2. Музика і ПК6 програми для початківців. URL: <https://muzabetka.com.ua/muzika-i-pk-programi-dlya-pochatkivtsiv.html>
3. Штокхаузен К. Електронна і інструментальна музика. XX ст. *Зарубіжна музика*. 1995. Випуск. 1. С. 13-14.

Отримано: 23.11.2023

Олена СПОЛЬСЬКА,
*доктор філософії зі спеціальності 025 Музичне мистецтво,
асистент кафедри театрального мистецтва,
провідний фахівець ректорату Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Валерія ШУЛЬГІНА,
*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради*

ТЕРНОПІЛЬСЬКА НАУКОВА МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ШКОЛА В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тернопільська наукова мистецтвознавча школа є важливим центром дослідження мистецтва в Україні, і вона активно функціонує в культурному просторі України у ХХІ столітті. Осередком тернопільської наукової мистецтвознавчої школи є Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка один із найстаріших освітніх закладів на Тернопіллі, який спеціалізується на вивченні та розвитку мистецтвознавчої науки.

Наукова мистецтвознавча школа Тернопілля вносить важливий внесок у сучасне мистецтвознавство в Україні через проведення досліджень у галузі мистецтва, архітектури, культурології, історії мистецтва та інших суміжних дисциплін. Вчені та студенти Тернопільського національного педагогічного університету активно працюють над проектами, які допомагають розкрити багатогранність та важливість мистецтва в сучасному суспільстві. Представниками є Олег Смоляк, Людмила Ванюга, Сергій Маловічко, Ірина Романюк, Оксана Гиса, Олена Спольська.

Одним із яскравих представників, який присвятив свою діяльність дослідженню музичної культури, зокрема, Тернопільщини, є музикознавець і професор Олег СМОЛЯК. Він активно працює над вивченням музичного фольклору регіону та має довгий дослідницький досвід у цій галузі. Праці вченого також охоплюють музичне життя регіону, включаючи дослідження сімейних музичних традицій у селі Острів Тернопільського району (монографія «Народне багатоголосся Тернопільщини: історія і типологія» [3], монографія «Музичні традиції родини Антківих (с. Острів Тернопільського району Тернопільської області)» [2]). Його наукова діяльність також включає краєзнавчі роботи загальнокультурного спрямування, де музичний компонент грає важливу роль.

Праця Сергія Маловічка «Особливості фахової підготовки музикантів-педагогів на Тернопільщині кінця ХХ – на початку ХХІ століття (на матеріалі діяльності факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка)» є важливим дослідженням, яке вивчає особливості фахової підготовки музикантів-педагогів на Тернопільщині на зламі ХХ і ХХІ століть. Робота досліджує діяльність факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, який є одним із осередків професійної музичної освіти в регіоні, дозволяє краще розуміти розвиток музичної освіти на Тернопільщині, особливості підготовки музикантів та

музичних педагогів у регіоні, а також вплив цього процесу на музичну культуру та спадщину регіону. Фахова підготовка музикантів та музичних педагогів має важливе значення для розвитку мистецтва і викладання музики в школах та інших освітніх установах.

Ця праця може також бути корисною для розуміння впливу освітніх інституцій на музичну культуру та музичну освіту в регіоні, а також для розвитку музичної освіти та музичної педагогіки в Тернопільщині.

Дисертаційна робота Ірини Бевської, яка розглядає музично-мистецьку діяльність у Тернопільському воєводстві в другій половині XIX – першій третині XX століття, також є важливим дослідженням. Вона досліджує розвиток музичної культури та мистецтва в регіоні на той час і враховує історичні та культурні контексти [5,44].

Олена Спольська є яскравим представником молодого покоління науковців, які розкривають питання музичного мистецтва в новому ракурсі, досліджуючи саме регіональні особливості фортепіанного мистецтва. Активно працюючи на дисертаційним дослідженням науковиця у своїх публікаціях звертає увагу на історичний аспект фортепіанного мистецтва Тернопільщини, а також аналізує особистісний внесок відомих піаністів та педагогів у розвитку музичного мистецтва та мистецької педагогіки краю [5].

Творчий доробок Людмили Ванюги окреслив основні підходи та критерії оцінки творчої діяльності театру за часів тоталітарної доби, а також інтересом до висвітлення історії театрального мистецтва окремих регіонів України та їх значенням в історії українського театру, а також відсутністю комплексного культурологічного чи театрознавчого дослідження діяльності Тернопільського обласного академічного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка в контексті соціокультурних трансформацій.

Дисертаційне дослідження на тему: «Діяльність Тернопільського обласного академічного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка в контексті соціокультурних трансформацій в Україні (XX – початок XXI століть)» було успішно здійснено та захищено за напрямком «мистецтвознавство» у 2014 році [1].

Ці дисертації допомагають розкрити різні аспекти культурної спадщини Тернопільщини та впливу мистецтва на розвиток регіону. Вони доповнюють одна одну і створюють цінний науковий наратив щодо культурного розвитку та мистецької діяльності у цьому регіоні в минулому столітті.

Українське мистецтвознавство в XXI столітті важливе не лише для розвитку культури країни, але і для збереження та вивчення спадщини українського мистецтва. Тернопільська наукова мистецтвознавча школа сприяє формуванню нового покоління дослідників, які докладають зусиль для підвищення рівня знань та розвитку мистецтва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ванюга Л. С. Діяльність Тернопільського обласного академічного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка в контексті соціокультурних трансформацій в Україні (XX – початку XXI століть): дис... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2014. 303 с.
2. Маловічко С. М. Тернопільщина в культурологічних дослідженнях кінця XIX – початку XXI ст.: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури». Івано-Франківськ, 2016. 255 с.

3. Смоляк О. Музичні традиції родини Антківих (с. Острів Тернопільського району Тернопільської області): монографія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 124 с.
4. Смоляк О. Народне багатоголосся Тернопільщини: історія і типологія. Тернопіль: Астон, 2008. 171 с.
5. Спольська О. В. Становлення і розвиток фортепіанного мистецтва Тернопільщини у вимірах регіональної культури: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2023. 213 с.

Отримано: 23.11.2023

Ілля ВЛАСОВ,

аспірант,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0004-2274-960X

ВИКОРИСТАННЯ *ECHINOPS EXALTATUS* SCHRAD

Описано основні види використання представників роду *Echinops*, і *Echinops exaltatus*, зокрема. Вказано хімічні сполуки видів, їх використання для лікування хвороб. Наведено використання для декоративного садівництва,

Ключові слова: рід *Echinops*, *Echinops exaltatus*, використання.

Рід *Echinops* нараховує в Україні чотири види. Використання видів цього роду наводяться в різних джерелах [1–2]. За даними науковців [1, 4–7] у рослин наявні такі сполуки як аскорбінова кислота (сприяє зміцненню імунітету і кращому формуванню кісткової тканини), дубильні речовини (зміцнюють судини, очищають від шлаку і поліпшують травлення), флавоноїди (зміцнюють стінки судин, що регулюють артеріальний тиск, заспокійливо впливають на нервову систему), сапоніни (підсилюють дії гормонів і розріджують мокротиння), кумарини (сприяють швидкому загоєнню ран і знижують ризик розвитку онкологічних захворювань), рутин (знижує кров'яний тиск, уповільнює підвищене серцебиття, усуває набряклість), алкалоїд ехінопсин (знімає головний біль, тонізує і нормалізує тиск), стероїди (підвищують імунітет, нормалізують обмін речовин і виводять токсини), жирні олії (омолоджують клітини і знімають запальні процеси) [1, 2, 4–7]. [Z Horváth](#) та ін., вивчали полісахариди, виділені з *Echinops sphaerocephalus*, *Echinops ruthenicus*, *Echinops exaltatus*, *Echinops commutatus* для дослідження їх якісного та кількісного співвідношення. І зокрема, автори описали їх вплив і використання з лікувальними цілями [6].

І в народній і в офіційній медицині види використовуються при лікуванні переляку; істеричних випадках; епілепсії; розсіяному склерозі, атеросклерозі; при травмі нерва; атрофії м'язів і зорового нерва, зниження зору; виснаженні; неповному, частковому та периферичній паралічі; запаленні нервових сплетінь; паралічі лицьового нерва; радикуліті; головного болю [1–2].

В останні десятиліття види роду активно використовують при лікуванні інсульту. Рослина в малих дозах підвищує кров'яний тиск, а у великих – знижує. При променевих ураженнях, шкірних захворюваннях настій приймають всередину і роблять з нього примочки. Розроблено медичинський препарат ехінопсин, який ехінопсин застосовують при парезах і паралічах, радикуліті. Препарат ехінопсин (*Echinopsini nitras*) застосовували при лікуванні різних неврологічних і терапевтичних захворювань (атрофія зорового нерва, парез і параліч, поліомієліт, радикуліт, гіпотонія, міопатія тощо) [1–3, 5–7].

Для отримання настоїв, настоянок, екстрактів використовують вегетативні (корінь, листки) та генеративні (насіння) частини рослини. В Україні масово культивують як лікарську рослину вид *Echinops sphaerocephalus* L.

Види роду відомі як декоративні. Їх культивують і використовують як солітер та у групових композиціях. *Echinops exaltatus* вирощують у ботанічних садах України та закордоном [2, 4–7]. Види роду *Echinops* можуть використовуватися в при озелененні міських парків, скверів, на прибудинкових територіях, біля котеджів, садах дикої природи як у солітерних так і в групових насадженнях [4]. У нас сухі квіти всіх видів *Echinops* використовують для ритуальних букетів із сухоцвітів.

Види роду *Echinops* і, зокрема, *E. exaltatus*, є хорошими медоносами, тому їх часто висівають і висаджують поблизу пасік.

Нами закладено дослідницьку ділянку з *Echinops exaltatus* в природних умовах та створено ділянку для вирощування в умовах культури для подальшого дослідження особливостей виду.

Список використаних джерел:

1. Головатень звичайний. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник / за ред. А.М. Гродзінського. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. С. 117.
2. Лихочвор В. В., Борисюк В. С., Дубковецький С. В., Онищук Д. М. Лікарські рослини. Значення і біологічні особливості, технологія вирощування, заготівля. Львів: НВФ Українські технології, 2003. 272 с.
3. Маційчук В. М., Світельський М. М., Федючка М. І., Коткова Т. М. Особливості проведення експертизи сортів головатню круглоголового (*Echinops sphaerocephalus* L.) на відмінність, однорідність і стабільність http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/3633/1/NUVG_2014_2_142-150.pdf
4. Agyare C., Darko Obiri D., Duah Boakye Y., Osafo N. Anti-Inflammatory and Analgesic Activities of African Medicinal Plants. 2013. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780124059276000199>
5. *Echinops exaltatus* – tall globe thistle. URL: <https://www.rhs.org.uk/plants/6279/echinops-exaltatus/details>
6. Horváth Z., Gyémánt G., Dános B., Nánás i P. Investigation of polysaccharides of *Echinops* species. Medicinal plant polysaccharides. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9737021/>
7. Bitew H., Hymete A. The Genus *Echinops*: Phytochemistry and Biological Activities: A Review. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphar.2019.01234/full>

Отримано: 16.11.2023

Владислав ГАРБАР,
кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри географії та методики її викладання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0001-9400-7606

СТАДІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ РЕНДЗИН НА ЩІЛЬНИХ КАРБОНАТНИХ ПОРОДАХ

Встановлено, що формування рендзин на щільних карбонатних породах відбувається досить подібно, і загальні процеси розвитку ґрунтового покриву можна об'єднати в декілька стадій, що відрізняються інтенсивністю та направленістю ґрунтотворного процесу.

Ключові слова: рендзини, Подільські Товтри, стадійність розвитку, карбонатні породи.

На перших стадіях інтенсивний розвиток дернового процесу зумовлює активне гумусоутворення та гумусонакопичення, що проявляється в утворенні гумусового горизонту Н, потужність якого швидко зростає. При цьому, внаслідок значної міцності карбонатні ґрунтотворні породи досить повільно руйнуються, здебільшого за рахунок проникнення органічно-мінеральних сполук ґрунту в поверхневі мікротріщини та порожнини між скелетами рифобудівних організмів, а розвиток ґрунтового профілю характеризується «ростом доверху». Враховуючи сучасні міжнародні тематичні дослідження та рекомендації А.А. Кирильчука [2], ми називаємо цю стадію – стадією розвитку (перфектною стадією).

Подальший онтогенез рендзин характеризується таким же, інтенсивним розвитком дернового процесу у верхній частині ґрунтового профілю, та зростанням швидкості руйнування ґрунтотворної породи в нижній. Це зумовлює формування потужного гумусового горизонту Н, значною мірою складеного слабогуміфікованими частинками грубого гумусу (детри-ту). Контактна поверхня ґрунтотворної породи поступово руйнується, що зумовлює накопичення різнорозмірних уламків елювію вапняків, які діаностуються у вигляді горизонту Phca. Надалі ці процеси зберігають свою інтенсивність, що проявляється у формуванні перехідного горизонту НРса, який досить часто відразу переходить в щільну ґрунтотворну породу Рса.

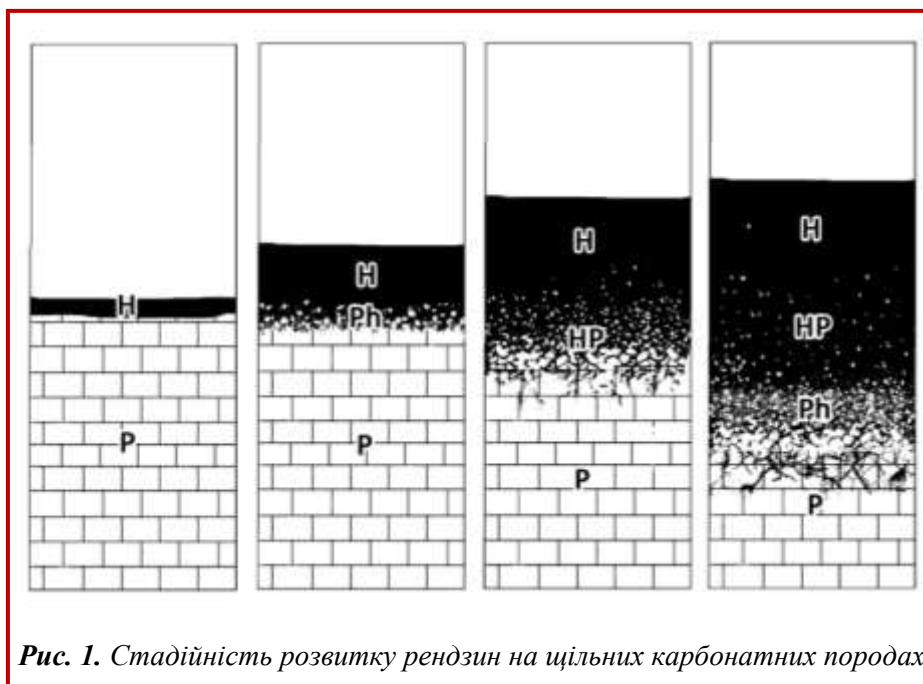

Рис. 1. Стадійність розвитку рендзин на щільних карбонатних породах

Утворений елювій, зазнає впливу низки ґрунтотворних процесів, переважаними серед яких є вилуговання, декарбонатація та механічне руйнування і переміщення внаслідок педотурбації. При цьому, виникає двонаправленість процесів: з одного боку утворені внаслідок вилуговання та декарбонатації дрібні частки кар-

бонатів мігрують в нижню частину ґрунтового профілю, а з іншого спостерігається підняття доверху різнорозмірного елювію, зумовлене активними біотурбаційними процесами.

Згодом, інтенсивний розвиток дернового процесу значно сповільнюється і основне зростання потужності ґрунтового профілю відбувається внаслідок руйнування ґрунотворної породи та утворення генетичних горизонтів за схемою Нса → НРса → Рhса → Рса. Згідно виокремлених стадій ґрунтогенезу у вищезазначених наукових працях вважаємо цю стадію – стадією рівноважного функціонування (перманентною).

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що внаслідок еволюційно-онтогенетичного розвитку та господарського використання загальний вміст гумусу в рендзинах Подільських Товтр зменшується, що зумовлено низкою трансформаційних процесів органічної частини цих ґрунтів. При цьому, характер розподілу вмісту гумусу у ґрунтовому профілі рендзин типових сформованих на щільних вапнякових породах та їхньому елювії, відповідає регресивно-акумулятивному типові, тоді як розподіл вмісту гумусу у бурих рендзинах та парарендзинах характеризується здебільшого рівномірно-акумулятивним типом, або наближеним до нього.

Список використаних джерел:

1. Гарбар В. В. Речовинний склад рендзин Подільських Товтр та процеси його трансформації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. Тернопіль: СМП «Тайп». 2016. № 1 (випуск 40). С. 68–73.
2. Кирильчук А. А. Онтогенез і географія рендзин Західного регіону України: дис. д-р. географ. наук: 11.00.05. Львів, 2014. 442 с.
3. Кирильчук А. А., Семашук Р. Б. Рецентне ґрунотворення і ґрунти в природно-антропогенних ландшафтах Західного Поділля. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль, 2012. № 3. С. 27–32.
4. Позняк С. П. Актуальні проблеми географії ґрунтів. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2013. Вип. 44. С. 3–7.

Отримано: 16.11.2023

Максим ГОРІШНИЙ,

аспірант,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID: 0009-0005-2629-2165

ВИКОРИСТАННЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В СТОМАТОЛОГІЇ

Розкривається актуальність використання лікарських рослин в стоматології. Наводиться перелік видів, що використовуються при лікуванні хвороб зубного апарату.

Ключові слова: лікарські рослини, стоматологія, використання

Потреба використання лікувальних препаратів з рослинної сировини актуальна через значний негативний вплив синтетичних ліків. Встановлено, що серед загальної кількості лікарських призначень засоби рослинного походження у різних країнах складають від 20% до 60% [4]. Але така ситуація спонукає до вивчення лікарських рослин, їх запасів, форм вико-

ристання для лікування. Численні рослинні препарати мають переваги над синтетичними. Вони рідко викликають алергічні реакції, до них не розвивається адаптація макро- і мікроорганізма, вони малотоксичні і добре переносяться хворими. За силою дії та фармакологічною активністю багато рослинних лікарських препаратів не завжди можна замінити синтетичними. Нерідко лікувальна цінність рослини обумовлена складним поєднанням в ній біологічно активних речовин, що визначають активність отриманих із неї ліків. [1–6]. Важливим і актуальним є питання знання видового різноманіття та запасів рослинної сировини, яка може застосовуватися у медицині загалом, та, зокрема, у стоматології.

Метою дослідження є аналіз використання лікарських рослин в стоматології.

Останнім часом в Україні, як і взагалі у світі, відзначається зростання зацікавленості науковців до застосування лікарської рослинної сировини, а також одержаних з неї фітопрепаратів при багатьох захворюваннях як з лікувальною, так і профілактичною метою [4–5]. Проведені науковцями численні фундаментальні дослідження рослинних препаратів цілком зміцнили позиції фітотерапії як методу лікування, не виняток – її використання у терапевтичній стоматології [2, 7]. У стоматологічній практиці набуто достатнього досвіду щодо застосування лікарських рослин при різних патологіях: карієсі, пародонтиті, гінгівіті, періодонтиті, захворюваннях слизової оболонки порожнини рота, пульпіті та ін. [2]. Сучасні тенденції розвитку експериментальної і клінічної стоматології та фармації спрямовані на збереження основних терапевтичних властивостей діючої речовини чи субстанції, серед яких і рослинного походження, характеризуються всебічними дослідженнями з метою обґрунтування придатності їх використання для фармакотерапії. Переважна більшість науковців України та закордоном вивчають культивовані види лікарських рослин [8–10].

Лікарські препарати рослинного походження або з рослинними субстанціями застосовують для безпечного лікування дитячого контингенту за різними методами: полоскання порожнини рота, ротові ванночки, зрошення ротової порожнини та пародонтальних кишень, аплікації, інстиляції, ясенні пов'язки [1, 3].

При лікуванні стоматологічних хвороб найбільш поширеними є такі види як *Acorus calamus* L., *Arnica montana* L., *Artemisia absinthium* L., *Achillea millefolium* L., *Calendula officinalis* L., *Chelidonium majus* L., *Eucalyptus cinerea* F.Muell. ex Benth., *Hypericum perforatum* L., *Mentha piperita* L., *Matricaria chamomilla* L., *Quercus robur* L., *Rosa cinnamomea* L., *Salvia officinalis* L., *Sophora (Vexibia) pachycarpa* L., *Syzygium aromaticum* (L.) Merr.& Perry, *Thymus vulgaris* L., *Urtica dioica* L., *Valeriana officinalis* L., *Zingiber officinale* Roscoe. Найбільш поширеними у використанні є препарати, що містять лікарські рослини, є Бронспрей, Дентіноксгель, Камідент, Здоров'я, Камістадгель, Мараславін, Пропосол, Ротокан, Стоматофіт.

Список використаних джерел:

1. Зузук Б. М., Зузук Л. Б. Ресурсознавство лікарських рослин: підручник для студ. фармацевтичних факультетів. Вінниця: Нова книга, 2009. 515 с.
2. Коритнюк Р. С. Деякі питання застосування лікарських рослин у якості місцевої протизапальної терапії при стоматологічних захворюваннях. *Запорозький мед. журн.* Т. 13, № 6. 2011. С.106–109.
3. Мінарченко В. М., Середа П. І. Ресурсознавство. Лікарські рослини. навчально-методичний посібник. Київ: Фітосоціоцентр, 2004. 319 с.

4. Гарник Т. П., Туманов В. А., Поканевич В. В. та ін. Пріоритети фітотерапії. *Вісн. фармакол. та фармац.* 2006. № 9. С. 6–11.
5. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України. Київ: Українська Радянська Енциклопедія, 2001. 416 с.
6. Гарна С. В., Владимірова І. М., Бурд Н. Б. та ін. Сучасна фітотерапія: навч. посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 580 с.
7. Ціпле К. О., Симочко Л. Ю. Прикладні аспекти застосування лікарських рослин у стоматології. *Вісник проблем біології і медицини.* 2014. Т. 3(109). С. 64–69.
8. Rao S. G., Udura A. L., Udura S. L. Calendula and hypericum: Two homeopathic drug promoting wound healing in rats. *Fitoterapia.* Vol. 62. 1991. P. 508–510.
9. Sarap L. R., Zhilenko O. G., Podzorova E. A., Lesnykh S. V. Medicinal-and-prophylactic effectiveness of the natural extract based toothpastes among patients suffering from inflammatory parodontium diseases. *Prophylaxis Toda.* Vol. 2. 2012. P. 17–19.
10. Stanojevic D., Cvomic Lj., Stefanovic O., Solujic S. In vitro synergistic antibacterial activity of Melissa officinalis L. and some preservatives. Instituto Nacional de Investigaciyn y Tecnologia Agraria y Alimentaria (INIA). *Spanish Journal of Agricultural Research.* Vol. 8(1). 2010. P. 109–115.

Отримано: 16.11.2023

Ярослав ДІДУХ,
аспірант,

Вінницький національний аграрний університет
ORCID 0009-0004-7115-9374

ОЦІНКА ПОТОЧНОГО СТАНУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Медичний туризм в Україні набуває все більшого значення в сучасному світі. Ця стаття присвячена оцінці поточного стану медичного туризму в Україні з урахуванням його потенціалу та викликів. У роботі розглядаються фактори, що впливають на розвиток медичного туризму в країні, та надаються рекомендації щодо його подальшого розвитку.

Ключові слова: медичний туризм, економіки, лікування, іноземний пацієнт, оздоровчий туризм, медична реформа, приватна медицина.

Актуальність. Медичний туризм є однією з найбільш актуальних тем сучасного світу. Споживачі медичних послуг з різних країн все частіше вибирають медичні тури для лікування та відновлення здоров'я. Україна не виняток і спостерігає зростання інтересу до медичного туризму. Популярність цієї галузі в Україні обумовлена якістю медичних послуг, доступністю, а також привабливими туристичними можливостями. Проте, не дивлячись на цей потенціал, медичний туризм в Україні стикається з численними викликами та обмеженнями, які потребують серйозного аналізу та оцінки.

Метою публікації є оцінка поточного стану медичного туризму в Україні. Дослідження має на меті розкрити сучасні тенденції та фактори, які впливають на розвиток медичного туризму і визначити можливості та виклики цього сегмента туристичного ринку.

Для проведення дослідження були використані різні джерела даних, включаючи статистику медичного туризму, інтерв'ю з представниками медичних установ та туристичних агентств, аналіз літератури та документальних джерел.

Україна пропонує ряд переваг для медичних туристів. Серед них можна виділити доступні ціни на медичні послуги порівняно з заходом, кваліфікованих медичних працівників, сучасні медичні заклади та можливість поєднати лікування з відпочинком у красивих природних місцях.

Однак існують певні виклики, що ускладнюють розвиток медичного туризму в Україні. До них відносяться відсутність стандартизації медичних послуг, бюрократичні процедури для іноземних пацієнтів, та не завжди задовільна якість обслуговування.

Для подальшого розвитку медичного туризму в Україні необхідно вжити ряд заходів. Серед них:

- стандартизація медичних послуг: необхідно встановити чіткі стандарти якості та безпеки медичних послуг для іноземних пацієнтів;
- спрощення бюрократичних процедур: зменшення адміністративних обтяжень для іноземних пацієнтів, щоб зробити Україну більш доступною;
- реклама та маркетинг: посилити зусилля у просуванні медичного туризму серед іноземних пацієнтів.

Висновки. Медичний туризм в Україні має великий потенціал, але його розвиток вимагає системних змін і покращень. За допомогою правильних стратегій та реформ, Україна може стати важливим гравцем на світовому ринку медичного туризму і забезпечити собі стійкі економічні переваги.

Список використаних джерел:

1. Research Reports in Healthcare. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/medical-tourism-market>
2. Михайличенко Г. І. Розвиток туристичного продукту лікувально-оздоровчого та медичного туризму України. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 26. Ст. 752.
4. Європейська соціальна хартія. Страсбург, 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
5. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої). Закон України. Відомості Верховної Ради України від 27.10.2006 р., чинне законодавство станом на 05 грудня 2019 року, № 43, стор. 1449, стаття 418.

Отримано: 16.11.2023

Олександр КОРСУН,

аспірант,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0002-1393-5724

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИЛКУ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ РОДУ *HERACLEUM* L. ФЛОРИ СЕРЕДЬНОГО ПРИДНІСТР'Я

Проаналізовано морфологічні особливості пилку рослин роду *Heracleum* L. у флорі Середнього Придністров'я. Описано структуру пилкових зерен.

Ключові слова: борщівник, пилко, морфологія, *H. sosnowskyi*, *H. Mantegazzianum*.

Об'єктом дослідження є морфолого-біологічні особливості пилку рослин роду *Heracleum* L. у флорі Середнього Придністров'я. Характеристику морфолого-біологічних ознак подано за результатами власних досліджень та аналізу літературних даних.

Рід *Heracleum* L. – дворічні або багаторічні трав'янисті монокарпічні рослини, з потовщеним коренем та простими, один раз або двічі перисто-розсіченими, рідше перисто-лопатовими або цілісними листками. Вони не здатні до вегетативного розмноження. Зазвичай зацвітають на третій-п'ятий рік і відмирають після цвітіння. Поява насіння є результатом перехресного запилення, але можливе також і самозапилення. Для роду характерні двостатеві квітки, в бічних зонтиках часто стерильні, всі актиноморфні або зі збільшеними зовнішніми пелюстками крайових квіток, зібрані в багатопроменеви складні зонтики. Коренева система стрижнева [4].

Найпоширенішими інвазійними видами є *H. sosnowskyi* Manden. та *H. mantegazzianum* Sommier & Levier. Рослини розміром 3–4 м заввишки. Стебло поодиноке, прямостояче, порожнисте, борозенчасто-ребристе, розгалужується в середній і верхній частинах і закінчується центральним зонтиком. Форма листка являється однією з характерних діагностичних ознак, що дозволяє відрізнити *H. sosnowskyi* від *H. mantegazzianum*, тобто останній відрізняється від першого гострими та сильно загостреними краями часток листка [3]. Суцвіття – складний багатопроменевий зонтик. Зонтики дуже великі. Діаметр центрального зонтика від 45 до 80 см, бічних зонтиків першого порядку до 50 см. Цвітіння в кожному простому зонтику починається з крайових квіток і поступово просувається до центру зонтика. Плоди – двосім'янка еліпсоподібної, овальної або обернено яйцеподібної форми, зеленого кольору.

Пилкові зерна рослин роду *Heracleum* L. – триборозно-орові, середніх або великих розмірів. Форма зерен буває еліптична, а також довгасто-еліптична. Апертури пилкових зерен борозно-орові. Борозни завжди не доходять до полярної частини зерна, рідше – редуковані (менш довгі), вузькі або щілиноподібні, глибокі, з нерівними або майже рівними краями, іноді замикаються, чим повторюють орнаментацию екзени мезокольпіума, у ори, а іноді і у кінців, що розширюються. За формою і обрисами ори екваторіально-втягнуті: еліптичні або вузькоеліптичні, закриті або не закриті краями борозен. Зовні ори прикриті напівсферичною кришечкою (оперкулом), що має гладку, без перфорації або перфоровану, зморшкувату, складчасту або горбкувату поверхню. Кришечка, занурена або виступаюча не тільки над краями борозни, а й часто над поверхнею зерна, зростається з бічними стінками борозни. Скульптурна орнаментация екзени апокольпіума не завжди подібна до такої мезокольпіума.

Скульптура гладка, з великими перфораціями, іноді зі складками і зморшками, горбкувата, горбкувато-зморшківата, згладжено-зморшківата або зморшківата (рис. 1).

За стратифікацією спородерми пилкові зерна відрізняються: екзина має майже однако-ву товщину по всій поверхності зерна; мекзинний шар в екваторіальній частині або не потовщується, або потовщується незначно (мекзина в два-три рази товстіша, ніж на полюсі) і пилкові зерна стають слабо або сильно екваторіально-стислими.

Рис. 1. Мікропрепарати пилкових зерен *H. sosnowskyi* Manden.:
а – свіжий, б – забарвлений йодним методом, $\times 400$

У звичайних для рослин зовнішніх умовах майже весь пилкок, що утворюється у пиляках, є нормальним та фертильним. Морфологічно він має більш менш однорідний вигляд, хоча ця однорідність може бути тільки зовнішньою. Під впливом несприятливих зовнішніх умов, надмірним пониженням чи підвищенням температури та вологості повітря, під впливом штучної дії різних реагентів та фізичними факторами нормальний розвиток та будова пилкових зерен може порушуватися, що призводить до появи стерильного пилку, з властивою йому деформацією чи дегенерацією ядер, клітин та цитоплазми [2, 4].

При значній кількості стерильності пилку у більшому чи меншому ступені знижується плодючість рослин, оскільки недостатня кількість нормального пилку не здатна повністю забезпечити запліднення всіх насінних зачатків та зумовити розвиток усіх насінних зачатків насіння.

Отже, морфологія пилкових зерен рослин видів *H. sosnowskyi* та *H. mantegazzianum* типова для представників даної родини (*Ariaceae*). Характерною особливістю будови стінки пиляка досліджуваних видів є тривале збереження його середнього шару.

Список використаних джерел:

1. Алексеева Т. Г. Методичні вказівки до великого спеціального практикуму. Розділ «Визначення життєздатності пилку та зародкового мішка» для студ. спец. «Біологія» спец. «Генетика і молекулярна біологія» усіх форм навчання. Одеса: Одеський нац. ун-т, 2012. 17с.
2. Корсун О. С. Аналіз запліднюючої здатності пилку *Heraclium sosnowskyi* Manden. на території Кам'янецьчини. *Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення:* збірник матеріалів Все-

- української науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю з дня народження Петра Миколайовича Бучинського (8–9 грудня 2022 р., Кам'янець-Подільський). 2022. С. 38–40.
3. Котов М. І. Борщевик – *Heracleum L.* Флора УРСР. 1955. Т. 7. С. 607–610.
  4. Стратейчук І. Р., Оптасюк О. М. Популяційні особливості видів роду *Heracleum L.* у флорі міста Снятин Івана-Франківської області. *Регіональні проблеми вивчення і збереження біорізноманіття: матеріали міжн. наук. конф., присвяченої 140-річчю Ботанічного саду кафедри ботаніки, лісового і садово-паркового господарства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.* 2017. С. 113–114.

Отримано: 16.11.2023

Андрій КУНАХ,
здобувач вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Володимир НОСАЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри екології, географії і методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID 0000-0003-0266-5199

РОЛЬ ЛАНДШАФТУ У ФОРМУВАННІ МІСТА ПЕРЕЯСЛАВ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

У даній статті досліджується роль ландшафту у формуванні міста Переяслав, а також описується характеристики цього міста. Також описано, як ландшафт вплинув на розташування та розвиток міста. Згадується про важливі природні об'єкти, які вплинули на розвиток Переяслава, такі як річка Дніпро та ліси. Зазначається, що ландшафт мав велике значення для формування і архітектури міста, а також для створення комфортного і життєздатного простору для мешканців.

Ключові слова: ландшафт, місто, Переяслав, розташування, розвиток, архітектура.

Лівобережна частина Київської області обіймає частину історичних теренів Сіверщини та Переяславщини. У давнину ці території перебували під владою Чернігівського та Переяславського князівств, а за часів Гетьманщини – Київський та Переяславський полки. Пізніше область підпадала під юрисдикцію Чернігівської та Полтавської губерній на початку XIX ст.

Архітектурно-містобудівна спадщина цього району в основному сягає XVII–XX ст., причому найвидатніші споруди доби Гетьманщини, які демонструють українське бароко, ренесанс і класицизм. Переяслав має величезне історичне значення не лише в межах свого регіону, а й у контексті історії України. Визнаючи його значення, місто було внесено до списку історичних поселень України з метою збереження традиційного оточення поселення.

Розбудова міської території Переяслава-Хмельницького тісно переплітається з властивостями та характеристиками навколишнього ландшафту. Місто може похвалитися незрівнянним ландшафтом, сформованим чіткими особливостями рельєфу, які змінювалися з часом у ході його історичної еволюції. Розташований на південному сході Київської області,

Переяслав розташований на річці Трубіж, притоці Дніпра. Рельєф міста характеризується пологими горбами і терасовими низовинами. Середня температура січня в Переяславі-Хмельницькому становить 6,4°, липня – +19,2°.

Ландшафт Переяслава являє собою поєднання рівнинної місцевості та злегка підвищеної місцевості. Центральна частина міста розташована на рівній місцевості на висоті 92–93 м, що становить 9–10 м над рівнем води р. Трубіж. Піднесене плато відіграло важливу роль у міському плануванні міста, слугуючи основною платформою для розвитку. Протягом усієї історії Переяслава це плато взаємодіяло із заплавами річок Трубіж та Альта.

У південно-західному районі міста під ухилом 90–100 метрів лежать заплави р. Трубеж і Альта. Під час значних паводків заплава річки Трубіж зазвичай розширюється приблизно до 300–400 метрів у ширину, тоді як заплава річки Альта сягає 100–300 метрів. Місцевість, що оточує місто, переважно рівнинна, окремі ділянки низинні та заболочені. У східній частині міста розташоване природне плато, охоплене пасмом улоговини, розташованої на лівому березі р. Трубіж. Фізична та просторова структура міста була сформована природним ландшафтом і міськими комплексами, що його оточували, з моменту його заснування. Для будівництва міста, розташованого в місці злиття річок Трубеж і Альта, було використано класичний дизайн мису тієї епохи. На правому березі Трубежа виник і розквітнув давньоруський Переяслав.

За княжої доби Переяслав мав подвійну міську структуру, що складалася з компактного міста та прилеглих до нього територій. Місто Дитинець, розташоване біля злиття річок Трубеж і Альта, було обнесене високими валами. Це місце забезпечувало природний захист, а східний і західний вали навколишньої стіни простягалися вздовж двох річок. З північного боку місто захищали вал і рів, наповнений водою між долинами річок. На форму та розмір міста вплинули місцеві вододіли та комплекси міської забудови з моменту його заснування. Він побудований за традиційною для того часу мисовою конструкцією, розташований у місці злиття річок Трубеж і Альта. На правому березі Трубіжа виник і виріс давньоруський Переяслав.

У княжу добу Переяслав мав дводільну міську структуру, яка складалася з містечка та околного міста. Дитинець знаходився в найбільш природно захищеній частині міста, біля злиття річок Трубеж і Альта, і був оточений високими валами. Навколишні градові вали тягнулися вздовж Трубежа та Альти на сході та заході. Північна сторона міста була укріплена валом і заповненим водою ровом між долинами річок. Територія за ними, що склалася пізніше, має спокійний рельєф і поступово підвищується в південно-західному напрямку.

Історичний район міста характеризується переважно малоповерховим і відкритим архітектурно-просторовим середовищем. Будівлі розташовані в різноманітній планувальній композиції, на території є декілька архітектурних доміант.

У своїй цілісності ці регіони залишалися взаємопов'язаними та візуально цілісними, об'єднуючись в одне всеосяжне культурне ціле. Нестримне поширення швидкорослих дерев кардинально змінило вигляд історичного району міста. На початку 1900-х років існувало лише кілька ізольованих скупчень високих дерев, що дозволяло чітко бачити головні будівлі та архітектурні дива як у центрі міста, так і за його межами.

Для збереження визначальних особливостей міського середовища міста, зокрема унікального складу, видового та панорамного вигляду його історичного району, рекомендовано створити охоронну ландшафтну зону. Щоб зберегти цілісність ландшафту, необхідно вживати заходів щодо збереження його унікальних топографічних особливостей, водойм і рослинності таким чином, щоб зберегти їх первинний історичний вигляд. Важливо також зберегти візуаль-

ні зв'язки між історичними пам'ятками та їх природним оточенням, які мають значну історичну цінність. Прибережні та галявини повинні бути захищені від ерозії та зсувів, а схили та яри – укріплені та озеленені. Крім того, слід враховувати й інші природоохоронні заходи.

Список використаних джерел:

1. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. Київ: Видавничий дім А.С.С, 2005. С. 16–24.
2. Водзинський Є. Переяслав-Хмельницький. Ландшафт історичного міста. *Відлуння Віків*. 2004. № 1. С. 64–67.
3. Звіряка А. І. Культурний ландшафт у формуванні території м. Києва. *Регіональна історія України*: зб. наукових статей. 2010. Вип. 4. С. 227–236.
4. Набок Л. Історія містобудівництва Переяслава: XVII–XX ст. *Праці Науково-дослідного інституту пам'ятко-охоронних досліджень*. Київ: Фенікс, 2007. Вип. 3. С. 115–137.

Отримано: 16.11.2023

Ольга ЛУЦЮК,

здобувачка вищої освіти,

Рівненський державний гуманітарний університет

Віра МЕЛЬНИК,

кандидат географічних наук, професор,

професор кафедри природних наук з методиками навчання,

Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID 0000-0002-7301-8266

АНТРОПІЧНИЙ ВПЛИВ НА АТМОСФЕРУ МІСТА РІВНЕ

У роботі проведений аналіз антропогенного впливу та наведені основні забруднювачі повітря міста Рівне. З'ясовано, що високих рівнів забруднення атмосферного повітря в м. Рівне в 2022 році не зафіксовано.

Ключові слова: антропогенний вплив, забруднюючі речовини, забруднення повітря міста Рівне.

Рівень антропогенного навантаження на атмосферне повітря в м. Рівне обумовлений як стаціонарними, так і пересувними джерелами забруднення. На території міста працюють наступні промислові підприємства: ВАТ «Рівнелон», ВАТ «Рівненська фабрика нетканних матеріалів», ЗАТ «Рівненський домобудівний комбінат», сама потужна котельня, ТОВ «Прометей-А», Державне підприємство «Бурштин», ЗАТ «Рівнеенерго», КТП «Комуненергія», ВАТ «Камазтранссервіс», Рівненський цегельний завод №1. і №2, ВАТ РЗВА. В місті працюють підприємства обслуговуючої та харчової промисловості: ВАТ «Поліссяхліб», ПП «Патар», ЗАТ «Рівнеборошно», ВАТ «Рівень», ВАТ «Рівненська кондитерська фабрика» та ряд дрібних підприємств: ремзавод, склади «Сільгоспхімії», НВФ «Продекологія, обслуговуючі виробництва станції Рівне Львівської залізниці тощо.

Збільшення забруднення атмосферного повітря відбувається за рахунок стабільно зростаючої кількості автотранспорту в місті, частка забруднення атмосферного повітря якого становить понад 70%.

Найбільш забрудненою в Рівненській області є територія міста Рівне, де на 1 км² території припадає 8386,1 кг забруднюючих речовин. За 2022 рік в атмосферне повітря м. Рівне було викинуто 486,394 тис. т забруднюючих речовин, *рис. 1*.

Контроль за станом забруднення атмосферного повітря м. Рівне проводив Рівненський обласний центр з гідрометеорології

та ДУ «Рівненський обласний центр контролю та профілактики хвороби Міністерства охорони здоров'я України». Визначення забруднень повітря проводилось на трьох стаціонарних постах, які розташовані в різних частинах міста з максимальною концентрацією промислових підприємств та з інтенсивним рухом транспорту.

В пробах вимірювались концентрації 19 найважливіших забруднюючих речовин (з них 8 важких металів), які впливають як на навколишнє середовище, так і на здоров'я людей (*табл. 1*).

Таблиця 1

Вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі м. Рівне

Забруднююча речовина	Середньорічна концентрація, ГДК	Середньорічний вміст, мг/м ³	Максимально- разова концентрація, ГДК	Максимальний вміст, мг/м ³
Зважені речовини (пил)	0,22	0,03	2,04	1,02
Діоксид сірки	0,02	0,001	0,15	0,07
Оксид вуглецю	0,31	0,94	0,78	3,90
Діоксид азоту	0,65	0,026	2,14	0,428
Оксид азоту	0,4	0,024	0,6	0,340
Сірководень	Не регламент.	0,002	2,12	0,017
Фенол	1,0	0,003	2,6	0,026
Фтористий водень	0,8	0,004	1,7	0,034
Хлористий водень	0,29	0,059	2,48	0,496
Аміак	0,07	0,003	0,26	0,053
Формальдегід	2,33	0,007	1,06	0,037
Кадмій	0,02	0,006*	-	0,01*
Залізо	0,01	0,420*	-	1,55*
Марганець	0,02	0,023*	0,007	0,07*
Мідь	0,006	0,012*	-	0,02*
Нікель	0,021	0,021*	-	0,06*
Свинець	0,08	0,025*	-	0,09*
Хром	0,01	0,019*	0,03	0,05*
Цинк	0,001	0,038*	-	0,10*

* для важких металів середній та максимальний вміст вимірювався мкг/м³

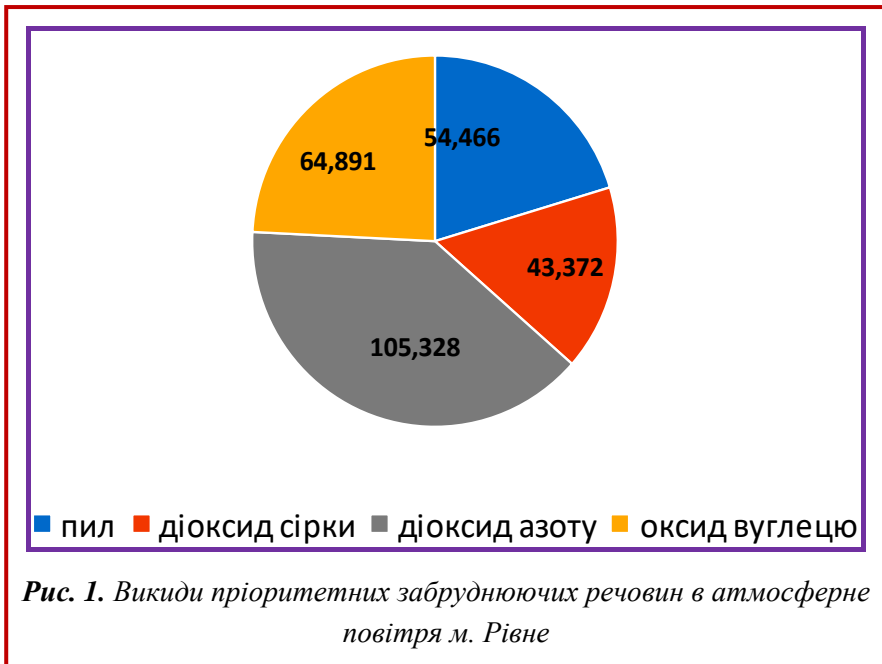

Рис. 1. Викиди пріоритетних забруднюючих речовин в атмосферне повітря м. Рівне

Аналіз отриманих даних засвідчує, що середньорічні концентрації всіх забруднюючих речовин, окрім формальдегіду, не перевищували рівні гранично-допустимих (ГДК). Середньорічна концентрація формальдегіду становила 2,3 ГДК, що на 0,2 ГДК нижче 2021 року. Максимальна ж концентрація формальдегіду в деякі місяці року досягала 3,4 ГДК, зафіксовано впродовж року 49 випадків перевищень максимально-разової ГДК.

Небезпечна обстановка в атмосферному повітрі і з вмістом фенолу, що підтверджує збільшення його середньорічної на 0,2 ГДК і максимально-разових концентрацій, перевищення яких зафіксовано в 208 випадках.

Середньомісячні значення хлористого і фтористого водню та інших забруднюючих речовин не перевищували встановлені ГДК. Аналіз динаміки викидів забруднюючих речовин за останні 5 років показав, що намітилась тенденція до зменшення середньорічних концентрацій діоксиду сірки, фтористого водню, заліза та збільшення середньорічних концентрацій фенолу, хлористого водню, оксиду азоту та формальдегіду. Середньорічні концентрації сірководню та аміаку на рівні попередніх років.

Зауважимо, що у 2022 році концентрації важких металів не перевищували встановлені гранично допустимі концентрації. Проте, в останні роки намітилась тенденція до незначного збільшення концентрації всіх досліджуваних важких металів, окрім міді.

Індекс забруднення (ІЗА), що характеризує рівень забруднення атмосферного повітря зменшився на 1,01 одиницю і становив у 2022 році 5,75 (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка рівня забруднення атмосферного повітря міста Рівне

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ІЗА	10,9	8,62	7,4	6,7	6,52	7,66	6,25	7,26	5,74	6,76	5,75

Загальний рівень забруднення атмосферного повітря в м. Рівне оцінюється як підвищений. Зауважимо, що кожного місяця спостерігається різний метеорологічний режим, який і формує різні рівні забруднення атмосферного повітря і, звичайно, щільність викидів забруднюючих речовин на один квадратний кілометр.

Список використаних джерел:

1. Довкілля Рівненщини. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2022 р. Рівне, 2023. С. 9–18.
2. Мельник В. Й. Забруднення атмосферного повітря міста Рівне важкими металами. *Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції «Актуальні проблеми науково-промислового комплексу регіонів», 17–24 квітня 2017 року м. Рубіжне.* С. 59–62.

Отримано: 16.11.2023

Валерія МИРОНЧУК,

здобувач вищої освіти

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Володимир НОСАЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри екології, географії і методики навчання,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: 0000-0003-0266-5199

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Проаналізовано загрози, які впливають на природне середовище країни, такі як забруднення повітря, води та ґрунтів, викиди шкідливих речовин та емісії парникових газів, виникнення техногенних катастрофи.

Ключові слова: екологічні проблеми, забруднення, повітря, вода, ліс, викиди шкідливих речовин, ґрунти, знищення, біорізноманіття, відходи.

Україна зараз бореться з багатьма екологічними проблемами, які мають значний вплив як на добробут її жителів, так і на стан довкілля. Ці проблеми можна класифікувати на основі різних факторів, включаючи джерело забруднення, рівень розсіювання та наслідки як для світу природи, так і для людей. Якщо казати то можливо виділити основні:

1. Проблема забруднення повітря викликає серйозне занепокоєння в Україні, особливо в районах важкої промисловості та великих міських центрах [1]. Основними винуватцями забруднення повітря є викиди небезпечних матеріалів транспортними засобами, заводами, електростанціями та житловими районами. В Україні рівень техногенного та антропогенного забруднення атмосфери в кілька разів перевищує рівень розвинених країн світу. Основними причинами цього забруднення є промисловість, пов'язана з видобутком корисних копалин і переробкою, а також підприємствами, що постачають електроенергію, газ, пару та кондиціонування повітря [1]. На ці галузі припадає понад 90% усіх викидів. Найбільша частка викидів серед різних видів економічної діяльності припадає на постачання електроенергії, газу та води.

Основними хімічними компонентами, що надходять у повітря зі стаціонарних джерел, є оксид вуглецю, діоксид сірки та інші сполуки сірки, а також метан, серед інших. До токсичних речовин, які потрапляють в повітря в результаті роботи пересувних джерел забруднення, відносяться оксид вуглецю, діоксид азоту, неметанові леткі органічні сполуки.

2. Забруднення води є серйозною проблемою для навколишнього середовища в Україні [2]. Безліч річок, озер і джерел підземних вод забруднені різноманітними джерелами, включаючи промислові відходи, сільськогосподарські речовини та побутові стічні води. Це забруднення призводить до погіршення якості питної води, а також до екологічних проблем у водних екосистемах, що створює загрозу для здоров'я населення.

Щороку кількість стічних вод, що надходять у водойми, поділяють на кілька категорій. Майже 20% цього обсягу класифікується як забруднена вода, а понад 20% проходить стандартну очистку. Понад 55% стічних вод вважаються нормативно чистими навіть без очи-

щення. Нарешті, шахтно-кар'єрна вода становить майже 3% від загального обсягу стічних вод, що викидаються щорічно.

Скидання сильно забруднених стічних вод найбільш поширене в територіальних областях: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Сумській та міському центрі Києві.

Коли мова заходить про забруднюючі скиди стічних вод, найбільше винуватцями є житлово-комунальний сектор, а також такі галузі, як чорна металургія, хімічна промисловість і сільське господарство [1]. Ці промислові підприємства викидають не лише стічні води, а й різноманітні інші забруднювачі, такі як зважені тверді речовини, нафтопродукти, сполуки азоту, синтетичні інгредієнти пральних порошків, залізо та фосфати, щороку скидаючи тисячі тон забруднюючих речовин у поверхневі водойми.

3. В Україні недостатньо розвинена переробка та розподіл відходів, що призводить до неефективної кругової системи. Це призводить до того, що значна кількість відходів захоронюється на звалищах, незаконно знищується, забруднюючи повітря, ґрунт та водойми [2]. Відсутність належних систем утилізації небезпечних відходів є окремою проблемою, оскільки це може мати шкідливий вплив на здоров'я людей.

4. Зменшення різноманітності живих організмів, яке називають втратою біорізноманіття є національно важливою проблемою в Україні. Це пов'язано з використанням величезних територій країни для сільськогосподарських цілей, скороченням лісистих площ і негативним впливом на такі важливі екосистеми, як болота та водно-болотні угіддя.

Зникнення рідкісних видів флори та фауни та подальша заміна видами з ширшим екологічним діапазоном є прямим результатом забруднення води та пов'язаної з ним антропогенної евтрофікації [3]. Серед факторів, що сприяють негативному впливу на біологічне різноманіття, дніпровські водосховища зазнають зміни гідрологічного режиму, що призводить до звуження місць існування реофільних видів. Крім того, спостерігається нестабільність рівневого режиму, особливо в період нересту та інкубації.

Перетворення численних природних трав'яних екосистем на аграрні ландшафти призвело до суттєвого порушення їх складу, а також до їхнього розсіювання та знищення у масових масштабах.

5. Глобальна зміна клімату має згубний вплив на Україну з безліччю шкідливих наслідків [3]. Серед них підвищення температури, зміни погодних умов, тривалі посухи та руйнівні повені. Циркуляційна система, що діє в атлантико-європейському секторі, відповідає за зміни клімату в Україні. Ця циркуляція викликає синоптичні процеси, які призводять до позитивних або негативних змін температури від «нормального» стану. Щодо потепління, то на Україну впливає як парниковий ефект, так і природні фактори. Основними причинами викидів парникових газів в Україні є виробництво енергії, промислова діяльність, сільське та лісове господарство, різні форми землекористування та поводження з відходами.

Вплив зміни клімату виходить за рамки просто шкоди навколишньому середовищу та включає ряд небезпек щодо реалізації принципів і вимог сталого розвитку [3]. Незважаючи на численні міжнародні та національні зусилля по боротьбі зі зміною клімату в останні роки, дані показують, що глобальна середня температура приземного шару атмосфери зросла на 0,2°C тільки між 2011 і 2015 роками. В Україні за останнє десятиліття це зростання було ще більш значним, оскільки середня температура піднялася на 0,6°C [3].

Наслідки цих змін можуть призвести до значного сплеску забруднення повітря, води та ґрунту, загального погіршення здоров'я екосистеми та серйозного ризику для здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Еколого-техногенні проблеми в Україні, що потребують першочергового реагування. *Аналітична записка*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ekologo-tekhnogenni-problemi-v-ukraini-scho-potrebuyut>
2. Екологічна проблема. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0
3. Екологія в Україні. URL: <https://vue.gov.ua/>

Отримано: 16.11.2023

Євгеній МОРОЗІЮК,

аспірант,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID 0009-0009-8969-2704

Максим КОЗАК,

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри біології та екології,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0002-2734-6410

РЯСКОВІ УГРУПОВАННЯ ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Вища водна рослинність порядку Lemnetales налічує шість асоціацій, один з яких приніс в червоний список водних рослин України. Гідрологічний режим є провідним фактором диференціації, заболочування угруповань водойм, вплив прямих і опосередкованих факторів людського фактора на водосховищах.

Ключові слова: водна рослинність, Кам'янецьке Придністер'я, асоціація, діагностичний вид.

Актуальність. За географічним розташуванням територіям Кам'янецького Придністер'я (КП) займає значну частину Хмельницької області [1, с. 18–90]. За «Геоботанічним районуванням Української РСР» [2, с. 58–89] займає Бучацько-Борщівський та геоботанічні райони Тернопільського (Західноподільського) геоботанічного округу Подільсько-Середньопридніпровської геоботанічної підпровінції Східноєвропейської геоботанічної лісостепової провінції дубових лісів Європейсько-Сибірської геоботанічної лісостепової області [1, 2].

Вища водна рослинність округу репрезентує різноманітні угруповання. Серед них значний науковий та практичний інтерес складають вільноплаваючі на поверхні води [3]. Вони належать до класу *Lemnetea*.

Матеріали та методи досліджень. Основним матеріалом для складання синтаксономії вищої водної рослинності Кам'янецького Придністер'я послужили польові геоботанічні дослідження, які включають 84 повних геоботанічних опис зроблені протягом 2020–2021 рр. При вивченні рослинності застосовували класичні методи: детально-маршрутний, напівстаціонарний, і стаціонарний.

Результати досліджень та їх обговорення. На основі власних досліджень складена синтаксономія вищої водної рослинності порядків *Hydrocharietalia*, *Lemno-Utricularietalia* Кам'янецького Придністер'я.

Lemnetea R.Tx.

Hydrocharietalia Rubel 1933

Hydrocharition Rubel 1933

1. *Lemno-Hydrocharitetum morsus-ranae* Oberd. 1957

Lemno-Utricularietalia Pass. 1978

Utricularion vulgaris Pass. 1978

2. *Lemno-Utricularietum vulgaris* Soo (1928) 1938

Порядок *Hydrocharietalia* об'єднує угруповання утворенні вільноплаваючими на поверхні та зануреними видами з товщею води від 30 до 200 см. Порядок представлений одним союзом *Hydrocharition* і чотирма асоціаціями.

Союз *Hydrocharition* представлений угрупованнями, які формуються замкнутих або малопроточних водоймах з підвищеним ступенем трофності та мінералізації [3, с. 125–140].

Асоціація *Lemno-Hydrocharitetum morsus-ranae* Oberd.

Діагностичні види: *Hydrocharis morsus-ranae*, *Lemna minor*, *Lemna trisulca*.

Ценотична характеристика. Загальне проективне покриття угруповань коливається в межах 70–90%. Флористичний склад асоціації нараховує від 5 до 9 видів. В утворенні ценозів провідна роль належить *Lemna trisulca* 40–50, *Lemna minor* 40–50%, *Hydrocharis morsus-ranae* 20–30 % також беруть участь *Spirodela polyrrhiza*, *Potamogeton compressus*, *P. natans*, *P. perfoliatus*, *Ceratophyllum demersum*, *L. gibba*, *Elodea canadensis* та інші.

Угруповання досить часто можна зустріти в контактній смузі з угрупованнями класів *Potametea* рідше *Phragmito-Magnocaricetea* [3, с.156–169; 4, с. 200–250].

Синекологія: угруповання приурочені до замкнутих або слабопроточних водойм, із товщею води від 50 до 200 см, з нейтральною або слабкислою реакцією середовища, мулистими або муристо-торф'яними ґрунтами.

Синхорологія: Зустрічаються спорадично у водоймах з повільною течією з інтенсивним антропогенним евтрофуванням із значними коливаннями рівня води протягом вегетації. Угруповання можна зустріти у водоймах, річках, старицях, меліоративних каналах центральної та північної частини КП. Загальне поширення по всій Україні [5, с. 28–62].

Асоціація *Lemno-Hydrocharitetum morsus-ranae*

Порядковий номер	1	2	3	4	5	Постійність видів
Номер опису авторський	234	257	239	245	132	
Кількість видів	5	8	9	8	5	
Проточність (бали)	0	0	0	0	0	
Поверхневі коливання (бали)	1	1	0	0	1	
Проективне покриття ценозу:%	100	100	100	100	90	
Товщина води (см)	50	150	200	100	170	
Площа опису (кв.м)	20	50	70	40	50	
D. s. ass Lemno-Hydrocharitetum morsus-ranae						
<i>Lemna trisulca</i>	5	5	5	5	5	V
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>	4	3	3	2	2	V
<i>Lemna minor</i>	5	5	4	3	3	V
D. s. cl. Lemnetea						
<i>Spirodela polyrrhiza</i>		+	+		1	IV
D. s. cl. Potametea						
<i>Potamogeton pectinatus</i>	+		+	+		IV

Відмічені не більше як у двох описах:

Typha angustifolia (4:+), *Myriophyllum verticillatum* (4: +), *Potamogeton berchtoldii* (2: +), *Lemna gibba* (3: +), *Batrachium aquatile* (4: +), *Potamogeton compressus* (3: +), *Alisma plantago-aquatica* (3: +), *Nymphaea alba* (2: +), *Schoenoplectus lacustris* (2: +), *Ceratophyllum demersum* (1:+; 5:+), *Potamogeton crispus* (2:+; 3:+), *Nuphar lutea* (3:+; 4:+).

Порядок *Lemno-Utricularietalia* об'єднує угруповання утворенні вільноплаваючими на поверхні та у товщі води видами з товщею води від 30 до 200 см. Порядок представлений двома союзами *Utricularion vulgaris* та *Ceratophyllion* і чотирьма асоціаціями.

Союз *Utricularion vulgaris* представлений угрупованнями, які формуються на заболочених штучних водоймах з повільною течією, обвідних каналах та торфовищах [3, с.187].

Асоціація *Lemno-Utricularietum vulgaris* Soo (1928) 1938

Діагностичні види: *Lemna minor*, *L. trisulca*, *Utricularia vulgaris*.

Ценотична характеристика: Загальне проективне покриття угруповань коливається в межах 80–100%. Флористичний склад асоціації нараховує від 7 до 10 видів. В утворенні ценозів провідна роль належить *Lemna minor* 40%, *Utricularia vulgaris* 35–40%, переважають представники класів *Lemnetea*, *Potametea* у меншій кількості представлений клас *Phragmiti-Magnocaricetea*.

В еколого-ценотичних рядах асоціація частіше розміщується між асоціаціями класу *Potamete* і *Phragmiti-Magnocaricetea*.

Синекологія: угруповання приурочені до мілководних закритих слабопроточних водойм з повільною течією з товщею води від 50 до 100 см у яких відсутні поверхневе коливання рівня води протягом вегетації із слаболужною реакцією середовища та мулистими ґрунтами.

Синхорологія: У водоймах КП угруповання поширені спорадично. Характерні для верхньої течії р. Збруч. Загальне поширення південні райони України [5, с.85].

Таблиця 2

Асоціація *Lemno-Utricularietum vulgaris*

Порядковий номер	1	2	3	4	5	6	7	Постійність видів
Номер опису авторський	31	22	51	65	38	26	12	
Товщина води (см)	100	60	90	50	100	80	100	
Проточність (бали)	0	0	0	0	0	0	0	
Поверхневі коливання (бали)	1	0	0	0	0	1	1	
Кількість видів	9	7	7	10	8	8	7	
Проективне покриття ценозу: %	90	90	100	100	90	100	80	
Площа опису (кв.м)	60	50	50	80	40	50	60	
D. s. ass. Lemno-Utricularietum vulgaris								
<i>Utricularia vulgaris</i>	5	5	5	5	4	4	4	V
<i>Lemna minor</i>	4	2	1	3	2	2	4	V
D. s. cl. Lemnetea								
<i>Spirodela polyrrhiza</i>	2	3	1	3	+	+	+	V
D. s. cl. Potametea								
<i>Potamogeton pectinatus</i>	+	+	+		+	+	+	V
<i>Potamogeton perfoliatus</i>	+				+	+	+	IV
<i>Potamogeton berchtoldii</i>	+	+	1					II
Інші види								
<i>Eleocharis palustris</i>	+	+	+	+	+	+		IV
<i>Carex riparia</i>	+	+				+	+	III

Відмічені не більше як у двох описах:

Typha latifolia (5:+), *Butomus umbellatus* (4:+), *Sium latifolium* (4:+), *Caltha palustris* (3:+; 4: +), *Ranunculus repens* (5:+; 6: +), *Potamogeton crispus* (4:+), *Batrachium trichophyllum* (7:+), *Callitriche cophocarpa* (5:+), *Potamogeton compressus* (1:+; 4 +).

Висновки. Рослинність ряскових Кам'янецького Придністер'я. представлена 2 асоціаціями. Які репрезентативно представляє водну рослинність даного порядку в межах Правобережного Лісостепу, а також центральної і Східної Європи [6, с. 35; 7, с. 13; 8, с. 172]. Провідним фактором диференціації угруповань є гідрологічний режим, ефтрофування водойм, вплив прямих та опосередкованих антропогенних факторів на водойми (викошування, випасання, штучна зміна гідрологічного режиму, випалювання та інші) [9, с. 50; 10, с. 25]. Факторами загрози в регіоні сьогодні виступають надмірне антропогенне евтрофування та осушення водойм.

Список використаних джерел:

1. Геренчук К. И. Западно-Подольская область. *Физико-географ. Районир. УССР*. Киев: Изд-во Киев ун-та, 1968. С. 187–198.
2. Геоботаничне районування Української РСР / за ред. А.І. Барбарича. Київ: Наук. думка, 1977. 304 с.
3. Дубына Д., Гейни С., Гроудова З. и др. Макрофиты – индикаторы изменений природной среды. Киев: Наук. думка, 1993. 432 с.
4. Дубына Д. В., Шеляга-Сосонко Ю. Р. Жмуд О. І. и др. Дунайський біосферний заповідник. Рослинний світ. Киев: Фітосоціоцентр, 2003. 458 с.

5. Козак М. І. Водно-болотні угіддя Західного Поділля: стан та особливості рослинного покриву. *Актуальні проблеми ботаніки та екології*. Канів, 2004. Вип. 9: Матеріали конференції молодих вчених ботаніків. С. 108–110.
6. Козак М. І. Нові місцезнаходження *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O. Kuntze (Menyanthesaceae) на території України. *Укр. ботан. журн.* 2006. № 1. С. 31–37.
7. Козак М. І. Вища водна рослинність Західного Поділля (Порядок Lemnetalia). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Біологія*. 2006. № 3–4. С. 11–18.
8. Козак М. І. Водна рослинність Кам'янецького Придністров'я Клас Lemnetea. *Менеджмент екосистем природно-заповідних територій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення Національного природного парку «Подільські Товтри» Кам'янець-Подільський: Аксіома*, 2006. С. 170–177.
9. Козак М. І. Вища водна рослинність Західного Поділля (порядки Hydrocharietalia, Lemno-Utricularietalia). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Біологія*. 2007. № 1. С. 46–54.
10. Козак М. І. Збереження та використання біорізноманіття водно-болотних угідь НПП «Подільські Товтри». Впровадження цілей охорони біорізноманіття національного природного парку «Подільські Товтри»: методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 24–26.

Отримано: 16.11.2023

Іван ПАВЛІЧЕНКО,
здобувач вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Володимир НОСАЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри екології, географії і методики навчання,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: 0000-0003-0266-5199

ПОНЯТТЯ ПРО РАЦІОНАЛЬНЕ, НЕРАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЇХНЯ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сфера природокористування охоплює як наукові, так і промислові зусилля, які зосереджені на вивченні, охороні, розвитку та перетворенні природного світу. Кінцевою метою цих зусиль є створення середовища, сприятливого для життя та добробуту людини.

Ключові слова: раціональне, нераціональне, природокористування, біорізноманіття, екосистеми, екологія.

Людина і природа глибоко взаємопов'язані та взаємодіють у симбіотичних стосунках. Природа служить і середовищем існування, і життєво важливим джерелом ресурсів для господарської діяльності людини. Щоб задовольнити свої основні потреби, такі як харчування, зволоження, житло, одяг і духовний ріст, люди повинні покладатися на природні ресурси. Тому відповідальне та розумне використання цих ресурсів має першочергове значення для

сталого економічного розвитку [1]. Однак людська діяльність також має ряд впливів на навколишнє середовище. У той час як одні зусилля передбачають вивчення та охорону природи, інші зосереджуються на маніпулюванні нею та її формуванні на благо людини.

Залежно від впливу господарської діяльності людини природокористування можна класифікувати як раціональне або нераціональне.

Раціональне природокористування відноситься до такої форми використання природних ресурсів, яка максимально задовольняє потреби сучасного суспільства, проте забезпечує збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Це означає, що природні ресурси використовуються ефективно, з мінімальною шкодою для довкілля та з врахуванням економічної доцільності. Основними ознаками раціонального використання природних ресурсів є:

Поняття економічної ефективності є центральним у раціональному природокористуванні [1]. Такий підхід забезпечує повне використання ресурсів і мінімізує витрати. Завдяки цьому економічне завдання ефективно виконується з максимальною ефективністю.

Управління природою з врахуванням розуму обертається навколо концепції екологічної стійкості. Це досягається шляхом впровадження політики, яка забезпечує оптимальне збереження та відновленню природних ресурсів, а також запобігає екологічній деградації. Крім того, застосування цих принципів спрямоване на забезпечення тривалого використання біологічного різноманіття [3].

Концепція соціальної справедливості вимагає, щоб управління природними ресурсами відбувалося раціональним способом, який забезпечує однакові вигоди для всіх соціальних груп. Це включає забезпечення доступу кожного до цих ресурсів, а також врахування потреб майбутніх поколінь.

Для того, щоб раціонально використовувати природу, вкрай необхідно розробити та впровадити стратегії, плани та політику. Необхідно також створити ефективні механізми контролю та управління ресурсами, щоб забезпечити досягнення поставлених цілей.

Раціональне використання природи може стимулювати інновації та прогрес [1]. Відповідально, використовуючи природні ресурси, можна розробити нові технології та інноваційні стратегії для підвищення ефективності та мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Нераціональне природокористування, навпаки, відбувається без врахування вищезгаданих аспектів. Це може призводити до необоротного виснаження ресурсів, руйнування екологічних систем, зменшення біорізноманіття, забруднення довкілля та загрози здоров'ю людей. Нераціональне природокористування часто має негативні наслідки на економіку та соціальну сферу, тому є недопустимим з точки зору сталого розвитку [2].

Ключовими атрибутами використання нераціональної природи є:

✓ Безрозсудна експлуатація природи часто призводить до виснаження природних ресурсів, таких як ліси, джерела води та ґрунт, без жодної уваги до їх природного відновлення [1]. Таке нераціональне використання може спричинити погіршення природних екосистем і зникнення різних видів.

✓ Безрозсудна експлуатація природних ресурсів завдає значної шкоди навколишньому середовищу у вигляді забруднення [2]. Це забруднення може проявлятися в повітрі, яким ми дихаємо, у воді, на яку ми покладаємось, і навіть у ґрунті, який ми обробляємо, і всі вони забруднені нерегульованим викидом токсичних матеріалів і відходів.

✓ Нераціональна сільськогосподарська практика може призвести до вирощування одноманітних культур без урахування потреб ґрунту та біологічного різноманіття. Це може підвищити ймовірність ерозії ґрунту, втрати родючості та залежності від хімічних добрив і пестицидів.

✓ Порушення природних екосистем можна пояснити нераціональним землекористуванням, включаючи видобуток корисних копалин та будівництво доріг та інфраструктури. Ці дії можуть мати значний вплив на крихку екологічну рівновагу, що призведе до втрати середовища проживання багатьох видів і колонізації території неприродними організмами [3].

✓ Необережна експлуатація природи може мати негативні наслідки як для навколишнього середовища, так і для людського суспільства. Соціальні наслідки такого нераціонального використання природних ресурсів можуть викликати особливе занепокоєння, особливо для сусідніх громад, які можуть втратити доступ до цих ресурсів. Потенційним наслідком також є негативний вплив на здоров'я та самопочуття людини. Традиційні способи життя та культурні цінності також можуть постраждати внаслідок такого зловживання.

Враховуючи характеристики раціонального та нераціонального природокористування, важливо впроваджувати політики та стратегії, спрямовані на забезпечення сталого природокористування, збереження природних ресурсів та екосистем, а також задоволення потреб сучасного суспільства без вироблення непередбачених наслідків [4].

Список використаних джерел:

1. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування: навчальний посібник Львів: «Новий світ-2000», 2003. 248 с.
2. Бойчук Ю. Д., Солошенко Е. М., Бугай О. В. Екологія і охорона навколишнього середовища: Навчальний посібник. 3-тє вид., випр. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга». К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. 302 с.
3. Бобильов Ю. П. Концепція сучасного природокористування: Навчальний посібник для студ. вузів / Дніпропетровський ун-т економіки і права. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 247 с.
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII.

Отримано: 16.11.2023

Юлія ПРИДЕТКЕВИЧ,

*магістр, асистент кафедри хімії,
ЗВО «Подільський державний університет»
ORCID 0009-0008-4037-5436*

Ангеліна САМАР,

*магістр, асистент кафедри хімії,
ЗВО «Подільський державний університет»
ORCID 0009-0002-4565-0595*

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ В ЦИКЛІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В ШКОЛІ

Визначено, що компетентісно орієнтовані завдання є структурними елементами нової моделі процесу навчання. Зазначено, що компетентісно орієнтовані завдання розвивають особистісні цінності школярів, формують інтереси, здатність до самовираження, саморозвитку та самостійного прийняття рішень.

Ключові слова: компетентність, компетентісний підхід, компетентісно-орієнтовані завдання, здобувач освіти.

Якісний рівень освіти, уже давно зарекомендував себе у світі, як дієвий інструмент для задоволення викликів сучасності, а підготовка висококваліфікованих фахівців, є ключовою умовою розвитку усіх сфер. У цьому розумінні особливого значення набувають процеси модернізації та реформування саме загальної середньої освіти в Україні на основі компетентісного підходу.

Оволодіння компетентностями є вкрай важливим та необхідним для майбутньої професійної діяльності, активної соціальної, громадської позицій, постійного самовдосконалення та саморозвитку особистості сучасного фахівця.

Компетентність – це здатність і готовність діяти. Ці вміння, не можна сформувати без потрібних навиків (визначати цілі, планувати, організовувати, реалізовувати, вносити необхідні корективи). Вироблення необхідної позитивної настанови на діяльність, що призводить до усвідомлення її практичної значущості особисто для себе, та задоволення від власної успішної та перспективної діяльності.

Вітчизняні педагоги Л.С. Ващенко, О.О. Гиря, А.В. Гривко, О.В. Овчарук, О.І. Локшина запропонували низку досліджень, предметом вивчення яких стали різні аспекти компетентісного підходу.

Цикл природничих дисциплін найкраще підходить для реалізації та апробації завдань компетентісного спрямування, адже він безпосередньо вивчає будову, закономірності організації та функціонування живих цілісних систем прямо або опосередковано в розрізі окремо взятого організму та географічної оболонки зокрема.

Застосування компетентісного підходу, під час вивчення загальнобіологічних дисциплін зумовлює використання таких завдань, вирішення яких допоможе здобувачам освіти застосовувати отриманні уміння та навички для розв'язати низки буденних ситуацій, набутти власного досвіду та навчить будувати причинно-наслідкові зв'язки. Компетентісно-орієнтовані завдання, заохочують здобувати знання не з поданого матеріалу на уроці, а за його допомогою вирішувати запропоновані завдання, вдаючись до гнучкості та креативного мислення.

Оскільки природничі дисципліни достатньо складні для сприйняття, то саме такий вид роботи здатен зацікавити школярів, мотивувати їх та скерувати на досягнення бажаного результату.

Основними вимогами до складання компетентнісно орієнтованих завдань є дотримання певних норм, які передбачають: правильне формулювання проблеми, чіткі вказівки та мотивація на види діяльності по вирішенню проблеми, посилення на джерела інформації та конкретний продукт діяльності.

Власне компетентнісно орієнтоване завдання завжди передбачає виявлення всіх трьох складників предметної компетентності, знаннєвий, діяльнісний і ціннісний.

Відзначимо, що з метою успішного формування й розвитку компетентностей є особливі зусилля учасників освітнього процесу й сукупна організація процесів навчання і виховання на засадах як компетентнісного, так і системного, особистісно-зорієнтованого, контекстного, імітаційно-ігрового, ситуаційного, діяльнісного й інших підходів.

Адже школа це місце де формується, зростає та розвивається дитина як повноцінна особистість, здобуває знання та опановує вміння, вдосконалює та поглиблює навички щоб бути готовою до сучасного життя як повноцінний член суспільства.

Таким чином, система компетентнісно орієнтованих завдань із природничих дисциплін є вагомим чинником зближення навчальних і життєвих задач, набуття школярами здатності застосування набутих знань та вмінь в реальних життєвих ситуаціях, що є однією із основних вимог реалізації компетентнісного підходу та є засобом набуття предметної компетентності з навчальних дисциплін.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Л. С. Компетентнісний підхід в освіті: від засвоєння знань до оволодіння ними. *Хімія і біологія у школі*. 2012. №4. С. 14–19.
2. Ващенко Л. С. Нова редакція Державних стандартів базової та повної загальної середньої освіти: крок на шляху до компетентної освіти. *Міжнародна співпраця в освіті в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: зб. наук. праць*. Сімферополь: Апрель, 2012. С. 33–40.
3. Ващенко Л. С. Погляди учасників навчального процесу на результати навчання. *Хімія і біологія у школі*. 2013. № 5. С. 36–39.
4. Ващенко Л.С. Уміння вчитися – ключова компетентність учнівської молоді сучасного інформаційного суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. № 5. URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
5. Гиря О. О. Компетентнісна орієнтація у викладанні хімії. URL: <http://osvita.ua/school/theory/1961>
6. Гривко А. В., Мацько Н. Д., Ситник Д. В. Природничо-математична освіта в системі компетентнісного навчання основної школи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2013. Вип. 42. С. 169–174.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
8. Локшина О. І. Моніторинг рівнів досягнень компетентностей: інноваційні підходи. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С., 2004. С. 25–32.

Отримано: 16.11.2023

Іванна САРАХМАН,

аспірантка,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
молодший науковий співробітник НПП «Подільські Товтри»*

ORCID: 0000-0003-0859-8169

Леся ГОРБНЯК-ЮЛНА,

кандидат біологічних наук,

старший науковий співробітник НПП «Подільські Товтри»

ORCID: 0000-0001-5621-3871

ВЗАЄМОВПЛИВ ГЕОРІЗНОМАНІТТЯ ТА РОСЛИННИХ УГРУПОВАНЬ В КОНТЕКСТІ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У статті подається взаємовплив між біотичним та абіотичним середовищем та його функції, що спостерігаються на території НПП «Подільські Товтри». Підготовлено рекомендації збереження природних оселищ в умовах парку.

Ключові слова: георізоманіття, рослинні угруповання, оселища, рідкісні види рослин, НПП «Подільські Товтри».

Актуальність теми. Природні умови території Національного природного парку «Подільські Товтри» (далі – НПП) є сприятливими для дослідження регіональних та локальних взаємовпливів між біотою та абіотичним географічним середовищем, а також дають можливість ретроспективної оцінки антропогенного чинника на георізоманіття. Абіотичне середовище є передумовою і фактором збереження рослинних угруповань та оселищ. У зв'язку із зростаючою загрозою знищення рідкісних видів рослин і рослинних угруповань заповідних територій, виникає все більш актуальна необхідність досліджувати глибокі взаємозв'язки між природними компонентами для кращого розуміння їх динаміки та подальшої оптимізації стратегій збереження.

Мета: встановити специфіку та послідовність динамічних, екосистемних і консервативних функцій рельєфу НПП «Подільські Товтри» в розрізі постійних пробних площ (ППП); здійснити ретроспективний аналіз антропогенного впливу на георізоманіття НПП; підготувати рекомендації для організації оптимальних стратегій збереження рідкісних видів рослин та георізоманіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час підготовки даної публікації були опрацьовані літературні джерела, використані матеріали власних досліджень, а також виконано критичний аналіз закладених раніше постійних пробних площ на території НПП «Подільські Товтри».

Дефеніція георізоманіття в даному дослідженні розглядається як природний діапазон (різноманітність) геологічних (порід, мінералів, скам'янілостей), геоморфологічних (форм рельєфу, фізичні процесів) і ґрунтових особливостей; комплекси, взаємовідносини між ними, їхні властивості, інтерпретації та системи [7]. Рельєф, або фізична структура поверхні землі, впливає на георізоманіття шляхом створення різноманітних середовищ і місць існування, а також визначає форми та конфігурації поширення певних біотопів.

За рахунок високого показника горизонтального та вертикального розчленування сформувались різні мікрокліматичні умови та екосистеми. Крім того, рельєф впливає на розташування та розподіл ґрунтів й геологічного субстрату, що також зумовлює розподіл рослинності регіону.

Отже, подаємо характеристику обраних ППП та результати наших досліджень [3–6]. На ППП №6 (ГПП «Смотрицький каньйон») популяції деяких видів рослин формуються у недоступних для людини місцях – прямовисних скелях. Внаслідок складної структури георізоманіття неможлива господарська діяльність, що дало змогу зберегти 2 рідкісні ценопопуляції *Pulsatilla grandis* та її оселища [5]. Характер рельєфу в свою чергу має згубний вплив на саму популяцію через ймовірні зсуви та ускладнення поширення й закріплення насіння. Ценопопуляції *Schivereckia podolica* хоч і поширені на прямовисних скелях, але їх місця зростання залежать від непрямого впливу господарської діяльності, що активізував схилі процеси та скорочення її чисельності [5].

Урочище «Гора Кобилка» (ППП №60), розташоване на середині схилу долини річки Жван, поперечний профіль долини V-подібний, із крутосхилами та фрагментарно прямовисними схилами. За морфологічною характеристикою – це ввігнутий поперечно-опуклий обрамлений з трьох сторін ерозійними елементами, що яскраво виражені з поміж фонового ландшафту виходами корінних порід. Види зростають на дерново-карбонатних ґрунтах на елювії щільних карбонатних порід. Розміщення популяцій *Pulsatilla pratensis*, *Adonis vernalis* на крутих схилах призводить до розповсюдження насіння на ділянки, де воно не може прорости [1; 5].

На Товтрі «Висока, або Біла» (ППП №63) такі види, як *Allium podolicum*, *Minuartia thuraica* формують свої популяції на прямовисних схилах виходах карбонатного субстрату [6]. Петрофітні степи напряду створюють біологічне вивітрювання вапняків. Окрім того, хімічне вивітрювання карбонатних порід спричиняють карстовий феномен – лункові карри (рис. 1), що слугують місцем для закріплення та зростання петрофітної рослинності на прямовисних скелях.

Рис. 1. Петрофітні степи на карбонатних породах із лунковими каррами

ППП №73. Для рідкісних видів *Stipa capillata* та *Schivereckia podolica* існує пряма загроза знищення, а також загроза втрати середовища їхнього існування в результаті гірничо-промислової діяльності [5].

Представлена територія – це покатий схил у 16-20°. На задернованій поверхні інтенсивність його поверхневого стоку компенсується підземним (за рахунок кореневої системи), проте насичення ґрунту водою активує зсувні процеси. Почасти поблизу стінок відриву утворюються болота, де розвивається прибережно-водна рослинність.

Рекомендації збереження рідкісних видів рослин, їх угруповань та оселищ: продовження моніторингу стану збереження природних оселищ, видів флори; збільшення обсягу досліджень в даному напрямку; картування біотопів; внесення змін щодо функціонального зонування НПП «Подільські Товтри» у виділених біотопах на зону регульованої рекреації або заповідну; вилучення цих зон в постійне землекористування для парку; встановлення заборон і обмежень на провадження господарської діяльності, іншого втручання у природне середовище і ландшафти в межах території ПЗФ, якщо така діяльність може мати негативний вплив на ці території.

Висновки. Екзогенні процеси на території НПП «Подільські Товтри» накладаються один на одного і підсилюють вивітрювання у поєднанні із антропогенним чинником. Подекуди мають катастрофічний характер, а також можуть мати згубний вплив на самі ценопопуляції через ускладнення успішного поширення насіння.

За рахунок складної структури георізноманіття неможлива господарська діяльність, що дало змогу зберегти раритетні види рослин та їх оселища. Такі території характеризуються стрімкими або прямовисними схилами, виходами корінних порід, високими показниками горизонтального та вертикального розчленування, інтенсивними екзогенними процесами.

Список використаних джерел:

1. Горбняк-Юліна Л. Т., Сарахман І. С. Колірні варіації квіток *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. на території НПП «Подільські Товтри». *Наукові записки Державного природознавчого музею*. Львів, 2022. Вип. 38. С. 113–123. DOI: [10.36885/nzdpm.2022.38.115-124](https://doi.org/10.36885/nzdpm.2022.38.115-124)
2. Кравчук Я. та ін. Оцінка георізноманітності геоморфологічних районів Верхнього і Середнього Придністер'я. *Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій*. 2016. С. 275–290.
3. Літопис природи національного природного парку «Подільські Товтри» (1997-2022 рр.).
4. Національний каталог біотопів України / за ред. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Я. Шеффера. Київ: ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 442 с.
5. Перелік видів рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ). 2021. 65 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/vklyuchennya-858-05.03.2021.pdf>
6. Андрієнко Т. Л., Перегрим М. М. Перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Хмельницької області. *Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання)*. Київ: Альтерпрес, 2012. С. 134–137.
7. Gray M. Geodiversity: valuing and conserving abiotic nature. John Wiley & Sons, Ltd., 2004. 434 p.

Отримано: 16.11.2023

Андрій ХОПТЯР,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-7870-5778

Максим БОГУЦЬКИЙ,
здобувач вищої освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Костянтин СКОЦЕЛЯС,
здобувач вищої освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПАМ'ЯТКИ ГОЛОКОСТУ В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ ЯК ОБ'ЄКТИ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

У матеріалі висвітлений сучасний стан пам'яток Голокосту в Кам'янець-Подільському районі та їх місце у розвитку меморіального туризму.

Ключові слова: меморіальний туризм, історична пам'ять, Голокост, Кам'янець-Подільський район.

Події минулого неодмінно залишають слід на історичній пам'яті народу, нації, а іноді, й усього цивілізованого світу. Найбільш значимі сторінки світової історії, економіки, геополітики, суспільного життя стають досвідом для нащадків, який покликаний оберігати їх від помилок, вчинених попередніми поколіннями. Саме передача досвіду пам'яті є головною функцією меморіального туризму.

Меморіальний туризм належить до «нової генерації» галузей туризму, які набули поширення в другій половині ХХ ст., а відтак, його концептуальні засади є не до кінця сформованими, а теоретико-методологічна база потребує подальшої розробки. Перш за все, слід конкретизувати визначення меморіального туризму. Меморіальний туризм – система організації подорожей по місцях історичної пам'яті з метою збереження, осмислення та передачі досвіду пам'яті нащадкам. Як правило, в науковій літературі дотичними до цієї галузі туризму називають темний або чорний туризм (відвідування місць катастроф, збройних конфліктів, масової загибелі чи захоронення людей), скорботний туризм (відвідування кладовищ або місць пам'яті відомих людей), танатотуризм (відвідування місць, пов'язаних із культом смерті, потойбічного життя та жертвоприношення), сентиментальний, ностальгійний туризм тощо [1].

Сьогодні термін «меморіальний туризм» зустрічається в літературі у двох значеннях. У вузькому значенні, меморіальний туризм охоплює лише пам'ятки на місцях поховань чи масових страт і є, фактично, синонімом скорботного туризму.

В широкому трактуванні основними об'єктами меморіального туризму є пам'ятники, меморіали, меморіальні комплекси, присвячені подіям та/або діячам минулого, що відігравали важливу роль у суспільно-політичному, історико-культурному чи економічному розвитку світу, конкретної країни, території або міста. Поряд з вищезгаданими, об'єктами меморіального туризму також є меморіальні дошки, стели, відповідні тематичні виставки та експо-

зиці у музеях, вечори пам'яті, інші місця та події, які мають на меті збереження пам'яті про минуле [1].

Метою статті є висвітлення пам'яток Кам'янець-Подільського району з історії Голокосту та Другої Світової війни в контексті меморіального туризму Хмельниччини та окреслення перспектив розвитку цієї галузі в майбутньому.

Різноманітні регіональні аспекти туризму в Україні досліджує ціла низка науковців, зокрема О. Мальська, Л. Черчик, І. Школа [10, 24]. Специфічні та загальні риси Хмельниччини туристичної вивчають: С. Баженова, О. Гуменюк, О. Танасійчук, В. Фенцур [2, 4, 15, 20]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, дана тема далека від наукового вичерпання. Деякі загальні та специфічні аспекти меморіального туризму висвітлили у своїх працях такі українські науковці, як Т. Заставецький, М. Казьмирчук, Т. Пархоменко [5, 7, 13]. Таким чином, подальший аналіз тенденцій розвитку туризму в Кам'янці-Подільському та районі є надзвичайно актуальним для визначення викликів та пріоритетів місцевої туристичної галузі в наступні роки.

Хмельницька область займає особливе місце в історії Голокосту. Станом на 1939 р. на території Кам'янець-Подільської області проживало понад 121 тис. євреїв, що становило понад 6,3 % усього (1,739 тис.) населення області. Найбільша частка єврейського населення була зосереджена у містах та містечках – Кам'янці-Подільському (понад 15 тис. або 38,46%), Проскуріві (14 тис. або 38,73%), Старокостянтинові (понад 6 тис.), Шепетівці (близько 5 тис.) та ін. У Кам'янець-Подільському районі в його тогочасних межах проживало понад 20 тис. євреїв. Якщо брати до уваги адміністративні межі району станом на 2023 р., то на цій території проживало бл. 35 тис. єврейського населення [22, с. 100].

З початком війни Хмельницька область була окупована частинами 17-ї армії групи армій Вермахту «Південь» впродовж 1–17 липня 1941 р. Зокрема, 4 липня німецькі війська захопили Шепетівку, 8 липня Проскурів, а 10 липня Кам'янець-Подільський. 12–14 липня 1941 р. Кам'янець-Подільський повністю окуповано [22, с. 100]. Розстріли єврейського населення на території Кам'янець-Подільського району розпочалися уже з перших днів окупації¹. Перший випадок масового вбивства стався уже наприкінці липня 1941 р., у містечку Смотрич, за участі Скалатської комірки ОУН. Впродовж 1941–1943 рр. в межах Кам'янець-Подільського району відбулося бл. 20 акцій масового вбивства єврейського населення [22, с. 103].

Перші об'єкти пам'яті, присвячені історії масового убивства єврейського населення, почали з'являтися у післявоєнний період (д.п. 1940–1960-ті рр.). Однак, в парадигмі радянської політики пам'яті євреї не виділялися як окрема нація, а пам'ятники на місцях масових вбивств присвячувались «загиблим радянським громадянам». Впродовж 1970–1980 рр. відбувалась друга хвиля встановлення пам'яток, яка концептуально, з деякими виключеннями, також відбувався у фарватері радянської ідеології. Третя хвиля меморіалізації місць пам'яті Голокосту почалася після 1991 р. і триває понині.

Загалом, на території Кам'янець-Подільського району знаходиться бл. 20 місць масових убивств єврейського населення. 19 із них мають пам'ятники, меморіали та інші об'єкти, присвячені пам'яті Голокосту. Найбільші з них розташовуються біля місць масових розстрілів у населених пунктах Кам'янці-Подільському, Старій та Новій Ушиці, Дунаївцях, Смотричі, Балині, Оринині тощо.

¹ Тут і далі – Кам'янець-Подільський район вказується у сучасних адміністративних межах.

Одним із найбільш перспективних осередків меморіального туризму є Кам'янець-Подільський. У місті розташовуються два меморіали пам'яті жертв нацизму (сквер Васильєва та Нове єврейське кладовище), на нашу думку, мають чималий потенціал для меморіального туризму в місті. В контексті історії Голокосту на теренах України Кам'янець-Подільський фігурує як одне з наймасовіших місць убивства євреїв. Зокрема, 26–28 серпня 1941 р. на території підірваних порохових складів Червоної армії (сьогодні – сквер Васильєва) нацистами та їх поплічниками-колаборантами було розстріляно близько 15–18 тис. місцевих та 8–10 тис. угорських євреїв, депортованих зі своєї Батьківщини у липні-серпні 1941 р. Це була перша від початку німецько-радянської війни акція масового винищення єврейського населення окремо взятого міста, незважаючи на вік і стать. У зарубіжній науковій літературі ця акція винищення відома як «Kamianets massacre» (англ. – Кам'янецька різанина), вона згадується у переважній більшості опорних праць з даної тематики. До трагічних подій Бабиного яру наприкінці вересня 1941 р. Кам'янецька акція також тримала першість за кількістю убитих – від 23 до 28 тис. розстріляних за 3 дні. На місці масового захоронення розстріляних жертв у 1972 р. було облаштовано меморіал. У 2015 р. за підтримки уряду Угорщини меморіал було оновлено сучасним гранітним пам'ятником-стелою [11, с. 2–6].

Друга локація масових убивств євреїв у Кам'янці – нове єврейське кладовище (в районі вулиці Миколи Гордійчука) також має власний пам'ятник. На території кладовища впродовж літа 1942 р. було розстріляно від 2 до 5 тис. євреїв, що проживали в селах навколо Кам'янця-Подільського (Балин, Жванець, Голосків та ін.). Загалом, у межах міста локалізовано 7 місць масових розстрілів єврейського населення та військовополонених за часів нацистської окупації 1941–1944 рр., більшість із них ніяк не меморіалізована сьогодні [11, с. 6–8].

Можливості для розвитку меморіального туризму закладені в діяльності та виставках місцевих музеїв, передусім Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (КПДІМЗ) та Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» (НІАЗ). Зокрема, в межах КПДІМЗ функціонує «Історія Поділля та Кам'янця-Подільського у ХХ – на початку ХХІ ст.», де сторінкам Голокосту Другої Світової війни та окупації присвячені окремі секції виставки з десятками оригінальних експонатів. В межах міста також розроблені екскурсійні маршрути, в основному присвячені об'єктам меморіального туризму. Це, зокрема, екскурсія «Маршрути пам'яті», підготовлена місцевим відділенням громадської організації «Хесед Бешт». По двох останніх вищезгаданих екскурсійних маршрутах видані туристичні путівники [11, 23].

Крім того, слід і надалі розвивати тематику меморіалізації Голокосту, розширяти уже наявні меморіали до меморіальних комплексів, зводити нові пам'ятники на тих місцях масових розстрілів, де вони поки що відсутні. Зокрема, такий пам'ятник варто розмістити на території в/ч 62983 в районі залізничного вокзалу, де розташовані т.зв. «козачі казарми». У 1941–1942 рр. там розташовувалося гетто (за іншою версією концтабір для єврейських робітників). Неповдалі приміщення казарм у 1942 р. було розстріляно кілька сотень євреїв-чоловіків. Після звільнення міста у 1944 р. Надзвичайна комісія з розслідування злочинів нацистів також виявила в районі казарм масове захоронення з останками десятків убитих дітей. Сьогодні підходи до будівлі казарм залишаються утрудненими, а сама споруда уже довгий час не експлуатується [22]. Музеефікація вищеназваних об'єктів та їх включення до туристичних маршрутів відкривають можливості для розвитку як меморіального, так і релігійного туризму для іудейської спільноти, що сприятиме зростанню притоку туристів до міста.

Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити, що Кам'янець-Подільський район у наш час є одним із головних осередків меморіального туризму в регіоні. Його багатовікова полінаціональна історія та культура, а також темні перипетії ХХ ст. сформували на цій території численний масив місць історико-культурної пам'яті, частина з яких уже використовується як місця інтересу у різноманітних туристичних маршрутах. Однак, район також має значний нереалізований потенціал, який може бути розкритий лише за умови кропіткої системної роботи з меморіалізації та музеєфікації великої кількості маловідомих об'єктів історії та культури.

Список використаних джерел:

1. Аніщенко А. П., Яріко М. О. Меморіальний туризм як засіб пошуків відповідей на екзистенційні питання. *Соціальний всесвіт*. 2020. URL: <http://Socsvit.Org/Node/64>
2. Баженова С. Е. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області. *Вісн. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 314–315.
3. Беспала О. А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2017. № 6 (34). С. 9–17.
4. Гуменюк О. В. Розвиток туризму в Хмельницькій області як складова характеристика міжнародного бізнесу регіону. *Актуальні проблеми розвитку рекреаційного бізнесу в Україні та підвищення його конкурентоспроможності*. 2014. С. 27.
5. Заставецький Т., Заставецька Л. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культури народів. *Наукові записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. 2011. Вип. 1 (29). С. 101–107.
6. Звіт Кам'янець-Подільської міської ради за 2019 р. 2019. URL: <https://www.3849.com.ua/news/2600827/zvit-mihajla-simaskevica-za-2019-rik>
7. Казьмирчук М. Меморіальний і ностальгійний туризм у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Історія)*. 2016. № 4. С. 20–31.
8. Кам'янець туристичний. Статистика відвідуваності музейних об'єктів КПДІМЗ. 2019. URL: <http://muzeum.in.ua/obkti/turistichno-%D1%96nformacz%D1%96jni-j-czentr.html>
9. Левінзон Є. Іудейський некрополь на Підзамчі другої половини XVIII–XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*. 2018. С. 72–83.
10. Мальська М. Я., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. С. 67.
11. Маршрути пам'яті – Кам'янець-Подільський: фонд «Хесед Бешт», 2016. 36 с.
12. Перспективи розвитку туризму Хмельницької області. URL: <http://tourism-book.com/books/book42/chapter-1451/>
13. Пархоменко Т. С. Антропологія туризму. Філософія туризму: навч. посіб. Київський ун-т туризму, економіки і права. Київ: Кондор, 2009. С. 57–65.
14. Реєстр пам'яток місцевого значення. Міністерство культури України. 2020. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245323810&cat_id=244910406
15. Танасійчук О. Ю. Особливості природної складової рекреаційного комплексу Хмельниччини. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*. 2014. Т. 10. С. 790–798.
16. Турбаза «Подоланка». 2015. URL: <https://kamiynec.livejournal.com/77820.html>
17. Туристична галузь Кам'янця-Подільського як один із факторів сталого розвитку міста. 2015. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/3_savchuk_turyzm_kamyanec-podilskyy-11.pdf
18. У Кам'янці-Подільському встановлять дві меморіальні дошки. Є.уа. 2018. URL: https://ye.ua/sypilstvo/37231_U_Kam_vanci_Podilskomu_vstanovlyat_dvi_memorialni_doshki.html

19. У рейтингу туризму Україна посідає 88 місце. Телеканал ZIK. 2017. URL: https://zik.ua/news/2017/04/17/u_reytingu_turyzmu_ukraina_posidaie_88_mistse_zvit_davosu_1081057
20. Фенцур В. В. Становлення історико-архітектурного заповідника. 2004. URL: http://niazkamenec.org.ua/info/istoria_niaz.shtml
21. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природногеографічні та економічні аспекти розвитку: [колективна монографія] / за ред. С.А. Копилова (гол. ред.), С.Е. Баженової (наук. ред.)]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. С. 120–149.
22. Хоптяр А. Ю. Голокост у Кам'янець-Подільській області: хронологія, механізми, методи винищення єврейського населення (липень 1941 – січень 1943 рр.). *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 90–103.
23. Хоптяр А. Ю. Кам'янець-Подільський – столиця Української Народної Республіки. Історичний нарис. Туристичний путівник. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О.А., 2019. 71 с.
24. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. посіб. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 292 с.

Отримано: 16.11.2023

Вадим ЧАПЛІНСЬКИЙ,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки підприємства,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-3209-1475

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЦИФРОВОГО РИНКУ

Розкрито основні теоретико-методологічні напрями інтеграції України до цифрового ринку. Систематизовано й узагальнено наукові погляди на зміст і економічну суть інновацій та цифрового ринку.

Ключові слова: інтеграція України, цифровий ринок, цифрова економіка.

Постановка проблеми. Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку, який в літературі характеризується терміном «цифрова, або інформаційна економіка» [1, с. 63]. Сьогодні розвиток інформатизації насамперед пов'язаний із впровадженням цифрових комунікаційних технологій і платформ, для яких Інтернет і мобільні пристрої є основою. Сектори економіки, засновані на інформаційних і комунікативних технологіях, отримали назву «цифрова економіка» [2, с. 256].

Глобальна вартість бізнесу, отримана від штучного інтелекту, складала \$1,2 трлн. у 2018 р., що на 70% більше, порівняно з 2017 р. До 2022 р. глобальна вартість штучного інтелекту досягне майже \$4 трлн. [3]. Дані тенденції демонструють форматування економічної системи у цифрову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з актуальністю питання оперативного управління, та глобальністю його використання, дана тематика набула широкого ре-

зонансу в розрізі наукових досліджень як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, науковців, а саме: А.Н. Кашаєв, В.Ф. Палій, Г.М. Тарасюк, М.В. Кужельний, М.Г. Чумаченко, Л.І. Федулова, Л.І. Шваб, Ю.Я. Литвин, Є.В. Калюга, В.С. Рудницький, Б.Ф. Усач, Ф.Ф. Бутинець, Федулова Л.І та інші.

Мета статті полягає в дослідженні стратегії інтеграції України до цифрового ринку.

Виклад основного матеріалу досліджень. Розвинуті країни світу за сучасних умов господарювання приділяють значну увагу розвитку цифрової економіки. Наприклад, країни Євросоюзу започаткували у 2010 р. цифровий порядок, який визначив заходи з досягнення конкретних цілей до кінця 2020 р, в якому важливою складовою є створення Єдиного цифрового ринку [4, с. 13–21]. Розпочато процес модернізації ринкових процесів та формування цифрової економіки.

Цифрова економіка – це економіка, заснована на інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ), такі як Інтернет, смартфони, мобільні та бездротові мережі, оптичні мережі, Інтернет речей, хмарне сховище та хмарні обчислення, послуги спільного використання, програми та криптовалюти. Розмір і вплив цифрової економіки обумовлені прийняттям людьми цих технологій.

В умовах формування та розбудови постіндустріальної економічної системи питання цифровізації, діджиталізації та ряд інших інформаційно-цифрових процесів набувають нового значення для загально-національної політики економічного розвитку України. Розвиток цифрових технологій є досить широким та стосується багатьох сфер сучасного життя, від освіти та робочих місць до системи соціального забезпечення та впливу на систему державного управління. Цифрові інструменти забезпечують прозорість влади та зменшують вплив людського фактору, сприяють економічному зростанню, виробництву та експорту, через підвищення продуктивності існуючих індустрій, та створення принципово нових сфер цифрової економіки з підвищеною доданою вартістю. Також цифровізація веде до спрощення умов для розвитку бізнесу, залучення інвестицій, та надає ширші можливості для задоволення інтересів та захисту прав споживачів.

Стратегія Єдиного цифрового ринку ЄС була запропонована Європейською Комісією у 2015 році з метою досягнення синергії між країнами ЄС у царині новітніх технологій, транс-кордонної торгівлі та надання послуг в межах Єдиного цифрового ринку. Стратегія спрямована на те, щоб економіка, промисловість та суспільство Європи в повній мірі скористатися перевагами нової цифрової ери.

Восени 2018 року уряд України підготував Стратегію інтеграції України до ЄЦР ЄС («дорожню карту») та план заходів з її реалізації протягом 2018-2023 років, з урахуванням нових актів ЄС. 4 жовтня 2019 р. Верховна Рада України схвалила Програму діяльності Кабінету Міністрів України, серед цілей якої є приєднання до цифрового простору ЄС та відповідність критеріям членства в Європейському Союзі. На рівні державного апарату планується тотальне оцифрування процесів управління та обміну інформації.

Український уряд 6 жовтня 2020 року визначив ключовий секторальний вектор інтеграції до ЄС, відмітивши цифровий ринок, як найбільш вагомий та пріоритетний.

Цифровий ринок України є відносно новим та таким, що потребує чіткої державної регулятивної політики, що до діяльності суб'єктів та об'єктів господарювання. Синтез формування нового цифрового ринку з інтеграційним процесом дає можливість одразу впрова-

дження в Україні найновітніших стандартів ЄС у сфері електронних комунікацій, що надасть велику кількість переваг при виході на міжнародні ринки, оскільки комплексно вона передбачає розширення взаємного доступу до онлайн-ринків і цифрових послуг, а також приєднання України до єдиних правил, стандартів та процедур з ЄС у цифровій сфері, в т.ч.

За рахунок стандартизації цифрового ринку України під вимоги ЄС, та створення Єдиного Цифрового Ринку (ЄЦР) отримаємо заборону невинуватених практик геоблокування, скасування плати за роумінг, гарантії мережевого нейтралітету, транскордонну доставку посилок, електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги для здійснення електронних транзакцій, захист персональних даних і правила кібербезпеки, захист авторських та суміжних прав на ЄЦР, захист споживачів в онлайн середовищі, вимоги до контрактів на постачання цифрового контенту та надання цифрових послуг, заходи щодо розгортання високошвидкісних мереж електронного зв'язку та ряду інших переваг [5].

Висновки. Інтеграції України до цифрового ринку створює комплексний ефект підвищення продуктивності економічних взаємовідносин у країні, а також, є суттєвим інструментом поглиблення загальної економічної інтеграції у ринок ЄС.

Список використаних джерел:

1. Поснова Т. В. Трансформація людського капіталу в умовах цифрової економіки. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2019. Вип. 3. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/download/115/117>
2. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27).
3. Aubusson, M. et al. (2013), *Global Entertainment and Media Outlook: 2013 – 2017*, PwC. DDMI (Інститут маркетингу, керований даними) (2013), «Цінність даних: наслідки для розуміння, інновацій та ефективності в економіці США», DMA.
4. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27).
5. European Parliament. *The ubiquitous digital single market, Fact Sheet*. 2018. URL: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/43/the-ubiquitous-digital-single-market>

Отримано: 16.11.2023

Діана БОРОВЕЦЬ,
*аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0008-4616-746X*

ОСОБЛИВОСТІ УЯВИ ДІТЕЙ З РСА

Стаття присвячена теоретичному дослідженню особливостей уяви у дітей з розладами спектру аутизму. Поетапно розкривається зв'язок уяви та інших психічних процесів.

Ключові слова: РСА, сприймання, пам'ять, мислення, уява.

Аутизм є одним з важких порушень розвитку, який характеризується проявами стереотипних інтересів і патернів поведінки та серйозними недоліками у формуванні комунікативних і соціальних навичок. Аутизм впливає на всі форми взаємодії дитини з навколишнім світом, виявляється в ураженні багатьох ділянок мозку, руйнує ті функції, які роблять нас людьми, тобто здатність до співчуття і комунікації, реакції на дію соціуму.

Метою статті є теоретичне дослідження особливостей уяви у дітей з РСА.

Розвиток уяви та інших психічних процесів, від яких вона залежить, має свої особливості, які слід враховувати, аналізуючи прогностичні вміння дітей з розладами аутичного спектра. Основою пізнавального розвитку є чуттєвий досвід, а діти з розладами спектру аутизму не можуть цей досвід здобувати, у них не формується цілісна картина світу. На думку І. Риндер, Т. Скрипник, І. Сухіної та інших науковців, дітям з аутизмом властива несформованість сприймання як полімодального процесу, який дає змогу формувати поняття, зв'язки між предметами та явищами, контексти різних ситуацій [3, с. 31]. Н. Андрєєва та Д. Шульженко вважають, що процес відчуття та сприймання в дітей з розладами спектру аутизму збережений, але спотворена чи відсутня інтерпретація сприйнятого сигналу [6, с. 83].

Ще одним порушенням дітей з РСА є надмірна вибірковість стимулів. Така вузька спрямованість сприйняття окремих елементів створює враження тунельності зору чи слуху, що дуже ускладнює процес вивчення дітьми навколишнього світу [5, с. 106]. К. Островська зазначає, що зорове сприймання дітей з аутизмом базується на деталях, а не на цілісному образі. Навіть після отримання цілісної картини діти все одно проявляють інтерес та акцентують увагу на деталях [1, с. 37].

Поняття рівня розвитку когнітивних процесів дітей з РСА є досить суперечливим та малодослідженим. Часто діти не виконують завдання не тому, що не можуть, а тому, що не розуміють, навіщо. Це ускладнює діагностику. На думку О. Романчука та інших дослідників, у частини дітей з розладами спектру аутизму може спостерігатись надзвичайна механіч-

на пам'ять, діти показують особливі здібності до музики, математики, художньої творчості, конструювання [2, с. 58]. На думку Н. Андрєєвої, Д. Шульженко та ін. у дітей з аутизмом досить високий рівень розвитку пам'яті, але процес запам'ятовування має досить ізольований характер, простежується виражена автономія при її використанні [6, с. 30].

Н. Андрєєва, Д. Шульженко та інші пов'язують порушення взаємодії психічних функцій зі специфічним формуванням у дітей з РСА мислення і мовлення [6, с. 158]. Діти відзначаються особливим типом мислення, яке характерне тим, що у дітей конкретне сприймання фіксованих образів, вони думають образами і співвідносять певний тип поведінки з певною ситуацією. У дітей з аутизмом є порушення розвитку уяви, а це впливає на розуміння більш глибоких значень, ніж фізично сприймана реальність.

Для дітей з розладами спектру аутизму характерні порушення поведінки. Дефіцит уяви дозволяє дітям з аутизмом показувати лише обмежений репертуар поведінки. Джеймі Крейд та Саймон Байрон-Коуен, досліджуючи творчість та уяву у дітей з аутизмом підкреслювали, що уява у дітей з РСА є своєрідною, характеризується обмеженістю, шаблонністю [7].

Н. Андрєєва та Д. Шульженко показують, що порушення уяви проявляється в нездатності її використовувати у грі з іграшками, предметами, з дорослими і дітьми; у тенденції вибирати неважливі частини предметів і явищ в навколишньому світі, що привернули увагу замість цілісного розуміння (наприклад, зацікавленість колесом, а не машинкою); у обмеженості дій, які діти з аутизмом можуть імітувати, гра на перший погляд може здаватися дуже складною, але при уважному спостереженні підмічається її стереотипність і незмінність [6, с. 30].

Діти з РСА мають труднощі у розвитку сюжетної гри, уміннях розігрувати різні сценарії в голові, теорії розуму (здатності передбачувати і розуміти наміри інших дітей). Корінь цих проблем може полягати у розвитку довільної уяви. Зорово-просторові проблеми (тунельне бачення, вибірковість стимулів) і проблеми з мовленням (нерозуміння прийменників, складних речень) пояснюються дефіцитом довільної уяви.

Андрей Вайшедский зазначає, що недоліки розвитку довільної уяви в дітей з аутизмом проявляються у [9]:

- труднощах формування глобальної картини, надвибірковості стимулів, тунельному баченні, відсутності чутливості до кількох сигналів;
- нерозумінні просторових прийменників та труднощах складання рекурсивних речень, мовному дефіциті;
- нездатності інтерпретувати наміри інших людей.

Д. Шульженко відмічає, що діти з розладами спектру аутизму мають значні труднощі розумінні поняття «теперішнє-майбутнє», а категорія майбутнього є найуразливішою в корекційній психопедагогіці аутизму [4, с. 21]. В Україні дослідження здатності дітей з РСА прогнозувати та планувати не проводились. Але на дану проблему звернули увагу іноземні дослідники. Лаура Джексон, Крістіна Етенс та інші вказують, що здатність думати про себе та уявляти себе у майбутньому, заздалегідь пережити певну подію, створивши план, що враховує конкретну ситуацію виникає у нормотипових дітей у чотирирічному віці [8].

Отже, у дітей з розладами спектру аутизму порушене відчуття минулого, теперішнього, майбутнього, внаслідок порушення розвитку уяви виникають труднощі планування і прогнозування, які спричиняють негнучку стереотипну поведінку.

Список використаних джерел:

1. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів: Тріада плюс, 2012. 520 с.
2. Романчук О. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів: Колесо, 2009. 168 с.
3. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник / за ред. Сухіної І.В. Київ-Чернівці: Букрек, 2017. 192 с.
4. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. Львів: Кальварія, 2010. 224 с.
5. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Київ, 2009. 385 с
6. Шульженко Д.І., Андрєєва Н.С. Корекційний розвиток аутичної дитини: (книга для батьків та педагогів). Київ: Д.М. Кейдун, 2011. 344 с.
7. Craig J., Baron-Cohen S. Creativity and imagination in autism and Asperger syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 1999. V. 29, P. 319-326. URL: <https://www.researchgate.net/publication/12820859> (дата звернення: 22.10.2023).
8. Jackson, L. K., & Atance, C. M. Atance Future Thinking in Children with Autism Spectrum Disorders: A Pilot Study. *Journal on Developmental Disabilities*. 2008. V. 14. № 3. P. 40–45.
9. Vyshedskiy A. Imagination in Autism: a chance to improve early language therapy. *Healthcare*. 2021. V. 9. Issue 1 (January). 63. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348401184> **Imagination in Autism A Chance to Improve Early Language Therapy** (дата звернення: 22.10.2023).

Отримано: 16.11.2023

Тетяна ВАЛЬКО,

асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0002-2173-3428

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ПІДГОТОВКИ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО САМОСТІЙНОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

У статті представлені окремі результати вивчення та узагальнення шляхів підвищення педагогічної компетентності педагогів щодо підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя.

Ключові слова: педагоги, компетентність, учні з інтелектуальними порушеннями, уявлення про сім'ю, заклад спеціальної освіти.

Рівень готовності молоді з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя безпосередньо залежить від компетентності фахівців спеціальних закладів освіти щодо формування уявлень про сім'ю в учнів. Саме тому актуальною проблемою є пошук ефективних шляхів підвищення компетентності педагогів у питаннях підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до створення власної родини.

Метою статті є узагальнення напрямів підвищення педагогічної компетентності педагогів щодо підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя.

Педагогічна компетентність у питаннях підготовки молоді з інтелектуальними порушеннями до створення власної родини передбачає оволодінням знаннями про психолого-педагогічні особливості учнів з інтелектуальними порушеннями; розуміння базових уявлень про сімейне життя необхідно сформувати в учнів для їх успішної соціалізації; усвідомлення своєї участі у процесі підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя; використання широкого комплексу засобів, форм і методів формування уявлень про сімейне життя в учнів з інтелектуальними порушеннями; сексуальної просвіти; подолання упередженого ставляться до перспективи створення своєї власної сім'ї учнями з інтелектуальними порушеннями було проведено роботу з педагогами.

Підвищення педагогічної компетентності фахівців спеціальних закладів освіти у питаннях формування уявлень про сім'ю та підготовки до самостійного сімейного життя учнів з інтелектуальними порушеннями містить такі напрями:

1. Забезпечення володіння вчителями базовими знаннями про особливості психофізичного та вікового розвитку підлітків з ІП, що впливають на їх уявлення про сімейне життя.
2. Підвищення вмотивованості у педагогів та усвідомлення актуальності проблеми підготовки підлітків з ІП до самостійного сімейного життя.
3. Формування вміння використовувати ресурси у вигляді програмного матеріалу передбаченого навчальними та корекційно-розвитковими програми для підлітків з ІП, виховної та позакласної роботи з метою формування уявлень про сім'ю.
4. Оволодіння широким арсеналом форм, методів та засобів формування уявлень про сімейне життя у підлітків з ІП.
5. Формування основ партнерської співпраці з сім'ями підлітків з ІП, визначення критеріїв діагностики виховного потенціалу батьків учнів.
6. Введення практики педагогічного обговорення і оцінювання актуального стану практики підготовки підлітків з ІП до самостійного сімейного життя та формування уявлень про сім'ю.

Загалом, підвищення компетентності педагогів у сфері підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя є необхідним завданням для сучасної освіти. Це вимагає не лише знань і навичок, але й віри у потенціал кожного учня та готовності створити умови для їхнього успіху.

Список використаних джерел:

1. Денисенко А.О. Психологічна готовність старших підлітків і юнаків до подружніх взаєностосунків: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Південноукраїнський держ. педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2003. 305 с.
2. Іваненко А.С. Основні напрямки корекційної роботи з підготовки учнів з вадами розумового розвитку до майбутнього сімейного життя. *Зб. наук. праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови»*. Суми, 2015. С. 80-85.

Отримано: 16.11.2023

Вікторія ВОРОХ,
аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-1946-8095

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті представлено методичний інструментарій для визначення рівня сформованості компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність» у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: підприємництво та фінансова грамотність, критерії, показники, методи оцінки, компетентність, старшокласники з інтелектуальними порушеннями

Актуальність теми. В останні роки у зв'язку із трансформацією вітчизняної системи корекційної освіти у напрямку орієнтації на компетентнісний підхід до навчання і виховання підростаючого покоління досить активно почали розглядатися питання економічного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, в частині компетентностей було додано таку компетентність як «Підприємництво та фінансова грамотність» [1]. З урахуванням вимог даної Типової програми встановлено доцільність формування відповідного методичного інструментарію оцінювання рівня її сформованості у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Метою дослідження визначено обґрунтування методичного інструментарію визначення рівня сформованості компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність» у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, визначення загального рівня компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність» передбачає оцінювання критеріїв та показників, що наведені в *таблиці 1*.

Таблиця 1.

Критерії та показники оцінки рівня компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність» старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Критерії	Показники
Когнітивний	Рівень економічних знань
	Рівень розв'язання економічних ситуацій
Мотиваційний	Рівень доцільності (раціональності) оцінки економічних ситуацій
	Рівень мотивації до відтворення економічних теорій
Поведінковий	Рівень успішності практичної економічної поведінки
	Рівень прояву економічних умінь і навичок
	Рівень комунікативності по відношенню до соціально-економічного оточення

При визначенні конкретних методик оцінювання в частині кожного показника виходимо, передусім, з вимог Типової освітньої програми [2].

Зокрема, в частині показника «Рівень засвоєння економічних знань» нами розроблено авторський тест перевірки рівня економічних знань старшокласників даної категорії на основі

наявного навчального програмного матеріалу, а також з урахуванням авторського підходу до визначення змістового наповнення компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність». При цьому ми урахували не тільки вимоги спеціальної корекційної програми закладу спеціальної освіти, де навчаються старшокласники, але і вимоги до рівня економічної компетентності, що сформовані низкою фахівців у галузі економічного навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, зокрема, Г. Марсіянова [1], І. Тат'янчикова [3] та ін.

Для оцінювання показника «Рівень розв'язання економічних ситуацій» нами сформовано 10 проблемних ситуацій, які в довільній формі має розв'язати старшокласник з інтелектуальними порушеннями. Наша задача полягала в тому, щоб визначити, наскільки усвідомлено він підходить до оцінювання реальної економічної дійсності та прийняття рішень в тій чи іншій проблемній ситуації. При відповіді на проблемні ситуації старшокласник мав не просто відповісти, що б він вчинив в умовах заданої в ситуації економічної дійсності, але і пояснити, чому.

У частині оцінювання рівнів сформованості мотиваційного критерію показник «Рівень доцільності (раціональності) оцінки економічних ситуацій» пропонується оцінювати з використанням розроблених нами різноманітних економічних ситуацій з конкретними варіантами дій. При цьому тільки один варіант дій в кожній ситуації об'єктивно дозволяє вчинити раціонально (вигідно, прибутково, економічно тощо). Решта варіантів відповідей менш раціональні або нераціональні взагалі. Задача старшокласника в цьому випадку – обрати найбільш раціональний варіант.

Рівень мотивації до відтворення економічних теорій запропоновано оцінювати в частині того, наскільки старшокласники з інтелектуальними порушеннями можуть використувати теоретичні економічні концепції для прийняття свідомих економічних рішень. Наприклад, визначаємо, чи уміє старшокласник оперувати законом попиту для визначення доцільності придбання товару за даною ціною. Для цього нами складено 5 практичних задач, на основі результатів вирішення яких формуємо рівні оцінювання показника.

У частині оцінювання рівнів сформованості поведінкового критерію важливе значення, на нашу думку, має показник «Рівень успішності практичної економічної поведінки». Для його оцінювання ми звернулися до психологічних основ особистісної поведінки та припустили, що практична економічна поведінка людини може бути оцінена з використання психологічних методик активності та адаптивності в соціально-економічній дійсності. Дослідження цілої низки психологічних методик показало, що доцільним є використання методик, спрямованих на вивчення рівня підприємницьких здібностей. Дослідники відмічають, що якщо у школярів відмічається схильність до підприємницьких здібностей, то в майбутньому їх економічна поведінка буде успішною і в повсякденному житті, навіть, якщо вони не стануть підприємцями.

З наявних на сьогодні методик оцінювання підприємницьких здібностей, схильностей і задатків старшокласників нами обрано методику «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET test)».

Для оцінювання показника «Рівень прояву економічних умінь і навичок», на нашу думку, потрібно визначити, наскільки старшокласник з інтелектуальними порушеннями уміє проявляти свої економічні знання на практиці. Для цього нами розроблено серію запитань практичного характеру, відповідаючи на які в довільній формі, він має аргументувати, як саме він буде вести себе в тій чи іншій ситуації.

Для оцінювання показника «Рівень комунікативності по відношенню до соціально-економічного оточення», аналогічно попередньому показнику, обрано психологічну методику оцінювання комунікативних навичок особистості. Порівняльний аналіз психологічної літератури з питань оцінювання комунікативних навичок показав, що найбільш прийнятною в нашому випадку буде методика «Тест Кеттелла». Повна версія тесту містить 187 питань та призначена для осіб від 16 років. Нами взято скорочену версію опитувальника з 105 питань для підлітків 12-16 років.

Висновки. Отже, нами визначено методичний інструментарій для визначення рівня сформованості компетентності «Підприємництво та фінансова грамотність» у старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Перспективою подальших досліджень визначено проведення експериментального дослідження за обраними методиками.

Список використаних джерел:

1. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 80 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1317 від 07.12.2021 р. «Про затвердження Типової освітньої програми для 5-10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
3. Татьянчикова І.В. Напрями оптимізації соціалізації підлітків з інтелектуальними порушеннями у спеціальному навчальному закладі. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико зорієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І. Г. Єрмакова, канд. психол. наук К. С. Тороп, канд. пед. наук К. В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с. С. 151-156.

Отримано: 16.11.2023

Галина ЛУКАЧОВИЧ,

*аспірантка III курсу кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
асистент кафедри професійної освіти та інноваційних технологій ПНУ
ORCID 0000-0001-7960-2319*

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті проаналізована сутність поняття «екологічно доцільна поведінка дошкільників» в наукових дослідженнях та визначені труднощі у її формуванні у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: дошкільник, загальне недорозвинення мовлення, екологічно доцільна поведінка, екологічні знання, труднощі.

Актуальність теми. Висока якість життя, яка базується на екологічно вигідних засадах діяльності людини, є нагальною для сучасної світової спільноти. Стан довкілля є однією з причин збільшення кількості дітей з порушеннями розвитку. Для уникнення цього і забез-

печення сталого розвитку необхідне формування нових підходів до освіти, виховання та навчання дітей, зокрема з загальним недорозвиненням мовлення (далі ЗНМ). Важливість формування у дітей дошкільного віку екологічно доцільної поведінки означена у Базовому компоненті дошкільної освіти [1, с. 12] та у чинних освітніх програмах для закладів дошкільної освіти «Українське дошкілля», «Впевнений старт», «Дитина» та ін.

Проблема екологічно доцільної поведінки у дошкільній педагогіці розгорталася у контексті формування природничо-екологічної компетентності, через розвиток пізнавальних інтересів до природи, визначення обсягу доступних природознавчих знань, а надалі – через пошук та експериментальне обґрунтування адекватного змісту, оптимальних умов, засобів, методів і прийомів виховання турботливого, гуманного, мотиваційно-ціннісного ставлення до природи, засвоєння вмій та навичок екологічно грамотної та доцільної поведінки у природному середовищі (Г. Беленька, О. Білан, Н. Гавриш, Н. Горопаха, Н. Лисенко, Л. Марочко, В. Маршицька, З. Плохій та ін.).

Науковцями визначені принципи організації роботи з формування у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до природи: принцип єдності емоційного та інтелектуального розвитку дітей засобами природи рідного краю, еколого-естетичного розвитку дитини засобами природи, виховання моральних якостей, включення у різні види і форми організації екологічно орієнтованої пізнавальної діяльності, інтеграції різних змістовних видів діяльності дітей, краєзнавчий принцип [3].

У спеціальній педагогіці питання екологічно доцільної поведінки дітей з порушеннями інтелекту (Г. Блеч, О. Вержиховська, С. Миронова), зору (С. Кондратенко), слуху (К. Васильсва) та ін. вивчали як елемент екологічного та трудового виховання, підготовки до навчання та соціалізації.

Оскільки у дітей з загальним недорозвиненням мовлення спостерігаються труднощі при засвоєнні знань і відповідних понять (Е. Данілавічюте, О. Мілевська, Є. Соботович, Ю. Рібцун, Л. Трофименко та ін.) та незрілість емоційно-вольової сфери, то порушується адекватність сприймання ними оточуючого світу, здатність помічати і розуміти взаємодію і взаємозв'язки у природі, її цінність і залежність свого здоров'я та життя від стану середовища. Це призводить до обмеження світогляду ускладнення в орієнтуванні у навколишній дійсності, дезадаптації у суспільстві і природі та неусвідомлені цінності свого і чужого життя, не розуміння необхідності екологічно доцільної поведінки.

Метою статті є висвітлення сутності поняття «екологічно доцільна поведінка дошкільників» та окреслення труднощів її формування у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу. Дошкільник, у якого сформоване ціннісне ставлення до природи, здатен виявляти повагу до різних форм життя та адекватно взаємодіяти з об'єктами природи (Г. Беленька, Н. Горопаха, Н. Лисенко, В. Маршицька, Т. Науменко, Т. Піроженко, З. Плохій).

Структура екологічно доцільної поведінки старших дошкільників складається із сукупності взаємозалежних структурно-змістових компонентів: інформаційно-пізнавального (екологічно узгоджена діяльність в природі на основі еколого-природознавчих знань і уявлень про зв'язки й залежності в природі); емоційно-ціннісного (ставлення до природи як до

цінності та усвідомлення єдності з нею); діяльнісного (вольової діяльності у природному оточенні, самообмеження власних бажань та вмотивована поведінка до природи) [2].

У дітей з ЗНМ можливі труднощі з інформаційно-пізнавальним компонентом екологічно-доцільної поведінки, оскільки їм важко доступні наукові знання про природу і життя, природні об'єкти, явища, екосистеми, місце та роль людини в природі, взаємодію природи і соціуму, способи пізнання природи з огляду на складність семантики природничо-екологічної лексики. Це призведе до порушення емоційно-ціннісного компоненту: екологічно ціннісних орієнтацій (гармонії, краси, відповідальності та ін.), що, в свою чергу, веде до проблем з діяльнісним компонентом: орієнтацією і психологічною готовністю особистості до екологічних практик (трудової та ігрової діяльності, спостереження, експериментування, природо охоронної та природо-доцільної діяльності).

Тому, дошкільники з ЗНМ, потребуватимуть підвищення мотивації, простих способів подачі інформації, коротких та зрозумілих інструкцій, пояснення, повторення, ігрових форм роботи під час засвоєння природничо-екологічної лексики та її семантичних зв'язків. Це матиме позитивний вплив на дитину, оскільки емоційно-діяльнісне пізнання природи в доступній формі відкриває великі корекційно-розвиткові можливості для цієї категорії дітей, що дозволить сформувати елементарну екологічно доцільну поведінку.

Висновки. Формування екологічно доцільної поведінки є важливою складовою корекції та розвитку особистості дитини з загальним недорозвиненням мовлення. Дошкільники з ЗНМ мають об'єктивні труднощі з засвоєнням природничо-екологічних уявлень і понять, що призводить до ускладнення розуміння важливості природи та усвідомлення себе її частиною, що є необхідною умовою для формування екологічно доцільної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / за ред. Піроженко Т.О. 2021. URL: <http://surl.li/jyzt>
2. Довбня С.О., Отченко Г.В. Формування екологічно доцільної поведінки дошкільників. *Освітньо-науковий простір* № 2(1). 2022. С. 7-23. URL: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.2\(1\).2022.01](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.2(1).2022.01)
3. Піроженко Т.О. Відображення проблеми ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у сучасній теорії та практиці виховання. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том IV (9). С. 213-235. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/4625/>

Отримано: 16.11.2023

Тетяна МЕЛЕВСЬКА,

аспірантка I курсу кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
вчитель-логопед Годилівського ЗЗСО I-III ступенів
ORCID 0009-0008-6994-8138

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДОШКІЛЬНИКАМИ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті актуалізовано використання інтерактивних технологій у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: логопедична робота, інтерактивні технології, дошкільники, загальний недорозвиток мовлення.

Актуальність теми. Використання інтерактивних технологій у освітньому процесі – це одна із актуальних проблем у вітчизняній загальній і спеціальній педагогіці, яка потребує розроблення та ретельного вивчення ефективності інтерактивних технологій у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку зі складними формами мовленнєвого дизонтогенезу.

Метою статті є огляд інтерактивних технологій у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність правильного мовленнєвого розвитку в дошкільному віці зумовлює потребу створення оптимальних умов для повного розкриття потенційних можливостей кожної дитини, становлення її як мовленнєвої особистості. Сучасні вимоги до освітнього процесу означені тенденцією щодо розроблення і подальшого впровадження інтерактивних технологій навчання – нових технологій освіти, заснованих на світовому педагогічному досвіді, які сприяють розвитку у дітей критичного мислення, підвищують пізнавальну мотивацію, активізують міжособистісну навчально-комунікативну взаємодію [1; 2]. Особливо значущим постає питання впровадження інтерактивних технологій навчання в роботу з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку, адже вони потужно стимулюють когнітивні та мовленнєві процеси, що важливо з огляду на знижені можливості у засвоєнні нових знань дітьми з тяжкими логопатіями, зокрема – мовно-мовленнєвих.

Порушення мовленнєвого розвитку у дошкільному віці призводять до труднощів комунікабельності, соціального та психічного розвитку дитини, самоорганізації, розвитку пізнавальних процесів [4]. Поширеною формою мовленнєвого дизонтогенезу є загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) специфіка якого полягає в системному порушенні всіх компонентів і форм мовлення (Л. Трофіменко, Є. Соботович, Е. Данілавітютє, Н. Гаврилова, В. Тарасун, О. Мякушко, О. Мілевська, О. Ткач та ін.). Правильне та своєчасне формування мовних засобів та мовленнєвих навичок у дитини затримується. Це, в свою чергу, призводить до порушень психо-соціального розвитку, недорозвинення комунікативних навичок, а також стає чинником порушень навичок мовленнєво-поведінкової саморегуляції (І. Мартиненко, С. Конопляста, І. Марченко та ін.).

Відповідно, перед логопедом стоїть завдання максимально реалізувати потенційні можливості дитини з ЗНМ, навчити взаємодії з оточенням, що можливо тільки в процесі інтенсивної, систематичної і послідовної корекційної роботи, яка ґрунтується на використанні ефективних технологій логопедичного впливу.

Корекційна робота традиційними методами та засобами не завжди дає ефективні результати. Відомо, що використання інтерактивних технологій є одним з ефективних засобів покращення мотивації і індивідуалізації навчання дітей, підвищення його результативності, розвитку у них творчих здібностей і створення сприятливого емоційного фону [2].

Інтерактивні технології навчання – творчий, цікавий спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності, а також навчально-корекційної. Важливим компонентом цього способу виступає візуалізація предметів, дій [3].

Ідея інтерактивних освітніх технологій виникла в середині 90-х років ХХ ст. Вона пов'язана з появою першого веб-браузера та швидким розвитком Інтернету, тому окремі експерти інтерпретували інтерактивні технології як процес використання комп'ютерних мереж і ресурсів Інтернет для навчання.

Сучасні заклади освіти вже не обходяться без активного використання мультимедійного обладнання під навчально-виховної діяльності. З впевненістю можна сказати, що інтерактивні пристрої посідають першість серед усіх засобів навчання. Вони беззаперечно формують в дітей інтерес до навчання, дають змогу їм отримати мультимодальний досвід та краще засвоїти теоретичний матеріал. У наш час презентаційні пристрої застосовуються на всіх рівнях освіти – від садочків до університетів.

Арсенал інтерактивних технологій включно з обладнанням в сучасній освіті досить широкий. Широко впроваджуються в освітньому процесі дошка прямої проекції з мультимедійним проектором; сенсорні столи, парти та кіоски самообслуговування; інтерактивна панель; система інтерактивного опитування; інтерактивний сенсорний модуль; інтерактивне дзеркало з функцією запису аудіо та відео; інтерактивна підлога. Зацікавленість педагогів у цих засобах суттєва, проте стримуючим фактором є вартість такого обладнання.

Серед доступних засобів для реалізації інтерактивних технологій навчання є комп'ютери, смартфони, планшети та мультимедійні пристрої, що забезпечують інтерактивну взаємодію учасників освітнього процесу.

У логопедичній роботі також активно використовуються інтерактивні технології/засоби навчання, оскільки є очевидним їхній вплив намотивацію дитини до логопедичних занять. Ці технології емоційно розвантажують дитину та водночас стимулюють мовленнєву та пізнавальну активність, підвищують самооцінку дитини. Саме такого впливу потребують діти з загальним недорозвитком мовлення, особливо діти з першим та другим рівнями ЗНМ (Т. Сак, С. Конопляста, О. Корнев, О. Белова та ін.). Стимуляція їхньої мовленнєвої активності ґрунтується передусім на розвитку та корекції сенсорно-перцептивної сфери, яка, в свою чергу, передбачає активну взаємодію з дорослим та з навчально-корекційним обладнанням [1].

Таким чином, аналіз наукових джерел актуалізує думку про те, що інтерактивні технології представляють для фахівця не лише частину змісту корекційно-розвиткового навчання, а додатковий набір можливостей щодо корекції порушень мовленнєвого розвитку дитини.

Висновки. Проведений нами огляд інтерактивних технологій виявив позитивні сторони їх застосування у логопедичній роботі з дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення, особливо як засобів активізації пізнавальних процесів, мовленнєвої активності і мотивації. Це дозволить оптимізувати логопедичну роботу з цими дітьми.

Список використаних джерел:

1. Ласточкина О.В., Прокопенко А.С. Інформаційно-комунікаційні технології у системі корекції порушень мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: зб. за матеріалами VIII Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. (15 лютого 2019 р.)*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. С. 30–33.
2. Манько Н.В. Методичні засади використання комп'ютерних технологій у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. Вип. 18. С. 150–153.
3. Галущенко В.І. Застосування інтерактивних технологій у корекційно-виховній роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 3. С. 83–88.
4. Мартиненко І. Логопсихологія: навчальний посібник. Київ: ДІА, 2019. 120 с.

Отримано: 16.11.2023

Наталія РОМАНИШИН,

*аспірантка I курсу кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0001-6829-7352*

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті висвітлено сучасні наукові погляди на проблему комунікативної компетентності дошкільників порушеннями мовлення, зосереджено увагу на труднощах її становлення у молодших дошкільників загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, комунікативна компетентність, молодші дошкільники.

Актуальність теми. Важливим завданням мовленнєвого розвитку дошкільника є формування його комунікативної компетентності, яка є показником пізнавального розвитку, соціального та передумовою успішності подальшого навчання дитини [3; 5]. Комунікативна компетентність входить до переліку ключових компетентностей дитини-дошкільника. У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) вона визначається як «здатність дитини до спілкування з однолітками та дорослими у різних формах конструктивної взаємодії, здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти свої наміри і бажання, домовлятися з іншими чи аргументовано відстоювати свою позицію» [1, с. 19]. Відповідно, підґрунтям становлення у дошкільника комунікативної компетентності є накопичення великої кількості мовно-мовленнєвих засобів та опанування широкого кола умінь щодо використання цих засобів.

Разом з цим, молодшим дошкільникам з загальним недорозвитком мовлення властива затримка в опануванні мовними засобами та специфічні труднощі в опануванні мовленнєвими, комунікативно-мовленнєвими вміннями, а отже – порушуються передумови становлення комунікативної компетентності. Відповідно, актуалізується необхідність спеціального, цілеспрямованого її формування.

Мета статті: охарактеризувати проблему комунікативної компетентності у молодших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу. Мовлення – особлива форма діяльності дитини. Опановуючи способи мовленнєвого спілкування найближчого мікросоціуму, дитина сприймає та переймає їх як єдино правильні. Варіативність виникає при зміні родинного оточення на нове середовище, в якому з'являється потреба комунікувати з іншими дітьми, дорослими, що й стає початком набуття життєвого досвіду.

Проблема формування комунікативної компетентності у дітей з нормотиповим та порушеним мовленням представлена у науковій літературі як багатовекторні дослідження різних її аспектів. Науковці-психологи вивчали комунікативні здібності особистості (С. Артамонова, Ф. Бацевич, Л. Бірюк, Н. Вітюк, П. Гончарук, С. Максименко, Я. Шкурко), комунікативний потенціал особистості (Н. Гавриш, І. Мартиненко, Т. Піроженко, Т. Яценко); науковці-психолінгвісти, лінгводидакти розглядали закономірності опанування комунікативно-мовленнєвої діяльності (А. Богуш, Л. Калмикова, Т. Богданова); науковці-дефектологи приділяли увагу дослідженню процесу комунікації у дітей різних нозологій з урахуванням етіології і патогенезу порушення (Н. Базима, О. Вовченко, К. Глушенко, І. Мартиненко, Н. Пахомова, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Ханзерук, Д. Шульженко та ін.).

Низка наукових праць, присвячених вивченню мовленнєвого дизонтогенезу у дітей різних вікових категорій, висвітлюють проблему комунікативного розвитку цих дітей та розкривають аспекти комунікативної мотивації, комунікативних умінь, комунікативної діяльності у них. Н. Базима, І. Брушневська, Е. Данілавічюте, К. Крутій, Н. Манько, І. Омельченко, Н. Пахомова, Н. Савінова, Є. Соботович, В. Тарасун характеризують комунікативний компонент у контексті мовленнєвої діяльності дітей з порушеннями мовлення; Л. Андрусичина, В. Тищенко, Є. Соботович – у контексті вивчення загальнофункціональних механізмів діяльності спілкування; К. Крутій, В. Коржевіна, Л. Соловійова – у контексті діалогічної взаємодії в ігровій діяльності.

Водночас, І. Мартиненко звертає увагу на недостатнє вивчення комунікативної діяльності та її значення для загального психічного розвитку дошкільників зі складними мовленнєвими порушеннями, у порівнянні з категорією однолітків з нормотиповим мовленнєвим онтогенезом [4]. Лише окремі дослідження (праці І. Баранець) висвітлюють стан сформованості комунікативної компетентності та особливості її формування у старших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення, обумовленим моторною алалією. Дослідниця зазначає про «порушення комунікативних здібностей цих дітей, відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися у ситуації або лише з допомогою дорослого, розлади поведінки, труднощі у контактах, підвищену емоційну стомлюваність» [2, с.21]; наголошує на невмінні цих дітей використати засоби невербальної комунікації для вираження своїх емоцій, на труднощах розуміння емоційного стану інших людей та робить висновок про порушення мотиваційно-спонукального рівня комунікації старших дошкільників з моторною алалією [2, с.22].

Відповідно набувають значимості питання щодо передумов становлення комунікативної компетентності у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення, які закладаються у більш ранніх вікових періодах (середньому та молодшому дошкільному віці).

Зазначмо, що молодший дошкільний вік є етапом активного включення дитини в комунікативну взаємодію з однолітками, збагачення досвіду спілкування з дорослим, що спри-

яє формуванню комунікативної готовності до подальшої її соціалізації та навчання (Г. Бекетова, Ю. Бистрова, О. Мамічева, Г. Мозгова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, О. Романенко, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженкота ін.). Разом з цим, проблема становлення комунікативної компетентності молодшого дошкільника з загальним недорозвитком мовлення практично не висвітлена у науковій літературі.

Висновки. Комунікативна компетентність дитини передбачає оволодіння нею комунікативними вміннями, навичками, які значною мірою спираються на засвоєні мовно-мовленнєві засоби. Молодший дошкільний вік є сенситивним періодом розвитку комунікативних здібностей дитини, її комунікативної поведінки та комунікативно-мовленнєвої взаємодії в соціумі. За умов мовленнєвого дизонтогенезу, зокрема загального недорозвитку мовлення, наявні труднощі опанування комунікативних умінь, а відтак – порушується базис комунікації з іншими. Вивчення особливостей комунікативних умінь молодших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення дозволить визначити умови цілеспрямованого формування у них комунікативної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. 38 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnovi-osvitiv-ukrayini/>
2. Баранець І.В., Пахомова Н.Г. Особливості порушення комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. *Науковий часопис НПУ М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. Вип. 39. С. 19–24.
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
4. Мартиненко І.В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА, 2016. 304 с.
5. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 152 с.

Отримано: 16.11.2023

Надія САВИЦЬКА,

асистент кафедри логопедії та спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

логопед відділення гострого мозкового інсульту

КНП «Кам'янець-Подільська міська лікарня» КП МР

ORCID 0009-0008-6944-8002

ДО ПИТАННЯ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОДИН ОСІБ З ПОСТІНСУЛЬТНОЮ АФАЗІЄЮ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

У статті здійснено аналіз закордонних науково-методичних підходів до питання консультування та підтримки родин осіб з постінсультною афазією.

Ключові слова: афазія, інсульт, консультування, підтримка, реабілітація.

Актуальність теми. Люди з афазією та їхні родини відчують різкі зміни у багатьох аспектах життя після інсульту. Комунікаційні проблеми афазії впливають на здатність людини висловлювати потреби, переживання та думки своїм близьким, друзям та знайомим, і часто призводять до змін у діяльності та обов'язках, які наповнюють особистість.

Члени сім'ї також зазнають значних змін у житті і їхня здатність протистояти цим проблемам впливає на одужання їхніх близьких і результати лікування. Саме тому так важливо залучати членів сім'ї в процес реабілітації та надавати їм якісну та інформативну консультацію [2].

Питанням консультування та підтримки родин осіб з постінсультною афазією переважно займалися закордонні дослідники: J. Avent, S. Black, N. Chappell, J. Duchan, S. Glista, K. Haley J. Jackson, A. Kagan, R. Pompon, R. Reid, J. Shafer, P. Shafer, S. Wallace та інші.

Мета статті – проаналізувати закордонні науково-методичні підходи до питання консультування та підтримки родин осіб з афазією внаслідок органічного ураження мозку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для особи з афазією надання послуг зазвичай відповідає встановленим практичним рекомендаціям. Однак члени сім'ї погано підготовлені до раптових змін, спричинених афазією, і можуть бути недостатньо включені в офіційні терапевтичні та освітньо-реабілітаційні заходи. У типовому сценарії раптового початку афазії члени сім'ї прибувають до лікарні майже без підготовки та не знають, як боротися з ускладненнями чи наслідками інсульту. Коли людина з афазією повертається додому, сім'я стикається з новими проблемами щодо фізичних, психологічних, соціальних та економічних наслідків афазії [3].

J. Avent, S. Glista, S. Wallace, J. Jackson здійснили дослідження, метою якого було виявлення інформації, яка потрібна членам сім'ї в залежності від часу протікання афазії: настання афазії (госпіталізація), під час реабілітації та повернення до спільного життя. Ними було визначено три основні тематичні рекомендації, а саме: інформація про афазію, психо-соціальна інформація та надія на відновлення. Також, дослідження показало, що члени сім'ї потребують інформації про сам процес відновлювального навчання та інструкції щодо того, як максимізувати комунікативну ефективність під час взаємодії [1, с. 367].

N. Chappell, R. Reid вважали, що включення орієнтованих на сім'ю вказівок щодо інформації про афазію має вирішальне значення для зменшення тягаря на членів сім'ї і ефективність лікування афазії [1, с. 366].

A. Kagan, S. Black, J. Duchan у своїх дослідженнях зазначали, що логопеди давно усвідомлюють вплив афазії на членів сім'ї та реагують на це освітньою інформацією, консультаціями та підтримкою, а також навчають родичів пацієнтів з афазією комунікативним навичкам [1, с. 368].

Навички консультування використовуються найбільш ефективно, коли «консультант» внутрішньо готовий взаємодіяти з родиною. А. Holland описала «компетентного консультанта» і зазначила, що він повинен бути ефективним і терплячим слухачем, готовим визнати як сильні емоції, так і розбіжності в думках; здійснювати конструктивне реагування, прийняття та пристосування до культурних відмінностей; демонструвати самосвідомий і гнучкий оптимізм з почуттям гумору.

Клінічними психологами J. Haneу та J. Leibsohn була розроблена базова структура реакцій на консультуванні для спеціалістів в області психічного здоров'я. R. Romron, надихнувшись їхніми працями, адаптувала версію цих навичок консультування для логопедів та залучених медичних фахівців. Ця модифікована програма консультування об'єднує навички, описані J. Haneу та J. Leibsohn, у п'ять пов'язаних категорій: самосвідомість; участь; збір інформації; надання інформації; сприяння змінам [2].

Навичка 1: Самосвідомість. Жодна навичка консультування не буде ефективною без усвідомлення логопедом власних сильних сторін, міжособистісних проблем, внутрішніх реакцій та їхнього впливу на комунікативну поведінку. Наш внутрішній досвід формує наше спілкування, і як ефективне спілкування, так і зв'язок між спеціалістом і клієнтом можуть призвести до кращої відповіді на реабілітацію.

Навичка 2: Участь. Фундаментальним для всіх навичок консультування є те, як логопед проявляє інтерес та цінність того, що говорить пацієнт з афазією чи член сім'ї. «Участь» включає в себе невербальну поведінку логопеда, його досвід і емпатію, а також активне слухання, як важливий навик, який підтримує інші навички консультування. Тобто, активне слухання необхідне для збору інформації і сприянню змінам. Ще один важливий компонент «участі» – уміння бути проникливим спостерігачем. Логопед може спостерігати, як члени сім'ї реагують на рефлексію спеціаліста про свій досвід, висловлювання емпатії, і помітити дискомфорт, зацікавленість, відволікання або роздратування. Ці спостереження можна використовувати для корегування стилю спілкування або фокусу відповідей в будь який момент консультування.

Навичка 3: Збір інформації. Збір інформації є основною діяльністю логопеда під час прийому та оцінки, коли розробляється індивідуальний план відновлення мовлення та оцінюється прогрес у досягненні цілей логопедичної терапії. Збір інформації сам по собі не часто вважається діяльністю консультування, але спосіб, у який використовується цей навик, може підтримувати взаємодію під час консультування.

Навичка 4: Надання інформації. Навчання та надання інформації пацієнтам з афазією та їхнім родинам є ще одним важливим компонентом роботи логопеда, який вимагає від спеціаліста адаптувати спілкування відповідно до знань та здібностей клієнта. Так, під час надання інформації логопеду краще не використовувати складні та незнайомі членам сім'ї терміни. Надаючи родичам хворого інформацію слід включати метафори чи аналогії, повторювати та перефразувати інформацію, а також надавати можливості для запитань; особлива

обережність потрібна, коли логопеду потрібно повідомити складну або емоційну, насичену інформацію.

Навичка 5: Сприяння змінам. Основна мета реабілітації – сприяти змінам. Підтримка змін починається з довірливого терапевтичного партнерства та особисто важливого плану реабілітації; передбачає підкреслення сильних сторін, переосмислення проблем і вивчення мотивації клієнта для терапії[2].

Висновки. Правильна організація консультування та підтримки родин осіб з пост-інсультною афазією впливатиме на ефективність реабілітаційного процесу та сприятиме оптимальному спілкуванню в повсякденному житті. Для проведення якісного та інформативного консультування, логопеду необхідно завжди вдосконалювати свої навички комунікації, вчитися підтримувати, навчати та співчувати родинам осіб з афазією. Також консультування повинно здійснюватися на основі індивідуального підходу до членів сім'ї, враховуючи культурні відмінності, психологічні, соціальні та фінансові аспекти.

Список використаних джерел:

1. Avent J., Glista S., Wallace S., Jackson J., Nishioka J., Yip W. Family information needs about aphasia. *Aphasiology*. 2010. P. 365-375.
2. Pompon R.H. Basic Counseling Skills: Working With People With Aphasia and Their Families. 2021. URL: https://doi.org/10.1044/2021_PERSP-20-00298
3. Shafer J.S., Shafer P.R, Haley K.L. Caregivers navigating rehabilitative care for people with aphasia after stroke: a multi-lens perspective. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2019. P. 634-644.

Отримано: 16.11.2023

Андрій СЕМЕНЕЦЬ,
аспірант спеціальності 016 Спеціальна освіта
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0008-5849-9592

СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Розглядається проблема визначення сутності психолого-педагогічного супроводу як цілісного поняття так і окремих його складових. Виокремлюються завдання, які повинен забезпечувати психолого-педагогічний супровід осіб з особливими освітніми потребами в закладах вищої освіти.

Ключові слова: особливі освітні потреби, соціально-психологічний супровід.

Проблема психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти, в тому числі закладів вищої освіти, є актуальною починаючи з перших днів їх вступу до закладу, адже, як правило, відбувається зміна способу, стилю життя і відповідно відбувається процес адаптації до нових умов освітнього середовища. Ще більшого значення дана проблема набуває в умовах сьогодення із збільшенням числа осіб з особливими потребами.

Поняття «психолого-педагогічний супровід» у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» трактується як системна діяльність практичного психолога та корекційного педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум [1].

В наукових працях термін «психолого-педагогічний супровід» є досить розповсюдженим, проте в багатьох випадках його не розглядають в цілісному аспекті, а через призму його складових з виокремленням однієї із них.

М. Бітянова розглядає психологічний супровід як систему професійної діяльності психолога, спрямовану на створення соціально-психологічних умов щодо успішного навчання та психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії [2].

Т. Сак розглядає психологічний супровід, як процес діагностики та корекції психічного розвитку [3].

Поглиблено розглядає психологічний супровід В. Кобильченко виділяючи в ньому дві складові, а саме: психологічну підтримку та психологічну допомогу [4].

М. Шакурова визначає педагогічний супровід як один із механізмів тривалої двосторонньої педагогічної взаємодії.

За результатами досліджень Ю. Найди та А. Колупаєвої психолого-педагогічний супровід – це:

- по-перше, один із видів цілісної і комплексної системи соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги, що здійснюється у межах діяльності соціально-психологічних та психолого-педагогічних служб;
- по-друге, інтегративна технологія, змістом якої є створення умов для відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку особистості й у результаті: ефективне виконання людиною своїх основних функцій;
- по-третє, процес особливого виду стосунків між особами, які надають супровід, та тими, хто потребує допомоги.

Психолого-педагогічний супровід досі не має завершеного цілісного наукового опису, в ньому спостерігаються ознаки, які відносяться до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології.

Психолого-педагогічний супровід сьогодні є не просто сукупністю різноманітних методів коректувально-розвивальної роботи, а виступає комплексною технологією, особливою культурою підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації. Відтак, фахівець з психолого-педагогічного супроводу повинен не лише володіти методиками діагностики, консультування, корекції, але й мати навички системного аналізу проблемних ситуацій, програмування і планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співорганізацію з цією метою учасників освітнього процесу [5].

Стосовно психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими потребами можна виділити такі його основні завдання:

- створення сприятливого емоційного мікроклімату в колективі;
- вивчення індивідуальних особливостей розвитку таких осіб в шляхом інтегрального розгляду інтелектуальної, емоційної і поведінкової сфери;

- надання допомоги у вирішенні актуальних питань як навчання так і соціалізації;
- діагностика і корекція розвитку;
- підвищення психолого-педагогічної компетентності педагогів з питань супроводу «особливого» здобувача освіти [6].

Таким чином можна констатувати, що психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами є системою заходів з організації освітнього процесу, яка повинна включати в себе цілісну систему заходів із створення необхідних умов для підтримки та допомоги шляхом надання психолого-педагогічних, а при потребі і корекційно-розвиткових послуг.

Список використаних джерел:

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/p/psihologo-pedagogichnij_suprovid.htm (дата звернення 30.10.2023).
2. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології. Київ: Главник, 2007. 160 с.
3. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 26. С. 215–219
4. Кобильченко В. В. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 205 с.
5. Антонова О.Є. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу. *Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід*: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. С. 316-345.
6. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навчально-методичний посібник. Київ, 2013. 72 с.

Отримано: 16.11.2023

Юлія СОШИНА,

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID 0000-0001-9878-623X*

Тетяна ЯКИМЧУК,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID 0009-0009-5240-2937*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Матеріали тез висвітлюють змістовні особливості процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. Наведено фактори, які сприятимуть успішній адаптації.

Ключові слова: адаптація, адаптивний потенціал, внутрішньо переміщені особи.

Актуальність теми. Чи не кожен українець знає, що перша хвиля внутрішньої міграції в нашій країні починається в 2014 році та пов'язана з окупацією східних областей – частини Донецької та Луганської обл. й проведенням у зоні розмежування антитерорестичної операції. Тож, ті українці які мали статус внутрішньо переміщеної особи за цей час адаптувались, призвичаїлись на нових місцях у різних регіонах України. Втім, виклики повномасштабної війни, починаючи з лютого 2022 року, викликали нечувану раніше хвилю внутрішньої міграції, яка, хоч і не в таких обсягах як на початку, але все ж таки не припиняється ні на мить.

Мета публікації полягає у теоретичному аналізі проблеми психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає жодного сумніву, що дослідження явища внутрішньої міграції внаслідок збройного конфлікту, війни буде актуальним на теренах нашої країни ще тривалий час. Тож розглянемо сучасні дослідження вітчизняних психологів відносно цього питання. Так, Я.І. Юрків акцентує увагу на вразливих верствах населення, що стали внутрішніми мігрантами. До цієї когорти входять зокрема діти та люди похилого віку. Дослідницею зазначено, що різка зміна місця постійного проживання, особливо у більш ранньому дитячому віці може призвести до негативних наслідків та проблем з психічним здоров'ям, зокрема: агресивність; дратівливість; тривожність; відчуття самотності; втрата довіри до інших; труднощі у навчанні; поведінкові проблеми та ін. [1, с. 470].

К.С. Селіхов аналізуючи досвід України в призмі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб зазначає наступні ключові інструменти, які сприятимуть успішній та ефективній адаптації ВПО. Зокрема це:

- психологічний аспект, що включає психологічну підтримку та надання психологічних послуг (індивідуальних, кризових консультацій, групових занять, груп підтримки та ін.), які реалізують різні громадські організації, зарубіжні та українські проекти з допомоги, волонтери, тощо;
- професійний аспект, що включає потенційну перекваліфікацію, або ж допомогу в пошуку роботи, здобуття актуальних професійних навичок, які пришвидшать пошуки нового місця роботи, а зрештою й адаптуватися до нового оточення;

- соціальний аспект, який містить завдання, що стосуються доступності медичних, соціальних послуг, допомоги в пошуку житла, тощо [2, с. 41-42].

Дані емпіричного дослідження, проведеного UNHCR UKRAINE «Lives on hold: intentions and perspectives of internally displaced persons in Ukraine» (2900 респондентів з різних куточків України, переважно жінки – 77 %) підсвічують проблеми, що пов'язані з адаптацією внутрішньо переміщених осіб, зокрема це: відсутність джерела доходу та зайнятості у 25 % досліджуваних; відсутність постійного житла з належними умовами (10 %); відсутність підтримки місцевої громади (10 %) [3, с. 18].

О. Алпатова розглядає специфіку адаптації внутрішньо переміщених осіб через призму факторів, які будуть сприяти її успішності:

1. Зовнішні чинники або фактори середовища, що включають як матеріальну стабільність, забезпеченість, так і умови проживання чи наявність житла, доступ до соціальної допомоги та підтримки, дозвілля.

2. Внутрішні чинники або особистісні включають як індивідуальні особливості особистості, так і її цінності, мотивацію, особливості самооцінки та комунікативні навички, особливості характеру, тощо [4, с. 7].

А.С. Попова та Р.Е. Романов підкреслюють увагу на тому, а що ж буде показником, який засвідчить процес успішної адаптації, пристосування до нових умов. Авторами підкреслено наступне: здатність внутрішньо переміщених осіб задовольняти свої потреби з врахуванням нових умов та обставин (культурних, соціальних, тощо), спроможність виконувати наступні функції або задачі: «адекватно сприймати навколишню дійсність і власний організм; адекватно будувати систему відносин і спілкування з оточуючими; бути здатними до реалізації провідної діяльності, навчання, організації дозвілля та відпочинку» [5, с. 383].

Висновки. Теоретичний аналіз підходів науковців в питанні особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб, дає змогу сформулювати наступні висновки. По-перше, завдання адаптації постають перед ВПО в декількох площинах, а саме соціальний аспект, психологічний, ресурсний або ж економічний. По-друге, встановлено, що на успішність адаптації впливає ряд факторів (мотиваційна спрямованість, особистісні особливості). По-третє, особливої уваги в контексті проблеми дезадаптації ВПО вимагають вразливі верстви населення (діти, люди похилого віку, самотні матері та ін.).

Список використаних джерел:

1. Юрків Ю., Луканов Д. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. №. 1 (48). С. 469-472. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/235170>
2. Селіхов К.С. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Соціальна робота: становлення і перспективи розвитку в Україні та світі: матеріали XVII Міжнар. наук. конф., м. Миколаїв, 15–18 черв. 2023 р. Миколаїв. 2023. 56 с.* URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1192/1/ОФ-2023.%20Соціальна%20робота.pdf#page=39>

3. Lives on hold: intentions and perspectives of internally displaced persons in Ukraine. UNHCR Ukraine. 2023. 24 с. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/02/ukraine_intention_report3.pdf
4. Алпатова О.В. Психологічні чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць*. Київ. 2023. С. 6-9. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59821/1/АЛПАТОВА%20Олександра.pdf>
5. Попова А.С., Романов Р.Е. Підходи та показники соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Запоріжжя, 20-21 квіт. 2023 р. Запоріжжя. 2023. С. 381-384. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Romanov-Roman-Eduardovych-Popova-Anastasiia-Serhiivna.pdf>

Отримано: 16.11.2023

Олександр ХЛОНЬ,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Українського державного університету ім. М. Драгоманова
ORCID 0000-0001-9733-8531

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Метою публікації є з'ясування психологічних особливостей розуміння правосвідомості. При розумінні психологічних особливостей варто враховувати, що психологічна складова розуміння правосвідомості включає в себе емоції, почуття, настрої.

Ключові слова: правосвідомість, мотив, структура, психологія

Актуальність теми. Психологічна складова розуміння правосвідомості включає перш за все емоції, почуття, настрої, внутрішні оцінки, відношення до правових явищ та в цілому психоемоційне забарвлення знань та уявлень про право, як в окремих випадках, так і в його системному вигляді.

Отже **метою публікації** є з'ясування психологічних особливостей розуміння правосвідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. Буденне сприйняття права виявляється зазвичай у традиціях, звичаях, упередженнях та переконаннях певних соціальних груп. Мова іде про дійсну авторитетність права, ступінь реального існування цінностей, ідеалів права народу та державних структур, що проявляється у соціально-психологічних феноменах, зокрема таких як реально функціонуючі групові норми, правові звичаї та традиції, громадська думка, погляди, настрої. Існує два основні види правосвідомості за критерієм кількості суб'єктів правосвідомих уявлень: правосвідомість групи або колективну правосвідомість та правосвідомість окремого індивідуума зокрема правосвідомість індивідуальну. У даній характеристиці важливим є розуміння рівня сформованості індивідуальних правосвідомих устремлінь та їх відповідність рівню колективної правосвідомості. Зокрема рівнями правосвідомості є: високий, середній, низький та кримінальний. Для високого характерна максимальна відпові-

дність уявлень індивіда, як суб'єкта право свідомих представлiнь уявленням колективної правосвідомості. Середній та низький рівень свідчать про неспівпадіння часткові в тій чи іншій мірі уявлень індивіда, уявленням колективної правосвідомості. Кримінальна псевдо-правосвідомість визначається як відсутність право свідомих устремлiнь в цілому. Це може бути притаманне злочинцям чи іншим представникам злочинної субкультури, як суб'єктам деструктивної форми поведінки, та спрямоване на діяльність, що прямо суперечить уявленням про правову поведінку та дотриманню законності і правопорядку в суспільстві. В свою чергу фактична колективна правосвідомість співвідносна з рівнем розвитку правової психології, який на своєму найвищому рівні визначається максимальною відповідністю існуючих соціально-психологічних явищ загальним уявленням щодо справжнього правового суспільства і правовій поведінці індивіда.

На підставі цього можемо сформулювати уявлення про те, що психологічні особливості правосвідомої поведінки найбільш повно представлені правовою психологією, що включає в себе такі компоненти як: правовий досвід включаючи правові переконання групи, правову позицію, правову активність, групові ціннісно-нормативні орієнтації, далі правовий клімат, правову проінформованість та правову освіченість. В свою чергу правова психологія окремого індивіда включає в себе: правову компетентність, морально-правові компоненти особистості, спрямованість на правомірну поведінку, психофізіологічні властивості. Однією з важливих психологічних особливостей правосвідомості є те, що до неї входять усі рівні психічного, зокрема, такі як: несвідомі явища, мало усвідомлені, усвідомлені чи неусвідомлені. Реагування на цьому етапі відбувається як наслідок суб'єктивної характеристики юридично значимих подій, наприклад: засуджені чи схваленні, а також їх ступеня.

Важливим на цьому етапі є мотиваційно-поведінковий блок, який визначається наступними елементами: цілі, мотиви, ціннісні орієнтації, переконання та правові установки. Отже можна зробити висновок, що мотиваційні чинники правосвідомої поведінки формують у особистості спрямування на розвиток чого чи іншого рівня правосвідомості і являються невід'ємними елементами мотиваційно-поведінкового блоку представленого нами вище. Надаючи більш детальну характеристику відповідним мотиваційним чинникам відмітимо, що під правовою установкою можна уявляти певну схильність до оцінки та сприйняття правового явища чи об'єкту на основі минулого досвіду та засвоєних переконань, що виражаються в готовності діяти певним чином у відповідності до таких оцінок. При цьому такі установки в своїй сукупності формують систему ціннісних орієнтацій. На підставі таких цінностей формується схильність особи до сприйняття змісту правової норми, оцінювання її, готовність до дій, вірогідність та варіативність тієї чи іншої поведінки. На цьому етапі правова установка обумовлює ймовірність переходу від активності правосвідомості до власне правової активності. Все це є важливою метою правового виховання, що розглядається як початок формування мотиваційних потягів та в цілому позитивного перетворення особистості. Ще одним чинником, який формує правову установку є ціннісні орієнтації. Вони визначаються, як стійка система установок, зорієнтованих на цінності, в першу чергу соціальні, що направляє активність суб'єктів права на дотримання таких цінностей в процесі взаємодії. Домінуючі установки можуть визначати життєву позицію такої особистості та характеризувати змістовну сторону таких орієнтацій. Правова орієнтація як об'єднання правових установок формує програму та внутрішній план дій в ситуаціях застосування права. На думку ряду науковців вона представлена наступними шарами: шаром вихідних сенсозанчущих константів

(образів, ідей, цінностей права); шаром евристичних юридичних констант (образів, ідей, цінностей права); а також шаром відрефлексованого юридичного матеріалу, що формується з осмисленого досвіду індивіда та включає світоглядні орієнтири. Правові переконання виражаються у формі уявлень про право де важливим детермінантом правової поведінки виступає правовий ідеал. При цьому правовий ідеал визначається, як мета дій суб'єкта права, що досягається правомірною поведінкою, а також цінність, що містить знання про шляхи правової самореалізації. З метою досягнення цілей правового регулювання формується правова поведінка, що зумовлена звичною мотивацією. Ряд вчених схильні до думки, що механізм правової поведінки має розглядатися як на функціональному такі на структурному рівнях детермінації. Мотиви, установки, стимули, цілі відноситимуться до структурного рівня, а приписи соціальних норм та правові приписи до функціонального. Проведені емпіричні дослідження дозволяють виділити основні чинники соціально-правової поведінки зокрема: мотиваційні, емоційно-вольові, ціннісно-сміслові, соціальні, когнітивні. Крім того на підставі відповідних досліджень було встановлено, що становлення правової ідентичності обумовлює соціально-психологічний потенціал упорядкування індивідом свого життя.

Психологічними особливостями виражаються в тому, що правова свідомість має чіткий поділ на правову ідеологію та правову психологію де в рамках правової психології висвітлюється основні психологічні характеристики правосвідомості [1].

Висновок. З огляду на це можна зробити висновок що розуміння психологічних особливостей формування правосвідомості важлива та актуальна тема для дослідження, яку слід всебічно вивчити з метою покращення процесів спрямування особистості до правосвідомих устремлінь.

Список використаних джерел:

1. Возович А.А. Психологічні особливості формування правосвідомості студентів коледжів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2017. 277с

Отримано: 16.11.2023

Дар'я БАНОВСЬКА,
аспірантка кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0008-0786-3307

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІТОЛОГЕМ

У роботі запропоновано дві парадигми проведення етнолінгвістичного аналізу мітологомем. Розкрито можливості аналізу на прикладі функціонування мітологемем «місяць» у сучасних художніх творах.

Ключові слова: мітологема, етнолінгвістика, етнолінгвістичний аналіз, мітологема «місяць».

Мова є одним із визначних виразників етнічної самобутності будь-якого народу. У науковому дискурсі постає питання взаємозв'язку народної культури, психології й світосприймання з мовними одиницями. Яскравими вербалізованими елементами менталітету спільноти є мітологемем, через пізнання яких наближує до усвідомлення особливостей психології нації.

Сьогодні існує достатньо методів розкриття сутності мітологемем. Особливо цікавим є етнолінгвістичний підхід. Поєднання етнології та лінгвістики не є новим явищем. Зачинателями цієї галузі були Едвард Сепір, Бенджамін Лі Ворф, О. Потебня, І. Огієнко та інші. Такі дослідження цікавлять і сучасну наукову думку (студії С. Єрмоленко, В. Конобродської та інших).

У спектрі етнолінгвістичного осмислення мітологемем уваги заслуговує метод етнолінгвістичного аналізу. Теоретичної розробкою та описом запропонованого методу сьогодні займаються Р. Дружененко, В. Кононенко, Л. Мацько та інші. Потенціал використання етнолінгвістичного аналізу досі не окреслено.

Мета нашої роботи – розкриття сутності, можливостей і перспектив використання етнолінгвістичного аналізу для осмислення мітологемем.

За Р. Дружененко, «об'єктом етнолінгвістичного аналізу є текст як результат етнічної культури, зокрема це твори усної народної творчості (пісні, думи, легенди, казки, колядки, коломийки тощо), паремії, крилаті вислови, художня, науково-популярна література, публіцистика, де національна специфіка мовних одиниць має яскраве вираження» [2, с. 91]. Предметом «є об'єднання у тексті мовних одиниць на позначення етнокультурних феноменів на різних рівнях мови» [там само]. Отож етнолінгвістичний аналіз передбачає дослідження зв'язків між текстом і мітологемем, фольклором та іншими елементами матеріальної й духовної культури. Мета аналізу – виділити, окреслити, пояснити функції та зміст національно-культурних мовних одиниць. Якщо предметом аналізу визначити мітологемем, то розкриття її сутності проводять за двома парадигмами: етимологічно-стилістичною й загальнорівневою.

Пропонуємо здійснювати етимологічно-стилістичний аналіз за такою етапністю: 1) виявлення одиниць у тексті; 2) встановлення первинного змісту; 3) визначення образу-першооснови; 4) тлумачення переносних значень; 5) дослідження процесів символізації, метафоризації, посилення експресії та образності; 6) виявлення оцінного значення; 7) окреслення синонімічного/антонімічного ряду, наприклад, *вогонь – полум'я, жевриво, світло, напхнення, запал, пристрасть/вогонь – ватра, перелесник, пожирач, домашнє вогнище тощо* (часто синонімічний ряд мітологом буде контекстуальним); 8) з'ясування асоціативного кола: *вода – спокій, чистота, очищення, оновлення, ріка, життєдайність, колодязь тощо* (на асоціативний ряд впливатимуть ментальні чинники і особистий досвід; 9) визначення потенціалу реалізації одиниці в інших текстах. Така парадигма допоможе окреслити сучасний стан функціонування мітологом та їх стилістичне навантаження.

Загальнорівневий аналіз передбачає послідовне розкриття національних ознак мітологема за мовними рівнями (від фонетики до синтаксису). Не варто обмежувати дослідження одним реченням чи текстом. Для комплексного аналізу необхідно застосовувати зіставний, порівняльний та порівняльно-історичний методи.

Проаналізуємо використання мітологема «*місяць*» у двох тематично не пов'язаних творах сучасної української літератури «Село не люди» Люко Дашвар та «Нація» Марія Матіос.

На фонетичному рівні в мітологемі «*місяць*» відзначаємо використання притаманно українського [і] на місці старослов'янського [ѣ] (високе підняття звука може свідчити про часте звернення до далекого об'єкта); пом'якшення або м'якість приголосних звуків передає лагідне/пестливе/шанобливе ставлення.

В. Кононенко вважає, що дослідження лексики дає змогу «співвіднести позначення зі смислом відповідного референта, а через нього – і з концептом у його образно-асоціативних зв'язках» [3, с. 8]. Під час аналізу необхідно враховувати семантичну модель мітологема, яка в структурі містить такі елементи, як номінативне слово (словосполучення), семантичний зміст, поняттєве визначення та етимологію.

Місяць потлумачено як «найближче до Землі небесне тіло, супутник Землі, що світить відображеним сонячним світлом» [5]. Але в текстах мітологема може набувати ознак персоні або й божества, переважно зберігається розташування та основна ознака – світло: «*Він стояв, цілком злитий з буком, і місяць вихоплював їх двох з ночі, як молодого чугайстра зі священним деревом*» [4, с. 41].

Оскільки слово має індоєвропейську основу, то можемо говорити про особливе значення явища на всіх етапах становлення українського народу. Одиницю «*місяць*» у досліджуваних текстах метафоризують («*місяць вихоплював їх двох з ночі*» [4, с. 41]) та персоніфікують («*А з неба на них дивився місяць*» [1, с. 58]). Персоніфікована міфологема – складник епітетів: «*Злодійкуватий місяць*» [4, с. 30], «*Із-за гір ліниво світив місяць*» [4, с. 40], «*А з неба на них дивився місяць. Гострий, як серп колгоспниці з постаменту*» [1, с. 58].

Вагоме значення для етнолінгвістичного аналізу на синтаксичному рівні мають стилістичні фігури (риторичні питання, оклики, повтори тощо) та народні конструкції (паремії). У зазначених текстах мітологема «*місяць*» використовується в порівняльних зворотах: «*Татко до хати рачки приліз, як місяць небом заходив*» [1, с. 137], «*Шкода, що до весни так далеко... Як до Місяця...*» [1, с. 210]. Цікаво, що в другому прикладі мітологема написана з великої літери, що свідчить про використання її на означення супутника землі. Тобто відзначає-

мо поєднання значень мітологема в одному тексті (використання її як у прямому, так і в мітологізованому, символічному значенні), що говорить про її високу значеннєвість для українського народу.

Різномірний етнолінгвістичний аналіз із застосуванням порівняльно-історичного методу може дати уявлення не лише про сучасне функціонування конкретної мітологема, а й розкрити відомості про життя народу найдавніших епох. Наприклад, з часів палеоліту походять магичні уявлення про вогонь, воду, слово та природні явища. Від мезолітичної епохи мисливства походять казки та інша народна творчість, а з ними мітологема півника-когутика, вовка, кози, вівці тощо. З пізніших часів бронзи й заліза походять назви божеств і богів (Перун, Берегиня, Дажбог, Ярило, Мокоша тощо). Відповідно до прадавніх уявлень буде формуватися й сучасна тропеїзація.

Отже, аналіз мовних рівнів, зіставлення та порівняння в різних контекстуальних ситуаціях допоможе розкрити психологічні, культурні, вербальні аспекти мітологем.

Список використаних джерел:

1. Дашвар Люко. Село не люди. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. 270 с.
2. Дружененко Р. Етнолінгвістичний аспект аналізу тексту (фрагмент лекції для студентів-філологів). *Педагогічні науки*, 2011. Вип. 60. С. 88 – 93. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3676/3208>
3. Кононенко В. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
4. Матіос Марія. Нація. Львів: Кальварія, 2002. 216 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка. Т. 4: І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко, 1973. С. 753.

Отримано: 17.11.2023

Сергій ГНАТЕНКО,

*аспірант кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-9904-1341*

УЛІПО: КОНЦЕПЦІЯ ФОРМАЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ

У статті розглядаються концептуальні особливості літератури формальних обмежень, що декларуються речниками об'єднання УЛІПО.

Ключові слова: УЛІПО, література формальних обмежень, гра.

Актуальність теми. У вітчизняному літературознавстві поняття "література формальних обмежень" ще не набуло належного вжитку. Це зумовлено невисоким рівнем вивчення явища. Попри це, практика літератури формальних обмежень має численних прибічників у багатьох країнах світу. Є зразки такого досвіду і в українській літературі. Наразі назріває потреба наукового осмислення зарубіжного досвіду з теорії та практики літератури формальних обмежень і врахування цієї практики для української філології.

Формування мети публікації. Звернення до теорії та практики УЛПО дозволить започаткувати системне вивчення яскравого і багатого досвіду з розвитку світової літератури. Також важливим є осмислення концептуальних і емпіричних особливостей літератури формальних обмежень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поворотним моментом у розвитку літератури формальних обмежень з численними еволюційними наслідками стало формування групи УЛПО (Oulipo – **O**u **v**oir de **L**i **t**térature **P**O **t**entielle) – майстерні потенційної літератури. Ця французька літературно-дослідницька група з 1960 року об'єднує математиків, поетів, письменників. У самих витоках створення групи знаходились письменник Раймон Кено (1903 – 1976) і математик Франсуа Ле Ліонне (1901 – 1984). До об'єднання входили відомі літератори Жорж Перек (1936 – 1982), Італо Кальвіно (1923 – 1985), Жак Рубо (1932) і художник Марсель Дюшан (1887 – 1968).

Вони культивували добровільні, але досить жорсткі, художні (насамперед – формальні) самообмеження. На думку членів УЛПО, усілякі обмеження сприяють творчому збагаченню і поглибленню. На ґрунті професійного поєднання математичних знань та історії літератури уліпівці систематизували літературні експерименти. Програмні принципи, якими керувалися речники УЛПО у перші роки існування об'єднання, стали категорично протилежними установкам сюрреалізму. Уліпівці відмовились від сюрреалістичної категорії автоматизму, за якою натхнення нібито витікало з несвідомості митця. Натомість стверджувалось, що якісні зміни і відчутні інновації в літературній формі можуть найкраще реалізовуватись через свідоме і чітко визначене обмеження. Подібна вольова практика продукування тексту передбачала слідування річищем установлених правил. Самонакладені обмеження ставали своєрідними аксіомами різного ступеню складності. За твердженням одного з учасників об'єднання Ж. Рубо "обмеження – це аксіома тексту" [4, с. 59]. Тоді математична аксіоматика відіграє роль притлумленої традиції техно. Відбувається повернення до початків класичної писемницької майстерності за певними і визначеними правилами.

Творча свобода і усвідомлені обмеження складають своєрідну діалектичну пару. Р. Кено стверджував: "свобода, що полягає в сліпому дотриманні будь-якого імпульсу, дійсно є справжнім рабством. Класик, який пише свою трагедію, дотримуючись певної кількості відомих йому правил, більш вільний, ніж поет, який пише все, що спадає йому на думку, і виявляється рабом інших, невідомих йому правил" [3, с. 94]. Тому обмеження, свідомо обрані автором, на думку речників УЛПО, парадоксально сприяють істинному збагаченню літературної творчості.

Для створення і функціонування літератури формальних обмежень важливим стає момент гри. Виписування певних правил, комбінування аксіом, складання системи угод – усе це можна вважати властивим науці, мистецтву техне, гри. "Поезія у своїй первісній культуротворчій якості народжується у грі і як гра – священна, безперечно, гра; але завжди, навіть у своїй священності, вона вступає на грані веселого самозабуття, жарту й розваги" [1, с. 141]. Жорстка формалізація та аксіоматизація літературної творчості покликані подолати механічність і нудотність обов'язкової праці.

Ключові ознаки гри можуть використовуватись і для характеристики літератури формальних обмежень. Так можна говорити про спільність таких рис, як добровільно прийняті правила, позірність усталеного порядку, відмежування від сфери необхідності чи матеріаль-

ного зиску, панування настроїв піднесеності й напруги. "Гляньмо тепер: навряд чи можна заперечувати, що ці риси притаманні також поетичній творчості. По суті, визначення, яке ми допіру дали грі, цілком може послужити й за визначення для поезії. Ритмічна чи симетрична організація мови, досягнення бажаного акцентування римою чи асонансом, зумисне приховування смислу, штучна й мистецька побудова фрази – усе це може бути виявами ігрового духу. Хто назве поезію, слідом за Полем Валері, грою, в якій граються словами й мовою, той насправді удасться не до метафори, а схопить точну, буквальну істину" [1, с. 152]. Літературна майстерність, яка проявляється під тиском встановлених формальних обмежень, здатна принести насолоду не лише авторові, але й реципієнтові.

З моменту заснування УЛПО і до сьогодні ведуться роботи з інвентаризації мови, її потенціалу. Автори прагнуть досліджувати ресурси мовлення чи графічного письма. У таких процесах цілком природньо відбувається постійне звернення до обмежень. Можуть братися вже відомі правила і доводитися до межі їхніх можливостей. Або ж пропонуються нові обмеження через систематичні пошуки. У будь-якому разі звернення до аксіоматичного методу і використання комбінаторики стають важливими напрямками у віднайдені незнаного потенціалу мови. Через поєднання здавалося б несумісних речей (поезії та математики, смішного і серйозного, клопіткої праці і легковажної гри) відбувається зіткнення різних контекстів і смислів. Також перетинаються ніби недотичні величини, які подібні до елементарних часток з величезною швидкістю. Народжуються і вибухають абсолютно нові смисли, що унаочнюють нескінченність потенціалу словесного мистецтва.

Практика обмежень в уліпівських творах мала різні масштаби і прояви. "Загалом, обмеження УЛПО поділяються на дві категорії: ті, що зібрані та розроблені на основі обмежень, уже наявних у літературі, та ті, що розроблені незалежно, часто на основі моделей, запозичених з математики, з явною метою перевірки їхньої продуктивності. Поетика обмежень УЛПО однаковою мірою стосується форм, доступних для вірша, поеми в прозі, художньої прози та театру" [2, с. 987]. Навмисне встановлення обмежень призводило до додаткового смислового виміру. Особливо це відчувалося з творами твердої архітектонічної форми як от сонет. Традиційно регламентована сонетна форма (фіксована кількість віршів, способи римування) сама по собі сприяє для впровадження поетики обмежень.

Висновки. Експериментальне дослідження за встановленими правилами у літературі формальних обмежень призводить до розуміння законів порядку і гармонії. У загальній перспективі це так чи інакше торує шляхи до пошуків універсальної та омріяної істини. Речники УЛПО визначили концептуальні тенденції в літературі формальних обмежень, за якими розвивається словесне мистецтво з 1960-х років і до сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Гейзінга Й. Homo Ludens / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи, 1994. 250 с.
2. Greene, Roland & Co. OULIPO. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton University Press, 2012. P. 987–988.
3. Queneau R. *Le voyage en Grèce*. Paris: Gallimard, 1973. 240 p.
4. Roubaud J. *La Mathématique dans la méthode de Raymond Queneau*. OULIPO. *Atlas de littérature potentielle*. Paris: Gallimard, 1981. P. 42–72.

Отримано: 17.11.2023

ЗМІНА СТАНДАРТІВ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто зміни в стандартах і практиці журналістської діяльності, які виникли внаслідок російсько-української війни. Досліджено такі ключові аспекти, як зростаюча небезпека для журналістів, мобільність та використання відеозйомки, роль соціальних мереж та інтернет-платформ, захист джерел та анонімність, а також інформаційна війна та дезінформація.

Ключові слова: збройний конфлікт, російсько-українська війна, фронт, журналістські стандарти, небезпека, свобода слова, російська агресія, законодавство, дезінформація, пропаганда.

Свобода масової інформації – вкрай важлива умова життєдіяльності демократичного суспільства, один з необхідних елементів системи прав та свобод людини і громадянина; право на вільний пошук, виробництво, отримання, передачу й поширення інформації для необмеженого кола осіб без втручання держави. Особливо коли це стосується війни та новин з фронту [4].

Проте широкомасштабне вторгнення російських військ та, як наслідок, введення воєнного стану суттєво вплинуло на свободу вираження поглядів в Україні. В інтересах захисту національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку це право було обмежено одним із перших указів Президента.

«Специфіка діяльності ЗМІ під час війни передбачає, що без права на інформацію втрачається сенс їхнього існування в сучасному суспільстві, тому свобода інформації є основним принципом інформаційних відносин» [1, с. 12]. Поняття «свобода масової інформації», закріплене в ряді законів. Проте на практиці під час війни ці законодавчі норми не завжди дотримані. Зважаючи на це, дослідження змін у журналістських стандартах, зокрема дотримання свободи слова в законодавстві і в реальній журналістській практиці під час війни є **актуальним**.

Збройні конфлікти завжди були випробуванням для журналістики, і російсько-українська війна не стала винятком. Цей конфлікт, який розпочався в 2014 році, призвів до радикальних змін у журналістській практиці та стандартах поведінки журналістів.

Метою публікації є дослідження дотримання традиційних журналістських стандартів в умовах інформаційної війни та військової агресії з боку росії, а також співвідношення свободи слова в законодавстві і в реальній журналістській практиці під час війни (на прикладі інтернет-видання «Українська правда»).

Однією з найважливіших змін в стандартах журналістської діяльності під час російсько-української війни стала зростаюча небезпека для журналістів. Кількість постраждалих та вбитих журналістів значно зросла. Репортери стали ризикувати своїм життям, намагаючись отримати інформацію з передової [5].

Починаючи з окупації Криму й до сьогодні тривають дискусії між журналістами щодо дієвості стандартів інформаційної журналістики в умовах повномасштабної війни й війни інформаційної проти України. Озвучуються й аргументуються різні ідеї. Зокрема, чимало колег пристають до крайньої думки, що в умовах розгнужаної інформаційної війни, яку ведуть російські пропагандистські ресурси, слід протиставляти нашу українську контрпропаганду. Але на цьому закінчується справжня, документальна журналістика, як вона давно вже закінчилася на російському телебаченні [7].

Інтернет та соціальні мережі стали важливими інструментами для журналістів. Вони можуть публікувати свої матеріали в реальному часі, взаємодіяти з аудиторією та отримувати додаткову інформацію через мережу. Інтернет також дозволяє розповсюджувати інформацію навіть під час перешкод і обмежень на території конфлікту.

Умови війни можуть зробити журналістів та їхніх джерел дуже вразливими. Однією зі змін стандартів стало захист джерел і збереження анонімності. Це особливо важливо у воєнних умовах, коли розкриття джерел може призвести до серйозних наслідків. Однак, публікуючи, наприклад, «користувацький контент у воєнний час, видання часто повністю ігнорують журналістські стандарти і вважають це «свободою вираження поглядів» [2]. Іншими словами, свобода медіа для онлайн-медіа – це відсутність журналістських стандартів у їхніх матеріалах.

У цьому сенсі показовий досвід «Української правди» – цей сайт складається з трьох рівноцінних за змістом і попитом рубрик: новини, статті, блоги (колонки). Цей сайт можна вважати одним з лідерів в «пастушому бізнесі», так як він поставив на п'єдестал пошани (на всі три призові місця) журналістику фактів, журналістику аналізу і журналістику думки.

Порушуючи питання доступу до інформації у виданнях УП, журналісти прагнуть спростувати думку про те, що це не є неактуальною чи нецікавою темою сьогодні. Адже дослідники часто зазначають, що «закон старий, з накопиченим досвідом і судовою практикою, обговорювати, змінювати чи вдосконалювати нічого» [4]. Але право на інформацію тепер треба відстоювати буквально.

Загалом, російсько-українська війна вимагає від журналістів адаптації до нових умов та зміни стандартів журналістської діяльності. Вони мають залишатися незалежними, об'єктивними та відповідальними, незважаючи на зростаючу небезпеку та тиск. Роль журналістів відіграє важливу функцію в розкритті правди та підтримці громадської інформованості в умовах конфлікту, і це завдання вимагає нових підходів та навичок.

Список використаних джерел:

1. Вебстер М. Висвітлення конфлікту в Україні: практичний посібник для журналістів. Фонд Томсона, 2019. 20 с. URL: https://www.thomsonfoundation.org/media/33402/ukraine-1203bleed_ukr_preview.pdf
2. Журналіст і (не) безпека: посібник для журналістів / авт. І. Земляна, М. Ратушний, І. Чулівська, О. Голуб. Київ: Інститут масової інформації, 2016. 97 с. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf>
3. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ: ВАІТЕ, 2016. 118 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/3/254531.pdf>
4. Захаров Є. Ю. Свобода доступу до урядової інформації. *Свобода висловлювань і приватність*. 2001. № 1. URL: <http://www.khpg.org/index.php?r=1.5.3.4.1>
5. Потятиник В. Б. Медіа: ключі до розуміння. Львів: ПАІС, 2004. 298 с.

6. Робота під PRESSom: посібник для безпечної повсякденної роботи медійників. Київ: Інститут масової інформації, 2020. 148 с. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vjshov-novyj-posibnyk-z-bezpeky-zhurnalistiv-robota-pid-pressom>
7. Сиваківський Я. Журналістські стандарти в умовах війни: позиція громадянина чи об'єктивний професіоналізм. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 45. С. 84–89. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.30970%2Fvjo.2019.45.9988>

Отримано: 17.11.2023

Софія ГРИБОВИЧ,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

ЕЛЕКТИВНІ КУРСИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Під час складання навчального плану за межами навчального процесу залишається велика кількість мовного матеріалу, який є необхідним для всебічного розвитку майбутнього вчителя української мови. Для вирішення цієї проблеми у практику навчання ЗВО запроваджено елективні курси.

Ключові слова: інтеграція, курси, елективні курси, курси за вибором, філологічні спеціальності, нормативні навчальні документи.

Підвищення рівнів конкуренції інтелектуальних продуктів, тенденція до інтеграції у світові системи освіти мають значний вплив на сучасні етапи розвитку системи освіти в Україні. Внаслідок цього простежуємо освітню орієнтацію на всебічне зростання, удосконалення й розвиток особистості, а також закріплення аналізованих аспектів на державних рівнях.

Елективний курс має тісний зв'язок з індивідуальними інтересами, здібностями й потребами студента, формує його індивідуальну освітню траєкторію [2].

Елективні курси (курси за вибором) мають важливе місце в системі підготовки й підвищенні кваліфікації вчителів. Поняття «елективний курс» походить від англ. (to elect, election, elective – обирати, вибір, вибраний, для вибору) і осмислюється як навчальний курс за вибором. Практика введення елективних курсів у навчальний процес підготовки вчителя розроблена нещодавно.

Учені наголошують, що елективні курси виконують такі основні функції:

- по-перше, підтримують вивчення основних навчальних предметів або ж готують фундамент для подальшого навчання;
- по-друге, забезпечують внутрішнє поглиблене вивчення педагогіки, психології та будь-якого іншого фаху (у т.ч. Філології) [3].

Слухач самостійно обирає курс, який відповідає його освітнім інтересам.

Запроваджені елективні курси в системі підготовки студентів філологічних спеціальностей, уможлиблюють підвищення рівня освітнього рейтингу здобувачів вищої освіти, допомагають удосконалити практичні навички, які є пріоритетними у процесі фахових освітніх компонентів, передбачених освітньо-професійною програмою.

Отже, елективні курси або курси за вибором – це вибіркові навчальні освітні компоненти, що входять до навчального плану студентів відповідного профілю навчання й у порівнянні з профільними предметами мають більшу варіативність змісту, посилюють практичну й дослідницьку складову професійного навчання.

В Україні поняття «елективні курси» виникло в загальноосвітній школі на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабміну від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», Концепції профільного навчання, коли впроваджено елективні курси (курси за вибором) для учнів 9-11 класів [5; 4; 1].

Безумовно, застосування елективних курсів на практиці є успішним, але їхній зміст, із більшості дисциплін для здобувачів вищої освіти, особливо гуманітарних спрямованостей (в т.ч. Філології), на нашу думку, залишається дещо недоопрацьованим і невпорядкованим у зв'язку з незначним досвідом проведення їх і недостатністю навчально-методичного забезпечення.

У лінгводидактиці елективні курси поділяються на дві групи:

✓ **предметні (предметно-орієнтовані)**, які уможливають реалізацію студентами власних пізнавальних інтересів в обраній освітній галузі й формують вміння та способи діяльності для практично важливих завдань (навчальна практика, проєктна технологія, дослідницька діяльність);

✓ **міжпредметні**, завданнями яких є інтеграція історичних знань з іншими навчальними предметами та створення умов для формування індивідуальної освітньої траєкторії розвитку професійних інтересів студентів.

Зазначимо, що до базового навчального плану не включено **надпредметних** курсів за вибором [3].

Предметно-орієнтовані елективні курси – детальне вивчення певних тем відповідної навчальної програми, тобто курси, що покликані забезпечити підвищений / поглиблений рівень вивчення тієї чи тієї навчальної дисципліни.

Міжпредметні елективні курси – нетрадиційні навчальні дисципліни, що мають за мету ознайомити здобувачів вищої освіти з комплексами проблем і завдань, потребують синтезу знань із різних дисциплін, відповідні методичні розробки, застосування знань на практиці тощо.

Надпредметні елективні курси – нетрадиційні, тобто присвячені психологічним, соціальним і культурологічним питанням та проблемам.

Здійснюючи розробку програми елективного курсу для студентів (в т.ч. студентів-філологів), варто враховувати його:

- новизну та потенціал мотивації;
- особливості здобувачів освіти (можливості й прагнення);
- практичну спрямованість і літературне забезпечення;
- критерії оцінювання й звітність після звершення курсу.

До кожного курсу повинно бути підготовлено повне навчально-методичне забезпечення: навчальна та робоча програма, силабус, посібники, інформаційна база, методична забезпечення аудиторної та самостійної роботи, комплексні контрольні роботи, розроблені семінарські заняття, тести для самоконтролю і контролю знань, умінь та компетентностей [3].

Аналізуючи нормативно-навчальні документи та організаційно-методичні джерела, (навчальні плани, навчальні програми, підручники, іншу навчальну літературу) переконуємося, що елективні курси є важливими, однак наразі не в повному обсязі використовуються, як ресурси, що складають варіативну частину навчання здобувачів вищої освіти.

Отже, елективні курси є важливим засобом реалізації диференційованих і компетентнісних підходів до навчання, адже обираються здобувачами вищої освіти відповідно до їхніх інтересів, здібностей, подальшого практичного використання. Такі курси змотивовують до навчання й опрацювання додаткових знань, що є перевагою індивідуальної освітньої траєкторії та відповідальністю самостійного вибору.

Список використаних джерел:

1. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2003. № 24. С. 3–15.
2. Михайленко І. В., Нестеренко В. О. Методологічні підходи до розробки інтегрованих елективних курсів з аналітичної геометрії. Для студентів технічних ВНЗ. *Фізико-математична освіта: наук. журнал*. 2016. Вип. 4 (10). С. 79–82.
3. Мойсєєва С. Г. Використання елективних курсів для підвищення кваліфікації вчителів географії та економіки. Ч. 1. URL: <http://surl.li/mrjls> (дата звернення: 26.10.2023).
4. Положення про елективні курси допрофільної підготовки та профільного навчання учнів. Хмельницький, 2007. С. 1–3.
5. Самойленко Н. І., Семко Л. П. Особливості змісту курсів за вибором з інформатики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Київ, 2010. С. 241–243.

Отримано: 17.11.2023

Христина ДЯЧИШИН,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Української академії друкарства
ORCID Cristina Diachushun (ID: 0009-0001-9361-564X)

ВОРОЖА ПРОПАГАНДА В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Розглядається, як працюють фейки та дезінформація – не менш ефективна зброя у війні, ніж танки та ракети, з чією допомогою ворог намагається не лише дестабілізувати бойовий дух війська, а й сіяти розбрат та зневіру серед цивільного населення.

Ключові слова: пропаганда, фейк, дезінформація, протидія.

Актуальність теми зумовлена важливістю розпізнавання фейків та маніпулятивних матеріалів у медіапросторі та необхідністю вироблення засобів протидії цим носіям ворожої пропаганди.

Метою публікації є систематизація способів розпізнавання фейкових новин.

Виклад основного матеріалу. За роки війни, а почалася вона у 2014 році, Росія запустила і продовжує запускати тисячі фейків про Україну і українців. Відповідно до результатів

дослідження, яке було проведене Українським медіа-центром "Укрінформ", 83,8% опитаних респондентів відзначили, що обсяг дезінформації з боку Російської Федерації помітно збільшився з початку повномасштабного вторгнення [2]. Звідси постає питання, як же розпізнати проросійські ресурси та як не втрапити у пастку?

Вміння розпізнати неправдиві, маніпулятивні та пропагандистські публікації сприятиме відмові від споживання неякісного інформаційного контенту. У розпізнаванні фейкових новин є три ключові моменти:

1) аналіз змісту повідомлення.

Читаючи або переглядаючи новини, слід аналізувати їхній зміст на предмет наявності таких ознак, як ненадійний чи маловідомий ресурс, відсутність посилань на джерело, маніпулятивний заголовок, емоційне забарвлення, підміна фактів домислами, конспірологія. Якщо хоча б одна з цих ознак наявна, інформація вже не є достовірною і до неї слід ставитися з обережністю. Якщо відразу збігаються кілька ознак, то новина явно є фейком або пропагандистським матеріалом, що є маніпуляцією;

2) порівняння та перевірка джерел.

Якщо є посилання на джерела або на авторитетних осіб, їх слід шукати та аналізувати, щоб зрозуміти, чим вони займаються та наскільки вони надійні. Адже експерт, якого представляють як "видатного вченого", може виявитися прихильником псевдонауки, а "авторитетне джерело" – розсадником пропагандистських фейків;

3) використання спеціальних сервісів.

Різні команди журналістів та експертів з інформаційної безпеки розробляють спеціальні сервіси, які допомагають людям розпізнавати фейки та боротися з дезінформацією. Серед них такі проекти, як «Вокс Чек» аналітичної платформи «Вокс Україна», проекти «Тексти», «По той бік новин», «STOP FAKE», «SciCheck», FactCheck.org та ін. Ці організації незалежно перевіряють інформацію, опубліковану в ЗМІ, щоб підтвердити або спростувати її достовірність. За допомогою цих сервісів можна швидко відрізнити правду від ворожої пропаганди.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах інформаційної війни фейкові новини та маніпулятивні матеріали набули значного поширення. Тому варто знати, як розпізнати фейкові новини, ознаки пропагандистських публікацій та як самостійно віднайти правду.

Список використаних джерел:

1. Застава М. Як протистояти пропаганді: основні ознаки фейкових новин та маніпуляцій. Івано-Франківськ, 2022. *Galka.if.ua* [Електронний ресурс]. URL: <https://galka.if.ua/yak-protistovati-propagandi-osnovni-oznaki-fejkovih-novin-ta-manipulyaczij/>
2. Майже 84% українців помітили посилення російської пропаганди у медіаполі – експертка. *Мультимедійна платформа іномовлення України Укрінформ*. Київ, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3743411-majze-84-ukrainciv-pomitili-posilenna-rosijskoi-propagandi-u-mediapoli-ekspertka.html>

Отримано: 17.11.2023

Маргарита ЖУРАВЛЬОВА,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ORCID 0000-0002-5473-8110

ANSWERGARDEN – ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ХМАРИ СЛІВ

У дослідженні визначено місце усережєвих технологій в сучасному навчальному процесі. Зроблено огляд онлайн-ресурсу на прикладі платформи AnswerGarden, визначено переваги й недоліки її.

Ключові слова: хмари-слів, онлайн-платформа, інтерактив, навчальні інструменти.

Актуальність теми. В умовах сьогочасних реалій освітній процес зазнав значних змін, тому використання традиційних форм, методів і засобів вже не є таким ефективним. Назріла необхідність упровадження усережєвих технологій у процес навчання, які сприятимуть дієвості й зацікавлять студентів. Одним з онлайн-інструментів для створення хмари слів є платформа AnswerGarden.

Формулювання мети публікації. Метою дослідження є визначення важливості усережєвих технологій для сучасного освітнього процесу, аналіз сервісу AnswerGarden, аналіз переваг та недоліків його.

Виклад основного матеріалу дослідження. Констатуємо велику різноманітних онлайн-платформ в усережєжі, які активно використовують і студенти, і викладачі під час дистанційного навчання. Пропонуємо розглянути деякі з них. Kahoot – це онлайн-сервіс, що уможливає створення інтерактивних навчальних ігор: вікторини, обговорення, опитування» [1, с. 61]. Легка для опанування й проста в застосуванні в навчальному процесі універсальна онлайн-дошка Padlet з інтуїтивним інтерфейсом, яку доцільно використовувати для проектної роботи, виконання індивідуальних завдань чи в якості інструменту збору інформації від усіх учасників освітнього процесу. Простим конструктором різноманітних типів інтерактивних завдань із великою базою вже готових шаблонів є Learningapps» [1, с. 62]. Цікавим онлайн-ресурсом для створення вправ та ігор є Wordwall. Великої популярності набули Google-інструменти (презентації, документи, форми, таблиці), які дають можливість працювати в режимі реального часу під час колективної роботи. Багато можливостей надає сервіс Canva, за допомогою якого можна також робити різноманітні як спільні, так й індивідуальні проекти (презентації, відео, карти розуму, діаграми, сайти, інтерактивні дошки та ін.). AnswerGarden допомагає в колективному створенні хмар слів. Детальніше розглянемо цей онлайн-ресурс.

У сучасному освітньому процесі під час засвоєння дисциплін мовознавчого циклу все більше набувають поширення створення хмар слів або хмар тегів, репрезентовані як «візуальне подання списку категорій (або тегів, також званих мітками, ярликами, ключовими словами, тощо)» [2]. Одним із онлайн-інструментів для їх створення є AnswerGarden. Перевагами використання цієї платформи є те, що вона не потребує створення облікового запису. Для того, щоб почати роботу, потрібно перейти на головну сторінку й натиснути кнопку «Create AnswerGarden» («Створити AnswerGarden»). Сервіс надає можливість будувати спільну хмаринку слів у реальному часі на відміну від таких ресурсів, як Word It Out, Word Art, Word Cloud Generation, що дозволяють створювати тільки авторські проекти для навчальних цілей

із «хмарами слів» [3]. Це дуже зручно, коли необхідно задіяти всіх учасників навчального процесу та без зайвих витрат часу провести опитування, дізнатися думку студентів.

Інтерфейс цього інструменту дуже зручний для користування (рис. 1), тому під час створення хмари слів труднощів не виникає. Під час створення хмари будь-який користувач «має можливість виставляти термін надання відповіді (наприклад, упродовж години), кількість символів (довжина відповіді у 20 чи 40 символів), режими надання відповідей (наприклад, «Brainstorm»)» [3], а всі учасники виконання завдання можуть бачити слова, які поступово з'являються, а також частотність уживання того чи того слова за розміром його.

Рис. 1. Інтерфейс платформи AnswerGarden

Зважаючи на всі переваги цього інструмента та легкість користування інтерфейсом, суттєвим недоліком, на нашу думку, є відсутність додаткових можливостей для роботи з текстовим оформленням та візуальним виглядом хмари. Усі слова мають один шрифт і колір, а різниця лише в розмірі, що залежить від частотності вживання їх. Отже, за допомогою цього онлайн-ресурсу можна з легкістю створювати хмари слів, але високо-технічного вигляду вонт все ж таки мати не будуть, як у деяких інших більш складних програмах.

Висновки. Отже, в сучасних умовах неможливо уявити освітній процес без використання усережєвих ресурсів. Під час навчання викладачі використовують різноматітні інтерактивні технології, такі як: Kahoot, Padlet, Learningapps, Wordwall, Google-інструменти, Canva, AnswerGarden та ін. AnswerGarden – дуже зручний інструмент для колективної роботи під час складання хмар слів або збирання асоціацій. Він має велику кількість переваг, які обумовленні зрозумілим використанням. Водночас більш складні види хмар слів у AnswerGarden не створити. На нашу думку, ця платформа є належним інструментом, особливо для початківців.

Список використаних джерел:

1. Алексеева С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 59-65. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/645> (дата звернення 20.10.2023)
2. Хмарка тегів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 20.10.2023).
3. AnswerGarden – онлайн-інструмент для створення хмаринки слів. URL: <https://www.schoollife.org.ua/answergarden-onlajn-instrument-dlya-stvorennya-hmarvnykv-sliv/> (дата звернення: 20.10.2023)

Отримано: 17.11.2023

Яна ЖУРЕНКО,

аспірантка кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0002-4511-1199

НЕДИСКРИМІНАЦІЙНА МОВА ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У МЕДІА (ОБРАЗИ ЖІНОК / ЧОЛОВІКІВ)

Стаття присвячена дослідженню мови ЗМІ, вербалізації жіночих та чоловічих образів у медіа.

Ключові слова: медіа, медіатекст, мова ЗМІ, мова толерантності, стереотипи.

Актуальність теми. Глобалізаційні процеси в світі актуалізували проблему толерантності та недискримінації, зокрема й на рівні мови. ЗМІ є одним з найбільших каналів продукування стереотипів і дискримінації. До того ж у більшості випадків маніпулювання свідомістю відбувається приховано.

Мета нашого дослідження – функціонування толерантності й недискримінаційної мови у ЗМІ та вербалізація жіночих та чоловічих образів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття толерантності вперше використав ще у 1763 році в «Трактаті про віротерпимість» французький письменник і філософ Вольтер, який писав: «Безумством є переконання, що всі люди мають однаково думати про певні предмети» [1].

У Філософському енциклопедичному словнику словникова стаття так тлумачить дефініцію терміна: «Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [8, с. 642].

Яворська Г., Ларіна Е. зазначають: «Концепт «толерантність» утворився в межах західної ідеології прагматизму й означає спосіб безконфліктного існування в суспільстві, засіб досягнення певної мети. Це формальна, нормативна категорія. Цим пояснюється її відмінність від концепту (поняття) «терпимість», який означає не тільки поблажливість і спосіб безконфліктного існування в суспільстві, а й християнську чесноту, показник духовного розвитку людини, її моральних якостей» [10, с. 104].

Питаннями мовної толерантності займаються: Бацевич Ф., Богдан С., Кривицька О., Ларіна Е., Масенко Л., Мацюк Г., Сухомлин О., Ткачук Т., Шабат-Савка С., Яворська Г.

У журналістиці пояснюють, що толерантність – це «... обов'язкова риса професійного журналіста, адже він не має права принижувати людину в будь-який спосіб, публічно виставляти своє ставлення лише через її соціальні ознаки» [4].

Жданова І. зауважує: «В умовах стрімкого розвитку суспільства необхідною є така якість, як уміння швидко пристосовуватися до змін. Толерантність є профілактикою девіантності і основою соціальної безпеки. Як особистісна характеристика толерантність проявляє себе у ставленні до себе, до інших, до власної групи (груп), до інших груп, до світу в цілому» [2, с. 25].

Кодекс етики українського журналіста визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні своїх професійних обов'язків. Одна із статей коде-

ксу засвідчує, що «...ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання» [3].

Хроменко Т. у розвідці «Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій» порушує актуальне питання толерантності в контексті кризи та конфлікту: «...толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій – це так би мовити цілий комплекс толерантностей, а саме: толерантне ставлення до споживачів інформації; толерантність надавача інформації, толерантне ставлення до нього і толерантне використання цієї інформації, толерантне використання ексклюзивної інформації, а також неупереджені визначення причин і рівнів кризовості у суспільстві та діалогічне їх вирішення» [9, с. 348].

У сучасний період повномасштабної війни в нашій країні чоловіки найчастіше зображені як захисники та військові, а жінки – як ті, кого потрібно захищати, це – «берегині», «красуні», «жертви», «матері».

Образ «жінки-воїна» також присутній у ЗМІ. Матеріали ЗМІ в День захисників і захисниць 1 жовтня наповнені розповідями про жінок-захисниць. Проте, коли жінки-військові та чоловіки-військові трапляються у тексті разом, спостерігаємо гендерну нечутливість та нульову толерантність.

Військові-чоловіки, які є одночасно керівниками державних структур, часто фігурують у заголовках медіа: «*Начальник Закарпатської обласної військової адміністрації Віктор МИКИТА: «Шанси перемогти країну, озброєну військовим вишколом, нульові»*; «*Посол з особливих доручень МЗС України Антон Кориневич: «Для нас було ключовим показати, що РФ маніпулює Конвенцією про геноцид»*; «*Президент Володимир Зеленський закликав реформувати ООН»* [7]. Експертами з військових питань найчастіше виступають також чоловіки: «*Олексій ФАЗЕКОШ: «Розхитувати ситуацію в адвокатурі під час війни – сприяти агресорові»*, «*Соціальний і військовий психолог Олег ПОКАЛЬЧУК: «Вибори під час війни можуть лише посилити роздратування людей політиками»* [7].

Образи жінок, що займають вищі посади в країні та в світі, у медійних текстах значно рідші: «*Очільниця управління туризму та курортів Закарпатської ОВА Маріанна ГОТРА: «Реабілітація військових – пріоритет нашої роботи»*, «*Наталія МАРЧУК, прокурор Дніпропетровської області: – Під час досудового слідства у справі зібрано достатньо доказів вини всіх чотирьох осіб, які перевірено всебічно, повно та неупереджено. З огляду на це позиція державного обвинувачення є незмінною: на кожний довід захисту державне обвинувачення надає суду докази»*, «*Директор департаменту освіти і науки Сумської ОДА Вікторія Грובה: «У новому навчальному році пріоритет – безпека, якість освіти також на контролі»* [7]. Такі приклади демонструють дещо пасивну роль жінки в сучасних умовах війни.

Жертва-чоловік і жертва-жінка – це різні жертви. Чоловіки часто стають інвалідами через постійні травми під час виконання бойових завдань: «*Про перший вибух ми вже знали. Навіть на думку не спало, що може знову бабахнути. Міліції в тому місці ще не було. Урна стояла ліворуч від нас, і я на неї якраз дивився. Раптом потужний вибух. І миттєво удар по руці. Я сказав жінці: «Руку відірвало!» – згадував про ті жахливі події Валерій Владиславович»* [7]. Жінки ж стають жертвами війни, зазнаючи фізичного та сексуального насильства від російських військових.

Надзвичайно актуальним у час війни є образ матерів військових та військовополонених: «*Як мама хвилююся не лише за події, які відбуваються на сході країни, а передусім за*

життя свого сина. Вибачте, але це інстинкти. Хочу запитати відверто: чи можна відмовитися від мобілізації?» [7].

Сучасні медіа розповсюджують величезну кількість різномірної інформації, а «...разом з інформацією та відповідними до неї коментарями поширюються ще й стереотипи, упереження, цілеспрямовані фальшиві інтерпретації, що – свідомо чи не свідомо – суттєво впливають на уявлення тих, хто користується послугами медіа. Це особливою мірою торкається тих уявлень, які витворюють собі члени певного культурного кола про інше, незнане їм, чуже, екзотичне культурне коло, яке вважається ворожим» [6, с. 52]. У свою чергу «...візуальні образи, слова та фрази, що постійно повторюються, сприяють закріпленню стереотипів» [5, с. 90]. Стереотипи, як стандартні уявлення про людей, які є членами іншого або власного етносу, можуть як допомагати, так і ставати на заваді толерантного спілкування. Люди часто некомфортно почувають себе у стереотипних ролях.

Висновки. Суспільна думка змінюється тоді, коли створюються можливості для індивідуальних виборів, коли кожен приймає для себе рішення не бути агресивним, не критикувати, не мучити, не повідомляти людині про свої переживання насильницьким шляхом, ставитися до людини з повагою та відповідальністю, а, отже, не вербалізувати мову ворожості.

Список використаних джерел:

1. Вольтер. Трактат про толерантність. URL: <https://archive.org/details/traitsurlatol02volt/page/n1/mode/2up> (дата звернення: 03.10.2023)/
2. Жданова І. А. Молодь і толерантність у сучасній Україні (національно-етнічний аспект). *Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів*. 2008. Вип. 7. С. 25-35.
3. Кодекс етики українського журналіста. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 24.10.2023).
4. Моральні норми журналіста: професійна етика. URL: <https://pressassociation.org.ua/ua/moralni-normi-zhurnalista-profesijna-etika/> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Огородник М. Висвітлення життя та конфліктів етнічних меншин у ЗМІ. Етнічне радіомовлення. *Українська журналістика-98*. Київ, 1998. С. 88–91.
6. Роттер Г. Свобода слова та цивілізація: діалог між культурами. *Deutschland*. 2000. № 1. С. 52–55.
7. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/> (дата звернення: 23.10.2023).
8. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
9. Хроменко Т. Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій. *Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 343–350.
10. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціальногуманітарних наук (Частина 1). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.

Отримано: 17.11.2023

Анна КИРИЛЕНКО,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
ORCID 0009-0000-7327-89

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД І КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: МОЖЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА»

У статті проаналізовано поняття інтегрованого підходу та його роль у розвитку критичного мислення учнів на уроках української мови.

Ключові слова: інтегрований підхід, українська мова, критичне й креативне мислення.

Актуальність теми. Сьогодні все частіше в науковій літературі зустрічається термін «інтеграція» (від **лат.** *integrum* – ціле, **лат.** *integratio* – відновлення), що означає процес об'єднання, взаємопроникнення у будь-якій сфері життя: економічній, соціальній, культурній та освітній. Зокрема в освітній галузі завдяки освітній реформі «Нова українська школа» (Закон «Про освіту» 2017, № 38-39, ст. 380) важливого значення набув інтегрований підхід до навчання. Він спрямований на об'єднання й узагальнення міжпредметних зв'язків, компонування теоретичного матеріалу та застосування здобутих навичок на практиці. Інтегрований підхід має на меті поглибити знання учнів не лише з предмету, що вивчається, а й розширити знання та вміння з інших предметів. Крім того, інтеграція дозволяє реалізувати можливості предмету «українська мова» у формуванні ключових компетентностей.

Мета публікації – з'ясувати доцільність використання інтегрованого підходу та його роль у розвитку критичного мислення учнів на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. Насамперед інтегрований підхід в освіті – це навчання, яке дає учням можливість «вивчити два предмети в одному», тобто знання і навички, які дитина отримує під час вивчення одного предмету із застосуванням інтегрованого підходу, розширюються, конкретизуються, учні переносять знання та вміння у нестандартні ситуації, життєву практику. Наприклад, урок з української мови може забезпечувати опанування учнями основами фінансової грамотності. *Тема: «Читання. Види читання. Доходи, заощадження, витрати»* («Українська мова. 5 клас», автори А. Онатій, Т. Ткачук, 2022) [2, с. 87-89]. Мета уроку передбачає формування в учнів умінь розуміти зміст прочитаного, ставити уточнювальні запитання, розрізняти розповідь, опис і роздум, формулювати тему й основну думку тексту, виділяти ключові слова, стисло переказувати. Водночас зміст уроку та дидактичного матеріалу забезпечує розвиток комунікативних умінь і навичок, критичного мислення, творчої активності й самостійності у здобутті нових знань, а також повинен викликати пізнавальний інтерес про дохід та шляхи його формування, розширювати економічний кругозір, мати професійну спрямованість.

Для ознайомлення з різними видами читання учням пропонуються тексти про доходи та заощадження. А після лінгвістичного аналізу текстів учні обговорюють питання такого типу: «Навіщо потрібно заощаджувати? Яких правил варто дотримуватися, щоб не витратити всі заощадження?» тощо. Такі дискусії є початком розвитку у дітей критичного мислення, адже вони аналізують інформацію та формулюють судження, роблять висновки.

Учні також виконують інтерактивні завдання, наприклад, «Моя дошка бажань»: розповісти про те, що хочеш придбати, яка сума потрібна та як цю суму заощадити.

Загалом, як зазначають американські педагоги Дженні Стіл та Курт Мерідіт, критичне мислення – це складний ментальний процес, що починається із використання інформації та закінчується прийняттям рішення, який дозволяє бачити проблеми й ставити запитання, допомагає висувати гіпотези, дискутувати, робити свідомий вибір та аргументувати його [3]. У порівнянні із звичною, традиційною системою занять інтегровані уроки української мови змушують учнів розмірковувати, дискутувати над темою, що безпосередньо стосується життєвих обставин. На занятті відбувається інтеграція різних видів діяльності, апелювання до емоційної сфери учня. Крім того, інтегрований підхід дозволяє розв'язати ще одну важливу проблему сучасної школи. За даними Міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022, чинником, який перешкоджає розвитку критичного й креативного мислення в учнів, є перевантажена шкільна програма, за якої їм не вистачає годин на вивчення окремих, часто практично спрямованих, курсів.

Висновки. У підсумку ще раз наголосимо на тому, що інтегрований підхід допомагає, по-перше, об'єднати здобуті вміння й навички із різних базових предметів, по-друге, розвивати в учнів креативне й критичне мислення і, по-третє, активно реалізовувати систему міжпредметних зв'язків. Учні вивчають один предмет крізь призму іншого, формулюють гіпотези та зіставляють факти, шукають аргументи, роблять висновки, вчаться застосовувати знання в нестандартних ситуаціях. Інтегрований підхід не залишає поза увагою і формування ключових компетентностей.

Список використаних джерел:

1. Трегобчук В.М., Мочерний С.В., Павлюк С.П., Копійка В.В., Мельник Л.Г. Інтеграція. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: Дзюба І.М., Жуковський А.І., Железняк М.Г. [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12384>
2. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова: підручн. для 5-го класу. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2022. С. 87-89.
3. Стіл Дж., Мерідіт К., Темпл Ч. Методична система. Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів: посібник III-V. Науково-методичний Центр розвитку критичного та образного мислення. «Інтелект», 1998.

Отримано: 17.11.2023

Ірина КОС,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Української академії друкарства

РОЛЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено роль авторського права у видавничій діяльності, показано різні види його порушень.

Ключові слова: авторське право, інтелектуальна власність, видавнича діяльність.

Видавнича справа є однією з галузей, в яких авторське право має велике значення, оскільки тут зосереджується велика кількість творчих праць, що потребують належного захисту. Однак в останні роки, з появою нових технологій та зростанням популярності цифрового контенту, стало складніше контролювати використання творів інтелектуальної власності. Саме тому проблема дотримання авторського права у видавничій справі стає все більш актуальною.

Метою публікації було проаналізувати роль авторського права у книговидавничій справі.

Основна частина. Авторське право – це право на інтелектуальну власність, яке регулює правові відносини між авторами творів та їх споживачами, у тому числі видавцями. Авторське право надає авторам можливість контролювати використання своїх творів та отримувати за це винагороду.

Авторське право відіграє важливу роль у видавничій справі, оскільки видавці та автори мають права на свої твори та мають змогу забезпечити їх захист від незаконного копіювання та використання. Дотримання авторського права є головним завданням видавців, оскільки вони здійснюють редагування, верстку, дизайн та випуск книжок, журналів, газет та інших видань, що відображає творчу працю авторів [2, с. 157].

Авторське право виконує різноманітні функції. З одного боку, воно забезпечує винагороду для творців та власників прав на твори за їхню творчість. Це стимулює розвиток нових ідей, технологій та продуктів, які можуть в подальшому підвищити якість життя людей та прискорити економічний розвиток країни.

З іншого боку, авторське право дає змогу контролювати використання творів та забезпечувати їх захист від незаконного використання. Відтак власники прав на твори можуть контролювати те, як їхні твори використовуються, та забезпечити використання цих творів відповідно до їхнього призначення та з урахуванням володіння авторськими правами.

Крім того, авторське право забезпечує належний захист інтелектуальної власності та конкуренцію на ринку. Це дозволяє зменшити кількість порушень авторських прав, підвищити якість творів та продуктів інтелектуальної власності, а також створити сприятливі умови для розвитку інновацій та підвищення економічного розвитку [3, с. 85].

Водночас порушення авторських прав є серйозною проблемою, яка впливає на розвиток культури, науки та економіки. Незаконне використання творів інтелектуальної власності може призвести до зниження якості продукту, а також зменшення мотивації авторів та творців культури до створення нових творів.

Піратство – це одне з найбільш поширених порушень авторських прав у видавничій справі. Воно полягає у незаконному копіюванні та поширенні літературних творів без до-

зволу авторів або видавців. Це може бути здійснено через книжкові магазини, онлайн-майданчики, файлообмінні мережі тощо [1, с. 337].

Піратство завдає фінансових втрат авторам і видавцям (їм не виплачуються відповідні винагороди за їхні твори), а також впливає на якість видань, оскільки пірати часто не звертають увагу на дотримання якісних стандартів та вимог.

Плагіат – це порушення авторських прав, коли автор частково або повністю копіює чужий твір та представляє його як свій. Це відбувається переважно без дозволу автора оригінального твору та має результатом зменшення авторської оригінальності та втрати авторського контролю над твором.

Крадіжка – це порушення авторських прав, коли автор або видавець використовує твір іншого автора без дозволу та не виплачуючи відповідну винагороду за це. Це може бути зроблено шляхом копіювання, редагування або перекладу твору без дозволу автора [1, с. 338].

Іншими видами порушень авторських прав у видавничій справі є незаконне використання зображень, музики та інших видів мистецтва в книжках та журналах без дозволу авторів. Найчастіше таке трапляється внаслідок використання матеріалів з інтернету або інших джерел без відповідних правових документів.

Так, прикладом порушення авторського права, а саме авторського права на персонажа є випадок «крадіжки» «Капітошки». «Капітошка» – персонаж дитячих книг та анімаційних фільмів, створений Наталією Гузеєвою у 1979 році. Тоді ж авторка отримала авторські права на нього. Пізніше з'ясувалося, що протягом січня-травня 2016 року відомі одеські виробники хлібобулочної продукції неправомірно використали назву літературного твору. Так, на етикетці їхніх кондитерських виробів (тістечок) була відтворена назва «Картошка-Капітошка обсіпана» та «Картошка-Капітошка з кокосовою стружкою». У 2018 р. Київський районний суд м. Одеси зафіксував порушення авторського права на оригінальну назву літературного твору «Капітошка». Окрім цього у 2017 році Гузеєва виграла суд у тернопільського видавництва «Навчальна книга – Богдан» та у київського виробника надувних батутів й календарів – також за порушення авторського права. До того ж Гузеєва відсудила у рівненського ресторану 37 тисяч гривень за незаконне використання імені «Капітошка» у назві салату [4].

Отже, авторське право відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні інтелектуальної власності, стимулюванні розвитку творчості та інновацій, забезпеченні конкуренції на ринку, а також розвитку культури та науки. З метою забезпечення правової охорони інтелектуальної власності необхідно розвивати та вдосконалювати систему авторського права, встановлювати жорсткіші покарання за його порушення, а також підвищувати рівень свідомості та освітньої культури населення у цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Бааджи Н. П. Піратство як порушення авторських та суміжних прав. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2011. Вип. 59. С. 336-341.
2. Коноваленко В. Авторське право у видавничій справі: практичний посібник для авторів, редакторів, видавців. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 320 с.
3. Ушинський В. О. Дотримання прав інтелектуальної власності видавцями. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6 (1). С. 83-87.
4. Творець «Капітошки» відсудила півмільйона за порушення авторського права. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2570936-tvorec-kapitoski-vidsudila-pivmiljona-za-porushennja-avtorskogo-prava.html> (дата звернення: 16.10.2023).

Отримано: 17.11.2023

Каріна ЛУПУЛЯК,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ВЕБ-КВЕСТИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН МОВОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ

У статті аналізується поняття веб-квесту квесту як інноваційного методу мовознавчих дисциплін. Розглядається застосування веб-квест-технології та обґрунтовується необхідність використання нових інформаційних підходів у процес підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: інноваційні технології, веб-квести, інформаційний простір, технологія, Інтернет-ресурси, мережа Internet.

Мета публікації: теоретично обґрунтувати сутність та шляхи впровадження веб-квестів як одного з інноваційних методів розвитку творчої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з основних інновацій у галузі освіти є інноваційні технології навчання. Сьогодні якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих працівників можливо підвищити за допомогою поєднання сучасних педагогічних технологій з інформаційно-комунікаційними. Для використання веб-квестів у навчанні викладачі мають володіти високим рівнем методичної, предметної та інформаційно-аналітичної компетентності. Сучасний вчитель мовознавчих дисциплін має бути готовим до інноваційних перетворень, вдосконалюватися в інформаційному просторі та активно використовувати освітні платформи.

Теоретичні основи й шляхи впровадження веб-квестів досліджували Т. Бондаренко, О. Гапесва, Д. Грабчак, Р. Гуревич, Б. Додж, М. Кадемія, Н. Кононец, Г. Корицька, Т. Марч, І. Подлесна, С. Роджерс, А. Солодка, Н. Стерн, Т. Тихонова, О. Шестопалюк, В. Шмідт та ін. [5, с. 297]. Вони переконують, що втілюючи інноваційні методи навчання, «виробляються навички критичного, творчого та саморегулюючого мислення, роблять навчання автентичним, ламаючи стіни штучності».

У перекладі з англійської мови слово «квест» (Quest) означає тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з прикладами або грою, також воно слугує для позначення різновиду комп'ютерних ігор. Засновники технології веб-квест Б. Додж і Т. Марч визначають його як дослідницьку довідково-орієнтовану діяльність, у результаті якої студенти здійснюють пошук інформації, використовуючи інтернет ресурси та відео-конференції [4;9]. Завдяки такому конструктивному підходу до навчання студенти не тільки добирають й упорядковують інформацію, отриману з Інтернету, але й скеровують власну діяльність на поставлене перед ними завдання, пов'язане з їхньою майбутньою професією.

Веб-квест – це технологія, яка об'єднує інтерактивне навчання та ІКТ, спонукає здобувачів освіти ефективно використовувати інформацію, яку вони знаходять у мережі Інтернет, занурюючи їх у процес навчання та розвиває їхнє критичне мислення [2, с. 153]. Розробляються веб-квести для максимальної інтеграції на різних рівнях навчального процесу.

На думку Т. Тихонової, репрезентована структура веб-квесту здатна сформулювати завдання як для викладача, так і для студента, а саме: окреслення теми проєкту, формулювання проблемної ситуації та вербалізація її в межах певної теми; добирання й анонсування покликань на Інтернет-ресурси; репрезентація шляхів розв'язання проблеми, а для інших –

здійснення процесу пошуку інформації в усмережжі, аналіз її; самостійне оцінювання рівня виконання завдання [3, с. 54–55].

Веб-квест як вид Інтернет проєкту, дає можливість ефективно використовувати інформацію, яка знайдена, в мережі Internet. Для такого проєкту якнайкраще підходить робота в малих групах, проте існують і такі веб квести, що передбачають їхнє виконання окремими учнями (студентами).

На нашу думку є багато переваг використання веб-квестів:

- підвищення зацікавленості учнів через модернізацію подання учбового матеріалу;
- можливість формулювати творчі, дослідницькі завдання;
- спрощення роботи з текстом завдяки автоматизації пошуку інформації в ньому.

Варто зазначити, що ефективність застосування веб квестів у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих працівників має визначатися ретельно поміркованою, теоретично обґрунтованою і практично вивіреною методикою, яка враховує багато параметрів навчального процесу, таких як: «доцільність та мета використання веб квесту у вивченні конкретної дисципліни, готовність учнів до пошукової діяльності в мережі Інтернет, наявність спеціально підібраних професійно орієнтованих завдань, інформаційне та методичне забезпечення веб квесту тощо» [2, с. 13]. Таким чином, можемо стверджувати, що використання веб квесту, але у поєднанні з вивченням дисциплін мовознавчого циклу загальноосвітньої, професійної та практичної підготовки майбутніх кваліфікованих працівників, забезпечить ефективне засвоєння ними відповідних знань, умінь та навичок зі спрямованістю на конкретний результат.

Отже, веб-квести дозволяють оптимізувати самостійну роботу учнів, розвивають уміння критично мислити, аналізувати, синтезувати, узагальнювати й оцінювати інформацію. У тих, хто навчається, підвищується мотивація, оскільки вони не просто збирають інформацію, а трансформують її для виконання завдання та вирішення поставленої проблеми. Такі проєкти забезпечують привабливість і корисність навчальної діяльності, її зв'язок з практикою і підвищення ефективності навчання.

Список використаних джерел:

1. Герлянд Т.М., Кулалаєва Н.В., Пащенко Т.М., Романова Г.М., Романов Л.А. Веб квест у професійному навчанні: методичні рекомендації; за заг. редакцією Т.М. Герлянд. Київ: ІПТО НАПН України, 2016. 141 с.
2. Ільченко О. В. Використання web квестів у навчально виховному процесі / О. В. Ільченко [Електронний ресурс]. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/proftech/32834/
3. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті: навчальний посібник / за наук. ред. О.М. Пехоти, Т.В. Тихонової. Миколаїв: Іліон, 2013. 252 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»).
4. Руденко, Н.М та Широков Д. Л. Застосування веб-квест-технології у підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Молодий вчений*, 2020. 10 (86). С. 151-157. ISSN 2304-5809. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/10/33>
5. Рускуліс Л., Гурдуз А., Родіонова І. Упровадження веб-квестів у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (на матеріалах сучасної української літератури). *Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect: collective monograph*. 1st ed. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. P. 295–315. ISBN: 978-9934-588-38-9.

Отримано: 17.11.2023

Олена ПЕТРОВА,

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

Тетяна КРУПЕНЬОВА,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID 0000-0001-8887-0163*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ДИДАКТИЧНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано особливості використання інтерактивних тестів та ментальних карт під час формування синтаксичної компетентності в учнів 9 класів на уроках української мови. Зазначено, що впровадження новітніх інформаційних технологій на уроках української мови є важливим елементом навчального процесу, який сприяє формуванню в учнів фундаментальних теоретичних знань, практичних навичок та вмінь, стимулює конструктивно-критичне мислення, а найголовніше – пробуджує інтерес та мотивацію до навчання.

Ключові слова: синтаксична компетентність, інтерактивні тести, ментальна карта, інноваційні технології.

Важливим показником високого рівня як загальної, так і мовленнєвої культури особистості є володіння синтаксичною компетентністю, яка передбачає знання синтаксичних засобів мови, здатність розпізнавати будову й розуміти смисл їх, правильно й комунікативно цільно використовувати в різних мовленнєвих ситуаціях синтаксичні одиниці різних структурних рівнів (словосполучення, речення, ССЦ, текст), синтаксичні конструкції різних видів і сполучних засобів (речень складних сполучникових, безсполучникових, із різними видами зв'язку) з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації. Інноваційні технології навчання на сьогодні залишаються одним з пріоритетних шляхів підвищення вивчення синтаксису в школі, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є використання інноваційних технологій при вивченні синтаксису на уроках української мови в основній школі.

Об'єктом дослідження є процес використання інноваційних технологій на уроках української мови.

Предметом дослідження є інноваційні технології на уроках української мови при вивченні синтаксису в 9 класі.

Особливості використання ефективних технологій у процесі навчання почало розглядатися в 20-х роках ХХ ст. у працях В.Бехтерева, І.Павлова, А.Ухтомського, С.Шацького.

Поняття «педагогічна технологія» трактувалося по-різному: як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять, що нагадує виробничу технологію; в іншому або як уміння оперувати навчальним і лабораторним обладнанням, використовувати наочні посібники [1, с.6]. Пізніше сутність цього поняття досліджували В.Беспалько, В.Бухвалов, Б.Горячов, В.Гузєєв, В.Євдокимов, Т.Льїна, М.Кларін, А.Кушнір, І.Лернер, В.Монахов, Т.Назарова, В.Паламарчук, О.Пехота, Л.Прессман, І.Прокопенко, Г.Селєвко, М.Сибірська, С.Сисоєва, О.Філатов, Д.Чернілевський, М.Чошанов, С.Шаповаленко та ін. У зарубіжній педагогічній теорії та практиці проблеми педагогічних технологій представлено в дослідженнях таких вчених як С.Ведемейер, Г.Веллінгтон, М.Вульман, М.Кларк, П.Мітчел, Ф.Персиваль, С.Сполдінг, Р.Томас та ін.

Як зазначає Г.Шелехова, сучасний урок української мови – урок, на якому вчитель уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня, її активного розумового зростання, глибокого й осмисленого засвоєння знань, для формування її моральних основ [3, с. 4]. У період стрімкого розвитку суспільства змінюються вимоги до уроку, переглядається його структура, основні методи, засоби навчання тощо. У педагогічних розвідках частотним є визначення уроку як динамічної, процесуальної системи, що постійно вдосконалюється (Ю. Конаржевський, І. Підласий, М. Поташнік, А. Хуторський та інші), однак програмові вимоги щодо використання певних методичних форм уповільнюють творчі пошуки учителя та учнів. Щоб зробити урок цікавішим, а засвоєння інформації – швидшим і глибшим, учителі намагаються поєднати традиційні і новітні методи.

Проблема вибору інноваційного методичного напрямку та ефективного підходу при вивченні української мови є актуальною, оскільки українська мова сьогодні є не просто частиною загальної культури учнів, це ще й запорука майбутнього успіху під час вступу випускників до вищих навчальних закладів. Досягнення високого рівня володіння українською мовою неможливе без фундаментальної мовної підготовки в школі [2, с.21]. На сьогодні в педагогіці немає жодної класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів навчання української мови. Неможливо зупинятися на використанні тих чи тих методів окремо. Тільки за умови вдалого поєднання традиційних та нетрадиційних методів навчання української мови можна отримати високий результат. Для досягнення високих результатів у навчанні, вчителі використовують інноваційні технології у навчанні, особливо, у період дистанційного навчання, коли втримати увагу учнів стає все складнішою.

На уроках з використанням інноваційних методів відбувається індивідуальний підхід до кожного учня, найбільш повно враховуються інтереси, нахили, здібності. На таких заняттях традиційні методи використовуються із новим підходом, адже найголовніше – результат і заохочення учнів до навчального процесу. Було проаналізовано особливості використання в освітньому процесі таких інноваційних методів як інтерактивні тести та ментальні карти.

Дистанційне тестування тлумачиться як автоматизоване тестування в освітньому процесі, яке полягає в проведенні опитування та контролі успішності з використанням веб-додатків або прикладних програм, а саме реалізація дистанційного тестування відбувається як із застосуванням програмного забезпечення на фізичних носіях інформації, так і за допомогою програмного забезпечення «хмарного» розміщення. Всі веб-ресурси («хмарні», он-лайн ресурси), які використовуються для дистанційного тестування в освітньому просторі України, можна поділити на чотири групи:

1) використання спеціальних веб-додатків для створення опитувальників та тестування на базі он-лайн платформ (Google або Microsoft Office 365);

2) використання онлайн-платформ навчальних курсів (так званих LMS-платформ, (англ. *Learning Management System*), за допомогою яких створюється весь процес дистанційного навчання з усіма функціями управління освітнім процесом, із так званним «відкритим кодом», – тобто можливістю доопрацювання в подальшому процесі експлуатації, виникненні необхідності певного вдосконалення та доробки, в тому числі, тестів);

3) використання онлайн-платформ, що стосуються виключно дистанційного тестування (в тому числі онлайн тренажери) із власною бібліотекою тестів та конструктором тестів;

4) використання великих освітніх онлайн-платформ та порталів, що вже мають окремо вбудовані сервіси із переліком тестів за конкретними освітніми напрямками (здебільшого, лише із бібліотекою тестів).

Ментальні карти допомагають відтворювати процес мислення і структурування інформації у візуальній формі. Вони характеризуються такими ознаками: головна тема (ключовий об'єкт або поняття) розташовується у центрі; інші складові аспекти чи запитання, що розкривають чи характеризують певні поняття, подаються у вигляді гілок, які поєднуються ключовими словами, фразами або образами. Під час побудови ментальних карт в освітньому процесі відбувається візуалізоване сприйняття інформації, яка допомагає ефективному вивченню навчального матеріалу та сприяє у процесі запам'ятовування нового матеріалу, установлення зв'язків та окреслення повної системи підпорядкованих понять. Одним з популярних порталів для створення ментальних карт є *Coogle*. Вчителі й учні можуть створювати карти знань з використанням запропонованих інструментів після того як заповнили реєстраційну форму одразу на уроці. Ментальні карти спонукають до цілісного сприйняття вивченого матеріалу та допомагають у процесі запам'ятовування нового матеріалу, а також встановленню зв'язків та окреслення повної системи підпорядкованих понять.

Отже, впровадження новітніх інформаційних технологій на уроках української мови є важливим елементом навчального процесу, який сприяє формуванню в учнів фундаментальних теоретичних знань, практичних навичок та вмінь, стимулює конструктивно-критичне мислення, а найголовніше – пробуджує інтерес та мотивацію до навчання. Також, інноваційні дидактичні ресурси допомагають встановити партнерські стосунки між вчителем та учнями, що позитивно впливає на процес засвоєння інформації. Поява нових нетрадиційних технік на уроках української мови вказує на значну перспективу подальших наукових досліджень у галузі пошуку та застосування ефективних інноваційних підходів при вивченні рідної мови.

Список використаних джерел:

1. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання. *Дивослово*. 2005. № 2. С. 5-19.
2. Голуб Н., Галаєвська Л. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8–9 класах: методичний посібник. Київ: ТОВ «Конві Прінт», 2018. 128 с.
3. Шелехова Г. Урахування сучасних підходів до навчання української мови учнів 8–9 класів ЗНЗ. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 2–7.

Отримано: 17.11.2023

Христина ПРОЦИШИН,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

Української академії друкарства

ORCID 0009-0008-9315-5816

ПОЕЗІЯ ВІЙНИ: ПОЕТИЧНІ ЗБІРКИ ВІД 24.02.2022

У статті проаналізовано стан поетичних збірок про війну на сучасному українському книжковому ринку, які вийшли після 24 лютого 2022 року і до жовтня 2023 року.

Ключові слова: поезія, поетична збірка, війна, повномасштабне вторгнення.

«Так, поезія в час війни – це розмова» – стверджує Остап Сливинський у передмові до цьогорічної збірки «Поміж сирен. Нові вірші війни». Події нашого життя завжди прямо впливають на творчість, позаяк це один зі способів прожити і пережити різні його періоди. Тому цілком зрозуміло, що з початку повномасштабної війни сучасна українська література почала розвиватись новим витком, воєнним. І справді – поезія тепер виступає як можливість діалогу, розмови, найшвидший спосіб рефлексії на пережите. Від початку повномасштабної війни вийшла ціла низка нових поетичних збірок про сьогоденну велику війну.

Однією з перших вийшла антологія «Війна 2022», як рефлексія на воєнні події від «Видавництва Старого Лева» та Українського ПЕН у 2022 р. До неї увійшли і короткі прозові тексти, і поетичні, зокрема Ліни Костенко, Катерини Калитко, Павла Вишебаби, Анатолія Дністрового, Василя Махна, Катерини Міхаліциної та інших.

Того ж року вийшла дебютна збірка віршів «Тільки не пиши мені про війну» (2022; перевидання 2023) музиканта, а тепер також і воїна Павла Вишебаби. Видання стало дуже популярним серед українських читачів.

Збірка «Мінлива хмарність з проясненням» Світлани Поваляєвої («Віхола», 2022) – це слова матері, які відкликаються у серцях тисяч матерів, чії діти загинули, боронячи нашу землю, позаяк збірка присвячена її сину, громадському активісту, військовому Романові Ра-тушному, який загинув 8 червня 2022 р. під Ізюмом.

Збірка «Навій» Павла Коробчука («Віхола», 2023) вміщує вірші за крайні п'ять років його творчості, зокрема вірші про війну.

Збірка віршів Ярини Черногуз «[dasein: оборона присутності]» («Віхола», 2023) – це поезія безпосередньо з фронту, пронизана болем, любов'ю та справжністю життя.

Значна частина віршів згаданої вже збірки «Поміж сирен. Нові вірші війни» («Віват», 2023) була написана власне у 2022 р. До збірки ввійшли вірші Катерини Калитко, Галини Крук, Сергія Жадана, Катерини Міхаліциної, Павла Коробчука, Мар'яни Савки, Ірини Шувалової, Олени Гусейнової, Василя Махна, Маріанни Кіяновської, Юлії Мусаковської, Олени Степаненко, Івана Андрусяка, Ії Ківи, Олеся Ільченка, Катерини Бабкіної, Вікторії Амеліної, Ірини Цілик, Любові Якимчук, Остапа Сливинського, Гаськи Шиян, Анатолія Дністрового, Ярини Черногуз, Артура Дроня та інших авторів і авторок.

Цікавим є проєкт «#4.5.0. Поетичний артбук» з поезією Інни Гончар та фотоілюстраціями Юрка Костишина («Відкриття», 2023), який поєднує світ військових (через фото) і цивільних (через вірші).

Книга-альбом «Незламній/For invincible» («Фоліо», 2023) поєднує поезію та фото, які наочно зображують війну. Серед авторів віршів Павло Вишебаба, Ярина Черногуз, Віталій

Бирчак та інші. Інформація про авторів подана двомовно – українською та англійською мовами.

«Книга Love 2.0. Любов і війна» («#книголав», 2023) – це друга поетична антологія інтимної лірики (перша вийшла на початку 2022 р.), в якій зібрано вірші 52 сучасників та класиків. Значна частина авторів зараз у лавах ЗСУ. На противагу першій збірці, ця вміщує більше лірики власне про війну.

«Книжка любові і люті» Марини Пономаренко («Видавництво Старого Лева», 2023) поєднує вірші періоду пандемійної ізоляції та початку повномасштабної війни. Важливо зауважити, що це перша книжка на українському ринку, ілюстрації до якої згенерував штучний інтелект (за запитом ілюстраторки Ксенії Забродської).

Збірка Мар'яни Прохасько «PRIMITIVO» («Видавництво Старого Лева», 2023) об'єднує вірші-щоденникові записи, проілюстровані кадрами авторки.

Збірка «Вернигора» Наталки Фурси («Видавництво Старого Лева», 2023) – це певний щоденник почуттів та емоцій, прожитих у війні.

Окрім уже виданих, є збірки, які готуються до виходу у світ. Зокрема збірка поезії молодого автора Артура Дроня «Тут були ми» («Видавництво Старого Лева», прогнозований вихід – грудень 2023 р.), який зараз у лавах ЗСУ. «Тут були ми» – це збірка віршів, написаних наприкінці 2022–2023 рр., про людей у війні, про життя, яке часто перемагає, але і також про смерть.

Як бачимо, на сучасному ринку є значна кількість поетичних збірок про війну, зокрема й від авторів, які воюють. Вірші деяких авторів також виходять в антологіях, проте значна кількість все-таки друкується одноосібно. На нашу думку, в майбутньому кількість поетичних збірок на українському книжковому ринку лише зросте, позаяк поезія війни є певним містком між цивільними та військовими; є інструментом вираження і прожиття емоцій, відчуттів і почуттів, які виявляються через явище війни.

Список використаних джерел:

1. Фурса Н. Вернигора. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 280 с.
2. Прохасько М. PRIMITIVO. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 152 с.
3. Пономаренко М. Книжка любові і люті. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 88 с.
4. Книга Love 2.0. Любов і війна / упор. Н. Коверська. Київ: #книголав, 2023. 224 с.
5. Незламний/For invincible. Харків: Фоліо, 2023. 160 с.
6. Гончар І. #4.5.0. Поетичний артбук. Відкриття, 2023. 88 с.
7. Поміж сирен. Нові вірші війни / укл. О. Сливинський. Харків: Віват, 2023. 496 с.
8. Коробчук П. Навій. Київ: Віхола, 2023. 128 с.
9. Черногуз Я. [dasein: оборона присутності]. Київ: Віхола, 2023. 112 с.
10. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Видавництво однієї книги, 2023. 120 с.
11. Поваляєва С. Мінлива хмарність з проясненням. Київ: Віхола, 2022. 192 с.
12. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія: антологія. Львів: Видавництво Старого Лева; Варшава: «Нова Польща», 2022. 440 с.
13. Молода українська поезія – які імена треба знати. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/moloda-ukrainska-poeziia-i-aki-imena-treba-znaty/>
14. «Мій дім – це війна»: українська поезія після 24 лютого 2022-го. *Culture.pl*. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/miy-dim-tse-viyna-ukrayinska-poeziya-pislya-24-lyutoho-2022-ho>

Отримано: 17.11.2023

Любов РАСЕВИЧ,

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри історії української літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID 0000-0001-9540-9041

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖАНРОВИХ ОЗНАК ІСТОРІОСОФСЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО МЕТАРОМАНУ У ТВОРІ «ВІЛЛА ДЕККЕРА» Ю. ВИННИЧУКА

У статті окреслено імпліцитні, текстуальні, та експліцитні, позатекстові, ознаки, котрі дають змогу категоризувати роман «Вілла Деккера» Юрія Винничука як синтез метафізичного детективу та історичного детективу (англ. *historical mystery / historical whodunit*). Визначення сутнісних жанрових ознак цих двох типів літературних текстів мотивують достовірність розгляду «Вілли Деккера» загалом як історіософського детективного метароману. Складна жанрова термінологіка повинна бути введена до обігу у вітчизняному літературознавстві, оскільки може застосовуватись до низки інших текстів сучасних українських авторів, які розробляють нетиповий для української літератури жанр детективу. Актуалізація його в постмодерну епоху та з апеляцією до історичного контексту потребує наукового осмислення в наступних працях.

Ключові слова: історіософський детективний метароман, метафізичний детектив, постмодернізм, симулякризація історії.

За своєю природою історіософський детективний метароман є похідним і синкретичним жанром. Дослідження жанрової генези веде принаймні до синергізації поетикально-сутнісних ознак детективу та історичного роману, що виразно простежується в романі «Вілла Деккера» Юрія Винничука. Г. Ключко [2, с. 88–89] пропонує сприймати жанр «історіософський детективний метароман» (у цій та наступних працях ми наполегливо відмовляємось від подальшого використання терміна «ретродетектив» через обмеженість його функціонування тільки пострадянським простором літературної критики) як тип літературного твору, головним сюжетоутворювальним елементом якого є процес розслідування злочину, що відбувається в художньому світі, стилізованому під тексти, котрі репрезентують певну історичну епоху. Тут варто зауважити й те, що детектив як жанр, що дуже несистемно представлений в українській літературі, дедалі частіше актуалізується у творчості сучасних письменників (Ю. Винничук, Б. Коломійчук, М. Кідрук, Н. Доляк, Д. Клочко, Д. Безверхній, Т. Горіха Зерня та ін.) в уже модифікованому жанровому вигляді – як метафізичний детектив (англ. *metaphysical detective story*).

М. Голквіст, який у 70-их роках ХХ ст. окреслив природу постмодерністського детективу, однією з обов'язкових ознак жанрової метафізичності назвав брак «акуратного кінця» (англ. *a neat ending*), тобто чітко окресленого фіналу й неоміфологічної замкнутості часопростору. Це ж спостерігаємо й у «Віллі Деккера», де автор конструє справді відкритий фінал історії. Наприкінці роману Марко Крилович каже Зяблову, що саме його водій Серьога («*тихіший від трави*» [1, с. 277]) і виявився «...тим самим маніяком, який душив жінок» [1, с. 277]. У романному часі це сталося 4 вересня 1939 року. 5 вересня 1939 року Марко заявляє, що бажає продовжити розслідування, «*закрити всі гештальти*» [1, с. 283], однак Росі говорить, що Камілу й Коса вбив «...той самий душій, за яким ми полбвали й на решті упіймали» [1, с. 289]. А в епілозі, у кабінеті начальника в'язниці, советський полков-

ник повідомляє Криловичу: «Ні. Ви ввіймали не того. Бо він об'явився знову» [1, с. 297] (і це була щойно літера «І» з імені *Valentina*, тобто попереду ще точно було два очікуваних убивства). Цікаво простежити, що советська влада в тексті позиціонується як наскрізно де-стабілізаційна й руйнівна сила. І щодо розгаданості детективної таємниці також: саме советський полковник констатує провальність справи з віднайденням Цинамонового душія. Однак якраз у сенсі дошукування істинної правди це є позитивним ходом. Відкритий фінал відповідає визначеній М. Голквістом тезі про те, що в метафізичному детективі кінець повинен спонукати до подальших роздумів, він має запам'ятовуватись. Вирішальним елементом для досягнення такого ефекту є встановлення нерозв'язних таємниць [3, с. 135], що й маємо наприкінці «Вілли Деккера». Щоправда, того ж 2021 року було опубліковано Ю. Винничуком продовження – роман «Агент Лилик», завершення якого, утім, теж не є однозначним. Поміж тим композиційно роман «Вілла Деккера» є автономним і самодостатнім текстом, який не обов'язково вимагає прив'язки до наступної книги з детективного циклу.

Такий відкритий фінал апелює до тези Патриції Мерівейл, котра вважає, що справжнім метафізичним детективом може бути тільки та історія, у якій «герой детектива сам стає убивцею, якого він шукає» [4, с. 185]. Цим досягається неспроможність героїв-детективів, реалізується принцип постмодерністської гри, читач залучається до діалогу й сам повинен стати детективом у романі, оскільки типовий для класичного детективу пазл у форматі несподіваного й на диво логічного фіналу, у метафізичному детективі не складається. Досвід аналізу тексту «Вілли Деккера» на заняттях зі студентами-філологами засвідчує практику зіставлення рецепцій. І серед припущень, хто ж саме був убивцею, зокрема, звучали й версії, що ним міг бути сам Марко Крилович (звісно, є багато контраргументів, але все ж фінал не дає змоги остаточно спростувати жодної з версії). Фінал «Агента Лилика» так само передбачає продовження, у четвертій книзі про Марка Криловича, «Алмази з Танжера» (2023) фокус уваги автора дещо змінюється й усе ж читач, зрештою, переконується ще раз, що не Марк Крилович є Цинамоновим душієм. Такий собі метафізичний детективний квест від Ю. Винничука. Тезу Патриції Мерівейл не варто вважати абсолютною, особливо якщо врахувати, що інші праці, у яких категоризується метафізичний детектив як жанр, детектив-убивця не є показником метафізичності.

Натомість акцентувати варто на деякій фаховій неспроможності протагоніста, в образі якого наснажується легковажність, пристрасть до численних любовних пригод, компанійськість, брак принципності – порівняно з образом Дюпена чи Шерлока Холмса як типових класичних детективів в літературі «золотої доби» – навіть брак акцентованої раціональності, непереконливість (невинятоковість) його когнітивних якостей. Так, з Марком Криловичем упродовж тексту трапляються різні «халепи», які він не передбачив завчасу: цього точно не могло статись у класичному детективі з варіантом детектива-надлюдини ніцшеанського формату (наприклад, випадок з Ірмою, халепка з Наталією-Камілою, убивство Шпака). Складається враження невизначеності, вторинності дій детектива, тоді як у класичному детективі саме протагоніст бере гору над ситуацією, цілком її контролюючи, знаходячи відповіді на всі запитання, випереджаючи всіх і все. Якщо в класичному детективі головний герой балансує між вайлуватою богемністю в час поза детективною справою й цілком концентрується на справі, коли її отримує, Марк Крилович, як то видно з роману, персонаж цілком богемний, який нікуди не поспішає, даючи подіям відбуватись своїм ходом. Це ж стосується роботи над статтями, які він, як репортер, готує несистемно й випадваючи із реченців: «На-

ступного дня зранку я взявся до роботи, передчуваючи, що редактор мене буде шплетити, якщо не принесу репортаж про фтордансерок, який уже був розрекламований. Однак я потребував на нього більше часу» [с. 297]. Отже, сам образ детектива трансформується в бік розмиття сутнісно жанрової раціоналізації й набуття ним замість того рис споглядача, який у шаленстві часу намагається вихопити з нього бодай якісь більш-менш певні точки опори й принаймні постфактум розібратись у злочинах, що відбулись. Проте й це вдається не відразу та не до кінця. Цілком у дусі постмодернізму.

Стосовно ознак метафізичності, то історичний контекст злочину, що стає об'єктом авторського зображення, діє на користь розширення проблематики. Важливо не тільки те, що безпосередньо торкається злочину та його розгадування, але й історичне та суспільне тло, яке теж почасти визначає динаміку сюжету (назрівання війни, активізація радянських агентів, таємні німецькі організації, справа Деккера як особи, причетної до злочинних радянських схем пограбування євреїв, зрештою, ув'язнення Марка советською владою й намагання зробити його частиною своєї системи: «...ми можемо подивитися на ваші промахи крізь пальці» [1, с. 297]). Утім, історія тут зазнає рис симулякризації. Історичне тло виступає способом привабити читача, занурити його в романтизовану атмосферу передвоєнного Львова, що досягається через відповідні засоби художньої виразності, зокрема на рівні мовному. За Р. В. Тайерсом, це спроба побудувати оповідь із безлічі ненадійних і суперечливих джерел [5, с. 6]. Як наслідок, будь-які спроби апелювати до документальної історичної достовірності страждають від контекстуальних умов літературної репрезентації й набувають ознак історіографічності. Автор обіграє історичну інформацію, яка тут може бути достовірною, а може й ні. Тому історіософські детективи за своєю природою передбачають рясне використання тропів метафізичного детективу [5, с. 2]. Зокрема, вони дають змогу увиразнити перипетії, пов'язані з історичними фактами, переосмисливши їх в охудожненій формі (тут влучним є дослівний переклад терміна: fiction як фікція, вигадка). Це підкреслює синкретизм жанрових ознак метафізичного детектива та історіографічного метароману, завдяки чому письменники можуть переосмислити історичні контексти та віднайти нові значення.

Список використаних джерел:

1. Винничук Ю. *Вілла Деккера*. Роман. Харків: ВД «Фабула», 2021. 304 с.
2. Ключко Г. С. Трансформація детективних конвенцій у романі О. Гавроша «Капітан Алоїз». *Література в контексті культури*. 2014. Вип. 24 (1). С. 88–93.
3. Holquist M. Whodunit and other questions: metaphysical detective stories in post-war fiction. *New Literary History*. 1971. Vol. 3(1). P. 135–156.
4. Tyers R. W. Disorientation and Detection: Paul Auster's In The Country of Last Things. *Journal of Studies in the English Language*. 2021. Vol. 16(1), P. 1–20.
5. Merivale P. The Austerized Version [Review of Beyond the Red Notebook: Essays on Paul Auster]. *Contemporary Literature*. 1997. Vol. 38(1). P. 185–197.

Отримано: 17.11.2023

Анастасія СИМАНОВА,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0003-4235-7238

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ

У статті визначаються особливості висвітлення новин у новинних телеграм-каналах Хмельницької області, а саме принципи структурної організації новинної інформації на сайті, джерела походження, жанрово-тематична специфіка, форми інтерактивного зв'язку з читачами.

Ключові слова: інформаційні жанри, новітні медіа, мета-ЗМІ, соціальні мережі, регіональні ЗМІ

Актуальність. Медіаспоживання українців за час повномасштабної війни зазнало змін, спостерігається спад інтересу до традиційних ЗМІ таких як телебачення, преса, радіо, натомість зросла роль новітніх медіа – Інтернету та соціальних мереж як основних джерел отримання інформації. Вивчення особливостей новинних телеграм-каналів як мета-ЗМІ має важливу роль у розумінні актуального масовокомунікаційного процесу. Практичне значення полягає у з'ясуванні стану та шляхів розвитку регіональної журналістики Хмельницької області.

Мета – з'ясувати особливості публікування новинних дописів (постів) у Telegram-каналах Хмельницької області, зіставити їх, виявити спільні та відмінні риси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі статистикою сервісу TGStat, станом на жовтень 2023 року у Хмельницькій області у категорії Новини та ЗМІ зареєстровано більше 30 телеграм-каналів [1]. Найбільш популярними є анонімні аматорські телеграм-канали: «Хмельницький LIVE» із 233 тисячами підписників (станом на жовтень 2023), «Реальний Хмельницький», який має 86,3 тисяч підписників, «Доброго вечора, ми з Хмельницького» – 77 тисяч, «Труха Хмельницький» – 73 тисячі. Телеграм-канали офіційних журналістських ЗМІ значно відстають в показниках аудиторії: «Всім» Новини Хмельницький має 22,9 тисяч підписників, «Суспільне Хмельницький» – 10 тисяч, «TV7+ Телеканал Хмельницький» – 4 тисячі підписників, «Є Новини Хмельницького та області» – 3 тисячі.

Телеграм-канали з п'ятірки лідерів («Хмельницький LIVE», «Реальний Хмельницький», «Доброго вечора, ми з Хмельницького», «Труха Хмельницький») є анонімними новинними каналами, оскільки в описі кожного із цих каналів не надано жодної інформації про його авторів та керівників. Телеграм для них – головна платформа професійної діяльності, оскільки у них нема інших майданчиків поширення інформації, таким чином ці корпоративні публічні канали є для них єдиною або центральною, «материнською» медіаплатформою [5, с. 91]. Таким чином ці ТГ-канали можна вважати мета-ЗМІ [2, с. 54].

Контент анонімних ТГ-каналів – це, за невеликим винятком, передрук новин з інших місцевих видань або ТГ-каналів, часто-густо без посилання на ці видання.

«Передрукують» новини як з місцевих, так і з всеукраїнських ЗМІ, знову ж таки, у переважній кількості випадків без посилання на ці видання. У деяких новинах в текст новини включені гіперпосилання на оригінальне джерело – це слово виділено синім кольором.

Інколи тільки за водяними знаками на фото чи відео, що супроводжують новину, можна встановити джерело походження новини: це можуть бути як всеукраїнські видання – «УкрІнформ», «5 канал», «Страна.и», державні установи – наприклад, «Служба безпеки України», «Державне бюро розслідувань», «Національна поліція», так і інші телеграм-канали, наприклад, «Київ-Інфо», «@smotri_media». Часто водяні знаки на фотографіях обрізають, наприклад, коли створюють колаж, натомість по центрі розміщують «водяний» знак свого ТГ-каналу. Новини та фото часто беруть і з місцевого телеграм-каналу «ДТП Хмельницький», «Хмельницький Secret», без посилання на них.

Оригінальні матеріали у телеграм-каналі «Реальний Хмельницький» з'являються під рубрикою *напишуть. Зазвичай це фото-відео дорожньо-транспортних пригод, випадки недбалості комунальних служб, приховані зйомки з громадського транспорту.

У контенті анонімних ТГ-каналів переважають місцеві події, з акцентом на кримінальну хроніку, повідомлення про ДТП та смертельні випадки. Для популярності каналу є важливими повідомлення про тривоги, наближення атак «Шахедів» на місто та область. Публікується також оперативна інформація про ситуацію на дорогах міста, оголошення від комунальних служб про відключення світла чи води у місті. Висвітлюється також і воєнна тема: це в основному повідомлення про загибель подолян на війні, вшанування героїв війни, онування мобілізації.

«Новини Хмельницький Vsim.ua» на відміну від анонімних ТГ-каналів, має власний сайт <https://vsim.ua/>, і використовує соцмережу Телеграм як допоміжну медіаплатформу (згідно з класифікацією І.Тонкіх), для генерації трафіку на головний «материнський» ресурс. Публікації у ТГ-каналі – це зазвичай короткі (заголовок і 3-4 абзаци тексту) дописи, які містять лише основні тези новини, тоді як на сайті розміщується повноцінна стаття за темою. Користувачі легко можуть перейти на сайт, з допомогою прямих покликань, які розміщуються в дописі у вигляді слів, що виділені блакитним кольором, або ж за прямим гіперпокликанням під анонсом матеріалу. У день публікується до 30 дописів. Серед тем – як місцеві новини з життя міста Хмельницького та району, так і новини національного рівня: новини про обстріли, оперативні повідомлення з фронту, про роботу уряду та парламенту. Багато новин про ДТП та кримінальної хроніки, подаються оголошення від комунальних підприємств, прогноз погоди тощо. Важливими є оперативні повідомлення про тривоги у області та атаки з повітря. Значну частину публікацій складають власні журналістські матеріали – насамперед, історії про військових Хмельниччини, розповіді про відомих мешканців області, новини зі сфери освіти, культури, спорту. Більшість публікацій супроводжуються фотоілюстрацією. У тексті дописів присутні графічні елементи – емотикони у вигляді різних предметів, які таким чином виступають ілюстрацією до тексту. Значно рідше використовуються «смайлики» на вираження емоцій автора. У ТГ-каналі переважає нейтральний інформаційний стиль, майже відсутній розмовно-побутовий стиль та вживання жаргонної лексики.

Особливістю ТГ-каналів – як аматорських, так і професійних є активне використання паралінгвістичних засобів комунікації – емотиконів. На думку М.Бутиріної, це дозволяє авторам передавати аудиторії емоційно-оціночні співзначення, характерні для смислових елементів, з яких складається основний текст, що є порушенням журналістських стандартів для інформаційних жанрів [2, с. 56].

Висновки. Висвітлення новин у анонімних ТГ-каналах має такі специфічні риси: активне використання фото- та відеоілюстрацій до новин; специфічний стиль дописів, в яких нейт-

ральний інформаційний стиль містить вкраплення розмовно-побутової лексики, суржику, лайливих слів; у графічному оформленні дописів часте використання емотиконів як у заголовку, так і в тексті повідомлення; авторське коментування новин у вигляді емоційних реплік.

Список використаних джерел:

1. Telegram channels and groups catalog, 2023. URL: <https://uk.tgstat.com/news>
2. Бутиріна М. Telegram-канал як мета-ЗМІ: комунікаційні особливості. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 2020, С.138-141.
3. Жугай В. Й.; Кузнецова Т. В. Особливості телеграм-каналів як новітніх інструментів медіа: український контекст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. № 6 (3). С. 120-125.
4. Погребна А. Особливості роботи telegram-каналу Суспільного під час повномасштабного вторгнення рф. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали*, 2022. С. 34.
5. Тонкіх І. Трансформація функцій новинних телеграм-каналів під час війни. *Communications and Communicative Technologies*. 2023. Вип. 23. С. 87-96. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/229/227>

Отримано: 17.11.2023

Наталія ТОКАР,

*аспірантка кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-3872-8289*

НЕОМОДЕРНІЗМ, ПОСТПОСТМОДЕРНІЗМ, МЕТАМОДЕРНІЗМ: ДО ПРОБЛЕМ ДЕФІНІЦІЇ

Статтю присвячено розгляду теоретичних концепцій стильових напрямів останніх десятиліть. Вперше зіставлено дискусійні поняття: неомодернізм, постпостмодернізм, метамодернізм. Аналізуючи спільні та відмінні риси, авторка порушує проблему різної номінації одного явища.

Ключові слова: неомодернізм, постпостмодернізм, метамодернізм, дефініції, сучасна література.

Актуальність дослідження зумовлена потребою узагальнення розрізнених теоретичних концепцій сучасних літературних стильових напрямів.

Мета: дослідити й узагальнити провідні теоретичні відомості про сучасні стильові напрями в літературі.

Український літературний процес межі ХХ-ХХІ ст. на тлі зростання національної свідомості, вільного самовираження, можливості звернення до заборонених тем вкупі з неминучим кризовим світовідчуттям, властивим межі культурних парадигм, характеризується синкретизмом творчих напрямів та шкіл. Поряд із панівним методом постмодернізмом від-

бувається переосмислення модерністських настанов, які в літературознавчих колах отримали назву неомодернізму. Штучно припинений у час свого розквіту, він знайшов логічне продовження наприкінці ХХ ст.

Американська критикиня австрійського походження Марджорі Перлоф вважає незавершеним світовий модернізм загалом: «модернізм у широкому розумінні ще не завершений, його імпульс було відкладено двома світовими війнами та холодною війною, тому багато його принципів лише зараз втілюються в життя (переклад Н.Т.)» [8, с. 571].

Наприкінці ХХ ст. відбулося повернення до модерністських тенденцій. На думку М. Перлоф, «великі літературні винаходи нашого часу – колаж, симультанність, вільний вірш і віршо-прозові поєднання, жанрове змішання, невизначеність образу й синтаксису – були народжені в епоху модернізму, особливо в її першу радикальну фазу» [8, с. 576].

Українська вчена Роксана Харчук зазначає: «Неомодерна проза від модерної принципово нічим не відрізняється. Оскільки модернізм в українській літературі був стилем спорадичним і протейстичним, вільно розвиватися він зміг лише у постмодерний час» [7, с. 74]. До когорти письменників-неомодерністів, на думку дослідниці, належать В. Медвідь, Є. Пашковський, О. Ульяненко, Кость Москалець, Галина Пагутяк тощо.

Суголосним з дослідницею є визначення, подане в Літературознавчій енциклопедії за редакцією Ю. Коваліва: «Неомодернізм – творча практика пізніх модерністів, зокрема Нью-Йоркської групи, Київської школи, деяких дисидентів, покоління 80-х ХХ ст., яке орієнтувалося на іманентну, не заангажовану сторонніми інтересами літературу» [6, с. 117].

На етапності розвитку українського модернізму наголошує письменник і літературознавець В. Єшкілев. Загалом поділяючи думку Ю. Коваліва, дослідник, однак, вказує на суттєву відмінність між напрямками, що полягає в опозиції не класичному мистецтву, а соцреалістичному канону. Ознаками неомодерного дискурсу, на думку науковця, є соціальна маніфестальність, зорієнтованість на фольклорний матеріал, відраза до фаховості [4].

Отже, Р. Харчук, Ю. Ковалів та В. Єшкілев вважають неомодернізм одним з етапів модернізму, який через несприятливі умови розвивався спорадично.

Про повернення до модернізму на межі ХХ-ХХІ ст. говорить Т. Гундорова: «Із перспективи нового століття, уже перейшовши епоху постмодерну, можна стверджувати повернення інтересу до модернізму та його відкриттів у сфері автономності художньої форми, суб'єктивності, відродженої архаїки, психоаналізу й духовного гнозису» [2, с. 7]. Треба звернути увагу на зауваження дослідниці про перехід, а отже – завершення епохи постмодерну, щоправда, Т. Гундорова не розвиває цю думку, констатуючи сам факт.

В. Єшкілев припускає, що постмодернізм вичерпав себе, однак залишився метод, так звана «машина вживання», крізь призму якого твориться й сприймається літературний текст. Дослідник вважає сучасну українську літературу переважно неомодерною, ««...» і в тому проблема, що про неомодерністську літературу говорять або, з одного боку, з точки зору старосвітської, домодерної критики, або, навпаки, застосовуючи семантичні фільтри, притаманні постмодернізмові» [5]. Зразком, на думку науковця, є творчість визнаного постмодерніста Ю. Андруховича, у якого лише роман «Первезії» відповідає критеріям на пряму. Всі інші твори ідеологічні, що є ознакою модерної прози.

Тож існує тенденція до взаємопроникнення ознак постмодернізму й модернізму в неомодернізмі.

Однак сучасне літературознавство подає й інший термін на означення синкретизму двох напрямів – постпостмодернізм.

Ю. Ковалів говорить про «after-postmodernism з його воскресінням суб'єкта» [6, с. 256]. Науковець припускає вироблення нових ознак напрямку на засадах повернення до деяких принципів модернізму, спричинених кризою постмодернізму.

На цьому наголошує й сучасний дослідник Д. Дроздовський: «Постпостмодернізм поєднує в собі риси двох попередніх культурно-історичних епох, які досі сприймалися антагоністично» [3, с. 11]. У монографії «Множинність реальності в англійському постпостмодерністському романі» науковець визначає провідні ознаки нового метанаративу, як от: множинність реальності, відчуття непізнаваності світу, жанрова поліфонія і гібридизація, уявлення про світ як гіпертекст, стирання межі між чуттєвим і науковим пізнанням світу, актуалізація мотиву подорожі, повернення суб'єкта з воскресінням особистісного первня. Водночас дослідник полемізує з австралійськими вченими Т. Вермюленом і Р. Ван ден Аккером, що визначають новий напрям як метамодернізм – нарратив, який прийшов на зміну постмодернізму й увібрав його риси та ознаки модернізму [9]. В. Дроздовський вбачає в цьому трактуванні встановлення кордонів, обмеження, що само собою не властиве постпостмодернізму з його множинністю реальностей. Окрім того, науковець наголошує на поверненні «великих нарративів», передусім специфічного типу оповіді, що орієнтується не на іронію й пастиш, а на складні проблеми буття [3, с. 11-21].

Т. Бовсунівська, обґрунтовуючи формування нового напрямку, називає закономірності, які на нього впливають, а саме: жанрові трансформації та модифікації, зневага до нормативності як принципу виструнчення та кодифікації, перевага внутрішнього змісту над зовнішнім, превалювання непрозорих понятійних схем як суспільно значимих результатів та процесів тощо [1, с. 220].

Тож відбувається синтез ознак двох напрямів, що характеризується переосмислення постмодерних нарративів за нових можливостей. Відбувається перехід через деконструктивні елементи до особистісної цілісності, від іронії до порушення серйозних проблем буття. Інтертекстуальність набуває функції висловлення суб'єктивної думки.

Новому напрямку властива повна відмова від універсальності. Для модерністської парадигми ця відмова була на користь мистецтва та митця. Постпостмодернізм (неомодернізм) проголошує незавершеність будь-якого удосконалення світу.

До того ж дослідники припускають трактування нового напрямку як метанаративного явища, де твориться нова дійсність, позначена зміною культурних парадигм.

Отже, маємо декілька понять на означення того самого явища: неомодернізм, постпостмодернізм, метамодернізм. Попри деякі розбіжності, на яких наголошують теоретики, всі вони мають за основу синтез рис модернізму й постмодернізму. Однак наразі не існує загально визнаної назви аналізованого напрямку.

Список використаних джерел:

1. Бовсунівська Т. В. Теорія роману: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 448 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова: дискурсія раннього українського модернізму. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Критика, 2009. 447 с.
3. Дроздовський Д. І. Множинність реальності в англійському постпостмодерністському романі (філософська проблематика, жанри, нарративні стратегії): монографія, 2-ге вид., доповнене. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2018. 472 с.

4. Єшкілев В. НМ-дискурс. «Плерома»: часопис з проблем культурології, теорії мистецтва, філософії. *Бібліотека І*. Вип. 3 (виправлений і доповнений). URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-mo.htm>
5. Єшкілев В. Постмодерністична «машина вживання» і українська культурна традиція. *Виступ на семінарі "І" 12 грудня 2000 р.* URL: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/jeshkilev.htm>
6. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
7. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
8. Marjorie Perloff. Epilogue: Modernism Now. *A Companion to Modernist Literature and Culture*. Edited by David Bradshaw and Kevin J. H. Dettmar. Blackwell Publishing Ltd, 2006. Pp. 571-579.
9. Vermeulen Timotheus, Van Den Akker Robin. Notes on Meta-modernism. *Journal of Aesthetics and Culture 2.0.*, 2010. Pp. 1–14.

Отримано: 17.11.2023

Олеся ТРОФИМЮК,

*асистент кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0001-9572-1836*

ДОБА «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ЩОДЕННИКІВ ЛЕСЯ ТАНЮКА

У статті проаналізовано щоденник Леся Танюка з погляду осмислення особливостей рецепції доби «хрущовської відлиги».

Ключові слова: шістдесятництво, щоденник, хрущовська відлига.

Леся Танюк – особистість винятково багатогранна. Його ім'я залишиться в історії театрального мистецтва, української літератури та культури загалом 1960-1980-х років ХХ ст. Упродовж життя він творив щоденник, у якому є й історія покоління, і хроніка часу – від «хрущовської відлиги» до наших днів. Танюк був організатором відомого київського КТМ – Клубу Творчої Молоді, в якому зародилось українське шістдесятництво.

Щоденникова творчість письменника стала предметом дослідження літературознавцями лише на початку ХХІ ст. Проте, вона досі не вивчена, адже немає жодного ґрунтовного дослідження на цю тему. У побіжних проєкціях вивчали щоденник К. Танчин, О. Стадніченко, С. Білокінь, О. Рарицький, О. Галич.

З'явилася потреба виявлення через текст основної світоглядної позиції майстра слова, потреба детального, комплексного вивчення функціональності художньо-документального твору під кутом зору творчого феномену, а також аналітичного осмислення типологічної та жанрової своєрідності щоденникової прози Леся Танюка.

Синтетичний аналіз нововведених свідчень зі щоденникових записів письменника і зумовлює **актуальність теми нашого дослідження.**

Мета дослідження – проаналізувати щоденники «Без купюр» Леся Танюка з позиції вивчення особливостей впливу «хрущовської відлиги» на еволюцію світоглядних позицій автора, образи письменників-шістдесятників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 60-ти років – із 1956-го до 2016-го – Танюк вів щоденникові записи і кількість їх складає майже двохсот переплетених зошитів та книг. За задумом самого автора, видання було розраховано на шістдесят томів, але він встиг видати лише тридцять сім.

Структура щоденника вміщує численні коментарі, поезії, прозу, листи, додатки, конспекти прочитаних творів, архівні документи, тексти творів, що публікувались у самвидаві, наукові розвідки, малюнки, фотодокументи, схеми. У щоденники вкраплені листи письменників, статті про них, рецензії на книги та спектаклі та багато інших документів, які детально висвітлюють особливості епохи. Автор все це структурує в хронологічному порядку і створює єдину щоденникову оповідь.

У своєму щоденнику Л. Танюк особливе місце відводить своїм сучасникам: письменникам, митцям, акторам, режисерам, працівникам культури, демонструючи різноманітну, але в той же час суб'єктивну картину дійсності. *«Я намагався не лукавити із самим собою і не прикрашати свого автопортрету. Йшлося мені про людей, які були поруч. А на талановитих і чесних людей мені щастило. Тому мій щоденник був водночас діалогом з ними – з моїми друзями, вчителями, рідними; і вимагаючи від них відвертості, я сам намагався бути відвертим. Навіть коли це мені було неприємно»*, – читаємо у передмові [3, с. 8].

Щоденник Л. Танюка має системний періодичний характер, записи робилися регулярно. Твір має такі щоденникові риси: уривчастість, фрагментарність, часом незавершеність думки, обірваність фрази; можливо з цензурних міркувань, інколи певна фраза ніби залишається на осмислення читачеві.

Автор щоденника, як можна помітити із записів, надає йому важливішого значення, бо створювався він в умовах великих ризиків і саме його зберігання могло викликати проблеми з органами КДБ.

На думку О. Стадніченко: *«Особливістю щоденників Л. Танюка є те, що крім фіксації фактів життя, щоденної чи періодичної, вони наповнені коментарями – часом різкими й гострими, з оціночними суб'єктивними відвертими характеристиками людей і подій, глибокими роздумами, сумнівами, домислами, переказом подій, аналізом усього, що відбувалося довкола них. Причому автор коментує і те, безпосереднім учасником чого він був сам, а також інтерпретує те, про що він знав від інших»* [1, с. 108].

Щоденникові записи Л. Танюка детально розкривають період, пов'язаний із «хрущовською відлигою», зародженням шістдесятництва та нагінкою на діячів руху, у них присутні чимало постатей, так чи інакше пов'язаних із цим часом. Чимало записів присвячено представникам Клубу Творчої Молоді в Києві В'ячеславу Чорноволу, Василю Стусу, Аллі Горській, Віктору Зарецькому, Івану Світличному, Василю Симоненку, Івану Драчу, Івану Дзюбі, Ірині Жиленко, Станіславу Тельнюку та ін. Також не оминув увагою митець і класиків української радянської літератури – Максима Рильського, Андрія Малишка, Михайла Стелмаха, Павла Загребельного, Олеса Гончара, Павла Тичину, Олександра Корнійчука, Миколи Бажана, Юрія Смолича та ін.

Усі щоденникові записи Л. Танюка пов'язані з конкретною особистістю і відкриті для читача. Варто наголосити, що автор майже не шифрує імена і прізвища, вказує на їхню відвертість і незамаскованість. Дуже багато фактів, поданих у щоденнику, мають унікальний характер і аналогів їм немає.

У щоденнику Л. Танюка від початку до кінця спостерігається послідовне прагнення відтворити свій погляд на добу, який би відбивав його концептуальне і світоглядне розумін-

ня того, що відбувалося. Тому, щоденники Л. Танюка можна визначити як концепцію історії культурно-мистецьких рухів 1960-1980-х років в особах і подіях [2, с. 110].

Автор перебуває в центрі оповіді, оскільки саме через його світосприймання і його концепцію викладу життєвих подій читач сприймає описуване. Записи часто відрізняються за тематикою, навіть якщо розміщені поряд, чи розділені близькими датами запису, інколи доповнюють чи конкретизують попередні, інколи навіть їх можна об'єднати в один тематичний блок, хоча й умовно. Крім записів самого автора, вони можуть вміщуватись листи, статті, виступи, документи та іншого роду вкраплення до щоденника.

Для читача і для дослідника літературного процесу цікавою особливістю щоденників є сприйняття постатей письменників, митців, громадських діячів. Тоді, крім образу автора щоденника, подано розмаїту систему емоційно-оцінних суджень про його ж колег, які так чи інакше причетні до його життя і діяльності і викликають у нього певні рефлексії, варті того, щоб бути записаними у щоденник.

Так у щоденнику подано велику кількість записів про друзів-шістдесятників, які оточували його ще зі студентських часів, власне коли і зародилась їхня дружба.

Цікавим і справжнім постає на сторінках щоденника постать Василя Симоненка, творчість якого здійснила великий вплив на пробудження національних, демократичних та протестно-визвольних настроїв в українському суспільстві: «...Тельнюк привіз хлопця, журналіста з Черкас, зветься Василь, прізвище – Симоненко. За годину розмови – ні разу не всміхнувся. Та щось у нашому є занозисто приємне. Може, мова – вимова козацька, я собі так уявляю аскетичних січовиків. Ходили Хрещатиком і навіть вибралися на гірку.

Кінчав наш університет. Потім Станіслав сказав, що Василь пише вірші, справжні. Ми з тим Симоненком відразу знайшли спільну мову. Та говорили про все, крім віршів. Станіславові слова стали для мене несподіванкою» [5, с. 764].

Про аналіз і самоаналіз шістдесятництва як явища свідчать відверті й об'єктивні оцінки самого Леся Танюка: «Шістдесятництво тим цікаве, що воно має Симоненка, який ближчий за мою кваліфікацією до «дядьків», але має Ліну Костенко, яка – і образ Прекрасної дами, і стихія, і колосальна ерудиція; якщо Леся була **пані**, та пані й Ліна Костенко, й Іра Жиленко; і вже Вінграновського з Драчем – Коротичем – Стусом Нечередою – ніяк не віднесеш до «дядьків». А Дзюба – Світличний – Сверстюк – теж нова еліта, дядьківського кореня, але нова» [6, с. 228].

Важливими посталями у період «хрущовської відлиги», яка припала якраз на навчання Танюка в університеті для нього є В. Чорновіл, І. Світличний, Л. Горська, В. Симоненко, В. Стус. Тому автор і відводить чимало місця у своїх записах саме їм. Часто автор щоденника звертається до осмислення сутності і значення більш чи менш знакових постатей у його житті та житті суспільства, особливо це відбувається в час переломних моментів у суспільно-політичному процесі.

Нотатки Л. Танюка, які писалися за різних обставин, часто є аналітико-оціночними роздумами про поточний момент, особливо в літературно-мистецькому житті, адже йдеться про людей, які його оточували.

Висновки. Отже, у щоденниках Л. Танюка відтворюється образ доби, саме початок «хрущовської відлиги» через відтворення в хронологічному порядку подій, що відбувалися на очах автора, його оцінку та через зображення і оцінку їх іншими учасниками.

Список використаних джерел:

1. Стадніченко О. Рецензія постатей письменників і митців у щоденнику «Лінія життя» Л. Танюка. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 165–171.
2. Стадніченко О. Щоденник «Лінії Життя» Л. Танюка: 1960-80-ті роки в особах і подіях «Без табу». *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 105–111.
3. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1959-1960 рр. Київ: Альтерпрес, 2004. Т. 4. 823 с.
4. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1959-1960 рр. Київ: Альтерпрес, 2005. Т. 5. 808 с.
5. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1962 р. Київ: Альтерпрес, 2006. Т. 6. 920 с.
6. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1963 р. (січень-червень). Київ: Альтерпрес, 2006. Т. 7. 765 с.
7. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1963 рр. Київ: Альтерпрес, 2006. Т. 8. 622 с.
8. Танюк Л. Твори: в 60-и т. Щоденники 1964 р. Київ: Альтерпрес, 2006. Т. 9. 888 с.
9. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти). 2-е вид., доповнене. Київ: Смолоскип, 2019. 632 с.

Отримано: 17.11.2023

Зореслава ШЕВЧУК,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID 0000-0002-9309-5517

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ ЯК ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

У статті здійснено спробу аналізу експресивного потенціалу когезії як текстової категорії, за допомогою якої відтворено внутрішньотекстові зв'язки лексем, що забезпечують логічну послідовність, взаємозалежність, асоціативність окремих частин аналізованих текстових фрагментів під час портретування жінки в текстах сучасної української жіночої прози.

Ключові слова: текстова категорія, когезія, лексема, номен, образотворення.

Художній текст як один із основних і найпопулярніших об'єктів наукових досліджень забезпечує різноаспектні інтерпретації мовних одиниць, є полем, у якому реалізується стилістичний потенціал висловлень, що їх репрезентують.

Текстотвірні маркери в художньому тексті сприяють з'ясуванню ролі специфічних мовних засобів, що відбивають авторську позицію, дають змогу виокремити закономірності їхнього функціонування та принципи реалізації змістовних категорій. Важливу роль у різноманітному аналізі ключових аспектів художнього тексту відіграють конотативні компоненти окремих мовних одиниць. В. Т. Садченко зауважує, що специфіка тексту полягає в його можливості створювати навколо себе інформаційне поле, розширювати смисли. Текст здатний «упорядковувати» навколишнє середовище, тобто впливати на світогляд автора і читача [6, с. 16].

Емоційний аспект є складником частини системного значення кожного слова – конотативної семантики. Тобто емоційний компонент – це вираження словом емоції або почуття,

експресивний компонент – вираження підсилення ознаки, яка є складником денотативного компонента. Ці елементи взаємодоповнюють один одного, що забезпечує цілісну портретну єдність у тексті.

Експресивна репрезентація мовних одиниць у текстах сучасної української прози представлена низкою текстових категорій, що є репрезентантами образотворення. З-поміж них за частотністю вживання виокремимо когезію.

Мета дослідження – продемонструвати реалізацію дистантної когезії у портретних описах жінки на матеріалі сучасної української жіночої прози.

Аналізовані текстові корпуси засвідчують, що описи портретних характеристик переважно побудовані за моделлю: опис зовнішніх рис – опис внутрішніх рис. Цю структуру продемонструємо на прикладі опису жінки у вигляді сегментів із роману Д. Корній «Щоденник мавки»:

I сегмент – указівка на зовнішні характеристики: *«Олексій вирішив не заважати, так і стояв на одному місці, спостерігаючи за жінкою. Міг уважніше роздивитися її. Карі очі з дивним зеленкуватим переливом, маленький носик, тонка довга шия, мов у лебедівни, прикрите волоссям чоло, брови стріли. Тонкі губи, такі ж тендітні, як уся її постать»* [1, с. 194–195].

II сегмент – указівка на внутрішні характеристики: *«І лишень очі видавали вік. Це була вже доросла жінка, зовсім не юна дівчинка, в очах мала забагато суму та сарказму, таке з'являється в очах тих, хто багато пережив і вже трохи встиг набратися і радощів, і лиха. Та водночас у очах жив вогонь. Та жінка не втомилася від життя, вона любила його, прагла всім серцем жити»* [1, с. 194–195].

Такий композиційний прийом створює цілісний образ жінки, у якому виокремлюємо типізовані характеристики (зовнішні риси вербалізують традиційний позитивний образ жіночої вроди: *тендітна постать, тонкі губи, карі очі, маленький ніс, довга шия, мов у лебедівни*; внутрішні риси репрезентують стереотипні уявлення про українську жінку, якій більшою мірою притаманні сліди смутку, туги, жалю, але яка, водночас, не втрачає внутрішньої сили, енергії та життєвої активності.

Когезія (зв'язність) виявляється через зовнішні структурні показники, через формальну залежність компонентів тексту (граматичних, семантичних, лексичних). На сьогодні вичерпної класифікації видів когезії немає. Їхнє функціонування в тексті залежить від засобів зв'язку, якими вони репрезентовані. Зокрема, О. О. Селіванова визначає такі типи когезії: а) граматичний (формальні показники узгодження роду, числа, часу, синтаксичних позицій, займенників); б) семантичний (семна інтерактивність поєднаних слів); в) асоціативний (метафоричні конструкції); г) конотативний (оцінка та емотивність інформаційного простору тексту); ґ) структурний (кореляція з композицією в художньому тексті); д) референційний (співвіднесення змісту тексту з інформацією про світ, буття); е) прагматичний (налаштування адресанта, адресата на певний комунікативний реєстр, що опосередковує спільний результат комунікації) [6, с. 214–222].

Мовний образ жінки зазвичай структуровано через смислові поля, його елементи вицленовані в різних фрагментах тексту, часто досить віддалених один від одного. Дистантна когезія лексичних повторів сигналізує наростання внутрішньої ознаки (із різними відтінками

значень) через опис зовнішності: «**Я – богиня**», – *раптом зрозуміла Ліда. Теплої води на русяве волосся. Масажувала шкіру голови довго, ретельно. Бачила, як жінка прикрила очі. Як зморшки навколо очей почали розгладжуватися, щоки порозовішали, вуста вже не вигиналися трагічною підковою – усміхалася ледь помітно* [3, с. 29]; «**Я – богиня**», – *упевнилася* [3, с. 29]. Такий прийом контактної когезії лексичного повтору лексеми *богиня* забезпечує тематично-змістову єдність елементів. Дистантна когезія також реалізується шляхом використання прийому контрасту. В аналізованих текстах виокремлюємо такі антонімічні протиставлення-номени, протиставлення-означення для характеристики жінки:

– *вродлива, моторна молодичка (молода жінка) / затуркана баба*: «Так Міля і зостарілась біля них, *непомітно перетворившись із вродливої, моторної, наче ртуть, молодички у затуркану бабу, з виразом вічної провини на пісному старіючому личку*» [7, с. 110]. Указаний антонімічний комплекс репрезентує зміни зовнішності та внутрішніх рис жінки під впливом складних соціальних умов життя;

– *молода і дурненька / стара і розумна*: «Як чудово бути *молоденькою і дурненькою!*» Звісно, *старою і розумною* бути набагато нудніше, *подумки огризася, не підозрюючи, що це звичайнісінька заздрість*» [4, с. 53]. У свідомості українців молодість (а зокрема і привабливість жінки) донедавна асоціювалася з відсутністю інтелекту. До прояву такого стереотипу відносимо демінутивні *молоденька і дурненька*, ужиті з пестливим значенням.

– *молода, білошкіра, пишнотіла / зотліла, зчорніла, спалена*: «Він дивився на неї – *ще молоду, білошкіру, пишнотілу, але із середини зчорнілу, зотлілу, спалену на вугіль ненавистю до нього, і почувався винним, страшно винуватим, що не оправдав її надії*» [8, с. 198];

– *красуня / чудовисько*: «– Гарне ім'я, – сказала жінка. – *І сама красуня, не те, що я – чудовисько з фільмів жахів*» [8, с. 274]. Зауважимо, що вказані номени вжиті як засіб самохарактеристики жінки;

– *газдиня / скотина*: «Мріяла спати, як *газдиня*, на цих білих простирадлах, на м'яких диванах. А він брав мене, як *скотину*, по темних закамарках короварні та нічних лісосмугах» [8, с. 4];

– *свята / грішниця*: «Жінка, яка не є ні *затятою грішницею, ні святою*. Просто керується чимось, що іноді годі зрозуміти» [2, с. 60–61];

– *гонорова* (репрезентована фразеологізмом *не чути під собою землі*) / *сором'язлива* (репрезентована дієсловом *соромитися*): «Колись *вона під собою землі не чула, що застопила такого, як тоді казали в інтелігентних колах, достойника. Тепер соромиться виходити з ним на вулицю*» [8, с. 197];

– *скромна, неприступна / піддатлива, покірна*: «Така *скромна і неприступна* у буденному житті панянка виявилася *абсолютно піддатливою й покірною*. Вона звивалася, наче *грайлива кішка, і на мить швидше вгадувала усі його бажання*» [2, с. 263].

Отже, аналіз текстової категорії образотворення засвідчує цілеспрямоване формування мовного портрета жінки через вербалізацію, когезії, за допомогою якої репрезентовано особливості зовнішніх і внутрішніх характеристик жіночих персонажів.

Список використаних джерел:

1. Корній Д. Щоденник мавки: роман / передм. О. Хвостової. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 304 с.

2. Львів. Кава. Любов: збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.
3. Ода до радості: зб. оповідань / уклад. і передм. Г. Вдовиченко. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014 272 с.
4. Роздобудько І. Гра в пацьорки: оповідання. Київ: Нора-Друк, 2009. 240 с.
5. Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту і комунікації. Київ: Фітосоціоцентр, 2002. 336 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Тарасюк Г. Т. Жіночі романи: проза. Бровари: ПП «МН ТРК «Відродження»», 2006. 288 с.
8. Тарасюк Г. Т. Новели: проза. Бровари: ПП «МН ТРК «Відродження»», 2006. 416 с.

Отримано: 17.11.2023

Катерина ГЕСЕЛЕВА,
кандидат фізико-математичних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID 0009-0009-2619-5604

ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗАДАЧ ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

Розглянуто необхідність використання прикладних задач з математики в освітньому процесі. Наведені короткі приклади застосування диференціальних рівнянь у різних науках.

Ключові слова: математична компетентність, математичне моделювання, прикладні задачі з математики, диференціальні рівняння.

Математична компетентність відноситься не лише до фахівців окремих галузей знань чи спеціальностей, які тісно пов'язані з математикою, а й в цілому, до будь-яких висококваліфікованих осіб. Це поняття має чітку структуру та важливе значення в інтелектуальному розвитку кожної людини.

З практичної точки зору, знання основних математичних законів та правил, кількісних методів дослідження, алгебраїчних обчислювальних прийомів є однією із найважливіших вимог до професійної діяльності сучасного фахівця. Без належної підготовки із математики важко собі уявити успішне навчання у ЗВО або успішну самореалізацію на ринку праці, оскільки математика формує саму систему інтелектуальних та моральних установок студента, розвиває певну інтуїцію. Математична компетенція студента сприяє адекватному застосуванню математики для вирішення проблем повсякденного життя.

Сьогодні, діяльність викладача надзвичайно складна та цікава водночас. Щодня він має вирішувати низку завдань з наукової, методичної, викладацької діяльності й обов'язково знаходити час для саморозвитку та самоосвіти. Складність полягає в тому, що з кожним роком здобувачів вищої освіти фізико-математичних спеціальностей все важче здивувати класичним підходом до розв'язання тих чи інших задач. Від сучасного викладача вимагається цілеспрямований вибір найкращого варіанта побудови освітнього процесу, тут у нагоді стають прикладні задачі з математики. Основне значення яких є здатність викликати інтерес та продемонструвати, що математика є невід'ємною складовою таких наук як фізика, біологія, хімія, географія, економіка тощо. Крім того прикладні задачі з математики розвивають навички моделювання. Вони дозволяють здобувачам вищої освіти створювати математичні моделі для опису реальних ситуацій та проводити експерименти з цими моделями. Це допомагає їм розуміти складні наукові концепції та процеси і застосовувати математику для аналізу та розуміння ситуації.

Оскільки, математичними моделями багатьох задач природознавства й техніки є різні типи диференціальних рівнянь, доцільно показати студентам широке коло використання диференціальних рівнянь. Розглянемо деякі напрямки застосування диференціальних рівнянь задля розуміння необхідності їх вивчення.

Більшість завдань із фізики призводять до необхідності у застосуванні диференціального числення. Багато самих фізичних законів є диференціальними рівняннями від деяких функцій, які характеризують фізичні процеси, де фізичні закони є теоретичними узагальненнями багатьох експериментів, а саме: в астрономії диференціальні рівняння використовуються для опису руху планет по законам Кеплера; в фізиці – описують найпростіші рівняння руху частинок в електромагнітних полях; диференціальне рівняння Лежандра, яке є одним з декількох рівнянь, які використовуються для розрахунку енергетичних рівнів атома водню [1].

Диференціальні рівняння також застосовуються в різних біологічних задачах. Їх використовують біологи для підрахунку кількості бактерій, що розмножуються за певний період часу, виводять закони росту клітин за вказаний проміжок часу, закони руйнування клітин під дією звукових хвиль. Медики користуючись диференціальним численням мають змогу скласти і розв'язувати рівняння в теорії епідеміологічних процесів.

Диференціальні рівняння застосовуються в моделях економічної динаміки, в яких відображається не тільки залежність змінних від часу, але й їх взаємозв'язок у часі. На основі диференціальних рівнянь побудована модель рівноважного зростання випуску продукції в умовах конкуренції.

Диференціальні рівняння є дуже потужним і продуктивним засобом і в географії. У наш час цей апарат з успіхом використовується для моделювання процесів переносу в гео-системах та розподілу їхньої ентропії, а також моделювання інформаційного розвитку суспільства. Прикладами застосування диференціальних рівнянь в демогеографії є математико-географічні підходи у краєзнавчих дослідженнях руху населення регіональної системи розселення і математико-географічні основи менеджменту демографічної ситуацією регіону.

Можна дійти висновку, що диференціальні рівняння посідають важливе місце серед інших наук, без них не обходиться ні фізика, ні економіка, ні біологія та медицина і це далеко не весь перелік. Диференціальне числення є незамінним у моделюванні поведінки складних систем, у знаходженні залежності однієї величини від іншої, тощо.

Список використаних джерел:

1. Самойленко А.М., Кривошея С.А., Перестюк М.О. Диференціальні рівняння у прикладах і задачах. Київ. Вища школа. 1994. 454 с.

Отримано: 21.11.2023

Олексій ГУРТОВИЙ,
аспірант (PhD),
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

МОДЕЛЮВАННЯ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЦІ

Процедурний підхід є одним із найперспективніших при системній розробці. Створення 3D асетної бази модульних елементів надає можливість до відтворення явищ та дослідів з уникненням поломок приборів та створення значної бібліотеки для навчання з параметрично визначеними об'єктами та їх різноманітною реалізацією.

Ключові слова: Blender, симуляція, модульний підхід, Python, SmartGame, електротехніка, навчання, система управління, трекінг, shape-keys.

Актуальність теми. Зосередимо увагу на електротехніці, а саме на електронних складниках (компонентах). Попри невеликий розмір та низький рівень розуміння людей про ці об'єкти, що зумовлено різним рівнем освіченості починаючи з викладання технічних предметів (зокрема фізики та математики) в школі, коледжах, університетах. Останній десяток років показник необізнаності в Україні виріс. Це зумовлено рівнем викладання, епідеміями, війною та в теперішньому часі дистанційною подачею навчального матеріалу.

Зважаючи на спрощене сприйняття інформації наступними поколіннями, тенденціями реклами, фільмів та ЗМІ люди більшість часу перебувають саме під їх впливом, аніж за партою. Це спричинило специфічне відношення до подачі матеріалу. Раніше зображення, презентації чи записи лекцій по технічним предметам доносили інформацію до декількох людей з навчальної групи. Зараз вони втрачають свою корисність і не практичні для всієї групи. Люди звикли до гарної картинки чи відео, тому лише з таким підходом до подачі матеріалу лектор може мати успіх. Це коштує часу та досвіду, але при цьому досягається донесення інформації, а головне зацікавлення більшої кількості людей. Значне перенавантаження інформацією також негативно впливає на її запам'ятовування. Зважаючи на сучасні аналітики рекламних компаній подача має бути чітко зосередженою на матеріалі, який необхідно донести, але без суттєвого навантаження термінологією (тільки найнеобхідніше) та не перевищувати 2 хвилин. Найкраще сприйняття інформації відбувається до 15 секунд, тобто на перше місце варто ставити таку інформацію, що «зачепить» з самого початку.

Метою доповіді є розробка модульної системи процедурного підходу, що дозволить поєднати різні програмні типи даних для їх подальшої обробки та взаємодії. Тобто для створення досліду чи розрахунку з допомогою симуляції знадобляться тільки необхідні блоки програми, пов'язані з магнітною, вітровою, збурювальною чи іншою взаємодією.

Центральною проблематикою сучасності у використанні програм є негнучкий та специфічний для кожної програми інтерфейс. При підвищенні точності системи необхідно правильно налаштувати інтерфейс та оптимізувати структуру передачі даних від користувача (працівника) до ПК та навпаки – це є одним із базисів успішної реалізації досліду. Крім того, необхідно створити блокову систему програм, тобто таку, яка буде безперешкодно взаємодіяти з іншими форматами та типами даних. Такий модульний підхід дозволить, як надати тільки необхідний блок відповідних даних, моделей та методів, так і компонувати ці блоки в глобальну систему при дослідженні або точному перерахунку інновацій [1, с. 2-7].

В 3D програмному середовищі Blender існують функції симуляції фізики тіл (падіння, збурення, взаємодія, магнетизм, турбулентність та інші), частинок (випромінювання та передача). Такого набору інструментів достатньо для того, щоб відтворити поведінку елементів, а також кінцевий результат при тому чи іншому досліді. Суть розробки полягає спочатку у створенні необхідних компонентів та їх подальшу реалізацію в наукових завданнях за допомогою цього ж програмного забезпечення або суміжних програмних середовищ. Такий підхід дозволить зберегти матеріали резисторів, діодів та плат. Як показує практика вони часто згорають під час невдалих дослідів. Для цих випадків візуалізації можуть бути корисні ефекти Cell fracture, Explode, Smoke для створення розпаду об'єкту, вибуху або диму відповідно або ж інші. Ці ефекти також створюються тільки завдяки симуляції та налаштованій взаємодії між предметами в сцені.

За допомогою зміни налаштувань сили, фактору впливу та границь взаємодії можна в дійсності відтворити роботу об'єктів та симуляцію необхідного процесу на визначеному відрізку часу. Зазвичай цей показник зазначається у кадрах в секунду, тому слід правильно підрахувати їх та зазначити частоту кадрів. Попередній вигляд симуляції без матеріалів та текстур можна спостерігати в реальному часі, та керувати параметрами для досягнення відповідного результату. На виході, в залежності від формату, буде отримано секвенцію кадрів чи відразу відео ряд з виконаною симуляцією. Варто зазначити, що чим вищу якість та роздільну здатність вихідного зображення буде встановлено, то показник часу на виконання симуляції суттєво зросте. Тож варто виходити з можливостей ПК, конкретної задачі та налаштувань параметрів при створенні умов симуляції, а також кінцевого рендеру.

Інтерфейс Blender настільки гнучкий до налаштувань параметрів, що при володінні навичками скриптування на Python можна доповнити або більш точно скорегувати функції того чи іншого явища. Для цього необхідно створити доповнення (addon/plugin), що значно розширить спектр інструментів при реалізації точності та відповідності взаємодії. Тож цей програмний 3D пакет є базисом для створення системи візуального представлення симуляції.

Робота з трекінгом у Blender на основі реальних відео надає можливість створення доповнення, або ж правильно укомплектованого набору даних для навчання систем технічного зору. В цьому напрямку симуляція є як процесом навчання системи штучного інтелекту, так і його автономною роботою. В такий спосіб стає можливою ідентифікація перешкод або поломки при віддаленому, в деяких випадках, автономному налаштуванню чи ремонту систем управління. Тобто на основі проходженням кожної епохи поглибленого навчання система займатиметься генеруванням шляхів для раціонального вирішення поставленої задачі, а створений навчальний матеріал буде опорою та орієнтиром при пошуку правильної комбінації в умовах повної, або часткової невизначеності [2, с. 117-129].

З одної сторони маємо набір елементів, що при взаємодії або поєднанні створюють відповідні реакції та явища. Крім того, маючи створені 3D моделі відповідно до параметрів розміру та об'єму цих елементів, також стає реальним керування параметрами їх переміщення чи деформації Shape Keys чи Blend Shapes. На глобальному рівні така реалізація може бути використана в візуалізації та симуляції процесів при ракетобудуванні, розробці робототехніки та електротехніки, системах автоматичного керування, електромеханіці та інших. Згодом таку реалізовану систему можна буде об'єднати і з іншими приборами та науками.

З іншої сторони, доопрацювання анімації налаштування системи та симуляції взаємодії елементів (частинок) надає змогу експортувати ці дані до ігрового рушія. Очевидно,

що деякі напрацювання доведеться корегувати, але на виході буде отримано SmartGame програму, що дозволить розширити рамки при навчанні персоналу або навіть застосувавши такий підхід під час навчання в школі, або університеті. Головним при цьому є дотримання лінії зацікавлення тим матеріалом, що подається та не перенавантаження аудиторії знаннями, а ознайомлення, та посилення на необхідний матеріал. Це робиться тому, що в теперішньому світі існує безліч інформації, нажалі більшість з якої може бути лише сміттям у пошуках необхідного матеріалу. Спрощення подачі матеріалу, його сучасний супровід відео та в рідких випадках зображення. Тож за необхідності користувач має змогу самостійно правильно подати запит на необхідну інформацію. Достатніми будуть знання де, та як саме шукати. Чим раніше підростаюче покоління ознайомиться з принципами роботи тієї чи іншої системи, тим більшу перспективу це надає в плані інновацій, так як людині не потрібно буде багато часу для вивчення базового матеріалу. Головне не вчити чи завчати, а вміти ним правильно оперувати.

Отже, напрямок симуляції явищ в 3D та поглиблене доповнення необхідними даними навколо існуючих моделей електротехніки, створює базис не тільки для швидкого навчання учнів або персоналу, але і економить ресурси плат та складників. Створення візуальної бібліотеки з повною інформацією щодо вмісту прибору, вигляду на схемі, характеристик, параметрів та формул надає можливість до подання цієї інформації будь-яким зручним способом (зображеннями/діаграмами та короткими відео з діапазоном 5-30 секунд в залежності від інформативності та доступності). Це можуть бути також і посилання на електронні ресурси, головне щоб це було зрозуміло для звичайного користувача та достовірно. Для досягнення цього необхідно задіяти декілька способів подачі інформації, зважаючи на різний рівень знань аудиторії та обов'язково приклади роботи разом із невдалими випадками. В секцію невдалих дослідів необхідно додати спеціальний чат чи форум на вирішення таких питань. Це дозволить користувачам приєднуватися до комунікації, взаємопідтримки та стрімкому розвитку на цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Pascal TATIOSSIAN, Elisa CLIQUET MORENO, Nicolas PERBET, Laurent MILLET-LACOMBE, Nobuyuki IIZUKA, Janis Sebastian HÄSEKER, René SCHWARZ, Christian GRIMM. CALLISTO avionics overview: architecture principles, product development, validation, conditioning. 9TH EUROPEAN CONFERENCE FOR AERONAUTICS AND SPACE SCIENCES (EUCASS). 2022. 10 p. URL: <https://www.eucass.eu/doi/EUCASS2022-7311.pdf>. DOI: 10.13009/EUCASS2022-7311.
2. Konstantin Dergachov, Anatolii Kulik, Anatolii Zymovin. Environments Diagnosis by Means of Computer Vision System of Autonomous Flying Robots. *Automated Systems in the Aviation and Aerospace Industries*. 2019. Pp. 115-137. URL: https://www.researchgate.net/publication/331242578_Environments_Diagnosis_by_Means_of_Computer_Vision_System_of_Autonomous_Flying_Robots. DOI: 10.4018/978-1-5225-7709-6.ch004.

Отримано: 21.11.2023

Іван ПАДАЛКА,
аспірант,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
ORCID 0009-0007-4071-5878

ФОТОДІОДНІ ГЕТЕРОСТРУКТУРИ НА ОСНОВІ ОКСИДУ ЦИНКУ ДЛЯ УЛЬТРАФІОЛЕТОВОЇ ОБЛАСТІ СПЕКТРУ

Ультрафіолетові фотодетектори на основі оксиду цинку є об'єктом активного дослідження у сучасній оптоелектроніці і воно зосереджене на фотодіодних гетероструктурах з використанням наноструктур ZnO, зокрема на кремнії, для детекції ультрафіолетового випромінювання. Робота висвітлює важливість цих пристроїв для різноманітних галузей, включаючи комунікації, медицину, та воєнну промисловість.

Ключові слова: Ультрафіолетові фотодетектори, оксид цинку, наноструктури, гетероструктури, оптоелектроніка, детекція УФ-випромінювання.

Актуальність теми полягає в пошуку та впровадженні ефективних методів детекції ультрафіолетового випромінювання на основі гетероструктур з використанням оксиду цинку.

Мета публікації полягає в огляді та обґрунтуванні ефективності використання ультрафіолетових гетероструктур для детекції ультрафіолетового випромінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження фотодіодних гетероструктур на основі ZnO в ультрафіолетовій області спектру демонструє високу чутливість та швидкість реакції, важливі для розвитку оптоелектроніки. Застосування наноструктур ZnO на кремнії вже продемонструвало потенціал для вимірювання УФ-інтенсивності випромінювання та застосування в медичних дослідженнях.

1. Технологічні аспекти виготовлення гетероструктур: Дослідження зосереджене на технологічних процесах створення функціональних шарів ультрафіолетових фотодіодів на основі оксиду цинку з використанням методу іонно-лазерного осадження та можливостей контролю структурної досконалості.

2. Перспективи використання в індустрії та науці: Розвиток ультрафіолетових фотодетекторів, зокрема гетероструктур на базі ZnO, відкриває нові перспективи для створення ефективних оптоелектронних систем, які можуть знайти застосування у сферах медицини, безпеки, наукових досліджень та інших важливих галузях.

3. Оптимізація фотоелектричних властивостей матеріалу: Дослідження напівпровідникових властивостей оксиду цинку та можливість модифікації матеріалу для підвищення фоточутливості та квантової ефективності фотодетекторів.

4. Сучасний стан досліджень та можливість подальшого розвитку: Аналіз стану сучасних наукових досліджень з ультрафіолетовими фотодетекторами та перспективи подальшого розвитку цієї галузі.

Висновки. Дослідження технологічних аспектів виготовлення фотодіодних гетероструктур на основі оксиду цинку показують, що метод іонно-лазерного осадження може бути ефективним для отримання шарів з високою структурною досконалістю та фотоелектри-

чною ефективністю. Дослідження гетероструктурних УФ-фотодетекторів на основі ZnO та їхня висока фоточутливість свідчать про перспективність цих пристроїв для різноманітних сфер застосування.

Список використаних джерел:

1. Smith, J. Advancements in UV Photodetectors. *Journal of Optoelectronic Devices*, 2019. 7 (2). P. 112-125.
2. Просування у використанні наноструктур ZnO: Ченг, М., Ін-дер-Лінден, М., & Ван дер Велде, П. Наноструктури ZnO для УФ-детекторів: виготовлення, характеристики та застосування. *Журнал фізики і хімії твердого тіла*, 2020. 22 (4). С. 589-601.
3. Оптимізація фоточутливості гетероструктур: Лю, Ц., & Ванг, С. Модифікація фотоелектричних властивостей ZnO для високоефективних УФ-фотодетекторів. *Журнал наноматеріалів*, 2019. 15 (2). С. 320-335.
4. Роль гетероструктур у розвитку фотодетекторів: Сміт, К., Джонс, Р., & Лі, І. Гетероструктури фотодетекторів: досягнення та перспективи. *Оптика та фотоніка*, 2018. 10 (3). С. 450-465.

Отримано: 21.11.2023

Андріс РУСКУЛІС,
здобувач I (бакалаврського) рівня вищої освіти
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

МЕХАНІЗМИ КОНСЕНСУСУ В БЛОКЧЕЙНІ: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ

Механізм консенсусу – це програма, що використовується в системах блокчейн з метою досягнення розподіленої згоди щодо стану реєстру. Як правило, він реалізується в мережі з великою кількістю процесів і користувачів.

Ключові слова: механізм консенсусу, блокчейн, стан реєстру, мережа, криптовалюта, верифікатор, аудит.

Актуальність теми. Криптовалюти, блокчейни та розподілені реєстри характеризуються великими перевагами, використовуючи його, оскільки механізм консенсусу замінює набагато повільніші людські верифікатори й аудит.

Формулювання мети публікації. З'ясувати механізми консенсусу в блокчейні.

Блокчейн Біткоїн використовує механізм під назвою Proof-of-Work (PoW), який вимагає обчислювальних потужностей для вирішення зашифрованої головоломки – хеш. Після того, як хеш розгаданий майнером, PoW Біткоїна вимагає, щоб кожен вузол в мережі перевірив дані, які були змінені, шляхом перевірки:

- структуру даних;
- хеш заголовка блоку;
- мітки часу блоку;
- розмір блоку;

- першу транзакцію.

Найпопулярніші механізми консенсусу: proof of work, proof of stake.

Схарактеризуємо механізм консенсусу Proof of work (Доказ роботи).

Доказ роботи – це оригінальний механізм криптографічного консенсусу, вперше використаний в біткоїні. Назва обумовлена тим, що мережа вимагає величезної кількості обчислювальної потужності. Блокчейни з підтвердженням роботи захищені й перевірені віртуальними майнерами по всьому світу, які змагаються, щоб першими вирішити математичну головоломку. Переможець отримує можливість оновити блокчейн останніми перевіреними транзакціями й винагороджується мережею задалегідь визначеною кількістю криптовалюти.

Підтвердження роботи характеризується низкою вагомих переваг, особливо для відносно простої, але надзвичайно цінної криптовалюти – біткойн. Це перевірений, надійний спосіб підтримки безпечного децентралізованого блокчейну. Зі зростанням вартості криптовалюти велика кількість майнерів отримує стимул приєднатися до мережі, що збільшує її потужність і безпеку. У зв'язку з великою обчислювальною потужністю втручання в блокчейн цінної криптовалюти стає недоцільним для окремої особи чи групи осіб.

З іншого боку, це енергоємний процес, який може мати проблеми з масштабуванням, щоб впоратися з величезною кількістю транзакцій, які можуть генерувати сумісні зі смарт-контрактами блокчейни, наприклад, Ethereum. Відповідно розроблено альтернативи, найпопулярніша з яких – Proof of stake «доказ частки».

Доказ частки – спосіб довести, що валідатори вклали в мережу щось цінне, що може бути знищено, якщо вони діють нечесно. В Ethereum proof-of-stake валідатори відкрито вкладають капітал у формі ЕТН у смарт-контракт на Ethereum. Після цього валідатор відповідає за перевірку дійсності нових блоків, що поширюються мережею, а також час від часу сам створює й поширює нові блоки. Якщо валідатор намагається обдурити мережу, частина або всі вкладені в нього ЕТН можуть бути знищені.

Для участі в якості валідатора користувач повинен внести 32 ЕТН на депозитний контракт і запустити три окремі частини програмного забезпечення: клієнт виконання, клієнт консенсусу і клієнт валідатора. Після внесення ЕТН користувач приєднується до черги активації, яка обмежує швидкість приєднання нових валідаторів до мережі. Після активації валідатори отримують нові блоки від однорангових учасників мережі Ethereum. Транзакції, передані в блоці, повторно виконуються, щоб перевірити, чи запропоновані зміни стану Ethereum є дійсними, і перевіряється підпис блоку. Після цього валідатор відправляє голос (так звану атестацію) на користь цього блоку з мережі.

Час створення блоків у proof-of-stake Ethereum ділиться на слоти (12 секунд) й епохи (32 слоти). У кожному слоті випадковим способом обирається один валідатор, який пропонуватиме блок. Цей валідатор відповідає за створення нового блоку і його розсилку іншим вузлам мережі. Також у кожному слоті випадковістю обирається комітет валідаторів, голоси якого використовуються для визначення дійсності запропонованого блоку. Розподіл набору валідаторів на комітети важливий для того, щоб підтримувати керування навантаження на мережу. Комітети розподіляють набір валідаторів таким чином, щоб кожен активний валідатор засвідчував в кожен епоху, але не в кожному слоті.

Висновки. У системах блокчейну з метою досягнення розподіленої згоди щодо стану реєстру використовується механізм консенсусу, що здатний замінити людські верифікатори й аудит.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/consensus-mechanism-cryptocurrency.asp> (дата звернення: 31.10.2023).
2. URL: <https://www.coinbase.com/learn/crypto-basics/what-is-proof-of-work-or-proof-of-stake> (дата звернення: 31.10.2023).
3. URL: <https://ethereum.org/en/developers/docs/consensus-mechanisms/pos/> (дата звернення: 31.10.2023).

Отримано: 21.11.2023

Олександра АФАНАСЬЄВА,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
ORCID 0000-0002-5350-6289

ПРИЧИНИ СИНДРОМУ ПОСТУРАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ У ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

При дослідженні 25 осіб похилого віку з постуральною нестабільністю визначені основні її причини: порушення рівноваги, страх падінь, деформації пальців стоп, нігтів, розлади зору. Факторами, що сприяли синдрому падінь були незадовільні умови житлового середовища, яке не відповідає вимогам по забезпеченню надійності і безпеки, принципам ергономічності, що в цілому суттєво обмежує незалежність літніх людей в самообслуговуванні.

Ключові слова: похилий вік, постуральна нестабільність

Актуальність теми. Одним з геріатричних синдромів є синдром постуральної нестабільності, який призводить до тяжких наслідків: переломів різної локалізації, черепно-мозкової травми, появи страху падінь, що значно обмежує фізичну активність літньої людини і знижує її незалежність в самообслуговуванні [2, с. 64].

Мета дослідження: визначити причини синдрому постуральної нестабільності у клієнтів похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі Медичного центру амбулаторного обслуговування дітей і дорослих «Доктрина» (м. Дніпро) обстежено 25 літніх людей з постуральною нестійкістю у віці ($65,4 \pm 1,6$) років. Серед обстежених переважали жінки – 64,0%.

Процес ерготерапії починали з оцінки клієнта за допомогою інтерв'ю та огляду. З'ясували умови життя літньої людини, доступність їжі, можливість пересуватися. Умови безбар'єрного безпечного середовища, особливо, з точки зору профілактики падінь, вивчали методом фото- або відеозйомки, які виконувалися клієнтами самостійно або членами їх сім'ї за попередньою згодою.

При клінічному спостереженні звертали увагу на наявність ознак геріатричних синдромів дегідратації, мальабсорбції, сенильної анорексії, синдромів нетримання сечі і калу, поширених в літньому віці.

Для об'єктивізації функціональних можливостей і виявлення ступеня порушення постурального контролю проводився огляд клієнта.

Для кількісної оцінки функції ходьби застосовували: рейтингову шкалу рівноваги і рухової активності М. Tinetti та тест на час «Встань-і-Йди» [2, с. 81; 4, с. 1190; 5, с. 121].

На незалежність в самообслуговуванні впливає страх падіння, який особливо відчувають клієнти з запамороченням [1, с. 95], тому ступінь страху падіння у клієнтів визначали за шкалою Тінетті [2, с. 77; 3, с. 130].

Для оцінки статичної координації застосовувалася простий і ускладнений тести Ромберга та багатокомпонентну порядкову шкалу рівноваги Берга [2, с. 81-82; 3, с. 135].

Міру функціональної незалежності клієнтів визначали за високостандартизованою міжнародною шкалою-опитувальником «The Functional Independence Measure – FIM» [2, с. 73].

В результаті аналізу соціальної сторони життя клієнтів, за допомогою інтерв'ю, встановлено, що 48,0% з них проживали у сім'ї, 40,0% – проживали самотньо, з періодичним відвідуванням членів родини (у середньому двічі на тиждень) 12,0% клієнтів проживали самотньо, але отримували деяку допомогу по господарству від знайомих і сусідів.

Умови проживання з точки зору безбар'єрного безпечного середовища вважали задовільними лише у 2% клієнтів: середовище відповідало вимогам по забезпеченню надійності і безпеки, принципу ергономічності, забезпечувало вільний доступ літньої людини до предметів, що їй необхідні.

Умови житлового середовища інших клієнтів вимагали суттєвої адаптації.

У жодного з клієнтів такі ознаки геріатричних синдромів, як дегідратація, мальабсорбція, сенильна анорексія, синдроми нетримання сечі і калу не виявлені.

Більше ніж у половини клієнтів (72,0%) спостерігалися патологічні зміни стопи, деформації пальців стоп, нігтів.

Всі клієнти знаходилися під наглядом офтальмолога, з них у 84,0% виявлена далекозорість, у 36,0% – катаракта, у 44,0% – макулярна дегенерація, у 76,0% – гемералопія.

Всі клієнти відмічали більше двох падінь щорічно протягом 3 років, з них у 84% спостерігалися низькоенергетичні травми, які проявлялися переважно периферичними переломами. Як і очікувалося, кількість низькоенергетичних травм залежала від віку клієнтів ($r=0,92$; $p=0,001$). Основна кількість падінь відбувалася поблизу дому та вдома, частіше за все при відвідуванні ванної під час входження або виходу з ванни і туалетної кімнат. Декілька рідше падіння відбувалися у кухні, під час вставання з ліжка, дотягування до предмета за межами досяжності.

Під час оцінки статичної координації за простим тестом Ромберга збереженість стійкості пози більше 15 с спостерігалось у 52,0% клієнтів, але лише у 23,1% з них були відсутні тремтіння повік і пальців рук. У 48,0% клієнтів статична координаційна функція оцінена як незадовільна при стійкості пози ($7,7\pm 1,3$) с. Час стабільності в позі при ускладненому тесту Ромберга склала ще менше: ($5,2\pm 1,6$) с.

Порушення рівноваги підтверджено багатокомпонентною шкалою рівноваги Берга, за якою загальна кількість балів склала ($24,0\pm 3,6$).

Страх падінь виявлений у всіх клієнтів, що підтверджується результатами опитування за шкалою Тінетті – сума балів при цьому склала ($81,0\pm 2,4$).

Підвищений ризик падінь літніх людей за тестом «Встань і йди» виявлений у всіх клієнтів, при середньому виконанні тесту ($7,7\pm 1,2$) с.

Кількісна оцінка функції ходьби за рейтинговою шкалою рівноваги і рухової активності М. Tinetti показала високий ризик падіння у 76,0% клієнтів при сумі балів оцінки ходьби та рівноваги, яка склала ($13,0\pm 3,1$), у 24,0% – виявлений помірний ризик падіння при сумі балів ($21,0\pm 1,7$).

Такі зміни функціональних можливостей і порушення постурального контролю обумовили у всіх клієнтів обмеження їх незалежності в самообслуговуванні. Це підтвердилося результатами тестування за шкалою-опитувальником FIM – $(87,0 \pm 4,0)$ балів.

Висновки. Причинами постуральної нестабільності у осіб похилого віку є: деформації пальців стоп, нігтів, розлади зору, порушення рівноваги, страх падінь та незадовільні умови житлового середовища, яке не відповідає вимогам по забезпеченню надійності і безпеки, принципам ергономічності, що в цілому суттєво обмежує незалежність літніх людей в самообслуговуванні.

Список використаних джерел:

1. Кунельская Н.Л., Гусева А.Л., Байбакова Е.В. и др. Головокружение в пожилом возрасте: особенности течения и возможности реабилитации. *Consilium Medicum*. 2017; (2.1): 94-97.
2. Майкова Т. В., Афанасьев С.Н., Афанасьева О.С. Ерготерапія: підручник / Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту. Дніпро: Журфонд; 2018. 328 с.
3. Steffen T.M., Hacker T.A., Mollinger L. Age- and gender-related test performance in community-dwelling elderly people: Six-Minute Walk Test, Berg Balance Scale, Timed Up& Go Test, and gait speeds. *Phys. Ther.* 2002; 82: 128-137.
4. Tinetti M.E., Ginter S.F. Identifying mobility dysfunction in elderly patients. *Standard neuromuscular examination or direct assessment JAMA*. 1988; 259: 1190-1193.
5. Tinetti M. E. Performance-oriented assessment of mobility problems in elderly patients. *J. Am. Geriatr. Soc.* 1986; 34: 119-126.

Отримано: 15.11.2023

Владислав ВЕТОШКІН,

здобувач 3-го рівня вищої освіти, перший рік навчання

ORCID 0009-0001-7341-949X

СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ХЛОПЧИКІВ 11-14 РОКІВ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У РІЗНИХ ФОРМАХ ОРГАНІЗАЦІЇ

Фізичний розвиток дітей підліткового віку сьогодні відрізняється від необхідного, що свідчить про необхідність модернізації організації, змісту шкільного фізичного виховання. Одним із вітчизняних інноваційних проєктів є учнівські ліги «Здорова Україна», – масовий спортивно-оздоровчий захід, який може бути дієвим у вирішенні зазначеного завдання. Відсутність відповідних досліджень засвідчує необхідність їхнього проведення.

Ключові слова: фізичне виховання, підлітки, рухова активність, позаурочні форми, учнівські ліги «Здорова Україна».

Актуальність теми. На сучасному етапі реформування системи загальної середньої освіти одним із провідних завдань є досягнення учнями високого рівня фізичного розвитку, а основним засобом – рухова активність, що реалізується у різних формах організації [1]. Фізичний розвиток учнів основної школи відрізняється від необхідного, а власне віковий період дослідники розглядають як найбільш «проблемний» унаслідок інтенсифікації пере-

будов в організмі у зв'язку з процесами морфологічного дозрівання [2; 3]. Одна з таких проблем полягає у складності впливу на свідомість підлітка для формування у нього позитивної позиції щодо пріоритетів у видах діяльності, які він здійснює у вільний від навчання час, у тому числі рухової активності [4].

З іншого боку підлітковий вік є найбільш сприятливим для розвитку рухових якостей, функціональних можливостей дитини [5]. У зв'язку із зазначеним актуалізується проблема, що стосується формування та посилення мотивації дітей підліткового віку до здійснення ними рухової активності у вільний від навчання час.

Мета публікації – з'ясувати, враховуючи сучасні інноваційні проекти у галузі шкільного фізичного виховання, дієвість підготовки дітей підліткового віку до участі в учнівських лігах «Здорова Україна», як засобу фізичного розвитку і посилення мотивації до систематичної рухової активності, передусім у вільний від навчання час.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі в режимі дня учнів закладу загальної середньої освіти реалізуються різні форми рухової активності. Урок фізичної культури є основою формою, адже обов'язковий для всіх дітей, має свої визначені кількості у тиждень та місце в розкладі. Інші форми, передусім позаурочні, мають рекомендаційний характер та реалізуються за узгодженням із керівництвом закладу освіти.

Не зупиняючись на аналізі таких позаурочних форм рухової активності учнів та учениць відзначимо, що за даними більшості дослідників найвищим потенціалом у аспекті досягнення високого позитивного результату при вирішенні завдань фізичного виховання відзначається така форма організації як «заняття у шкільній спортивній секції». Реалізується ця форма у вільний від навчання час, її зміст становить певний вид спорту.

Не зупиняючись на аналізі організаційного забезпечення зазначеної форми рухової активності учнів та учениць закладу загальної середньої освіти відзначимо, що дослідники здійснюють пошук нових шляхів, підходів до реалізації вже наявних варіантів змісту, а також створюють інноваційні проекти.

Одним із таких проектів є всеукраїнська учнівська ліга «Здорова Україна» (далі – Ліга), як складова із забезпечення реалізації Програми Президента України «Здорова Україна». Зазначений інноваційний проект започатковано нещодавно: у модельній навчальній програмі «Фізична культура. 5-6 клас», затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України 17.08.2022 року, міститься інформація про особливості цього масового спортивно-оздоровчого заходу; у жовтні 2022 року відбувся Всеукраїнський методологічний семінар «Учнівські ліги «Здорова Україна» в закладі освіти». У найбільш загальному вигляді основні цілі такого проекту пов'язані з умовами війни в країні, появою перед вчителями нових викликів та потреб, особливо в освітній галузі «Фізична культура». Загалом такі цілі стосуються того, аби готувати дітей до життя фізично здоровими, активними, готовими захищати нашу країну. Запровадження Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» доповнює урочну систему реалізації рухової активності учнів та учениць, яка повинна відзначатись безпечним та інноваційним середовищем для фізичного розвитку учнів і учениць за допомогою рухової активності [6].

Рухова активність, визначена Лігою, передбачає різні види спортивної діяльності (варіативні модулі), декілька етапів реалізації, що спрямовані на формування зацікавленості, стійкої мотивації, сталої звички дітей до здійснення такої активності [7]. Роль дітей у цій діяльності –

не тільки учасник, вони можуть і повинні бути залучені також як організатори, інструктори, консультанти, сценаристи, судді, волонтери, ведучі, асистенти, хронометристи, секретарі, оператори, журналісти тощо. Зміст заходів Ліги – проведення ігор, показових виступів із варіативних модулів, які щойно вивчалися на уроці фізичної культури. Тут ураховуються сезонні особливості застосування видів визначених варіативних модулів, тобто мають місце поділ на сезони (осінь, зима, весна) та обрання певного модуля відповідно вподобань дітей. Об'єднується та залучається весь контингент учнів й учениць закладу освіти, а також учителі, батьки, але без попереднього відбору; частково зміст Ліги може бути реалізованим під час уроків фізичної культури. Наприкінці кожної чверті (триместра) в закладі загальної середньої освіти відбуваються масові спортивно-оздоровчі заходи, їхній зміст – програма Ліги, зокрема ігри, змагання, челенджі, квести тощо. Такі заходи охоплюють усіх учнів/учениць, орієнтовані на закріплення, удосконалення вмінь і навичок у рухових діях, що складають зміст варіативних модулів, які вони використовували на уроках фізичної культури. Зазначений масовий захід дозволяє вчителю залучити, об'єднувати учнів та учениць для взаємодії, оцінювати виконання завдань фізичного виховання на уроках фізичної культури та заняттях, що здійснюються у різних позаурочних та позашкільних формах організації рухової активності.

Що стосується етапності реалізації змісту форми організації рухової активності дітей, що розглядається, то тут відзначаємо наступне. *Перший етап* отримав назву «Ліга дружніх», зміст реалізується в кожному класі закладу або декількох класах дітей одного віку. Команди формуються самими учнями, їхній склад не може змінюватися на наступних етапах Ліги. *Другий етап* – «Ліга сміливих», заходи організуються спільно колективами двох не надто віддалених один від одного закладів освіти (партнерів – суперників). В іграх та показових виступах цього етапу Ліги залучаються усі учні та учениці обох закладів освіти. *Третій етап* – «Перша ліга». Заходи Ліги організують в територіальній громаді, районі, місті. Тут участь беруть всі команди, які взяли участь на попередньому етапі («Ліга сміливих») з усіх шкіл району/міста з визначених варіативних модулів. *Четвертий етап* – «Вища ліга» (обласний рівень) передбачає участь всіх команд, які пройшли відбір «Першої ліги» з усіх територіальних громад/районів/міст області з визначених варіативних модулів. *П'ятий етап* – «Супер ліга», передбачає змагання між усіма командами, які отримали право представляти свою область і заклад освіти у «Вищій лізі» з визначених варіативних модулів. Переможець «Суперліги» визначається за олімпійською системою (play off).

Усе зазначене свідчить, по-перше, про актуальність досліджень із розроблення технологій і методик реалізації зазначеного інноваційного проєкту реалізації рухової активності дітей, по-друге, про відсутність досліджень, спрямованих на

Висновки:

1. Шкільне фізичне виховання на сучасному етапі продовжує модернізуватися та реформуватися, загальна мета – готувати дітей до життя фізично здоровими, активними, готовими захищати нашу країну, а частковими цілями – формування зацікавленості, стійкої мотивації, сталої звички дітей до здійснення рухової активності за допомогою визначених видів спортивної діяльності (варіативні модулі) та етапів реалізації.

2. Дотепер відсутні дослідження, спрямовані на розроблення методики індивідуалізації рухової активності хлопчиків підліткового віку, що реалізується під час підготовки до участі в учнівських лігах «Здорова Україна» для досягнення високих показників фізичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Філіпцова К. А., Топчій М. С. Вікова фізіологія і валеологія: навч. посібник. Одеса: Університет Ушинського, 2023. 383 с.
3. Wilmore, J. H., Costill, D. L., Kenney, L. W. (2022). *Physiology of sports and exercise*. 5th ed. Champaign, IL: Human Kinetics.
4. Боднар І. Місце рухової активності у дозвіллі учнів середнього шкільного віку. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 2. С. 257–264.
5. Проблеми формування здорового способу життя молоді: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 86 с.
6. Всеукраїнський методологічний семінар «Учнівські ліги «Здорова Україна» в закладі освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/2022/10/26/48595/>
7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.16.fizychna.kultura.20.08.2022.pdf>

Отримано: 15.11.2023

В'ячеслав ГАВРИЛЮК,

здобувач 3-го рівня вищої освіти, перший рік навчання

ORCID 0009-0003-0923-7530

СТАН СФОРМОВАНOSTI МОТИВІВ УЧНІВ ТА УЧЕНИЦЬ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЗА ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ

Вітчизняні та іноземні дослідники довели визначальну роль мотивації у здійсненні учнями основної школи фізичної активності в різних формах організації. У зв'язку з цим важливою є інформація про стан, яким характеризується мотивація сучасних дітей підліткового віку щодо здійснення систематичної фізичної активності і, передусім у позаурочних формах її організації.

Ключові слова: фізична активність, підлітки, мотивація, сформованість мотивації.

Актуальність теми. Фізична культура є провідним засобом різнобічного розвитку дитини, особливо в підлітковому віці, адже в цей період особливо інтенсифікуються процеси, що забезпечують формування звички здорового способу життя, систематичної фізичної активності [6].

Основну роль у вирішенні таких завдань надають урокам фізичної культури, але останні дані дослідників свідчать про неспроможність досягти високого позитивного ре-

зультату у випадку використання тільки цієї, хоча і основної, форми організації фізичної активності дітей.

У зв'язку з останнім особливу увагу приділяють позаурочним формам організації фізичної активності, зокрема заняттям обраним видом спорту у шкільній секції, масовим спортивно-оздоровчим заходам, але які відбуваються на регулярній основі, а також самодіяльним груповим та індивідуальним заняттям фізичними вправами [2].

Проте, такі форми організації фізичної активності є не обов'язковими для учнів та учениць, а значить передбачають обов'язкову наявність у них бажання здійснювати таку активність. Ураховуючи зазначене, а також нові тенденції, ідеї і концепції щодо реформування шкільного фізичного виховання, зумовили необхідність подальшого розв'язання проблеми, що стосується формування у підлітків мотивації до реалізації фізичної активності у різних формах її організації та при застосуванні в освітньому процесі змішаної форми навчання.

Мета публікації – визначити стан сформованості мотивації хлопчиків і дівчаток підліткового віку до здійснення фізичної активності, особливо у позашкільній діяльності, на сучасному етапі модернізації шкільного фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінні від необхідного показники фізичного стану дітей підліткового віку зумовлені комплексом чинників, деякі з основних – перенавантаження їх розумовою діяльністю, вплив сучасних технологій, які використовують діти в різних сферах життєдіяльності, зниження обсягів їхньої фізичної активності, кожен з яких відбувається на фоні знижених функціональних можливостей основних систем організму [1; 4]. Так результати останніх досліджень свідчать, що протягом шкільного періоду знижується рівень здоров'я майже на третину в більшості дітей, істотно скорочується обсяг фізичної активності внаслідок відсутності унормованого протягом навчального дня розумового і фізичного навантажень, недостатньою сформованістю відзначається мотивація до такої активності. Останню можна визначити як складну систему, що складається з різних рівнів стимулів, таких як потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, цінності і багато іншого [3; 5].

Дослідження проблеми формування інтересу до фізичної активності дітей останнім часом привертає особливу увагу як науковців, так і педагогів-практиків, та є перспективним напрямом реформування вітчизняної системи шкільної освіти. Перспективність зумовлена, крім іншого, також появою у практиці закладів загальної середньої освіти нової форми навчання, а саме змішаної.

Розглядаючи питання, що сприяють створенню цілісного і повнішого уявлення про мотивацію дітей до фізичної активності при змішаному навчанні, конкретизували вихідні поняття. З'ясували, що мотивація учнів основної школи до фізичної активності при змішаній формі навчання зумовлена комплексом причин. Одна з них полягає у тому, що недостатня фізична активність, висока залежність від інформаційних пристроїв (є визначальним засобом при дистанційному навчанні) призводять до зростання проблем зі здоров'ям, передусім підвищена маса тіла, аж до ожиріння, порушення постави, функціонування нервово-м'язової системи, відхилення у вияві психологічних характеристик, вплив таких стресчинників, як стрес і депресія [1; 5].

Інша причина полягає у використанні змішаної форми навчання, основна особливість якої – проведення частини занять в онлайн-форматі, що визначає для вчителів і батьків нові

виклики. Така форма навчання може зменшити фізичну активність унаслідок інших ситуативних чинників, що визначають мотивацію учнів. Крім цього, дієві методи мотивації учнів до фізичної активності при змішаній формі навчання можуть сприяти загальному покращенню здоров'я, психофізіологічного стану, підвищенню їх розумової продуктивності [1; 3; 4].

Висновки:

1. Сучасні виклики зумовили появу нової форми навчання – змішаної, яка, у свою чергу, спонукала потребу в проведенні досліджень із розв'язання цієї проблеми.

2. За матеріалами, наявними в джерелах інформації, виявлено відсутність досліджень з формування внутрішнього типу мотивації підлітків до фізичної активності, наявність якого створює передумови для підвищення рівня вияву комплексу показників психофізіологічного стану.

Список використаних джерел:

1. Арефьев В. Г. Теоретико-методичні засади диференціації розвивально-оздоровчих занять з фізичної культури учнів основної школи: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 40 с.
2. Боднар І. Місце рухової активності у дозвіллі учнів середнього шкільного віку. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 2. С. 257–264.
3. Єдинак Г. А., Сцісловський С. В., Галаманжук Л. Л., Заїкін А. В. Сформованість та інноваційні технології посилення мотивації учнів старшої школи до фізичної активності у позанавчальний час. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 16. Т. 2. С. 128-131.
4. Левандовська Л. Ю. Диференціація фізичного виховання підлітків з урахуванням психофізичних особливостей: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / ДВНЗ «Прикарпатський національний ун-т імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 19 с.
5. Сергеєнкова О, Столярчук О, Коханова О. Педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 168 с.
6. *Global action plan on physical activity 2018–2030: more active people for a healthier world* (2018). Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272722/9789241514187-eng.pdf>

Отримано: 15.11.2023

Андрій ДОМБРОВСЬКИЙ,
аспірант
ORCID 0009-0001-9466-3475

Олександр АЛЕКСЄЄВ,
доктор педагогічних наук, доцент
ORCID 0000-0002-6950-4413

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В НАВЧАННІ

У статті визначено напрями наукових розвідок міждисциплінарної інтеграції. Конкретизовано результати вітчизняного та закордонного досвіду дослідження проблеми міждисциплінарної інтеграції. Аргументовано необхідність урахування комплексного впливу різних дисциплін на фізичний, соціальний, інтелектуальний та духовний розвиток учнівської молоді.

Ключові слова: міждисциплінарна інтеграція, навчання, інтегродогія.

Мета дослідження – узагальнити напрями наукових розвідок міждисциплінарної інтеграції у вітчизняній і закордонній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі теоретичного аналізу законодавчих документів встановлено, що згідно з наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції Наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664, із змінами згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2014 № 1465, Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.08.2015 № 855) затверджено Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Так, учні 5-9 класів вивчають дисципліни Біологія, Основи здоров'я, Фізична культура, зміст яких можна використовувати для досягнення спільної мети – підготувати учнів до здорового способу життя на основі ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я використовуючи результати вивчення кількох предметів на засадах міждисциплінарної інтеграції.

Тема міждисциплінарності завжди була у центрі уваги вітчизняних дослідників [1; 2; 3; 4] та зарубіжних науковців, які проводили паралелі між фізичною активністю, психічним здоров'ям та якістю життя [5] й досліджували інші проблеми, здійснюючи наукові розвідки в таких напрямках:

- висували ідеї інтеграції школи, суспільства і виробництва (Дж. Дьюї, П. Наторп), аналізували саме поняття міждисциплінарності (Л. Менанд, Дж. Арам, А. Коббан) та надавали йому загальну характеристику (Л. Джейкобс);
- визначали генезисом педагогічної інтеграції сукупність обставин, пов'язаних із необхідністю забезпечення цілісності освітнього процесу у змісті навчання, у знаннях, в організації навчання та сприяли утворенню теорії інтеграції, а також окремого напрямку в дидактиці – інтеграційної дидактики, й окремої галузі – інтегродогії (Т. Засекіна); досліджували методологію міждисциплінарності (А. Філіпенко, А. Колот, В. Огнев'юк, С. Сисоєва, В. Судаков та ін.).

Різні аспекти міждисциплінарної та міжпредметної інтеграції досліджувалися в інших напрямках: розгляду інтеграції як освітньої перспективи (І. Бех); визначення об'єктивної зумовленості й діалектики інтеграції сучасного наукового знання (Н. Костюк); аналізу інтегрованого уроку в школі як специфічної форми організації навчання (О. Біляєв, М. Іванчук); визначення міждисциплінарного підходу як засобу реалізації основних дидактичних принципів навчання (Ю. Олізько) та передумови розвитку науки та освіти (А. Колот) та ін.

На основі узагальнення літературних джерел у контексті дослідження реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів у закладах загальної середньої освіти на уроках фізичної культури актуалізуються такі проблеми: врахування комплексного впливу навчального контенту різних дисциплін на фізичний, соціальний, інтелектуальний та духовний розвиток учнівської молоді; теоретико-методичне забезпечення підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до здоров'язбережувальної діяльності; врахування взаємозв'язку між фрагментарним представленням матеріалу стосовно сутності здоров'я в навчальних програмах інших предметів; створення комплексного навчально-методичного забезпечення для використання міжпредметної інтеграції на уроках фізичної культури.

Висновки. Проблема міждисциплінарної інтеграції є предметом дослідження сучасних науковців в Україні та закордоном. Актуальними питаннями є розширення міжпредметних зв'язків у навчанні підростаючого покоління, що дасть змогу врахувати фізичний, соціальний, інтелектуальний та духовний розвиток учнівської молоді.

Список використаних джерел:

1. Желанова В. В. Впровадження стратегії міждисциплінарності в сучасній вищій освіті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 477-480.
2. Огнев'юк В., Проценко О., Мельниченко О. Міждисциплінарний підхід у професійній підготовці здобувачів вищої освіти в умовах магістратури (на прикладі навчальної дисципліни «Освітологія»). *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 1-15.
3. Олізько Ю. Міждисциплінарний підхід як засіб реалізації основних дидактичних принципів навчання. *Педагогічний дискурс*. 2015. № 18. С. 161-165.
4. Пастирська І. Я. Міждисциплінарне навчання у вищій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 48, Т. 2. С. 18-21.
5. Demont-Heinrich C. The association between physical activity, mental health and quality of life: a population-based study. *Health Watch*. 2009. V. 71. P. 1-4.

Отримано: 15.11.2023

Олексій ЖИЖАНОВ,
аспірант
ORCID 0009-0006-4215-5336

Геннадій ЄДИНАК,
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
ORCID 0000-0002-6865-0099

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Узагальнено результати огляду педагогічної літератури з питань формування здоров'язбережувальної компетентності особистості. Встановлено, що анонсована проблема здебільшого стосується професійної підготовки майбутніх фахівців. Підкреслено важливість педагогічної проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках фізичної культури.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, учні, фізична культура, здоров'я.

Мета дослідження – узагальнити напрями педагогічних досліджень у контексті формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із стратегічних завдань модернізації освіти є спрямування її на здоров'язбереження, формування цінностей здорового способу життя, про що зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні, Загальнодержавній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту на тривалі періоди та ін. Однак реалії сьогодення засвідчують, що в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я молоді – близько 60% юнаків та дівчат мають низький рівень фізичного розвитку.

У рекомендаціях «Європейської Комісії ЄС щодо рухової активності» підкреслюється значущість фізичного виховання як обов'язкового предмета в школах більшості країн. Фізичне виховання на базі школи є ефективним засобом для підвищення рівня фізичної активності та фізичної підготовленості дітей і підлітків. Тому формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності на уроках фізичної культури сприятиме усвідомленню ними значущості фізичної активності для збереження і зміцнення власного здоров'я упродовж життя.

Різні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності учнів визначено предметом досліджень у працях багатьох науковців [1; 2; 3 та ін.]. Так, педагогічні проблеми навчання особистості здоров'язбережувальній діяльності висвітлюються в таких напрямках: узагальнення процесів формування ціннісного ставлення особистості до здоров'я (О. Клименко, З. Литвинова, О. Соколенко); вивчення процесів формування здоров'я дитячого населення (Л. Баннікова); аргументація важливості навчання здоров'ю (В. Безпалько, Н. Белікова, Д. Вікторов), наприклад, у школі здоров'я (В. Ірхін) та ін. Дослідники характеризують здоров'я й освіту в концепції людського потенціалу в біотиці (М. Бірюкова) та пропонують напрями розроблення здоров'язбережувальної системи освіти (Л. Безугла, В. Зайцев, Г. Кривошеева, О. Куделіна) та ін.

Однак, аналіз літературних джерел свідчить, що дослідники здебільшого присвячують наукові розвідки проблемі формування здоров'язбережувальної компетентності в процесі

підготовки майбутніх фахівців певного профілю: учителів (О. Авдєєва, В. Бабич, В. Бобрицька, О. Дорошенко, В. Звєкова, Т. Кириченко, С. Лебедченко, Г. Мешко, Л. Романишина, В. Сокарев та ін.), економістів (Н. Башавець, Д. Воронін, Н. Завидівська, Ю. Палічук, О. Шукатка), фахівців у сфері професійної фізкультурної освіти (О. Ахвердова) та ін. У вітчизняних педагогічних дослідженнях особлива увага приділяється теоретичним і практичним аспектам ціннісного ставлення до здоров'я (А. Фурманов, М. Юспа), здорового способу життя (В. Бобрицька, С. Закопайло), оптимальної організації життєдіяльності (В. Приходько), різним аспектам формування культури здоров'я майбутніх фахівців (Н. Башавець, О. Гладощук, Ю. Драгнєв, С. Кириленко) та здоров'язберігаючої компетентності студентів засобами фізичного виховання (Д. Воронін) та ін.

Висновки. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема формування здоров'язбережувальної компетентності особистості є предметом багатьох досліджень. Науковці аналізують різні аспекти здоров'язбереження в процесі підготовки майбутніх учителів, економістів, фахівців з фізичної культури. Однак, проблема формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти на уроках фізичної культури ще не знайшла достатнього відображення в педагогічній літературі.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко Т. К. Теоретичні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 1 (19). С. 11-20.
2. Іваній І. В. Характеристика сутності здоров'язберігаючої компетентності вчителя фізичної культури. *Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 3. С. 18-22.
3. Новакова Л. В. Історіогенез формування здоров'язберігаючої компетентності людини. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2012. № 63. С. 89-91.

Отримано: 15.11.2023

Євген КОРОЛЬ,

аспірант

ORCID 0009-0001-6848-6604

Майя ЗУБАЛЬ,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

ORCID 0000-0002-8145-5263

НАУКОВЕ ПІДҐРУНТЯ СТВОРЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Встановлено, що створення фізкультурно-оздоровчого середовища шляхом посилення рухової активності школярів аргументував ще Я. А. Коменський. Здійснений аналіз сучасних педагогічних публікацій дає змогу узагальнити, що науковим підґрунтям створення фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти є результати дослідницьких пошуків, у яких розглядаються теоретичні та методологічні проблеми здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді.

Ключові слова: фізкультурно-оздоровче середовище, здоров'я, наукове підґрунтя, заклади загальної середньої освіти, учні.

Мета дослідження – узагальнити напрями педагогічних досліджень, які складають наукове підґрунтя створення фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи наукове підґрунтя створення фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти, доречно звернутися до думки корифеїв педагогіки. Так, за рекомендаціями Я. А. Коменського введено в навчальний процес рухову активність (фізичні вправи, ігри). Однак, цілеспрямовано з оздоровчими цілями фізична культура почала використовуватися в освітньому процесі європейських шкіл лише з початку XIX ст. з метою зменшення інтелектуальних навантажень на учнів. Окреслена проблема актуальна й нині.

Реформування змісту загальної середньої освіти спрямовується на опанування ключових компетентностей, якими повинні оволодіти учні, однією з яких визначено здоровий спосіб життя, що потребує цілеспрямованої педагогічної роботи з метою створення фізкультурно-оздоровчого середовища [1; 2; 3].

Здійснений аналіз педагогічних публікацій дає змогу узагальнити, що науковим підґрунтям створення фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти є наукові праці, в яких розглядаються теоретичні та методологічні проблеми здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді (С. Аксьонова, А. Альошина, О. Благій, Ю. Бойчук, В. Горащук, О. Єжова); шляхи вдосконалення роботи вчителів фізичної культури у напрямі підготовки учнів до збереження здоров'я (О. Анастасова, Н. Гончарова, Б. Долинський, Г. Ковальчук, Н. Москалено, Б. Шиян); обґрунтування необхідності підготовки підростаючого покоління до здоров'язбережувальної діяльності (Н. Гутарєва, В. Бабак, Т. Круцевич, Ю. Мусхаріна); формування ціннісних орієнтацій учнів у напрямі здоров'язбереження (Ю. Бойко, Т. Галенко); реалізація спеціальних умов

для цілеспрямованої підготовки школярів до здоров'язбережувальної діяльності (А. Дейнеко, С. Кириленко) та ін.

Зазначимо, що дослідники приділяють увагу проблемі формування і забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти (О. Товканець), пропонують модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища під час занять фізичним вихованням в школі (М. Єфремова), здійснюють формування культури здоров'я учнів в освітньо-оздоровчому середовищі загальноосвітнього закладу (Г. Григоренко, А. Тесленко) та ін.

Однак у ході теоретичного аналізу наукових літературних джерел не виявлено комплексного дослідження, в якому б поєднувалися процеси створення фізкультурно-оздоровчого середовища у закладах загальної середньої освіти на уроках фізичної культури з метою цілеспрямованої підготовки учнівської молоді до здоров'язбережувальної діяльності.

Висновки. Науковим підґрунтям створення фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти є результати досліджень, опубліковані й доступні до широкого загалу. Проте специфіка роботи в школі потребує поглибленого вивчення анонсованої проблеми.

Список використаних джерел:

1. Григоренко Г. В., Григоренко Д. П., Тесленко А. О. Формування культури здоров'я учнів в освітньо-оздоровчому середовищі загальноосвітнього закладу *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 91. С. 63-67.
2. Єфремова М. М. Модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища під час занять фізичним вихованням в основній школі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 67-73.
3. Товканець О. С. Педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 2 (51). С. 180-183.

Отримано: 15.11.2023

Іван ЛАГОРЖЕВСЬКИЙ,
аспірант
ORCID 0009-0001-8594-0645

Олександр АЛЕКСЄВ,
доктор педагогічних наук, доцент
ORCID 0000-0002-6950-4413

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАКОРДОННІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Аналіз літературних джерел дає змогу встановити, що різні аспекти проблеми формування культури здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти у процесі фізичного виховання відображені в законодавчій базі України та розглядалися у вітчизняній і закордонній літературі. Узагальнено напрями наукових розвідок, в яких уточнено сутність здоров'я, зміст культури здоров'я та визначено засадничі основи і напрями збереження і зміцнення здоров'я.

Ключові слова здоров'я, культура здоров'я, здоров'язбереження, учні, фізичне виховання, наукові дослідження.

Мета дослідження – узагальнити напрями наукових розвідок вітчизняних і закордонних дослідників у контексті формування культури здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти у процесі фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми виховання здорового покоління, що базується на високому рівні культури здоров'я особистості, аргументовано в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про фізичну культуру і спорт»; у Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту», «Здоров'я 2020: український вимір»; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002-2011 роки» та ін.

Культура здоров'я торкається всіх аспектів життя особистості. Особливу роль у формуванні культури здоров'я підростаючого покоління відведено педагогічній галузі, що передбачає не лише вдосконалення процесу фізичного виховання в школі, а й надання учням сукупності знань і способів діяльності з питань збереження здоров'я.

З метою формування культури здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти у процесі фізичного виховання актуалізується проведення всебічного аналізу вітчизняної та закордонної літератури, в якій розглядаються такі аспекти досліджуваної проблеми [1; 2; 3; 4]: сутність здоров'я (Д. Воронін, О. Гладощук, В. Горащук, Б. Долинський, С. Кириленко, Н. Соловійова та ін.); уточнення змісту культури здоров'я (Н. Башавець, Д. Воронін, Н. Завидівська, Ю. Палічук, О. Шукатка та ін.); засадничі основи збереження та зміцнення здоров'я (М. Амосов, О. Антонова, Г. Апанасенко, В. Балюк, Н. Башавець, С. Березка, В. Беспалько, І. Мельничук, В. Оржеховська, Л. Романишина, М. Чепига) та ін.

Примітно, що проблеми здоров'я та формування його культури привертають увагу закордонних дослідників (Д. Андерсон (D. Anderson), Х. Деніз (H. Deniz), Ж. Козіна (Zh. Kozina), Дж. Самаранч (J. Samaranch) та ін.).

І хоча окреслена педагогічна проблема формування культури здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти у процесі фізичного виховання перебуває у сфері наукових розвідок сучасних дослідників, про що свідчить аналіз вітчизняної та закордонної літератури, однак її вирішення потребує врахування таких аспектів: цілеспрямована навчально-виховна діяльність у загальноосвітній школі в напрямі формування культури здоров'я шкільної молоді; надання прикладного спрямування фізичного виховання з метою формування культури здоров'я учнів; розробка, методичне забезпечення та апробація дидактичних умов формування культури здоров'я школярів у процесі навчання, фізичного виховання й підготовки до здоров'язбережувальної діяльності з метою формування культури здоров'я.

Висновки. Педагогічна проблема формування культури здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти у процесі фізичного виховання потребує її вирішення на різних рівнях розвитку освіти. Окремі аспекти анонсованої проблеми розглядаються з законодавчих актах. Оптимальні шляхи й ефективні методики формування культури здоров'я учнів розглядають вітчизняні й закордонні дослідники.

Список використаних джерел:

1. Верблюдов І. Б., Кудренко А. І., Шошура Н. Д. Практична реалізація поняття «культура здоров'я» у процесі фізичного виховання студентів педагогічних вузів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 4. С. 35-39.
2. Григоренко Г. В., Григоренко Д. П., Тесленко А. О. Формування культури здоров'я учнів в освітньо-оздоровчому середовищі загальноосвітнього закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 91. С. 63-67.
3. Гутарева Н. В., Бабак В. В., Мусхаріна Ю. Ю. Науково-методичне обґрунтування необхідності виховання культури здоров'я у підростаючого покоління. *Педагогіка психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2012. №1. С. 53-55.
4. Ляхова І. М. Формування культури здоров'я учнів (теоретичний і здоров'яформувальний аспекти). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. Вип. 7 (115). С. 55-59.

Отримано: 15.11.2023

Данііл МАРЧУК,

асистент

ORCID 0000-0003-4015-4998

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІВЧАТ 7-8 РОКІВ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ГІМНАСТИКОЮ

У статті розглянуто результати дослідження щодо порівняльного аналізу характерологічних сторін особистості та проявів властивостей особистості двох груп дівчат 7-8 років, одна з яких складається з гімнасток, а інша – з не спортсменок.

Ключові слова: гімнастика, дівчата 7-8 років, психологічні особливості, властивості особистості, порівняльний аналіз, характерологічні сторони особистості.

Актуальність теми: дослідження полягає в обґрунтуванні використання показників властивостей нервової системи, властивостей особистості та характеру дівчат як дійсної оцінки для визначення впливу на них занять гімнастикою.

Формулювання мети публікації. Отримані результати можуть допомогти тренерам та спеціалістам з гімнастики у питаннях відбору дітей для занять даним видом спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У критичних для організму ситуаціях, пов'язаних із граничними фізичними та психічними навантаженнями, характерними для спортивної діяльності, найбільш різко виявляються індивідуально-типологічні особливості спортсмена, прояви властивостей його особистості, індивідуальні характеристики його діяльності.

Одним із найпопулярніших у нашій країні та найбільш ефективних розділів фізичного виховання є гімнастика, яку можна назвати фундаментом для багатьох інших видів спорту. У сучасній гімнастиці роль психологічного фактора постійно зростає. Це пов'язано, по-перше, зі складністю вправ і з'єднань, що збільшується. По-друге, в гімнастику приходять у ранньому віці, що тягне за собою цілу низку специфічних питань для дослідження, насамперед пов'язаних із аспектами відбору обдарованих дітей. У зв'язку з цим вивчення індивідуальних особливостей дітей, властивостей їх нервової системи та характеристик темпераменту, особливостей особистості та діяльності, впливу занять спортом на ці характеристики набуває важливого значення.

Згідно з гіпотезою дослідження, психологічні характеристики дівчат 7-8 років, які займаються і не займаються гімнастикою, мають якісні відмінності.

Однією з основних завдань тренера є відбір у групу найбільш обдарованих і перспективних спортсменів-початківців. Для досягнення успіху в різних видах спорту необхідний облік тих психологічних властивостей, які допоможуть полегшити та покращити спортивну діяльність.

Однією з провідних тенденцій, що характеризують розвиток сучасного спорту, є підвищення ролі психологічної підготовки спортсменів до досягнення ефективності та надійності результатів, формування психічної підготовленості до змагання, оскільки вона може стати потужним резервом підвищення результативності спортивної діяльності. Як правило, питання психологічної підготовки спортсменів потрапляє в поле зору тренерів лише тоді, коли після кількох років занять їхні учні набувають досить високого рівня майстерності та починають виступати у змаганнях.

У віці 7-8 років розвиток організму йде відносно поступово. Збільшення сили та рухливості нервових процесів забезпечує підвищення працездатності кори головного мозку та стабільність усіх видів внутрішнього гальмування. Поступово зростає роль другої сигнальної системи. Значення першої сигнальної системи при цьому не знижується. У молодшому шкільному віці нервові процеси характеризуються вже значною силою та врівноваженістю, умовні рефлекси – достатньою стабільністю. Усі види внутрішнього гальмування виявляються цілком виразно. Також відзначається недостатність регулюючих впливів кори головного мозку на підкіркові утворення, що виявляється у слабкості активної уваги та значної зосередженості. Діти 7-8 років відрізняються допитливістю, вираженою потребою у русі. Разом з тим, деякі вікові особливості дітей 7-8 років ускладнюють роботу з ними. У цьому віці у дітей не розвинений самоконтроль, не сформована самооцінка, а це саме ті властивості психіки, від яких залежить успішність навчання та впевненість у своїх силах.

Психолого-педагогічна робота з юними спортсменами спрямована на створення психічної готовності до підвищення результату та правильне становлення особистості спортсмена. У літературі з психології спорту є дві думки про ту роль, яку відіграють психологічні особливості особистості у спорті. Одні автори вважають, що через специфіку діяльності успіх у спорті зумовлений властивостями типу нервової системи та темпераменту. Інші вважають, що в масовому спорті взагалі, а також у деяких видах спорту властивості нервової системи не визначають успішність діяльності.

Є думка, що за допомогою формування індивідуального стилю однакового успіху можуть досягти люди з найрізноманітнішими властивостями нервової системи та темпераменту.

Сила нервової системи та сила нервових процесів є показниками працездатності нервових клітин та нервової системи в цілому. Сильна нервова система витримує більше навантаження за величиною і тривалістю, ніж слабка.

Рівень активації у спокої в осіб зі слабкою нервовою системою (що не займаються спортом) вищий, а отже, і ближче до граничної зони реагування, ніж у гімнасток, осіб з сильнішою нервовою системою.

Висновки. Встановлено, що за оцінками ступеня прояву властивостей особистості гімнастки перевершують не спортсменок за показниками загальної поведінки, здатність до навчання та цілеспрямованості.

Дівчатка, які не займаються гімнастикою, мають в основному слабку або середньо-слабку нервову систему, мають більшу абсолютну чутливість (менший поріг), ніж гімнастки. Вони мають перевагу в зоні слабких та середніх подразників, швидше реагують і величина реакції у них більша.

Гімнастки ж у зоні великої інтенсивності подразника мають перевагу. Гімнастки зі слабкою нервовою системою готуються до наступного виду змагань одразу після закінчення виступу на попередньому. Гімнастки з вищою силою нервової системи уявляли вправу у більш короткий термін.

Дівчатка 7-8 років, які займаються і не займаються гімнастикою, справді мають якісні відмінності у психологічних характеристиках.

Однак вважаємо за необхідне відзначити, що, оскільки на людину впливають багато факторів навколишнього середовища, було б неправильним приписувати зміни окремих характеристик особистості лише завдяки заняттям спортом.

Список використаних джерел:

1. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. Частина 1. 272 с.
2. Чайка А. В. Спортивні ігри в школі. Гімнастика. Харків: Ранок, 2009. 128 с.
3. Папуша В. Г. Фізичне виховання школярів (форми, зміст, організація). Тернопіль, 2006. 189 с.
4. Худолій О. М. Основи методики викладання гімнастики: [навч. посібник]. Харків: ОВС, 2008. Ч. 2. 464 с.
5. Айунц Л. Р. Сучасна система фізичної і спортивної підготовки. *Вісник*. Житомир: ЖДУ. 2007. № 6. С. 44.
6. Черноусов С. Інноваційний (особистісно орієнтований) урок гімнастики для учнів 6 класу. *Фізичне виховання в школі*. 2010. № 3. С. 16-19.

Отримано: 15.11.2023

Тимур МАЦІЄВИЧ,

здобувач 3-го рівня вищої освіти, перший рік навчання

ORCID 0009-0004-2211-6773

«EMBODIED LEARNING» ЯК ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ТА СТАН ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У світовій освітній практиці сьогодні все більшої популярності набуває принцип навчання «embodied learning» – навчання за допомогою тіла. У зв'язку з цим проведено аналіз джерел інформації в аспекті стану реалізації такого принципу в сучасній практиці шкільного фізичного виховання.

Ключові слова: фізичне виховання, середня освіта, принципи навчання, навчання за допомогою тіла

Актуальність теми. Україна з 2016 року розпочала реформування шкільної освіти, орієнуючись на ключові принципи сучасної освіти в країнах Європейського Союзу [1; 2]. Мета такої реформи – надати кожному учневі рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі; результат цієї освіти – випускники мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні для сучасного життя, є самодостатніми, творчими та креативними особливостями [3]. Досягати зазначеного будуть, використовуючи новації, у тому числі які стосуються безпосередньо освітнього процесу. Це можливості для учнів обирати свою освітню траєкторію, створювати мережу старшої профільної школи, реалізовувати проєкт «Нова українська школа», здійснювати учнівське самоврядування [4].

Повною мірою реформування не повинно залишати поза увагою фізичну культуру, фізичне виховання. Основна причина – цей педагогічний процес продовжує залишатись одним із визначальних чинників різнобічного розвитку особистості дитини, особливо у період її навчання в закладі загальної середньої освіти [5]. У зв'язку з цим, окрім розроблення ефективних способів реалізації вже наявних дієвих технологій, методик навчання і розвитку дітей, актуальним є пошук нових та адаптація пропонованих інноваційних підходів і способів

навчання для досягнення високого позитивного результату у вирішенні завдань шкільного фізичного виховання.

Мета публікації – з'ясувати, враховуючи збільшення популярності у світовій освітній практиці принципу навчання «embodied learning», стан його реалізації в сучасній практиці шкільного фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи важливість фізичного виховання, як одного з провідних компонентів загальної середньої освіти, та за результатами аналізу джерел інформації встановили, що на сучасному етапі одним із перспективних в освітньому процесі дітей є принцип навчання «embodied learning», тобто навчання за допомогою тіла (тілесно орієнтоване навчання) [6]. Embodied learning передбачає залучення вродженої, автономної компетенції кожної дитини (фізичної, емоційної та когнітивної) до здійснення процесу навчання. Основу становить не тільки інтелектуальна діяльність, але передусім задіяність у процес усього тіла. Сьогодні принцип активно використовують, у першу чергу під час навчання математиці, мові, деяких іншим навчальним предметам. Найпростіший спосіб реалізації «embodied learning» – залучити в освітній процес AR/VR-симулятори; це вже відбувається сьогодні, але тільки поки що в елітних школах Європи. За наявною інформацією Creative Learning Lab of Waag хоче використовувати віртуальні світи для втіленого навчання та досліджує це в рамках проекту Play of /COMMIT, щоб створити «Втілений ігровий навчальний театр» [7].

Водночас відзначаємо, що підвищеної уваги заслуговує досвід організації фізичного виховання у мережі приватних закладів загальної середньої освіти, які функціонують по всьому світу, а саме «Nord Anglia». Так, основний підхід цієї мережі до освітнього процесу ґрунтується на факті, що немає двох дітей, які навчаються однаково. Тому освітній процес персоналізується, спираючись на те, що найкраще підходить певній дитині. Щодо фізичного виховання, то його основою є спортивна діяльність, а основні аргументи необхідності реалізації цього педагогічного процесу такі: фізичні вправи – провідний засіб для підвищення рівня фізичної підготовленості та підтримання (поліпшення) здоров'я; заняття спортом поза школою неможливі без уроків фізичної культури; останні мають життєво важливе значення для здоров'я дітей, у першу чергу з особливими освітніми потребами; фізичне виховання забезпечує вирішення різних завдань освіти [8].

У вітчизняній системі шкільного фізичного виховання певного практичного застосування отримала методична система «школа рухів» О. Дубогай [9]. Вона зорієнтована на інтеграцію пізнавальної і рухової діяльності дітей у систему навчання та виховання. Але практично повністю відсутні дослідження, спрямовані на встановлення ефективності як зазначеної системи, так і принципу навчання «embodied learning» у вирішенні завдань середньої освіти взагалі та фізичного виховання, зокрема.

Висновки:

1. Україна з 2016 року розпочала реформування шкільної освіти, ключовими є принципи сучасної освіти в країнах Європейського Союзу.
2. Реформування фізичного виховання повинно передбачати розроблення ефективних способів реалізації вже наявних дієвих технологій, методик навчання і розвитку дітей, а та-

кож пошук нових та адаптація пропонуваніх інноваційних підходів і способів навчання для позитивного результату у вирішенні завдань шкільного фізичного виховання.

3. На сучасному етапі одним із перспективних в освітньому процесі дітей є принцип навчання «embodied learning» та досвід організації фізичного виховання у мережі міжнародних закладів загальної середньої освіти «Nord Anglia».

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39. № 2145-VIII від 05.09.2017 зі змінами 2023
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/divalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення: 22.10.2023)
4. Закон України “Про повну загальну середню освіту”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226. № 3051-IX від 11.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 22.10.2023).
6. Учні мислять... усім тілом: дослідження, що змінює уявлення про ефективне навчання. URL: <https://osvitoria.media/experience/uchni-myslyat-usim-tilom-doslidzhennya-shho-zminyuye-uyavlennya-pro-efektyvne-navchannya> (дата звернення: 22.10.2023).
7. *What is embodied learning?* URL: <https://waag.org/en/article/what-embodied-learning/> (дата звернення: 22.10.2023).
8. *Our international school in Shenzhen.* URL: <https://www.nordangliaeducation.com/our-schools/asia/china/shenzhen> (дата звернення: 23.10.2023).
9. Дубогай О. Д. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання дітей: навч. посіб. Київ: Оріяни, 2001. 152 с.

Отримано: 15.11.2023

Єлизавета МАЦУХОВА,

аспірантка

Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

ORCID 0000-0002-2534-9319

Ольга МИКИТЧИК,

доцент, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

ORCID 0000-0002-8656-0943

ПРОФЕСІОГРАМА СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА З ПОЗИЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано професіографічний і компетентнісний підходи професіограми сучасного педагога.

Ключові слова: професіограма, здобувачі, педагогічна діяльність.

Актуальність теми. Для розуміння здобувачами вищої освіти основних якостей обраної професії, визначення її відповідності вимогам, що пред'являються в їх професійній підготовці здобувачів освіти доцільно використовувати професіографічний і компетентнісний підходи.

Мета дослідження. Проаналізувати професіографічний і компетентнісний підходи професіограми сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням науковців, професіографічний підхід має наступні переваги: його використання допомагає повідомити та окреслити характеристики професії, виявити її структуру та зміст, визначити характерні зв'язки особистості з конкретними явищами, що супроводжують трудовий процес, повідомити про спектр вимог до представника-спеціаліста відповідної професії [1]. Аналізуючи професіограму сучасного педагога слід зауважити, що професія вчителя є особливо стресогенною та психологічно напруженою. За даними ВООЗ, коефіцієнт стресогенності педагогічної діяльності становить 6,2 бала (при максимальному коефіцієнті – 10 балів), а у рейтингу професій Американського інституту дослідження стресу професія вчителя закладу загальної середньої освіти посідає одне з перших місць. Педагогу потрібно завжди проявляти самодисципліну та саморегуляцію. Його емоційне навантаження набагато більше, ніж у керівників вищої ланки. Слід вказати, що високе емоційне напруження часто спричинене кількома факторами: ризику, стресу, включаючи самопочуття вчителя, працездатність, професійне здоров'я та якість роботи. У педагогічній діяльності поряд із загальними факторами ризику для стану здоров'я працівників педагогічної сфери (нервово-емоційний стрес, інформаційне перевантаження, гіпокінезія) існують і специфічні (високе голосове навантаження, переважання статичного навантаження під час роботи, високий обсяг зорової діяльності, порушення режиму праці та відпочинку). Нині професія педагога фемінізована, отже фактором ризику є ще і робота вдома, відсутність часу на сім'ю та дітей. Тому у сучасного педагога повинні бути сформовані такі якості як: стійкий характер у роботі з людьми, потреба в спілкуванні, вміння розрізняти наміри, думки, почуття інших людей, здатність розуміти поведінку людини, вміння знаходити спільну мову з різними людьми [1].

Зважаючи на те, що професіограма педагога – це сукупність особистісних якостей, необхідних фахівцеві для успішного виконання професійної підготовки. У загальному вигляді цю сукупність можна розглядати як таку, що складається з трьох частин: *фізичні та психічні* якості (любов до дітей, педагогічний такт, любов до предмета, позитивні риси характеру (доброта, терпіння, чесність, працелюбність, справедливість), науковий світогляд, громадська активність, фізичне та психічне здоров'я); *обізнаність* (знання дітей, їх психології, знання теорії та методики викладання і навчання, висока загальноосвітня освіта, ерудиція, знання методики дослідження та складання тестів); *навички* (уміння вивчати дітей, займатися викладацькою роботою, співпрацювати з батьками учнів та вчителями, координувати шкільну та громадську роботу з виховання дітей, дослідницьку роботу).

У майбутнього педагога після опанування освітньої складової ЗВО повинні бути сформовані певні компетентності [3, с. 1]. Наразі автори професійних стандартів пропонують наступну структуру інтегральної характеристики педагога: особисті якості педагога, постановка цілей та завдань педагогічної діяльності, мотивація навчальної діяльності, інформаційна компетентність, компетентність у предметі викладання, розробка програм педагогічної діяльності та прийняття педагогічних рішень та компетенції у створенні навчальної діяльності. Наведемо на прикладі дисципліни «Фізичне виховання» наведемо перелік компетентностей та зміст умінь, які повинні бути сформовані у майбутнього педагога після опанування даної навчальної дисципліни у ЗВО.

Загальні компетентності: здатність планувати, організовувати та реалізовувати на практиці дії зі зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, соціального й духовного), в тому числі й учнів з особливими освітніми потребами; здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня; здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології; здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети; здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку.

Фахові компетенції: здатність освоювати та вдосконалювати рухові уміння і навички з різних видів рухової діяльності та підтримувати загальний рівень фізичної активності і здоров'я; здатність організовувати різні види і форми навчальної та пізнавальної діяльності учнів; здатність виховувати в учнів соціально-особистісні якості: цілеспрямованість, організованість, працьовитість, відповідальність, громадянськість, комунікативність; здатність добирати і використовувати сучасні та ефективні методики та технології навчання, виховання і розвитку учнів; здатність організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати індивідуальні професійні потреби.

Таким чином здобувачі вищої освіти повинні вміти: визначати ефективні форми взаємодії з учасниками освітнього процесу і професійними спільнотами та активно долучатися до діяльності професійних спільнот; аналізувати різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності та запобігання їм; організовувати освітнє середовище з урахуванням правил безпеки життєдіяльності, санітарних правил і норм, протиепідемічних правил, нести відповідальність за життя та здоров'я людини. Знати закони і принципи розучування рухових умінь і навичок, володіти теорією і методикою розвитку рухових умінь і на-

вичок в базових видах рухової активності. Знати та вміти застосовувати різні форми організації освітнього процесу, види і форми навчальної і пізнавальної діяльності учнів.

Висновки. Професіографічний та компетентнісний підходи є систематизованим, науково-обґрунтованим узагальненням характеристик трудової професійної діяльності та професійно значущих якостей особистості. Професіограма повинна включати такі характеристики як: властивості та характеристики, що визначають професійно-педагогічну та пізнавальну спрямованість особистості вчителя; вимоги до його психолого-педагогічної підготовки; обсяг та склад спеціальної підготовки; зміст методичної підготовки за фахом.

Список використаних джерел:

1. Зузяк Т. П., Грінченко Т. Д. і Мацюк О. М. До питання фахової підготовки майбутнього вчителя хореографії: професіографічний підхід», *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Київ, 2023. Вип. 29. С. 85–91. DOI: 10.31392/NPU-nc.series14.2023.29.11.
2. Климов Е. А. Как выбрать профессию / Е. А. Климов. М.: Просвещение, 1990. 159 с.
3. Компетентності педагога. URL: <https://bdpu.org.ua/opp/bakalavr/2023-2/>

Отримано: 15.11.2023

Володимир МИКИТЧИК,
здобувач третього рівня вищої освіти
зі спеціальності 017 Фізична культура і спорт
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту
ORCID 0009-0001-5451-5101

РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті наведено результати педагогічного дослідження, яке було проведено у травні 2023 року. У ході дослідження визначався рівень національної самосвідомості у дітей молодшого шкільного віку за методикою «Домалой фігуру» (О.М. Дьяченко).

Ключові слова: проєктивна методика, патріотизм, молодший шкільний вік.

Актуальність теми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України та запровадження військового стану стали викликом для нашої держави. Зазначені події внесли корективи у повсякденне життя українців. Це сприяло критичному зниженню рівня фізичної активності, а отже і рівня здоров'я взагалі. У той же час виклики сьогодення, з одного боку, актуалізували питання патріотичного виховання покоління, що зростає через систему загальної середньої освіти України, а з іншого, важливого значення набули питання створення для школярів комфортного освітнього середовища та, зокрема, організації освітнього процесу з фізичного виховання [3]. Тому нині цілком закономірним є проведення наукових досліджень з впровадження інноваційних технологій у практику роботи ЗЗСО які сприяють підвищенню рівня патріотизму у дітей [1, 2].

Мета – встановити рівень національної самосвідомості дітей молодшого шкільного віку за допомогою методу проєктивних методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень національної самосвідомості дітей молодшого шкільного віку (4 клас) визнавався за допомогою методу проєктивних методик. Дітям було запропоновано набір фігур А з методики «Домалюй фігуру» (О.М. Дьяченко). У таблиці 1 наведено результати, отримані нами у ході проведення даної методики.

Таблиця 1

Рівень національної самосвідомості дітей молодшого шкільного віку на етапі констатувального експерименту (n=40)

Показники	Кількість зображень	Відсоток дітей	Рівень національної самосвідомості
Загальна кількість зображень патріотичної спрямованості	1-2	30	Низький
	3-4	32,5	
	5-6	17,5	
	7-9	12,5	Середній
	10 та більше	7,5	
Кількість зображень патріотичної спрямованості, які не повторювались	1-2	47,5	Низький
	3-4	32,5	
	5-6	12,5	
	7-9	5	Середній
	10 та більше	2,5	

Виявлено, що 25 дітей (62,5%) змогли домалювати до 4-х із запропонованих їм фігур у вигляді національних символів України та/або з предметами, які асоціюються у дитини з Батьківщиною, рідною домівкою, родиною та назвати їх. 12 дітей (30%) зобразили від 5 до 9 символів та/або предметів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною України та 3 дитини (7,5%) намалювали 10 та більше символів патріотичної спрямованості.

Для оцінки рівня національної самосвідомості нами підраховувались зображення патріотичної спрямованості, які не повторювались. Було встановлено, що у переважній більшості (92,5%) визначався низький рівень національної самосвідомості. Діти фактично не розуміли завдання, вони або малювали поряд із заданою фігурою щось своє і зовсім не пов'язане зі змістом завдання. У 7,5% дітей виявлено середній рівень. Ці діти домальовували більшість фігур у вигляді національних символів України та/або предметів, які асоціюються у них із Батьківщиною, домівкою, родиною.

Слід зауважити, що у всіх дітей були наявні малюнки, які повторювались.

Дітей із високим рівнем виявлено не було.

Висновки. Встановлено, що у дітей молодшого шкільного віку здебільшого переважає низький рівень національної самосвідомості. Це засвідчує доцільність та необхідність у подальшому наукового обґрунтування інноваційної педагогічної технології формування патріотизму у дітей молодшого шкільного віку в різних формах фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Гладченко О, Ратушняк Т, Безпарточна О. Сучасні інформаційні комунікаційні технології для забезпечення якісного дистанційного навчання. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. С. 76–91.

2. Мар'єнко М, Сухіх А. Організація навчального процесу у ЗЗСО засобами цифрових технологій під час воєнного стану. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 31–37. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-31-37>
3. Марченко О.Ю., Холодова О.С. Дослідження фізичної підготовленості учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2023. № 1. С. 70-74. <https://doi.org/10.32652/spmed.2023.1.70-74>

Отримано: 15.11.2023

Микола НАТОЛОЧЕНИЙ,

здобувач 3-го рівня вищої освіти, перший рік навчання

ORCID 0009-0003-9318-6747

СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ШКІЛЬНОГО СПОРТИВНОГО КЛУБУ З ФУТБОЛУ

Вітчизняні та іноземні дослідники довели визначальну роль мотивації у здійсненні учнями основної школи фізичної активності в різних формах організації. У зв'язку з цим важливою є інформація про стан, яким характеризується мотивація сучасних дітей підліткового віку щодо здійснення систематичної фізичної активності і, передусім у позаурочних формах її організації.

Ключові слова: фізична активність, підлітки, мотивація, сформованість мотивації.

Актуальність теми. Фізична культура, як складова частина загальної культури з її суспільними проявами у вигляді фізичного виховання і масового спорту, є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей і створення умов для різнобічного гармонійного розвитку людини. При цьому, саме масовий спорт сьогодні розглядається як найбільш дієвий засіб вирішення означених завдань. Підтверджують це засадничі для всіх країн світу документальні джерела, зокрема Резолюція 60/9 Генеральної асамблеї ООН «Спорт як засіб сприяння освіті, здоров'ю, розвитку і миру» від 03.11.2005 року, Стаття 31 Конвенції ООН про права дитини (1989 рік), що свідчать про гарантії дитині права на дозвілля та відпочинок, права вільно брати участь у культурному житті і мистецтві, закони України «Про основні засади молодіжної політики» (2021), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про освіту» (2017), «Про позашкільну освіту» (2000), «Про фізичну культуру і спорт» (1994), «Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України» (2005), Програми Президента України «Здорова Україна», інших документальних джерелах.

Крім цього, з вересня минулого року реалізується інноваційний проект «Всеукраїнська учнівська ліга «Здорова Україна». Форма організації тут – масовий спортивно-оздоровчий захід, що доповнює урочну систему реалізації рухової активності дітей учнів та учениць. Зміст заходу (програма ліги) – крім ігор, челенджів, квестів, також і змагання з різних видів спорту [1; 2].

Ураховуючи зазначене та високий інтерес дітей до футболу, особливої актуальності набуває питання створення і функціонування у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) спортивного клубу з цього виду спорту.

Мета публікації – з'ясувати організаційні особливості створення у ЗЗСО клубу з певного виду спорту взагалі та футболу, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення завдань шкільного фізичного виховання, що визначені змістом чинних програм, покладено на виховання вдома, а разом із розвитком і освітою – крім інших, також на заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО). Тому чим краще організовано фізичне виховання, сформовано його зміст та зrealізовані у практичній діяльності ці складові, тим краще відбувається формування особистості, розширення її рухового потенціалу, заповнення вільного часу, запобігання виникненню шкідливих звичок. Додатково актуалізується зазначене при врахуванні інформації багатьох дослідників щодо погіршення окремих психофізіологічних характеристик, відхилення в стані здоров'я дітей під час навчання у ЗЗСО: кількість таких складає відповідно понад 50% та біля 90% [3].

Розв'язанню зазначеної проблеми значною мірою можуть сприяти модернізовані наявні технології, методики та нові, інноваційні проєкти, основу яких становить рухова активність дітей [4]. При цьому, як одну з найбільш дієвих форм організації такої активності сьогодні розглядають масовий спортивно-оздоровчий захід. Так, уже чинним є інноваційний проєкт «Всеукраїнська учнівська ліга «Здорова Україна» [1; 2]. Проєкт необхідно розглядати в системі фізкультурно-спортивної та спортивно-дозвілєвої діяльності в Україні. Базою тут є позашкільні заклади освіти фізкультурно-спортивного напрямку, зокрема дитячо-юнацькі спортивні школи, міські (селищні) спортивні клуби, секції, гуртки з видів спорту тощо, а також секції, гуртки з видів спорту, що функціонують у ЗЗСО, і певною мірою спортивні клуби ЗЗСО.

На сучасному етапі існує велика кількість наукових праць, присвячених формуванню системи дитячо-юнацького спорту, який можна віднести до фізкультурно-спортивного або спортивного дозвілля. Так, концептуальні ідеї і положення розвитку такої системи в Україні започатковано Л. Волковим (2002), М. Булатовою (2004), Т. Круцевич (2018), В. Платоновим (2018). Питання, що стосуються фінансово-економічної діяльності комерційних закладів, які надають певний спектр послуг за допомогою спортивної діяльності, у тому числі активного дозвілля, висвітлені працями А. Гончаренком (2012), Н. Долбишевої (2012), А. Іванова (2004), С. Левадні (2009), Ю. Мічуди (2007), А. Нестерової (2008), О. Шинкарук (2004). Але найбільш детально систему шкільних фізкультурно-спортивних клубів вивчено Т. Бондарем [5; 6]. Автором встановлено, що фізкультурно-спортивний клуб, як організація, побудована за принципом учнівського самоврядування, є надзвичайно ефективною формою роботи з учнями ЗЗСО в аспекті виховання у них дієвого відношення до власного здоров'я, фізичної культури особистості. Крім цього, науково обґрунтовано і розроблено організаційно-педагогічну технологію менеджменту учнівських фізкультурно-оздоровчих клубів.

Дослідженням А. Нестерової [7] встановлено проблеми і недоліки нормативно-правової бази забезпечення функціонування дитячо-юнацького спорту в Україні. Зокрема ця авторка відзначає дуже низьку ефективність організаційної структури дитячо-юнацького спорту, що призводить до відсутності мотивації більшості дітей до систематичних занять, зниження якісних показників поповнення резерву спорту вищих досягнень та спрямованість діяльності таких закладів освіти на масовість.

Структуру та особливості фінансування спортивних закладів освіти, а саме яке здійснюється за залишковим принципом, хоча має місце позитивна динаміка приросту, визначено Г. Путятіною [8].

Маркетинговій діяльності фізкультурно-спортивних організацій присвячене дослідження Н. Середи [9]. Зокрема авторка зазначає, що застосування нових маркетингових технологій сприятиме залученню якомога більшої кількості дітей до занять у спортивних закладах та збереженню контингенту; сильними сторонами внутрішньої організації є якість надання фізкультурно-спортивних послуг та організація навчально-тренувального процесу.

Водночас відзначаємо, що дотепер поза увагою дослідників залишається проблема створення у ЗЗСО спортивних клубів із різних видів спорту: практично повністю відсутні роботи, що у комплексі досліджують означену проблему; має місце протиріччя між об'єктивною потребою у започаткуванні у ЗЗСО спортивних клубів із різних видів спорту взагалі та футболу, зокрема. Крім цього, у науковій літературі практично відсутні дані про відвідування дітьми фізкультурно-спортивних організацій різних форм власності, більш детального вивчення потребують питання, що стосуються умов функціонування спортивних позашкільних закладів освіти фізкультурно-спортивного напрямку, як то спортивні клуби за місцем проживання, приватні та громадські спортивні клуби, комерційні і некомерційні заклади, котрі забезпечують активне дозвілля дітей.

Висновки:

1. На сучасному етапі розвитку вітчизняної системи загальної середньої освіти реформуванню піддається, крім інших навчальних дисциплін, також фізична культура, а одним із перспективних є утворення в ЗЗСО спортивних клубів із різних видів діяльності.

2. Дотепер не отримало належної уваги дослідників питання утворення та функціонування шкільного спортивного клубу взагалі та футболу, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнський методологічний семінар «Учнівські ліги «Здорова Україна» в закладі освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/2022/10/26/48595/>
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.16.fizychna.kultura.20.08.2022.pdf>
3. Левандовська Л. Ю. Диференціація фізичного виховання підлітків з урахуванням психофізичних особливостей: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / ДВНЗ «Прикарпатський національний ун-т імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 19 с.
4. Лазаренко М. Г. Фізичне виховання: навч.-метод. посібник. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 88 с.
5. Бондар Т. С., Жадан А. Б. Особливості організаційно-правових форм шкільних фізкультурно-спортивних клубів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2009. № 3. С. 272-274.
6. Бондар Т. С. Структура сучасного рухового дозвілля підлітків: стан та актуальні проблеми. *Вісник Луганського нац. у-ту імені Тараса Шевченка*. 2013. № 8(267). Ч. 1. С. 93-101.
7. Нестерова А.В. Правові аспекти розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2008. № 1. С. 100-103.

8. Путятіна Г. М. Організаційні аспекти оптимізації діяльності спортивних шкіл на основі програмно-цільового управління: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 Харківська держ. академія фіз. культури. Харків, 2007. 20 с.
9. Серета Н. В. Характеристика маркетингової діяльності в системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл. *Молода спортивна наука України*. 2010. № 4. С. 139-144.

Отримано: 15.11.2023

Мар'ян ПАВЛУЧКОВИЧ,
магістрант 2 року навчання
ORCID 0009-0009-8524-2538

ФІЗІОЛОГО-ГІГІЄНИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Наведено провідні завдання зі створення сприятливих умов для високоефективного фізичного виховання та підвищення його керованості на основі гігієнічних принципів управління якістю фізичного виховання у закладах освіти.

Ключові слова: фізичне виховання, гігієнічні принципи, заклади освіти.

Актуальність теми. Здоров'я людини є основою становлення соціально дієздатної особистості, а тому визначається Конституцією України (ст. 49) як найбільша цінність держави. Невпинне зростання рівня здоров'я будь-якого демократичного суспільства є домінуючим ідеалом його життєдіяльності і підпорядковує усі інші інтереси. Відповідно до цієї мети пріоритетними є розробка напрямів оздоровлення населення, наукове розкриття умов і чинників, що призводять до позитивних і негативних відхилень у стані здоров'я різних соціальних, віково-статевих груп населення [2].

За останні роки в Україні значно погіршилась медико-демографічна ситуація: скорочується тривалість життя, знижується рівень народжуваності, високою є поширеність інфекційних хвороб (туберкульоз, ВІЛ/СНІД) та хронічних неінфекційних захворювань. Особливою загрозою майбутньому країни є нинішній стан здоров'я і спосіб життя найбільш перспективних у віковому аспекті категорій населення – дітей і молоді. За даними моніторингу, поширеність захворювань серед дітей за останні роки зросла на 12,1%, зокрема хвороб кровообігу – на 12,5%, органів дихання – на 14,6%, хвороб нервової системи – на 20,1%, органів травлення – на 16,4%, новоутворень – на 28,2% [4]. Привертає увагу виникнення у віці 7-17 років захворювань, які нетипові для дитячого віку (остеохондроз, артеріальна гіпертензія, ранні прояви атеросклерозу).

Наведені дані не дозволяють оцінити стан здоров'я дітей навіть як задовільний. Зростання первинної захворюваності, патологічної ураженості, темпів погіршення основних статистичних показників системи охорони здоров'я свідчать про необхідність ефективної діяльності і взаємодії усіх інституцій суспільної діяльності, які мають відношення до виховання і навчання дітей.

Метою роботи було обґрунтувати принципи гігієнічного супроводу управління якістю фізичного виховання у навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи реалії сьогодення, що характеризуються стійкими тенденціями зростання захворюваності дитячого населення, дисгармонійністю фізичного розвитку, зниженням рівня фізичної підготовленості та працездатності, одним з провідних завдань є створення сприятливих умов для високоефективного фізичного виховання та підвищення його керованості на основі гігієнічних принципів управління якістю фізичного виховання у закладах освіти.

Соціальне значення системи гігієнічного контролю над фізичним вихованням полягає у можливості позитивного впливу на вирішення таких питань:

- збереження і зміцнення здоров'я дітей в умовах навчальних закладів;
- реалізації потреб суспільства у вихованні соціально дієздатного покоління;
- забезпечення творчих і трудових ресурсів держави [3].

Основні завдання системи гігієнічного супроводу управління якістю фізичного виховання:

- формування нормативного, організаційного, інформаційного забезпечення фізичного виховання;
- створення і забезпечення належних гігієнічних умов для реалізації функцій фізичного виховання (оздоровчої, виховної, розвиваючої) на основі впровадження методології оцінки здоров'яформуючого потенціалу навчальних закладів;
- формування принципово нової системи управління якістю фізичного виховання на засадах системи постійного гігієнічного контролю на основі моніторингу фізичного стану дітей та здоров'яформуючого потенціалу навчального закладу з використанням системи зворотного зв'язку;
- застосування адекватних діагностичних підходів до оцінки фізичного стану, враховуючи показники фізичного розвитку дітей, адаптаційних можливостей організму, фізичної підготовленості і працездатності в умовах навчального процесу з фізичної культури;
- удосконалення особистісно-орієнтованого підходу до навчання за предметом "Фізична культура" шляхом впровадження диференційованої оцінки фізичної підготовленості дітей протягом усього періоду навчання;
- обґрунтування раціонального використання фізичного виховання у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів;
- створення інформаційної системи моніторингу якості фізичного виховання на основі актуалізації медичного контролю фізичного виховання дітей у закладах освіти для координації управлінських рішень усіх ланок системи забезпечення фізкультурної освіти дітей (педагогічний колектив, медичні працівники навчальних закладів, управління освіти і науки) у мережі установ освіти і науки та охорони здоров'я.

Спираючись на сучасну теорію управління, можна зазначити, що для гарантії якості освіти слід враховувати всі етапи процесу надання освітньої послуги – від початкового визначення потреб суспільства до кінцевого задоволення цих потреб [1].

Таким чином, провідні ідеї концепції системи гігієнічного супроводу управління якістю фізичного виховання у навчальних закладах полягають у:

- реалізації на практиці процесного, системного та інтеграційного підходів до організації навчального процесу з фізичної культури, що передбачає розширення діагностичних по-

казників організації з точки зору процесуальної та результуючої компоненти фізичного виховання;

- використанні існуючої в організаційно-штатній структурі навчального закладу служби шкільної медицини і розгортанні на її базі діяльності постійного гігієнічного контролю над системою якості фізичного виховання при забезпеченні співпраці з іншими організаційними структурами закладу освіти;
- досягненні високого рівня координованості у діяльності, прийнятті управлінських рішень учасників навчального процесу, оптимальному розподілі функцій і повноважень у реалізації медичного контролю.

Перспективним напрямком у подальшому є розробка і впровадження медико-педагогічного моніторингу якості здоров'яформуючого потенціалу навчального закладу і фізичного стану школярів на основі концепції гігієнічного супроводу управління якістю фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Інноваційні технології фізичного виховання студентів: навч. посіб. / за заг. ред. Вихляєва Ю. М.; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2018. 543 с.
2. Карпінська Т.Г., Грабовська Т.В., Середа С.В., Короткий В.В. Показники стану здоров'я сучасних підлітків, як одна із складових здоров'я населення держави. *Український медичний часопис*. 2021. 3 (143) – V/VI. С. 84-86.
3. Литвинова О.Н., Качмар О.І. Інтеграційний аспект вибору стратегії збереження здоров'я: роль детермінант здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2021. № 2 (88). С. 24-27.
4. Стан здоров'я дітей 0-17 років в Україні та надання їм медичної допомоги за 2021 рік. Київ, 2022. 115 с.

Отримано: 15.11.2023

Андрій САБОВ,

здобувач 3-го рівня вищої освіти, перший рік навчання

ORCID 0009-0008-1181-6001

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ХЛОПЧИКІВ-ПІДЛІТКІВ

У світовій освітній практиці сьогодні все більшої популярності набуває принцип навчання «embodied learning» – навчання за допомогою тіла. У зв'язку з цим проведено аналіз джерел інформації в аспекті стану реалізації такого принципу в сучасній практиці шкільного фізичного виховання.

Ключові слова: фізичне виховання, середня освіта, принципи навчання, навчання за допомогою тіла

Актуальність теми. Індивідуалізація фізичної активності учнів закладів загальної середньої освіти на сучасному етапі розглядається провідною в організації та реалізації цього педагогічного процесу – Державний стандарт базової середньої освіти (30 вересня 2020 ро-

ку) наголошує на необхідності побудови індивідуальних освітніх траєкторій для учнів [1]. У зв'язку з останнім відзначаємо також визначальну роль фізичної активності взагалі та одного (але провідного) з її напрямків – фізичного виховання, у забезпеченні високого позитивного результату в досягненні визначених Державним стандартом різних освітніх галузей, але передусім, соціальної і здоров'язбережувальної, а також фізичної культури.

Крім цього актуальність проблеми, що розглядається, посилюється у випадку реалізації фізичної активності учнями основної школи, але передусім підліткового віку. Зумовлено останнє, у першу чергу біологічною закономірністю, що стосується дозрівання організму та його окремих систем, особливо у віковий період 10-17 років: період є пубертатним і характеризується основними змінами в організмі; його перша фаза – 10-13 років, друга – 14-17 років. Водночас відзначаємо, що віковий період від 13 до 14-17 років науковці визначають як підлітковий, тобто перехідний від дитинства до юності [2].

Мета публікації – з'ясувати, враховуючи сучасні тенденції реформування шкільної освіти, стан реалізації індивідуального підходу в практиці шкільного фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перебудови в організмі дівчинки та хлопчика у період підліткового віку зумовлюють необхідність адекватного підходу до визначення параметрів фізичної активності. Це, крім іншого, також важливо при вирішенні завдання фізичного виховання з розвитку рухових якостей, адже пубертатний період є сенситивним для цього процесу в більшості випадків [3; 4]. Іншою, але не менш важливою причиною досягнення позитивного результату при розвитку рухових якостей дітей підліткового віку, є наявність мотивації до реалізації фізичної активності взагалі та відповідної спрямованості, зокрема. Зумовлено це тим, що визначена сьогодні кількість обов'язкових занять фізичним вихованням у закладі загальної середньої освіти недостатня для досягнення високого приросту в розвитку рухових якостей, а тому виникає потреба в додатковій фізичній активності такої спрямованості. Крім цього, кожна дитина відзначається комплексом особливостей, що впливають як на вияв рухових якостей, їхній приріст під час розвитку, перебігові інших, але пов'язаних із цим процесами.

Ураховуючи зазначене, набуває важливості розв'язання проблеми, що стосується визначення, а потім і використання у практичній діяльності ознаки дитини, яка дозволить ураховувати її особливості для проектування індивідуальної траєкторії фізичного виховання. Проведеним аналізом інформації встановили, що одним із перспективних є використання як маркера великої кількості особливостей дитини підліткового віку соматичного типу конституції.

Конкретизуючи наявні результати досліджень в означеному напрямі відзначаємо, що встановлено дієвість урахування соматотипу при програмуванні занять з фізичного виховання для поліпшення фізичного стану дітей 8-10 років (В. Слюсарчук, 2012), реалізації розроблених методик покращення фізичної підготовленості дівчаток 7–10 років (Г. Кротов, 2010); програмуванні уроків фізичної культури оздоровчої спрямованості для дівчаток 11-14 років (І. Гасюк, 2003) і хлопчиків 11-14 років (К. Сидорченко, 2009), а також розвивальних занять для старшокласників (С. Сцісловський, 2018).

Дослідження Р. Арламовського (2017) присвячене поліпшенню фізичної підготовленості підлітків, соматотип діагностували за методикою Хіт-Картер (1990), але при цьому не враховувалися проміжні варіанти між трьома «крайніми» соматотипами (мезоморфним, брахіморфним, доліхоморфним), що не сприяє належному урахуванню отриманих даних.

Дослідженням М. Зубаль (2009) були визначені сенситивні періоди розвитку рухових якостей хлопчиків різних соматотипів 7-17 років, а діагностика відбувалася за модифікованою схемою Штефко-Островського. Певною мірою розвитку рухових якостей старшокласників присвячене дослідження С. Сцісловського (2018), адже було присвячене проектуванню алгоритму для поліпшення їхнього фізичного стану на уроках фізичної культури; тут також використовували модифіковану схему Штефко-Островського.

Водночас відзначаємо, що поза увагою дослідників залишилися чинники, які пов'язані з реалізацією змішаної форми навчання, а також положень щодо нової української школи, але передусім про індивідуальну освітню траєкторію для учнів, та деяких інших положень, що зумовлені сучасними викликами.

Висновки:

1. Модернізація організації, змісту фізичного виховання та способів їхньої реалізації повинна передбачати, крім іншого, розроблення дієвих технологій, методик розвитку рухових якостей, адже підлітковий вік – один із найважливіших в успішному вирішенні цього завдання.

2. Сьогодні досягнення успіху в такому завданні неможливе без індивідуалізації фізичного виховання, а один із перспективних напрямів передбачає використання, як критерію для індивідуалізації, соматотипу дитини.

3. Дотепер практично відсутні дослідження, спрямовані на визначення педагогічних умов індивідуалізації фізичної активності хлопчиків-підлітків у різних формах організації та видах реалізації освітнього процесу, урахування яких сприятиме досягненню високого позитивного результату в розвитку рухових якостей.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukravinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Підлітковий вік. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA>
3. Іващенко О. В. Теоретико-методичні основи моделювання процесу навчання та розвитку рухових здібностей у дітей: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Чернігівський нац. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2017. 40 с.
4. Tannehill, D., MacPhail, A., Walsh, J., Woods, C. (2015). What young people say about physical activity: the Children's Sport Participation and Physical Activity (CSPPA) study. *Sport, Education and Society*, 20(4), 442-462. URL: <https://doi.org/10.1080/13573322.2013.784863>

Отримано: 15.11.2023

Юлія СЛОБОДЯНЮК,
магістрантка 2 року навчання
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
ORCID 0009-0004-2162-0791

КЛІНІЧНИЙ РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВНУТРІШНІХ ОРГАНІВ

Наведена інформація щодо сучасних підходів до клінічного реабілітаційного менеджменту захворювань внутрішніх органів. Підкреслено важливість якісного удосконалення системи надання профілактичних, діагностичних, лікувальних та реабілітаційних заходів для покращення якості життя хворих з патологією органів травлення.

Ключові слова: клінічний реабілітаційний менеджмент, патологія, органи травлення, медико-соціальна реабілітація.

Актуальність теми. Захворювання органів шлунково-кишкового тракту займають значне місце серед загальної захворюваності в Україні, що є актуальною медико-соціальною проблемою. Широка розповсюдженість патології травної системи, розвиток ускладнень, що несуть загрозу життю хворого, труднощі діагностики стадій хвороби, оцінки стану пацієнта, організації проведення реабілітації викликають занепокоєння фахівців та визначають актуальність проблеми [2; 3]. Для вирішення цієї проблеми необхідне якісне удосконалення системи надання профілактичних, діагностичних, лікувальних та реабілітаційних заходів. Отже, сучасні підходи до клінічного реабілітаційного менеджменту захворювань внутрішніх органів – важлива задача, яка повинна удосконалити систему надання медичної допомоги та реабілітації даного контингенту населення і, як наслідок, – привести до покращення якості їхнього життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою проведення медико-соціальної реабілітації є відновлення втрачених функцій організму у максимально можливому об'ємі, а у випадку, якщо повноцінне відновлення неможливе, – часткове відновлення або компенсування втраченої чи порушеної функції для уповільнення прогресування захворювання. Проведення медико-соціальної реабілітації хворих має відбуватися за різними напрямками, основними з яких є лікувально-оздоровчий; санітарно-гігієнічний; соціально-побутова адаптація; адаптація у середовищі; формування здорового способу життя; покращення умов побуту та відпочинку.

До медико-соціальної реабілітації висувається ряд вимог, відповідно до яких вона повинна бути об'єднуючим фактором при проведенні реабілітаційних заходів, обов'язково досяжною та контрольованою. Зазначені вимоги у кінцевому результаті дають змогу забезпечити ефективність реабілітаційного процесу. Серед них особливе місце займає контрольованість [3, с. 439-449].

Критеріями оцінки досягнення мети реабілітаційних заходів можуть бути:

- зменшення кількості рецидивів захворювання;
- покращення показника якості життя хворого;
- зниження показника первинної інвалідності;
- зменшення кількості супутніх захворювань.

Важливе значення для ефективного проведення реабілітаційних заходів мають принципи реабілітації, які реалізуються за допомогою проведення державної політики на національному, регіональному, галузевому та індивідуальному рівнях.

Серед основних принципів реабілітації хворих з патологією внутрішніх органів було виділено такі: вчасність, єдність лікування та реабілітації, безперервність, послідовність, спадковість на всіх етапах реабілітації, комплексне проведення реабілітації; урахування індивідуальних особливостей пацієнта при проведенні реабілітаційних заходів; установлення мети, розробка завдань реабілітаційних заходів; надання реабілітаційним заходам щодо населення пріоритетного напрямку; залучення громадських організацій та органів місцевого самоврядування до проведення реабілітації; оцінка ефективності реабілітаційних заходів; функціональна спрямованість реабілітації тощо [1].

Для досягнення мети медико-соціальної реабілітації необхідно вирішити ряд пріоритетних завдань, а саме:

- складання та реалізацію індивідуальної програми реабілітації хворого;
- використання усіх необхідних методів, форм и способів відновлювального лікування;
- відновлення здатності пацієнта до самообслуговування, працездатності;
- здійснення заходів вторинної профілактики з метою попередження розвитку патологічних процесів, що призводять до тимчасової або стійкої втрати працездатності [3, с. 452-468].

Висновки. Для якісного надання медико-соціальної реабілітації хворим на хронічний панкреатит необхідно забезпечити розвиток центрів реабілітації на національному та регіональному рівнях, підвищити ефективність системи державного контролю за наданням послуг в центрах реабілітації, розробити та запровадити нові лікувально-оздоровчі технології, покращити систему підготовки медичних кадрів для закладів, що проводять медико-соціальну реабілітацію, покращити матеріально-технічну складову закладів, які проводять медико-соціальну реабілітацію, їх науково-методичну складову. Впровадження таких заходів дасть змогу збільшити доступність медико-соціальної реабілітації хворих з патологією травної системи та забезпечити клінічний реабілітаційний менеджмент таких хворих незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання тощо.

Список використаних джерел:

1. Бутов Р.С., Совтисік Д.Д., Кузан М. М. Особливості організації реабілітаційного процесу в санаторно-курортних умовах. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / [редкол.: Єдинак Г. А. (відп. ред.) та ін]. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2019. Випуск 15. С. 121-124.
2. Волошин К. В., Ковалівська С. О., Крутенко Н. В., Цюра О. М., Шлеєнкова Г. О. Аналіз структури патології органів шлунково-кишкового тракту у дітей. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії*. Полтавський державний медичний університет, 2021. Випуск 8. С. 22-31.
3. Хронічний панкреатит: клінічно-патогенетичні особливості розвитку поєднаних захворювань та методи медикаментозної корекції: монографія / Т.М. Христич та ін. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Чернівці, 2022. 584 с.

Отримано: 15.11.2023

Владислав ЯБЛОНСЬКИЙ,
магістрант I курсу
ORCID 0009-0009-6944-6039

Максим ЧАЙКОВСЬКИЙ,
магістрант II курсу
ORCID 0009-0009-1081-6064

Марина ЧИСТЯКОВА,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, ст. викладач
ORCID 0000-0003-1626-1005

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ БОДИБІЛДИНГОМ, ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА ПОЛІПШЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розкривається особливості занять бодибілдінгом, які спрямовані на поліпшення здоров'я і фізичних можливостей здобувачів вищої освіти

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я, спортивне тренування, бодибілдінг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеологія сучасного суспільства – це формування суспільної свідомості щодо здорового способу життя. За даними авторів [1; 2], здоров'я належить до глобальної проблеми людства. Нині молодь з різних куточків планети розуміє важливість рухової активності та її позитивний вплив на здоров'я людини.

Особливо викликає цікавість у здобувачів вищої освіти заняття популярними видами спорту, які спрямовані на поліпшення здоров'я і фізичних можливостей. До таких видів спорту відносяться: кросфіт, легка атлетика, важка атлетика, і зокрема бодибілдінг. На розвиток та популяризацію культуризму вплинули такі особистості, як Арнольд Шварценеггер, Френк Зейн та інші.

Бодибілдінг або культуризм (від англ. *body* – тіло та *building* – побудова) – це вид спорту, який спрямований на вдосконалення власного тіла та розвиток скелетних м'язів, що досягається шляхом гіпертрофії та водночас зменшенням жирової тканини тіла [3; 4].

Гіпертрофія м'язів забезпечується систематичними тренуваннями в тренажерному залі, збалансованим харчуванням та здоровим сном. Все це стимулює нарощування м'язів.

Розпочнемо з того, що тренування з бодибілдінгу впливають на свідомість студента, його особистість та спосіб життя, допомагають краще адаптуватися у сучасному світі.

Метою тренування є формування атлетичного тіла, за допомогою вправ, які спрямовані на розвиток усіх м'язових груп, створення по можливості витонченого м'язового рельєфу спортсмена. Головну увагу концентрують на розвитку певних м'язових груп: плечового пояса, рук, живота, стегон, гомілки.

Кожна людина є індивідуальною і для досягнення кращих результатів складається індивідуальна програма тренувань, це допоможе не тільки сформувати атлетичне тіло, але і покращити фізичні можливості студента. Далі увага звертається на побудову збалансованого спортивного харчування, певну кількість споживання білка, вуглеводів і жирів протягом доби. Збалансоване спортивне харчування допоможе нарощуванню м'язової маси тіла [4].

Для правильної побудови тренувального процесу в бодибілдингу необхідно дотримуватись наступних вимог: враховувати стать, вік, рівень фізичного розвитку та підготовленості людини при плануванні фізичних навантажень, доборі засобів та методів фізичного виховання [1; 5].

Бодибілдинг може запобігати таким хворобам як: втрата м'язової маси – шляхом стимуляції м'язів; захворювання серця – внаслідок поліпшення працездатності серцево-судинної системи; слабкому кровотоку – шляхом посилення кровообігу; імпотенції – внаслідок зниження ризику діабету; послабленню імунної системи – шляхом підвищення опірності стресам; остеопорозу, зберігаючи міцність кісток; артриту, зберігаючи рухливість суглобів; несприятливим наслідкам пологів; психічним захворюванням – шляхом зняття стресів; раку – шляхом зниження рівня жирів в організмі. Також бодибілдинг лікує хвороби зі зменшенням легеневою функції. Тренування м'язів живота покращують дихання у пацієнтах із травмами хребта, яким складно управляти діафрагмою.

Проте нераціональне навантаження чи недостатність знань щодо тренування бодибілдера може привести до травмування, пов'язаного з даним видом спорту.

Висновок. Аналіз літератури показав, що в тренувальному процесі з бодибілдингу необхідно дотримуватись наступних вимог: враховувати стать, вік, рівень фізичного розвитку та підготовленості людини при плануванні фізичних навантажень, доборі засобів та методів фізичного виховання; можливість використання в заняттях будь-якого педагогічного впливу повинна визначатися його оздоровчої цінністю.

Список використаних джерел:

1. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. ВНЗ фіз. виховання і спорту / за ред. Т.Ю. Круцевіч. Київ: Олімпійська література, 2017. Т. 1. 367 с.
2. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. Частина 1. 272 с.
3. Користь бодибілдингу. URL: <https://vpered.od.ua/gromadi/society/korist-bodibildingu/>
4. Бодибілдинг в Україні і світі – історія і сучасність. URL: <https://fitness.org.ua/bodibildynh-v-ukrayini-ta-sviti/>
5. Українська Федерація бодибілдингу та фітнесу. URL: <https://www.ufbf.org.ua/>

Отримано: 15.11.2023

ЗМІСТ

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Іванна БЕДНАРСЬКА. ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</i>	3
<i>Анастасія БОДНАРУК. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ МАНІПУЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКУСІЇ</i>	5
<i>Андрій ВІНОГРАДОВ. СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ І МІФОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПРОСТІР У РОМАНІ ТОНІ МОРРИСОН «ДЖАЗ»</i>	7
<i>Марія ДУБИНА. МИТЕЦЬ – ГІПЕРТРОФОВАНИЙ ІНТРОВЕРТ – ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП НЕОРДИНАРНОГО ПЕРСОНАЖА</i>	10
<i>Anastasia DUBINSKA. USING AI TECHNOLOGY IN AN ESP CLASS</i>	12
<i>Ірина КАЗИМІР. ЛОГІКО-КОМУНІКАТИВНІ ПОТЕНЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ</i>	15
<i>Марина КАМІНСЬКА, Іванна КАРПУША. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ МЕДІАТЕКСТУ РУБРИКИ WAR IN UKRAINE (НА МАТЕРІАЛІ BBC NEWS)</i>	17
<i>Валерія МОСКАЛЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРОЦЕСІ ДУБЛЮВАННЯ КІНОФІЛЬМІВ</i>	20
<i>Галина НАГУРСЬКА. ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	22
<i>Svitlana NYKUPORETS. THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON ENGLISH POWER ENGINEERING TERMINOLOGY</i>	24
<i>Ольга ПАЛАМАР. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КІНООПОВІДІ В ЕКРАНІЗАЦІЯХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ</i>	27
<i>Тетяна ПОГОРСЬКА. ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НУШ</i>	29
<i>Павло ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ. ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ МАЙКЛА ОНДАТЖЕ «ПРИВИД АНІЛ»</i>	32
<i>Роман ЧОРНИЙ. ОСОБЛИВОСТІ МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ В РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «ДВА РОКИ, ВІСІМ МІСЯЦІВ І ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ НОЧЕЙ»</i>	34
<i>Вікторія ЧОРНОКОНЬ. ЗМІНЕНИЙ СТАН СВІДОМОСТІ ПЕРСОНАЖА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЕТИКИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ КЕНА КІЗІ «ПОЛІТ НАД ГНІЗДОМ ЗОЗУЛІ»)</i>	37

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Владислав БЕРЕГОВИЙ. ХРИСТИЯНСТВО У РИМСЬКІЙ АФРИЦІ ДО ГОНІННЯ ДЕЦІЯ ТРАЯНА: МІЖ СПОРАДИЧНИМИ УТИСКАМИ ТА СПОКІЙНИМ РОЗВИТКОМ</i>	40
<i>Богдана БОЙЧУК. РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ 20-30-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ В ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ</i>	43
<i>Богдан ВІСАРЧУК. ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ СРСР ТА США В УМОВАХ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ</i>	45
<i>Вероніка ГАСЕНДИЧ. АЛАНИ І САЛТІВСЬКО-МАЯЦЬКА КУЛЬТУРА (VII-X ст.)</i>	47
<i>Володимир ГОРБАТЮК. НЕПОПУЛЯРНІСТЬ ТА МАРГІНАЛЬНІСТЬ КОНСЕРВАТИВНОЇ ДОКТРИНИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ, ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.</i>	50
<i>Ярослав ГОРБАТЮК. КРИМСЬКА ОПЕРАЦІЯ ПЕТРА БОЛБОЧАНА В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРЕСІ 1918 РОКУ</i>	52
<i>Наталія ГРИСЬКОВА. ВИХРЕЩЕННЯ ЄВРЕЇВ У ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ПРИКЛАД МІЖРЕЛІГІЙНИХ КОНВЕРСІЙ НА ПОДІЛЛІ НАПРИКІНЦІ ХVIII – СЕРЕДИНИ ХІХ ст. (за матеріалами Держархіву Хмельницької області)</i>	54
<i>Алла ГУРАЛЬСЬКА. ФЕНОМЕН ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ</i>	57
<i>Дмитро ІЖАКЕВИЧ. ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ І ВПЛИВ НА НЕЇ ТЕХНІЧНОГО ФАКТОРА</i>	59
<i>Василь ІЛЬЧИК. ПОНЯТТЯ «БРЕНДИНГУ» В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ</i>	62
<i>Олег КСЕНЧУК. МАТЕРІАЛИ ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО НАВЧАЛЬНО-НАУКОВУ БАЗУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МЕДИЧНИХ ЗВО У СЕРЕДИНІ 1940-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х рр.</i>	66
<i>Катерина КУЛИК. Й. СТАЛІН – ОРГАНІЗАТОР ГОЛОДУ 1932-1933 рр.</i>	68
<i>Богдан ЛЕВЧЕНКО. «ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» У МОЛДАВСЬКІЙ АРСР 1937-1938 рр.</i>	70
<i>Лідія МАЗУРЧАК. УКРАЇНСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ В ЛАВАХ УПА: ГЕНЕЗА УТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	72
<i>Катерина ОСТАПЕНКО. ЖІНКИ У МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СВІТІ</i>	75
<i>Лариса ПІДГІРНА. РУХ ПРОМЕТЕЇЗМУ, ЙОГО ІДЕЇ ТА СПІВПРАЦЯ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ «СТАМБУЛЬСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» (20-30-ті рр. ХХ ст.)</i>	77
<i>Яна ПІНКАС. СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПРОЯВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ</i>	80
<i>Микола ПОБЕРЕЖНЮК. ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ ТА КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІСТА ТОМАШПІЛЬ</i>	84
<i>Павло ПОДУФАЛОВ. СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ФАХОВІЙ ПЕРЕДВИЩІЙ ОСВІТІ</i>	86

<i>Віктор ПОСТОЛОВСЬКИЙ. ДОТРИМАННЯ УМОВ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ ТА САНІТАРНИХ НОРМ СОЛДАТАМИ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ У ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЗА СПОГАДАМИ УЧАСНИКІВ).....</i>	88
<i>Роман ПОТЬОМКА. АНТІОХІЙСЬКИЙ ПАТРІАРХ МАКАРІЙ У КИЄВІ ЗА ЩОДЕННИКАМИ ПАВЛА АЛЕПСЬКОГО .....</i>	91
<i>Андрій ПРОДАН. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І КОНТРАБАНДА ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. В ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ.....</i>	94
<i>Оксана РЯЗАНОВА. «НАЦІОНАЛЬНІ» ОПЕРАЦІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У «ВЕЛИКОМУ ТЕРОРІ» .....</i>	97
<i>Сергій СЕМЕНОВ. ДО ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....</i>	99
<i>Ігор СІКОРА. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ .....</i>	102
<i>Аліна СИТНИК. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РЕГУЛЮВАННІ БЕЗПЕКОВИХ ПИТАНЬ В УМОВАХ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» .....</i>	105
<i>Максим СЛЬОЗКІН. ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ .....</i>	109
<i>Ірина СОЛОДКОВСЬКА. РОЛЬ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ В ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ .....</i>	112
<i>Валентин СОРОКІН. РЕСУРСИ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ .....</i>	117
<i>Юрій СТОРОЖЕНКО. ДІЯЛЬНІСТЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ У СЕРЕДИНІ – ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х рр. ХХ ст.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ПРАПОР ЖОВТНЯ».....</i>	120
<i>Тетяна ТКАЧ. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ.....</i>	123
<i>Віталій ТУЧИНСЬКИЙ, Артем БОРДЕНЮК. УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УРСР 1924 р.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМИ ПРИДНІСТРОВ'Я.....</i>	125
<i>Катерина ЦУРКАН. НАВЧАЛЬНІ МЕТОДИКИ БАУГАУЗ У СУЧАСНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ (ХУДОЖНІЙ ТЕКСТИЛЬ) .....</i>	129
<i>Василь ЧАБАНОВ, Анатолій ЧАБАНОВ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА .....</i>	132
<i>Роман ЧАПАСВ. ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬБУДІВ І ХАТ-ЧИТАЛЕНЬ НАПРИКІНЦІ 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЕЦЬ ПРИКОРДОННЯ» .....</i>	135

<i>Андрій ШВЕЦЬ. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В УКРАЇНІ .....</i>	137
<i>Олександр ШОЛК. ПРОЄКТ ЗАЛУЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ СОЛДАТ НА СЛУЖБУ ДО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ .....</i>	140
<i>Діана ЯБЛОНСЬКА. ФОНД 166 ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРАВЖНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАГІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР (1920-ті рр.).....</i>	142
<i>Вадим ЯБЛОНСЬКИЙ. ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКА РОЗВІДКА В ІЛЮСТРАТИВНИХ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПАМ'ЯТКАХ ЕПОХИ НОВОГО ЦАРСТВА.....</i>	144
<i>Олена ЯКОВЕНКО. ТРИ НАРОДНІ ПРИНЦИПИ: АМЕРИКАНСЬКІ ВИТОКИ.....</i>	146

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Підсекція ПЕДАГОГІКИ

<i>Роман БІЛИЙ. ІННОВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ .....</i>	148
<i>Джинг ВАНГ. ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ МОДЕЛЕЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ КИТАЮ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ.....</i>	150
<i>Дмитро ДМИТРЕЦЬКИЙ. ДОСВІД ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ .....</i>	153
<i>Андрій ДУЦИК. МЕДІАТВОРЧІСТЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....</i>	155
<i>Віталій КІМАКОВИЧ. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....</i>	157
<i>Дмитро КРАМАР. РОЗВИТОК ІДЕЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ .....</i>	159
<i>Владислав ЛЕВКОВИЧ. ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ.....</i>	161
<i>Олександр МЕЛЬНИК. ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ .....</i>	163
<i>Іван НАМЕСТЮК. РОЗВИТОК НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІДЕРА ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....</i>	166
<i>Мар'яна ОМЕЛЬКО. ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗНАТЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ .....</i>	168
<i>Людмила СОЛЯР. ШЛЯХИ СПІВПРАЦІ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ В КОЛЕДЖІ .....</i>	169

<i>Андрій ФЕДОРОВИЧ.</i> МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	171
<i>Павло ЧАЙКОВСЬКИЙ.</i> АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	173
<i>Андрій ЧЖЕН.</i> КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ	175
<i>Юрій ЯМПОЛЬ.</i> СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ВЧИТЕЛЯМИ, АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА БАТЬКАМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ	177
<i>Богдан ЯЦУК.</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНИЙ СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДУМЦІ	179

Підсекція ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

<i>Ярина ВОЗНЯК.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ	181
<i>Анастасія ДЕМ'ЯНЧУК.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЛІТЕРАТУРНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	183
<i>Людмила ЛИТОВЧЕНКО.</i> ПСИХОГІМНАСТИКА ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	185
<i>Тетяна МУХІНА, Інна ТКАЧУК.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ CLASSTIME НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	188
<i>Іванна ПУКАС.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ	190
<i>Даніл ТАРУТА.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ	193

Секція МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Олександр ЛУЗГІНОВ.</i> АРТ-ПЕДАГОГІКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ В ХУДОЖНЬО-ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	196
<i>Христина МЕЛЬНИК.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	198
<i>Олена СПОЛЬСЬКА, Валерія ШУЛЬГІНА.</i> ТЕРНОПІЛЬСЬКА НАУКОВА МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ШКОЛА В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ	201

Секція ПРИРОДНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Ілля ВЛАСОВ</i> . ВИКОРИСТАННЯ <i>ESCHINOPS EXALTATUS</i> SCHRAD	204
<i>Владислав ГАРБАР</i> . СТАДІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ РЕНДЗИН НА ЩІЛЬНИХ КАРБОНАТНИХ ПОРОДАХ	206
<i>Максим ГОРІШНИЙ</i> . ВИКОРИСТАННЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В СТОМАТОЛОГІЇ	207
<i>Ярослав ДІДУХ</i> . ОЦІНКА ПОТОЧНОГО СТАНУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	209
<i>Олександр КОРСУН</i> . МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИЛКУ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ РОДУ <i>HERACLEUM</i> L. ФЛОРИ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТЕР'Я	211
<i>Андрій КУНАХ, Володимир НОСАЧЕНКО</i> . РОЛЬ ЛАНДШАФТУ У ФОРМУВАННІ МІСТА ПЕРЕЯСЛАВ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА.....	213
<i>Ольга ЛУЦЮК, Віра МЕЛЬНИК</i> . АНТРОПІЧНИЙ ВПЛИВ НА АТМОСФЕРУ МІСТА РІВНЕ	215
<i>Валерія МИРОНЧУК, Володимир НОСАЧЕНКО</i> . ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	218
<i>Євгеній МОРОЗЮК, Максим КОЗАК</i> . РЯСКОВІ УГРУПОВАННЯ ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я	220
<i>Іван ПАВЛІЧЕНКО, Володимир НОСАЧЕНКО</i> . ПОНЯТТЯ ПРО РАЦІОНАЛЬНЕ, НЕРАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЇХНЯ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	224
<i>Юлія ПРИДЕТКЕВИЧ, Ангеліна САМАР</i> . МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ В ЦИКЛІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В ШКОЛІ	227
<i>Іванна САРАХМАН, Леся ГОРБНЯК-ЮЛІНА</i> . ВЗАЄМОВПЛИВ ГЕОРІЗНОМАНІТТЯ ТА РОСЛИННИХ УГРУПОВАНЬ В КОНТЕКСТІ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»	229
<i>Андрій ХОПТЯР, Максим БОГУЦЬКИЙ, Костянтин СКОЦЕЛЯС</i> . ПАМ'ЯТКИ ГОЛОКОСТУ В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ ЯК ОБ'ЄКТИ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	232
<i>Вадим ЧАПЛІНСЬКИЙ</i> . НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЦИФРОВОГО РИНКУ.....	236

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>Діана БОРОВЕЦЬ</i> . ОСОБЛИВОСТІ УЯВИ ДІТЕЙ З РСА	239
<i>Тетяна ВАЛЬКО</i> . ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ПІДГОТОВКИ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО САМОСТІЙНОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	241

<i>Вікторія ВОРОХ. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....</i>	243
<i>Галина ЛУКАЧОВИЧ. ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....</i>	245
<i>Тетяна МЕЛЕВСЬКА. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДОШКІЛЬНИКАМИ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....</i>	248
<i>Наталія РОМАНИШИН. ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ..</i>	250
<i>Надія САВИЦЬКА. ДО ПИТАННЯ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОДИН ОСІБ З ПОСТІНСУЛЬТНОЮ АФАЗІЄЮ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД.....</i>	253
<i>Андрій СЕМЕНЕЦЬ. СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ .....</i>	255
<i>Юлія СОШИНА, Тетяна ЯКИМЧУК. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ .....</i>	258
<i>Олександр ХЛОНЬ. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ .....</i>	260

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Дар'я БАНОВСЬКА. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІТОЛОГЕМ .....</i>	263
<i>Сергій ГНАТЕНКО. УЛПО: КОНЦЕПЦІЯ ФОРМАЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ .....</i>	265
<i>Ольга ГОЛУБ. ЗМІНА СТАНДАРТІВ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ .....</i>	268
<i>Софія ГРИБОВИЧ. ЕЛЕКТИВНІ КУРСИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....</i>	270
<i>Христина ДЯЧИШИН. ВОРОЖА ПРОПАГАНДА В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ.....</i>	272
<i>Маргарита ЖУРАВЛЬОВА. ANSWERGARDEN – ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ХМАРИ СЛІВ.....</i>	274
<i>Яна ЖУРЕНКО. НЕДИСКРИМІНАЦІЙНА МОВА ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У МЕДІА (ОБРАЗИ ЖІНОК / ЧОЛОВІКІВ).....</i>	276
<i>Анна КИРИЛЕНКО. ІНТЕГРОВАННИЙ ПІДХІД І КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: МОЖЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА» .....</i>	279
<i>Ірина КОС. РОЛЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	281
<i>Каріна ЛУПУЛЯК. ВЕБ-КВЕСТИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН МОВОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ .....</i>	283

<i>Олена ПЕТРОВА, Тетяна КРУПЕНЬОВА. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ДИДАКТИЧНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i>	285
<i>Христина ПРОЦИШИН. ПОЕЗІЯ ВІЙНИ: ПОЕТИЧНІ ЗБІРКИ ВІД 24.02.2022</i>	288
<i>Любов РАСЕВИЧ. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖАНРОВИХ ОЗНАК ІСТОРІОСОФСЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО МЕТАРОМАНУ У ТВОРІ «ВІЛЛА ДЕККЕРА» Ю. ВИННИЧУКА</i>	290
<i>Анастасія СІМАШОВА. ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ</i>	293
<i>Наталія ТОКАР. НЕОМОДЕРНІЗМ, ПОСТПОСТМОДЕРНІЗМ, МЕТАМОДЕРНІЗМ: ДО ПРОБЛЕМ ДЕФІНІЦІЇ</i>	295
<i>Олеся ТРОФИМЮК. ДОБА «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ЩОДЕННИКІВ ЛЕСЯ ТАНЮКА</i>	298
<i>Зореслава ШЕВЧУК. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ ЯК ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ</i>	301

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

<i>Катерина ГЕСЕЛЕВА. ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗАДАЧ ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ</i>	305
<i>Олексій ГУРТОВИЙ. МОДЕЛЮВАННЯ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЦІ</i>	307
<i>Іван ПАДАЛКА. ФОТОДІОДНІ ГЕТЕРОСТРУКТУРИ НА ОСНОВІ ОКСИДУ ЦИНКУ ДЛЯ УЛЬТРАФІОЛЕТОВОЇ ОБЛАСТІ СПЕКТРУ</i>	310
<i>Андріс РУСКУЛІС. МЕХАНІЗМИ КОНСЕНСУСУ В БЛОКЧЕЙНІ: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ</i>	311

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>Олександра АФАНАСЬЄВА. ПРИЧИНИ СИНДРОМУ ПОСТУРАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ У ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ</i>	314
<i>Владислав ВЕТОШКІН. СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ХЛОПЧИКІВ 11-14 РОКІВ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У РІЗНИХ ФОРМАХ ОРГАНІЗАЦІЇ</i>	316
<i>В'ячеслав ГАВРИЛЮК. СТАН СФОРМОВАНOSTІ МОТИВІВ УЧНІВ ТА УЧЕНИЦЬ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЗА ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ</i>	319
<i>Андрій ДОМБРОВСЬКИЙ, Олександр АЛЄКСЄЄВ. ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В НАВЧАННІ</i>	322
<i>Олексій ЖИЖАНОВ, Геннадій ЄДИНАК. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА</i>	324

<i>Євген КОРОЛЬ, Майя ЗУБАЛЬ. НАУКОВЕ ПІДґРУНТЯ СТВОРЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....</i>	326
<i>Іван ЛАГОРЖЕВСЬКИЙ, Олександр АЛЕКСЄВ. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАКОРДОННІЙ ЛІТЕРАТУРІ .....</i>	328
<i>Данііл МАРЧУК. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІВЧАТ 7-8 РОКІВ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ГІМНАСТИКОЮ.....</i>	330
<i>Тимур МАЦІЄВИЧ. «EMBODIED LEARNING» ЯК ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ТА СТАН ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ.....</i>	332
<i>Єлизавета МАЦУХОВА, Ольга МИКИТЧИК. ПРОФЕСІОГРАМА СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА З ПОЗИЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ .....</i>	335
<i>Володимир МИКИТЧИК. РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	337
<i>Микола НАТОЛОЧЕНИЙ. СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ШКІЛЬНОГО СПОРТИВНОГО КЛУБУ З ФУТБОЛУ.....</i>	339
<i>Мар'ян ПАВЛУЧКОВИЧ. ФІЗІОЛОГО-ГІГІЄНІЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....</i>	342
<i>Андрій САБОВ. СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ХЛОПЧИКІВ-ПІДЛІТКІВ .....</i>	344
<i>Юлія СЛОБОДЯНЮК. КЛІНІЧНИЙ РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВНУТРІШНІХ ОРГАНІВ.....</i>	347
<i>Владислав ЯБЛОНСЬКИЙ, Максим ЧАЙКОВСЬКИЙ, Марина ЧИСТЯКОВА. ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ БОДИБІЛДІНГОМ, ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА ПОЛІПШЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	349

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 15

Електронне видання

Підписано 8.12.2023. Гарнітура “Таймс”.
Об’єм даних 7,1 Мб. Обл.-вид. арк. 28,3. Зам. № 1069.

Кам’янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам’янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам’янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам’янець-Подільський, 32300.